

**COLEGIUL TEHNIC «MEDIENSIS»
CATEDRA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIO-UMANE
BIBLIOTHECA HISTORICA, PHILOSOPHICA ET GEOGRAPHICA
XVI**

**COLLEGIUM MEDIENSE
VII
COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
XVI**

**MEDIAȘ
2017**

**COLEGIUL TEHNIC «MEDIENSIS» DIN MEDIAȘ
CATEDRA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIO-UMANE**

**BIBLIOTHECA HISTORICA, PHILOSOPHICA ET GEOGRAPHICA
XVI**

**COLLEGIUM MEDIENSE
VII
COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
XVI**

**MEDIAȘ
2017**

Consiliul științific

Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru – Muzeul Marinei Române din Constanța
Dr. Gherghina Boda – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Constantin Ittu – Muzeul Brukenthal din Sibiu
Dr. Cătălina Mărculeț – Institutul de Geografie al Academiei, București
Dr. Vasile Mărculeț – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Sime Pirotici – Facultatea de Arhivistică a Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” din București
Dr. Nicolae Rusan – Institutul Meteorologic din Sibiu
Dr. Dumitru-Cătălin Rogojanu – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Mihail Zahariade – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București

Comitetul de redacție

Corina Tănase – director – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Vasile Mărculeț – redactor șef – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Ioan Mărculeț – redactor șef adjunct – Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București
Delia Crișan – secretar de redacție – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Ana Bocioancă – membru – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Alexandru Bucur – membru – Sibiu
Dr. Dragoș-Lucian Țigău – membru – Școala Superioară Comercială „Nicolae Kretzulescu” din București

Traducerea rezumatelor

Limba engleză: Theodora Mărculeț; Angela Porime; Anca Vulcănescu; Sultana Anca Veronica Avram
Limba franceză: Elena Jampa
Limba germană: Sanda-Iuliana Georgescu

Correspondența, schimburile de carte și comenzile se vor trimite la:
La correspondance, les échanges et toutes commandes seront envoyés au:
The correspondence, the book exchange and the orders could be sent to:

COLEGIUL TEHNIC „MEDIENSIS”

Str. Sticlei, nr. 9
551130, Mediaș
jud. Sibiu, România
colegiultehnicmediensis@gmail.com

Prezentul număr al anuarului a fost publicat cu sprijinul financiar al Asociației „Promediensis” din Mediaș.

Responsabilitatea pentru ideile exprimate, conținutul și acuratețea corecturii materialelor publicate revine exclusiv autorilor.

Editura Sfântul Ierarh Nicolae
Brăila, str. Hipodrom, nr. 9
www.biblioteca-digitala.ro; bdigitala@yahoo.com
CF 20285379; tel. 0745955210

ISSN 2247 – 7772
ISSN-L = 2247 – 7772

NOTA REDACȚIEI

Anuarul *Collegium Mediense*, VII – *Comunicări Științifice*, XVI reunește lucrările prezentate de autori în cadrul Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice, organizate de Colegiul Tehnic „Mediense” din Mediaș, în parteneriat cu Primăria Municipiului Mediaș, în perioada 12-14 mai 2017.

Ediția din acest an a Sesiunii naționale de comunicări științifice, a XVII-a, s-a desfășurat sub egida proiectului «**MEDIAȘ – 750**», care a inclus totalitatea activităților cultural-artistice și științifice organizate de Primăria Municipiului Mediaș cu ocazia aniversării a 750 de ani de la prima atestare documentară a localității. În acest context, Sesiunea Națională de Comunicări Științifice din mai 2017, dedicată acestui important moment din istoria Municipiului Mediaș, a fost inclusă în calendarul respectivelor activități.

Manifestare științifică de amploare și ținută națională, sesiunea a reunit specialiști din importante institute de cercetări și muzee din țară (București, Constanța, Deva, Sibiu, Sighișoara), cadre didactice din mediul universitar și preuniversitar, persoane pasionate de istorie și preocupate de mediu. Comunicările prezentate sunt cuprinse, în cea mai mare parte a lor, în prezentul număr al anuarului.

Structura numărului anuarului urmează, pe cât posibil, pe cea a sesiunii de comunicări științifice. În consecință, actualul număr al anuarului cuprinde un număr de 38 de studii, cu o tematică extrem de variată, grupate în cadrul a trei secțiuni: „Istorie și arheologie”, cu 20 de lucrări, „Cultură și civilizație”, cu 11 lucrări, și „Geografie și științele mediului”, cu 7 lucrări.

În realizarea prezentului volum, redacția s-a limitat la a asigura forma materialelor publicate. În consecință, unele dintre ele au suferit o serie de modificări față de cea transmisă de autori, fără a se face nici cea mai mică intervenție în conținutul acestora. De altfel, responsabilitatea pentru conținutul lor, a ideilor și opiniilor exprimate revine în exclusivitate autorilor.

Redacția
Mediaș, iulie 2017

**ISTORIE,
ARHEOLOGIE,
ȘTIINȚE POLITICE**

PERSECUȚIILE ANTICREȘTINE DIN ANII 249-260

Dr. Mihai Chiriac

Zusammenfassung. *Die Christenverfolgung zwischen den Jahren 249 und 260 n. Chr.* Die christliche Religion wurde zuerst von den Juden und später von der römischen Herrschaft verfolgt. Die wichtigsten Gründe waren: die Tatsache, dass die christlichen den Anbeten den römischen Gottheiten widersetzen, die Weigerung der Christen, in der römischen Armee zu dienen und ihre Weigerung, den römischen Kaiser anzubeten. Der vorliegende Artikel analysiert die Christenverfolgung zur Zeit der Kaiser Trajanus Decius (249-251) und Valerianus (253-260), welche die christliche Religion verfolgten. Die wichtigsten Gründe waren die Ausrattung der christlichen Eliten und die Beraubung der reichen christlichen Gemeinden, in einer Zeit, in der das Kaiserreich Geld benötigte, um den wirtschaftlichen und sozialen Problemen entgegenzutreten. Diese Verfolgung stellte einen Prolog für die antichristlichen Edikte dar, welche Diokletian (284-305) später herausgegeben sollte.

Cuvinte cheie: persecuție, Imperiu Roman, împărat, edict, mentalitate, divinitate, creștin.

Schlüsselwort: Verfolgung, das Römische Kaiserreich, Kaiser, Edikt, Mentalität, Gottheit, Cristliche.

Primii persecutori ai creștinilor au fost evreii, la început creștinismul fiind văzut doar ca o nouă sectă iudaică. Creștinii evrei erau diferiți de ceilalți evrei prin faptul că erau convinși și mărturiseau că Mesia a venit în persoana lui Isus Hristos¹. De aici urmau să apară alte diferențe etice și teologice consistente. Evreii considerau creștinismul o erezie, și se purtau ca atare, apostoli ca Ștefan, Pavel, Petru și alți pionieri creștini suferind o prigoană serioasă din partea fraților lor evrei².

Persecuțiile venite asupra iudeilor aveau deopotrivă efecte și asupra creștinilor. Spre exemplu, expulzarea evreilor din Roma anulul 49 sub Claudiu (41-54) s-a produs din pricina lui „Crestus” [Isus Hristos]³, iar printre cei expulzați se afla și familia de creștini Aquila și Priscila (Fapte 18,2). La acea vreme problema diferențelor dintre creștini și iudei era încă văzută de către romani drept o chestiune evreiască internă⁴. Totuși, se pune întrebarea de ce erau atât de persecutați creștinii în epoca romană? Răspunsul la această întrebare ar clarifica, în mare măsură, de ce am ales tema de față. În principal creștinii erau persecutați din două motive importante, și anume: nu aduceau jertfe cultului împăratului care era obligatoriu pentru toate religiile imperiului⁵, reprezentând și o dovadă a supunerii față de Casa Imperială⁶ și refuzau să lupte și nu se înrolau (cel puțin în primele două secole) în armata romană⁷ (este binecunoscut cazul lui Maximilianus, un soldat roman executat de guvernatorul provinciei Mauretania Caesariensis la 12 martie 295 deoarece a refuzat deschis să fie recrutat⁸), la care se adaugă și misionarismul excesiv adică răspândirea prin predicare liberă a mesajului și întemeierea de comunități oriunde în lumea romană⁹.

În cele ce urmează vom face niște scurte lămuriri terminologice care ne vor argumenta reperul cronologic ales. În secolul I, legislația persecutoare e nesigură și necunoscută. De la Traian (98-117), se aplică de regulă la judecarea creștinilor rescripte imperiale. Rescriptul este o dispoziție oficială, provizorie și limitată, care se aplica într-o cetate sau provincie, nu în întregul imperiu¹⁰. Edificatoare în acest sens este scrisoarea lui Plinius, numit legatus Augusti în provincia Bithynia Pontus în anul 110, care îi solicită împăratului instrucțiuni mai precise în privința creștinilor care trebuiau să fie pedepsiți; răspunsul împăratului a fost că aceștia pot fi iertați dacă neagă că aparțin religiei învinuite și aduc sacrificii zeilor¹¹. Trebuie însă amintit că aceasta era o instrucțiune la nivel local, iar alți guvernatori nu erau obligați să o respecte¹². Astfel instrucțiunile date de succesorul lui Traian, Hadrian (117-138), proconsulului Asiei, Minucius Fundatus, au avut drept consecință apărarea creștinilor deoarece împăratul afirma că aceștia nu trebuiau să devină ținta unor atacuri pe baza unor acuzații false¹³.

De la Decius (249-251), creștinii sunt urmăriți pe baze de edicte speciale. Edictul era o adevărată lege de stat, cu aplicare generală și obligatorie¹⁴. Până la Decius, situația creștinilor a depins mai mult de dispoziția poporului și a

¹ Husar 2003, p. 161-165.

² Husar 2003, p. 161-165.

³ Suetonius 1998, Claudius, 25.4.

⁴ Husar 2003, p. 161-165.

⁵ Cary, Schullard 2008, p. 555.

⁶ Cary, Schullard 2008, p. 555.

⁷ Gudea, Ghiurco 1988, p. 92-99.

⁸ Madgearu 2012, p. 144.

⁹ Gudea, Ghiurco 1988, p. 92-99.

¹⁰ Oprea 2011, p. 2.

¹¹ Cary, Schullard 2008, p. 555.

¹² Cary, Schullard 2008, p. 555.

¹³ Cary, Schullard 2008, p. 555.

¹⁴ Oprea 2011, p. 2.

autorităților locale. Decius este cel dintâi împărat roman care a promulgat un edict de persecuție generală contra creștinilor, care s-a aplicat în tot Imperiul Roman¹⁵. Totuși trebuie remarcat un fapt istoric evident, și anume: în secolul III creștinii devin o minoritate extrem de activă¹⁶. Astfel în Gallia, Africa de Nord, Italia și mai ales provinciile orientale creștinii devin relativ numeroși. Unii istorici apreciază faptul că în anul 220 creștinii numărau 220.000 de enoriași, ceea ce reprezenta aproximativ 10% din populația Imperiului iar la Roma numărul acestora s-ar fi ridicat la 40.000 de membri dintr-un număr de 700.000 de locuitori¹⁷.

Dintre factorii care au determinat răspândirea creștinismului în lumea romană ar fi criza mentalităților, penuriile alimentare, epidemiile, care sunt toate percepute de lumea romană tradițională decadentă drept o pedeapsă atât pentru greșelile cezarilor cât și pentru imoralitatea accentuată a păturii înstărite¹⁸. Totuși, așa cum s-a remarcat rezistența intransigentă, chiar violentă a păgânilor, se accentuează, fapt care va determina, în mare parte, motivele organizării persecuției religioase de la centru. Unii istorici consideră că Traianus Decius ar fi dorit eliminarea religiei creștine începând din anul 249, atunci când acesta ordonă restabilirea păcii zeilor *pax deorum*, declarându-se în acest sens un veritabil *restitutor sacrorum*. În acest sens dă ordin tuturor locuitorilor să ofere sacrificii divinităților tradiționale deschizându-se niște registre speciale care consemnează îndeplinirea acestor ritualuri, eliberându-se drept dovezi niște certificate numite *libelli* care să ateste îndeplinirea cerințelor imperiale impuse¹⁹. Numai pentru Egipt au fost descoperite doar la Alexandria 44 de *libelli* în cursul unei cercetări arheologice care a avut loc în 1988²⁰; la Antiohia sau la Cezareea sunt descoperite 22 de asemenea certificate pentru fiecare reședință în parte²¹. Ce este și mai curios e faptul că evreii sunt scutiți de aceste jertfe în condițiile achitării unei suprataxe impuse pe avere, însă creștinii sunt crunt persecutați²². Iată cum caracterizează Dionisie din Alexandria atmosfera din cadrul creștinilor alexandrini în momentul anunțării edictului : „Mulți din cei aleși s-au prezentat din frică, pe când alții, care erau în slujbe de stat, erau înlăturați de la locul lor de muncă și, în sfârșit, alții erau ridicați chiar de vecinii și prietenii lor. Chemați pe nume, ei se apropiiau să aducă jertfele nelegiuite și necurate, unii din ei palizi și tremurând nu ca oamenii care merg să jertfească, ci ca și când ei înșiși ar fi fost victime aduse idolilor, încât erau luați în răsete batjocoritoare ale întregului popor care stătea împrejur, căci reieșea că lașitatea lor se evidenția atât în fața morții, cât și a jertfirii²³. Astfel. la 20 martie 250 papa Fabianus este martirizat, iar mulți alți creștini fideli împărtășesc aceeași tragică soartă.

Edictul dat de împăratul Traianus Decius (249-251) a fost emis în toamna anului 249, dar persecuția efectivă a început în ianuarie 250 la Roma, în februarie la Smirna, în Cartagina și Alexandria în aprilie²⁴. În mod normal acel *libelli* era un certificat imperial prin care creștinul, aflat în cauză completă o declarație prin care oferea aceste sacrificii nu doar zeităților tradiționale, ci chiar persoanei împăratului²⁵; astfel se încălcau două perceptive religioase creștine inacceptabile. Unii istorici sunt însă de părere că mulți creștini au căzut devenind astfel *lapsi* sau apostatați, mulți dintre creștini considerând acea *supplicatio* adresată zeilor drept o formalitate patriotică²⁶ (creștinii din Cartagina sau Smirna), dar unii istorici sunt de părere că sursele creștine exagerează în mod voit amploarea persecuțiilor, printre acestea numărându-se în special istoricii eclesiastici Eusebius și Lactantius, deoarece la Roma doar doi clerici au fost martirizați din cei patruzeci ai Bisericii locale²⁷. În anul 251 însă în luna aprilie persecuția lui Decius s-a oprit, edictul fiind anulat²⁸. Valerian a emis două edicte anticreștine, în anii 257 și 258, al căror obiectiv declarat a fost acela de a anihila creștinii din cadrul aristocrației, adică reprezentanții elitelor creștine, fie ei senatori, cavaleri sau diferiți alți *enoriași* care dețineau funcții importante în administrația imperială²⁹.

Aceste edicte imperiale impuneau acestora atât sacrificiile rituale păgâne³⁰, cât și privarea libertății de întrunire³¹ și confiscarea bunurilor respectiv a cimitirelor sub amenințarea pedepsei marțiale. După cum remarcă regretatul istoric A. Husar³², se pare că mobilul persecuției l-a reprezentat starea prosperă a Bisericii creștine și a

¹⁵ Gudea, Ghiurco 1988, p. 95.

¹⁶ Cizek 2002, p. 489.

¹⁷ Baslez 2009, p. 301.

¹⁸ Cizek 2002, p. 489.

¹⁹ Cizek 2002, p. 489.

²⁰ Roldanus 2006, p. 12.

²¹ Roldanus 2006, p. 12.

²² Cizek 2002, p. 489.

²³ Eusebiu 1942, VI,41,11.

²⁴ Baslez 2009, p. 304-324; Husar 2003, p. 168-169.

²⁵ Milne 1913, p. 76.

²⁶ Oprea 2011, p. 5; Durant 2003, p. 266.

²⁷ Baslez 2009, p. 317.

²⁸ Durant 2003, p. 266.

²⁹ Husar 2003, p. 169-170; Baslez 2009, p. 325.

³⁰ Baslez 2009, p. 304-324, 326-327.

³¹ Roldanus 2006, p. 13.

³² Husar 2003, p. 170.

multora dintre creștini, într-o epocă în care Imperiul avea mare nevoie de lichidități financiare pentru a-și soluționa problemele politice, economice sau chiar sociale care amenințau dezintegrarea sa. Dealtfel istoricii ecleziastici îl consideră la fel de vinovat ca și Valerian, avându-se în vedere în mod special rațiunile economice, de persecutarea creștinilor, pe Macrian, ministrul de finanțe din acea perioadă, care a resuscitat astfel tezaurul imperial secătuit de expedițiile militare nereușite³³. Totuși această persecuție a avut drept rezultat martirizarea episcopului Ciprian din Cartagina, a episcopului de Tarragona sau a papei Sixtius al II-lea care și-au apărat credința³⁴. Spre deosebire de tatăl său Valerian (253-260) și de Traianus Decius (249-251), primul împărat roman care moare într-o luptă cu barbarii în anul 251 (căpetenia gotică Cniva îl ucide în lupta de la Abrittus), care persecutaseră crunt creștinii de pe cuprinsul Imperiului, Gallienus (253-268) este un cezar tolerant față de aceștia acordându-le un edict în anul 260, reiterat în anul 262, prin care se pune capăt represiunilor și persecuțiilor imperiale, autorizându-se aproape oficial cultul creștin căruia îi restituie chiar și averile, cimitirele dar și lăcașurile de cult³⁵. În acest sens, așa cum remarcă Eugen Cizek tolerarea de *facto* a creștinismului de către Gallienus a avut drept efect direct creșterea numărului de creștini, în unele orașe din Orient aceștia devenind chiar majoritari³⁶.

În concluzie, persecuțiile lui Traianus Decius și Valerian au avut drept obiectiv atât eliminarea elitelor creștine cât și confiscarea averilor lăcașurilor creștine, într-o perioadă în care Imperiul avea nevoie urgentă de lichidități pentru a-și rezolva gravele probleme politico-militare și economice. În acest context edictul lui Gallienus din anul 260, reiterat în anul 262, prin care se renunța pe moment la persecutarea religiei creștine, a reprezentat *liniștea dinaintea furtunii*, în contextul în care noii împărați Galerius și Dioclețian vor emite, după cum prezintă istoricii ecleziastici Lactantius³⁷ și Eusebius³⁸, cele patru edicte, între 23 februarie 303 și ianuarie-februarie 304, care au afectat dramatic viața Bisericii atât datorită violențelor ieșite din comun cât mai ales datorită răstimpului scurt.

Bibliografie

Surse

- Eusebius 1942 – Eusebius, *The Ecclesiastical History*, vol. II, traducere de J.E.L. Oulton și H.J. Laylor, Harward, 1942.
 Eusebius 1984 – Eusebius, *Vita Constantini*, editat de L. Tartaglia, Napoli, 1984.
 Lactantius 1934 – L. Caecilii Firmiani Lactanti, *De mortibus persecutorum*, editat de I.B. Presenti, Torino, 1934.
 Suetonius 1998 – Suetoniu, *Viețile celor doisprezece cezari*, traducere din limba latină, prefață și anexe Gheorghe Ceaușescu, Debrecen, 1998.

Lucări de specialitate

- Baslez 2009 – Marie-Françoise Baslez, *Persecuțiile în antichitate. Victime, Eroi, Martiri*, București, 2009.
 Cary, Schullard 2008 – M. Cary, H.H. Schullard, *Istoria Romei până la domnia lui Constantin*, ediția a III-a, București, 2008.
 Cizek 2002 – E. Cizek, *Istoria Romei*, București, 2002.
 Durant 2003 – W. Durant, *Civilizații istorice*, vol. IX *Cezar și Hristos. Imperiul. Începuturile creștinismului*, București, 2003.
 Gudea, Ghiurco 1988 – N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988.
 Husar 2009 – A. Husar, *Gesta Deorum per Romanos*, vol. I, Târgu Mureș, 1999.
 Husar 2003 – A. Husar, *Gesta Deorum per Romanos*, vol. II, Târgu Mureș, 2003.
 Madgearu 2012 – Al. Madgearu, *Împăratul Galerius*, Târgoviște, 2012.
 Milne 1913 – J.G. Milne, *A history of Egypt under Roman Rule*, Londra, 1913.
 Odahl 2006 – Ch. Odahl, *Constantin și imperiul creștin*, București, 2006.
 Oprea 2011 – H.D. Oprea, *Persecuțiile împotriva creștinilor în secolul I*, în *Istории Regăsite*, Blog de web.
 Rendina 2007 – Cl. Rendina, *Papii. Istorie și Secrete*, București, 2007.
 Roldanus 2006 – J. Rolandus, *The Church in the Age of Constantine*, New York, 2006.

³³ Baslez 2009, p. 326.

³⁴ Durant 2003, p. 266.

³⁵ Cizek 2002, p. 489; Husar 2003, p. 169-170; Rendina 2007, p. 63; Baslez 2009, p. 331.

³⁶ Cizek 2002, p. 490.

³⁷ Lactantius 1934, 15.7.

³⁸ Eusebius 1984, I, 13-18.

COMPOZIȚIA „FOCULUI GRECESC” – O PROBLEMĂ NEELUCIDATĂ

Ana Bocioanca
Ovidiu Bocioanca

Abstract. *Composition of "Greek fire" – an unleased problem. Incendiary and flaming weapons were used in warfare for centuries prior to the invention of "Greek Fire". Discovered around year 670 by the Byzantine engineer Kallinikos, the Greek fire will be until the fall of the Byzantine Empire, the strongest weapon of Constantinople. Having the property to burn including under water, "Greek Fire", will cause terror among Byzantium's enemies. "Greek Fire" was such a devastating weapon that the exact composition of a "Greek Fire" Recipe was a closely guarded secret. There were various formula for creating the "Greek Fire". Some accounts of "Greek Fire" suggest that petroleum and oil was used as an ingredient. Other "Greek Fire" recipe or formula which seems far more likely include a combination, or composition of ingredients such as pine resin, naphtha, quicklime, calcium phosphide, sulfur, or niter. No one, to date, has been able to successfully recreate the exact composition.*

Cuvinte cheie: *focul grecesc, Kallinikos, Imperiului Bizantin, armă chimică.*

Keywords: *Greek fire, Kallinikos, Byzantine Empire, Chemical weapon.*

Focul grecesc a reprezentat pentru multe secole arma cea mai de temut a Imperiului Bizantin. Cunoscut sub denumirile alternative – *foc maritim, foc lichid, foc artificial* sau *de artificii, foc roman* sau *grecesc, foc medic, foc energetic* sau *foc moale*¹, focul grecesc a stârnit interesul multor specialiști² datorită misterelor legate de compoziția acestei arme de temut.

Datele arheologice arată că amestecuri inflamatoare erau folosite încă de pe vremea cuceritorilor asirieni, în secolul IX î.Hr.; aceste amestecuri erau puse pe săgeți. Lumea greco-romană antică folosea pe scară largă diverși produși chimici pe bază de sulf, petrol sau bitum. Istoricul antic Tucidide precizează că în timpul asediului orașului Delium, la 424 î.Hr., au fost folosite aruncătoare de flăcări. Prin anii 670-672, inginerul bizantin Kallinikos, originar din orașul Helioupolis (Siria), după cei mai mulți autori sau din Helioupolis (Egipt), după alți autori³, a inventat această redutabilă armă care a fost folosită prima dată împotriva flotei arabe care a asediat Constantinopolul între aprilie și septembrie 674⁴. Din momentul descoperirii sale, timp de secole, focul grecesc avea să joace un rol decisiv în apărarea Imperiului Bizantin și chiar în salvarea acestuia în momente de cumpănă ale existenței sale⁵.

Focul grecesc era unul dintre cel mai bine păzite secrete ale bizantinilor, transmis din generație în generație timp de secole de descendenții lui Kallinikos. Formula focului grecesc, această veritabilă armă chimică a epocii medievale, care a terorizat timp de secole adversarii imperiului, a reprezentat una din cele mai bine păstrate secrete de stat ale Bizanțului⁶. Ea a rămas necunoscută latinilor care au stăpânit Constantinopolul între 1204 și 1261, pierzându-se, se pare, odată cu cucerirea acestuia de către turci în 1453⁷. Importanța pe care o avea această armă, precum și păstrarea secretului compoziției sale o regăsim precizată în cartea împăratului Constantin Porfirogenetul (945-959), *De Administrando Imperio*, lucrare dedicată moștenitorului său. Acesta își sfătuiește fiul, pe viitorul împărat Roman al II-lea, să nu divulge niciodată nimănui secretul focului grecesc, adăugând că acest foc a fost dat de un înger primului împărat creștin, Constantin cel Mare, și că prepararea lui nu o pot face decât creștinii, și doar în orașul imperial. Mai mult, acesta adaugă că oricui ar fi dezvăluit detalii despre această armă ar trebui să i se retragă rangul sau funcția și acela să fie „afurisit și dat ca exemplu de-a pururea, fie el împărat, patriarh sau oricine altcineva”⁸. Nimeni în afară de împărat nu cunoștea întreg procesul și elementele constitutive. Astfel, în condițiile în care inamicii ar fi pus mâna pe vreun vas să nu poată reproduce arma. Fapt care s-a și întâmplat în anul 814 când bulgarii au pus mâna pe 36 dispozitive de pulverizare (*siphones*) și chiar și pe o cantitate importantă de amestec, dar nu au reușit să le folosească.

Cum și de ce a dispărut această tehnică de luptă? Impresia făcută de focul grecesc asupra cruciaților occidentali a fost deosebit de mare, astfel încât numele a fost aplicat oricărui tip de armă incendiară, inclusiv cele folosite de arabi, chinezi și mongoli. Acestea însă erau amestecuri diferite și nu formula bizantină, care era un secret de stat

¹ Lalanne 1845, p. 16.

² Lalanne 1845, pass.; Zemghelis 1932, pass.; Mercier 1952, pass.; Partington 1960, pass.

³ Theophanis 1839, p. 542; *Chronique de Michel le Syrien*, p. 455; Cf. Lalanne 1845, p. 15, n. 2.

⁴ Theophanis 1839, p. 542; Cf. Vasilev 2010, p. 232; Cf. Bănescu 2003, p. 68.

⁵ Mărculeț 2014, p. 13.

⁶ Mărculeț 2014, p. 13.

⁷ Cf. Lalanne 1845, p. 60-67.

⁸ Cf. Lalanne 1845, p. 19.

bine păzit. Utilizarea bizantină a amestecurilor incendiare se distinge prin utilizarea duzei sub presiune sau a sifonului pentru a proiecta lichidul asupra inamicului.

Flotele musulmane aveau deja informații despre focul grecesc în 835, când niște marinari aghlabizi l-au folosit în Sicilia, iar în următorul deceniu Abd er-Rahman al II-lea și-a înarmat vasele andaluze cu acest sistem. Aghlabizii le-au lăsat moștenire aceste cunoștințe fatimizilor, care le-au folosit în cucerirea Egiptului și le-au răspândit rapid spre sud. Geograful al-Muqaddasi din secolul al X-lea afirma că focul grecesc era indispensabil pentru tranzitarea Strâmtorii Bab el-Mandeb, unde „*fiecare corabie ... trebuie să aibă la bord oameni înarmați și unii care să arunce focul grecesc*”⁹.

Musulmanii au dezvoltat măsuri de protecție împotriva focului grecesc. Conform unei mărturii din secolul al VIII-lea, conducătorul arsenalelor egiptene a inventat „*ceva de care nu s-a mai auzit vreodată. A luat niște bumbac și niște minerale; le-a amestecat și a uns corăbiile flotei cu acest amestec, astfel că, atunci când focul era improșcat de greci, corăbiile nu ardeau. Iar aceasta am văzut-o cu ochii mei: corăbiile erau lovite de focul grecesc și nu ardeau, ci focul se stinge pe loc*”¹⁰.

Ultimele utilizări a ceva asemănător focului grecesc sunt în secolul al XV-lea, în asediul eșuat al Constantinopolului, în 1422, de către sultanul Murat al II-lea, apoi în cursul cuceririi Tesaloniceului în anul 1430 și în timpul cuceririi Constantinopolului în anul 1453 de către sultanul Mohamed al II-lea. Asediații au folosit un fel de foc lichid care probabil conținea ca ingredient esențial praful de pușcă. Pe zidurile Constantinopolului și în golful Keratios grecii au folosit pentru ultima dată focul lichid în încercarea lor disperată de a se apăra, însă și-au croit drumul spre propria distrugere, pentru că se pare că amestecul nu putea fi controlat ca predecesorul său¹¹.

Principalele motive pentru care dispare această tehnică de luptă considerăm că sunt următoarele: 1. pierderea de către bizantini a teritoriilor de unde erau aduse unele substanțe necesare compoziției focului grecesc. După ce majoritatea teritoriilor asiatice (în special a regiunilor dintre Marea Neagră și Marea Caspică) au fost cucerite de arabi, bizantinii nu au mai putut obține ingredientele necesare; 2. lipsa meseriașilor care pregăteau focul lichid, care au fugit din calea cruciaților franco-venețieni care au ocupat Constantinopolul timp de 57 de ani; 3. apariția și dezvoltarea artileriei; 4. decăderea accentuată a Imperiului, care, începând cu secolul al XIII-lea, și-a diminuat mult influența.

Care este compoziția focului grecesc? Compoziția focului grecesc nu este cunoscută. Rămâne o chestiune de speculație și dezbateri. Astăzi, circulă mai multe variante cu privire la compoziția chimică a acestui lichid arzător. Mulți istorici consideră că baza sa era un amestec gros din petrol brut și mai multe uleiuri vegetale și animale. Reconstituind substanțele cu potențial inflamabil care erau la îndemâna bizantinilor, oamenii de știință cred că lichidul focului grecesc era compus din petrol, uleiuri vegetale și animale peste care se adăugau în proporții și amestecuri secrete oxid de calciu, salpetru, bitum, sulf, rășini și păcură. Substanța rezultată din acest presupus amestec era deosebit de groasă, se lipea pe absolut orice suprafață și ardea mistuitor, aproape fără să poată fi stinsă. Conform datelor istorice, focul grecesc aprins se stingea doar dacă era complet acoperit de nisip sau sare. Evident, o cantitate mare de lichid arzând nu putea fi stinsă cu mijloacele rudimentare din acele timpuri. Cu atât mai mult cu cât sarea era extrem de prețuită și rară, iar nisipul nu era oricând la îndemâna cetățitorilor, trupelor sau mai ales corăbiilor inamice.

Mai mult decât atât, toate cronicile coincid asupra unei proprietăți cu adevărat remarcabile. Amorsarea focului grecesc se făcea la contactul cu aerul. Amestecul era atât de inflamabil încât ardea și sub apă. Conform consemnării lucrării lui Marcus Graecus, transmisă de fizicianul Mesue, „*post illumina et non extinguetur, nisi cum urina, vel aceto, vel arena*”¹². Nu putea fi stins deloc cu apă, căci dacă era aruncată apă asupra sa, această decizie luată în disperare de cauză nu făcea altceva decât să-i alimenteze și mai furios flăcările. Focul grecesc ardea deci până la completa dispariție a materialului peste care fusese aruncat, indiferent că era lemn, pânză, armuri, oameni.

De-a lungul timpului au fost transmise diferite formule ale focului grecesc însă nu există certitudinea că vreuna din ele este într-adevăr cea reală. De exemplu, asemenea formule se regăsesc în lucrarea lui Marcus Graecus, *Liber Ignium ad Comburendos Hostes*, din secolul al XI-lea sau al XII-lea. Una din aceste formule, aparține, se pare, fizicianului arab Mesue și ne prezintă următoarea compoziție a focului grecesc: „*Ignem graecum tali modo facies. Re. Sulfur vivum, tartarum, sarcocollam et picolam sal coctum, oleum petroleum et oleum commune. Facias bullire invicem omnia ista bene. Postea impone stupa et accende*”¹³.

O altă rețetă ne oferă principesa Anna Comnena (secolele XI-XII), în lucrarea sa *Alexiada*. Autoarea bizantină consemnează că cei care se ocupă cu aceste operațiuni „*adună de pe pini și alți copaci din aceeași familie, cu frunzișul mereu verde, rășină care arde ușor. Amestecând-o cu sulf, o pun în tije de trestie și apoi este împinsă de suflatul*

⁹ Paine 2015, p. 38.

¹⁰ Cf. Paine 2015, p. 39.

¹¹ Cf. Lalanne 1845, p. 62.

¹² Apud Lalanne 1845, p. 76, n.2.

¹³ Mărculeț 2014, p.13.

puternic și neîncetat al celui ce folosește această armă; când ajunge la focul de la celălalt capăt, se aprinde și cade ca un fulger asupra celor ce se află în față¹⁴.

Leonardo da Vinci descrie acest amestec ca fiind format din cărbune de salcie, salpetru (azotat de sodiu), coniac, rășină, sulf, smoală și camfor¹⁵.

Cunoscut, se pare, și de arabi sau de alți reprezentanți ai lumii musulmane, focul grecesc i-a impresionat pe cei care au intrat în contact cu el. Cronicarul francez Jean de Joinville, colaborator al regelui Franței, Louis IX, a avut ocazia să observe, cu prilejul luptelor care au urmat cuceririi Damiettei (1249), efectele focului grecesc sau a aceluși produs puternic inflamabil pe care el îl considera foc grecesc¹⁶.

Focul grecesc era utilizat, fie îmbibat în diverse materiale înfășurate în jurul săgeților și sulitelor, fie era trimis prin tuburi de aramă cu ajutorul cărora era aruncat asupra dușmanului. Metodele și mijloacele prin care se acționa focul lichid sunt și acestea necunoscute. Există însă o serie de ipoteze care ar putea să ofere o imagine generală asupra acestui mecanism de pulverizare a lichidului inflamabil. Primul care face referire la un dispozitiv de proiectare și pulverizare este chiar Teofan Confesorul, care spune că bizantinii au folosit focul grecesc proiectându-l printr-un sifon asupra navelor arabe. Flota bizantină avea în componența sa vase speciale, numite *syphonophore* dotate cu instalații de aruncare a focului grecesc, numite *siphones*¹⁷. Acest dispozitiv a avut inițial forma unui rezervor ținut sub presiune prin intermediul unor foale asemănătoare cu cele dintr-o fierărie, umplut cu substanța inflamabilă. La rezervor a fost atașată o țevă (*siphon* în greacă, de unde termenul de sifon), și avem astfel primul prototip al aruncătoarelor de flăcări.

De fapt, era un cuptor deasupra căruia se găsea un cazan unde erau amestecate și fierte sub presiune substanțele. Când supapa era deschisă, printr-un sistem de tuburi, focul lichid era proiectat cu ajutorul unei pompe de aer prin capetele de leu, lup sau alte animale sălbatice montate pe prova fiecărei nave spre inamic. Așa cum susțin diverșii cercetători, focul lichid se aprindea fie sub presiune în cazan, fie datorită încălzirii la care era supus cazanul sau datorită unei explozii controlate.

Pe baza textelor medievale, cercetătorii John Haldon și Maurice Byrne au încercat să experimenteze metoda sifonului grecesc, utilizând un amestec de petrol și rășini. Ei au proiectat o instalație formată din trei componente: o pompă de bronz, care a fost utilizată pentru a presuriza petrolul, un vas de ardere, folosit pentru încălzirea uleiului (*propyron*, "pre-încălzitor") și duza, care era acoperită cu bronz. Vasul de ardere care producea căldură intensă și fum gros, a fost folosit pentru încălzirea uleiului și a celorlalte ingrediente într-un rezervor etanș. Amestecul de substanțe a fost presat de căldură și de utilizarea pompei. După ce a atins presiunea corespunzătoare, a fost deschisă o supapă care lega rezervorul cu duza și amestecul a fost aprins de o sursă de foc. Rezultatul i-a uimit: uleiul a fost proiectat până la 15 metri, iar temperatura acestuia, precum și flacăra au atins peste 1000°C¹⁸. Cu toate acestea, instalația lui Haldon și Byrne era periculoasă, deoarece presiunea putea face ca rezervorul de țevi încălzit să explodeze, un defect care nu a fost înregistrat la arma de foc bizantină. În experimentele efectuate de Haldon în 2002, chiar și tehnicile moderne de sudare nu au reușit să asigure o izolare adecvată a rezervorului de bronz sub presiune. Acest lucru a dus la relocarea pompei de presiune între rezervor și duză¹⁹. Totuși, dispozitivul bizantin, construit pe scară largă, se pare că nu avea astfel de probleme, era deosebit de eficient, având în vedere materialele și tehnicile simple aflate la dispoziția bizantinilor.

Pentru a se evita accidentele, autorii antici amintesc faptul că exista un personal specializat care se ocupa de această redutabilă armă; aceștia erau „sifonarii”.

Diverșii autori amintesc și faptul că focul lichid putea fi folosit și altfel, în funcție de vasele de luptă inamice, de mașinăriile de luptă ale oștirilor dușmane. Se foloseau astfel catapulte, încărcate cu vase de lut pline cu foc grecesc, sau grenade, adică sfere din sticlă sau din lut, pe care soldații le aruncau cu mâinile după ce aprindeau fitilul care ieșea prin singurul orificiu al sferei.

Nu e de neglijat nici vechiul procedeu al înmuierii vârfulor săgeților în foc lichid, însă pentru a folosi această armă cât mai bine și în luptele terestre împăratul Leon al VI-lea a inventat *cheirosiphones* – un fel de sifoane de mână – care sunt precursorii aruncătoarelor de flăcări. Acestea se dovedeau a fi utile împotriva mașinilor de luptă, a zidurilor, dar și a trupelor care nu puteau să-și păstreze formația de luptă. În privința acestei invenții cei mai mulți dintre cei care au studiat focul grecesc sunt de părere că au existat cel puțin două versiuni: una pentru corăbii și alta pentru cei care foloseau sifoanele de mână²⁰.

¹⁴ Comnena 1977, XIII, III, 6.

¹⁵ Apud Lalanne 1845, p. 7.

¹⁶ Joinville's Chronicle, p. 186-188.

¹⁷ Vasiliev 2010, p. 28.

¹⁸ Haldon, Byrne 1977, p. 91-99.

¹⁹ Haldon 2006, p. 290-325.

²⁰ Korres 1995, p. 31-34.

Cumplită a fost surpriza invadatorilor musulmani care în anul 678 au lansat o flotă împotriva capitalei Bizanțului. Corăbiile sarazinilor au fost rapid interceptate și înconjurate de vasele mai mici și mai mobile ale bizantinilor. Odată ajunși în raza de atac a flăcărilor, echipajul a început să pompeze puternic în rezervoare pentru a crea presiunea așteptată în timp de soldații basileului erau protejați cu scuturi de săgețile musulmanilor. Când prima încărcătură de lichid aprins a tășnit cu putere din țeavă, a atins lungimea de peste 45 metri. Suficientă pentru a atinge prima corabie sarazină. Restul flotei musulmane a avut aceeași soartă. Lemnul, armurile, hainele și carnea oamenilor ardeau cu o furie nemaivăzută. Spre groaza sarazinilor, focul cu proprietăți „diavolești” nu putea fi stins oricâte găleți cu apă aruncau peste el. Istoricii estimează că în acea bătălie, peste 30.000 de soldați musulmani au pierit arși sau înecați.

Nu au fost singurii invadatori arși fără milă. Incursiunile rușilor care au forțat strâmtoarea Bosforului în anii 941, 971 și 1043 au avut aceeași soartă. Conform relatării cronicarului bizantin Ioannes Skylitzes, în iunie 941, o flotă rusească, formată din 10000 de vase, își făcu apariția în Bosfor²¹. Împotriva flotei ruse s-a îndreptat o flotă bizantină, care avea și numeroase vase dotate cu instalații de aruncare a focului grecesc, sub comanda amiralului Theophanes. Confruntarea navală ruso-bizantină are loc la 11 iunie 941 în apropiere de Hierasos, flota bizantină obținând o importantă victorie datorită utilizării focului grecesc împotriva vaselor rusești. Acest fapt este consemnat de Ioannes Skylitzes și Georgios Kedrenos, care relatează că „dispărând ordinea de luptă, multe vase a fost incendiate și au ars”²². În septembrie 941 rușii atacă din nou flota bizantină, comandată tot de amiralul Theophanes. De această dată înfrângerea rușilor a fost decisivă. Aceeași cronicari, Ioannes Skylitzes și Georgios Kedrenos, ne informează că utilizarea focului grecesc de către bizantini a avut un rol determinant în obținerea victoriei²³.

Informații deosebit de interesante referitoare la aceste momente ne transmite *Cronica lui Nestor*, care relatează că Theophanes „îi întâmpină de pe chelendiile sale cu foc și începu să arunce prin tuburi foc asupra vaselor rusești: a fost atunci un spectacol grozav. Când rușii văzură flăcările, se aruncară în mare spre a se salva cu înotul și astfel cei ce supraviețuiră se întoarseră în patria lor”²⁴.

Referindu-se la impactul psihologic produs de focul grecesc asupra supraviețuitorilor, vechea cronică rusă consemnează că atunci „când au ajuns în țara lor, fiecare povestea la ai săi de cele întâmplate și de focul vaselor lor. «Grecii au la ei fulgere, cum sunt cele din cer și aruncându-le asupra noastră, ne-au dat foc și de aceea nu i-am putut învinge»”²⁵.

Trei decenii ani mai târziu, în mintea soldaților ruși asediați la Dristra de forțele bizantine era încă vie amintirea dezastrului provocat de flota imperială cu ajutorul focului grecesc flotei ruse în anul 941²⁶. Astfel, cronicarul bizantin Leon Diaconus consemna, că la vederea „*triremelor incendiate ale romanilor*” rușii „*fură cuprinși de spaimă, deoarece se temeau de focul adus de ele, căci auziră de la cei mai bătrâni din neamul lor cum incendiară romanii cu un astfel de foc medic, în Pontul Euxin, flota de mii de vase a lui Igor, tatăl lui Sveatoslav*”²⁷.

Dotarea vaselor bizantine cu instalații de aruncare a focului grecesc este confirmată și de o altă consemnare a lui Leon Diaconus. El relatează că în sfatul de război al marelui cneaz de Kiev, Sveatoslav I Igorevici (945-972), ținut în urma înfrângerilor suferite în confruntările cu armata bizantină în fața Dristrei, unui colaborator ai cneazului „*îl sfătuiau să dea mâna cu romanii și să și-i facă prieteni și în felul acesta să salveze restul oștirii, căci nu vor avea întoarcere lesnicioasă, atâta vreme cât corăbiile purtătoare de foc vor supraveghea trecerile peste Dnăre, încât atunci când vor încerca să plutească pe fluviu, le vor incendia toate vasele*”²⁸.

O altă informație cu privire la vasele bizantine dotate cu instalații de aruncare a focului grecesc se regăsește în tratatul de pace bizantino-rus din august 971²⁹, în care, printre altele, bizantinii se angajau față de ruși că la deplasarea pe Dunăre „*nu-i înfruntă cu corăbiile incendiate*”³⁰.

În contextul intern și internațional ostil imperiului, în vara anului 1043 se consumă un nou atac al rușilor kievieni asupra Constantinopolului. În iunie 1043 o flotă rusă, având o puternică armată, sub comanda prințului Vladimir, fiul marelui cneaz de Kiev, Iaroslav I Vladimirovici (1016-1018, 1019-1054), și-a făcut apariția în Bosfor³¹. În fața amenințării ruse, împăratul Constantin IX Monomachos (1042-1055) reușește să improvizeze o mică flotă, formată din vasele aflate la Constantinopol, câteva zeci de corăbii și nave de transport, alături de care, consemnează Mihail Psellos, „*mai echipă laolaltă un mic număr de triere, sui pe ele o mână de oameni destoinici în luptă, le încărcă cu belșug de foc*”

²¹ Skylitzes 2010, p. 221.

²² Skylitzes 2010, p. 221; Cedrenus 1839, p. 316.

²³ Skylitzes 2010, p. 221; Cedrenus 1839, p. 317.

²⁴ *Chronica Nestoris*, p. 58; Vezi și ediția în limba franceză, *La chronique de Nestor*, p. 54.

²⁵ *Chronica Nestoris*, p. 58; Vezi și ediția în limba franceză, *La chronique de Nestor*, p. 54.

²⁶ Mărculeț 2014, p.16.

²⁷ Leo the Deacon 2005, IX, 2.

²⁸ Leo the Deacon 2005, IX, 7.

²⁹ Mărculeț 2014, p.18.

³⁰ Leo the Deacon 2005, IX, 10.

³¹ Mărculeț 2014, p.19.

din acela curgător, și în final le rândui în fața navelor barbare”³². Sub comanda amiralului Basileios Theodorokanos, flota bizantină s-a îndreptat împotriva rușilor, Mihail Psellos relatând că „zvârlitorii-de-foc se rândui la locurile lor, gata să înceapă aruncarea”³³. Atacul vaselor incendiare s-a dovedit decisiv pentru soarta bătăliei, după cum precizează majoritatea surselor³⁴. Mihail Psellos consemnează: „după ce au început să arunce cu foc, făcându-i pe dușmani să nu mai poată desluși cu ochii nimic. Unii dintre aceștia s-au aruncat în apa mării, ca să se poată întoarce la ai lor; însă alții nu mai știau ce să facă și cu ce să răspundă la ce se petrecea”³⁵.

Focul grecesc le oferea celor care îl foloseau un avantaj psihologic enorm. Pe lângă focul în sine, foalele folosite pentru a încălzi lichidul produceau un zgomot înspăimântător, iar duzele prin care țâșneau flăcările aveau formă de animale sălbatice pentru ca „focul ce urma să fie azvârlit spre dușman prin țevi să iasă prin gurile acestor capete ca și cum ele ar scuipa focul”³⁶.

Se pare deci că focul grecesc avea două componente: amestecul și sistemul de pulverizare a acestuia. Nimeni nu poate să fie absolut sigur de compoziția exactă a focului grecesc. Deși este și astăzi o necunoscută, se pare că în amestec se găseau petrol lichid, sulf, rășină, bitum, var nestins și un alt ingredient secret. În încercarea de a găsi o formulă, cercetătorii au pus cap la cap toate detaliile oferite de cronicarii antici. Astfel, focul grecesc era un amestec lichid și nu un proiectil care ardea pe apă sau, conform unor interpretări, era chiar aprins de apă. Amestecul era depozitat în amfore din lut și era proiectat prin aceste sifoane; el provoca mult fum și un zgomot „ca de tunet”. În primă instanță, pornind de la ultimele două observații, fum dens și bubuitură, se poate lua în calcul că la baza amestecului stă de fapt salpetru (azotat de potasiu). Totuși, datele nu confirmă prezența acestui element, cunoscut ca o formă incipientă a prafului de pușcă în istoria artei războiului până în secolul al XIII-lea.

Mai târziu s-a mers pe versiunea aprinderii sau a intensificării puterii focului grecesc la contactul cu apa; sugerându-se astfel că la baza focului lichid s-ar fi aflat varul nestins. Această teorie este contrazisă însă chiar de autorii medievali, care spun că adesea focul bizantin era pulverizat direct pe corăbiile inamice, fără a intra în contact cu apa. De asemenea, împăratul Leon amintește în lucrarea sa *Tactica* de faptul că se foloseau niște grenade de mână făcute din lut care erau umplute cu foc grecesc și aruncate asupra inamicilor. Totuși, pornind de la aceleași efecte descrise de cronicari, considerăm că de fapt Kallinikos ar fi descoperit celebra *fosfură de calciu*, care este un material pirotehnic și un compus al bombelor incendiare. De asemenea presupunem că în compoziție trebuie să fi fost țiteiul, sub formă de petrol distilat, și alte ingrediente precum varul nestins, sulf, rășini sau alte materiale inflamabile care acționează asemănător napalmului. Cert este că toate versiunile încercate de cei care au studiat fenomenul au eșuat, iar formula care a ținut la depărtare toți dușmanii Imperiului Bizantin vreme de 500 de ani a dispărut odată cu cucerirea Constantinopolului.

Concluzie. *Focul grecesc* a reprezentat pentru multe secole cea mai importantă armă a Imperiului Bizantin, care a jucat un rol decisiv în apărarea imperiului și, uneori, chiar în salvarea sa. Era o armă extrem de distrugătoare, care, pe deasupra, avea și un efect devastator asupra moralului dușmanului. Numeroase texte relatează groaza provocată de *focul grecesc* diverșilor inamici ai Bizanțului. Din secolul al XV-lea și după momentul în care începe să se folosească pe scară largă praful de pușcă și armele de foc, *focul grecesc* a fost abandonat. În secolele XIX și XX, materialele inflamabile cunosc o nouă perioadă de glorie, atât în timpul celor două războaie mondiale, dar și mai târziu; amestecurile Molotov, bombele artizanale și alte dispozitive inflamabile nu sunt altceva decât forme avansate ale focului grecesc pe care îl foloseau cu atât de mare succes bizantinii în timpul Evului Mediu.

Bibliografie

- Bănescu 2003 – N. Bănescu, *Istoria Imperiului Bizantin*, vol. I: *Imperiul Bizantin Clasic (610-1081)*, București, 2003.
Cedrenus 1839 – Georgii Cedreni, *Historiarum compendium*, in Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae, ope ab. Immanuele Bekkero, suppletus et emendatus, t. II, Bonnae, 1839.
Comnena 1977 – A. Comnena, *Alexiada*, ed. Marina Marinescu și N.-Ș. Tanașoca, București, 1977.
Chronica Nestoris – Chronica Nestoris (Cronica lui Nestor), editat G. Popa-Lisseanu, in *Fontes Historiae Daco-Romanorum (Izvoarele istoriei românilor)*, vol. VII, București, 1935.
Chronique de Michel le Syrien – Chronique de Michel le Syrien, patriarche Jacobites d'Antioche (1166-1199), t. II, ed. par J.-B. Chabot, Paris, 1901.
Haldon 2006 – J. Haldon, “Greek fire” revisited: recent and current research, in Elizabeth Jeffreys, *Byzantine Style. Religion and Civilization: In Honour of Sir Steven Runciman*, Cambridge, 2006, p. 290-325.

³² Psellos 1998, VI, 93.

³³ Psellos 1998, VI, 94.

³⁴ Mărculeț 2014, p. 19.

³⁵ Psellos 1998, VI, 94.

³⁶ Comnena 1977, XIII, III, 7.

- Haldon, Byrne 1977 – J. Haldon, M. Byrne, *A Possible Solution to the Problem of Greek Fire*, în „Byzantinische Zeitschrift”, 70, 1977, p. 91-99.
- Joinville's Chronicle – Joinville's Chronicle of the Crusade of St. Lewis, in *Memoires of the Crusade by Villehardouin and de Joinville*, translated by Sir Frank Marzials, London-New York, 1908.
- Korres 1995 – Th. Korres, *Focul lichid. O armă a tehnicii de luptă navale*, Tesalonic, 1995.
- Lalanne 1845 – L. Lalanne, *Recherches sur le feu grégeois, et sur l'introduction de la poudre à canon en Europe*, Paris, 1845.
- La chronique de Nestor – La chronique de Nestor*, t. I, Paris, 1834.
- Leo the Deacon 2005 – *The History of Leo the Deacon. Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*. Introduction, translation, and annotations by Alice-Mary talbot and D.F. Sullivan with the assistance of G.T. Denis and Stamatina McGrath, Washington, D.C., 2005.
- Mărculeț 2014 – V. Mărculeț, *Știri privind utilizarea focului grecesc în confruntările bizantino-ruse din secolele X-XI*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române 2014”, XVII, 2014.
- Mercier 1952 – M. Mercier, *Le feu grégeois, les feux de guerre depuis l'Antiquité, la poudre à canon*, Paris, 1952.
- Paine 2015 – L. Paine, *Marea și civilizația. O istorie maritimă a lumii*, București, 2015.
- Partington 1960 – J.R. Partington, *A History of Greek Fire and Gunpowder*, Cambridge, 1960.
- Pászthory 1986 – E. Pászthory, *Über das „Griechische Feuer“. Die Analyse eines spätantiken Waffensystems*, în „Antike Welt”, 17, 1986, 2.
- Psellos 1998 – M. Psellos, *Cronografia. Un veac de istorie bizantină (976-1077)*, ed. R. Alexandrescu, N.-Ș Tanașoca, Iași, 1998.
- Skylitizes 2010 – J. Skylitizes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, ed. J. Wortley, J.-Cl. Cheynet, B. Flusin, Cambridge, 2010.
- Theophanis 1839 – Theophanis, *Cronografia*, ex. recensioe Ioannis Classeni, vol. I, Bonnae, 1839.
- Vasiliev 2010 – A.A. Vasiliev, *Istoria Imperiului Bizantin*, Iași, 2010.
- Zemghelis 1932 – C. Zemghelis, *Le feu grégeois et les armes à feu des Byzantines*, în „Byzantinische Zeitschrift”, 7, 1932.

Codex Skylitzes Matritensis, Biblioteca Nacional de Madrid, Vitr. 26-2, Bild-Nr. 77, f 34 v. b. (După Pászthory 1986, p. 31)

Grenade de mână descoperite în Chania (Creta), sec. X-XII
(Muzeul Național de Istorie Atena – Grecia)

Cheirosiphones – sifoane de mână - Codex Vaticanus Graecus 1605 (După Pászthory 1986, p. 31)

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVITOARE LA CRONICARUL ENGLEZ HENRY DE HUNTINGDON (SEC. XII)

Dr. Dragoș Lucian Țigău

Abstract. *Several considerations regarding the English chronicler Henry of Huntingdon (12th Century).* Henry was born around 1087/1088 to a Saxon mother and a Norman father, who was archdeacon of Huntingdon. Aged 12 he was sent to the school at Lincoln Cathedral. He lived in the household of the Bishop of Lincoln, Robert Bloet, who had been chancellor to King William II Rufus and was one of Henry I's closest advisers. So he was an eye-witness to the lifestyle and culture of the Anglo-Norman aristocracy and court of the time. When his father died he was awarded the archdeaconry of Huntingdon and canonry of Lincoln, posts he would hold until his death in 1155/1165. Around 1124, Alexander the bishop of Lincoln commissioned Henry to write a history of England and its people from the earliest times to the present day. This Henry promptly set about doing, producing after ten years a long detailed chronicle. Henry continued to update his History, adding new books filled with eye witness accounts or reliable information about all the key events of the reign of King Stephen (1135-1154). New versions of the history were issued until just before Henry's death: at that point the Anarchy had come to an end with the coronation of King Henry II and Henry's History, in its final version, ends with a hymn of praise to the new ruler. Henry's History was written in Latin though, apparently, a Latin which was deliberately simple and easy to read yet also stylish and exciting. He wanted to write for the widest possible (educated) audience. Henry's concept of history was different from ours. Although it contains many facts and stories found nowhere else, that wasn't his prime purpose in writing his History. Henry's record of events is interesting. His set piece speeches are invigorating. His anecdotes are entertaining and colourful.

Cuvinte cheie: arhidiacon, cronicar, normanzi, Anglia, Ev mediu.

Keywords: archdeacon, chronicler, Normans, England, Middle Ages.

Henry de Huntingdon este reprezentantul unei generații creative de cronicari, din prima jumătate a secolului al XII-lea, a cărei biografie și operă au privilegiul de a fi cel mai bine cunoscute. S-a născut, probabil, la începutul domniei regelui Wilhelm II *Rufus* (1087–1100), într-o familie mixtă: tatăl său era normand, iar mama sa avea o origine anglo-saxonă¹. Despre părintele său se cunoaște că a fost, vreme îndelungată (1078-1109), arhidiacon de Huntingdon. El este și primul din șirul arhidiaconilor cunoscuți care au păstorit în această parte a episcopiei de Lincoln, fiind investit în funcție de către episcopul Remigius². Copilăria, adolescența și tinerețea bărbătească (*puerulus, adolescens, juvenis*) sunt rememorate de viitorul cronicar în scrisoarea *De contemptu mundi*, elaborată puțin înainte de anul 1140 și cuprinsă în a treia versiune a operei sale principale, *Historia Anglorum*³. A fost perioada în care tânărul Henry a crescut în preajma lui Robert Bloet, episcop de Lincoln între anii 1094-1123. Instruirea o datorează, în primul rând, profesorului Albinus de Angers, căruia îi păstrează o neștersă amintire și o mare considerație (*Albinus Andegavensem magistrum quippe meum*), apoi lui Anselm de Laon (m. 1117)⁴. Celelalte aspecte din biografia lui Henry de Huntingdon sunt puțin luminate documentar: a fost căsătorit, dar numele soției nu se cunoaște, aceasta fiind amintită laconic ca „*uxor archidiaconi*” în confraternitatea abației Thorney; tot astfel, fiul său „*magister Adam*” este cunoscut doar prin faptul că i-a moștenit prebenda Little Stukeley din Huntingdon, care aparținea aceleiași abații⁵. La moartea tatălui său⁶, Henry a preluat funcția de arhidiacon, pe care a deținut-o toată viața. Activitatea sa ecleziastică este oglindită în șapte documente, pe care le-a emis ca arhidiacon, și în alte 18 acte unde figurează ca martor, toate fiind redactate în intervalul 1120–1157⁷. Funcția i-a asigurat o autoritate și o considerație sporită, dat fiind faptul că arhidiaconul ocupa o poziție înaltă în ierarhia catolică, fiind considerat „*ochii episcopului*” în diocază⁸. Nu este exclus să fi sprijinit activitatea școlii locale, aflată în subordinea clericilor⁹. Arhidiaconul și-a sfârșit viața în decada cuprinsă între toamna anului 1155 și primele luni din 1165¹⁰.

¹ HH 1996, p. XXIII-XXV. Originea mamei sale nu a putut fi dovedită documentar.

² Lista arhidiaconilor de Huntingdon este publicată în FEA 1854, p. 48.

³ *De contemptu mundi*, § 1, în HH 1879, p. 299.

⁴ Magistrul s-a remarcat prin „*scientia profundissima, castitate clarissima, innocentia summa*”, cf. *De contemptu mundi*, § 3, în HH 1879, p. 301; Rigg 2003, p. 254.

⁵ HH 1996, p. XXVII-XXVIII.

⁶ Moartea și înmormântarea la Lincoln a lui „*Nicolae, tatăl bărbatului care a scris această istorie*” este plasată în anul 1109 (*eodem anno Nicholaus, pater illius qui hanc scripsit historiam, mortis legibus concessit, et sepultus est apud Lincoliam*). Informația este însoțită de un poem funebru în amintirea răposatului părinte, cf. HH 1879, VII, § 27, p. 237-238.

⁷ HH 1996, p. CLXVI-CLXVII.

⁸ În ierarhia conventului catolic, arhidiaconul a ocupat poziția a cincea după prepozit, lector, cantor și custode. Papa Innocențiu III arăta că „*in epistola B. Clementis Papae praedecessoris nostri oculus episcopi archidiaconus appellatur*”, cf. CJC 1839, col. 146 (*Decretales Gregorii Papae IX, Lib. I, tit. XXIII: De officio archidiaconi, cap. VII*).

⁹ Un privilegiu al regelui Henric I, din 1127, a specificat: „*et scolam eiusdem ville (de Huntingdon), ita nullus aliquam infra Huntingdonsciram absque illorum licentia teneat*”, cf. ECD 1911, p. 92-93 (latin-englez).

Henry de Huntingdon a început să compună *Historia Anglorum* la mijlocul decadei 1120–1130, perioadă caracterizată printr-un mare avânt al creației istoriografice care a stat la baza culturii și conștiinței naționale engleze. Pe atunci, Eadmer de Canterbury (c.1060-c.1126) a redactat *Historia novorum*, John de Worcester (m. 1140) și Simon de Durham (m. post 1129) își scriau *Cronicile*, iar William de Malmesbury (c.1095-c.1143) și-a definitivat cele două opere: *Gesta regum Anglorum* și *Gesta pontificum Anglorum*. Un alt cronicar, Geoffrey Gaimar, a compus *Estoire des Engleis*, cea mai veche cronică de limbă franceză care s-a păstrat¹¹. Prima versiune a cronicii, finalizată în 1129, dar căreia i s-au făcut adăugiri până prin 1133, avea un *Prolog* și șapte Cărți cu 288 de capitole, în care erau evocate evenimentele petrecute de la cucerirea romană a Britanniei până în anul 1129. Perseverența cronicarului în nararea faptelor a fost remarcabilă, dovedită prin cele șase versiuni ale *Istoriei* sale elaborate până în anul 1155. Pe parcursul a două decenii, Henry a adăugat alte trei Cărți, cu referire la domnia regelui Ștefan de Blois și la încoronarea regelui Henric II Plantagenet. În cuprinsul cronicii se regăsesc 18 poeme care fie elogiază personalități sau victorii, fie deplâng evenimente tragice. Versiunea a treia, de la sfârșitul deceniului 1130–1140, cuprinde un interesant *Epilog* ce reflectează la trecerea timpului, precum și trei *Scrisori* adresate regelui Henric I (un *memento mori* pentru regalitate), lui Warin Brito (sinteza cuprinsului cronicii lui Geoffrey de Monmouth, *History of the Kings of Britain*) și prietenului său, arhidiaconul Walter de Leicester (eseul filosofic *De contemptu mundi*, bazat explicit „de his que tu et ego vidimus”¹²).

Talentul literar și cunoștințele vaste ale lui Henry de Huntingdon sunt evidențiate și într-o altă lucrare (c.1135), popularizată recent, anume *Anglicanus Ortus*¹³. Valoarea sa se ridică la nivelul școlii poetice a Văii Loarei, fiind comparabilă cu creația lui Hildebert de Le Mans (c.1055-1133) și Marbod de Rennes (c.1035-1123).

Historia Anglorum nu are originalitatea acelei *Gesta regum* scrise de William de Malmesbury, dar s-a impus drept cea mai de succes cronică a secolului al XII-lea. Descrierile acestor doi cărturari au devenit versiuni standard ale istoriei timpurii a Angliei, fiind valorificate în scrierile istorice ulterioare. Până în prezent, s-au identificat 45 de manuscrise care cuprind, total sau parțial, cronică arhidiaconului Henry, din care 13 sunt de secol XII¹⁴. Cel mai vechi manuscris al cronicii a fost datat 1169, păstrându-se la British Library, în colecția Egerton¹⁵. El a fost utilizat pentru ediția timpurie a Cronicii¹⁶. Secolul al XIX-lea a dat două ediții de referință, în limbile latină și engleză¹⁷. Cea mai completă și temeinică ediție bilingvă¹⁸ a fost publicată de Diana Greenway în anul 1996. Interesul deosebit pentru studiul cronicii lui Henry de Huntingdon este constant până în prezent¹⁹.

Succesul cronicii se datorează, în primul rând, cursivității descrierii și structurii foarte clare de prezentare a evenimentelor. Cititorul poate remarca cu ușurință faptul că istoria insulei a cunoscut cinci invazii care au determinat tot atâtea schimbări dramatice: romană, a picților și scoților, anglo-saxonă, daneză și normandă. Valoarea este dată și de un oarecare spirit critic, pentru că Henry de Huntingdon nu s-a mărginit doar să continue Cronică lui Beda *Venerabilul* până în epoca sa, ci a clarificat multe aspecte prezentate confuz sau fugitiv de ilustrul său înaintaș (*ea que Beda in sua historia prolixè et confusius, iste abbreviando et ordinando elucidavit*)²⁰. De exemplu, în cronică sa își face apariția noțiunea de Heptarhie a regatelor anglo-saxone²¹.

În *Prologul* cronicii, Henry subliniază interesul necesar de arătat istoriei, ca semn al unei conștiințe intelectuale, căci doar brutele, oameni sau animale, nu știu și nici nu țin să cunoască nimic despre înaintașii lor sau despre evenimentele din țara lor²². Arhidiaconul îi îndemna pe contemporani, inclusiv pe episcopul Alexandru de Lincoln, să-i citească cronică, pentru a afla tainele trecutului. Pentru a fi mai bine înțeles și pentru ca posteritatea să-i recunoască oricând data întocmirii istoriei sale, Henry a redactat un interesant *Epilog*. Momentul este precizat astfel: al 35-lea an al domniei regelui Henric I, al 69-lea an de la sosirea normanzilor în Anglia, al 703-lea an de la venirea anglo-saxonilor, al

¹⁰ HH 1996, p. LXXVI.

¹¹ Gillingham 2000c, p. 233-258.

¹² *De contemptu mundi*, în HH 1879, p. 297-320, citatul la p. 298.

¹³ Manuscrisul lui Henry de Huntingdon, *De herbis*, se află la British Library, colecția Sloane MS 3468, fol. 31r-105v. Rigg 2003, p. 213-292; Greenway 2005, p. 329-332; Black 2006, p. 83-87. Mai nou, HH 2012.

¹⁴ HH 1996, p. CXVII-CLIX.

¹⁵ Manuscrisul Egerton 3668 are IV + 157 file de pergament (205 X 105 mm) legate înainte de anul 1600. Textul este scris în limba latină, cu caractere protogotice și inițiale decorate în roșu și verde. Manuscrisul cuprinde a patra versiune a cronicii (c. 1145), având însemnări ulterioare, tot de secol XII. Datat 1169 după o indicație a copistului pe fila 113. Cea mai amplă descriere la HH 1996, p. CXXIX-CXXX.

¹⁶ HH 1596, f. 169-229: *Henrici Archidiaconi Huntindoniensis Historiarum lib. VIII*.

¹⁷ HH 1853, XXVIII+442 p. (engleză); HH 1879, LXVIII+358 p. (latină).

¹⁸ HH 1996, CLXXIII+899 p.; HH 2002, 164 p. (ediție de popularizare).

¹⁹ Partner 1973, p. 467-475; Gillingham 2010, p. 157-172.

²⁰ HH 1996, p. 834.

²¹ „Quando autem Saxones hanc terram sibi subjugaverunt, reges septem statuerunt, regnisque nomina pro libitu imposuerunt. Primum regnum vocatum est Cent, secundum Sudseax ... tertium Westseax, quartum Estseax, quintum Eatangle, sextum Merce, in quo est Lincolnia ... septimum Nordhumbre”, cf. HH 1879, I, § 4, p. 8-9.

²² „bruti namque homines et animalia unde sint nesciunt, genus suum nesciunt, patriae suae casus et gesta nesciunt, immo nec scire volunt”, HH 1879, *Prologus*, p. 2.

2265-lea an de la așezarea britonilor pe aceeași insulă, al 5317-lea an de la Facerea Lumii și al 1135-lea an de la întruparea Domnului²³. Henry își poartă cititorii înapoi cu un mileniu (în anul 135) și îi întreabă de ce din această epocă nu se păstrează decât abia numele câtorva regi, împărați și papi, în timp ce faptele celorlalți oameni, neîndoielnic remarcabile, au rămas în uitare? La fel se va întâmpla și cu oamenii timpului său? Cronicarul face apel și la urmașii săi din anul 2135 arătându-le că vor cunoaște trecutul datorită scrierii sale. El respinge ideea unui apropiat Sfârșit al Lumii de care contemporanii săi se temeau. Mai mult, vorbește și de oamenii mileniilor următoare, având o amplă perspectivă asupra istoriei²⁴. Localizându-se explicit în anul 1135, Henry s-a înfățișat ca un membru al comunității de intelectuali întinsă peste milenii atât înainte cât și după timpul său. Totodată, el s-a plasat precis și în spațiu, raportându-se la Capitlul catedral din Lincoln al cărui membru a fost. În primul rând, *Cronica* este dedicată episcopului Alexandru, prezentat în poemul din *Prolog* drept „*pater patriae, princeps a rege secundus*”²⁵. Henry descrie frumusețea peisajelor din cuprinsul episcopiei²⁶, una dintre cele mai bogate ale Angliei, în secolele XII-XIII, unde el a fost un însemnat prebendar. Apoi, în Cartea VII sunt inserate trei poeme cu referire la canonicii de Lincoln²⁷. El menționează și numele a 33 de membri ai clerului din Lincoln²⁸. Henry și-a etalat foarte clar mândria pentru realizarea cronicii sale, operă pe care nu a încetat să o completeze (de la șapte la zece Cărți) și să o dedice cu încredere regelui Henric II, în 1154-1155. Însăși muza Clio i-a conferit faima și i-a plasat puțin mai jos de autorii antici²⁹.

Pentru realizarea operei sale, Henry de Huntingdon a utilizat surse variate: a pornit de la lucrarea de referință a lui Beda *Venerabilul*, a consultat diverse variante ale cronicilor anglo-saxone, a parcurs *Historia regum Britanniae* scrisă de Geoffrey de Monmouth (c.1100-c.1155)³⁰, a apelat la propriile amintiri³¹ și nu a neglijat relatările martorilor contemporani cu el. Astfel, acțiunile regelui Ethelred din anul 1002 au fost consemnate pe baza a ceea ce aflase în copilărie de la bătrâni³², indiciu și al faptului că învățase de mic limba engleză. Coroborarea tuturor acestor surse a dat rezultate pe măsură. *Historia Anglorum* este unica sursă pentru multe evenimente petrecute în Anglia primei jumătăți a secolului XII. Informațiile cuprinse în cronică întregesc itinerariile regilor Henric I *Beauclerc* și Ștefan de Blois³³. De asemenea sunt menționate consiliile regale de la Londra (mai 1127) și Winchester („*fuit conventus*”, mai 1133), apoi conciliul ecleziastic de la Londra, prezidat de Theobald care era arhiepiscop de Canterbury și legat papal (martie 1151)³⁴. *Historia* oferă amănunte unice despre captivitatea pe viață și orbirea lui Wilhelm de Mortain, în urma luptei de la Tinchebrai (28 septembrie 1106), apoi despre expediția regală din nordul Franței (sejurul regelui la Epernon și lupta de la Axspoele cu Wilhelm Clito, contele Flandrei, la 21 iunie 1128)³⁵. Henry este singurul cronicar englez care relatează despre asocierea la domnie a Delfinului Filip (1116-1131) de către tatăl său, regele Franței, Ludovic VI, în 1129. Tot de la el se cunoaște șiretlicul împărătesei Mathilda³⁶ care a reușit să scape din Oxfordul încercuit de regele Ștefan (decembrie 1142), camuflându-se în îmbrăcăminte albă, pentru „*a înșela ochii asediatorilor*” (*non procul a Natali aufugit imperatrix per Tamasim glaciater circumamicta vestibus albis, reverberatione nivis et similitudine fallentibus oculos obsedentium*)³⁷.

Henry de Huntingdon subsumează aceste amănunte unui obiectiv mult mai ambițios, acela de a descrie istoria regatului și a poporului (*huius regni gesta et nostre gentis*)³⁸. Deși a ocupat o funcție clericală, Henry se ocupă cu predilecție de politica puterii seculare, de regi cu războaiele lor, și mult mai puțin cu aspectele vieții religioase. El nu iese

²³ Inițial, *Epilogul* a fost pus la sfârșitul Cărții a Șaptea (scrisă la 1130), apoi la începutul Cărții a Opta, când datele au fost modificate corespunzător anului 1135.

²⁴ HH 2002, p. 118-120.

²⁵ HH 1879, *Prologus*, p. 3. La fel, în *De contemptu mundi*, § 15, p. 316: „*vir fidelis et munificus*”.

²⁶ HH 1879, V, § 25, p. 165.

²⁷ HH 1879, VII, § 27, 34, 36, p. 246-247.

²⁸ HH 1879, *De contemptu mundi*, § 3-4, p. 301.

²⁹ „*Clio ... que iam certa michi clara dedisti/ Antiquique parum supposuit*”, Rigg 2003, p. 262.

³⁰ Citită de Henry la abația normandă Bec, în drumul său spre Roma, conform propriei mărturisiri din HH 1879, VIII, § 1. Pentru această cronică, a se vedea Gillingham 2000a, p. 19-39.

³¹ „*ex aliis excerpens auctoribus inde Chronica in antiquis reservata librariis compilans, usque nostrum ad auditum et visum praeterita repraesentavit*”, cf. HH 1879, *Prologus*; la fel, în Cartea VII, § 1 (*nunc autem de his quae vel ipsi vidimus vel ab his qui viderant audivimus, pertractandum est*) și Cartea X, § 22 (*quod multi quidem et ipse ego, oculis meis inspexi*), p. 4, 213-215, 277.

³² „*in pueritia nostra quosdam vetustissimos loqui audivimus*”, HH 1879, VI, § 2, p. 174.

³³ Prezența lui Henric I la Durham (1122), la Winchester și Woodstock (1127), la Dunstable (1131), la Woodstock (1132) și Oxford „*in nova aula*” (1133); călătoria regelui Ștefan în Normandia, însoțit de nobili și prelați (1137), cf. HH 1879, VII, § 34, 37, 42; X, § 5, p. 244, 247, 253, 260.

³⁴ HH 1879, VII, § 37, 42; X, § 31, p. 247, 253, 282.

³⁵ HH 1879, VII, § 38, 39; X, § 1, p. 247-250, 255.

³⁶ Fiica regelui englez Henric I, devenită soția împăratului german Henric V, între 1114-1125.

³⁷ HH 1879, VII, § 40 (asocierea la tron); X, § 20 (camuflajul), p. 250, 276.

³⁸ HH 1879, *Prologus*, § 4, p. 3.

din canoanele istoriografice, preferând să-și dateze evenimentele evocate utilizând anii de domnie ai regilor care s-au succedat. Rareori folosește sistemul cronologic după milesim³⁹.

Istoriografia a insistat asupra rolului important pe care Henry de Huntingdon l-a avut în cristalizarea identității engleze, față de cea normandă, la mijlocul secolului XII⁴⁰. Conștiința că el este englez a căpătat-o de la mama sa și prin educația primită⁴¹. Luată în ansamblul ei, *Historia Anglorum* este pro-normandă. Există multe pasaje în care arhidiaconul prezintă cu plăcere, chiar prea-mărește, faptele de arme ale normanzilor, omițând realizările englezilor. Niciodată nu-i creditează pe englezi cu vreun rol pozitiv. Ei reușesc să învingă doar *in extremis*, numai pe danezi. Rolul providențial al normanzilor este etalat în câteva capitole. Pentru anul 1000, cronicarul vede în voința divină factorul determinant pentru care regele Ethelred (978-1013, 1014-1016) alesese să se alieze cu normanzii pentru a se pune la adăpost de atacurile danezilor. Dar, căsătoria regelui cu fiica contelui normand Richard II (996-1026), a purtat germenul necazurilor ulterioare, care vor atinge apogeul în anul 1066⁴². Cucerirea normandă a fost tot hotărârea Providenței (*cum jam justam Domini voluntatem super Anglorum gentem Normanni complissent*)⁴³, parte a unui proces mai amplu de lățire a puterii acestora în Normandia (910), Apulia și Calabria (1059), Anglia (1066), Sicilia (1072) și Antiohia (1098) (*elegerat enim Deus Normannos ad Anglorum gentem exterminandam, quia praerogativa saevitiae singularis omnibus populis viderat eos praeminere. Quod scilicet in Normannia et Anglia, Apulia, Calabria, Sicilia et Antiochia, terris quas eis Deus subjecit, magis magisque appareat*)⁴⁴. Distincția englezi-normanzi este bine conturată pe palierele etnic, social și politic. Superioritatea normandă este afirmată prin discursul ducelui Wilhelm ținut oștenilor săi înaintea confruntării din octombrie 1066⁴⁵. Vicesitudinile domniei *Cuceritorului* au fost remarcate de cronicar. El a evidențiat înrăutățirea situației poporului sub noii stăpâni, trufia acestora făcând ca numele de englez să devină dezonorant (*omnes ad servitute et ad moerorem redacti essent [...] terrasque suas in pauperiem et vastitatem redigant; semperque Normannorum domini, cum hostes contriverint, cum crudeliter non agere nequeant, suos etiam hostiliter conterunt [...] ita etiam ut Anglicum vocari esset opprobrio*)⁴⁶. De altfel, Henry a subliniat, sub forma unei predicții fictive, că dacă englezii ar fi reușit să scape de sub dominația daneză, nu același noroc l-ar fi avut și față de normanzii mai puternici. Băștinașii erau sortiți să-și piardă atât libertatea cât și onoarea (*scilicet ut hinc Dacorum persecutione saviente, illinc Nordmannorum conjunctione accrescente, si ab Dacorum manifesta fulminatione evaderent, Normannorum improvisam cum fortitudine cautelam non evaderent [...] quod et eorum excellentiam in aeternum deprimeret et honorem sine termino restitutionis eventilaret*)⁴⁷. În a treia versiune a *Cronicii* (scrisă după 1140), Henry de Huntingdon nu mai accentuează distincția dintre englezi și normanzi. Evocând bătălia de la Standard (1138), cronicarul scrie despre victoria „*tota gens Normannorum et Anglorum in una acie*” asupra scoțienilor. Englezii și normanzii, deopotrivă, fac parte din tabăra învingătoare (*gens nostri [...] feliciter triumphaverunt*). Totuși, diferențele de statut sunt încă evidente: „*proceres Angliae clarissimi Normannigenae*” și „*majores nostri*” raportați la „*populus Anglorum*”⁴⁸.

Atitudinea lui Henry de Huntingdon față de normanzi a fost dictată și de considerente personale. La începutul Cărții a 10-a, el arată că purtarea tiranică a regelui Henric I pălește în fața trădării perfide a normanzilor (*Normannorum perjurio*) care s-a petrecut după moartea sa⁴⁹. Sperjurul normanzilor fusese remarcat și cu ocazia revoltelor din anul 1088⁵⁰, dar trădarea care se prefigura la începutul domniei regelui Ștefan de Blois era cu mult mai gravă. Primii ani ai domniei au fost prosperi, al treilea se dovedise mediocru, dar următorii doi au fost de-a dreptul nefaști (*Hi igitur duo anni Stephano regi prosperissimi fuerunt; tertius vero, de quo dicemus, mediocris et interciscus fuit; duo vero ultimi exitiales fuerunt et praeputi*)⁵¹. Afirmările sunt rodul indignării față de arestarea episcopului Alexandru de Lincoln, a fratelui său, Nigel de Ely, și a unchiului acestuia, episcopul Roger de Salisbury, în 1139. Prelații au fost arestați și li s-au confiscat castelele, fiind acuzați de trădare. La Conciliul de la Winchester (august 1139) s-a încercat în zadar eliberarea lor, semn că erau victimele unei intrigi de curte, organizate de facțiunea condusă de Waleran de Meulan. Astfel, termenul de

³⁹ 1066: „*millesimo sexagesimo sexto anno gratiae*”; 1096: „*anno milleno(!) XCVI. Facta est motio Jerosolimitana praedicatione Urbani papae*”; 1100: „*millesimo centesimo anno, rex Willelmus XIII. regni sui anno, vitam crudelem misero fine terminavit*”; 1120: „*anno M° C° XX° gratiae ...*”, cf. HH 1879, VI, § 27; VII, § 5, 22, 32, p. 198, 219, 232, 242.

⁴⁰ Gillingham 2000b, p. 126.

⁴¹ Chiar Henry scria că Anglia l-a făcut poet (*me reddidit Anglia vatem*), cf. Rigg 2003, p. 253-254.

⁴² HH 1879, VI, § 1, p. 173.

⁴³ HH 1879, VI, § 27, p. 198.

⁴⁴ HH 1879, VI, § 38, p. 208.

⁴⁵ HH 1879, VI, § 29, p. 200-202 (*Normanni, gentium fortissimi*, p. 200).

⁴⁶ HH 1879, VI, § 38, p. 208.

⁴⁷ HH 1879, V, § 1, p. 173.

⁴⁸ HH 1879, X, § 8-9, p. 262-263.

⁴⁹ HH 1879, X, § 1 și 4, p. 256, 259.

⁵⁰ HH 1879, VII, § 1, p. 214.

⁵¹ HH 1879, X, § 5, p. 260.

trădători normanzi nu se referă la întregul neam ci doar la facțiunea intrigantă. Antipatia lui Henry față de familia conților de Meulan era mai veche⁵², fiind evidențiată în scrisoarea *De contemptu mundi*, scrisă începând cu 1134-1135.

Despre celelalte populații ale insulei, cronicarul nu are cuvinte măgulitoare. Galezii sunt în stare de barbarie, fiind cu neputință de învins, nu atât datorită puterii lor armate, cât sălbăticiilor munților și a pădurilor în care locuiesc (1095-1097)⁵³. Scoțienii sunt la fel de cruzi, autorii unor atrocități cumplite față de copii, femei, bătrâni, preoți și cadavre. La rândul lor, au fost pedepsiți exemplar de regele Ștefan, fiind omorâți sau arși cu ocazia războiului din 1138⁵⁴.

Instituția regală ocupă un loc privilegiat în cadrul cronicii lui Henry de Huntingdon. Autorul prezintă multe amănunte despre aspectele exterioare ale puterii regale: fastul de la Curte, alimentația, podoabele și vestimentația suveranilor, respectul și supunerea care se întrevăd în lingușirile curtenilor. Aceste detalii conduc spre convingerea că Henry s-a aflat adesea în preajma Curții regale, pe parcursul unei cariere de peste 40 de ani. Cercetătoarea Diana Greenway a opinat că arhidiaconul a fost prezent atât la Curte (1122-1123, 1127-1128, 1131-1133, 1154), cât și la conciliile ținute la Westminster (1125) și Londra (1129, 1132, 1143, 1151, 1152)⁵⁵. Pe de altă parte, se observă, din tonul critic la adresa regilor Henric I și Ștefan, că Henry a fost totuși detașat față de Curtea regală. Prima tentativă de a accede la Curte este sesizabilă în anii 1118-1121, când Henry a compus patru poeme, toate cu referire la membrii familiei regale (epitaful în memoria reginei defuncte Mathilda – 1118, celebrarea victoriei de la Brémule, asupra regelui Franței – 1119, elegia pentru naufragiul vasului *White Ship* în care au pierit trei copii ai regelui – 1120, panegiricul la adresa noii regine Adeliza de Louvain – 1121)⁵⁶. Căderea în disgrație sau moartea posibilibor protectori, l-au determinat pe Henry să nu mai compună poezie pentru Curte. Această decizie nu a suprimat definitiv dorința cronicarului de a primi aprecierile suveranilor. Există în opera sa un text în care el se prezintă, măcar virtual, povățuitor al regelui. Cu ocazia campaniei din Franța (1128), regele Henric a poposit timp de opt zile la Epernon. Când s-a interesat de originile și istoria timpurie a regatului francilor, atunci un personaj anonim, dar nu fără cultură (*quidem non indoctus*), i-a prezentat regelui o genealogie a monarhilor francezi care urca până la originile troiene (*ita Franci a Trojanis duxerunt originem*)⁵⁷. Istoricii au văzut în spatele celui om cult persoana lui Henry de Huntingdon⁵⁸.

Față de persoana regelui Henric I, istoriograful analizat aici a avut păreri caracterizate prin ambiguitate și complexitate. Aceste păreri sunt legate de ambivalența convingerilor despre Curtea regală și despre intrigile de acolo. Moartea regelui a scos la lumină aspectele negative și tenebroase ale unei lungi domnii. Regele a fost acuzat de lăcomie, de cruzime și desfrâu (*cupiditate, crudelitate, luxuria*)⁵⁹. Antipatia este sesizabilă și în epitaful realizat îndată după 1135. Față de celelalte poeme, în care subiecții erau elogiați, indicându-le drumul spre Rai, epitaful regelui Henric I nu are o asemenea trimitere⁶⁰. Cronicarul știa foarte bine că putea fi ușor acuzat de ipocrizie. În *De contemptu mundi*, el răspunde unei ipotetice întrebări: de ce îl condamnă pe regele defunct, când tot el l-a prezentat, în timpul vieții, la modul laudativ. Henry arată că tot ceea ce a scris rămâne adevărat: regele era înțelept, cu judecată profundă și plin de prevedere, remarcabil în război, distins în acțiuni, deosebit de bogat și prosper (*regem sapientia magnum, consilio profundum, providentia clarum, armis insignem, gestis sublimem, divitiis singularem*). Dar monarhul nu s-a putut bucura de bogăția și succesele sale, fiind robit de suspiciunea că ceva merge rău. Din pricina permanentei stări de anxietate, cel mai bogat rege era, în realitate, cel mai nenorocit⁶¹. Cronica oferă și alte exemple similare. Regele Ceolwulf al Northumbriei (729-737) își câștigase regatul cu efort, îl stăpânise cu teamă și îl pierduse cu durere (*cum labore perquiri, cum timore possideri, cum dolore amitti*). Cumplita teamă de moarte, trădare sau alte nenorociri îi produceau chinuri psihice (*valde anxietus est*) și trupești pe măsură. Când toți îl credeau prea fericit, el, cunoscându-și secretele sufletului, se gândea la sine ca fiind nenorocit (*cumque alii judicarent eum beatissimum, ipse qui solus animi sui secreta noverat, judicabat se miserrimum*)⁶². Dar așa cum Ceolwulf se consultase cu Beda *cel Venerabil*⁶³ și îi studiase opera, tot astfel

⁵² Robert de Meulan a fost „*sapientissimus in rebus saecularibus et regis Henrici consiliarius*” (1118), dar și „*vir nequissimus*” (HH 1879, VII, § 30; *De contemptu mundi*, § 7-8, 16, p. 240, 306-307, 317). Fiii săi gemeni, Robert și Waleran, i-au moștenit o serie de defecte (*De contemptu*, § 16, p. 317). În 1141, Waleran era maestru în înșelăciuni și șmecherii, avea din naștere răutatea în inimă, minciuna în gură, lenea în faptă... primul la fugă și ultimul la mobilizare (*doli callidus, fallendi artifex, cui innata est in corde nequitia, in ore fallacia, in opere pigritia ... ad congregiendum ultimus, ad degrediendum primus*...), cf. HH 1879, X, § 15, p. 270.

⁵³ „*plus inexpugnabiles situ terrae quam viribus et armis*”, HH 1879, VII, § 4 și 19, p. 218, 230.

⁵⁴ HH 1879, X, § 6, p. 260-261.

⁵⁵ HH 1996, p. LII-LVI.

⁵⁶ HH 1879, VII, § 30, 31, 32, 33, p. 237-243. Mult timp, poemele au fost privite fără valoare istorică: „*The poetical pieces ... were probably considered by the author to improve and embellish his work greatly. Modern readers peruse these effusions with indifference or pass them by altogether*”, cf. HH 1879, p. LXIV.

⁵⁷ HH 1879, VII, § 38, p. 247-248.

⁵⁸ Gillingham 2000b, p. 128.

⁵⁹ HH 1879, X, § 1, p. 255-256.

⁶⁰ HH 1879, VII, § 44, p. 254.

⁶¹ HH 1879, *De contemptu mundi*, § 14, p. 313-314.

⁶² HH 1879, IV, § 16, p. 117-118 (anul 737).

Henry ar fi dorit ca regele Henric I să-i ceară sfatul. În acest sens, chiar a compus o scrisoare cu rol de *memento mori*, pe care a cuprins-o în a treia versiune a *Istoriei sale*⁶⁴. Suveranul a murit în păcat, ascunzând până la sfârșit faptul că după victoria de la Tinchebrai (1106) l-a orbit pe contele Wilhelm de Mortain luat prizonier (*crudelitate etiam, qua comitem de Moretuli cognatum suum in captione positum exoculavit*)⁶⁵.

Nici domnia regelui Ștefan de Blois nu a fost mai fericită. La începutul Cărții a 10-a, cronicarul își avertizează cititorul despre acest fapt printr-o comparație între tirania regelui Henric I și anarhia din timpul succesorului său (*successu vero temporis atrocissimi, quod postea per Normannorum rabiosas proditones exarsit, quicquid Henricus fecerat vel tyrannice vel regie, comparatione deteriorum visum est peroptimum*)⁶⁶. A patra versiune a cronicii, compusă prin 1147–1148, conține un poem nou, o elegie despre starea regatului de atunci. În mod sigur, atitudinea Curții față de episcopul Alexandru de Lincoln și cele două asedii ale orașului Lincoln (iarna 1140/41 și 1144) – centrul episcopiei omonime, au determinat refuzul arhidiaconului Henry de a compune versuri pentru rege. Printre ultimele evenimente care l-au marcat pe regele Ștefan sunt enumerate încercarea sa de a-și asocia fiul la tron (1152), acțiune respinsă de cler (*Rex Stephanus Eustachium filium suum regio diademate proposuit insignire [...] (sed) [...] repulsam passus est*), apoi chiar dispariția băiatului său, Eustațiu (august 1153)⁶⁷.

După moartea regelui Ștefan, cronicarul a avut din nou tentația de a deveni poetul Curții. În a șasea și ultima versiune din *Historia Anglorum*, șirul evenimentelor se încheie cu încoronarea ducelui Henric al Normandiei ca rege al Angliei (decembrie 1154). Henry de Huntingdon a avut ocazia să compună două ultime poeme (nr. 17, 18)⁶⁸, în care Henric II este privit ca noul Soare ce încălzește o țară devenită friguroasă: „*Anglia, letali jamdudum frigore torpens, / Nunc solis fervore novi rediviva calescens*”⁶⁹.

Tot în ultima versiune a cronicii, arhidiaconul a șters un pasaj de 60 de cuvinte, în care regele Henric era aspru criticat (paragraf care se regăsește în versiunile IV și V, compuse prin anii 1147–48, respectiv 1150), înlocuindu-l cu un altul, tot de 60 de cuvinte, în care sunt omise toate acele de cruzime și desfrâu ale fostului suveran. Lăcomia proverbială a lui Henric I este justificată acum prin rezultatul ei fericit, anume păstrarea respectului pentru un regat bogat⁷⁰. Indiscutabil, schimbarea a fost făcută pentru ca *Historia* să fie acceptată la Curtea nepotului lui Henric I. Cronicarul a plănuit să-și continue lucrarea, anunțând începerea Cărții a 11-a referitoare la noua domnie: „*hic incipit liber undecimus de Henrico Juniori*”⁷¹. La fel de sigură a fost dorința lui Henry de Huntingdon ca *Historia* să fie citită la Curte (speranță sugerată în ultimele capitole, 34-40, ale cronicii), iar el să fie apreciat și încurajat de un suveran educat.

A șasea versiune a Cronicii, editată abia în 1996, evidențiază un aspect edificator pentru înțelegerea atitudinii schimbătoare a autorului. În toate versiunile anterioare, poemele care completează narațiunea nu își dezvăluie autorul. Ele sunt inserate cu expresiile: „*ad dictum est*”, „*quidam scripsit heroice*”, „*scripsit poeta*” sau „*quidam dixit*”⁷². În versiunea ultimă, redactată la 1155, aceste formule au fost înlocuite cu altele: „*ita diximus*”, „*heroice/ ita scripsimus*”, „*dixi*”⁷³. Această schimbare naște întrebarea de ce autorul și-a ascuns identitatea. A fost un act de modestie sau de autocenzură? Este cunoscut că Henry de Huntingdon nu a fost prea modest când a trebuit să-și etaleze talentul poetic. În lucrarea sa *Anglicanus Ortus*, afirmă că „*voi fi citit în lumea întreagă și voi avea un renume etern*” (*orbe legat toto numenque perenne tenebo*)⁷⁴. La fel a procedat în *Historia Anglorum*, dar numai când s-a aflat în relație cu oamenii din trecutul îndepărtat: regele Alfred (871-899) și fiica sa Ethelflaed, regele Edgar (959-975)⁷⁵. Discreția arătată în cazul poemelor referitoare la personajele contemporane sau în expresia deja citată „*quidam non indoctus*”, evidențiază atitudinea schimbătoare față de regii Henric I și Ștefan. Cronicarul a fost mândru de talentul său poetic, dar mai puțin încântat să-l lege de curtea celor doi monarhi. Abia în ultimul poem, dedicat regelui Henric II, el scrie: „*de cuius temporis beatitudine sic diximus heroice*”⁷⁶.

Problematica religioasă ocupă un spațiu mult mai restrâns în cuprinsul *Cronicii*, fiind prezentată în interdependență cu factorul politic. În unele cazuri, autorul insistă asupra pedepselor divine ca rezultat al purtării

⁶³ Despre cărturarul Beda Venerabilul (673-735), Henry considera că merită să fie pus în șirul regilor: „*qui regia virtute sua et aliorum vitia compescens, cum regibus ipsis inferior non sit, dignissime regum in ordine quasi rex ponatur*”, cf. HH 1879, IV, § 12, p. 115 (anul 735).

⁶⁴ HH 1879, VIII, § 1 (scrisoare către regele Henric).

⁶⁵ HH 1879, VII, § 25 (lupta de la Tinchebrai, 1106); X, § 1 (orbirea contelui), p. 236, 255.

⁶⁶ HH 1879, X, § 1, p. 256.

⁶⁷ HH 1879, X, § 32 și 35, p. 283, 288. Eustațiu se născuse pe la 1130.

⁶⁸ HH 1879, X, § 33 și 40, p. 284-285, 291-292.

⁶⁹ HH 1879, X, § 40, p. 292.

⁷⁰ HH 1879, X, § 1, p. 255-256.

⁷¹ HH 1879, X, § 40, p. 292.

⁷² HH 1879, VII, § 27, 30, 31, 32, 33, p. 237, 241, 242, 243.

⁷³ HH 1996, p. CVIII.

⁷⁴ Rigg 2003, p. 281.

⁷⁵ Alfred: „*de cuius regimine laborioso et inextricabili vexatione, versifice proloqui dignum duximus...*”; Edgar: „*de cuius laude musam aliquantulum dicere pro meritis promovimus*”, cf. HH 1879, V, § 13, 17, 26, p. 152, 158, 166.

⁷⁶ HH 1879, X, § 40, p. 291.

nechibzuite a oamenilor. Astfel, la sfârșitul domniei lui Wilhelm I, poporul englez mergea spre pierzanie, iar normanzii erau loviți de diverse dezastre⁷⁷. Peste două decenii, ducele Robert Curthose, fiul cel mare al Cuceritorului, a primit pedeapsa celestă pentru refuzul său de a fi regele Ierusalimului, preferând să lenevească în Normandia: a fost înfrânt în lupta de la Tinchebrai (1106) de fratele său, regele Henric I, și condamnat la detenție și inactivitate pe viață (*damnavit igitur eum Deus desidia perenni et carcere sempiterno*)⁷⁸.

Frământările din cadrul corpului clerical au fost apreciate în mod diferențiat. Una dintre ele își are originea în conciliul de la Londra, prezidat de Anselm de Canterbury, unde s-a interzis căsătoria preoților (29 septembrie 1102)⁷⁹. Henry de Huntingdon nu era adeptul celibatului, dovadă că a fost căsătorit și a avut un fiu. Evocând atmosfera conciliului, arhidiaconul prezintă nemulțumirea clericilor față de această decizie. Dacă s-ar fi aplicat, preoții lipsiți de neveste ar fi trăit mai virtuoși, dar și într-o mare mizerie, spre rușinea numelui de creștin (*in quo prohibuit sacerdotibus uxores Anglorum, antea non prohibitas. Quod quibusdam mundissimum visum est, quibusdam periculosum; ne, dum munditas viribus majores appeterent, in immunditias horribiles ad Christiani nominis summum dedecus inciderent*)⁸⁰. Problema a rămas nesoluționată pentru câteva decenii, la aceasta contribuind atât clerul superior, prin imoralitatea sa, cât și regele Henric I, prin cupiditatea etalată. Arhidiaconul Henry povestește, nu fără o oarecare satisfacție, despre purtarea legatului papal Johannis de Krems, care vitupera la adresa căsătoriei preoților, dar ținea o ibovnică (*cum igitur in concilio severissime de uxoris sacerdotum tractasset, dicens summum scelus esse a latere meretricis ad Corpus Christi conficiendum surgere, cum eadem die Corpus Christi confecisset, cum meretrice post vesperam interceptus esset*)⁸¹. Regele Henric I și-a arătat încă o dată duplicitatea cu ocazia conciliului din anul 1129. Atunci, episcopii i-au acordat regelui jurisdicția în privința soțiilor preoților, iar aceștia din urmă, plătind mari sume de bani, l-au determinat pe monarh să tolereze căsătoria lor. Prin fapta sa, regele a înșelat prelații și a umilit supușii (*concesserunt namque regi justitiam de uxoris sacerdotum, et improvidi habiti sunt, quod postea patuit, cum res summo dedecore terminata est. Accepit enim rex pecuniam infinitam de presbyteris, et redemit eos. Tunc, sed frustra, concessionis suae poenitit episcopos, cum pateret in oculis omnium gentium deceptio praelatorum et depressio subjectorum*)⁸². Probabil că arhidiaconul Henry a fost printre cei care au plătit bani, întrucât a ținut să-și încheie prima versiune a cronicii cu imaginea unui rege lacom și viclean.

Din *Historia Anglorum* se pot culege și alte informații interesante, precum fenomenele astronomice. Cronicarul fie se mărginește să le amintească, fie le asociază, ca semn de avertizare, cu o serie de evenimente politico-militare. Cele mai multe știri se referă la comete. Cucerirea normandă din anul 1066 a coincis cu revenirea celebrei comete *Halley*. Acest semn divin nu a fost omis în Istoria lui Henry: „*quam cometa ingens in exordio ejusdem anni designavera*”⁸³. În mod surprinzător, reîntoarcerea acesteia, după 79 de ani (1145), adică în timpul maturității cronicarului, nu a mai fost semnalată. Mai relevante i s-au părut cometele vizibile în anii 1106 și 1109. Apariția celei dintâi a legat-o de bătălia de la Tinchebrai și de soarta nefericitului duce Robert. Dezastrul a fost prevestit nu doar de cometă, ci și de un fenomen mai rar, anume iluzia unei Luni Duble (*in eodem anno cometa apparuerat. Visae sunt etiam in Coena Domini (22 martie 1106) duae lunae plenae, una ad orientem, alia ad occidentem*). Peste trei ani, episodul trist al morții tatălui cronicarului, corespunde apariției unei comete cu un traseu nefiresc: „*hoc in anno (1109) apparuit quaedam cometa more insolito. Cum namque ab oriente insurgens in firmamentum ascendisset, regredi videbatur*”⁸⁴. De asemenea, o ploaie de stele petrecută în anul 1095, i-a impresionat pe oameni, probabil și pe copilul Henry, lăsând o amintire neștersă (*stellae visae sunt de coelo cadere, ita spissae quod numerari non poterant*)⁸⁵.

În sfârșit, arhidiaconul nu a trecut cu vederea câteva „minuni” ale insulei, printre care se află complexul megalitic de la Stonehenge (*Stanenges*) „*ubi lapides mirae magnitudinis in modum portarum elevati sunt, ita ut portae portis superpositae videantur: nec potest aliquis excogitare qua arte tanti lapides adeo in altum elevati sunt, vel quare ibi constructi sunt*”⁸⁶.

În lumina operei sale, Henry de Huntingdon apare ca un cleric cu o cultură remarcabilă și un reprezentant important al perioadei de început a istoriografiei naționale engleze. Valoarea este indicată de interesul manifestat secole

⁷⁷ HH 1879, VII, § 1, p. 214.

⁷⁸ HH 1879, VII, § 25, p. 236. Robert a murit octogenar, după 28 de ani de carceră (1134).

⁷⁹ Hefele 1863, p. 240.

⁸⁰ HH 1879, VII, § 24, p. 234. Peste secole (1427), Bernardino da Siena arăta într-o predică: „*Dacă un bărbat nu are nici soție, nici pe altcineva să-i conducă gospodăria, știți voi cum este casa lui? Nimic nu este aranjat, toată casa este murdară ... Știți voi cum trăiește un asemenea bărbat? Asemenea unei fiare sălbatice*”, cf. Platon, Rădvan 2005, p. 446-447.

⁸¹ HH 1879, VII, § 36, p. 246 (anul 1125).

⁸² HH 1879, VII, § 40, p. 251.

⁸³ HH 1879, VI, § 30, p. 204.

⁸⁴ HH 1879, VII, § 25, 27, p. 236-237. Autorul consemnează și alte două comete, în 1097 și mai 1114, cf. HH 1879, § 19, 28, p. 230, 239.

⁸⁵ HH 1879, VII, § 4, p. 219.

⁸⁶ HH 1879, I, § 7, p. 12; Ferguson 1867, p. 193.

de-a rândul pentru scrierile sale. Din această perspectivă, el are marele privilegiu de a i se fi împlinit dorința exprimată în *Epilogul* cronicii, anume ca *Historia Anglorum* să fie citită și de oamenii mileniului III.

Bibliografie

- Black 2006 – W. Black, *Henry of Huntingdon's Lapidary Rediscovered and his Anglicus ortus Reassembled*, în „Mediaeval Studies”, 68, 2006, p. 43-87.
- CJC 1839 – *Corpus Juris Canonici*, ed. E. L. Richter, I/2, Lipsiae, 1839.
- ECD 1911 – *Educational Charters and Documents 598 to 1909*, ed. Arthur Leach, Cambridge, 1911.
- FEA 1854 – *Fasti Ecclesiae Anglicanae or A Calendar of the Principal Ecclesiastical Dignitaries in England and Wales*, ed. J. Le Neve și D. Hardy, II, Oxford, 1854.
- Ferguson 1867 – S. Ferguson, *On a Passage in the „Historia Anglorum” of Henry of Huntingdon Relative to Stonehenge*, în „Proceedings of the Royal Irish Academy”, IX (1864–1866), Dublin, 1867, p. 193-199.
- Gillingham 2000a – J. Gillingham, *The Context and Purposes of Geoffrey of Monmouth's History of the Kings of Britain*, în vol. *The English in the Twelfth Century. Imperialism, National Identity and Political Values*, Woodbridge, 2000, p. 19-39.
- Gillingham 2000b – J. Gillingham, *Henry of Huntingdon and the Twelfth-Century Revival of the English Nation*, în vol. *The English in the Twelfth Century. Imperialism, National Identity and Political Values*, Woodbridge, 2000, p. 123-144.
- Gillingham 2000c – J. Gillingham, *Kingship, Chivalry and Love. Political and cultural values in the earliest history written in French: Geoffrey Gaimar's Estoire des Engleis*, în vol. *The English in the Twelfth Century. Imperialism, National Identity and Political Values*, Woodbridge, 2000, p. 233-258.
- Gillingham 2010 – J. Gillingham, *Henry of Huntingdon in his time (1135) and place (between Lincoln and the Royal Court)*, în vol. *Gallus Anonymus and his Chronicle in the Context of Twelfth-Century Historiography in the Perspective of the Latest Research*, ed. K. Stopka, Krakow, 2010, p. 157-172.
- Greenway 2005 – Diane Greenway, *Henry of Huntingdon as Poet: The „De Herbis” Rediscovered*, în „Medium Aevum”, 74, 2005, nr. 2, p. 329-332.
- Hefele 1863 – K.J. von Hefele, *Conciliengeschichte*, V (1074–1250), Freiburg im Breisgau, 1863.
- HH 1596 – *Rerum Anglicarum Scriptores post Bedam praecipui, ex vetustissimis codicibus manuscriptis nunc primum in lucem editi*, ed. Henricus Savile, Londini, 1596, f. 169-229: *Henrici Archidiaconi Huntindoniensis Historiarum lib. VIII*.
- HH 1853 – *The Chronicle of Henry of Huntingdon. Comprising the history of England, from the invasion of Julius Caesar to the accession of Henry II*, ed. Thomas Forester, London, 1853.
- HH 1879 – *Henrici Archidiaconi Huntendunensis Historia Anglorum/ The History of the English by Henry, Archdeacon of Huntingdon, from A.C. 55 to A.D. 1154 in Eight Books*, ed. Thomas Arnold, London, 1879.
- HH 1996 – Henry, Archdeacon of Huntingdon, *Historia Anglorum. The History of the English People*, ed. Diana Greenway, Oxford, Clarendon Press, 1996.
- HH 2002 – Henry of Huntingdon, *The History of the English People 1000-1154*, ed. Diana Greenway, Oxford University Press, 2002.
- HH 2012 – Henry of Huntingdon, *Anglicanus Ortus. A Verse Herbal of the Twelfth Century*, ed. W. Black, Toronto, 2012.
- Partner 1973 – Nancy Partner, *Henry of Huntingdon: Clerical Celibacy and the Writing of History*, în „Church History”, 42, nr. 4, dec. 1973, p. 467-475.
- Platon, Rădvan 2005 – *De la Cetatea lui Dumnezeu la Edictul din Nantes*, ed. Alexandru-Florin Platon, Laurențiu Rădvan, Iași, 2005.
- Rigg 2003 – A.G. Rigg, *Henry of Huntingdon's Herbal*, în „Mediaeval Studies”, 65, 2003, nr. 1, p. 213-292.

Ilustrații

- Figura 1. Cel mai vechi manuscris al cronicii (c. 1169); British Library, Illuminated Manuscripts, colecția Egerton, ms. 3668, f. 3r.
- Figura 2. Prima ediție a cronicii. *Rerum Anglicarum Scriptores post Bedam praecipui, ex vetustissimis codicibus manuscriptis nunc primum in lucem editi*, ed. Henricus Savile, Londini, 1596, f. 169-229: *Henrici Archidiaconi Huntindoniensis Historiarum lib. VIII*.
- Figura 3. Regele Ștefan de Blois în timpul luptei cu partizanii împărătesei Mathilda (Lincoln, 2 februarie 1141). Desen într-o copie a cronicii (c. 1175–1225); British Library, Illuminated Manuscripts, colecția Arundel, ms. 48, f. 168v.

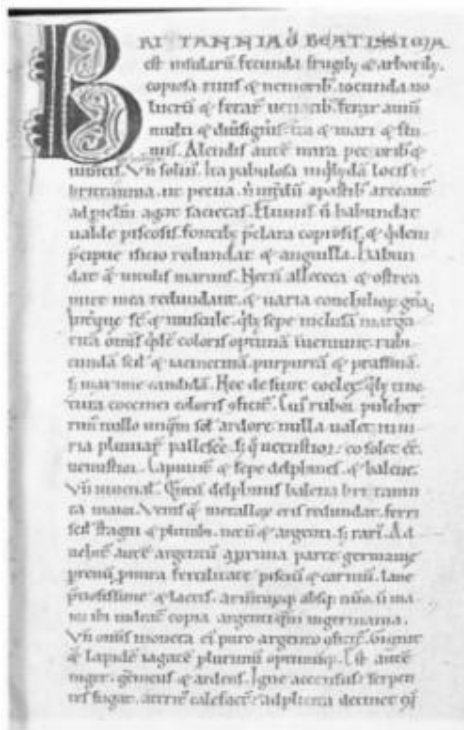

Figura 1

Cel mai vechi manuscris al cronicii (c. 1169)

Figura 2

Prima ediție a cronicii (1596)

Figura 3

Aspect din timpul bătăliei de la Lincoln (1141). În desen apare Regele Ștefan de Blois.

ASPECTE ALE RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE SUD-EST EUROPENE LA CUMPĂNA SECOLELOR XII-XIII

Dr. Vasile Mărculeț

Abstract. Aspects of South-Eastern European International Relations at the Turn of the 12th and 13th Centuries.

The final era of the end of the 12th century and of the beginning of the next century establishes a series of dramatically changes of the political map of the South-Eastern European area, especially of the Balkan Peninsula. The Byzantine Empire registers a general crisis through the decline of the central power and through a continuously and pronounced administrative-territorial dissolution. The deviation of the 4th crusade (1202-1204) under the influence of Venice, would give the coupe the grace to Byzantium that was conquered by the Latins (1204). In the fall of 1185, due to a general crisis of the Byzantine Empire, in the region of the Haemus Mountains (Balkans), the Vlahs were generating an anti-Byzantine riot led by the two brothers, Peter and Asan. The riot result was the establishment, between the Balkans and the Danube, of the Vlaho-Bulgarian Tzardom. State of ethnical collaboration, of the Vlahs and the Bulgarians, the Vlaho-Bulgarian Tzardom grown in the Bulgarian and Byzantine state tradition. The Latin conquest since 1204 had as a result the formation of the Latin Empire of Constantinople and of other crusader states like the Latin Kingdom of Thessaloniki. The Latins hostility, their refusal to recognize the possessions of Tzar Ioniță Asan and also his own political objectives which were on opposite sides from those of the crusaders made the Vlaho-Bulgarian-Latin conflict to be unavoidable.

Cuvinte cheie: Peninsula Balcanică, Imperiul Bizantin, Țaratul Vlaho-Bugar, Imperiul Latin de Constantinopol, Regatul latin de Thessalonik.

Keywords: The Balkan Peninsula, The Byzantine Empire, The Vlaho-Bulgarian Tzardom, The Latin Empire of Constantinople, The Latin Kingdom of Thessaloniki.

Epoca de sfârșit a secolului al XII-lea și de început a secolului următor consacră o serie de modificări dramatice ale hărții politice a Peninsulei Balcanice. Odată cu acesta se înregistrează o modificare radicală a raporturilor de forță și a balanței de putere în regiune.

*

Imperiul Bizantin, principala putere a zonei sub Dinastia Comnenilor (1081-1185), înregistra de la moartea împăratului Manuel I Comnenos (1142-1180) o criză generalizată. Sub Dinastia Angelos (1185-1204), criza, devenită ireversibilă și marcată, mai ales, de o decădere dramatică a puterii centrale și de o continuă și accentuată disoluție administrativ-teritorială se acutizează. În plan extern, ofensiva turcilor seldjukizi, în Asia Mică, atacurile normanzilor din sudul Italiei în regiunile apusene ale Peninsulei Balcanice, cele ale sârbilor și ungurilor la Dunărea Mijlocie au pus sub semnul întrebării stăpânirea Constantinopolului în respectivele regiuni.

Din punct de vedere economic, concesiunile făcute republicilor maritime italiene – Veneției (februarie 1187; noiembrie 1198)¹, Pisei (februarie 1192)², Genovei (aprilie 1192)³ – au subordonat comerțul bizantin celui italian, transformându-l într-o anexă a acestuia. În astfel de context, deturnarea Cruciadei a IV-a (1202-1204) sub influența Veneției, adversara ireconciliabilă a Bizanțului la momentul respectiv, avea să dea lovitură de grație epuizatului stat al basileilor.

Cucerirea latină din 1204 a avut însă pe termen lung urmări imprevizibile, mai ales în plan confesional. Ea a căscat o prăpastie de netrecut între creștinătatea ortodoxă orientală și creștinătatea apuseană de confesiune catolică. Din acest moment ruptura ireversibilă dintre Orientul ortodox și Occidentul catolic devenea o realitate insurmontabilă.

*

În toamna anului 1185, pe fondul crizei generalizate a Imperiului Bizantin, în regiunea Munților Haemus (Balcani) se producea răscoala antibizantină a vlahilor sub conducerea fraților Petru și Asan, generată de fiscalitatea excesivă și de venalitatea regimului împăratului Isaak II Angelos (1185-1195). Declanșată ca un eveniment local, răscoala vlahilor din Haemus avea să aibă consecințe imprevizibile în plan politic. Aderarea bulgarilor la răscoală a imprimat mișcării un caracter de colaborare etnică, a vlahilor cu bulgarii⁴.

Într-o primă etapă (1185/1186-1189/1190), cu sprijinul militar masiv al cumanilor nord-dunăreni, deveniți forța tutelară a mișcării, răsculații vlaho-bulgari au anihilat toate încercările Constantinopolului de a înăbuși mișcarea și de a reinstaura stăpânirea imperiului în regiunile dintre Munții Balcani și Dunărea de Jos. În contextul luptelor cu Bizanțul din

¹ *Urkunden*, I, LXX-LXXII, LXXXV; Cf. Thiriet 1959, p. 55, 59.

² Otten-Froux 1984, p. 241-248

³ Bertolotto 1897, p. 413-433; Cf. Balard 1978, p. 34-35.

⁴ Bănescu 1943, p. 543-590; Primov 1971, p. 9-13; Brezeanu 1980, p. 651-674; Brezeanu 2005, p. 139-170; Tanașoca 1981, p. 1.297-1.312; Tanașoca 1989, p. 153-178; Stănescu 1989, p. 11-18.

această etapă aveau să se plămădească bazele unei noi formațiuni politico-statale, fapt căruia îi conferă consistență gestul lui Petru, care se proclamă împărat, adoptând pentru sine însemnele autorității imperiale⁵.

Un armistițiu de scurtă durată, survenit la sfârșitul verii anului 1188 între răsculați și imperiu, a însemnat implicit recunoașterea, chiar dacă și numai indirectă, de către autoritățile de la Constantinopol a noii realități politice din Haemus⁶. Spre sfârșitul aceluiași an, era organizată noua formațiune politico-statală, cu reședința la Târnovo. Asan, care se remarcase cu prilejul ultimelor confruntări cu Bizanțul, dovedind reale calități de om politic și militar, a fost încoronat ca țar de preotul Vasile, devenit primul mitropolit al Bisericii Vlaho-Bulgare. Lui Petru, devenit coregent, i-au fost încredințate spre administrare regiunile răsăritene ale țaratului⁷. Foarte probabil, reședința lui a fost la Preslav, vechea reședință a țarilor bulgari. Cel de-al treilea frate, Ioniță, a rămas la Târnovo, alături de Asan, în apropierea puterii⁸.

Organizarea noii formațiuni politice a însemnat apariția pe harta politică a Peninsulei Balcanice a unei noi puteri, Țaratul Vlaho-Bulgar, în frunte cu dinastia de origine vlahă a Asăneștilor. Constituit ca stat de colaborare etnică vlaho-bulgară, noul stat avea să evolueze în tradiția statală imperială a Primului Țarat Bulgar, a cărui moștenire o revendica, și a Imperiului Bizantin, căruia urmărea să i se substituie⁹.

Prin asumarea veleităților imperiale ale Țaratului Bulgar și ale Imperiului Bizantin, noii țari de la Târnovo și-au stabilit drept unul din obiectivele supreme ale politicii externe impunerea propriei stăpâniri în metropola de pe Bosphor. Expresia indiscutabilă a acestui fapt o reprezintă oferta de colaborare împotriva Bizanțului, făcută de Petru împăratului Friedrich I Barbarosa în vara anului 1189, cu prilejul trecerii ultimului prin Peninsula Balcanică în timpul celei de-a treia cruciade. Conform relatării canonicului Ansbertus, din anturajul împăratului german, în iunie 1189, „*Kalopetrus Blacorum et maxime partis Bulgarorum in oris Traciae Dominus, qui se Imperatorem et coronam imperialem regni Graeciae ab eo sibi imponi efflagiat seque ei circa initium veris XL millia Blacorum et Comanorum*”¹⁰. Ulterior, în același scop, Petru ridica oferta de ajutor făcută împăratului german la „*peste 60.000 de sârbi și vlahi*”¹¹. Reticențele împăratului german au făcut ca tratativele cu țarul vlaho-bulgar să nu aibă finalitate.

Într-o a doua etapă (c.1189/1190-1202), Țaratul Vlaho-Bulgar a trecut la o ofensivă de mari proporții împotriva stăpânirilor bizantine din Peninsula Balcanică. Rezultatul acestei acțiuni s-a materializat în extinderea hotarelor statului vlaho-bulgar în Thracia în detrimentul Bizanțului.

Ofensiva vlaho-bulgară împotriva Imperiului Bizantin a căpătat noi dimensiuni odată cu urcarea pe tronul țaratului a lui Ioniță Asan (1197-1207), „*cea mai mare personalitate a vlahilor balcanici*”¹². Conflictul cu Bizanțul s-a perpetuat până în primăvara anului 1202, când înfrângerile suferite în fața alianței vlaho-bulgaro-cumane l-au determinat pe împăratul Alexios III Angelos (1195-1203) să încheie pacea cu suveranul de la Târnovo. Tratatul încheiat prin martie-aprilie 1202, pune capăt conflictului dintre cele două părți¹³.

Concomitent cu acțiunile împotriva Bizanțului, Ioniță Asan a inițiat, începând de prin 1199, tratative cu papa Innocentius III (1198-1216), căruia îi solicita, în schimbul unirii Bisericii Vlaho-Bulgare cu Biserica Romei, recunoașterea pentru sine a titlului imperial, iar pentru mitropolitul Vasile pe cel de patriarh. Tratativele cu papalitatea, interesată ea însăși în constituirea unui pol de putere catolică în sud-estul continentului, s-au prelungit până în anul 1204.

Ultima etapă a tratativelor cu papalitatea, și cea mai importantă, în care cele două părți au făcut pași semnificativi în direcția satisfacerii solicitărilor celeilalte, s-a consumat în anii 1203-1204. La o dată cuprinsă între 1 și 8 septembrie 1203, Ioniță Asan redacta și transmitea Curiei Papale actul de unire a Bisericii Târnovei cu Biserica Romei¹⁴. După ce la 25 februarie 1204, papa Innocentius III îi recunoștea suveranului vlaho-bulgar titlul de „*rex Bulharorum et Blacorum*” sau „*rex totius Bulgariae et Blachiae*”¹⁵, la 7 noiembrie 1204, Ioniță Asan era încoronat în mod solemn la Târnovo de legatul papal, cardinalul Leon Brancalion.

Recunoașterea papală din 1204 a consemnat totodată încadrarea Țaratului Vlaho-Bulgar în sistemul politic și religios, în *Commonwealth*-ul catolic gândit de Innocentius III. Întâmplător sau nu, faptul a coincis cu etapa finală a Cruciadei a IV-a, încheiată cu cucerirea Constantinopolului.

*

⁵ Choniatēs 1984, p. 205; FHDR, III, p. 414-415.

⁶ Brezeanu 2007, p. 289.

⁷ Akropolites 2007, § 12; FDHR, III, p. 434-435.

⁸ Akropolites 2007, § 12; FDHR, III, p. 434-435.

⁹ Mărculeț 2013, p. 214.

¹⁰ Ansbertus 1827, p. 63.

¹¹ Ansbertus 1827, p. 76; Cf. Vásáry 2005, p. 45..

¹² Brezeanu 2007, p. 290.

¹³ Choniatēs 1984, p. 294.

¹⁴ Mălinaș 2000, p. 133-136.

¹⁵ Innocentius III 1855, II, col. 277-282, 290-292.

Concomitent cu evenimentele politico-militare din Peninsula Balcanică, în anul 1202, la insistențele papalității se pune în mișcare Cruciada a IV-a. Scopul declarat al noii acțiuni militare apusene în Orient era eliberarea Egiptului și, ulterior, Locurilor Sfinte, aflate sub dominație musulmană. Subordonată de nevoile financiare intereselor Veneției, cruciada a fost însă deturnată de la scopul său inițial la acela al cuceririi Constantinopolului. La 12 aprilie 1204, capitala Imperiului Bizantin era luată cu asalt de forțele cruciate, cucerită și devastată. Statul basileilor era desființat. Un Imperiu Latin de Constantinopol (*Imperium Romaniae* sau *Imperium Constantinopolitanum*) era constituit în metropola de pe Bosphor. În fruntea lui, la 9 mai 1204 a fost ales împărat contele Baudouin I de Flandra, comandantul celui mai numeros și mai puternic corp de oaste din armata cruciată. Acesta va domni ca Baudouin I (1204-1205).

Prin actul cunoscut sub numele de *Partitio Romaniae* sau *Partitio terrarum Imperii Romaniae*, negociat de 24 de delegați (12 venețieni, 12 reprezentanți ai cruciaților), în martie 1204, după unii autori, între 12 aprilie și 9 mai 1204, potrivit altora, sau în perioada septembrie-octombrie 1204, după alții, Constantinopolul și celelalte teritorii ale fostului Imperiu Bizantin, ocupate de cruciați, erau împărțite între Veneția, Imperiul Latin și ceilalți cruciați¹⁶. Potrivit prevederilor actului, împăratului latin îi revenea un sfert din teritoriile fostului Imperiu Bizantin, Serenissimei republici 3/8, iar restul era împărțit între restul cruciaților. În ceea ce privește Constantinopolul, 5/8 din suprafața acestuia erau acordate împăratului latin, iar 3/8 erau preluate de Veneția¹⁷.

Indiscutabil, principală beneficiară a desființării Imperiului Bizantin, inclusiv din punct de vedere teritorial, a fost Veneția, cea care a pus bazele unui veritabil imperiu colonial în Romania. Nu întâmplător, încă din iunie 1205 Marino Zeno, podesta Serenissimei la Constantinopol se intitula „*Venetorum potestas in Romania eiusdemque imperii quarte partis et dimidie dominator*”, iar dogele Pietro Ziani se intitula în august același an „*domn al unui sfert și jumătate din Imperiul Romaniei (Dominus quarte partis et dimidie totius imperii Romanie)*”¹⁸.

Aproape concomitent cu constituirea Imperiului Latin, marchizul Bonifacio del Monferrato pune bazele, în Macedonia și nordul Greciei, Regatului Latin de Thessalonik, vasal Imperiului Latin. Alte seniorii latine erau constituite în teritoriile fostului Imperiu Bizantin, care reveniseră diferiților potențați apuseni.

Alături de statele latine, grecii în exil și-au constituit propriile organizații politice de sorginte bizantină. Astfel au luat naștere, Imperiul Grec de Niceea și Imperiul Grec de Trapezunt, numit și al Marilor Comneni, în Asia Mică, respectiv Principatul Epirului, în vestul Peninsulei Balcanice, ca să le menționăm pe cele mai însemnate.

Papa Innocentius III, a acceptat inițial faptul împlinit, apoi informat asupra exceselor cruciaților, a condamnat deturnarea cruciadei și cucerirea Constantinopolului¹⁹. Intuind însă oportunitatea subordonării Bisericii Orientale, pontiful roman a revenit asupra condamnării pronunțate și i-a acordat Imperiului Latin întregul său sprijin.

Cucerirea latină a Constantinopolului și includerea Țaratului Vlaho-Bulgar în *Commonwealth*-ul catolic ar fi trebuit să constituie suportul unei bune colaborări a acestuia cu Imperiul Latin și cu celelalte state cruciate, așa cum și-ar fi dorit papa Innocentius III. Ostilitatea latinilor, refuzul acestora de a recunoaște stăpânirile țarului Ioniță Asan, precum și obiectivele politice proprii ale acestuia, aflate pe poziții antagonice cu cele ale cruciaților, au făcut însă inevitabil conflictul vlaho-bulgaro-latin. În consecință, timp de circa un deceniu, între 1204 și 1213/1214, cu o perioadă de recrudescență maximă, între 1205-1207, starea de război a reprezentat caracteristica fundamentală a raporturilor vlaho-bulgaro-latine.

Bibliografie

- Akropolites 2007 – G. Akropolites, *The History*. Introduction, translation and commentary Ruth Macrides, Oxford, 2007.
- Ansbertus 1827 – Ansbertus, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*. Nunc primum e Gerlaci Chronico, cujusea partem constituit, typis expressa, curante Josepho Dobrowsky, Pragae, 1827.
- Balard 178 – M. Balard, *La Romanie Génoise (XIIe-début du XVe siècle)*, Genova, 1978.
- Bănescu 1943 – N. Bănescu, *O problemă de istorie medievală: crearea și caracterul statului Asăneștilor (1185)*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. XXV, m. 12, 1943, p. 543-590.
- Bertolotto 1897 – G. Bertolotto, *Nuova serie di documenti sulle relazioni di Genova coll'Impero Bizantino raccolti da can. Angelo Sanguineti e pubblicati con molte aggiunte dal prof. Gerolamo Bertolotto*, în „Atti della Società Ligure di Storia Patria”, XXVIII, 1897, II, p. 337-573.
- Brand 1991 – Ch. M. Brand, *Partitio Romaniae*, în *The Oxford Dictionary of Byzantium*, editor in chief Al. P. Kazhdan, vol. 1-2-3, New York-Oxford, 1991, p. 1.591-1.592.
- Brezeanu 1980 – S. Brezeanu, „*Imperator Bulgariae et Vlachie*”. În jurul genezei și semnificației termenului «*Vlachia*» din titulatura lui Ioniță Asan, în „Revista de Istorie”, 33, 1980, 4, p. 651-674.
- Brezeanu 2005 – S. Brezeanu, *Imperiu universal și monarhie națională în Europa creștină. Studii de gândire politică medievală*, București, 2005.
- Brezeanu 2007 – S. Brezeanu, *Istoria Imperiului Bizantin*, București, 2007.

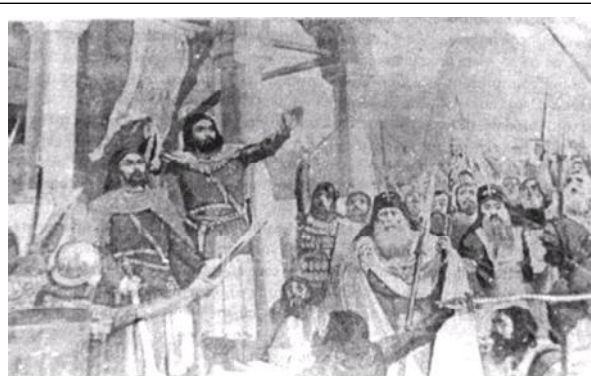
¹⁶ Brand 1991, p. 1.591; Heyd 1885, p. 269.

¹⁷ *Urkunden*, I, p. 464-501, nr. CXXI.

¹⁸ *Urkunden*, I, p. 559, nr. CLIV; Lazzarini 1903, p. 295; Thiriet 1959, p. 76 și n. 3.

¹⁹ Morrisson 2012, p. 29 [1998, p. 68].

- Choniates 1984 – *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*. Translated by H.J. Magoulias, Detroit, 1984.
- FHDR, III – *Fontes Historiae Daco-Romanae / Izvoarele istoriei României, vol III: Scriptores Byzantini saec. XI-XIV / Scriitori bizantini* (sec. XI-XIV), ediderunt Al. Elian, N.-Ș. Tanașoca, București, 1975.
- Heyd 1885 – W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen-Âge*, vol. I, Leipzig, 1885.
- Innocentius III 1855, II – Innocenti III Romani Pontificis, *Opera omnia tomis quatuor distributa*, accurante J.-P. Migne, t. II, în *Patrologiae cursus completus, Series Secunda*, accurante J.-P. Migne, *Patrologiae t. CCXV: Innocentius III Pontifex Romanus*, Lutetiae Parisiorum, 1855.
- Lazzarini 1903 – V. Lazzarini, *I titoli dei dogi di Venezia*, în „Nuovo Archivio Veneto”, nuova serie, II, 1903, VIII, p. 271-313.
- Mălinaș 2000 – I.M. Mălinaș, *Regeste și registre de la Constantinopol și Roma, din prima jumătate a secolului al XIII-lea, privitoare la primatul Vasile I și la împăratul Ioniță Caloian, din Târnovo. Unirea bisericească a lui Ioniță Caloian, din anul 1203 și încoronarea acestuia la 1204*, Oradea, 2000.
- Mărculeț 2013 – V. Mărculeț, *Bizantini și barbari la Dunărea de Jos (secolele IV-XII)*, Brăila, 2013.
- Morrisson 2012 [1998] – Cécile Morisson, *Les croisades*, Paris, 2012 [Cécile Morisson, *Cruciadele*, București, 1998].
- Otten-Froux 1984 – Catherine Otten-Froux, *L'enregistrement du chrysobulle de 1192 aux Pisans*, în „Revue des Études Byzantines”, XLII, 1984, p. 241-248.
- Primov 1971 – B. Primov, *Crearea celui de al Doilea Țarat Bulgar și participarea românilor*, în vol. *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII-XIX)*, vol. I, București, 1971, p. 9-56.
- Stănescu 1989 – E. Stănescu, *Premisele răscoalei Asăneștilor. Lumea românească sud-dunăreană în veacurile X-XII*, în vol. *Răscoala și statul Asăneștilor*, coord. E. Stănescu, București, 1989, p. 11-36.
- Tanașoca 1981 – N.-Ș. Tanașoca, *Din nou despre geneza și caracterul statului Asăneștilor*, în „Revista de Istorie”, 34, 1981, 7, p. 1.297-1.312.
- Tanașoca 1989 – N.-Ș. Tanașoca, *O problemă controversată de istorie balcanică: participarea românilor la restaurarea Țaratului Bulgar*, în vol. *Răscoala și statul Asăneștilor*, coord. E. Stănescu, București, 1989, p. 154-181.
- Thiriet 1959 – Fr. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Age. Le développement et d'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe-XVe siècles)*, Paris, 1959.
- Urkunden, I – *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig, mit besonderer beziehung auf Byzanz und die Levante*, Herausgegeben von G.L. Fr. Tafel und G.M. Thomas, I. Theil (814-1205), Wien, 1856.
- Vásáry 2005 – I. Vásáry, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*, Cambridge, 2005.

Petru și Asan ridicând poporul la luptă
(Frescă de Costin Petrescu)

Cucerirea Constantinopolului în 1204
(Pictură de Jacopo Tintoretto)

ALIMENTAȚIA MEDIEVALĂ

OGLINDITĂ ÎN ICONOGRAFIA ECLEZIASTICĂ SUD-TRANSILVĂNEANĂ

Dr. Adrian Stoia

Abstract: *Medieval alimentation as depicted in the sud Transylvanian iconography.* Information about medieval alimentation can be found in medieval documents or archeozoological research. Another source of information are mural and panel paintings. In the following study we will attempt to create a repertory of the imagery from the ecclesiastic art in the south Transylvanian area.

Cuvinte cheie: *alimentație medievală, artă ecleziastică, pictură murală, pictură de panou, Transilvania.*

Keywords: *medieval eating, ecclesiastic art, mural painting, panel painting, Transylvania.*

Complementar informațiilor provenite din documente, fie ele de natură comercială (importul și exportul mărfurilor alimentare), fie referitoare la banchetele sau mesele oferite cu prilejul diverselor evenimente, date suplimentare referitoare la alimentația medievală primim și dintr-o altă sursă istorică, poate mai puțin cercetată în prezent: iconografia epocii.

Referitor la alimentația medievală s-au scris numeroase studii, poate la fel de mult ca despre alte aspecte legate de viața cotidiană. Documentele desigur nu au lipsit. Actele emise de oficiali sau persoane particulare, codicele de venituri și cheltuieli ale orașelor, mănăstirilor, spitalelor, notele călătorilor străini prin țările române¹ etc. Importanța de care s-a bucurat această activitate dintotdeauna, rezidă și din faptul că meșteșugurile alimentare specializate s-au constituit în bresle încă de timpuriu, dacă ar fi să amintim doar pe cele ale brutarilor și măcelarilor².

Cercetarea și strângerea datelor referitoare la alimentația omului medieval, deși a început anterior cu câteva decenii Școlii Analelor, a primit un important impuls în a doua jumătate a secolului al XX-lea, o dată cu lansarea în revista franceză *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* a materialului celebrului istoric Fernand Braudel³. De atunci numeroși arheologi, arheozoologi, antropologi, istorici, în special din spațiul european, au tratat aceste aspecte în studiile lor interdisciplinare. O istoriografie în limba română a problemei a fost deja realizată⁴, tocmai de aceea nu vom mai insista asupra acestor aspecte cunoscute.

Toate aceste studii dovedesc, dacă mai era nevoie, atenția cu care a fost privită procurarea și prepararea hranei zilnice.

Robert Fossier consideră că rezistența slabă a populației în fața numeroaselor boli, cu care se confrunta, este o consecință a faptului că în perioada medievală, în Europa „se mânca mult, dar prost”⁵. Astăzi este cunoscut rolul important jucat de obiceiurile alimentare în păstrarea sănătății populației. Produsele din grâu constituiau baza alimentației, analizele arheobotanice realizate în urma cercetărilor sistematice din situri confirmând acest fapt.

Macroresturile vegetale descoperite în context arheologic și analizate de specialiști, confirmă aceeași sursă de alimentație pentru o zonă întinsă a teritoriului european⁶. Gramineele din care se realizau diversele sortimente de pâini, franzele, baghete, plăcinte sau amestecate în terci și tocane, constituiau una din principalele resurse alimentare⁷. De altfel măsurile politico-economice adoptate de către autorități arată că prețul grâului a fost întotdeauna atent supravegheat de către acestea⁸. Desigur, în funcție de aria geografică și de temperatură/anotimp, consumul de carne varia de la un grup de populație la altul. Se consumau bovine, ovine, porcine, galinacee și, de-a lungul cursurilor de apă, se consuma mult pește.

Date importante referitoare la alimentație ne survin astăzi și din statutele de breaslă. Spre exemplu, candidatul ucenic, pentru a putea pătrunde în breaslă, trebuia să organizeze o masă meșterilor breslași. La astfel de oșpețe sunt menționate mai multe feluri de mâncare: „ciorbă, friptură (mușchi de porc, găini umplute, friptură din găini, gâscă, mușchi de vacă, porci umpluți și friptură din porci, orez cu lapte și jumări, varză călită)”⁹.

¹ Holban coord. 1970, p. 318, 381, 413, 488; Holban coord. 1971, p. 88, 295, 439; Holban coord. 1972, p. 501.

² Vlaicu 2003, p. 64, *apud* Toma-Cosmin, 2007, p. 50.

³ Braudel 1961, p. 723-728.

⁴ Bacumenco-Pârâu 2011, p. 299-302.

⁵ Fossier 2011, p. 65.

⁶ Borojević 2005, p. 453-464, *apud* Bacumenco-Pârâu 2011, p. 299.

⁷ Fossier 2011, p. 65.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Pascu 1954, p. 286.

De asemenea, atunci când se cumpăra o casă din localitate, tranzacția era supervizată de „*tații de vecinătate*” care primeau cu acest prilej un fel de mâncare și o găleată de vin de la cumpărătorul noii locuințe¹⁰.

Informații importante primim și din iconografia epocii, așa cum am menționat anterior. În literatura de specialitate în limba română trebuie amintit studiul lui Fazecaș Gruia, referitor la reprezentări ale sacrificării porcului în arta medievală și a Renașterii¹¹.

Dacă în arta de sorginte bizantină, urmând regulile instituite în erminia bisericească, întâlnim numeroase reprezentări de alimente în scene precum *Nunta din Cana Galileii*, *Înmulțirea pâinilor*, *Banchetul* sau *Junghierea vițelului* – ilustrări ale parabolei *Fiului risipitor*¹², sau *Cina cea de Taină* etc, în arta occidentală cele mai numeroase reprezentări le regăsim în scena *Cinei celei de Taină*.

Cele mai des ilustrate alimente, reprezentate fie în frescă fie în pictura de panou sud-transilvăneană, sunt cele de proveniență cerealiară: *pâinea* – redată în diverse forme realizate de către gospodine sau brutari: chiflă, franzelă, baghete împletite sau colac împletit. Imaginea acestora o găsim în fresca bisericilor din Mălâncrav, Curciu, Sânpetru sau în pictura polipticelor de la Dupuș, Hălchiu, Mediaș, Prejmer, Sibiu, Șmig și Șoroștin.

Produsul alimentar de proveniență animalieră cel mai bine reprezentat este *mielul*, întotdeauna așezat pe un platou aflat la masa *Cinei celei de Taină*. Îl găsim ilustrat astfel în fresca bisericii din Curciu, sau în pictura de panou a polipticelor din Dupuș, Mediaș, Prejmer, Sibiu și Șmig. Bineînțeles, mesajul este euharistic și eshatologic, cu rădăcini vetero și nou-testamentare. Profeții Isaia și Ieremia îl menționează în scrierile lor: „*un miel spre junghiere s-a adus*” (Isaia 53,7), „*ca un miel blând dus la junghiere*” (Ieremia 11,19). În *Noul Testament* este de asemenea menționat „*lată Mielul lui Dumnezeu*” (Ioan 1,29), „*Ca un miel care se aduce spre junghiere*” (Fapte 8,23), „*miel nevinovat și neprihănit*” (I Petru 1,19) etc.

La festivitatea anuală a Paștilor sau *azimilor* (pâinea fără drojdie și nedospită) sărbătorită de evrei la 14 Nisan, pe masa festivă se așează și *zeroa* (ciolan de miel). Această sărbătoare era cu siguranță ținută și de apostolii lui Iisus, pentru evrei simbolizând ieșirea din robia Egiptului¹³. Pentru creștini, imaginea *Cinei de Taină* reprezintă *Legea cea Nouă*, atunci fiind instituită *Euharistia*, centrul cultului creștin. Trebuie să mai menționăm doar faptul că imaginea plastică a *Mielului* a fost reprezentată în arta creștină încă din frescele catacombelor, o dată cu tema *Bunul păstor*, realizată în catacomba romană a Domitilei.

Peștele, reprezentare obișnuită la masa *Cinei de Taină*, reprezintă și el un simbol al lui Hristos, așa cum este de altfel și *Mielul* sau *vița-de-vie*. Creștinii primelor veacuri se recunoșteau între ei prin desenarea acestor simboluri. Singura reprezentare a peștilor în iconografia sud-transilvăneană o găsim în fresca corului bisericii din Mălâncrav. De asemenea, o singură reprezentare a galinaceelor o regăsim în pictura polipticului din Hălchiu.

Din punct de vedere al cadrului geografic analizat, cercetarea noastră s-a axat doar pe regiunea de sud a Transilvaniei, mai precis pe suprafața fostului teritoriu de colonizare săsească. Imagini reprezentând alimente au putut fi identificate în fresca bisericilor din Curciu, Mălâncrav și Sânpetru și în pictura polipticelor de la Bruuiu, Cund, Dupuș, Hălchiu, Mediaș, Sibiu, Șmig, Șoroștin, Prejmer (Fig. 1).

Cadrul istoric înspre care ne-am îndreptat cercetarea corespunde secolelor XIV-XVI, limita inferioară fiind atinsă de pictura murală, în limita superioară fiind încadrabile cea mai mare parte a polipticelor sud-transilvănene, a căror declin începe să se întrevadă după adoptarea Reformei în Transilvania.

Cunoaștem faptul că în alimentație se folosea preponderent grâul, cercetările arheobotanice confirmând mărturiile scrise. O nouă confirmare ne parvine astăzi din fresca Bisericii evanghelice din **Curciu** (jud. Sibiu), restaurată în toamna anului 2014. Bazilica clădită din piatră brută de râu, cu trei nave, turn de vest, cor și absidă, purta odinioară hramul „Sântul Apostol Ioan”. Monumentul de cult, ridicat la sfârșitul secolului al XIV-lea¹⁴, deține la interior o frescă databilă la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea. Pictura adusă astăzi la lumină, este păstrată lacunar. Modelul decorativ al benzilor care delimitează scenele certifică influența stilistică nord-italiană a pictorului.

În cadrul programului iconografic axat pe *Ciclul Patimilor* este redată scena ce ilustrează instituirea Sfintei Euharistii – *Cina cea de Taină*. În jurul mesei de formă rectangulară sunt reprezentați apostolii, în mijlocul cărora Iisus binecuvintează mâncarea. Pe masă sunt reproduse două baghete de pâine, de formă împletită, iar în interiorul unui vas metalic este reprezentat un miel. Pentru realizarea pâinilor de această formă a fost nevoie de două rulouri de cocă, care ulterior au fost împletite și așezate în cuptor. Modele asemănătoare sunt ilustrate și în fresca de la Mălâncrav dar și în pictura de panou a polipticului din Dupuș (Fig. 2).

O scenă cu tematică similară este ilustrată în fresca bisericii evanghelice din **Mălâncrav** (jud. Sibiu). Prima

¹⁰ Frâncu 2010, p. 175.

¹¹ Fazecaș 2012, p. 409-429.

¹² Costea 2013, p. 83-105.

¹³ Braniște 2010, p. 331.

¹⁴ Fabini 2012, p. 157.

mențione a bisericii cu hramul „Sf. Maria”, datează din anul 1447¹⁵. Pentru realizarea frescei, databilă în secolul al XIV-lea, care acoperă peretele nordic al navei, au lucrat trei pictori diferiți¹⁶. Atât pictura navei cât și a corului a fost restaurată și se păstrează în stare bună, tocmai din acest motiv programul iconografic, oferă cercetătorului interesat un bogat repertoriu de imagini, reprezentativ pentru cultura materială medievală. În scena care ilustrează *Cina cea de Taină* sunt înfățișați Iisus împreună cu apostolii, așezați în jurul unei mese de formă circulară. În mijlocul mesei pe un platou metalic sunt redați doi pești, iar pe masă sunt reprezentate o pâine și un colac împletit, fragmentat în două bucăți (Fig. 3). Este de remarcat preferința pentru acest tip de împletitură din făină de cereale.

În pictura Capelei funerare a bisericii din **Sânpetru** (jud. Brașov), databilă la sfârșitul secolului al XIV-lea - începutul secolului al XV-lea¹⁷, este redat în scena *Alegoria carității* un grup de persoane care oferă hrană și îmbrăcăminte unor sărmani (Fig. 4). Aceștia din urmă sunt îmbrăcați în cămașa albă lungă, cu căciulă și traistă, un port asemănător păstorilor autohtoni. Actul de milostenie are drept consecință mântuirea sufletelor celor decedați pentru care s-a făcut pomană, ilustrați în partea stângă a scenei, deasupra sau în interiorul unui cazan în care sunt redade flăcări. Fresca a fost realizată probabil în timpul păstoririi preotului Nicolaus, paroh, apoi decan al diecezei Brașovului¹⁸.

În pictura de panou putem identifica de asemenea alimente, fie preparate gata, fie sub formă de aliment de bază (sacii cu cereale) din care ulterior se realiza pâinea. Producția de pâine presupunea prepararea făinii de cereale, obținută cu ajutorul rășnițelor de mână, specifice vieții gospodărești, fie obținută cu ajutorul morilor (de vânt, de apă sau puse în mișcare cu tracțiune animală). Asemenea mori de apă sunt ilustrate în panoul pictat cu tema *Martiriul celor 10.000 de tebanî*, provenit de la biserica evanghelică din Târnava (jud. Sibiu) și păstrat astăzi în colecția Muzeului Național Brukenthal din Sibiu (nr. inv. 1517). Pe acest panou sunt redade la marginea unei ape, identificată ipotetic cu râul Târnava, care trece pe lângă cetatea Mediașului¹⁹, un grup de construcții din lemn cu utilitate meșteșugărească. Este vorba despre morile care utilizau forța motrice a apei și în care se puteau produce uleiul, făina etc. Atestări ale unor asemenea mori, aflate în teritoriul sud-transilvănean, sunt cunoscute încă din secolul al XIV-lea²⁰, dar cu certitudine existau și în secolele anterioare.

Câțiva saci cu cereale, descărcați de muncitori de pe un vas, sunt ilustrați în pictura de panou a polipticului bisericii parohiale din **Bruiu** (jud. Sibiu). Scena este pictată pe unul din panourile părții festive, ilustrat cu tema *Sf. Nicolae hrănește orașul înfometat* (Fig. 5). Polipticul a fost dedicat Sfântului Ierarh Nicolae, acesta fiind în același timp și hramul bisericii²¹. Piesa, așezată cândva pe altarul acestui monument de cult, este databilă la începutul secolului al XVI-lea²². Din anul 2000 piesa a fost mutată în biserica parohială din Cisdădie. Între anii 1973-76 polipticul a fost restaurat în atelierele Giselei Richter din Brașov, fiind readusă la lumina zilei pictura originală, din anul 1728 polipticul fiind repictat²³.

O temă iconografică asemănătoare este ilustrată pe un panou pictat la partea festivă, parte componentă a Polipticului bisericii parohiale de la **Cund** (jud. Mureș). Polipticul, dedicat Sfântului Ierarh Nicolae, este databil între anii 1515-1520²⁴. În scena *Sf. Nicolae hrănește orașul înfometat* sunt reprezentați muncitori, care coboară saci de grâne, dintr-o corabie cu velă dreptunghiulară prinsă de catargul central. Sfântul ierarh, îmbrăcat în veșminte clericale și cu cârja episcopală în mâna stângă, aflat între muncitori, binecuvintează alimentele descărcate la țărm (Fig. 6).

Polipticul cu scrin central și vierer pictat așezat odinioară pe altarul bisericii din **Dupuș** (jud. Sibiu) este databil în ultimul sfert al secolului al XV-lea²⁵. La sfârșitul secolului al XX-lea, piesa a fost mutată în Biserica parohială evanghelică din Mediaș. Pe cei patru voletți ai ansamblului festiv sunt redade imagini cu conotații euharistice: *Cina cea de Taină*, *Căderea maneî*, *Avraam întâmpinat de Melchisedec* și *Cina de Pessah*, eveniment care comemorează fuga din Egipt și dobândirea libertății, dar care, prin asociere cu tema „Cina de Taină”, oferă legitimitate noului ritual luteran²⁶.

În panoul pictat cu tema *Cina de Pessah*²⁷ sunt reprezentate pe masa din fața personajelor produse de brutărie: pâini, o franzelă și o baghetă împletită. În interiorul unui platou metalic este așezat un miel (Fig. 7). Pe fața de masă, acoperită cu un ștergar brodat, mai sunt așezate farfurii din lemn sau ceramice, cuțite metalice cu plăsele din lemn și un pahar ceramic.

¹⁵ Fabini 2012, p. 439.

¹⁶ Informație primită de la cercetătoarea Dana Jenei, căreia îi aducem mulțumiri pe această cale.

¹⁷ Vătășianu 1959, p. 421.

¹⁸ Jenei 2007, p. 80.

¹⁹ Fabini 1982, p. 30-31.

²⁰ Toma-Cosmin 2007, p. 51.

²¹ Fabini 1999, p. 89.

²² Roth 1916, p. 95; Nagy-Sarkadi 2008, p. 154; ²³ Firea 2010, II, p. 77.

²³ Nagy-Sarkadi 2008, p. 155; Richter 1992, p. 130-131.

²⁴ Firea 2010, II, p. 125; Fabini 2012, p. 158.

²⁵ Firea 2010, II, p. 131; Nagy-Sarkadi 2008, p. 179.

²⁶ Crăciun 2002, p. 156.

²⁷ Sărbătoarea Paștilor la evrei, ținută la 14 Nisan, comemorare a trecerii prin Marea Roșie și a eliberării din robia Egiptului (Ieșire 12,27)

Parte componentă a aceluiași poliptic, în panoul pictat cu tema *Cina cea de Taină*, sunt redată, pe masa din fața apostolilor în mijlocul cărora este Iisus, chifle și baghete din pâine, o baghetă împletită, iar pe platoul metalic, un miel (Fig. 8).

Polipticul cu scrin central așezat pe altarul principal al bisericii din **Hălchiu** (jud. Brașov) este datat în al doilea deceniu al secolului al XVI-lea²⁸. Pe unul dintre *voletii* părții festive a polipticului este reprezentată scena *Sf. Andrei și episcopul*.

În încăperea la ușa căreia bate Sf. Andrei sunt așezate la masă trei personaje: episcopul, o femeie și un bărbat. Pe suprafața mesei de formă dreptunghiulară, acoperită cu un ștergar brodat, sunt reprezentate farfurii, o cană ce pare a fi confecționată din metal, cuțite cu plăsele prinse în nituri, două pâini iar pe un platou, o friptură de pui (Fig. 9).

Polipticul dedicat *Patimilor lui Iisus* și așezat pe altarul bisericii evanghelice din **Medias** (jud. Sibiu) este databil în ultimele decenii ale secolului al XV-lea²⁹. Toate cele opt panouri ale *Patimilor* au fost inspirate după modelele grafice ale stampelor lui Martin Schongauer executate între anii 1474-1479 sau sunt preluate din caiete de modele, urmând gravurile lui Israhel van Meckenem.

Predela polipticului este ilustrată cu tema iconografică a *Cinei celei de Taină*, în partea dreaptă a scenei fiind reprezentat donatorul, în veșminte clericale, identificat de cercetătorul C. Firea în persoana lui „*Ioannes Frederici Plebanus*”, preotul paroh al bisericii³⁰.

Pe suprafața mesei îmbrăcate într-o țesătură brodată sunt așezate farfurii din cositor, bogat ornamentate, pahare din sticlă pictată și cuțite. Alimentele, și în acest caz, sunt reprezentate prin câteva chifle din pâine, unele tăiate în două, iar pe platoul central este ilustrat un miel (Fig. 10).

Retablul bisericii evanghelice din **Prejmer** (jud. Brașov), cel mai vechi exemplar păstrat din Transilvania, a fost datat cu aproximație la mijlocul secolului al XV-lea³¹. Și în acest caz alimentele sunt reprezentate doar în scena *Cina cea de Taină*, pictată pe extradossalul unui volet. Pe suprafața mesei din fața apostolilor sunt redată pahare din sticlă, suflată manual în formă, cu pereții ornamentați cu „stropi”, cuțite metalice cu plăsele din lemn, un platou metalic în care este așezat un miel, o chiflă tăiată și bucăți mici de pâine plasate în dreptul apostolilor (Fig. 11).

Pe un panou decorat cu aceeași temă a *Cinei celei de Taină*, parte componentă a Polipticului bisericii evanghelice din **Sibiu**, este reprezentat mielul, așezat pe un platou metalic în fața apostolilor, iar într-un coș din scânduri de lemn prinse în cercuri, așezat lângă masa *Cinei*, sunt ilustrate mai multe pâini de formă sferică sau ovală (Fig. 12).

Polipticul dedicat *Patimilor lui Iisus*, datat în anul 1519, are marcat deasupra unui blazon în colțul din stânga sus, văzut dinspre privitor, era probabil unul din cele 24 de „*altare*” care, conform tradiției, existau în această biserică parohială³².

Polipticul bisericii evanghelice din **Smig** (jud. Sibiu) este compus dintr-un scrin central, încadrat de patru panouri de *Vierer* pictat, o pereche de aripi fixe și una de volet, precum și o predelă. Sursa iconografică din care s-a inspirat pictorul (o xilogravură a lui Dürer) ar putea data polipticul ulterior anului 1511³³. Polipticul se păstrează astăzi în colecția Muzeului Național de Artă al României de la București. Pe masa din fața lui Iisus și a apostolilor sunt reprezentate farfurii și pahare ceramice, chifle mici de pâine, unele dintre ele tăiate în două, iar pe un platou, un miel, mâncarea tradițională la acestui eveniment (Fig. 13).

Polipticul bisericii evanghelice din **Soroștin** (jud. Sibiu) poate fi databil în al doilea deceniu al secolului al XVI-lea³⁴, cu excepția statuii *Crucificării* din scrinul central, piesă care a înlocuit, după *Reformă* sculpturile originale. Predela polipticului este ilustrată cu o reprezentare a *Cinei celei de Taină*, în care se deslușesc clar elemente de veselă aflate pe masă: linguri metalice, un cuțit, farfurii din lemn sau ceramică, pahare din sticlă ornamentate „*cu stropi*” și pahare din cositor. Pe ștergarul mesei sunt redată câteva chifle și pâini rotunde, de dimensiuni diferite, unele dintre acestea tăiate în bucăți (Fig. 14).

Chiar dacă nu sunt redată explicit anumite alimente, dorim să aducem în atenție și imaginea unui cuptor de gătit, pe suprafața căruia o gospodină este ilustrată în momentul în care pregătește mâncarea. Piesa este reprezentată pe un panou pictat cu scena *Nașterea Mariei*, reprodușă la partea festivă a polipticului din **Biertan** (jud. Sibiu), datat printr-o inscripție în anul 1483 (Fig. 15).

Concluzii. Marea majoritate a reprezentărilor repertoriare mai sus ilustrează o artă ecleziastică, încadrată în limitele unui mesaj teologic: *Mielul Domnului*, *Cel ce ridică păcatele lumii*, *Mielul* – ca simbol eshatologic cu trimitere la

²⁸ Firea 2010, II, p. 166; Nagy-Sarkadi 2008, p. 169.

²⁹ Roth 1916, p. 37; Marica 1970, p. 113; Fabini 1982, p. 29.

³⁰ Firea 2013, p. 108.

³¹ Vătășianu 1959, p. 779; Kertesz 1991, p. 77; Firea 2010, II, p. 249; Nagy-Sarkadi 2008, p. 193.

³² Kertesz 1991, p. 69.

³³ Vătășianu 1959, p. 789; Firea 2010, II, p. 367.

³⁴ Firea 2010, II, p. 370; Nagy-Sarkadi 2008, p. 183.

sfârșitul timpului-durată, dar și cu trimitere la simbolul euharistic – *Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu are viață veșnică* (Ioan 6, 54). Tocmai datorită spațiului sacru în care au fost expuse imaginile (spațiul liturgic creștin), ilustrarea altor numeroase exemple de hrană lipsesc. Le găsim în arta profană, în fresca dădirilor particulare³⁵ sau imprimată între copertile cărților epocii³⁶.

Imaginile redau în același timp și o realitate contemporană pictorului. Sunt reprezentate aici alimente obișnuite, găsite pe masa omului medieval. Dacă cel mai bine reprezentată este pâinea (element-simbol euharistic în același timp) nu trebuie uitat faptul că acesta era singurul produs al cărui preț fluctuant, în funcție de recoltă sau de alte calamități era controlat de către autorități³⁷. Cât despre diversitatea sorturilor de pâine și a formei în care a fost ea reprezentată (chiflă, franzelă, diferite împletituri de tip bachetă sau rotunde), acest lucru confirmă ponderea acesteia în alimentație. Găsim de asemenea ilustrate alimente de proveniență animalieră: pește, miel, pui. Știm că acestea se preparau în mai multe feluri: fierte în apă, tocate sau fripte³⁸. Și dacă menționarea lor ne parvine din actele care amintesc ospăturile breslașilor sau ale autorităților, din actele de vamă sau din notițele călătorilor străini prin spațiul transilvan, iată că această bază de date pe care ne-o oferă iconografia, poate aduce informații suplimentare și confirma cunoștințele pe care deja le deținem privind civilizația medievală europeană.

Bibliografie

- Bacumenco-Pârâu 2011 – L. Bacumenco-Pârâu, *Câteva studii interdisciplinare referitoare la istoria alimentației medieval*, în „Revista Arheologică”, VII, 2011, 1-2.
- Costea 2013 – C. Costea, *Fiul risipitor în pictura din Molova secolului al XVI-lea*, în „Ars Transilvaniae”, XXIII, 2013, p. 83-105.
- Crăciun 2002 – M. Crăciun, *Polipticul de la Dupuș în contextul devoțiunii euharistice din Transilvania (sec. XV-XVI)*, în „Ars Transilvaniae”, XII-XIII, Cluj Napoca, 2002-2003 (2006).
- Braniște 2010 – E. Braniște, Ecaterina Braniște, *Dicționar de cunoștințe religioase*, Sibiu, 2010.
- Fabini 1982 – H. Fabini, *Sibiul gotic*, București, 1982.
- Fabini 1999 – H. Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, vol. I, Hermannstadt-Heidelberg, 1999.
- Fabini 2012 – H. Fabini, *Universul cetăților bisericești din Transilvania*, Sibiu, 2012.
- Fazecaș 2012 – G. Fazecaș, *Aspecte privind reprezentări ale sacrificării porcului în arta medievală și a Renașterii*, în „Inferențe intelectuale. Studia in honorem Aurel Chiriac. Sexagenarii”, Supliment al revistei CRISIA, 2011, Oradea, 2012.
- Fossier 2011 – R. Fossier, *Oamenii Evului Mediu*, București, 2011.
- Firea 2010 – C. Firea, *Arta polipticelor medievale din Transilvania (1450-1550)*, vol. II, teză de doctorat (mss.), Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2010.
- Firea 2013 – C. Firea, *„Per birenti nostri capiti impositionem investimus...” Arhiepiscopii, însemne heraldice și artă în Renașterea timpurie din Transilvania*, în „Ars Transilvaniae”, XXIII, 2013.
- Frâncu 2010 – R. Frâncu, *Statute ale vecinătăților din Sibiu, secolele XVI-XIX*, în „Brukenthal Acta Museum”, V.1, Sibiu, 2010.
- Jenei 2007 – D. Jenei, *Pictura murală gotică din Transilvania*, București, 2007.
- Braudel 1961 – F. Braudel, *Alimentation et catégories de l'histoire*, în „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations Année”, 16, 1961, 4.
- Holban coord. 1970 – M. Holban (coord.), *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, București, 1970.
- Holban coord. 1971 – M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, P. Cernovodeanu, *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, București, 1971.
- Holban coord. 1972 – M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, P. Cernovodeanu, *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, București, 1972.
- Kertesz 1991 – A. Kertesz, *Altarele și sculptura*, în vol. *800 de ani Biserica a Germanilor din Transilvania*, ed. T. Nögler, Thaur bei Innsbruck, 1991.
- Marica 1970 – V. G. Marica, *Arta gotică*, București 1970
- Nagy-Sarkadi 2008 – E. Nagy-Sarkadi, *Produced for Transylvania – Local Workshops and Foreign Connections. Studies of Late Medieval Altarpieces in Transylvania*, teză de doctorat, Central European University Budapest, 2008.
- Pascu 1954 – Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, 1954.
- Roman 2007 – T.-C. Roman, *Sibiul între siguranță și incertitudine, în zorii epocii moderne (1528-1549)*, Alba Iulia, 2007.
- Richter 1992 – G., und O. Richter, *Siebenbürgische Flügelaltäre*, Thaur bei Innsbruck, 1992.
- Roth 1916 – V. Roth, *Siebenbürgische Altäre*, Strassburg, 1916.
- Toma-Cosmin 2007 – R. Toma-Cosmin, *Sibiul între siguranță și incertitudine, în zorii epocii moderne (1528- 1549)*, Alba Iulia, 2007.
- Vătășianu 1959 – V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol I, București, 1959.

Resurse web

<http://www.brukenthalmuseum.ro/breviar/> (25.04.2017)

³⁵ În fresca imobilului din Sibiu, str. Mitropoliei nr. 17, dacă ar fi să menționăm doar un singur exemplu.

³⁶ Vezi „Breviarul Brukenthal” aflat în colecția Muzeului Brukenthal din Sibiu (<http://www.brukenthalmuseum.ro/breviar/>)

³⁷ Fossier 2011, p. 65.

³⁸ *Ibidem*, p. 66.

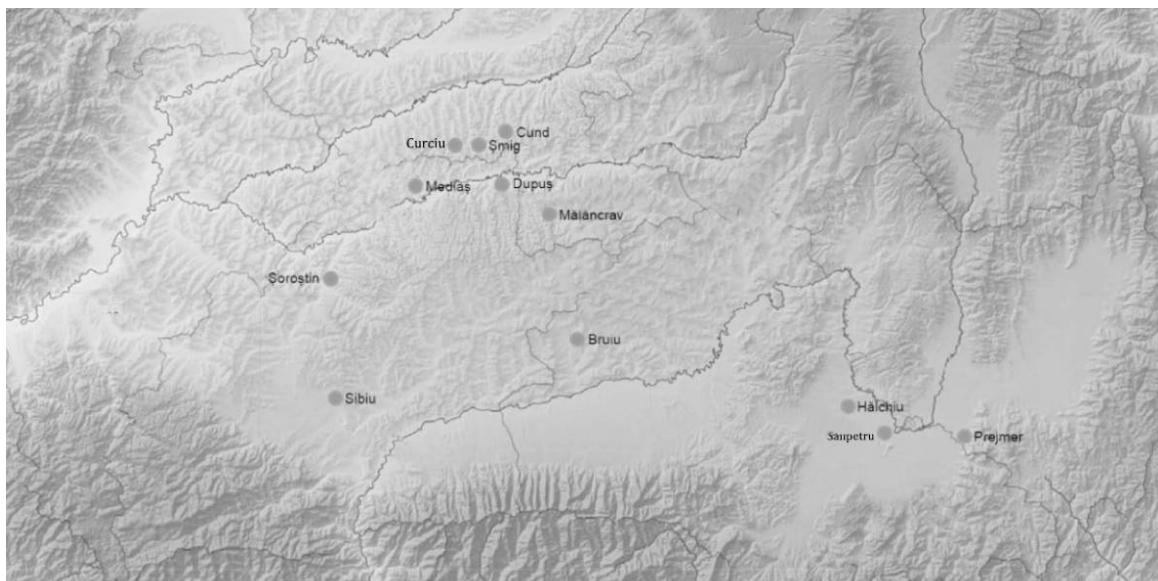

Fig. 1 Localitățile sud-transilvănene în a căror monumente eclesiastice au putut fi identificate imagini care reproduc alimente sau sugerează aspecte legate de alimentația medievală

Fig. 2 Detaliu. *Cina cea de Taină*, Biserica evanghelică din Curciu

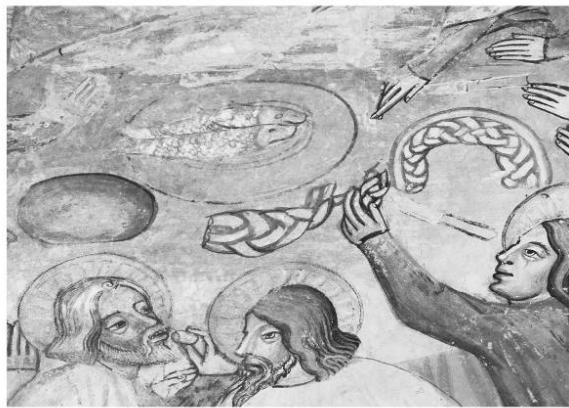

Fig. 3 Detaliu. *Cina cea de Taină*, Biserica evanghelică din Mălanșrav

Fig. 4 Detaliu. *Alegoria carității*, Capela funerară a bisericii din Sănpetru

Fig. 5 Detaliu. *Sf. Nicolae hrănește orașul înfometat*, Polipticul bisericii parohiale din Brușu

Planșa 1

Fig. 6 Detaliu. *Sf. Nicolae hrănește orașul înfometat*,
Polipticul bisericii de la Cund

Fig. 7 Detaliu. *Cina de Pessah*,
Polipticul bisericii parohiale din Dupuș

Fig. 8 Detaliu. *Cina cea de Taină*,
Polipticul bisericii parohiale din Dupuș

Fig. 9 Detaliu. *Sf. Andrei și episcopul*,
Polipticul bisericii din Hălchiu

Fig. 10 Detaliu. *Cina cea de Taină*,
Polipticul bisericii parohiale din Mediaș

Fig. 11 Detaliu. *Cina cea de Taină*,
Retablul bisericii din Prejmer

Fig. 12 Detalii. *Cina cea de Taină*, Polipticul bisericii din Sibiu

Fig. 13 Detalii. *Cina cea de Taină*, Polipticul bisericii parohiale din Șmig

Fig. 14 Detalii. *Cina cea de Taină*, Polipticul bisericii parohiale din Șoroștin

Fig. 15 Detalii. *Nașterea Mariei*, Polipticul bisericii din Biertan

SATE DE COLONIZARE PE MOȘIILE DIN ZINA BĂLȚII IALOMIȚEI (SECOLELE XV-XVIII)

Mihai Iorga

Résumé. *Les villages de colonisation sur les terres de l'îlot de Ialomița, au XV-XVIIIème siècles.* Les villages de colonisation érigés au XV-XVIIIème siècles sur les terres de l'îlot de Ialomița font partie de la catégorie des villages de colonisation monastiques. Ces villages sont apparus comme une nécessité pour le repeuplement des régions inhabitées ou les moins habitées. Des villages ont été édifiés par colonisation, leur nombre étant différent d'un cas à l'autre et en fonction de la nécessité d'attirer la main d'œuvre sur ces terres. Les habitants de villages de colonisation bénéficiaient, grâce aux privilèges accordés, de meilleures conditions de vie, ce qui les différencie de ceux asservis. À partir du XVIIème siècle, les villages de colonisation ont été créés sur les bases du droit de „slobozie” (élaboration), qui a donné leur dénomination dans les actes comme „slobozii”. Quelque fois le terme de „slobozie” n'est pas tout à fait spécifié comme tel, mais le statut accordé lui ressemble, ce qui fait que nous pouvons tout à fait les inclure dans cette catégorie. Les plus connues „slobozii” fondées sur le bras Borcea ont été: Cărăreni, Satul Nou, Belic, Străini Slobozii, Străini Sf. Ioan-Vlădeni. L'analyse des documents se rapportant à l'histoire socio-économique de ces villages reflète deux facettes bien complémentaires de ce processus. D'une part, les exonérations accordées aux candidats à l'établissement sur ces terres étaient en fonction des besoins accrues en main d'œuvre. D'autre part ces libertés „slobozii” accordées ne se maintenaient pas dans les temps. Avec des durées variables, elles disparaissaient, les habitants étant assimilés dans la grande masse de villages de „rumâni” (paysans asservis).

Cuvinte cheie: sate de colonizare, slobozie, privilegi, brațul Borcea, Balta Ialomiței, Cărăreni, Satul Nou, Belic, Străini Slobozii, Străini Sf. Ioan-Vlădeni.

Mots-clés: villages de colonisation, „slobozie”, privilèges, bras Borcea, L'îlot de Ialomița, Cărăreni, Satul Nou, Belic, Străini Slobozii, Străini Sf. Ioan-Vlădeni.

Colonizarea, în evul mediu a fost un proces complex cu profunde și multiple consecințe pentru istoria medievală. Prin colonizare, s-au întemeiat sate noi pe moșiile domnești, mănăstirești și boierești. Numărul lor diferă de la caz la caz și era în funcție de necesitatea atragerii brațelor de muncă pe domeniile respective.

Deci, cauza principală care a stat la baza procesului de colonizare în Țara Românească a constituit-o lipsa brațelor de muncă, la care se adaugă goluri serioase care au început să se resimtă în visteria domnească. Acest lucru l-a determinat pe domn să intervină în popularea unor regiuni mai puțin populate sau repopularea regiunilor pustiite. Pentru a-i atrage pe coloniști să vină și să întemeieze noi așezări sau să repopuleze pe cele „sparte” ori „pustiite”, domnii și stăpânii de moșii le-au creat un regim de favoare, de privilegii, deosebit de al celorlalte sate¹.

Procesul de colonizare rurală, în evul mediu, desfășurat pe moșiile din zona Bălții Ialomiței nu a constituit un fenomen singular, ci s-a integrat procesului general desfășurat la nivelul întregii Țări Românești, îmbrăcând aceleași aspecte, dar, și cu trăsături distincte determinate de necesitățile care au impus acest fenomen.

În studiul nostru, extins pe o perioadă îndelungată, care acoperă secolele XV-XVIII, ne referim la 8 sate de colonizare atestate prin existența a 17 acte interne, care se referă la întemeierea lor, confirmările acestor sate, istoria lor social-economică și politică, și alte 3 sate menționate de izvoarele cartografice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Pe cât posibil, materialul informativ ne ajută să răspundem la întrebări și probleme legate de: momentul întemeierii lor, condițiile în care au apărut, inițiatorul, evoluția lor, etc. Sunt situații când este dificil a da răspunsuri precise, mai ales că unele izvoare nu ne oferă decât vagi indicații în această privință, sau sunt doar amintite de izvoarele cartografice, ca urmare ne vom limita în a face unele prezumții prin analogii cu colonizările despre care avem informații.

Opera de colonizare desfășurată în Evul Mediu pe moșiile de la Balta Ialomiței, începe de timpuriu. Inițiativa aparține domnului Mircea cel Bătrân, care ia decizia aducerii pe moșia Cărăreni a mănăstirii Cozia a unor țărani din „satele boierești mici și mari”. Satul Cărăreni, sat așezat la gura de vărsare a râului Ialomița în Borcea, este amintit pentru prima dată ca toponim, în hrisovul din 8 ianuarie 1392 prin care domnul Mircea cel Bătrân dăruia mănăstirii Cozia, Balta Săpatul cu hotarul „până la gura Ialomiței și până la Cărăreni”². Cum mănăstirea Cozia avea proprietăți întinse la Balta Ialomiței și puțin populate, domnul vine în sprijinul mănăstirii și, prin hrisovul de dată largită, 1404-1418, poruncește „ca oricine ar dori să meargă în satul mănăstirii (Cărăreni n.n.), din satele boierești mici și mari, să fie slobod de orice dajdie, și să nu cuteze nimeni să-i atingă nici un fir de păr, ci să fie slobod de orice dăjdii mari și mici”³. Este actul ce consfințește întemeierea satului Cărăreni, considerat prima „slobozie”⁴ din Țara Românească. Nu cunoaștem

¹ Vlad 1973, p. 33-41; Vlad 1969, p. 96-115.

² DRH, B, I, doc. 17

³ DRH, B, I, doc. 29.

⁴ Această afirmație la Minea 1933, p. 204-206

care a fost efectul acestei porunci domnești, deoarece informațiile din documentele ulterioare lipsesc, însă, cu siguranță, scutiile acordate de domn fiind atrăgătoare, țărani, dornici de o viață mai bună, au răspuns în număr mare, punând bazele satului Cărăreni. Mai multe acte din secolul al XV-lea vor reconfirma scutiile date de domnul Mircea cel Bătrân locuitorilor din satul Cărăreni. Începând cu hrisovul din 9 ianuarie 1443 actele de întărire vor menționa, pe larg, scutiile acordate coloniștilor specificând că „domnia mea le-am iertat de oierit, și de gorștinărit și de dijmărit și de vinăriciu, de găleată, de dijmă, de lemn, de fân, de povări, de podvoade și de toate dăjdiile, câte vor mai fi în țara domniei mele”, precizând că „locuitorii să fie slobozi și nici să nu aibă a supăra pre acele sate, nici judecătorii, nici globnicii, nici birnic și nimenea din boierii domniei mele, carii să trimit după trebile și slujbele domniei mele”⁵.

Cu timpul, mănăstirea, beneficiind și de sprijinul domnilor, nu va mai respecta aceste scutiri, locuitorii satului Cărăreni fiind supuși aceluiași obligații ca și rumânii, fapt ce va determina plângerile acestora la domnie și chiar fuga lor din sat. Pentru a stopa depopularea satului și a veni în sprijinul mănăstirii cu noi brațe de muncă, domnul Constantin Brâncoveanu, la 10 ianuarie 1695, acorda egumenului mănăstirii Cozia dreptul de a aduce pe moșia Cărăreni oameni străini „sârbi, greci, arbănași, moldoveni”, care după câteva luni de scutire fiscală totală, pentru a întemeia gospodării, urmau să vină la vistierie spre a-și lua ruptoare⁶. Ruptoarea era privilegiul acordat de domnie, în anumite împrejurări, celor pe care dorea să-i separe de masa contribuabililor de rând, deci și coloniștilor străini. Ruptorii erau scutiți de sporirea arbitrară a dărilor, în funcție de necesitățile domniei și de cererile turcilor, răspunderea colectivă față de fisc, frecvența încasărilor și obligațiilor de a întreține pe agenții fiscali care agravau, prin abuzurile lor, sarcinile fiscale și așa apăsătoare⁷.

De aceste scutiri, coloniștii din satul Cărăreni s-au bucurat pentru scurt timp, deoarece odată cu intrarea Olteniei sub stăpânire austriacă și scoaterea mănăstirii Cozia de sub jurisdicția românească, satul Cărăreni a fost dăruit Mitropoliei de către domnul Nicolae Mavrocordat, drept compensație pentru moșiile oltenești pierdute, fără a reînnoi privilegiile vechi ale locuitorilor din acest sat.

La sfârșitul secolului al XVI-lea, avem informații vagi despre existența unui alt sat de colonizare, sat întemeiat pe hotarul moșiei Tâmburești. Un hrisov din 12 august 1573, prin care domnul Alexandru al II-lea Mircea stabilea hotarele moșiei Tâmburești, menționează toponimul Scheaiu-Scheau, pe care I. Hurdubețiu îl identifică ca fiind un sat aflat pe moșia mănăstirii Dealul, la hotarul dintre moșia Tâmburești și Fetești. Satul ar fi rezultatul operei de colonizare cu locuitori din sudul Dunării – scheii –, care din punct de vedere al provenienței etnice sunt fie bulgari romanizați, fie români din Bulgaria, și care începând din secolul al XVII-lea sunt numiți cu termenul de „sârb”⁸. Probabil, satul fusese întemeiat ca măsură luată de domn în favoarea mănăstirii Dealul, deoarece satul Tâmburești se depopulase prin trecerea locuitorilor în Dobrogea. Două documente, de la începutul secolului al XVII-lea, ne fac cunoscut că satul Tâmburești „trecurse peste Dunăre”⁹. Și alte izvoare scrise evocă obiceiul locuitorilor din satul Tâmburești, „fugiți adesea în Țara Turcească”¹⁰.

Documentele de cancelarie, în afară de actul citat, nu fac nicio referire la existența acestui sat. După părerea noastră, completând ipoteza lui I. Hurdubețiu, considerăm că acest sat stă la originea satului Buliga, existent, începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea, între Fetești și Tâmburești, acolo unde toponimul Scheaiu este amintit de actul din 12 august 1573. Așezarea numită inițial cu numele de Scheaiu-Scheau, după numele generic dat sud-dunărenilor trecuți în Țara Românească și anume scheii, și-a schimbat numele în Buliga, după satul de origine, din sudul Dunării, la care, mai târziu, a adăugat și toponimul Tâmbureasa, adică Buliga de lângă Tâmburești. Locuitorii din acest sat și-au păstrat libertățile și împreună cu moșnenii din satul Tâmburești au constituit o comunitate puternică de moșneni, amintită de documente la sfârșitul secolului al XVII-lea. O hotărnicie din anul din anul 1856 amintește de două acte din anii 1690 și 1754, pe care moșnenii Barangești-Buligeni, le-au adus ca mărturie a hotarelor proprietăților stăpânite din moși-strămoși. Deci, o parte a locuitorilor din satul Buliga provin din așezarea Buliga din sudul Dunării, în apropiere de Turtucaia, ai cărui locuitori au venit aici în urma colonizării, bucurându-se de dreptul de slobozie acordat de domnie. Propunem următoarea evoluție a numelui acestui sat: Scheaiu – Buliga Tâmburești – Buliga

Cel mai cunoscut sat de colonizare, întemeiat pe baza dreptului de „slobozie”, la începutul secolului al XVII-lea, pe moșia Brânceni ce aparținea mănăstirii Dealul, este Satul Nou. Nu cunoaștem actul de constituire a acestei slobozii, însă avem informații sigure că a fost întemeiat în timpul domnului Radu Șerban (1603-1611). Atât hrisovul din 25 noiembrie 1616, cât și cel din 1 mai 1628 vin cu precizarea că locuitorii „s-au adunat încă din zilele lui Io, Șerban voievod pe ocina mănăstirească a sfintei mănăstiri de la Dealul”¹¹.

⁵ DRH, B, I, doc. 96.

⁶ Apud Papacostea 1959, p. 257.

⁷ Papacostea 1959, p. 256.

⁸ Hurdubețiu 1969, p. 20-58.

⁹ DIR, B, XVII/2, doc. 248 și 249.

¹⁰ DRA, I, p. 204-205.

¹¹ DIR, B, XVII/3, doc. 48 și CDȚR., III, doc. 62.

Prima mențiune despre slobozia Satul Nou apare în hrisovul din 15 februarie 1614, prin care domnul Radu Mihnea, succesorul lui Radu Șerban, întărește scutirea de obligații față de domn a „*locuitorilor sârbi care stau pe ocina Brânceni ce se cheamă Satul Nou, ca să fie în pace și slobozi de bir și de găleți și groștină de oi și de stupi și de porci, de oaie seacă și de seu și de miere domnească și de măjerit și de munci domnești și de banide județ și de toate dajdiile și mâncăturile*”. În continuare sunt stabilite obligațiile lor față de mănăstirea Dealul, adică numai o parte din obligațiile obișnuite, de celelalte fiind de asemenea scutiți, iar față de domnie „*să aibă să dea din an în an, 100 de galbeni*”¹².

Aceste scutiri, cu diferite nuanțe, vor fi confirmate în trei rânduri: la 25 noiembrie 1616 de către domnul Alexandru Iliș, la 15 iunie 1626, de către domnul Alexandru Coconul și ultima la 1 mai 1628 de Alexandru Iliș, în cea de-a doua domnie. După această dată, documentele nu mai fac nicio referire despre această slobozie. Satul a dispărut în condiții greu de precizat.

Documentele de la sfârșitul secolului al XVII-lea și cele din secolul al XVIII-lea consemnează apariția de noi slobozii pe moșiile de la Balta Ialomiței. În cea mai mare parte colonizările sunt determinate de golirea satelor prin trecerea, uneori în masă, a locuitorilor în Dobrogea din cauza „*răotăților din țară*”¹³. Astfel, la sfârșitul secolului al XVII-lea, în anul 1681, domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino, hotărăște înființarea unei slobozii pe moșia Făcăieni. Prin hrisovul citat, domnul scutește satul Făcăieni „*dă bir, dă taleru, dă miare și dă ciară, dă găleată și de fân și de fumărit, dă dijma dă stupi, dă rămători, de oierit, dă bir, dă haraci, dă secării, dă zahareale, dă satarale, dă sursaturi, dă cară dă oaste, dă navloane, dă cai de olac, dă podvoad, dă mertic, dă conace și dă toate dajdiile și rânduialele câte ar eși preste an dă la vistierie domnii mele*”. Hrisovul îngăduie egumenului mănăstirii Cotroceni să strângă cât de mulți oameni „*adevărați străini, de altă țară, sârbi, greci, arbănași, moldoveni, ungureni, oameni fără bir și fără de gâlceaavă și ar veni așezându-se acolo la Făcăieni, aceia încă să fie în pace și ertați dă toate precum scrie mai sus*”¹⁴. Documentul mai precizează că oamenii care se vor așeza aici au obligația de a da domnului „*cu rumtul pre an la câmara domnii mele, ughi 20, însă dintr-această sumă dă bani jumătate la sventii Dimitrie și jumătate să dea la sventii Gheorghe*”. Nu avem alte informații despre acest nou sat; probabil este vorba de satul Străinii Slobozii, menționat în lucrarea lui Bauer, ca fiind lângă Făcăieni.

O altă inițiativă aparține domnului Nicolae Mavrocordat. Constatând că satul Vlădeni, ce aparținea mănăstirii Sf. Ioan din București se golise de populație, prin trecerea unora în Dobrogea, la 3 mai 1719 acorda mănăstirii dreptul de a strânge, pe moșia Vlădeni „*oameni străini din Țara Turcească, fără bir și fără gâlceaavă*”¹⁵. La 19 iulie 1721 domnul Nicolae Mavrocordat intervine cu o altă poruncă prin care încuviința pe egumenul mănăstirii Sf. Ioan „*ca să aibă a ține la moșia mănăstirii ce se cheamă Vlădeni ot sud Ialomița 5 rumâni*”. Aceștia fugiseră de multă vreme în Dobrogea și acum dorind să revină în țară și să slujească mănăstirii domnul îi iartă „*de haraciu, de lipsa haraciului, de plocoanele bairamului, de vel seamă a doao și a treia cheltuiată visteriei i a jicneții, i a slugerii, de salahori, de cară de oaste, de podvoad, de mertici, de conace, de cai de olac, desataralile ce es pre siliști și de alte dăjdii și orânduialele veri câte ar mai eși de la visteria domniei mele*”¹⁶. În urma scutirilor obținute, din partea domnului, și alți locuitori din Dobrogea vin și se așează pe moșia Vlădenilor întemeind o slobozie consemnată de lucrarea lui Bauer sub numele de Străinii Sf. Ioan Vlădeni. Este vorba de unul din cele două sate, existente pe moșia Vlădeni a mănăstirii, de care amintește hrisovul din 22 august 1742¹⁷. După această dată, se pare că următorii domni nu au mai respectat scutirile acordate de domnul Nicolae Mavrocordat și în condițiile create de războiul ruso-turc din 1768-1774, așezarea s-a spart și locuitorii s-au refugiat în Dobrogea. O carte a Divanului Țării Românești, din 30 iulie 1772, consemna că satul de pe moșia Vlădeni se spărsese „*din împerecherea vremilor cu răzmiriți, iar oamenii se împrăștiaseră care încotro au vrut*”¹⁸.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pe moșiile de la Balta Ialomiței vor fi întemeiate sate și din inițiativa stăpânilor de moșie, laici sau clerici. Aceștia își aduceau singuri coloniștii, pe care apoi îi așezau pe locul destinat fundării satului respectiv. Sursele documentare nu ne oferă decât vagi informații în sprijinul identificării împrejurărilor și a momentului când au luat ființă. Știm că ele existau, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pe moșiile de la Balta Ialomiței, din documentele cartografice străine, din acest timp, dar și din foarte puținele documente interne. Cei mai mulți oameni care au contribuit la crearea acestor sate noi au fost românii dobrogeni, ceea ce explică și transferul numelui localității de baștină din dreapta Bălții Ialomiței în stânga sa. Avem în vedere două sate: Coslugea-Coslogeni, Beilic-Beilic, despre care dispunem de informații cartografice, completate cu documente interne, foarte puține, de altfel.

¹² DIR, B, XVII/2, doc. 230.

¹³ Iorga 1908, p. 41.

¹⁴ Cf. Tinculescu, Vătafu-Găitan 1981, p. 61.

¹⁵ Apud Vlad 1973, p. 77.

¹⁶ DRA, I, doc. 106.

¹⁷ DRA, I, doc. 239.

¹⁸ DRA, I, doc. 434.

Satul Coslogeni, format pe brațul Borcea, pe moșia Trănșani a mănăstirii Radu-Vodă, este pentru prima dată menționat de harta austriacului Specht (1789-1791), unde este numit Koszlieesen¹⁹. Însă satul este mai vechi. În hotărnicia din 27 aprilie 1791 pentru moșia Dichiseni, printre martorii prezenți a fost și Necula Gorgonea din satul „Cozlogeni”, ca unu ce cunoștea hotarele. El declara că are „ca cincizeci de ani” și că s-a născut în satul Coslogeni. Deci, satul exista cu 50 de ani în urmă²⁰. Numele satului, Coslogeni, transferat din numele satului dobrogean Coslughea, demonstrează originea dobrogeană a oamenilor care au format satul ialomițean Coslogeni.

Un caz aparte îl prezintă formarea satului Beilic, sat întemeiat pe moșia Brânceni a mănăstirii Dealul, unde se înființase, la începutul secolului al XVII-lea, slobozia Satul Nou. Împrejurările întemeierii acestui sat sunt legate de obiceiul turcilor din satele dobrogene, de pe malul Dunării, de a trece Balta Ialomiței, în Principate, pentru a-și paște vitele și chiar de a cultiva pământul, în mod abuziv. Pentru aceasta ei ridicau „odăi”, așezări sezoniere, deoarece, potrivit statutului vasalității Principatelor față de Poarta otomană, turcii nu aveau voie să se stabilească definitiv, dar puteau aduce aici pe supușii lor creștini²¹.

Satul Beilic a fost întemeiat pe moșia Brânceni a mănăstirii Dealul, de Ibram (Ibrahim) Aga, originar din satul dobrogean cu același nume. Pentru început acesta a ridicat pe moșia Brânceni o „hodae”, adică o așezare temporară pentru păscutul vitelor și pentru cultivarea pământului. Ibrahim Aga a primit dreptul de a strânge locuitori pe moșia Brânceni, printr-o carte domnească, care nu s-a păstrat. Satul nou înființat urma să fie populat cu locuitori din Dobrogea, nu însă turci, ci creștini. Cu siguranță locuitorii proveneau din satul Beilic de unde era originar Ibrahim Aga, ceea ce explică și numele noului sat format.

La 25 aprilie 1742, din porunca domnului Mihai Racoviță către ispravnicul județului Ialomița reiese că pe moșia Brânceni a sfintei mănăstiri Dealul „iaste o hodae ce-i zice Beilic, al Ibrahim Agăi, și ar fi ținind liudi 53 scutați (scutiți) și ar fi puind chehaiaoa (chehaia – locuitor)”. Domnul poruncește ispravnicului județului Ialomița „să mergi acolo la acea hodae să ceri cartea la acea chehaia, și pe câți oameni îi va fi scriind să aibă, pă aceia să-i lași, iar câți oameni vor zice mai mult să-i iai de sub stăpânirea lui și să-i da în seama sfintei mănăstiri ca să fie sat al mănăstirii”²². Din această poruncă aflăm că la data de 25 aprilie 1742 exista acel sat, întemeiat prin carte domnească. Prin această carte domnească, Ibrahim Aga avea dreptul să aducă, pe moșia Brânceni, un număr de oameni care se vor bucura de scutiri. Actul ne mai informează că, în timp, numărul locuitorilor a ajuns la 53 scutiți. Credem că regimul de favoare acordat coloniștilor a atras și pe unii rumâni de pe moșia mănăstirii Dealul. De aceea domnul Mihail Racoviță, la 25 aprilie 1742, poruncește ispravnicului județului Ialomița să meargă la acea hodae și „pe câți oameni îi va fi scriind să aibă, pe aceia să-i lași, iar câți vor zice mai mult să-i iai de sub stăpânirea lui și să-i da sfintei mănăstiri ca să fie sat al mănăstirii”.

Satul Beilic este din nou amintit la 17 martie 1752, într-un document de la domnul Grigore al II-lea Ghica, prin care recunoștea dreptul locuitorilor de a vinde vinul și rachiul în sat, iar egumenul să-și mute cărciuma „pe cea parte la Jegălia, fiindcă Beilicul este hodae turcească, dar nici pe altă pământă nimeni să nu îngăduiești să vândă”²³. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, satul este menționat în mai multe izvoare cartografice.

Din izvoarele cartografice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, și îndeosebi de la Bauer, aflăm de existența, în acest timp, a altor sate întemeiate pe moșia mănăstirii Dealul și Radu Vodă, anume: Hotar de Sus, Hotar de Jos, Tonea și Șocariciu, iar pe moșia mănăstirii Mislea, satul Pârțani.

Despre începuturile acestor sate și despre inițiatorii lor informațiile lipsesc ori sunt extrem de sărace. Astfel, dintr-o hotărnicie din 18 noiembrie 1716, asupra moșiei Cegani, aflăm de moșia Stelnică-Pârțani a mănăstirii Mislea. La 21 aprilie 1764 este amintit satul Pârțani care aparținea mănăstirii Mislea, de unde și numele de Pârțani-Misli. Satul fusese întemeiat de mănăstire cu oameni aduși din țară, cu unele privilegii domnești²⁴. Pe o hartă a districtului Ialomița, editată în anul 1827, satul Pârțani este arătat ca un sat de străini, nou înființat, aduși de mănăstire pentru a lucra moșia.

În ceea ce privește satul Șocariciu, potrivit tradiției, în anul 1779, peste 30 de familii de români dobrogeni se statornicesc pe moșia mănăstirii Dealul. O cruce de hotar din anul 1782 menționează numele unor locuitori originari din satul Socar (Șocariciu). Satul era mai vechi, deoarece lucrarea lui Bauer îl identifică sub numele de Sacoritsch.

Din memoriile lui Bauer mai aflăm de existența unui sat cu numele de Adunați de Bordușani Mici. Acest sat, ca și toate toponimicele Adunați, sunt înrudite cu termenul Slobozia, însă locuitorii lor, după părerea lui Ion Donat, nu trăiau în regim de slobozie, cu toate că nu este exclus ca ei să fi format o categorie fiscală aparte²⁵.

Coloniștii care au populat aceste sate au fost oameni din interiorul țării, unii chiar din satele borcene, cu excepția satului Șocariciu, ai cărui locuitori au venit din Dobrogea.

¹⁹ Panait 1971, p. 381, nota 17.

²⁰ Arh. St. București, fond Episcopia Buzăului, LXXXIII/13, Apud Mateescu 1992, p. 279.

²¹ Mateescu 1992, p. 276.

²² DRA, I, p. 402.

²³ DRA, I, doc. 349.

²⁴ Cordea 1889, p. 3.

²⁵ Donat 1962, p. 117.

Analiza documentelor ne oferă răspunsuri cu privire la istoria social-economică și politică a satelor de colonizare. În primul rând constatăm că în opera de colonizare, desfășurată pe moșiile din zona Bălții Ialomiței, se disting trei etape.

Prima etapă începe cu secolul al XV-lea și se desfășoară până la sfârșitul secolului al XVI-lea, cu alte cuvinte până la legarea de glie a țăranilor. În acest timp au fost întemeiate satele: Cărăreni și Scheaiu. Cauza principală o constituie lipsa brațelor de muncă determinată de raritatea populației pe moșiile mănăstirilor. Colonizarea are un caracter intern, cu forțe autohtone, luate din țară, din „*satele boierești mari și mici*”, după cum precizează hrisovul lui Mircea cel Bătrân. Satele menționate vor fi întemeiate pe locuri pustii, la inițiativa domnului, în favoarea mănăstirilor domnești, în cazul nostru Cozia și Dealul.

În secolul al XVII-lea, se desfășoară cea de-a doua etapă, când au fost întemeiate slobozile Satul Nou, pe moșia mănăstirii Dealul, și Străinii Slobozii pe moșia Făcăieni a mănăstirii Slobozia. Cauza principală a constituit-o lipsa brațelor de muncă determinată, de data aceasta, de spargerea și risipirea satelor, în urma depopulărilor ce au avut loc ca urmare a războaielor, însoțite de pustiiri din partea turcilor și tătarilor, de foamete și epidemii. În acest timp, colonizările se fac în hotarul satelor preexistente ce se „*risipiseră*”. Opera de colonizare este însoțită de acordarea dreptului de „*slobozie*”. Inițiatorul este domnul, care introduce condiția, devenită categorică și definitivă, ca locuitorii să fie din afara principatului, „*oameni din altă țară*”, sau „*oameni străini*”²⁶.

În cea de-a treia etapă a colonizării, care corespunde secolului al XVIII-lea, necesitatea brațelor de muncă este determinată de spargerea și risipirea satelor cauzată de obligațiile fiscale și agrare din ce în ce mai apăsătoare pentru țărani, sau, după cum precizează documentele, „*din împerecherea vremilor cu răzmeriț*”. În această etapă inițiatorii sunt stăpânii laici și ecleziaști, deoarece au predominat interesele acestora, care au urmărit în mod consecvent sporirea brațelor de muncă și a veniturilor. Aceștia își aduceau singuri coloniștii; pe care, apoi, îi așezau pe locul destinat formării satului respectiv, sau în cazul „*roirii*” se încerca fixarea lor în sate noi, ceea ce în primul rând îi reținea în țară, prin acordarea, de către domnie, a regimului de „*ruptoare*”, pentru o perioadă, după care urma să-și strângă dările. Coloniștii provin din interior, ori din rândul celor fugiți peste graniță și chiar străini.

Din documentele studiate aflăm informații cu privire la originea etnică a coloniștilor. Oricare sunt expresiile folosite în acte, este evident că majoritatea, celor care au întemeiat satele de colonizare, de pe moșiile de la Balta Ialomiței, au fost români. În actul de constituire a satului Cărăreni nu se face nicio mențiune despre originea coloniștilor, însă expresia din hrisov „*din satele boierești mari sau mici*”, demonstrează că ei proveneau din țară, plecați de la alți stăpâni. Tot autohtoni erau și locuitorii satelor de colonizare formate în urma „*roirii*” unei părți din populația satelor-mată.

Începând cu slobozia Satul Nou actele sunt ceva mai concludente în legătură cu originea etnică și zona din care provin. În acte întâlnim expresiile: „*oameni de peste Dunăre și sârbi*”, „*oameni pribegi din altă țară*”, „*oameni străini din Țara Turcească*”²⁷. Noțiunea de „*sârbi*”, ca și în cazul „*scheilor*”, prin care se înțelege, în general locuitorii slavi de la dreapta Dunării, nu exprimă o realitate etnică. Numirea „*sârbi*” cuprindea, de regulă, nu numai pe slavii de la dreapta Dunării, ci și pe românii veniți de acolo²⁸. În ceea ce privește expresia „*de peste Dunăre*”, sau „*oameni străini din Țara Turcească*” este vorba, fără îndoială, de Dobrogea. În cazul satelor de colonizare de pe brațul Borcea, actele de cancelarie se refereau la românii originari din Dobrogea. Hrisovul din 25 noiembrie 1616, cu privire la Satul Nou ne oferă dovada sigură că oamenii care s-au așezat în această slobozie erau români originari din Dobrogea, arătată, uneori, sub denumirea generică de „*Țara Turcească*”. Numele celor 154 oamenilor așezați aici, enumerați de actul din 25 noiembrie 1616, erau curat românești²⁹.

Tot români dobrogeni sunt și cea mai mare parte din cei 53 locuitori ai satului Beilic, pentru că se știe turcilor le era interzis să se stabilească definitiv în Principate. Același lucru este valabil și pentru satele de colonizare întemeiate începând cu secolul al XVIII-lea, al căror nume îl dublează pe cel de pe malul dobrogean al Dunării: Coslugea-Coslogeni, Beilic-Beilic, Șocar-Șocariciu, sau mai târziu: Satnoineni-Satnoineni, Oltina-Oltina, Mârleanu-Mârleanu. Întâlnim și cazuri când oamenii veniți în satele de colonizare: Străinii-Slobozii, Străini Sf. Ioan, o parte din ei sunt foști locuitori ai satelor Făcăieni și Vlădeni, fugiți mai înainte și acum reveniți în satul de baștină.

În ceea ce privește raporturile feudale dintre domnie și stăpânii de moșii mănăstirești, pe de-o parte și dintre domni și boieri, pe de altă parte, acest lucru rezultă din actul din 15 februarie 1614, unde întâlnim formularea: „*și să aducă ei singuri acei galbeni deplini la visteria domniei mele*”. E locul să subliniem aici că, deși satul era pe moșia mănăstirii Dealul și aparținea mănăstirii, țăranii au posibilitatea să treacă peste capul stăpânilor ecleziaști, deci o altă formă a unei libertăți în raport cu stăpânii. Din cuprinsul actului rezultă că se face abstracție de stăpânul moșiei, adică de mănăstire. Astfel, când se referă la drepturile de judecată, ale coloniștilor stabiliți în Satul Nou, se face următoarea

²⁶ Vlad 1973, p. 66, 72.

²⁷ Vezi documentele din 15 februarie 1614 și 10 iulie 1614.

²⁸ Vlad 1973, p.97.

²⁹ CDȚR, II, doc.761.

precizare: „Iar apoi, iarăși dacă s-ar ridica între ei, în mai sus zisul sat, vreo pâra grea și de cotropire și nu vor putea să se împace ei între ei, doi și trei oameni buni și bătrâni din sat să vină atunci la domnia mea, să-i judec pe ei în divanul domniei mele”. Printre atribuțiile „oamenilor buni și bătrâni” din sat era și aceea de a prinde pe răufăcătorii din sat și „să-i aducă legați la domnie”.

Din actele cu referire la satele Cărăreni, Satul Nou și Vlădeni rezultă că dregătorilor domnești și boierești li se interziceau dreptul de a se amesteca în viața satelor de colonizare. Această interdicție este exprimată prin formula devenită stereotipă: „Să n-aibă nimeni a-i supăra, nici județ, nici globnic, nici birari, nici nimeni altul dintre boierii domniei mele, carii să trimit după trebile și slujbele domniei mele”³⁰.

Un alt lucru care merită să fie reținut, în legătură cu regimul de favoare acordat coloniștilor, îl constituie interdicția ispravnicului județului în numirea conducătorului satului. În cartea domnului Mihail Racoviță, din 22 august 1742, se preciza, „să nu aibă voe ispravnicul județului să pue pârcălabu, fără numai egumenul să aibă a pune pă care sătenii va cunoaște că va fi vrednic de slujbă, pe acela să-l pună pârcălabu”³¹. Același drept îl vor folosi și coloniștii din satul Beilic care vor numi un conducător al satului, în persoana celui chehaia, menționat de actul din 25 aprilie 1742.

În final, cel mai important aspect, pe care ni-l oferă actele disponibile, este legat de drepturile acordate de domni, celor care veneau să se așeze în aceste sate de colonizare și a raporturilor economice și sociale existente între țărani coloniști și proprietarii de moșii pe hotarul cărora se întemeiau satele de colonizare.

În actul lui Mircea cel Bătrân, prin care se întemeia satul Cărăreni, aceste drepturi sunt menționate scurt, „să fie slobod de toate dăjdiile mari și mici”. Mai târziu, domnii care vor întări donațiile lui Mircea cel Bătrân, vor menționa, într-o formă mai cuprinzătoare aceste drepturi. Astfel, domnul Basarab al II-lea, la 9 ianuarie 1443, când întărește mănăstirii Cozia daniile anterioare, printre care și satul Cărăreni, menționează că „domnia mea le-am iertat de oierit și de gorștinărit și de dijmărit și de vinăriciu, de găleată, de lemn, de fân, de povări, de podvoade și de toate dajdiile, câte vor mai fi în țara domniei mele”³².

Într-o altă formă, aceste scutiri le întâlnim în actul din 15 februarie 1614 când domnul Radu Mihnea întărea scutirea de obligații față de domnie a locuitorilor din slobozia Satul Nou: „ca să fie cu pace și slobodi de bir și de găleți și de gorștină de oi și de stupi și de porci, de oaie seacă și de seu și de miere domnească și de cai domnești povodnici și de cai de olac și de măjerit și de munci domnești și de bani de județ și de toate dajdiile și mâncăturile, câte sunt peste an în țara domniei mele”³³. După ce domnul Radu Mihnea scutește de toate dajdiile și slujbele pe cei ce se vor așeza în slobozia Satu Nou, documentul specifică ceea ce sunt obligați să dea domnului, „numai să dea din an în an, 100 de galbeni și să-i aducă la visteria domniei mele; dar să se știe: să dea la Sfântul Gheorghe 50, galbeni pe jumătate de an și iarăși la Sfântul Dumitru 50, galbeni pe jumătate de an”. Erau precizate și obligațiile față de mănăstirea Dealul, „să dea mai sus ziși sârbi și toți oamenii care se vor închina pe acel loc toate drepturile ca și ceilalți vecini, iar pentru muncă și pentru pește ei să fie în pace”³⁴.

În secolul al XVIII-lea, în acte sunt enumerate dările și obligațiile, specifice acestei epoci, de care sunt scutite satele. Astfel, coloniștii din satul Străinii Slobozii erau scutiți de „de bir, de miare și de ciară, de găleată și de fân și de fânărit, de dijma de stupi, de rîmători, de oierit, de bir, de haraci, de secării, de zaharealele, de satarale, de sursaturi, de cară de oaste, de navloane, de cai de olac, de podvoade, de metric, de conace și de toate dăjdiile și rânduialele câte ar eși preste an de la visterie domnii mele”³⁵. Potrivit poruncii domnului Nicolae Mavrocordat, din 19 iulie 1721, coloniștii din satul Slobozii Sf. Ioan-Vlădeni erau scutiți „de haraciu, de lipsa haraciului, de polcoanele bairamului, de vel seamă a doao și a treia cheltuială a visteriei și a jicnetu, și a slugerii, de salahori, de cară de oaste, de podvoade, de metrici, de conace, de cai de olac, de sataralele ce es pre siliști și de alte dăjdii și orânduiale veri câte ar mai eși de la visteria domniei mele”³⁶.

Dacă în documentele citate sunt enumerate pe larg dările de care erau scutite satele, alta este situația în ceea ce privește pe coloniștii din satul Beilic. Documentul din 25 aprilie 1742 specifică, pe scurt, că cei 53 de oameni erau scutiți, fără a preciza în ce constau aceste scutiri.

Studiind documentele referitoare la slobozia Satul Nou observăm și modul cum au evoluat aceste scutiri în timp, proces ilustrat de confirmările actului din 15 februarie 1614. Actul de confirmare din 10 iulie 1614 reamintește obligațiile stabilite în primul act, precizând ca sătenii „să dea mănăstirii toate dajdiile și toate veniturile ca și satul Brânceni”, sat cu regim caracteristic satelor aservite. Prin hrisovul din 15 iunie 1626 asistăm la o agravare a situației. Domnul Alexandru Coconul stabilește ca pe lângă cei 100 galbeni datorăți domnului, locuitorii din Satul Nou să dea

³⁰ DRH, B, I, doc. 107, pentru Cărăreni.

³¹ DRA, B, I, doc. 434.

³² DRH, B, I, doc. 96.

³³ DIR, B, XVII/2, doc. 230.

³⁴ DIR, B, XVII/2, doc. 230.

³⁵ Document din 3 ianuarie 1681; Apud Tincușcu, Vătafu-Găitan, 1981, p. 61.

³⁶ DRA, I, doc. 106.

mănăstirii „într-un an 100 ughi, să fie de ajutor și întărire sfintei mănăstiri”³⁷. Asistăm și la o modificare a rentei în produse. La această dată, toate dajdiile și toate veniturile datorate mănăstirii, ca și satul Brânceni, se reduc, rămânând numai „să aibă a da dijma din albine și de gorștină de oi și de porci și acești bani mai sus ziși”.

În urma opoziției locuitorilor din Satul Nou, intervine domnul Alexandru Iliș care prin hrisovul din 1 mai 1628, iartă pe locuitorii satului „de bir și de găleți și de berbeci și de oaie seacă și de fân și de dijmă și de stupi și de miere și de cai de olac și de darabani și de împrumut și de maje și de bănășori și de toate dajdiile și greutățile, câte sunt peste an [...] și cei 100 de galbeni, să-i fie mănăstirii de întărire și de hrană părinților; ca să fie domniei mele veșnică pomenire”. Sătenii se înțeleg cu călugării „să dea la mănăstire toate dajdiile și toate veniturile, ca și satul Brânceni. Și aceasta le este întocmirea: să dea 100 galbeni, ducați pentru birul domnesc, sfintei mănăstiri”. Actul confirmă și situația lor de moșneni³⁸. Tendința mănăstirii de a suprima scutiile sloboziei Satul Nou, continuă, ceea ce explică dispariția acestui sat de colonizare prin fuga acestora, probabil peste Dunăre.

Din documentele prezentate, se observă tendința domnilor și a proprietarilor, pe moșiile cărora au fost întemeiate satele de colonizare, de a reduce și chiar de a suprima scutiile acordate, inițial, sloboziilor, de a-i supune la aceleași dajdi ca și vecinii, sau de a le impune obligații noi. Mă refer la încercarea domnului de a-i obliga pe locuitorii din slobozia Satul Nou de a da mănăstirii Dealul, anual, 100 de galbeni, așa cum dădeau domnului, încercare, de altfel, nereușită.

Încercând să motiveze aceste acțiuni, domnul Alexandru Coconul recunoaște că unele slobozii au avut greutăți, căci pentru a face față obligațiilor sale către Poartă „am fost băgat domnia mea și pre voi ca și pre alte slobozii, ca să putem rădica acest păs și greu”³⁹. Această situație grea s-a ivit imediat după anul 1623, când țara a fost pustiită de tătari, care au luat mulți robi, și au prădat ce au găsit în cale, cei ce au scăpat, au fugit care încotro.

Această tendință se va accentua spre sfârșitul secolului al XVII-lea, o recunoaște domnul Constantin Brâncoveanu într-un act din 14 ianuarie 1689 când spune că unii dintre domnii țării au nesocotit privilegiile și le impuseseră obligații fiscale obișnuite „de au tras în rând cu satele birnice din județu, trăgând multe nevoi și neputând să mai biruiască ei s-au spart și s-au risipit din siliștea lor și au fugit printr-alte părți”⁴⁰. Avem dovada că acest lucru s-a întâmplat și cu locuitorii din satul Cărăreni, Făcăieni și Vlădeni. În acest context a avut loc și spargerea sloboziei Satul Nou, într-un timp greu de precizat, însă nu prea departe de 1 mai 1628, data ultimei sale mențiuni.

Opera de colonizare rurală desfășurată pe moșiile din zona Bălții lalomiței, în secolele XV-XVII, s-a integrat procesului general petrecut la nivelul întregii Țări Românești, îmbrăcând aceleași aspecte, dar, și cu trăsături distincte determinate de necesitățile care au impus acest fenomen. Prin colonizare, s-au întemeiat sate noi pe moșiile domnești, mănăstirești și boierești. Până la „legarea de glie”, colonizarea rurală a avut un caracter intern, satele fiind înființate pe locuri „pusti”. Din secolul al XVII-lea satele noi au fost întemeiate în hotarul satelor „sparte” ori „risipite”. Pentru a-i atrage pe coloniști domnii le-au creat un regim de favoare, de privilegii, deosebit de al celorlalte sate de pământeni. Începând cu secolul al XVII-lea opera de colonizare este însoțită de acordarea dreptului de „slobozie”.

Cu timpul, se observă încercarea stăpânilor de moșii de a reduce și chiar de a suprima scutiile acordate, inițial, sloboziilor. Acest lucru a avut drept consecință spargerea ori risipirea unora dintre satele nou înființate.

Bibliografie

CDȚR – *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Naționale*, vol. II (1600-1620); vol. III (1621-1632), București, 1974 și 1977.

DIR, B – *Documente privind istoria României, B, Țara Românească, veacul XVII*, vol. 2 (1611-1615), vol. 3 (1616-1620), București, 1951.

DRA I – *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, București 1961.

DRH, B – *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească*, vol I (1247-1500); vol XXII (1628-1629), București, 1966, 1969.

Cordea 1889 – G.N. Cordea, *Carte de hotărnicie a moșiei statului Stelnica-Pârțani-Misli*, București, 1889.

Donat 1962 – I. Donat, *Câteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*, în „Fonetică și Dialectologie”, vol. IV, 1962.

Hurdubețiu 1969 – I. Hurdubețiu, *Originea scheilor și răspândirea lor pe teritoriul carpato-danubiano-pontic*, în „Studii și Articole de Istorie”, XIV, 1969.

Iorga 1908 – N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, București, 1908.

Lehr 1973 – L. Lehr, *Factorii determinanți în evoluția demografică a Țării Românești în secolul al XVII-lea*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, VII, 1973.

Mateescu 1992 – T. Mateescu, *Români Dobrogeni stabiliți la stânga Dunării în secolele XVII-XVIII*, în „Revista Arhivelor”, 3, 1992.

Minea 1933 – I. Minea, *Prima slobozie munteană cunoscută*, în „Cercetări Istorice”, VIII-IX, 2, 1933.

³⁷ DRH, B, XXI, doc. 90.

³⁸ DRH, B, XXII, doc. 62.

³⁹ Apud Lehr 1973, nota 61.

⁴⁰ Papacostea 1959, p. 257.

- Panait 1971 – Panait I. Panait, *Vechimea așezărilor satești de pe brațul Borcea*, în „Pontica”, IV, 1971.
- Papacostea 1959 – Ș. Papacostea, *Contribuții la relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, 3, 1959.
- Tincuțescu, Vătafu-Găitan 1981 – D. Tincuțescu, Silvia Vătafu-Găitan, *Documente din timpul domniei lui Șerban Cantacuzino*, în „Revista Arhivelor”, 1, 1981.
- Vlad 1969 – M.D. Vlad, *Cauzele colonizării rurale din Țara Românească și Moldova (secolele XVI-XVIII)*, în „Studii și Articole de Istorie”, XIII, 1969.
- Vlad 1973 – M.D. Vlad, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (secolele XV-XVIII)*, București, 1973.

LANSĂRI DE NAVE CELEBRE ALE MARINEI MILITARE ROMÂNE ÎN PORTUL GIURGIU

Dr. Gabriel-Felician Croitoru

Abstract. *Famous battleships released to water in the Giurgiu harbor. After winning the freedom of navigation on the Danube with ships under the local flag, the political leaders of the Romanian Country, encouraged, with their possibilities, the development of the Romanian commercial and military fleet. Some of these ships were: „Fulgerul”, „România” and „Ștefan cel Mare”.*

Cuvinte cheie: *Giurgiu, „Fulgerul”, „România”, „Ștefan cel Mare”.*

Keywords: *Giurgiu, „Fulgerul”, „România”, „Ștefan cel Mare”.*

Odată cu câștigarea libertății dreptului de a naviga pe Dunăre cu vase și sub pavilion propriu, conducătorii politici ai Țării Românești au încurajat, în măsura posibilităților, încercările de formare a unei flote comerciale proprii. În acest context, având în vedere puternica tradiție și capacitățile de producție ale șantierului naval din portul Giurgiu, situat pe brațul Sf. Gheorghe al Dunării, undeva în zona Tabiei Mari (unde mai târziu s-au dezvoltat primele ateliere ale Serviciului Hidraulic), acestuia i s-au adus modificări și modernizări, care i-au dat posibilitatea construirii primei nave maritime românești – „*Marița*”.

Cel care a avut inițiativa construirii ei a fost Alexandru Villara, boier de vază al țării și vechi apropiat al Domniei, cunoscut și ca semnat și coautor al unor memorii prin care se cerea emanciparea politică și economică a Țării Românești de sub tutela otomană. Din păcate, astăzi nu se cunosc detalii ale construirii efective a corabiei, numele celui care a conceput-o sau numărul celor care au participat la construirea sa. Cert este însă că „*Marița*” a fost lansată la apă în septembrie 1834, având o capacitate de 300 de chile (circa 150 tone), era realizată în întregime din „*materialuri românești*” (ca de altfel multe ambarcațiuni medievale otomane, construite în șantierul naval de la Dunărea românească), fiind destinată traseelor maritime. Trebuie menționat faptul că alegerea Giurgiului ca loc de construire al navei nu a fost întâmplătoare, aici fiind consemnat un important șantier naval pentru construcții și reparații navale încă din timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu. De asemenea, se mai poate concluziona că și după pacea de la Adrianopol din 1829, șantierul naval de la Giurgiu și-a păstrat importante posibilități de producție, inclusiv pentru construirea de vase mari, capabile să poată naviga pe Marea Neagră.

Lansat la apă în cadrul unei solemnități impunătoare, vasul a fost botezat cu numele „*Marița*”, în semn de prețuire față de spătareasa Marița, din familia domnitoare, devenită ulterior soția viitorului domn Gheorghe Bibescu. Considerat un eveniment de o deosebită importanță prin valoarea sa simbolică și nu numai, lansarea corabiei „*Marița*” era anunțată de Alexandru Villara în următorii termeni: „*a fost aruncată în apă în luna septembrie 1834, împodobită de bandiera cea privilegiată hărăzită rumânilor prin făcătoarea mijlocire a domnitorului Alexandru Ghica*”. La rândul său, în alocuțiunea rostită cu această ocazie, poetul Cezar Boliac adresa navei îndemnul plin de optimism, de a merge și a arăta Europei culorile pavilionului românesc: „*Mergi, corabie, mergi de arată Europei culorile României; mergi de a-i duce bogățiile solului nostru și a-i cere luminile sale; mergi de vizitează Italia, Francia și Ispania și spune popoarelor lor, că sunt încă români de la Dunăre. Când vei trece înaintea Italiei, ridică-ți toate pavilioanele tale, aceasta este muma ta; când vei merge în lungul coastelor Franciei, salut-o cu strigăte de bucurie, ea este țara libertății. Și dacă tu atingi Ispania, și trebuie a atinge, tu ne vei spune la întoarcerea ta, cât de multă virtute a trebuit acestei mândre națiuni a se regenera. Tu vei saluta în ea pe sora te cea mai mare, patria lui Traian*”. Cu aceeași ocazie și marcând spiritul epocii sale, Cezar Boliac a recitat și o poezie dedicată navei „*Marița*”, formată din nouă strofe, intitulată sugestiv „*La cea dintâi corabie românească*”.

Primul voiaj al „*Mariței*” a fost făcut pe linia Giurgiu-Sulina, fără încărcătură, iar de aici la Constantinopol, între 7 decembrie 1834 și 5 iunie 1835, încărcată cu „*300 de kile de grâu dintr-acest blagoslovit rod al Valahiei*”, sub comanda lui Ioan Christescu și având ca pilot pe Giorgio Brosco, de origine italiană. De menționat este faptul că în această primă călătorie, „*Marița*” a purtat pavilionul Țării Românești, respectiv albastru și galben, împodobit cu stele și cu un vultur cu aripile desfăcute și cu capul înclinat spre stânga. După cele mai recente studii ale specialiștilor în domeniu, bazate pe descrierile „*Mariței*” și în urma studierii jurnalului de bord al navei, s-a ajuns la concluzia că nava poate fi inclusă în categoria bricurilor.

În primul său voiaj, la bordul „*Mariței*”, în afara echipajului, s-au aflat și mai mulți negustori din Țara Românească, vasul trebuind să facă față unei puternice furtuni în Marea Neagră, care i-au probat din plin capacitățile tehnice. După înapoierea cu bine a navei din voiajul constantinopolitan, Alexandru Villara, în calitate de proprietar, a cerut domnitorului Țării Românești să îi dea căpitanului Ioan Christescu „*o carte domnească mulțămitoare*”, pentru misiunea pe care a îndeplinit-o cu succes, precum și pentru încurajarea altora de a-i urma exemplul.

După începutul făcut de „*Marița*”, și alte nave sub pavilionul Țării Românești vor lua parte din ce în ce mai activ la transporturile comerciale pe Dunăre, Giurgiu fiind practic un deschizător de drumuri pe acest segment.

După Unirea din 1859, pe linia înnoirii și întăririi flotei de război a Principatelor Unite, conducerea politică a țării a făcut eforturi pentru dotarea marinei fluviale cu un vas care să fie reprezentativ pentru statul român și marina sa de război, inclusiv prin numele ales – „*România*”.

Spre deosebire de „*Marița*”, noul cu rezonanță în istoria marinei naționale, „*România*” nu a fost construit special, ci a fost rechiziționat, în anul 1861, de la armatorul moldovean Nicolae Ceocan, pentru practicarea de comerț ilicit cu sare. Nava, care purta numele de „*Printul Vogoride*” (inițial purtase chiar numele fostului său proprietar, „*Ceocan*”), fusese construită la Neuburg Kloster, lângă Viena, iar mașinile cu aburi care îi asigurau propulsia, erau fabricate la Florisdorf, în Boemia. După achiziționarea sa de către statul român, nava „care fusese rău întreținută, care însă avea niște forme frumoase și avea nevoie de o curățire generală a corpului, precum și înlocuirea tuturor căldărilor”, a fost dusă în Austria, la șantierele „*Meyer*” din Linz și transformată contra sumei de 181 300 lei, în navă de război, în principal schimbându-i-se puntea, suprastructura și montându-i-se instalațiile necesare artileriei.

Refăcută, nava care fusese rebotezată cu numele de „*România*”, era considerată modernă pentru acea perioadă, având lungimea de 35 de metri, lățimea de 4,80 metri, pescajul de 1,10 metri și depalsamentul de 130 de tone, zburile cu diametrul de 1,50 metri și cârma de 2 metri asigurându-i o viteză de 10 noduri. Vasul dispunea de un armament format din 4 tunuri, cumpărate din Piemont și un echipaj format din 32 de oameni, care aveau în dotare puști cu capse. Primul comandant al navei, a fost numit căpitanul Anton Barbieri, fost instructor al fostei flote a Moldovei.

Cu o nouă înfățișare, „*România*” a fost readusă în țară în iulie 1864, iar ceremonia de încadrare în flotilă a avut loc în ziua de 2 august, în portul Smârda din Giurgiu, ales datorită importanței sale, apropierea de București dar și „*spre a arăta Turciei, prin guvernatorul din Rusciuc, avântul ce ia flota noastră*”.

Cu ocazia lansării navei, pe cheurile portului Smârda s-a organizat o adevărată serbare, la care au participat membri ai Guvernului, reprezentanți ai autorităților locale și o mare parte a locuitorilor orașului. După cum notează Constantin Ciuchi, într-una din cele mai importante lucrări referitoare la istoria marinei române, giurgiuvenii participanți la eveniment erau „*entuziaști până la lacrimi, priveau cu bucurie întâiul din bastimentele noastre de resboiu cu vapor și fiecare doria să aibe fericirea de a atinge cu piciorul această părticică plutitoare din teritoriul țării*”. De notat este și faptul că în ciuda importanței evenimentului, domnitorul Alexandru Ioan Cuza nu a putut participa la ceremonie, din cauza unor probleme de sănătate. După sfințirea bastimentului de către protoiereul jud. Vlașca, Mirsil, ministrul de Război, generalul Savel Manu, a subliniat în cuvântul său că „*înalta misiune a marinei de război este aceea de a lumina pe fii poporului în arta navigației și ai îndemna la recăpătarea dominației și înălțarea numelui de român*”, făcând totodată și o urare plină de optimism: „*Acum scumpă „Românie” mergi pe bătrânul nostru Danubiu, străbate-i undele, cari încing țara de la un cap la altul și spune tuturor, că de azi înainte, țara a adăogat o nouă părticică la teritoriul său*”.

În procesul verbal încheiat cu ocazia acestui eveniment, este specificat: „*Anul una mie opt sute șase zeci și patru, luna August în două zile, la Giurgiu, la zece ore europenești, de dimineață, Sfinția Sa Protoiereul acestui oraș, a bine-cuvântat vaporul român de Resbel și căruia i s-a dat numele de „România”. Față au fost la această ceremonie D. Ministru de resbel, General Manu, D. Reprezentant al României pe lângă Înalta Poartă, C. Negri, D. Șef al întâiului comand. militar, General Florescu, D. Intendant general, Gherghel, D. Colonel Steriadi, comandantul frontierei Dunărei, D. Colonel Lupașcu, șef de regiment, D. Colonel Strățulat, adjutantul Prințului, D. Servile, instructorul frances în misie, D. Locot. Colonel Petrescu, șeful flotei, D. Locot. Colonel Herct, directorul stabilimentului de artilerie, D. Adjutant I-a clasă Galiț, din intendența militară, D. Căpitan Petrescu, din flotilă, D. Căpitan Barbieri, comandantul „României”, D. Căpitani Gramont și Fălcoianu din statul major general, D. Căpitan Coslinschi din regim. de artilerie, D. Locot. Bărcănescu din lanceri, D. Carale din flotilă, D. Vlădescu din Ministerul de Resbel, D. Van Saanen din flotilă, D. Manu din lanceri, D. Ioan Manu din infanterie. Făcut în seansa ținută pe vaporul „România” la două August 1864, la orașul Giurgiu. Acest proces-verbal întocmit în triplă expediție, s-a sub-semnat după citire, de Sfinția Sa Protoiereul, de toți oficeri, generali și alții, precum și de D-nul prefect al districtului ce a luat parte la această ceremonie. Urmează sub-scrierile*”.

După lansare, „*România*” și-a desfășurat activitatea sa specifică, de principală navă a flotei fluviale românești, dar a fost folosită și ca iaht, în dese deplasări ale domnitorului Carol de Hohenzollern, aproape de fiecare dată portul de imbarcare sau debarcare fiind Giurgiu. Datorită stării foarte proaste a drumurilor, noul domnitor a apelat la navele flotei fluviale românești pentru vizitarea județelor mărginașe Dunării sau pentru trecerea fluviului, o bună perioadă de timp fiind preferată „*România*”. Astfel, la 11 octombrie 1866, în călătoria către Constantinopol, pentru investitura sa, domnitorul Carol sosește în orașul Giurgiu, însoțit de o suită din care făceau parte primul ministru Ion Ghica, principele Dimitrie Ghica, Dimitrie Brătianu, generalul Ghica, B. Boerescu, G. Costa-Foru, G. Filipescu – mareșalul Curții domnești, aghiotanți domnești etc. Delegația a fost transportată peste Dunăre cu nava „*România*”, fiind primită cu onoruri de către guvernatorul Rusciucului, Midhat Pașa, iar de aici și-a continuat drumul spre capitala Imperiului otoman. În aceeași zi, „*România*” se întorcea în portul giurgiuvean, având la bord doar pe primul ministru, Ion Ghica.

La 18 octombrie, „România”, îl transportă pe Ion Ghica, care se deplasează la Rusciuc, pentru întâmpinarea delegației domnești plecate la Constantinopol. De la bordul deja celebrului vas, domnitorul debarcă la Giurgiu în ziua de 20 octombrie, pe fondul jocurilor de artificii declanșate la Rusciuc.

În același an, la 9 noiembrie, domnitorul Carol este din nou prezent în portul Giurgiu, la bordul „României”, la întoarcerea dintr-o scurtă croazieră pe Dunărea românească. La croazieră, la care mai participaseră și canoniere ale Marilor Puteri, „România” formase avangarda. Conform istoricului amintit mai sus, la debarcarea din portul Giurgiu, domnitorul Carol „mulțumește căpitanului Anton Barbieri, comandantul bastimentului, pentru călătoria plăcută ce a făcut, pentru ținuturile și a echipajului și pentru modul inteligent cu care a condus vaporul în tot timpul călătoriei”.

În anul următor, la 6 mai, domnitorul Carol sosește la Giurgiu la bordul „României” dintr-un periplu făcut la Turnu Severin, Calafat și Turnu Măgurele, iar între 5 și 7 iunie 1867, același vas i-a transportat pe Carol și pe profesorul Desjardins – mesager al împăratului Franței, Napoleon al III-lea, într-o vizită până la Galați și pe canalul Chilia.

În 1868, după toate aceste „voiaje domnești”, „România” a necesitat reparații radicale iar nava a fost trimisă în acest scop la șantierul austriac Althofen, sub supravegherea locotenentului Nicolae Dumitrescu-Maică. La revenirea în țară, în 1869, acesta a devenit comandant al navei.

Odată cu lansarea la apă a navei cu zături „Ștefan cel Mare”, „România” și-a pierdut poziția privilegiată de iaht domnesc, dar va mai participa, în funcție de împrejurări, la unele călătorii ale suveranului sau ale familiei acestuia, dar pe poziții secundare. Astfel, cu ocazia călătoriei pe care domnitorul Carol a făcut-o pentru a-și vizita părinții, „Ștefan cel Mare” și „România” sunt prezente la Giurgiu din 20 august 1869, iar la 26 august, domnitorul „se îmbarcă pe „România”, însoțit de miniștrii Manu și Boerescu, pentru a merge la Smârda, unde îl aștepta „Ștefan cel Mare”, care din cauza apelor scăzute nu putea veni în canal”.

În toamna anului 1869, „România” s-a numărat printre vasele care au escortat vasul „Franz Iosef”, în momentul în care acesta din urmă a adus în țară pe principesa Elisabeta de Wied, soția lui Carol și viitoarea regină a României, cunoscută și drept Carmen Sylva. La 12 noiembrie 1869, „cortegiul nupțial a sosit la Giurgiu, la 9 ore dimineața, pe un timp splendid”, în portul giurgiuvean perechea domnească debarcându-se de pe „Franz Iosef”, „în bubuitul tunurilor de la bastimentele române „România” și „Ștefan cel Mare” și în sunetul clopotelor dela toate bisericile din oraș”.

Din anul 1871, la comanda „României” se va afla locotenentul Ion Murgescu, avându-l ca secund pe locotenentul Emanoil Hăceș, nava fiind din ce în ce mai mult implicată în manevrele militare de pe Dunăre (portul de bază devenind Galați) și în misiunile de instruire a noilor ofițeri de marină. Misiunile protocolare legate de familia domnitoare ale „României” vor fi trecute pe planul secund, fără însă ca ele să înceteze, așa cum a fost cazul la 3 mai 1872, când vasul a transportat perechea domnitoare de la Turnu Severin la Giurgiu, la întoarcerea acestuia din străinătate.

În 1874, prin decret domnesc, căpitanul Vasile Urseanu va fi numit comandant al navei „România”, iar secund – sublocotenentul Ilie Irimescu, fostul comandant, căpitanul Ion Murgescu, fiind numit la comanda navei „Ștefan cel Mare”.

În timpul războiului de independență, în urma Convenției ruso-române din aprilie 1877, Corpul Flotei de pe Dunăre va fi desființat, astfel încât ofițerii și echipajele vaselor vor fi transferate la alte arme (în afara mecanicilor, care au rămas la posturi, fiind cei mai în măsură a cunoaște mașinile de pe nave), iar materialul a fost transferat armatei ruse. Astfel, „România” a fost transformată de ruși în navă blindată, prin ridicarea copastilor, iar corpul navei a fost acoperit cu un strat de tablă. La prova s-a mai montat un tun de calibru 80 mm, iar blindajul era prevăzut cu nișe, prin care se putea trage cu pușca. Astfel transformată, „România” a transportat, între 8 și 9 iunie 1877, trupe, tunuri ușoare și muniție, remorcând și bărci necesare trecerii Dunării, fără a participa la alte evenimente majore din timpul conflictului.

După război, „România” a fost redată armatei române, având nevoie de reparații ușoare, care au fost executate în Atelierul de reparații navale al flotei de la Galați. După recondiționare, sub comanda căpitanului Emanoil Hăceș, „România” a participat la inspecția generală a vaselor de război, desfășurată în data de 29-30 noiembrie 1881, împreună cu „Ștefan cel Mare”, „Fulgerul”, „Grivița”, „Gândacul” și „G. Cantacuzino”.

După 1881, „România” a participat la manevrele militare periodice ale flotei (una dintre cele mai mari de acest gen desfășurându-se în 1885 și 1888), care aveau ca scop pregătirea apărării malului românesc al Dunării, executând însă și misiuni auxiliare sau civile. Astfel, după cumpărarea de către statul român a căii ferate Constanța-Cernavodă, care nu avea legătură cu căile ferate din țară, Ministerul Lucrărilor Publice a solicitat Ministerului de Război ca „România” să execute trei curse săptămânale, între porturile Giurgiu și Cernavodă.

Odată cu modernizarea marinei române, fluviale și maritime, „România” va intra într-un con de umbră, chiar dacă ea va fi menținută în corpul flotei militare, beneficiind în 1888 de reparații capitale. După ieșirea din șantier, în octombrie 1890, comandant al bastimentului „România” a fost numit căpitanul Alexandru Cătuneanu, proaspăt absolvent al studiilor de marină din Franța, înlocuit în anul 1891 cu căpitanul Eustațiu Sebastian.

În anul 1896, „România”, împreună cu alte nave ale nou înființatei Divizii de Dunăre, a participat la operațiuni de distrugere a tuturor obstacolelor de pe șenalul navigabil, la cercetarea fundului fluviului, pentru aducerea de corecturi hărții Dunării navigabile precum și la alte operațiuni hidrografice de mai mică amploare.

Din 1897, „România” va fi comandată de căpitanul Constantin Ciuchi (secund era sublocotenentul Matei Niculescu), participând în mod direct la salvarea oamenilor și animalelor din Gostinu și Oinacu prin transportarea lor la Giurgiu, în timpul inundațiilor din luna mai. După aceste operațiuni, bastimentul îl va transporta la Galați pe ministrul de război, generalul Berindei, pentru observarea efectelor inundațiilor, reluându-și – până în 1900, lucrările de sondaj pentru întocmirea hărții Detaliată a Dunării în sectorul Brăila-Turnu Severin, sub coordonarea locotenent comandorului Boerescu.

Treptat, „România” va fi din ce în ce mai puțin folosită în cadrul manevrelor militare sau la misiuni importante militare sau civile, rolul său limitându-se la acela al unei nave de servitudine, efectuând misiuni de remorcare sau transport (în 1913, nava era trecută pe lista bastimentelor de război ca „remorcher cu roate”).

Aproape uitată, situația navei de până la primul război mondial a fost cel mai bine sesizată în anul 1906, de unul din foștii săi comandanți, Constantin Ciuchi: „România, acest bastiment ce azi servește numai pentru remorcat și pentru a forma câțiva marinari, a avut și el epoca sa de strălucire, deoarece cele dintâi călătorii ale Domnitorului s-au făcut cu acest bastiment”.

O altă navă al cărui destin a fost strâns legat de portul Giurgiu, este și iahtul domnesc, și apoi regal, „Ștefan cel Mare”. Construit în străinătate dar botezat și lansat la apă la Giurgiu, „Ștefan cel Mare” a reprezentat o altă „navă-simbol” a marinei fluviale române din a doua jumătate a secolului al XIX-lea atât prin numele ales cât și prin rolul rezervat, acela de „gazdă” pe Dunăre a familiei domnitoare române.

Încă din perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866), statul român a inițiat comenzi în străinătate, menite a duce la întărirea capacității de luptă a flotei fluviale românești, un prim pas în acest sens fiind făcut cu lansarea la apă în anul 1864, în portul Giurgiu, a primei nave moderne de război românească, „România”.

Deși inițial se dorea construirea unei industrii navale proprii, lipsa fondurilor a făcut ca autoritățile să ia în calcul construirea de noi nave de război în străinătate, fiind astfel contractate 4 șlepuri și o navă mai mari. După unele tratative eșuate cu fabricantul Greig din Londra, guvernul român, prin Ministerul de Război, a delegat pe comandantul flotei, colonelul Petrescu, să meargă pentru a încheia contractul cu firma austriacă Meyer, din Linz, care făcuse o ofertă mai avantajoasă. Astfel, prin referatul nr. 3.323, Consiliul de Miniștri „considerând că dl. Greig în timp d'aproape o lună n-a venit nici în persoană nici prin reprezentant să dea asigurările convenite și a încheia contract; considerând că amânarea n-ar face decât zăbavă la construcția lor, a nu putea fi gata în primăvara viitoare; considerând că dl. Meyer din Linz oferă un avantaj de 1.000 de galbeni mai puțin decât dl. Greig. În virtutea Domneștei Ordonanțe dela 6/19 iulie corent (n.a.: 1865) sub no. 964, Consiliul hotărăște: Dl. Ministru de Resbel se autoriză a contracte spusele vase plutitoare (...) cu un scăzământ de 1.000 de galbeni, cu dl. Fabricant Meyer dela Linz”. În total, costul navei și a celor 4 șlepuri s-a ridicat la 1 198 750 lei.

După aducerea în țară a navei, în 1866, s-a constatat că aceasta nu corespundea condițiilor prevăzute în contract. Cu toate acestea, ea a fost înarmată și i s-a dat numele de „Ștefan cel Mare”, fără a fi însă botezat oficial, o bună bucată de vreme fiind numită „Vaporul cel nou”. Comandantul vasului a fost numit căpitanul Ion Caralea, iar secund locotenentul Ion Petrescu.

Prima misiune a vasului a fost aceea de a-l transporta spre Giurgiu pe principele Friederich de Hohenzollern, fratele domnitorului Carol, dar la 5 mile aval de Cernavodă, nava a fost abordată de vasul maghiar „Szecheny”, ca urmare a unei manevre greșite a comandantului român. Din acest motiv, statul român a fost obligat să suporte cheltuielile de reparații ale ambelor nave, cea românească fiind trimisă la șantierul naval de la Pesta, Ungaria. La 1 august 1869, nava a fost readusă în țară, trimisă la Galați pentru a fi reînarmată și pusă sub comanda căpitanului francez Fougere, acesta fiind și șeful unei delegații franceze de instructori de marină. Secundul navei era locotenentul Ion Murgescu iar ofițer de bord sublocotenentul Mihail Drăghicescu.

Botezul oficial al navei – cu numele „Ștefan cel Mare”, a avut loc în portul Giurgiu, la 5 noiembrie 1868, în prezența domnitorului Carol și a unor oameni politici, printre care I.C. Brătianu și M.A. Golescu, dar și a guvernatorului Vilaietului Dunării de la Rusciuc, Sabri Pașa. După lansarea la apă a navei, cei prezenți au luat masa la bord, apoi, la invitația domnitorului Carol, s-a desfășurat „o scurtă plimbare pe Dunăre, pe un timp superb”, încheiată cu ancorarea vasului în portul Giurgiu și plecarea domnitorului spre București.

„Ștefan cel Mare” era conceput pentru a funcționa ca vas de război, având un deplasament de 352 de tone și beneficiind de 4 tunuri „Krupp” din oțel, de calibru 87 mm., dar după botezul său oficial, va funcționa în principal ca iaht pentru domnitor și familia acestuia, portul Giurgiu fiind aproape de fiecare dată ales ca punct de plecare sau terminus. Astfel, la 26 mai 1869, la Giurgiu, domnitorul Carol și fratele său Leopold de Hohenzollern s-au imbarcat pe „Ștefan cel Mare”, în drumul de întoarcere al celui din urmă către Germania, întoacerea domnitorului făcându-se la 31 mai, la ora șase seara.

Câteva luni mai târziu, cu ocazia călătoriei pe care domnitorul Carol a făcut-o în țara sa natală, „Ștefan cel Mare” și nava „România” sunt prezente la Giurgiu încă din 20 august 1869, pentru ca la 26 august, iahtul princiar să îl aștepte pe suveran în portul Smârda, neputând intra în portul Sf. Gheorghe din cauza apelor scăzute de aici. Cu ocazia

acestui voiaj, la 29 august, „Ștefan cel Mare” trece de Porțile de Fier și intră în Austria, fiind primul vas românesc cu aburi care a depășit granițele țării.

În toamna anului 1869, „Ștefan cel Mare” și „România” s-au numărat printre vasele care au escortat vasul „Franz Iosef”, în momentul în care acesta din urmă a adus în țară pe principesa Elisabeta de Wied, soția domnitorului Carol. La 12 noiembrie 1869, „cortegiul nupțial a sosit la Giurgiu, la 9 ore dimineața, pe un timp splendid”, în portul giurgiuvean perechea domnească debarcându-se de pe „Franz Iosef”, „în bubuitul tunurilor de la bastimentele române „România” și „Ștefan cel Mare” și în sunetul clopotelor dela toate bisericile din oraș”.

În 1870, comanda de pe „Ștefan cel Mare” va fi schimbată, comandantul navei fiind numit căpitanul Nicolae Dumitrescu-Maică, secund locotenentul Vasile Urseanu iar ofițer de bord locotenentul Mihail Drăghicescu.

„Ștefan cel Mare” va efectua în anul 1872 un alt voiaj pentru familia domnitoare în momentul în care „M.S. Doamna, fiind suferindă și medicii recomandându-i o călătorie în Italia, a decis plecarea pentru ziua de 28 februarie 1872. În acest scop, „Ștefan cel Mare” [...] a venit la Smârda, unde trebuia să se îmbarce M.S. Doamna, neputând să intre bastimentul în canal”. Domnitorul Carol și-a însoțit soția până la Smârda, plecarea fiind făcută din acest port în dimineața zilei de 28 februarie. Întoarcerea s-a făcut la începutul lunii mai, tot prin portul Giurgiu, unde domnitorul și soția sa „au primit flori și felicitări de însănătoșire” și de unde iau trenul spre București. Imediat după sosire, la 19 mai 1872, soția domnitorului se îmbarcă pe „Ștefan cel Mare” tot de la Giurgiu, „dorind să viziteze Auguștii săi părinți”. Odată cu aceasta, pe navă se mai găseau mica principesă Maria și doamna Olga Mavrogheni, domnitorul Carol însoțindu-și soția doar până la Turnu Severin.

Din anul 1874, comandant al navei „Ștefan cel Mare” a fost numit căpitanul Ion Murgescu, secund locotenentul Alexandru State iar ofițer de bord sublocotenentul Constantin Georgescu. În același an, nava a fost integrată unei mici grupări tactice, cu scopul ca ofițerii să se deprindă cu navigația pe Dunăre, iar timonierii cu exercițiile cu semnale.

După participarea la manevrele militare din octombrie 1875, „Ștefan cel Mare” va participa și la războiul de independență, integrată – ca și celelalte nave românești, în armata rusă. Se cuvine a fi menționat că „Ștefan cel Mare” și „România”, datorită valorii de simbol a denumirilor lor, vor fi singurele vase românești al căror nume nu va fi schimbat de ruși pe perioada războiului.

Odată cu sfârșitul războiului, după reprimirea navelor de la armata rusă, autoritățile române au constatat faptul că „Ștefan cel Mare” avea căldările mașinilor uscate, necesitățile navei depășind capacitățile atelierului de reparații al flotilei, de la Galați, „fapt pentru care s-a trimis la Pesta pentru a i se schimba și a i se face reparațiile de care avea nevoie”. La revenire, nava a fost reintegrată în flota românească sub comanda maiorului Mihail Drăghicescu, participând la transporturile de materiale și trupe, pentru efectuarea poștei de pe un țărm pe altul al Dunării și pentru alte servicii.

În vara anului 1884, navele „Ștefan de Mare”, „Grivița” și „Alexandru cel Bun” au făcut un voiaj de instrucție pe Dunăre, de la Sulina până la Porțile de Fier, la Turnu Severin fiind inspectate de ministrul de Război. După campaniile de investiții și dezvoltare a marinei române din anii 1882-1883 și 1886-1888, parcul de nave al acesteia va fi mult îmbunătățit, prin achiziția unor nave moderne și performante. Acest lucru a făcut ca „Ștefan de Mare” să fie mai puțin solicitată pentru manevre militare operaționale, având în schimb misiuni tactice și hidrografice. Astfel, în vara anului 1888, iahtul domnesc a realizat între porturile Brăila și Corabia sondaje pe Dunăre, necesare îmbunătățirii hărții de navigație pe Dunăre.

La 14 aprilie 1884, un grup de nave format din „Ștefan de Mare”, bricul „Mircea” și canoniera „Grivița”, au fost prezente în portul Giurgiu „pentru întâmpinarea și darea onorurilor Alteței Sale Imperiale Arhiducele Rudolf, moștenitorul tronului Austriei, care venea în țară din Constantinopol, prin Rusciuc-Giurgiu”.

După participarea la manevrele militare de la Galați din 1885, între 17 și 24 august 1890, „Ștefan de Mare”, sub comanda căpitanului Hacek Emanoil, a găzduit un ultim voiaj al familiei regale, pe ruta Turnu Severin-Belgrad, cu ocazia vizitei suveranilor români în Serbia.

În anul următor, 1891, după un serviciu de 23 de ani pe Dunăre, iahtul regal „Ștefan de Mare” a fost șters din evidența flotilei, în sprijinul acestei hotărâri prezentându-se ca principal argument faptul că mașina cu aburi a vasului consuma foarte mult combustibil. După radierea sa din evidențele marinei, „Ștefan de Mare” a fost dezmembrat și transformat în șlep, fiind folosit pentru o scurtă perioadă ca navă de servitudine.

Constantin Ciuchi, bun cunoscător al marinei militare române, amintit de noi, menționa în 1906: „Ștefan cel Mare, acest bastiment care a fost construit înadins yacht pentru Suveran [...], a făcut multe călătorii prin acele locuri, unde altă dată, se roșise pământul și apa Dunărei cu sângele apărătorilor acestei țări. [...]. Acest bastiment era destul de tare și putea să țină încă 30 de ani dacă era bine întreținut; proba cea mai evidentă este că din corpul său s-a format un șlep. Schimbarea căldărilor și înlocuirea mașinelor de un sistem modern ar fi făcut din el și azi unul din cele mai frumoase bastimente de Dunăre”.

După intrarea în funcțiune a navelor „România” sau „Ștefan cel Mare”, marina militară a României a continuat să fie modernizată prin achiziționarea primei canoniere de luptă românești, „Fulgerul”, lansată la apă și botezată în portul Giurgiu, care beneficia, deja, de o adevărată tradiție din acest punct de vedere.

În contextul general al întăririi armatei, flota de război a României a primit o atenție sporită, ca dovadă și preocuparea dotării acesteia cu o canonieră de luptă, capabilă să facă față unui conflict pe Dunăre. Ca urmare, în 1873, prin intermediul reprezentantului diplomatic al României de la Paris, statul român a comandat la „*Forges et Chantiers de la Mediteranee*” din Toulon, Franța, o canonieră, care să poată juca rolul unui cuirasat în miniatură.

După construirea sa, prin Înalțul decret nr. 894 din 1874 nava a fost numită „Fulgerul”, fixându-i-se un echipaj majoritar românesc, format din căpitanul Ion Murgescu – comandant, având ca secund pe locotenentul Mihail Drăghicescu (acesta din urmă lăsând mai târziu câteva hărți deosebit de importante pentru poziționarea portului Giurgiu la Dunăre), cărora li se adăugau sergentul adjutant Ostroveanu, sergentul Vulcan, caporalul Costachi Ion, soldații Marcu Zamfir și Untaru Nicolae precum și 5 mateloți francezi. Misiunea aducerii în țară a canonierei „Fulgerul”, prin Marea Mediterană, Strâmțori și Marea Neagră s-a încheiat cu succes, după un drum care a durat din octombrie 1873 până în aprilie 1874, presărat cu mai multe evenimente neprevăzute (inclusiv blocarea navei în Strâmțori, timp de 5 zile, de către autoritățile otomane).

Din punct de vedere tehnic, canoniera „Fulgerul” avea un deplasament de 100 tone, lungimea de 25 metri, lățimea 4,80 metri, pescajul de 1,30 metri, fiind dotată cu două mașini alternative cu aburi de 100 CP, ceea ce-i permitea atingerea unei viteze de 7 Nd. Era înarmată cu două tunuri „Krupp” de 87 mm cu tragere rapidă și cu două mitraliere de calibru 11,43 mm. Echipajul era format din 35 de oameni, comandantul vasului fiind numit locotenentul Mihail Drăghicescu. Pentru meritul de a fi adus vasul în țară în cele mai bune condițiuni, la propunerea Ministerului de Război, căpitanul Murgescu Ion a fost decorat de domnitorul Carol cu Medalia Militară de Aur, pentru curaj și devotament.

Botezul oficial al canonierei „Fulgerul” a avut loc la 15 iunie 1874, în portul Smârda de la Giurgiu, în același port în care în urmă cu zece ani fusese botezată „România”. La ceremonie au participat mai multe personalități, printre care domnitorul Carol, fratele acestuia, Leopold de Hohenzollern, primul ministru, Lascăr Catargiu, ministrul de Război, generalul Ioan Em. Florescu, ministrul Afacerilor Externe, Vasile Boerescu, prefectul județului Vlașca, protoiereul județului Vlașca, comandantul flotei, colonelul Nicolae Dumitrescu-Maican cărora li s-a adăugat „o mulțime de popor, adunat spre a asculta cuvintele patriotice și caldele urări pentru formarea unei marini puternice”. De asemenea, „actul comemorativ a fost făcut în două exemplare, din care unul s-a păstrat la bord, iar celălalt în arhiva statului”.

În 1875, la comanda navei se afla căpitanul Mihail Drăghicescu, secund era locotenentul Ionescu, iar ofițer de bord sublocotenentul Petre Ponici. Cu această structură de comandă, „Fulgerul” a fost implicată în același an, într-o mică formațiune-scoală (din care mai făceau parte „România” și „Ștefan cel Mare”), care avea scopul instruirii ofițerilor și timonierilor vaselor de pe Dunăre precum și în manevrele militare executate la nivelul întregii flote. Cu ocazia acestora din urmă, canoniera „Fulgerul”, „după câteva ieșiri în Mare și o vizită la Kiustendge (n.a. Constanța), se întoarce la Sulina, comandantul schimbând visite cu staționarele turcești din Sulina și Tulcea, vizitând pe Caimacamul de Sulina și Guvernatorul de Tulcea, visite care i-au fost întoarse imediat”.

În timpul războiului de independență, canoniera „Fulgerul” este predată armatei ruse, numele fiindu-i schimbat în „Marele Duce Nicolae”. Vasul a efectuat transporturi de artilerie și muniții (în unele cazuri pescajul ajunsese la 40 de centimetri), dar și al Regimentului Borodino, în data de 10 iunie 1877. Sub comanda maiorului Ion Murgescu și a locotenentului rus Dubasov, „Fulgerul” a contribuit la realizarea barajului de torpile din aval de Hârșova, pe brațul principal al Dunării, în fața insulei Gâsca Mare, iar în data de 29 iunie 1877, a barajului de la Măcin. „Fulgerul” a fost înarmat de ruși cu torpile cu școndru, preconizând atacarea monitoarelor otomane de la Silistra, operațiunea fiind amânată pe termen nedefinit.

După terminarea războiului, „Fulgerul” a fost reintegrat în flota românească, reparațiile fiind efectuate la Atelierul de reparații al flotei de la Galați. Tot aici a fost stabilit și portul de bază al navei până în 1890, când a fost transferată la Chilia. Din anul 1893, ca urmare a modernizării navelor marinei militare, „Fulgerul” a fost alocat executării serviciului de poliție fluvială, devenind ulterior vas staționar. La intrarea României în primul război mondial, „Fulgerul” figura în registrele marinei militare ca vas de servitudine, pe post de tanc de combustibil.

Bibliografie

Andreea Atanasiu-Croitoru, *Pagini de istoria Marinei Române*, Editura SITECH, Craiova, 2012.

G.-F. Croitoru, *Fulgerul*, în „Orizont giurgiuvean”, an III, nr. 50 (75), 14-27 februarie 2007.

G.-F. Croitoru, „România” – prima navă modernă de război, în „Orizont giurgiuvean”, an III, nr. 49 (74), 31 ianuarie-13 februarie 2007.

G.-F. Croitoru, „Ștefan cel Mare”, în „Orizont giurgiuvean”, an III, nr. 46 (71), 11-17 ianuarie 2007.

Lt. Cmdr. C. Ciuchi, *Istoria Marinei Române în decurs de 18 secole*, Tipografia „Ovidiu” H. Vurlis, 1906.

DATE DESPRE MEDIAȘ, ÎN ZIARUL TELEGRAFUL ROMÂN (1853-1862)

Dr. Alexandru Bucur

Abstract: *Data for Medias Town in "Romanian Telegraph" Gazette (1853-1862).* In „Romanian Telegraph” Gazette appeared some data for Medias town. It is true that during the described time period they were not so many. They were centred on economic, social and cultural problems, as well as weather forecast.

Cuvinte cheie: ziar, știre, eveniment, rubrică, Mediaș, Roth.

Keywords: gazette, news, event, rubric, Mediaș, Roth.

În gazeta bisăptămânală *Telegraful Român* – apărută la Sibiu, din 3 ianuarie 1853 până în prezent – s-au prezentat cititorilor diverse știri referitoare la evenimente din întreaga lume. Acestea se refereau la toate domeniile vieții sociale, economice, politice, militare, religioase, descrieri ale unor țări, fenomene ale naturii, războaie, dezastre, personalități ș.a. După anul 1900, în urma apariției ziarului *Tribuna*, *Telegraful român* s-a transformat într-o gazetă de știri administrative și de cultură ecleziastică. Din perioada pe care am decis să o studiem, vom prezenta știrile care s-au referit la Mediaș sau împrejurimi. Considerăm că este important și interesant să le punem în evidență și, în acest mod, să le scoatem de sub colbul uitării, cu toate că sunt destul de puține iar unele au fost prezentate foarte pe scurt. Le vom trata în ordine cronologică și vom face și comentarii pe marginea lor, acolo unde considerăm că se impune. Vom insera și fragmente din respectivele știri, pentru a aduce în actualitate modul de prezentare a lor și frumusețea limbajului vremii. Specificăm că, știrile au fost prezentate în capitolele *Monarhia Austriacă*, *Miscele* și *Întâmplări de zile*.

Primul eveniment despre care a amintit, pe scurt, ziarul *Telegraful Român*, datează din 18 aprilie 1853 și s-a referit la aducerea la cunoștința celor interesați a desfășurării unei adunări a *Asociațiunii pentru cunoașterea țării transilvane*: „În anul curgătoriu se va ține adunarea Asociațiunii pentru cunoștința țerei transilvane în 19 Mai k.n¹. în Mediaș, la care din partea Magistratului de acolo se poftesc cât de mulți oaspeți să iaie parte”².

O știre din domeniul educației arăta că: „În gimnasiul mare evanghelic-luteran din Mediaș se află 40 tineri români la învețetură, carii nu numai prin diligență, ci mai vărtos prin purtare bună și solidă merită toată stima.

Această știre ne a îmbucurat foarte”³.

Despre adunarea *Asociației pentru cunoașterea Transilvaniei*, corespondentul *Telegrafului Român* – din păcate nu îi știm numele – transmitea din Mediaș, la 8 mai, următoarele date. Adunarea ținută de membri „însoțirii pentru cunoștința țerei” a început în 7/19 mai la ora 10.00 și a ținut și a doua zi. A fost deschisă de către comisarul suprem Bedeus, care a prezentat și un material referitor la istoricul asociațiunii. Apoi, rectorul gimnaziului din Mediaș a disertat despre înființarea bisericii parohiale evanghelice din localitate. Un alt personaj a prezentat date istorice despre cetate. Un profesor din Sibiu, Johann Schuller, a vorbit despre lucrările asociațiunii.

În 8 mai, dimineața, s-a dezvelit monumentul lui Ștefan Ludwig Roth⁴. Parohul local, D. Fabini a ținut o cuvântare. „Monumentul este în cimitirul săsesc” unde era înmormântat Roth. „Constă dintr-o piramidă rețezată, ce odihnește pe un stâlp pătrungiu mai așa de nalt ca înălțimea lui o prețuiesc la 12-15 urme⁵, pe latura de către drum este inscripțiunea în limba germană „Pomenirea lui Ștefan Rot poporul săsesc» iar pe ceea din partea opoșită este zioa și anul pierzării lui, deasupra acestora sunt cununițe de aur, monumentul este făcut din fer tornat”.

După dezvelirea monumentului, au reînceput lucrările asociațiunii. Rectorul din Sighișoara a prezentat date din istoria sașilor ardeleni. Apoi, profesorul Schuller, din Sibiu, a prezentat cântece românești traduse în germană, fapt care a fost foarte apreciat. Profesorul a și comparat un cântec românesc cu unul neogrecesc. Un alt profesor, din Sighișoara, F. Muller a descris biserica „din dealul școlii”⁶, de acolo. Apoi, studenții din Brașov, însoțiți de profesorul lor de gimnastică, au prezentat exerciții fizice. Următoarea adunare s-a stabilit să se desfășoare la Brașov.

Autorul încheia astfel: „În sfârșit nu-mi pot înăduși întrebarea, oare avea-vom noi vreodată astfel de însoțiri folositoare, și când?”⁷. Mai aveau să treacă opt ani, până când, între 23 octombrie-4 noiembrie 1861 – la Sibiu – s-a înființat *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA)*.

¹ Stil nou.

² TR 1853/31, p. 122.

³ TR 1853/37, P. 146.

⁴ Giura, Giura 2016, p. 282.

⁵ Urmă, unitate de măsură austriacă, utilizată pentru măsurarea lungimii, egală cu 0,3160 m. 3,792-4,740 m.

⁶ Cunoscută azi ca *Biserica din Deal*. Construirea ei a început în 1345. Este a treia ca mărime, din Transilvania, dintre cele evanghelice.

⁷ TR 1853/37, p. 146; Volovici (coord.) 2016, p. 45, 51, 52.

O știre din 21 mai 1855 arăta că, în anul 1850, un incendiu a afectat orașul. Printre clădirile distruse s-a numărat și biserica românească. Pentru reconstruirea acesteia, credincioșii au donat sume de bani și au organizat colecte. Printre ei s-a numărat, la loc de cinste, negustorul din Mediaș, Mihail Glezer, care a donat 10.000 de cărămizi. Acestuia i se mulțumea public, pentru donație. Periodicul arăta: „Grăbindu-ne dară, a face numele mărinimosului acestui dăruitor cunoscut publicului[,] dar mai cu seamă creștinilor noștri, ne ținem de cea mai sfântă datorință a-i aduce prin organul acesta (TR, n.n.) și a noastră[,] cea mai adâncă și recunoscătoare mulțumită pentru acest însemnat ajutor, cu care s-a îndurat D. Mihail Glezer a ajuta biserica lui Dumnezeu. Fie-i numele binecuvântat în veci⁸”.

În zilele de 4/16 și 5/17 februarie 1856, în localitățile din jurul Mediașului au fost mușcate de un lup turbat 11 persoane. Dar, în 5/17 februarie i s-a venit de hac. Lupul a atacat un țăran care se deplasa spre biserică. De frică, acesta a apucat lupul de urechi, apoi i-a introdus o mână în gura căscată și l-a prins puternic de limbă. L-a ținut strâns și a alertat comunitatea, prin strigăte. Ajutorul solicitat a venit iar lupul a fost ucis⁹.

„Țehul faurilor din Mediaș”¹⁰ a trimis o plângere spre Camera Comercială din Brașov, în august 1856. Din conținutul plângerii reieșea faptul că „faurii țigani, nu cuprind doar pe cei care efectuau reparații ci „gătesc tot felul de lucruri nou, de fer”. Gazeta continua cu următorul text: „Urății de țigani. Ei fără de a fi învățați regulat și fără de a avea Diplomă de Maistrii sânt în stare a produce tocmai așa anumite lucruri bune, ca și cinstiții fauri de țeh. Aceasta e într-adevăr ceva trist. Însă nu numai faurii, ci și bărdașii și rotarii din Mediaș încă se plâng asupra meșterilor de lemn de prin sate și Orașe, carii le strică meseria. Țeranii, carii sânt în stare a-și repara vre o roată sau a-și face pluguri, sânt cei mai veceleni turburători ai meseriilor”¹¹.

Evenimentele meteorologice nefavorabile, din aprilie 1862, au dus la distrugerea viilor situate pe terenurile aflate în zona Mediașului. În 5/17 aprilie 1862 a nins, apoi s-a declanșat o brumă în 6/18 aprilie, care „a nimicit cu totul speranțele vierilor (cultivatorilor de viță-de-vie, n.n) la o recoltă fecundă”¹².

O corespondență din Mediaș arăta că, „ținând gimnaziul de acolo un maial, studenții români care se aflau în acel gimnaziu – 18 la număr – nu au fost invitați, ci fiind pădurea largă, au avut posibilitatea să vadă veselia colegilor lor sași, care s-au manifestat permanent foarte dușmănos cu românii și că acela era un impediment principal, deoarece în gimnaziu nu a reușit nici un român” să-și definitiveze studiile.

Tot atunci, comuna Mediașului a hotărât să cheme acasă pe deputații săi de la Universitate¹³, din cauza cheltuielilor prea mari care s-au făcut cu participarea la sesiuni¹⁴. Oare de ce nu se procedează și acum la fel? Este important de subliniat că, în acea perioadă, autoritățile locale au luat măsurile care se impuneau pentru a proteja fondurile comunității! Demn de subliniat!

Adunarea generală a Asociației pentru cunoașterea Transilvaniei s-a desfășurat, din nou, la Mediaș cu o „pompă foarte mare”, așa cum o prezintă gazetele germane¹⁵.

Bibliografie

Giura, Giura 2016 – L. Giura, Maura Geraldina Giura, *Stephan Ludwig Roth și românii. Antologie*, Sibiu, 2016.

TR 1853/31 – Telegraful Roman, I, nr. 31 din 18 Aprilie 1853.

TR 1853/37 – Telegraful Roman, I, nr. 37 din 13 Maiu 1853.

TR 1855/41 – Telegraful Roman, III, nr. 41 din 25 Maiu 1855.

TR 1856/13 – Telegraful Roman, IV, nr. 13 din 15 Februarie 1856.

TR 1856/68 – Telegraful Roman, IV, nr. 68 din 20 August 1856.

TR 1862/30 – Telegraful Roman, X, nr. 30 din 15 Aprilie 1862.

TR 1862/36 – Telegraful Roman, X, nr. 36 din 6 Maiu 1862.

TR 1862/62 – Telegraful Roman, nr. 62, X, 5 august 1862.

Volovici (coord.) 2016 – Rodica Maria Volovici (coord.), *Gazeta TELEGRAFUL ROMÂN, o valoroasă moștenire informațională*.

Transliterarea lunilor mai-august 1853, vol. II, Sibiu, 2016.

⁸ TR 1855/41, p. 162.

⁹ TR 1856/13, p. 51.

¹⁰ Breaslă.

¹¹ TR 1856/68, p. 271.

¹² TR 1862/30, p. 117.

¹³ Universitatea săsească denumită *Nationsuniversität*, cu numele complet *Sächsische Nationsuniversität* (Universitatea Națiunii Săsești), *Universitas Saxorum*, căreia unqurii îi ziceau *Szász Nemzeti Egyetem*, a fost un organism politic de autoadministrare al sasilor transilvăneni, care a funcționat până la jumătatea secolului al XIX-lea (1486–1876) ca „*administrație autonomă*” iar de atunci până la desființarea sa definitivă, în 1937, ca fundație.

¹⁴ TR 1862/36, p. 142.

¹⁵ TR 1862/62, p. 246.

DEPUTAȚII DISTRICTULUI FĂGĂRAȘ ÎN DIETA DE LA SIBIU (1863-1864)

Dr. Constantin Băjenaru

Abstract. *The Deputies of Făgăraș County in the Legislative Assembly from Sibiu (1863-1864).* The introduction of the absolutist regime after the revolution between 1848 and 1849, proved to eventually be bankrupt for the Austrian Empire, forcing the emperor to approach in a more relaxed manner the situation from all the domains of public life. Therefore, because of a profound crisis, inclusive in what concerns external politics, in 1860 liberalism has been introduced and the autonomy of Transylvania and its Diet was restored, but, unfortunately for Romanians, only for a short period of time, until 1865 when the negotiations for the introduction of the Austro-Hungarian dualist system were in an advanced state of completion. The Diet from Sibiu between 1863 and 1864 represented at the same time, the first meeting of the leading authority of Transylvania after 1848 – 1849 and the first – also the last – in which Romanians held the relative majority. For the entire liberal period, the year of 1863 remained a distinct one, whose importance resides especially in the role which the Romanian nation played, which strived until that moment to be able to exert its will inside a political organism outlined in the base of the proportionality principle of people in Transylvania and of tax contribution. In this context enrolls the presence of the four deputies from Făgăraș – three Romanians and one German – in Diet's work, from which I. Alduleanu being chosen as its vice-president. Among the four representatives of Făgăraș in the Diet, the Romanian deputies have been permanently remarked, by the kept speeches and interventions, through a constructive and firm attitude for obtaining and respecting the political rights of the Romanian nation from Transylvania, being strong voices having great influence among the others.

Cuvinte cheie: deputați, districtul Făgăraș, Dietă, Sibiu, 1863-1864, legislație, liberalism.

Keywords: deputies, Fagaras district, Diet, Sibiu, 1863-1864, legislation, liberalism.

Preliminarii. Dieta de la Sibiu din anii 1863-1864¹ a reprezentat, în același timp, prima adunare a organismului de conducere a Transilvaniei de după revoluția de la 1848-1849 și prima – totodată și ultima –, în care românii au deținut majoritatea ca reprezentativitate. Pentru întreaga perioadă liberală, însă, anul 1863 a rămas unul distinct, a cărei importanță rezidă îndeosebi în rolul pe care l-a jucat națiunea română, care năzuise până atunci să-și poată exercita voința într-un organism politic conturat atât în baza principiului proporționalității populației transilvănene, cât și a contribuției financiare față de stat.

Introducerea regimului absolutist imediat după revoluție, care a condus inclusiv la neconvocarea Dietei transilvănene, s-a dovedit a fi în cele din urmă falimentară pentru Imperiul austriac, obligându-l sau convingându-l pe împărat asupra necesității abordării mai relaxate a situației în toate domeniile vieții publice. Au contribuit la aceasta și momentele în care elitele (fruntașii) naționalităților din Ardeal, trecând peste înguste cadre constituționale existente, încearcă să pună în mișcare lucrurile prin înaintarea de memorii și proteste, prin organizarea de consfătuiri și întruniri, prin redactarea de programe sau planuri politico-naționale etc. Prin urmare, datorită unei crize profunde, inclusiv în privința politicii externe, în anul 1860² s-a ajuns la introducerea liberalismului și restaurarea autonomiei Transilvaniei – „*epoca care surăde*”, cum a fost ea denumită –, dar, din păcate pentru români, cu o scurtă perioadă de existență, până

¹ În privința acestui subiect general, rămâne de referință și astăzi lucrarea istoricului Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979. Alături de aceasta, vezi selectiv și: Alexandru Onoiescu, *Spre o „Dietă a ampolaiților”. Rolul funcționarilor români din perioada liberală în alegerile pentru Dieta de la Sibiu din 1863/64*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 17, I, 2013, p. 61-77; Grigore Chiriță, *Dieta Transilvaniei de la Sibiu (1863) în conștiința politică românească a epocii*, în „Revista de istorie”, tom 40, nr. 2, 1987, p. 1059-1077; S. Retegan, *Recunoașterea egalității națiunii române și a celor două confesiuni în Dieta de la Sibiu (1863-1864)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”, 14, Cluj, 1971, p. 120-142; Idem, *Pregătirea Dietei de la Sibiu. 1863-1864*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, 12, Cluj, 1969, p. 53-82; Valeriu Moldovan, *Dieta Ardealului din 1863-1864. Studiu istorico-juridic*, Cluj, Tipografia Națională, 1932. De asemenea, vezi volumele editate de documente, stenograme și corespondență: George Bariț și contemporanii săi, vol. II, (coordonatori Ștefan Pascu și Iosif Pervain), București, Editura Minerva, 1975, vol. V (coordonator Șt. Pascu), București, Editura Minerva, 1981, vol. IX (coord. Șt. Pascu), București, Editura Minerva, 1993; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, vol. II, ediția a II-a, Sibiu, Tipografia Iosif Marschall, 1904, vol. III, Sibiu, Tipografia Iosif Marschall, 1903; George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, vol. III, Sibiu, Tipografia W. Krafft, 1891; *Ziarul stenografic al Dietei transilvane conchimate la Sibiu pe 1 iulie 1863 prin rescript prea înalt*.

Ca bibliografie specială, vezi: Ioan Mândrea, *Lupta de emancipare națională purtată de românii din Țara Făgărașului între 1848 și 1918*, în „Revista istorică”, IV, nr. 11-12, 1993; Ioan Popoiu, *Țara Făgărașului în perioada 1848-1892*, în vol. „Făgăraș 700 de ani, 1291-1991. Pagini de istorie”, București, Editura Arta Grafică, 1991; Ioan Mândrea-Eugen Tăutu, *Acțiuni politico-naționale ale românilor din Țara Făgărașului în perioada liberalismului habsburgic*, în „Apulum”, XX, Alba Iulia, 1982, p. 277-285; Nicolae Josan, *Activitatea lui Ioan Pușcariu în cadrul Dietei de la Sibiu, din 1863-1864*, în „Apulum”, XXI, Alba Iulia, 1983, p. 287-314; Idem, *Activitatea politică a lui Ioan Pușcariu în anii 1860-1863*, în „Apulum”, XVI, Alba Iulia, 1978, p. 373-390.

² Prin publicarea Diplomei imperiale din 20 octombrie (*Oktoberdiplom*).

în anul 1865, când negocierile pentru introducerea sistemului de stat dualist austro-ungar se aflau într-un stadiu avansat de finalizare.

Pentru ca demersul său legislativ să aibă șanse de reușită, regimul vienez a fost constrâns de realități să introducă o serie de modificări în privința modalității de convocare a Dietei și a sistemului său de funcționare, fiind evident că precedentă lege electorală, în uz din 1791, devenise anacronică. Pe aceste considerente a fost emis un regulament electoral provizoriu³ care trebuia să reconfigureze în mod fundamental structura viitorului for legislativ ardelean, perseverând în privința unei reprezentativități cât mai echitabile a celor trei națiuni ardelenice principale, dar și în privința celor care puteau fi electori, constatând astfel, pentru prima dată, pasul înapoi făcut de împărat, care până atunci avusese prerogativa de a numi majoritatea membrilor Dietei.

Nu se ajungea totuși la echitate de reprezentare a celor trei naționalități importante, deoarece legea îi discrimina în continuare pe români: 568.172 de maghiari alegeau 44 de deputați (unul la 12.913 locuitori), 204.301 sași alegeau 33 deputați (unul la 6.370 locuitori, fiind astfel cei mai avantajați), în timp ce 1.300.913 români nu puteau trimite în Dietă decât 48 de deputați, adică unul la 28.280 locuitori.

În principiu, fiecărei unități administrative îi erau arondate 2-3 cercuri electorale, cu mici excepții în comitate. Însă, legiuitorul n-a reușit să rezolve și unele situații anormale, vorbind aici în special de menținerea, dar și de extinderea dreptului de reprezentare, pe seama unor așa-zise "comunități urbane" mici sau foarte mici (cu un corp electoral de doar câteva zeci de alegători), cum erau de pildă Brețcu, Gheorgheni, Mociu, Rășinari, Sic sau Vlăhița, dintre care unele își și pierduseră statutul de urbe.

Alegerile dietale. Regulamentul electoral provizoriu prevedea ca în componența viitoarei Diete să intre numai 165 de membri, dintre care 125 să fie aleși, iar restul cu statut de regaliști (numiți de împărat). În acest scop au fost rectificate inclusiv criteriile de selecție a membrilor regaliști: dacă până în acel moment această calitate era echivalentă cu aceea de nobil, de aici înainte împăratul putea numi și persoane care se distinseseră prin merite personale aduse statului și societății în diverse domenii.

Practic, numărul deputaților se reducea la jumătate comparativ cu dietele ante 1848. De pildă, în anul 1841-1842 Dieta era compusă din 310 membri, toți neromâni, dintre care doar 96 erau deputați aleși, 152 erau regaliști, iar restul (62) era constituit din angajați (funcționari) guberniali, ai Tablei regale și diverși angajați superiori, dintre care trei pătrimi fuseseră, la rândul lor, numiți de către împărat. Din punct de vedere confesional, 141 erau catolici, 119 reformați, 34 evanghelici, 14 unitarieni și doi fără a li se consemna religia, iar după naționalitate erau 161 de maghiari, 114 secui și 35 sași. De asemenea, conform statutului social, 245 erau nobili și doar 65 cetățeni⁴.

Deputații urmau a fi aleși în cercuri electorale urbane și rurale, cele din urmă fiind înființate în toate unitățile administrativ-teritoriale existente (comitate, districte și scaune), proporția de reprezentare fiind de un ales la fiecare 30.000 de locuitori.

Conform Regulamentului provizoriu, opidul Făgăraș avea dreptul de a trimite singur un deputat, pentru prima oară în istoria sa, iar districtul cu același nume trei deputați⁵, asemenea Cetății de Baltă, Dăbâței, Odorheiului, Ciucului, Brașovului sau comitatului Trei Scaune, cu unul mai mult decât aveau dreptul districtul Năsăud, scaunele Sibiu (!), Sighișoara, Mediaș, Bistrița, Rupea etc.⁶

Dreptul de a fi aleși îl aveau toți cetățenii majori de peste 30 de ani care plăteau impozit direct către stat de cel puțin 8 florini, la care se adăugau în general categoriile intelectuale, care, însă, nu plăteau acest impozit, dar aveau obligația de a fi locuitori stabili ai cercului de alegere: medici, chirurghi, avocați, ingineri, "artiști academici", profesori, farmaciști, preoți, capelani, predicatori, notari comunali și învățători. Pe de altă parte, își pierdeau acest drept și pe cel de alegător persoanele condamnate, cercetate sau acuzate de crimă ori alte delict, inclusiv cele contrare cu moralitatea publică, precum și cele declarate falite⁷. De asemenea, nu aveau dreptul de a alege și de a fi aleși cetățenii ce îmbrățișaseră cariera militară, precum și cei care efectuau serviciul militar, indiferent dacă aveau grad militar sau nu⁸.

Conform prevederilor legii electorale din 1848 și a sistemului fiscal aplicat atunci, în districtul Făgăraș, compus din 54 de localități, existau doar 95 de alegători (fără a fi inclusă aici nobilimea districtului), situându-se din acest punct de vedere pe penultimul loc (înaintea Crasnei); dintre aceștia, 92 erau români și doar trei maghiari⁹. Treisprezece ani

³ Păcățian 1904, p. 9-22.

⁴ *Gazeta*, nr. 26/1863, p. 102.

⁵ Prin includerea zonei Branului în districtul Făgăraș (martie 1863), începuse a se vehicula în presă ideea creșterii numărului de reprezentanți în Dietă cu unul sau doi, însă s-a rămas la numărul prescris de Regulament (Cf. *Gazeta*, nr. 20/1863, p. 78).

⁶ *Gazeta*, nr. 20/1863, p. 78.

⁷ *Gazeta*, nr. 20/1863, p. 78.

⁸ *Gazeta*, nr. 35/1863, p. 137.

⁹ Retegan 1979, p. 258 (Anexa 2).

mai târziu, în 1861, situația nu se schimbese sensibil, în condițiile în care se aplicau aceleași norme ca în 1848, numărul acestora crescând cu numai 23 de alegători, ajungându-se la un total de 115, pentru cele 63 de localități¹⁰.

Acum, în 1863, potrivit normelor Regulamentului provizoriu districtul întrunea (pentru 65 de localități și 63.473 locuitori) un număr de 1.817 alegători care plăteau cei 8 florini (1.576 români, 76 sași, 47 maghiari și 18 de altă etnie), la care se adăugau 2.693 nobili și boieri, dintre care 383 plăteau impozitul de opt florini; în consecință un total de 4.510 alegători (din 82.693 câți figurau pentru Ardeal), dintre care marea majoritate era formată din români, excepție făcând numai orașul Făgăraș¹¹.

Înainte de debutul procesului electoral, fruntașii români ardeleni au participat, între 8-11 aprilie 1863, la cea de a doua Conferință națională de la Sibiu, în cadrul căreia s-a decis orientarea politică a românilor. Ca reprezentanți ai districtului Făgăraș au fost trimiși Ioan Bran¹² și Ioan Pușcariu¹³, care ulterior au făcut parte și din delegația condusă la Viena de Andrei Șaguna, care a prezentat împăratului hotărârile Conferinței.

Lunile următoare, mai și iunie, au răsunat de freacă și vibrația pregătirilor pentru alegerea deputaților dietali, la acestea fiind angrenate atât administrația districtuală și locală, cât și întreaga intelectualitate a celor trei naționalități importante, fiind constituite comitetele și comisiile electorale, întocmite listele electorale și desemnați candidații, mobilizat corpul electoral etc.

Pe de altă parte, în luna mai Guvernul a întocmit listele preliminare cu candidații regaliști și a înființat șase comisii guvernale pentru elaborarea proiectelor legislative privitoare la viitorul Transilvaniei. Dintre reprezentanții români, Ioan Alduleanu¹⁴ a fost singurul care a făcut parte din toate, dintre care în cele pentru recunoașterea națiunii române și pentru organizarea Tribunalului suprem ca referent.

După mai multe întâlniri și discuții prealabile între reprezentanții celor trei națiuni, la 2 iunie, în cadrul Comitetului central districtual, era ales Comitetul central electoral¹⁵, alcătuit din 15 membri: Ioan Codru Drăgușanu, Daniel Gremoiu, George Maier, Ioan Popa de Comăna, Maior Popa, Moise Gavrilă, Nicolae Raicu, Bucur Bârsan, Ioan Pop, Ioan Comșa, Ioan Mardan, George Badesia, Ioan Meșianu, Ioan Zorca și Ioan Comșa¹⁶. Inițial propunerile de candidați pentru Dietă au constatat din: I. Alduleanu pentru cercul electoral Bran, D.D. Grideanu și I. Pușcariu pentru celelalte două, iar pentru orașul Făgăraș urmau să se înfrunte Friedrich Haupt și contele Bethlen Gábor (susținut de maghiari)¹⁷.

¹⁰ Retegan 1979, p. 260 (Anexa 3).

¹¹ Retegan 1979, p. 257 (Anexa 1).

¹² Ioan Bran de Lemény (1811-1899), de profesie jurist, s-a născut în Zărnești (jud. Brașov), într-o familie de nobili care provenea din satul Lemniu, zona Chioarului. Studiile le-a urmat la Blaj, Sibiu și Cluj, în cel din urmă oraș primind diploma de avocat. În 1837 s-a așezat la Brașov, fiind primul avocat român de aici, unde duce o importantă activitate pentru obținerea de drepturi politico-naționale pe seama românilor. A participat la revoluția din 1848-1849: reprezentant al românilor brașoveni, alături de Ioan Popasu, la Adunarea Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848, unde a fost ales secretar; membru al delegației românilor la Viena; membru în Comitetul Național Român; a lucrat la organizarea militară a românilor. După revoluție a ocupat funcțiile de inspector administrativ în cercul Bran, referent juridic pe lângă Guvernul civil și militar, consilier al Tribunalului, consilier la Curtea de Apel din Sibiu (1854), apoi la Viena. În condițiile liberalismului a fost numit căpitan suprem al districtului Făgăraș și apoi ales reprezentant al acestuia în Dieta de la Sibiu (care l-a desemnat membru în Consiliul imperial din Viena). În contextul schimbărilor politice din anul 1865, a decis să se retragă din activitatea publică.

¹³ Ioan cavaler de Pușcariu (1824-1911), jurist, istoric și scriitor, membru titular al Academiei Române. S-a născut în Sohodolul Branului (jud. Brașov), unde a urmat școala primară, iar studiile gimnaziale la Brașov și Sibiu. Ulterior, în 1843 a urmat cursul teologic la Sibiu, apoi studii filosofice și fizice la Cluj (1844-1845) și în final cursurile Academiei juridice din Sibiu (1846-1848). În timpul Adunării Naționale de la Blaj (3/15 mai 1848) a fost stegar, fiind ales în Comitetul Național Central Permanent de la Sibiu. După refugiu autoimpus în Țara Românească, se întoarce și ocupă, rând pe rând, funcțiile de asesor în districtul Făgăraș (1849-1850), subprefect al plășilor făgărășene Perșani și Ucea (1850-1851), adjunct la Judecătoria Deva (1851-1852), jude cercual în Pui (1852), pretor în cercul Veneția de Jos, Făgăraș (1854), concipist la Cancelaria Aulică a Transilvaniei din Viena (1861), administrator al comitatului Cetatea de Baltă (1862). În această din urmă calitate, i-a fost acordat ordinul *Coroana de Fier* clasa a III-a și rangul de cavaler eredită al Imperiului. A fost deputat în Dieta românească (1863-1864) și în Senatul imperial din Viena (1863-1869). După ce a reprezentat districtul Făgăraș în Dieta de la Sibiu, în 1865 a fost numit căpitan suprem al acestuia, pentru ca doi ani mai târziu să fie numit consilier în Ministerul de Culte, iar în final jude la Curia regească din Budapesta, de unde în 1890 s-a pensionat. I. Pușcariu a fost și unul dintre fondatorii ASTRA. A murit în anul 1911 la Bran.

¹⁴ Ioan cavaler Alduleanu (1821-1871), jurist, s-a născut în Moieciu (jud. Brașov), fiind descendent al familiei boierești Aldulea din Voila-Făgăraș. După finalizarea studiilor juridice, a ocupat următoarele calități: cancelist la Tabla Regească din Târgu Mureș (1847), unde a fost coleg cu Avram Iancu, avocat în Brașov (1847), notar al districtului Făgăraș (1848), asesor al Tribunalului din Alba Iulia (1850), președinte al Tribunalului urban din Brașov (1858), consilier al Guvernului Transilvaniei (1861), vicepreședinte al Dietei de la Sibiu (1863-1864), deputat în Senatul imperial din Viena (1863-1865), vicepreședinte al Tablei Regești din Târgu Mureș (1865), consilier în Ministerul de Justiție din Budapesta (1867), consilier al Curiei Regești (Curtea de Casație) din Budapesta (1869-1871).

S-a implicat activ în acțiunile pașoptiste din Făgăraș, a fost permanent membru al adunărilor naționale românești și al sinoadelor bisericii ortodoxe din Ardeal. În anul 1864 a fost decorat cu ordinul *Coroana de Fier* clasa a III-a și ridicat la rangul de cavaler al Imperiului. A decedat în 1871 la Budapesta, dar a fost înmormântat la Zărnești.

¹⁵ Comitetul central electoral era practic organismul care organiza alegerile la nivel local, publicând listele cu alegători, verificând corectitudinea procedurii de vot, numărând voturile și validând sau nu alegerile.

¹⁶ *Gazeta*, nr. 42/1863, p. 166.

¹⁷ *Gazeta*, nr. 42/1863, p. 166.

Cele trei cercuri electorale făgărășene aveau următoarea structură:

- cercul I (central) era compus din plaiurile Veneția și Mândra, localitățile Hârseni, Ileni, Copăcel, Mărgineni, Râușor, Sebeș, Berivooi Mari și Mici, iar din plaiul Becleanului satele Hurez și Săsciori;
- cercul II (vestic) avea în componență celelalte localități din plaiul Beclean, precum și plaiurile Sâmbăta și Porumbacu;
- cercul III (estic) cuprindea fostul domeniu Bran, împreună cu localitățile Țânțari (azi, Dumbrăvița) și Tohanul Vechi¹⁸.

Mai târziu, candidaturile inițiale au fost reasezate: I. Pușcariu în cercul I, I. Bran în cercul II, I. Alduleanu în cercul III¹⁹ și Fr. Haupt, consilier gubernial, în orașul Făgăraș, care au și fost aleși în Dietă²⁰ după finalizarea scrutinului electoral din 23 iunie 1863.

În pofida unor stângăcii inerente și a lipsei de experiență constituțională, a patimilor, a înverșunărilor și a existenței unor stări conflictuale, inevitabile oricărui moment electoral, a ilegalităților dovedite în alcătuirea listelor electorale sau a diverselor încercări de corupere a electoratului, suficienta mobilizare și efervescența românilor în procesul alegerilor dietale, împreună cu amintitele concesi legislative ale regimului politic austriac, au condus la impunerea pentru întâia oară a unei majorități românești relative, care ar fi putut constitui elementul esențial al regândirii și aplicării politice a sistemului constituțional ardelean.

Activitatea în cadrul Dietei. Rescriptul imperial din 9 mai 1863 de convocare a Dietei²¹, a fost însoțit de cele 11 propuneri legislative de dezbatere impuse de regim, care conțineau în sine esența modernismului politic democratic de factură vest-europeană, dar și de invitația ca organismul ardelean să-i aleagă pe cei 26 de deputați ce urmau să reprezinte Transilvania în Senatul imperial din Viena.

Deși istoriografia noastră a considerat îndeobște că cele mai importante propuneri pentru națiunea română le-au constituit primele două, consider că și celelalte reprezentau pași importanți în procesul de modernizare a statului și de evoluție pe baze normale, egalitare, în toate domeniile, a românilor ardeleni cu maghiarii, sașii și secuii. Acesta este și motivul care mă determină să le amintesc în continuare pe toate:

1. introducerea unui articol de lege („înarticulare”), pentru recunoașterea națiunii române și a confesiunilor sale;
2. recunoașterea limbii române ca limbă oficială în viața publică din Ardeal, alături de maghiară și germană;
3. adoptarea unei noi legi electorale;
4. reorganizarea teritorial-administrativă a Transilvaniei;
5. reglementarea pe baze noi a administrației publice;
6. reorganizarea sistemului juridic;
7. înființarea unui tribunal suprem;
8. stabilirea modalității de alegere a deputaților ardeleni în Senatul imperial;
9. modificarea patentei urbariale din 1854;
10. introducerea cărților funciare;
11. înființarea unei bănci ipotecare.

Prin urmare, în câțiva ani organizarea instituțională a Marelui Principat trebuia să sufere o reconfigurare totală, astfel încât acesta să poată fi integrat în cadrele organizațiilor de stat moderne ale epocii. Însă în scurt timp o astfel de alcătuire și de deziderat s-au dovedit a fi irealizabile, evenimentele ulterioare năruind aproape totul.

După o întrerupere de 15 ani, Dieta a fost deschisă solemn în 15 iulie 1863, deși fără a întruni plenul complet²² (datorită boicotului maghiar), prin rostirea rescriptului împărațesc de către guvernatorul Ardealului, contele Ludwig Folliot de Crenneville, moment considerat crucial de către români: „*Acest cuvânt de tron este un eveniment (...) din acelea mărețe, care fac o adevărată epocă foarte memoravă (memorabilă-n.m.) în istoria și viața publică politică a marelui Principat Transilvania și a națiunilor conlocuitoare. Acest cuvânt de tron nu o rupe de tot cu trecutul (...), în loc de aceasta, însă, șterge tot din cele vechi ce nu mai are în sine putere de viață*”, aducând cu sine ocazia mult așteptată de a împăca trecutul cu prezentul și deschizând calea largă spre asigurarea viitorului prin „*reformă profund tăietoare, a căror necesitate imperativă ardelenii trebuie să o simtă mai tare decât oricine altul și peste tot ne pun pe căile unui progres adevărat (...)*”²³. În limba română, rescriptul a fost citit de către deputatul făgărășean I. Alduleanu, consilier gubernial.

¹⁸ *Gazeta*, nr. 34/1863, p. 135.

¹⁹ *Gazeta*, nr. 43/1863, p. 170.

²⁰ *Gazeta*, nr. 47/1863, p. 186.

²¹ Vezi textul integral al rescriptului în Păcățian 1903, p. 4-5 și *Telegraful*, nr. 37/1863, p. 144.

²² „*Românii și sașii mai toți de față, maghiarii trei*” (Cf. *Gazeta*, nr. 53/1863, p. 209).

²³ *Gazeta*, nr. 53/1863, p. 209.

Ulterior, prin tragere la sorți, deputații au fost împărțiți pe nouă despărțăminte/comisii de lucru, dintre cei făgărășeni I. Bran de Lemény și I. Pușcariu făcând împreună parte din al treilea, alături de mitropolitul Șulțiu, I. Alduleanu a fost ales în despărțământul ultim, în care se mai aflau George Barițiu, Ilie Măcelariu, Alexandru Bohățel ș.a., iar Fr. Hauptin al șaptelea, alături de Ioan Popasu, Andrei Mureșianu ș.a. Pe de altă parte, I. Codru Drăgușanu²⁴ fusese ales în cel de-al doilea, în care românii erau minoritari²⁵. După scurt timp, acestea au fost reduse la opt, conform legii, astfel intervenind și reasezări de membri: I. Alduleanu și I. Pușcariu intrau în al doilea despărțământ, alături de episcopul Andrei Șaguna, Timotei Cipariu, Nicolae Popea ș.a.; datorită lipsei deputaților maghiari și secui, au apărut și disfuncționalități: în cel de-al treilea au acces doar doi (unul fiind I. Codru Drăgușanu), în al șaselea niciunul, iar despărțămintele șapte și opt au fost comasate într-unul singur, format exclusiv din regaliști²⁶.

În ședința din 24 iulie 1863 a fost aleasă Comisia pentru examinarea sau legitimarea alegerilor, formată din opt membri, sub supravegherea lui I. Bran și Schwartz, printre cei aleși aflându-se și făgărășeanul Fr. Haupt²⁷. Ziua următoare s-a votat alegerea celor doi vicepreședinți ai Dietei, cel mai mare număr de voturi (86) întrunindu-l I. Alduleanu, secondat de Friedrich Kirchner. Tot atunci, printr-o adresă colectivă, majoritatea deputaților maghiari și secui – fie aleși, fie regaliști –, au declarat că nu vor participa la Dietă, cerând noi alegeri și numiri. În fața acestei situații, Ioan Bran a declarat că forul legislativ nu a fost convocat după naționalități și confesiuni, ci după comitate, și prin urmare nu absentează deputații vreunei națiuni ci ai respectivelor unități administrative²⁸. Ulterior, printre cei 12 notari ai Dietei a fost ales și I. Pușcariu.

În timpul ședințelor Dietei, deputații făgărășeni s-au remarcat în permanență prin atitudine național-democratică, fermitate, elocvență și dorința de mai bine pentru toți românii ardeleni, îmbrățișând aproape fără nici o rețineră sau opoziție proiectele trimise de la Viena, spre deosebire de sași și regaliștii maghiari care doreau modificări consistente în avantajul unora sau a celorlalți.

I. Bran de Lemény, în timpul discuțiilor asupra proiectului de adresă către împărat insista pe viitorul statut al Transilvaniei, afirmând, în ton cu ceilalți conducători români, că singura garanție pentru o existență „fericită, liberă și continuă propășire către prosperitate” o constituia independența și integritatea Transilvaniei sub scutul Austriei, doar în acest mod toate națiunile și confesiunile ardeleni putând să-și afle „garan[ți]a egalei îndreptățiri pentru toate timpurile”; uniunea cu Ungaria impusă în 1848 nu putea fi privită ca „pe una ce s-ar fi înființat cu deplină tărie legală”²⁹.

În cadrul dezbaterilor proiectului de lege privind **egala îndreptățire a națiunii române** și a celor două confesiuni, a luat cuvântul, la 28 august 1863, I. Pușcariu, care după ce sublinia vechimea organizării politice a românilor ardeleni, arăta că aceștia și-au avut jurisdicții politice precum Făgărașul și Amlașul, dar și nobili boieri, libertini, orășeni și cetățeni liberi. Însă, din „fanatism” religios, național și cauze feudalistice, după 1437 românii au fost excluși din rândul națiunilor constituționale ardeleni³⁰. În completarea sa, deputatul I. Bran afirma că prin lipsirea românilor de drepturi politice și excluderea lor din Dietă, aceștia au devenit o națiune „fără patrie, a devenit străină și numai tolerată în patria sa”, fiind „despuiată de toate drepturile publice”. Cu toate aceste nedreptăți, românii au privit permanent Transilvania ca vatra și țara lor, pe care au apărut-o de toți dușmanii. În consecință, națiunea aceasta „nu dorește decât ca ea și confesiunile sale să se declare și recunoască prin lege deplin și egal îndreptățită cu celelalte națiuni și confesiuni, în înțelesul constituției transilvane”³¹.

În ședința Dietei din 1 septembrie, cu ocazia sprijinirii unui amendament al lui I. Alduleanu, I. Pușcariu se arăta mâhnit de unele răutăți și ironii ale câtorva deputați sași: „Nu cred aceea că românii nu sunt vrednici [...] a veni în rândul egalei îndreptățiri”.

Asta ne doare Dlor! ne doare amar, ne doare ca în momentul când atâți[a] amar de ani, ajungând la ușa egalei îndreptățiri, a dreptei noastre dorințe, trebuie să auzim această satiră.

Ne doare că cauza română în ședința din urmă devenise obiectul satirei și al sarcasmului”³².

În privința **recunoașterii limbii române ca limbă oficială** în viața publică a Transilvaniei, trebuie să amintesc mai întâi că acest deziderat fusese deja împlinit în districtul făgărășean neoficial din anul 1861, când la Făgăraș românii, „sub cerul liber (la Moara de hârtie), în butul (în ciuda-n.m.) tuturor intrigilor străine, în adunarea lor cu unanimitate și mare însuflețire au decretat limba română de limbă oficioasă a acestui județ [...] în toate ramurile vieții publice: în

²⁴ Român făgărășean, ales ca deputat de Hațeg.

²⁵ *Gazeta*, nr. 53/1863, p. 210.

²⁶ *Gazeta*, nr. 61/1863, p. 241.

²⁷ *Gazeta*, nr. 56/1863, p. 221.

²⁸ *Gazeta*, nr. 56/1863, p. 222.

²⁹ Popoiu 1991, p. 84; Vlad 2004, p. 25.

³⁰ Popoiu 1991, p. 84; Vlad 2004, p. 25.

³¹ Popoiu 1991, p. 84; Vlad 2004, p. 25-26.

³² *Gazeta*, nr. 77-78/1863, p. 302.

administrație, justiție și celelalte”³³. Ulterior, după ce o delegație făgărășeană a mers la Viena și a înaintat un memoriu în acest sens împăratului, în mai 1862 i se recunoștea oficial acest drept³⁴.

Comisia pentru limbă a fost constituită din 13 membri, dintre care doi erau reprezentanți ai Făgărașului – I. Alduleanu și Fr. Haupt –, iar un al treilea era făgărășeanul I. Codru Drăgușanu; alături de aceștia mai făceau parte alți patru români (Iacob Bologa, Aron Florian, Ioan Rațiu și Paul Vasici), patru sași (Gull, E. Trauschenfels, Rosenfeld și Friedrich Schuler-Libloy) și doi maghiari (Lászlóffy Antal și Lázár A.)³⁵. Având această structură, existau temeri în privința solidarității membrilor români pentru susținerea cauzei unei națiuni, cerându-li-se imperativ: „*Ori egalitate de limbă perfectă [...], ori rămânem tot obiectul baterii de joc, trași și împinși. Lealitatea noastră numai în asigurarea limbii se poate premia!*”³⁶.

După mai multe contraziceri cu câțiva deputați sași, I. Alduleanu a propus ca paragraful 14 al legii pentru limbă să aibă formula: „*Comunele și municipiile (comitate, districte și scaune-n.m.), dregătoriile și judecătoriile lor, precum și judecătoriile bisericești și corporațiunile eclesiastice și de alt soi vor întrebuința în afacerile lor, între sine una cu alta, precum și cu dregătoriile superioare aceea din cele trei limbi ale patriei care este limba oficială a lor*”³⁷.

I. Bran de Lemény s-a arătat în mai multe rânduri deranjat de propunerile deputaților sași, care doreau folosirea limbii germane în mod exclusiv, chiar și în localitățile în care erau în minoritate, considerând că îngrădesc puternic dreptul limbii române de a se oficializa și a fi folosită, recurgând la exemple și scenarii privind îngrădirea acestora extrem de grăitoare. Pe de altă parte, acesta oferă și cel mai elocvent exemplu de bunăvoință față de sași, care avea ca teren de desfășurare chiar districtul Făgăraș: „*în tot districtul sași sunt numai la Șercaia și în Făgăraș; cu toate acestea oficiul districtului le respectă limba cu cea mai mare scrupulozitate*”³⁸.

Multe din amendamentele aduse la dezbaterile legii de către cei trei reprezentanți români ai Făgărașului, care erau mai apropiați de proiectul împăratesc, au fost adoptate în plen și incluse în textul final. Practic, proiectul regimului recunoștea și susținea autonomia entităților administrativ-politice ardelen, care reprezenta fundamentul autonomiei Principatului.

La începutul lunii octombrie, ca urmare a unui rescript imperial din 27 septembrie 1863, s-a pus cu acuitate problema alegerii de deputați pentru Senatul imperial și mai multe voci din Dietă s-au declarat, din varii motive, pentru amânarea lor. Unul dintre cei care doreau alegeri imediate a fost I. Bran, care în 8 octombrie a ținut o lungă cuvântare în acest sens, argumentând, pe lângă faptul că era un drept dobândit deja al Dietei ardelen, și că împrejurările date cereau prezența imediată a acestora la Viena pentru a sprijini înfăptuirea legilor fundamentale pentru Transilvania, dar și spre rezolvarea mai multor neajunsuri, în special a celor privind contribuțiile, comunicațiile și recrutările militare: ștergerea capitației (darea capului), propusă ulterior în Cameră de G. Barițiu³⁹, o mai bună proporționare a dării de pământ din Transilvania cu cea din celelalte provincii, construcția de căi ferate etc.⁴⁰.

O zi mai târziu, primea sprijin și consistență în motivele din partea lui I. Pușcariu, care amintea, pe de o parte, că în urma rescriptului amintit Dieta se pronunțase în unanimitate pentru trimiterea de deputați la Viena, iar pe de alta că se hotărâse urgentarea alegerii acestora. Amânarea acestor decizii prin tot soiul de amendamente însemna propria contrazicere, una care se apropia „*de un fel de lașitate*”⁴¹. În continuare, după ce arăta că s-a pierdut prea mult timp cu discuții superflue, oratorul Făgărașului făcea un îndemn pentru toți deputații: „*să ne grăbim, pentru că acolo ne așteaptă imperiul întreg, ne așteaptă interesul patriei noastre, ne așteaptă binele locuitorilor și al mandanților noștri, să mergem D-lor că acolo ne așteaptă dezlegarea c[h]estiunei despre introducerea noului sistem de contribuție și despre o modalitate mai suferibilă de încasare, acolo ne așteaptă c[h]estiunea drumului de f[i]er și dezlegarea mai multor c[h]estiuni în privința obligației de a milita (de a efectua serviciul militar-n.m.) [...], să ne grăbim D-lor! că vedem că jur împrejurul nostru puterile spirituale merg, trec cu abur și electru (electricitate-n.m.) fără așteptare, pe când noi p[i]erдем atâta timp [...], pierдем timpul și ne purtăm întocmai precum face fata mare, care vrea din toată inima să se mărite, iar când o duce la biserică ea face tot felul de carcofele (nazuri-n.m.)*”.

Să ne arătăm că suntem bărbați, să ne arătăm că noi legislatorii dăm dovadă că ceea ce hotărâm dintâi vrem să o și împlinim”⁴².

³³ *Oltul*, nr. 11/1919, Făgăraș, p. 2.

³⁴ *Gazeta*, nr. 76/1862, p. 302.

³⁵ *Gazeta*, nr. 77-78/1863, p. 305.

³⁶ *Gazeta*, nr. 77-78/1863, p. 305.

³⁷ *Gazeta*, nr. 85-86/1863, p. 336; vezi și *Gazeta*, nr. 90/1863, p. 350.

³⁸ *Gazeta*, nr. 87/1863, p. 338.

³⁹ *Gazeta*, nr. 108/1863, p. 422.

⁴⁰ *Gazeta*, nr. 100/1863, p. 390-391.

⁴¹ *Gazeta*, nr. 101/1863, p. 394.

⁴² *Gazeta*, nr. 101/1863, p. 395.

În urma unor astfel de poziții, în ședința din 10 octombrie au avut loc în cele din urmă alegerile de deputați pentru Senatul imperial din toate despărțămintele Dietei, în urma cărora toți cei trei reprezentanți români ai districtului Făgăraș au fost votați, alături de alți lideri importanți: Gustav Groisz, președintele Dietei, George Barițiu, Iacob Bologa, Timotei Cipariu, Trauschenfels, Michael Schuller, Fr. Schuler-Libloy ș.a.⁴³. Fiind vorba de 26 de deputați care urmau să lipsească din cadrul Dietei, s-a ridicat problema alegerii altora, însă împăratul a poruncit ca Dieta să fie amânată imediat, iar până la reluare să fie alese comisii / comitete care să se ocupe cu consultarea celorlalte proiecte de lege⁴⁴.

În comitetul pentru elaborarea legii electorale a fost ales și făgărășeanul Fr. Haupt, iar în cel pentru înființarea și organizarea tribunalului suprem pentru Marele Principat al Transilvaniei a fost inclus I. Codru Drăgușanu⁴⁵. Tribunalul urma să aibă sediul la Viena, însă toate posturile aferente trebuiau să fie ocupate exclusiv de transilvăneni, cu toate că împăratul numea președintele și consilierii acestuia.

A doua sesiune a Dietei, dintre 23 mai-29 octombrie 1864, s-a desfășurat într-un climat politic cu mult mai tensionat decât în anul anterior, cauzele principale constituindu-le reticența cercurilor vieneze față de Dieta ardeleană, pe de o parte, iar pe de alta intransigența majorității deputaților români față de tendințele centralizatoare ale Vienei. Observăm că nici presa, cel puțin cea românească, nu mai acordă aceeași importanță lucrărilor dietale, precum o făcuse în cazul sesiunii precedente.

Chiar și în aceste condiții, deputații au încercat să fie mai operativi, însă agenda de lucru era extrem de încărcată – opt proiecte de lege, la care se adăugau și inițiativele proprii. Printre acestea se numărau, de pildă, noua organizare administrativ-teritorială și juridică, prin înființarea tribunalelor de primă instanță și organizarea administrației publice; toate cele trei proiecte au și fost aprobate de către împărat la 9 iunie 1864. Conform primului proiect, la care consimțiseră și deputații Făgărașului, Transilvania urma să fie împărțită în nouă municipii – Dej, Cluj, Alba de Jos, Deva, Sibiu, Făgăraș, Odorhei, Reghinul Săsesc și Bistrița –, iar acestea la rândul lor în cercuri (vice-comitate, vice-căpitanate, scaune filiale și scaune)⁴⁶. Această nouă reorganizare aducea cu sine creșterea numărului de localități și a suprafeței municipiului Făgăraș, care se suprapunea totuși, în mare parte, peste cea a districtului. Noua configurație cuprindea trei cercuri, cu următoarea structură:

1. Cercul Avrig, care urma să cuprindă toate localitățile de la vestul districtului Făgăraș, inclusiv Viștea de Jos și de Sus, Beșimbac (azi Oltet, jud. Brașov), Drăguș și Corbi. Din scaunul Sibiu intrau Avrig, Săcădate, Porcești (azi Turnu Roșu, jud. Sibiu), Sebeșu de Jos și de Sus, Racovița, Cârța, Feldioara și Colun, din fostul scaun Nocrich localitatea Glâmbocă, iar din comitatul Alba de Jos satele Noul Român, Rucăr și Găinari (azi Poienița, jud. Sibiu);

2. Cercul Făgăraș avea să cuprindă întreaga zonă centrală a districtului cu același nume, până la munții Perșani și spre Țara Bârsei, însă îi erau arondate și localități din comitatul Alba de Jos și scaunele săsești Cincu Mare și Rupea: Galați, Crihalma, Dăișoara, Dopca, Hoghiz, Fântâna, Mateiaș, Bogata, Calbor și Șona;

3. Cercul Bran includea toate satele brănești, la care se mai adăugau localitățile Holbav și Poiana Mărului din procesul Mândra⁴⁷.

Alte proiecte importante au vizat stabilirea preliminarului bugetar al Transilvaniei pe anul 1865, stabilirea preliminarului bugetului Fondului pentru despăgubire urbană, desființarea vămilor interne, construirea primei căi ferate din provincie (Oradea-Cluj-Brașov sau Arad-Sibiu-Turnu Roșu), reducerea serviciului militar și în special finalizarea dezbaterilor asupra legii electorale. În privința celei din urmă, deputații au adoptat în final Regulamentul electoral provizoriu din aprilie 1863, care va fi trimis spre sancționare împăratului în octombrie 1864, când debutaseră deja tratativele secrete dintre austrieci și unguri.

S-au luat în discuție și multe alte probleme de natură socială, economică etc., dar fără a se concretiza printr-o lege propriu-zisă. Această soartă a avut-o inclusiv propunerea lui I. Pușcariu ca preoții și învățătorii din toate localitățile să fie înzestrați obligatoriu cu pământ din terenurile comunale⁴⁸.

Îi aflăm și acum permanent activi pe cei trei deputați români, care pe lângă interpelări pe diverse teme, vin ei înșiși cu propuneri legislative. Pe de altă parte au sprijinit permanent petițiile trimise spre soluționare de către locuitorii din district și nu numai, cum o făceau I. Pușcariu în iulie 1864 când brănenii cereau Dietei reducerea serviciului militar obligatoriu la cinci ani și anularea unor prevederi ce predispuneau la abuzuri în timpul recrutărilor⁴⁹, sau în septembrie când locuitorii din Sohodol-Bran cereau să le fie reglementată o dispută cu Râșnovul⁵⁰, și vice-președintele Dietei, I.

⁴³ *Gazeta*, nr. 93-94/1863, p. 364. Dintre aceștia, I. Alduleanu, G. Groisz, G. Barițiu și Trauschenfels au fost incluși în comisia de finanțe a Camerei deputaților (Cf. *Gazeta*, nr. 101/1863, p. 396).

⁴⁴ *Gazeta*, nr. 93-94/1863, p. 365.

⁴⁵ *Gazeta*, nr. 95-96/1863, p. 372.

⁴⁶ *Gazeta*, nr. 49/1864, p. 198.

⁴⁷ *Gazeta*, nr. 52/1864, p. 209.

⁴⁸ *Gazeta*, nr. 52/1864, p. 210.

⁴⁹ *Gazeta*, nr. 54/1864, p. 217.

⁵⁰ *Gazeta*, nr. 82/1864, p. 327.

Alduleanu, care în septembrie trimitea către comisia abilitată o petiție prin care se pretindea aprobare pentru înființarea unei noi farmacii în Făgăraș⁵¹.

Sunt, de asemenea, prezenți în comisiile pentru elaborarea unor legi importante: bunăoară, în 17 august, I. Alduleanu și I. Bran erau aleși în comisia însărcinată cu elaborarea legii privitoare la modul de trimitere a celor 26 de deputați ardeleni în Senatul imperial, alături de alți 11 colegi, covârșitor români și sași⁵².

Totodată, la sfârșitul lunii septembrie și pe parcursul celei următoare îl aflăm pentru prima dată și pe cel de-al patrulea deputat, Fr. Haupt, ca având o activitate limitată, fiind menționat cu unele propuneri la modificarea legii serviciului militar sau la adoptarea legii electorale⁵³.

Organizarea legislativă pe baze noi a Transilvaniei a fost întreruptă de schimbarea cursului politicii imperiale, oficial începând din iulie 1865, care avea să ducă în cele din urmă către sistemul de guvernare dualist, desigur influențând și viața politică ardeleană, Marele Principat trebuind să fie și el aliniat noii orientări, adică să fie „*unit fără condiții*” cu Ungaria. Rezultatul tratativelor dintre austrieci și unguri s-a finalizat prin publicarea rescriptului imperial din 1 septembrie 1865, prin care Dieta de la Sibiu era suspendată și toate hotărârile luate în sesiunile din 1863 și 1864 anulate, în locul ei fiind convocată o alta, „*constituțională*”, la Cluj, pentru 19 noiembrie, membrii săi urmând a fi aleși din nou pe baza legii electorale perimate din 1791, care acorda nobilimii votul universal.

Concluzionând, se observă cu certitudine că dintre cei patru reprezentanți ai Făgărașului în Dietă deputații români s-au remarcat în permanență, în cuvântările și intervențiile avute, printr-o atitudine constructivă și fermă pentru obținerea și respectarea drepturilor politice ale națiunii române din Transilvania.

Bibliografie

Gazeta – *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, anii 1862-1864.

Oltul, nr. 11/1919, Făgăraș.

Telegraful – *Telegraful Român*, Sibiu, anul 1863.

Păcățian 1903 – T.V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, vol. III, Sibiu, 1903.

Păcățian 1904 – T.V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, vol. II, ediția a II-a, Sibiu, 1904.

Popoiu 1991 – I. Popoiu, *Țara Făgărașului în perioada 1848-1892*, în vol. *Făgăraș 700 de ani, 1291-1991. Pagini de istorie*, București, 1991, p. 73-105.

Retegan 1979 – S. Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*, Cluj-Napoca, 1979.

Vlad 2004 – I. Vlad, Ioan Șenchea – martirul Ardealului. *Lupta națională la Făgăraș pentru Marea Unire*, Brașov, 2004.

⁵¹ *Gazeta*, nr. 85/1864, p. 339.

⁵² *Gazeta*, nr. 66/1864, p. 263.

⁵³ *Gazeta*, nr. 77/1864, p. 307; nr. 86/1864, p. 344.

BISERICĂ ȘI ȘCOALĂ. CONTRIBUȚIILE VICARILOR „MARMAȚIENI” LA ORGANIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC DIN MARAMUREȘ ÎNTRE ANII 1860 ȘI 1917

Dr. Marius Câmpeanu

Abstract. Church and Schol. Contributions of Vicars from Maramureș Organization of Romanian Education Between 1860 and 1917. The two chronological fixed periods in the title of this study although marks, mostly, the beginning and the end of the dualist regime, a tenebrous period for the Romanian education in Transylvania and Partium in terms of ecclesiastical organisation in the Land of Maramures (also known as historical Maramures or "princely") have different meanings. On 24 November 1860 Ioan Alexi Bishop of Gherla, reestablished the Greek Catholic Vicariate of Maramures, designated Mihai Pavel as vice-bishop the priest of Slatina (today Solotvino in Transcarpathia Ukraine), the future Bishop of Gherla (1872 -1879) and Oradea Mare (1879-1902). On August 19, 1917 died Tit Bud, the longest lived vicar of Maramures in the modern era and one of the most prestigious cultural people of the area to which we refer in all times. In the period considered, at Greek Catholic Vicarage of Maramures have been coming vicars: **Mihail Pavel** (between 1860 and 1872) and **Ioan Pop** (from 1872 to 1878), **Mihail Kőkényesdy** (between 1878 and 1887) and **Tit Bud** (between 1887 and 1917). In general, they all assumed the responsibilities derived from the entrusted dignity, among which was that of caring of the organization and functioning of the Romanian confessional schools. In general, vicars mentioned in the present study in addition to the many responsibilities held by different levels of church administration assumed the role of coordinators of the entire Greek Catholic clergy in organizing and maintaining the functionality of denominational schools in Maramures, in the second half of nineteenth century until the Great Union. Besides the ecclesiastical offices they had manager positions in the main Romanian cultural institutions existing in the county of Maramures, in the modern period (The Association for the Culture of the Romanian People from Maramures, Preparandia, Convict, Greek Catholic cantor meeting in Maramures). In matters of education, countering the officials interference, but also the effects of the dualist regime in school policy which proposed the gradual abolition of confessional schools, the vicars from Maramures contributed in saving them and their national character.

Cuvinte cheie: Maramureș, vicariat, vicar foraneu, școală confesională, profesor.

Keywords: Maramureș, vicarship, vicar forane, confessional school, teacher.

Cele două repere cronologice fixate în titlul studiului de față deși marchează, în mare parte, începutul și sfârșitul regimului dualist austro-ungar, o perioadă sumbră pentru învățământul românesc din Transilvania și Partium, din perspectiva organizării ecleziastice din Țara Maramureșului (cunoscută și cu denumirile de Maramureșul istoric sau „voievodal”) au cu totul alte semnificații. La 24 noiembrie 1860, Ioan Alexi, episcopul Gherlei, a reînființat Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului¹, desemnându-l în calitate de vicar foraneu pe Mihail Pavel, parohul Slatinei (azi, Solotvino, în Ucraina transcarpatică), viitor episcop de Gherla (1872-1879) și de Oradea Mare (1879-1902). La data de 19 august 1917, a trecut la eternitate Tit Bud, cel mai longeviv vicar al Maramureșului din epoca modernă și unul dintre cei mai prestigioși oameni de cultură ai arealului la care facem referire, din toate timpurile.

În intervalul de timp analizat, la conducerea Vicariatului Greco-Catolic al Maramureșului s-au aflat următorii vicari: **Mihail Pavel** (între anii 1860 și 1872), **Ioan Pop** (între anii 1872 și 1878), **Mihail Kőkényesdy** (între anii 1878 și 1887) și **Tit Bud** (între anii 1887 și 1917).

Vicarul **Mihail Pavel** s-a născut la 6 septembrie 1827, în localitatea Recea, de lângă Baia Mare „într-o familie nobilă, dar săracă”². Tatăl său, Constantin, a fost cântăreț de strună și învățător. A urmat clasele gimnaziale și liceale la Baia Mare, Satu Mare și Cașovia. Studiile teologice le-a început la Colegiul Santa Barbara din Viena, dar din cauza Revoluției de la 1848 le-a finalizat la Seminarul Teologic de la Ungvár, în anul 1851. Cariera ecleziastică și-a început-o în anul 1852, când a fost hirotonit preot de către episcopul Muncaciului, Baziliu Popovici. La puțin timp după ce a îmbrăcat „haina preoției”, a fost numit secretar episcopal la Ungvár pentru parohiile greco-catolice „marmațiene” din cadrul diecezei rutene de Muncaci, iar în anul 1854 a fost numit paroh la Apșa de Jos. Odată cu organizarea cancelariei în noua dieceză armenopolitană a renunțat la parohie, alăturându-se între anii 1856 și 1860 „când a fost vatra rece”³ episcopului Ioan Alexi pentru a îndeplini calitatea de notar consistorial. În anul 1860 a devenit paroh la Slatina, iar după

¹ Fără a ne propune o incursiune în organizarea ecleziastică a Maramureșului în secolul al XVIII-lea, caracterizat prin patronajul Episcopiei Greco-Catolice de Muncaci, menționăm doar faptul că prin decretul emis la 24 august 1776, împărăteasa Maria Tereza a înființat instituția vicarială a Maramureșului, pentru românii din comitat („pro districtibus valahicus”). Prin decizia episcopului gherlean a fost corectată o nedreptate istorică, redându-i-se vicariatului menirea sa originală.

² Georgescu 1927, p. 7.

³ ANCFEGCCG, dosar 1213/1860, f. 10v.

o scurtă perioadă, în funcția de vicar al Maramureșului. În 1872 a fost investit episcop de Gherla, iar în 1879 episcop de Oradea. S-a stins din viață la 1 iunie 1902, fiind înmormântat în cripta bisericii din Slatina, ctitoria sa⁴.

În calitate de inspector școlar, Mihail Pavel s-a preocupat încă de la bun început de înzestrarea școlilor confesionale cu manuale, pe care le-a comandat de la tipografia diecezană din Gherla, și de asigurarea condițiilor optime pentru educarea copiilor. În acest sens, a purtat numeroase discuții cu părinții renitenți, explicându-le importanța școlarizării copiilor, și cu dascălii, pentru eficientizarea actului educațional. La data de 4 octombrie 1864, după aproximativ patru ani de la instalarea în parohia Slatina, a invitat întregul cler maramureșean la sfințirea și inaugurarea noului imobil școlar, edificat din piatră⁵.

Una din principalele cauze ce a determinat, de cele mai multe ori, întârzierea sau întreruperea temporară a prelegerilor școlare a fost remunerația derizorie a dascălilor, la care se adăuga întârzierea cu care comunitățile parohiale își onorau obligațiile față de acești „luminători” ai satelor maramureșene. Numeroasele informări trimise de către dascăli scot în evidență faptul că, atât preoții și senatele școlare, cât și antistiile comunale, actanți principali la nivelul lumii rurale în asigurarea resurselor financiare necesare desfășurării procesului educațional, nu au fost preocupați în mod constant de asigurarea salariilor dascălilor, de dotarea cu rechizite școlare și manuale didactice și, implicit, de asigurarea frecvenței școlare. Din aceste cauze, vicarul maramureșean a intervenit, fie personal, fie prin intermediul corespondenței oficiale cu protopopii, cerându-le imperios să se deplaseze în parohii pentru remedierea situațiilor ivite. În urma întâlnirilor cu senatele școlare și cu „oficiolatele politice”, protopopii au făcut tot posibilul pentru aflarea unor soluții concrete, deciziile luate fiind consemnate într-un proces-verbal, care, ulterior, era înaintat vicarului. Făcând referire la nenumăratele demersuri îndreptate către autoritățile civile, rămase fără efectul scontat, Mihail Pavel a definit dezinteresul acestora ca pe un act voluntar, făcut deliberat pentru ca nația română „să rămână în întuneric ca să nu-și cunoască situațiunea, interesele și drepturile sale”⁶.

Dacă încercăm să tragem o concluzie cu privire la stadiul învățământului confesional românesc din vicariat, în deceniul 7 al secolului al XIX-lea, nu putem decât să reproducem cuvintele vicarului Pavel, care a menționat că, deși erau școli și dascăli în fiecare comună, „de vom intra fără știre în școală aflăm câte trei-patru pruncuți contrași într-un unghi și tremurând parte pentru rigoarea frigului, parte pentru frica vergei celei mari, care e culcată a lungul mesei, învățătorul șede în chilia sa caldă, cu pipa”⁷.

Din perspectivă culturală, vicarului Mihail Pavel îi revine calitatea de membru fondator, în anul 1860, alături de comitele suprem Iosif Man și de alți intelectuali români, a *Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș*⁸. Asociațiunea a fost cel mai important proiect cultural al Maramureșului din epoca modernă, la bază fiind o alianță a clerului greco-catolic local cu elita laică din reședința comitatului. Dezideratele realizate ale acestui organism cultural, de factură iluministă, au fost înființarea unei *preparandii* și a unui *convict* (alumneu, internat).

Preparandia a avut rolul de a forma învățători calificați, iar *convictul* a fost înființat, atât pentru întreținerea elevilor ce frecventau cursurile preparandiale și intenționau să devină dascăli, cât și pentru tinerii fără posibilități financiare ce urmau cursurile gimnaziilor maghiare din Sighet. *Preparandia* a fost înființată în anul 1862, la Sighet, avându-l la conducere pe profesorul Ioan Bușția, absolvent al Institutului Pedagogic din Viena și fost dascăl al Școlii Normale Districtuale din Lăpușul Unguresc (Târgu-Lăpuș). În cei opt ani de existență, în cadrul acestei prestigioase instituții de învățământ au absolvit 76 de preparanți, originari din Maramureș și din ținuturile învecinate (dintre care amintim Satu Mare, Ugocea, Chioar și Dăbâca)⁹. În anul 1870, după o perioadă în care s-a confruntat cu numeroase probleme de natură financiară, dar și cu condițiile exagerate reglementate în legislația școlară referitoare la susținerea institutelor preparandiale, *Preparandia Astrei Maramureșene* a fost transformată în Preparandie de stat, predarea disciplinelor școlare făcându-se exclusiv în limba maghiară.

După desemnarea lui Mihail Pavel în calitatea de episcop al Gherlei, la conducerea Vicariatului Greco-Catolic al Maramureșului a fost numit **Ioan Pop**, paroh la Vad (azi, Vadul Izei) și protopop al tractului Mara¹⁰. Acesta s-a născut în anul 1834 în satul Cig din Țara Silvaniei (în prezent, localitatea aparține județului Satu Mare). Clasele primare și gimnaziale le-a urmat la Tășnad și Oradea, ulterior înscriindu-se la Facultatea de Medicină din Pesta, pe care însă a abandonat-o. Simțind că are vocație de preot, s-a adresat episcopului Ioan Alexi și mitropolitului greco-catolic al Transilvaniei, Alexandru Sterca Șuluțiu, cerându-le să intervină pentru a studia teologia la Universitatea din Viena. După

⁴ Georgescu 1927, p. 7-12. Personalitatea marcantă a primului vicar foraneu al Maramureșului a fost reliefată și în ultima contribuție istoriografică referitoare la elita ecleziastică greco-catolică din Transilvania, în Popa-Andrei coord. 2013, p. 294-297.

⁵ ANMMFPGCI, dosar 9/1864-1865, f. 3.

⁶ ANCJFEGCCG, dosar 481/1867, f. 1v.

⁷ ANCJFEGCCG, dosar 481/1867, f. 2r.

⁸ Deși statutele n-au fost aprobate de guvern decât în anul 1868, *Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș* și-a început activitatea în anul 1860.

⁹ Bud 1906, p. 141-143.

¹⁰ A îndeplinit oficiul de vicar al Maramureșului între anii 1872 și 1878.

finalizarea studiilor teologice (a absolvit ca student eminent) a îndeplinit funcția de arhivar diecezan la Gherla¹¹. După hirotonie, a devenit paroh în Tăuții de Jos (localitate situată în proximitatea Băii Mari), în paralel îndeplinind și funcția de protopop al tractului Baia Sprie. În anul 1866 a fost desemnat paroh la Vad și protopop al nou-înființatului protopopiat al Marei (1867). A decedat la 10 decembrie 1878, la vârsta de 46 de ani¹².

În privința învățământului primar, vicarul Ioan Pop a continuat acțiunile inițiate de predecesorul său. Anterior numirii sale în calitate de administrator vicarial, la 20 aprilie 1872, a trimis Ordinariatului diecezan de la Gherla o scrisoare ce conținea observațiile inspectorului școlar comitatens Istvan Szilagyi referitoare la școlile confesionale din vicariat. Potrivit raportului, la unele școli confesionale frecvența a fost nesatisfăcătoare, nu existau pepiniere școlare și terenuri de gimnastică. În concluzie, acestea nu corespundeau prevederilor legislative, existând pericolul de a fi transformate în școli de stat. În perspectivă, pentru a fi cât mai bine informat, a solicitat protopopilor să prezinte periodic situațiile școlare existente la nivel de protopopiat, acestea urmând a fi analizate în cadrul ședințelor Consistoriului subaltern al Maramureșului.

În scopul contracarării politicii statului dualist ce viza transformarea școlilor confesionale în școli de stat, la începutul anului 1873, vicarul Ioan Pop a propus întocmirea unor statute, în baza *Articolului de lege XXXVIII*, din 1868, prin care să se asigure o mai bună susținere a școlilor confesionale și, implicit, îmbunătățirea situației materiale a dascălilor. Pentru realizarea acestui obiectiv a fost constituită o comisie formată din cinci membri: Ioan Pop (administrator vicarial), Mihail Kökényesdy (protopopul Cosăului), Ioan Bușția (profesor la Preparandia de stat din Sighet), dr. Ioan Mihalyi (avocat) și Petru Cupcea (învățător la Călinești)¹³.

Procesul de etatizare a școlilor primare românești va cunoaște un grad pronunțat după decesul, în anul 1871, a ministrului învățământului József Eötvös și numirea lui Ágoston Trefort. Noul ministru a modificat cadrul legislativ școlar, impunând învățarea obligatorie a limbii maghiare în toate școlile primare din Ungaria și Transilvania. Potrivit circulei transmise de episcopul Mihail Pavel, la 12 aprilie 1873, vicarul Ioan Pop a fost invitat la Gherla, în data de 28 aprilie, pentru a dezbate, alături de membrii Ordinariatului diecezan și de ceilalți vicari foranei, situația școlilor confesionale din întreaga dieceză și pentru „*aflarea modalității celei mai bune și corespunzătoare a susținerii și prosperării școlilor noastre populare confesionale*”¹⁴. Intenționând să așeze lucrurile pe făgașul normal, din anul școlar 1875-1876, Ioan Pop a deschis o practică nouă în administrația vicarială din Maramureș. Potrivit acesteia, atât el, cât și vicarii care i-au succedat, la începerea fiecărui an școlar vor emite circulare către preoți și dascăli, prin intermediul acestora fiind transmise recomandările ce se impunea pentru ca procesul de învățământ să se desfășoare în condiții optime¹⁵.

În timpul vicarului Ioan Pop au debutat vizitele inspectorului școlar comitatens la școlile confesionale din vicariat, acestea desfășurându-se la terminarea fiecărui an școlar. Prima inspecție a fost planificată pentru lunile mai-iunie 1876, dar aceasta nu a mai avut loc, deoarece inspectorul școlar s-a îmbolnăvit¹⁶. În septembrie 1876, a fost numit inspectorul școlar Bartolomeu Féjer. Anterior vizitelor pe care intenționa să le desfășoare la școlile confesionale, împreună cu noul reprezentant al autorităților comitatense, la 16 mai 1877, Ioan Pop a trimis protopopilor o circulară prin intermediul căreia au fost îndemnați să solicite preoților să se respecte durata minimă de opt luni a anului școlar (orele se vor desfășura până la data de 15 iunie 1877), iar dascălilor să-și desfășoare prelegerile cu regularitate, edificiile școlare urmând a fi igienizate și aerisite¹⁷.

Deși a îndeplinit demnitatea de vicar foraneu al Maramureșului pentru un scurt interval de timp, Ioan Pop s-a evidențiat pentru faptul că a continuat programul de organizare a învățământului confesional, inițiat de vicarul Mihail Pavel. S-a remarcat și prin faptul că a făcut primele demersuri pentru organizarea conferințelor învățătoarești, la nivel de protopopiate, și a *Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Maramureș*, inițiative rămase doar în faza de proiect.

Al treilea vicar al Maramureșului a fost **Mihail Kökényesdy**, paroh al Bârsanei și protopop al tractului Cosău. A îndeplinit funcția de vicar foraneu din decembrie 1878, până în septembrie 1887¹⁸. Înainte de a fi parohul Bârsanei a fost preot-cooperator („*coadjutor*”) la Săpânța și paroh la Biserica Albă, unități parohiale aflate în componența Protopopiatului Sighet. De-a lungul timpului, a mai îndeplinit calitățile de notar al Consistoriului subaltern „*marmațian*”, catehet și profesor de limba română la Gimnaziul romano-catolic din Sighet.

¹¹ Popa-Andrei coord. 2013, p. 314.

¹² ANCFEGCCG, registrul 686, f. 53.

¹³ ANMMFPGCC, dosar 42/1879, f. 31.

¹⁴ ANMMFOGCSȘ, dosar 26/1872-1878, f. 44.

¹⁵ Prima circulară vicarială pe probleme școlare a fost emisă la data de 25 septembrie 1875.

¹⁶ Printr-o scrisoare redactată la 30 mai 1876, vicarul Ioan Pop l-a imputernicit pe Vasiliu Gyenge, protopopul Izei, să inspecteze școlile confesionale din protopopiat și să asiste la examinarea elevilor la sfârșitul anului școlar. ANMMFPGCIZ, dosar 51/1876, f. 21.

¹⁷ ANMMFPGCI, dosar 36/1877, f. 23. ANMMFPGCIZ, dosar 61/1878, f. 20.

¹⁸ Mihail Kökényesdy a decedat la 1 septembrie 1887, la vârsta de 55 de ani, după 32 de ani de slujire preoțească. ANCFEGCCG, registrul 686, f. 70-71.

Perioada în care Mihail Kökényesdy a deținut funcția de vicar foraneu a fost marcată de promulgarea unor legi școlare, care au restrâns predarea și învățarea limbii materne în favoarea limbii maghiare, școala devenind un instrument al autorităților în procesul de maghiarizare. În anul 1879 a fost promulgat *Articolul de lege XVIII*, potrivit căruia, dacă într-o școală cu limba de predare nemaghiară nu se constata progres în învățarea limbii maghiare, după trei avertismente se dispunea închiderea acesteia și deschiderea unei școli comunale. Prin intermediul acestei legi, învățământul în limba maghiară a fost impus obligatoriu în toate școlile primare din Ungaria și Transilvania.

Eliminarea limbii române din învățământul secundar a dus la îndepărtarea lui Ioan Bușiția, în 1879, de la Preparandia de stat din Sighet, unde funcționa ca profesor de limba română, încă din anul 1870. Acesta a fost transferat la Sárospatak, în pofida intervențiilor făcute de vicar la forurile oficiale superioare. Chiar mai mult, în anul 1885, profesorului catehet i s-a interzis predarea religiei în limba română la Gimnaziul reformat.

În vara anului 1879, Mihail Kökényesdy a cerut dascălilor confesionali să se prezinte la cursul preparandial de șase săptămâni, de învățare a limbii maghiare, organizat la Sighet, în conformitate cu noile reglementări școlare¹⁹. De asemenea, pentru acoperirea „stațiunilor docențiale” cu învățători calificați, vicarul a propus Ordinariatului diecezan ca posturile vacante să fie ocupate temporar cu absolvenți de teologie care, până la primirea harului divin prin Sfânta Taină a Hirotoniei, să acumuleze experiență, calificându-se mai întâi ca dascăli.

În anul 1883, în urma unei decizii luate de Consistoriul subaltern al Maramureșului, și după aprobarea statutelor de către Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, a fost înființată *Reuniunea învățătorilor greco-catolici români din Maramureș*. Adunarea oficială de constituire a Reuniunii s-a desfășurat la Sighet, în sala de ședințe a comitatului, la 16 noiembrie 1883²⁰. În cadrul acestei ședințe a fost ales un comitet de conducere, care a avut următoarea componență: președinte – vicarul Mihail Kökényesdy, vicepreședinte – Tit Bud (protopopul Marei), notar primar – învățătorul Petru Cupcea din Călinești și notar secundar – învățătorul Augustin Pop din Sat-Șugatag.

Situația învățământului românesc se va agrava odată cu numirea lui Gyula Zágrocki, la data de 1 septembrie 1883, în funcția de inspector școlar pentru comitatul Maramureșului. Acesta a manifestat un interes excesiv pentru școlile de stat cu limba de predare în maghiară. Începând cu luna septembrie a anului 1884, a făcut numeroase demersuri pentru înființarea unor școli de stat în Protopopiatul Vișeu. Pentru a contracara aceste acțiuni, la recomandarea Consistoriului școlar de la Gherla, vicarul Mihail Kökényesdy împreună cu Tit Bud, protopopul Marei, s-au deplasat de mai multe ori în parohiile din protopopiatul menționat, pentru ca, în înțelegere cu senatele școlare, să zădărnicească acest plan de deznaționalizare. Lupta pentru păstrarea caracterului confesional al școlilor românești a continuat și în anii următori. În anul 1885, vicarul s-a confruntat cu situații similare în protopopiatele Iza și Leud, unde a trebuit să țină piept dascălilor, care fuseseră ademeniți de veniturile substanțiale pe care le-ar fi obținut dacă sprijineau proiectul înființării școlilor de stat.

După moartea lui Mihail Kökényesdy, oficiul de vicar a rămas vacant până la data de 15 noiembrie 1887, moment în care a fost ocupat de către **Tit Bud**, care la acea vreme îndeplinea calitatea de preot în Sat-Șugatag și protopop al tractului Mara. Acesta s-a născut la 24 decembrie 1846 în familia preotului Ioan Bud din Sat-Șugatag²¹. A urmat clasele primare în satul natal, iar cele secundare la Sighet, Ungvár și Beiuș. Între anii 1866 și 1869 a urmat studiile teologice la Gherla. În perioada formării preoțești a fost remarcat de episcopul Ioan Vancea, care l-a însărcinat cu redactarea corespondenței episcopale. Dexteritatea și eficiența arătată de tânărul ucenic, potrivit unei însemnări autobiografice din 1908, l-ar fi determinat pe episcop să afirme „că dacă ar avea încă un secretar care să știe a scrie atât de iute și legibil ca mine nu i-ar trebui tipografie”²².

Tit Bud a fost hirotonit preot în octombrie 1869, în catedrala din Blaj, de către Ioan Vancea, ajuns între timp la rangul de mitropolit. Între anii 1870 și 1873 a îndeplinit calitățile de capelan și dascăl la Leud. Din anul 1873, a îndeplinit funcția de notar consistorial în cancelaria diecezană de la Gherla, post ocupat la recomandarea noului episcop, Mihail Pavel. După plecarea episcopului Mihail Pavel la Oradea, Tit Bud se întoarce ca preot în satul său natal (a slujit aici între anii 1880 și 1899). În paralel, începând cu anul 1882 a îndeplinit funcția de protopop al tractului Mara și pe acela de asesor al Consistoriului subaltern al Maramureșului. La 1 martie 1899, a devenit paroh al Sighetului, transferând sediul Oficiului vicarial de la Sat-Șugatag la Sighet, reședința comitatului. În anul 1900 a participat la Sinodul provincial desfășurat la Blaj²³, în urma căruia a fost investit oficial în funcția de vicar foraneu al Maramureșului²⁴.

¹⁹ ANMMFPGCC, dosar 42/1873-1879, f. 82-83.

²⁰ ANMMFPGCIZ, dosar 71/1882, f. 6. În cadrul diecezei de Gherla au funcționat cinci reuniuni învățătoresci: Reuniunea învățătorilor români sălăjeni, Reuniunea „Mariana” de la Rodna, Reuniunea învățătorilor din jurul Gherlei, Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Satu Mare și Ugocea și Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Maramureș.

²¹ După tată, provenea dintr-o veche familie nobiliară maramureșeană atestată încă din anul 1361. Mama vicarului, Tecla Bud (născută Perger), era sora episcopului Berger din Košice (Slovacia). Popa-Andrei coord. 2013, p. 112.

²² Sima și colab. 2014, p. 95.

²³ Conciliul III 1906, p. 30.

Cele trei decenii în care Tit Bud a îndeplinit calitatea de vicar al Maramureșului au fost marcate de presiunea constantă pe care autoritățile statului au așezat-o asupra școlilor confesionale românești. Au existat numeroase încercări de transformare a acestora sub pretextul spațiului insuficient, al dotării necorespunzătoare cu manuale și rechizite școlare, și al neconformității, în general, cu legislația în vigoare, în școli de stat, cu predare în limba maghiară.

O primă radiografie a situației în care se găseau școlile confesionale din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului a fost realizată de Tit Bud la puțin timp după desemnarea în oficiul de administrator vicarial. Astfel, la data de 8 aprilie 1888, vicarul s-a confesat protopopului Izei, Mihail Iurca, arătându-i „cu durere” că în cele mai multe școli frecventează doar ¼ din copiii de vârstă școlară, că nu se țin școli „de repetiție” în duminici și sărbători, că deficitul de carte didactică este considerabil, existând cazuri în care câte zece copii utilizează un singur manual școlar și că preoții nu inspectează școala și nu-și împlinesc obligația de a catehiza. Continuând mărturisirea, vicarul a oferit una dintre cele mai frumoase definiții ce pot fi formulate vreodată cu privire la rolul școlilor confesionale la temelia neamului românesc: „Școala ne este tezaurul cel mai scump, grădina creștinismului și dacă nu vom socoti de dânsa, dacă vom lăsa ca să crească în ea buruieni, pruncii și nepoții noștri, dintre care pe foarte mulți îi creștem de preoți, nu vom mai avea popor sau (n.n. vom avea) un popor neînvățat și necredincios”²⁵.

Funcționarea școlilor confesionale a fost condiționată, în primul rând, de asigurarea resurselor materiale necesare plății salariului învățătorului și întreținerii imobilului școlar. În majoritatea localităților din Maramureș, retribuția dascălilor se făcea din așa-numitele fonduri „regale”, rezultate în urma arendării dreptului de cârciumărit, încredințate parohiilor și școlilor confesionale de către antistiile comunale. În anul 1888, statul dualist austro-ungar a hotărât interzicerea dreptului de cârciumărit și răscumpărarea „regalelor” prin intermediul unor obligațiuni de stat²⁶, fapt pentru care destinul unor școli confesionale din vicariat a devenit incert. În acest context, Tit Bud i-a îndemnat pe preoți, în calitate de președinți ai senatelor școlare, ca din sumele de răscumpărare a „regalelor” oferite de stat, să înființeze așa-numitele fundații școlare.

În anul 1890, în urma numeroaselor demersuri întreprinse la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice și la conducerea comitatului, pe baza actelor păstrate de preotul Petru Salca din Giulești privitoare la *Fundația Kaszö*, vicarul a recuperat o dobândă de 2.900 de florini pentru valoarea totală a fundației de 3.785 florini²⁷, suma obținută fiind împărțită la 29 de parohii („*comune bisericești*”). Tit Bud a recomandat ca fiecare parohie beneficiară să păstreze suma repartizată sub forma unor depozite, la care dobânzile să se capitalizeze pentru asigurarea, în perspectivă, a unor fonduri substanțiale, banii urmând a fi folosiți pentru salarizarea anuală a dascălilor și întreținerea edificiilor școlare.

Promulgarea *Articolului de lege XXVI*, din anul 1893, referitor la creșterea salariilor dascălilor la 300 de florini, a atras după sine un interes mărit din partea autorităților comitatului pentru școlile confesionale din vicariat. La 13 iunie 1894, Comisia administrativă comitatensă a stabilit ca în situația unităților școlare la care nu erau asigurate resursele necesare majorării salariilor învățătorilor, la nivelul prevăzut de lege, diferența să fie suportată de către stat prin acordarea unui ajutor financiar. Subsidii au fost solicitate doar de parohiile mai mici, cum ar fi Ferești, cu filia Cornești (din Protopopiatul Cosău) sau Vad, cu filia Valea Porcului (din Protopopiatul Mara). Pentru salvarea școlilor confesionale din Glod și Slătioara (Protopopiatul Iza), senatele școlare au solicitat fuzionarea celor două posturi de dascăl, cerere neaprobată însă de Comisia administrativă comitatensă.

La 16 iulie 1894, în *Unirea*, vicarul Tit Bud a publicat un amplu articol referitor la „*sistematizarea soluțiilor docențiale la 300 florini*”, din care a rezultat faptul că la 49 de școli confesionale din vicariat, din cele 50 existente (cu excepția „*stațiunii docențiale*” din Ferești-Cornești, unde salariul dascălului a rămas la 210 florini) au fost aplicate prevederile legii din anul 1893. Edificiile școlare corespundeau cerințelor oficiale, iar din 50 de dascăli, doar 4 nu au susținut examenul „*de calificățiune*”. De asemenea, din „*obligațiunile desdăunării regalelor*” antistiile comunale au donat școlilor aproximativ 130.000 florini, din acești bani constituindu-se fundații școlare. În concluzie, cu sprijinul și „*mulțămită energiei*” protopopilor și a preoților din vicariat a fost păstrat caracterul confesional al școlilor primare românești²⁸.

Pentru susținerea financiară a parohiilor mai sărace, prin intermediul *Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Maramureș*, Tit Bud a promovat pomicultura, o activitate care putea aduce considerabile surse de venit. Prin circulara vicarială din 29 ianuarie 1898, dascălii au fost încurajați să înființeze mici pepiniere („*grădini de pomărit*”) în proximitatea

²⁴ A fost desemnat vicar foraneu al Maramureșului de către Ioan Szabo, episcopul Gherlei, la data de 29 septembrie 1900. ANCFEGCCG, dosar 8496/1900, f. 1, 28.

²⁵ ANMMFPGCIZ, dosar 90/1888, f. 29v.

²⁶ Din fondurile „regale”, în cinci parohii au fost suportate inclusiv drepturile salariale ale slujitorilor bisericești. Potrivit deciziei, fiecare potențial beneficiar era obligat să înainteze până la sfârșitul lunii martie 1889 „*pretențiunile*” către Ministerul de Finanțe, în caz contrar putându-se pierde toate drepturile financiare aferente.

²⁷ Nu se cunoaște originea și data înființării acestei fundații. Incendiul de la sediul comitatului, din anul 1864, a distrus actele originale ale fundației, în arhiva parohială din Giulești păstrându-se doar o copie autenticată a actelor de înființare a fundației. Potrivit acesteia, la „*Casa de păstrare*” a comitatului fusese depusă suma de 3.785 florini. ANMMFPGCV, dosar 8/1890, f. 22v.

²⁸ *Unirea* 1894, p. 276.

edificiilor școlare, urmând să altoiască și să transplanteze pomi fructiferi și în grădinile localnicilor²⁹. Au fost instituite două premii în valoare de 10 și 5 florini, acestea acordându-se anual dascălilor care s-au specializat și au dovedit „sărguință” în pomicultură, dar și celor care au prezentat cea mai bună „dizertație” sau au organizat coruri școlare și sătești.

Vicarul Tit Bud a manifestat o preocupare constantă pentru renovarea și adaptarea localurilor de școală la cerințele legislației școlare, fie prin transformarea vechilor școli de lemn și mărirea spațiului destinat orelor de curs, fie prin construirea unor edificii noi, de piatră. La sfârșitul deceniului nouă a secolului al XIX-lea, oficialitățile comitatului intenționau să transforme școlile confesionale din Nănești, Poieni și Glod (din Protopopiatul Iza) în școli de stat cu limba de predare în maghiară. Procesul de etatizare a fost împiedicat de poziția fermă a vicarului maramureșean, care a luat măsurile necesare pentru salvarea caracterului confesional al școlilor în cauză. În acest sens, la Nănești, în primăvara anului 1890, erau pregătite materialele de construcții necesare extinderii școlii, iar la Poieni, casa parohială se afla într-un amplu proces de reedificare, din două încăperi realizându-se o sală mare de clasă. Situația era mult mai evidentă la Glod, unde a fost construită o școală nouă, de piatră. Pentru toate cele trei localuri de școală, după cum a afirmat vicarul Bud, au fost luate măsuri urgente să fie finalizate și dotate corespunzător până la începutul anului școlar 1890-1891³⁰. În cele trei decenii, în care a îndeplinit calitatea de vicar al Maramureșului, au fost construite peste 20 de edificii școlare noi.

La puțin timp după apariția *Articolului de lege XXVII* (Legea Apponyi)³¹, din anul 1907, care reglementa o creștere excesivă a orelor de limba maghiară, au existat situații în care unii dascăli, din exces de zel, s-au grăbit să aplice noile reglementări legislative³², motiv pentru care Tit Bud a solicitat clarificări din partea Consistoriului școlar din Gherla. Divergențe au apărut și în ceea ce privește limba „de propunere” a religiei și de catehizare a elevilor români greco-catolici de la școlile de stat. Referitor la aceste aspecte, în ședința din 23 septembrie 1908, Consistoriul a precizat că, în conformitate cu articolul 63 din *Articolul de lege XXXVIII* din 1868 („*fiecărui elev are să i se propună în școală în limba sa maternă*”) și cu articolul 56 al aceleiași legi („*de instrucțiunea în religie și morală sunt obligate a se îngriji respectivele confesiuni*”), limba de predare este limba română. În concluzie, vicarul a adus la cunoștința preoților și dascălilor aceste normative, îndrumându-i să militeze pentru predarea religiei în limba liturgică a bisericii³³.

Alături de susținerea învățământului confesional primar, Tit Bud a manifestat o preocupare constantă pentru susținerea *Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș* și a *Reuniunii învățătorilor greco-catolici români din Maramureș*. Între anii 1887 și 1914 a fost vicepreședinte, iar din 1914 și până la moarte, a fost președintele *Asociațiunii Maramureșene*. S-a îngrijit, atât de funcționarea *convictului* pe care l-a prevăzut cu personal corespunzător (prefect, viceprefect), cât și de ocuparea locurilor din internat prin organizarea anuală, în lunile iulie-august, a concursurilor de admitere pentru elevi³⁴. În primii 20 de ani de existență a internatului, au fost sprijiniți material peste 170 de elevi proveniți din satele Maramureșului, care urmau cursurile Preparandiei de stat și a gimnaziilor (romano-catolic și reformat) din Sighet³⁵.

În anul 1887, vicarul Tit Bud a fost ales în calitatea de președinte a *Reuniunii învățătorilor greco-catolici români din Maramureș*. Până în momentul dizolvării acestei forme de organizare a învățătorilor confesionali³⁶, a inițiat și încurajat desfășurarea de numeroase activități, precum: pomicultura, culegerea de folclor, scrierea unor schițe

²⁹ Prin intermediul circulei vicariale din 29 ianuarie 1898, Tit Bud a prezentat veniturile obținute de maramureșeni, în anii anteriori, din comercializarea „*poamelor*”. Astfel, în anul 1895, au fost vândute fructe în valoare de 400.000 de florini, iar în anul 1896, de 250.000 de florini. Activitatea dascălilor de altoire a pomilor fructiferi era, în viziunea vicarului, aproape la fel de benefică și productivă pentru cei din mediul rural ca instruirea școlară: „*Afară de școală, acesta este binele cel mai mare pe care-l puteți face cu poporul și sunt convins că Dumnezeu voastră din toată inima, voți binele poporului*”. *Tribuna poporului* 1898, p. 101.

³⁰ ANCFEGGCC, dosar 2639/1890, f. 3.

³¹ În epocă, legea școlară a primit porecla de „*cod penal*”. Prin intermediul acesteia s-a ajuns la o creștere excesivă a orelor de limba maghiară (13 ore/săptămână), scopul propus fiind acela ca, după patru ani de școală, copiii să poată să-și exprime „*în grai viu și în scris, gândurile în limba maghiară*”. De fapt, a fost o punere în practică a concepției de educație națională maghiară a naționalităților, prin limba maghiară și prin toate celelalte elemente care erau în măsură să promoveze cultura maghiară, precum: *istoria, constituția, geografia, „cântarea”, „gimnastica” și „jocurile ungurești*”, grija principală a dascălilor trebuind să fie, înainte de toate, educația patriotică a elevilor și, ulterior, educația religioasă și morală. În litera legii, dascălii, inclusiv cei confesionali, deveneau funcționari publici („*oficanți publici*”), cu obligația de a depune la preluarea postului un jurământ de fidelitate față de stat („*patria mamă*”). Școlile puteau fi inspectate nu numai de inspectorul școlar comitatens, ci și de notarii comunali sau administratorii de plasă, care, dacă nu ar fi mulțumiți de progresul făcut în asimilarea limbii maghiare, puteau dispune pedepsirea învățătorului, suspendarea sau înlăturarea din post, mergându-se în final chiar la închiderea școlii respective.

³² În cadrul sinodului de toamnă al tractului Mara a fost prezentat cazul învățătorului din Sat-Șugatag, care grăbindu-se să aplice reglementările legii școlare din anul 1907 „*a exilat cărțile românești în podul școlii*”. *Unirea* 1907, p. 396.

³³ ANMMFGGCC, dosar 63/1908, f. 32.

³⁴ „*Concursul*” pentru ocuparea locurilor din internat era publicat anual în periodicile ce apăreau atât în Maramureș, cât și în Transilvania. Fiecare candidat era obligat, în prealabil, să trimită vicarului Tit Bud „*recursele prevăzute cu testimoniu școlar*”.

³⁵ Marina 1998, p. 182.

³⁶ Potrivit documentelor de arhivă, *Reuniunea* a funcționat până în anul 1911. ANMMFGGCC, dosar 31/1901-1902, f. 52.

monografice despre satele Maramureșului și școlile satești, organizarea corurilor școlare și bisericești. Prin intermediul *Reuniunii*, Tit Bud a urmărit constant procesul de perfecționare a dascălilor. În cadrul adunărilor generale anuale, desfășurate invariabil în luna mai, având ca locație, prin rotație, școlile confesionale din parohii, au fost susținute „dizertații” cu un bogat conținut didactic și nu numai³⁷. Mai mult, pentru a pune bazele unei biblioteci a *Reuniunii*, în anul 1902, vicarul a donat un număr de 157 de volume, majoritatea fiind lucrări cu un bogat conținut pedagogic³⁸.

În linii generale, vicarii menționați în cadrul studiului de față pe lângă multiplele responsabilități deținute pe diferite paliere ale administrației bisericești și-au asumat rolul de coordonatori ai întregului cler greco-catolic în organizarea și menținerea funcționalității școlilor confesionale din Maramureș, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până la Marea Unire. În completarea oficiilor ecleziastice, au avut funcții de conducere în principalele instituții de cultură românești existente în comitatul Maramureș, în perioada modernă (*Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș*, *Preparandia*, *convictul*, *Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Maramureș*). Contracărând imixtiunea oficialităților în problemele învățământului, dar și efectele politicii școlare a regimului dualist austro-ungar ce-și propusese desființarea treptată a școlilor confesionale, vicarii maramureșeni au contribuit la salvarea acestora și a caracterului lor național.

Bibliografie

- ANCJFEGCCG – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla.
ANMMFOGCSS – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond Oficiul Parohial Greco-Catolic Sat-Șugatag.
ANMMFPGCC – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Cosău.
ANMMFPGCI – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Ieud.
ANMMFPGCIZ – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Iza.
ANMMFPGCV – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Vișeu.
Bud 1906 – Tit Bud, *Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș 1860-1905*, Gherla, 1906.
Conciliul III 1906 – *Conciliul provincial al treilea al provinciei bisericești greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș ținut la anul 1900*, Blaj, 1906.
Georgescu 1927 – I. Georgescu, *Episcopul Mihail Pavel. Viața și faptele lui (1827-1902). La o sută de ani de la nașterea și la douăzeci și cinci de la moartea lui*, Oradea, 1927.
Popa-Andrei coord. 2013 – Mirela Popa-Andrei (coord.), Diana Covaci, Ana Victoria Sima, Mihaela Bedecan, Aurelia Dan, I.M. Balog, *Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918). Dicționar*, Cluj-Napoca 2013.
Marina 1998 – Mihai Marina, *Maramureșeni – portrete și medalioane*, Cluj-Napoca, 1998.
Sima și colab. 2014 – Ana Victoria Sima, I. Cârja, Fl. Vida, *Contribuții la memorialistica greco-catolică. Însemnările lui Tit Bud – vicar foraneu al Maramureșului (1887-1917)*, în A. Varga, I.M. Balog (coord.), *Diversitate culturală, realități politice și multiconfesionalism în Transilvania și Banat (sec. XVIII-XX). Cercetătorului științific gr. I dr. Dumitru Suciu la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Cluj-Napoca, 2014, p. 89-108.
Tribuna poporului 1898 – *Tribuna poporului*, anul II, nr. 21, Arad, 31/12 februarie 1898.
Unirea 1894 – *Unirea, foaia bisericească-politică*, anul IV, Blaj, nr. 30/1894.
Unirea 1907 – *Unirea, foaia bisericească-politică*, anul XVII, Blaj, nr. 46/1907.

³⁷ În *Colecția documente ecleziastice* deținută de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș se păstrează procesele verbale ale adunărilor generale ale *Reuniunii*, desfășurate între anii 1886 (Sighet, 2 iulie 1886) și 1905 (Petrova, 11 mai 1905). Prin consultarea acestui bogat filon arhivist pot fi analizate multitudinea temelor conținute în disertațiilor susținute de dascălii maramureșeni.

³⁸ *Unirea* 1907, p. 397.

MĂRTURII ȘI IMAGINI DESPRE CONSTANȚA PÂNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Dr. Paul Dominte

Abstract. *Memoires and Images about Constanța until the First World War.* As much as Constanța is restored as an important comercial and touristic centre at the Black Sea, starting with the second half of the 19th century, the memoires related to the city, its aspect and inhabitants start to take shape. More autochthonous and foreign authors transmitted a series of plastic pictures pictures of a memorial type, important documents for the reconstruction effort of the city epoch image.

Cuvinte cheie: *Constanța, oraș. memorii, salubritate, modernizare.*

Key words: *Constanța, city, memories, sanitation, modernization.*

Anterior mijlocului secolului al XIX-lea, mărturiile despre Constanța sunt lacunare, aceasta datorându-se distrugerilor repetate la care a fost supusă localitatea, mai ales în timpul războaielor ruso-turce.

Încă din sec. al VI-lea, alături de vechea denumire a Tomisului apare alta nouă: Constantiana. În hărțile nautice italiene din sec. XIV-XVI, când orașul a cunoscut un reviriment al activității sale comerciale sub genovezi, se impune toponimul Constanza, apoi Küstenge, în epoca otomană, pentru ca, după instalarea administrației românești, în 1878, orașul să fie definitiv denumit Constanța¹. Aceasta i-a determinat pe unii istorici să afirme și să susțină originea genoveză a numelui orașului.

Până în sec. al XIII-lea, porturile maritime de pe coasta vest-pontică au fost dominate de bizantini, perioada fiind însă foarte săracă în izvoare în ceea ce privește activitatea din portul Constanța. Cert este că din secolul al XIII-lea orașul apare în portulanele genovezilor, care au făcut aici și la Mangalia comptoare comerciale. După Tratatul de Nymphaeum, din 1261, împăratul Mihail VIII Palaiologos le-a acordat genovezilor accesul la Marea Neagră, iar ei întemeiază mai multe cetăți porturi pe coastele pontice. Unul dintre cele mai importante puncte de descărcare a mărfurilor devine Vicina, unde se aduceau stofe de lux: postav și mătăsuri și se încărcau: în, cereale, miere și lemn.

Constanța apare în portulanul lui Piero Visconti din 1318 păstrat la Biblioteca Imperială din Viena. Deși nu a avut dezvoltarea imperioasă a Vicinei, genovezii au lăsat aici urme ale activității lor comerciale: un mic port, un dig de vreo 200 de metri, depozite, un zid de apărare.

Pentru Constanța urmează o perioadă de eclipsă, după 1420, când Dobrogea este ocupată de către otomani. Centrul administrativ al Dobrogei se mută la Babadag, iar conducătorul provinciei poartă titlul de seraschier de Silistra. Totuși, în unele perioade, orașul mai are caracterul unei mici schele unde se încărcau din Țările Române cereale și alte produse agricole pentru Constantinopol².

În epoca de sfârșit a stăpânirii otomane orașul a fost de mai multe ori devastat, cauza fiind războaiele ruso-turce din secolele XVIII-XIX, ce au avut drept teatru de operațiuni Dobrogea, punte de legătură între cele două împărății. Aceasta a afectat, uneori până la totala dispariție, viața cotidiană a așezărilor de aici. Charles de Peyssonnel, consul francez la tătării din Crimeea, nota că la mijlocul secolului al XVIII-lea orașul devenise reședința uni Agă, șef de departament otoman și portul său servea mai ales exportului de cereale către Constantinopol.

Un alt călător străin, Wenzel von Brognard, a deplâns în deceniul nouă al secolului al XVIII-lea distrugerile provocate de războiul ruso-turc ce afectaseră localitatea, astfel încât din 800 de case nu au mai rămas în picioare decât vreo 200³.

În 1809, în timpul războiului din anii 1806-1812, trupele generalului rus Bagration⁴ au distrus din nou orașul. După 1821 locuitorii se întorc la casele lor și localitatea se reface, ajungând cam la o populație de 2.000 de oameni, după evaluările ofițerului prusac von Moltke⁵.

O nouă agresiune survine în urma războiului ruso-turc din anii 1828-1829, când fortificațiile orașului au fost distruse, o mare parte a populației decimată de ciumă, iar în picioare n-au mai rămas decât vreo 30 de case⁶. După războiul amintit mai sus, când rușii au devastat toată Dobrogea, în provincie au mai rămas cam 40.000 de locuitori iar în Constanța cca. 68 de case, așa cum arată o hartă a statului major rusesc citată de G. Vâlsan⁷.

¹ Buzoianu 2007, p. 17.

² Diana 1996, p. 90-91.

³ Moise 2001, p. 44-45.

⁴ Covacef 1999, p. 111. Trebuie remarcat că Marian Moise îl amintește drept conducător al cazacilor ce au atacat Constanța pe generalul rus Plotov – vezi Moise 2001, p. 45.

⁵ Covacef 1999, p. 111.

⁶ Șerban 2002, p.102.

⁷ Vâlsan 1912, p. 225, Apud Arbore 1916, p. 34.

Până la mijlocul secolului al XIX-lea avem creionată o imagine destul de completă despre aspectul orașului de la marele scriitor danez Christian H. Andersen, care trece prin Constanța în 1841. Deși autorul amintește de războiului din 1809, când Constanța – află scriitorul – a fost complet distrusă de ruși, „toate aveau aparența aici ca și când aceasta s’ar fi întâmplat acum câteva săptămâni”. Strada principală, de altfel destul de lată, era formată din case dărăpănate, printre coloane de marmură ce păreau din alt timp. Uneori capitellurile acestor antice coloane jucau rolul de a sprijini câte un balcon. În cafenea, de asemenea „sărăcuță”, câțiva turci își fumau ciubucele fără să-i bage în seamă pe călători, în timp ce pe stradă alți câțiva zdrențăroși, cu bărbi lungi, caftane și turbane, adunau tot ce găseau pentru a face focul, căci lemne nu existau pe o întindere de mai multe mile. În rest, la orizont, o imensă stepă, pe malul mării, animale moarte; în schimb masa la cârciumă era excelentă și scriitorul petrece aici o seară plăcută și veselă. Țăranii munteni „în cojoace de oaie și cu pălării negre de pâslă, ale căror boruri atârnavă ca adevărate umbrele gigantice peste spate și umeri” urmau să-i conducă a doua zi cu carele până la Cernavodă. De altfel, îi liniștesc gazdele, prin stepă sunt numai nomazi munteni și nu are ce să li se întâmple.

Andersen intră și în casa unui tătar, cu acoperișul de trestie până la pământ și formă de cort. Înăuntru plin de funigii, în timp ce gazda își frigea o bucată de carne la foc.

La han, de-a lungul pereților se întindeau canapele late cu rogojini pe care călătorii urmau să se culce. Dar tunetul mării nu-i dă pace scriitorului.

A doua zi plecarea. Ieșirea din oraș se făcea pe lângă ruinele redutelor din timpul ultimului război turcesc, acum tocmai bune de a servi ca adăpost câinilor sălbatici. Interesant este faptul că, în ciuda aspectului deplorabil al așezării, Andersen folosește pentru Constanța termenul de oraș, deși hanul cu birou la care a tras, construit de Comitetul pentru navigație pe Dunăre, a fost făcut după multe dificultăți, până a primit aprobarea de la otomani ca pasagerii să poată „lua acest drum mai scurt prin țară” către Cernavodă⁸.

O imagine asemănătoare a orașului este descrisă de Franz Seraphim Grillparzer, care găsește în 1843 că acesta era devastat, dezolant. Totuși are unde să guste o supă caldă și un vin de Tenedos⁹.

Deși după această dată Constanța s-a refăcut, în timpul războiului Crimeii, în aprilie 1854, fiind atacată de cazaci, otomanii au masacrat întreaga populație creștină a orașului, după care l-au părăsit în ruine¹⁰. Ca și cum n-ar fi fost de ajuns, în rândul trupelor franceze ce se vor cantona în localitate a izbucnit o molimă de holeră, care a secerat viața a nu mai puțin de 500 de ostași, înainte ca supraviețuitorii să poată fi transportați la spitalul din Varna, la ordinul generalului François Canrobert¹¹.

Conform mărturiei unui centenar de pe la 1850, în Constanța existau 2 străzi, fără trotuare și lumini; în rest ciulini, scaieți și era plin de câini vagabonzi, iar lupii se aventurau în oraș pe timp de iarnă. „Conacul[]”, reședința caimacamului, se afla pe locul Liceului „Mihai Eminescu” de astăzi. Două cafenele insalubre, una aproape de port și alta ceva mai sus, țineau loc de burse de afaceri, de întâlnire și distracție pentru populație¹².

Relansarea comercială a orașului în sec. al XIX-lea s-a datorat în mare măsură unei conjuncturi geopolitice favorabile, în contextul rivalității ruso-otomane pentru dominația asupra Mării Negre. Războiul Crimeii (1853-1856), câștigat de otomani cu sprijin occidental, l-a determinat pe sultanul Abdülmecit [Abdulamit] I-ul (1839-1861) să întreprindă o politică reformatoare, menită a salva Imperiul otoman de la o iminentă înghițire de către Rusia țarilor. Epoca reformatoare demarată de sultan, cunoscută în istorie cu numele de *tanzimat*, a vizat și transformarea porturilor otomane de pe coasta de vest a Mării Negre, aflate într-o adevărată stare de subdezvoltare față de cele rusești, în puncte eficiente ale tranzitului comercial cu Occidentul.

Această operă înnoitoare a fost încredințată lui Midhat Pașa (1822-1884), în care unii istorici au văzut un adevărat Richelieu¹³ al Imperiului Otoman. Acestui dregător i-a revenit importanta sarcină de a construi drumuri, poduri, căi ferate, de a reamenaja porturi, pentru a propulsa Imperiul în modernitate, prin asigurarea legăturilor eficiente cu Europa Centrală și Orientală. Din Vilaietul Tuna (Dunărea) făceau parte porturile Küstenge (Constanța) și Varna, care au fost gândite ca adevărate replici ale Odesei rusești. Acestea trebuiau să devină modelele operei reformatoare și cele mai importante puncte de tranzit ale negoțului cerealier de pe coasta de vest a Mării Negre. Așadar Constanța a beneficiat încă odată de poziția sa geografică pentru a renaște în mod spectaculos.

Pentru a-și asigura legătura rapidă cu porturile de la Dunăre, în zonă a început o adevărată febră a construcțiilor feroviare, iar otomanii, lipsiți de fondurile necesare unor investiții de anvergură, au ales calea concesiilor străine. Cum proiectul a fost câștigat de către compania engleză Barkley, aceasta a construit calea ferată până la

⁸ Păunel 1929, p. 66-68.

⁹ „Litoralul”, nr. 4, 1973, 311, p. 2, Apud Diana 1985, p. 278.

¹⁰ Diana, Pașca 2002, p. 71.

¹¹ Lungu 1997, p. 122.

¹² Cioroiu 1981, p. 36.

¹³ King 2005, p. 291.

Dunăre, iar Constanța, care până atunci era caracterizată drept un biet cătun neprimitor, plin de țăntări purtători de malarie, a început să înflorească.¹⁴

Așadar Constanța arăta la mijlocul secolului al XIX-lea ca o mică așezare cu câteva zeci de suflete, aflată sub dominație otomană, și a început să se dezvolte după 1857, când compania engleză „*Danube and Black Sea Railway Co. Ltd.*”, condusă de Trevor Barclay, obține concesiunea exploatării portului de la otomani. Se poate afirma că principala activitate a Constanței odată cu relansarea sa în epoca modernă a fost tot cea comercială, în condițiile rivalității cu porturile rusești de la Marea Neagră, prin care se derula mai bine de 2/3 din comerțul cu cereale al Imperiului rus¹⁵.

Cincisprezece ani după Andersen, pe la 1856, în oraș vine Camille Allard, care stă o săptămână pentru a-și vedea proprietatea, timp în care s-a întâlnit cu persoane, unele importante, funcționari ai Imperiului Otoman. Orașul se vedea de pe vapor ca o linie de teren cu faleze printre care se zăreau câteva case și plaje mult mai întinse decât cele de la Balcik. De asemenea, câteva magazine risipite printre ruinele orașului proaspăt scoase la lumină, iar în port, mici nave de comerț. În momentul intrării în radă, o șalupă le ia actele și o declarație. Pe plajă se zăreau aruncate schelete de vite și cai pe care câțiva câini vagabonzi și le disputau. Din când în când, își făcea apariția câte o femeie musulmană ca o arătare. În concluzie, orașul îi oferă francezului un tablou neatrăgător. În schimb marea îi face o impresie foarte bună¹⁶. Muncitorii care lucrau la terasament în acea perioadă au contribuit de asemenea la animația din Kustenge¹⁷. Prin comparație cu turcii, cazacii și bulgarii aveau defectul de a bea mereu rachiu¹⁸.

De la sfârșitul lui iulie până pe 27 noiembrie Allard a plecat împreună cu familia pe Dunăre și a vizitat aproape toate satele din Dobrogea. La întoarcere „*Kiustenge ni s-a părut tristă și solitară ca o stepă pe care nu-ți vine s-o traversezi*”¹⁹, nota autorul.

După războiul din anii 1877/1878 și proclamarea independenței, intrarea Dobrogei în componența statului român a transformat Constanța în principala poartă comercială cu lumea: „*Plămânii țării, gura prin care să respire și respire România*”²⁰, cum îi plăcea să se exprime primului ministru de atunci, I. C. Brătianu. După această dată orașul s-a dezvoltat rapid, cauzele revirimentului fiind multiple.

O constatare despre imaginea Constanței este că nu a avut un aspect foarte salubru la intrarea sub administrația românească. Între străzi și trotuare erau practicate șanțuri de scurgere a apei pluviale, iar întreținerea și curățarea lor era o obligație comunitară. Regulamentul pentru administrația interioară a „*Comunei Urbane Kiustengea*” obliga proprietarii și chiriașii să măture „*dis-de-dimineață*” în fața porții și să adune gunoii lângă șanțuri²¹. Cât de eficient a fost acest sistem bazat pe constrângeri este lesne de închipuit.

Totuși nu trebuie să minimalizăm eforturile edililor de a menține ordinea la standardele epocii, dar pentru a înțelege roadele străduințelor acestora în efortul de modernizare pe coordonate occidentale a orașului este util să observăm de la ce nivel de organizare s-a pornit.

Mihai Măldărescu, un fost învățător din oraș, scria în 1935, evocând aspectul orașului în momentul intrării sale sub administrație românească: „*Orașul Constanța seamăna cu o biată mahala turcească, murdară, plină de dărâmături, străzi nepavate, gropi și maidane pustii. Tot orașul era format din câteva străzi în jurul pieței „Ovidiu” de astăzi, cari duceau toate în port*”²². Deși nu pare o imagine prea măgulitoare, iar Măldărescu nu trăise probabil acele vremuri, știind totul mai mult din auzite, izvoarele de arhivă confirmă adevărul acestui aspect semiurban al Constanței.

Situația începe să se schimbe după 1878. În 1884 Constanța a fost vizitată de un iubitor al țării noastre, scriitorul italian Bruto Amante, care ne-a lăsat o descriere a orașului în lucrarea *La Romania*. Aici l-a cunoscut personal pe prefectul Remus Opreanu și pe dr. Drăgescu, ce i-a servit ca ghid permanent. Autorul ne-a transmis o imagine măgulitoare cu privire la eforturile depuse de autorități pentru modernizarea orașului, având în vedere posibilitățile edilitare reale de atunci. Peste tot în provincia dintre Dunăre și Mare Bruto Amante a remarcat că s-au ridicat școli, s-au tăiat străzi și s-a răspândit cultura, iar o provincie care sub stăpânirea otomană era una dintre cele mai nenorocite teritorii ale imperiului, odată intrată sub administrație românească a generat dirijarea a 30 de milioane spre portul Constanța și a alte douăzeci și cinci în podul peste Dunăre, pentru a obține o cale de comunicație rapidă cu Bucureștiul și Iașiul²³. În acest oraș, care conta pe mai puțin de trei mii de locuitori, populația s-a dublat, și-a făcut o tipografie și scoate un ziar; s-au construit noi și frumoase edificii, iar arta, cultura și istoria și-au dat mâna pentru a crea un frumos

¹⁴ King 2005, p. 303.

¹⁵ King 2005, p. 293.

¹⁶ Allard 1859, p. 13.

¹⁷ Allard 1859, p. 16.

¹⁸ Allard 1859, p. 16.

¹⁹ Allard 1859, p. 61.

²⁰ Brătianu 1939, p. 276; Apud Lascu 2007, p. 50.

²¹ Direcția Arhivelor Naționale Constanța, Fond Primăria Constanța, dosar 9/1879, f. 6.

²² Măldărescu 1935, p. 11.

²³ Amante 1888, p. 3-4.

monument poetului Ovidiu; sunt încurajate săpăturile arheologice, iar Kogălniceanu adună în palatul său resturi prețioase, în vreme ce Tocilescu face numeroase excursii, investigații majore, adună și clasifică la București tot ce a descoperit²⁴. Constanța avea la acea dată străzi lungi și largi, pe ambele părți cu edificii frumoase, urmând ca altele să se construiască. Casele sărace fuseseră dărâmate în timpul războiului ruso-turc (1877-1878) de către bulgari, iar cele ce mai rămăseseră în picioare erau pe cale a se transforma în edificii bogate și comode. Autorul laudă eforturile edililor pentru a face din oraș o stațiune de băi cât mai căutată și afirmă că rezultatele deja se văd, prefectul Opreanu fiind motorul acestei schimbări în bine: a nivelat și sistematizat mai multe străzi, a construit pe malul mării frumosul bulevard Elisabeta, cu pavilioane, bănci, grădinițe, numele barbare ale străzilor au fost schimbate, se construiesc hoteluri²⁵. „Constanța, principalul oraș al Dobrogei, va dobândi în foarte scurt timp o mare importanță [...] se află la jumătatea drumului între Constantinopol și Odesa, va rivaliza și poate chiar va întrece, ca poziție maritimă, pe acest din urmă oraș și va deveni cea mai bună și mai căutată schelă [port] a Mării Negre [...]. Numele vechi și barbare ale străzilor au fost substituite cu nume care reamintesc istoria locală și civilizația ce înflori și a succedat”²⁶.

Interesant este că, în ciuda insalubrității sale – element care era destul de obișnuit în tot Regatul – după 1900 Constanța a produs totuși o impresie destul de favorabilă, mai ales în timpul sezonului estival. Doctorul Mendonide considera prin 1906 că arterele principale care pleacă din piața Independenței [străzile Mircea cel Mare și Carol, n.n.] sunt „drepte, largi, plantate, pavate și bine întreținute” iar interiorul orașului avea locuințe mari și în stare bună. În schimb: „Stradele vechi sunt strâmte, întortochiate, unele dispar” dar cele existente erau bine întreținute. „Interiorul orașului are locuințe mari, elegante și este locuit de notabilitățile locale, aici este sediul tuturor autorităților, a consulilor, a băncilor, a magazinelor. Aici este locul de întâlnire a streinilor”. Doctorul Mendonide era realmente extaziat în fața renașterii miraculoase a Constanței sub administrație românească: „Azi, Constanța, renăscută, privește cu mândrie peste nesfârșita împărăție a mării. Pe schelele ei curg așuri din toate climatele, iar vara lume de pe lume s’adună pe plaja ei caldă de la Mamaia”²⁷.

Relatări ale altor autori aflați în trecere prin urbe certifică evoluția de la un oraș cu aspect oriental, la mijlocul secolului al XIX-lea, la cel al unui oraș occidental, cosmopolit, așa cum le apare Constanța contemporanilor la capătul perioadei de studiu.

Până prin 1905–1906 Constanța păstrează caracterul oriental. Că este așa ne-o confirmă mărturiile din epocă. Pentru N. Ionescu Johnson, un moldovean născut la 1875, care tranzitează Constanța când era în școala militară (prin 1890 și 1895), portul „era mic și neîncăpător”. Și autorul continuă: „Orașul semăna cu orice măruntă așezare provincială, cu case scunde de tip turcesc, construite din lemn sau piatră, cufundate ziua și noaptea într-o liniște desăvârșită, parcă n-ar fi fost locuite”. Iar în ceea ce privește Bulevardul Elisabeta, în cursul celei de a doua călătorii la Constanța (efectuată la puțin timp după prima), încercatul marinar afirma: „De ce i-o fi spunând bulevard și nu altfel, n-am înțeles niciodată. De fapt «bulevardul» seamănă mai mult cu un maidan. Era o uliță lată, neîncăpătoare, cu o bordură de bolovani pe o singură parte”²⁸. De pe mare orașul se înfățișa ca „o coastă pleșuvă fără așezări omenești și fără nici o linie de vegetație”²⁹.

La sfârșitul secolului al XIX-lea un tânăr sublocotenent, Marin Ionescu, a fost repartizat la post în Constanța. A devenit atât de atașat de oraș, încât vreme de aproape 40 de ani (timp în care a parcurs aproape toate treptele ierarhiei militare) a adunat statistici și date despre Dobrogea, orașul și locuitorii săi, adăugându-și cognomenul de „Dobrogianul”. Pe scurt, M. D. Ionescu, cum și-a semnat cele mai multe din lucrări. Datorită amplexului distrugerilor săvârșite de ocupanții străini în anii 1916-1918, aproape toate documentele din arhivele personale ale foștilor edili marcanți ai Constanței au dispărut, fiind în mod iremediabil distruse. Din această cauză nici un istoric al zonei nu se poate lipsi de informațiile transmise de M. D. Ionescu, care, având apetența de a publica cifrele pe care le adunase, ne-a lăsat un tezaur informativ de neegalat, în ciuda unor inexactități inerente poziției sale de „cercetător” al perioadei (deși acesta nu a ocupat o funcție oficială în primărie, sau altă structură administrativă, care să-i permită o verificare a exactității informațiilor).

Forma orașului, scria în 1904 M.D. Ionescu (pe atunci căpitan în armata română), „este aceea a unui romb neregulat; lungimea totală este de 20 km, suprafața totală a teritoriului aparținând orașului este de 1.189 [de] hectare”³⁰. M. D. Ionescu arăta că în 1896 clădirile „au fost în număr de 1378. În intervalul acestor 10 ani [1896–1905] nu s’au clădit decât 199 case”³¹, care „erau mici și răzlețe pe străzi de curând înființate, nepavate și aproape fără lumină”³².

²⁴ Amante 1888, p. 3-4.

²⁵ Amante 1888, p. 254-255.

²⁶ Amante 1888; Apud Petrescu 1999, p. 133-139.

²⁷ Mendonide 1906, p. 97.

²⁸ Ionescu Johnson 1956, p. 74-75.

²⁹ Ionescu Johnson 1956, p. 74-75.

³⁰ Ionescu 1904, p. 428.

³¹ Ionescu 1931, p. 79.

³² Ionescu 1931, p. 66.

De fapt situația se prelungește până pe la 1908, posibilitățile financiare precare ale primăriei conferind orașului un aspect de amalgam orient-occident, evidențiat de autorii ce-l descriu în această perioadă: Ion Adam, în excelenta sa lucrare *Constanța pitorească*, nota: „Mai întâi te lovește lupta în toate, din trecut și prezent. Nicăieri nu s'ar putea vedea mai bine încercarea de suprapunere dintre cele două lumi. Ici vezi case turcești, mai mult improvizate în piatră, cu balcoane zidite sus și vâpsite bizar cu galben sau cu alte culori închise – colo dai de magazine vechi de piatră, cu ferestre zăbrele și orbite aproape de păienjenis... Dacă scapi de întortochiara (!) aceasta strâmtă și amestecată, dai în străzi mai regulate cu prăvălii moderne și lume nouă. E o luptă vădită între ceea ce a fost odinioară și ceea ce trebuie să fie”³³.

Nicolae Iorga, care făcuse prin 1904 o călătorie la Constanța, remarcă și el acest amestec de Orient și Occident: „Lămpile de petrol și globurile electrice atârând din înălțimea pârgurilor arată șiruri drepte de clădiri, printre care înaintază o stradă bine pietruită... Apoi, în dreapta, un drum pe lângă case de odihnă și orânduială, într'un cartier de lume bună”³⁴. Dar și „o lungă stradă cu totul orientală, la capătul căreia lucrează potcovari și fierari [musulmani] cu fesuri”³⁵.

În schimb pentru Vlahuță, care descrie o călătorie de la Sulina la Constanța pe mare, localitatea apărea astfel: „Un oraș frumos strălucește înaintea noastră: Constanța – farul României, aprins la porțile răsăritului, în pragul apelor nestăpânite. O, pământ binecuvântat!”³⁶.

Aici, în zona portuară, pulsa viața economică a orașului. Nu-i de mirare că lui Ion Adam, în monografia închinată orașului mai sus amintită, portul îi apărea ca un furnicar de trenuri, hamali și vapoare. Lângă tunelul prin care se realiza accesul în port el cuprindea cu privirea „rezervele enorme de petrol”³⁷.

Odată intrată Dobrogea sub administrație românească, pasiunea pentru porturile pontice a pus stăpânire pe lumea politică, astfel încât un autor, Constantin Perișopol, face aprecieri la 1916 despre portul Constanța, în comparație cu cele occidentale, glorificând importanța ieșirii noastre la mare, fereastra spre lume a țării: „o a doua Lombardie, o a doua Olandă”, locul de unde „Bastimentele românești vor putea să-și fâlfâie tricolorul până'n Oceanul Atlantic și Pacific, să facă înconjurul lumii, fără să plece steagul în fața tunurilor din forturile turcești”³⁸. De aceea încheierea primei etape a lucrărilor la portul Constanța, prin lucrările de dragaj și construirea digurilor ce puneau în sfârșit flotele la adăpost, în 1909, a fost un eveniment sărbătorit festiv de însăși familia regală³⁹, și perceput ca o mare victorie pe planul afirmării noastre naționale.

Portul era mândria Constanței și va deveni motorul dezvoltării sale ulterioare, epoca de până la Primul Război Mondial fiind evocată până în zilele noastre: „De 30 și mai bine de ani, ne străduim să facem din Constanța un port al Mării Negre de întâia mână și am izbutit în mare parte. Aceasta e mândria noastră. Ce era Constanța acum 50 de ani?” se întreba retoric Apostol D. Culea în 1929⁴⁰.

Tot în 1916, Constantin Argetoianu, al cărui spirit caustic este bine cunoscut, era realmente încântat de înfățișarea orașului de la malul mării: „La Constanța am stat cinci zile și simpatica localitate m-a cucerit cu totul. Era încă Constanța României Mici, cu bulevardul, cu catedrala, cu portul ei la măsura mijloacelor și nevoilor noastre reduse – dar toate curate spilcă, ca și cum nu ar fi fost întrebuițate în toate zilele, ci păstrate pentru zilele mari! Cazinoul și Palace-Hotelul, de curând terminate și inaugurate se înfățișau ca două fete mari neatînse. Și într-un loc și într-altul, restaurantele conduse de străini erau excelente, iar în camerele noului hotel te puteai crede într-un «palace» din Nisa sau de la Biarritz! Totul era nou și neuzat și scilicet de curat ce era!”⁴¹.

Pe de altă parte și plajele turistice ale orașului au suscitat interesul memorialistic. Principesa Maria ne-a lăsat pagini despre Mamaia, față de care își manifesta bucuria provocată mai ales de atmosfera din stațiune: „Mamaia: imense întinderi de nisip, o plajă atât de lungă încât sfârșitul i se pierde în depărtare, cu scoici trandafirii ca niște petale de flori aruncate de zâne, băi de mare și acel râs care izbucnește anume când năvălește asupra ta apa rece [...] bone cu unelte necesare pentru baie, cu umbrele de soare și cuvinte de dojană, apoi iarăși râsete, râsete”⁴².

În 1917, într-un moment în care orașul era ocupat de forțele Puterilor Centrale, prin antiteză cu barbaria popoarelor „fino-mongole din dreapta Dunării”, Ion Sadoveanu avea cuvinte ce definesc în fond imaginea pe care orașul

³³ Adam 1908, p. 27-28.

³⁴ Iorga 1904, p. 260-261.

³⁵ Iorga 1904, p. 263.

³⁶ Vlahuță 1972, p. 51.

³⁷ Adam 1908, p. 34.

³⁸ Perișopol 1916, p. 78-79.

³⁹ Serbarea, p. 2-3.

⁴⁰ Culea 1928, p. 235.

⁴¹ Argetoianu 1992, p. 235.

⁴² Maria 1991, p. 320-321.

deja și-o formase în conștiința românească, atunci când spunea: „Nu mai vorbesc de Constanța care era o expresie europeană a Orientului”⁴³.

*

Situat într-o zonă deosebit de secetoasă, orașul a parcurs o traiectorie dificilă de la antichitate la epoca modernă: era expus la praf și lipsa apei de băut; cu mari deplasări ale unor mase de aer, deci cu viscole ce puteau chiar să ducă la izolarea localității pe timp de iarnă și care făceau navigația dificilă în anumite momente; situat pe malul mării, într-o zonă deschisă, ceea ce i-a creat probleme de apărare de-a lungul timpului, dar și prosperitate în timp de pace, deschidere către toate orizonturile, și mai ales către Strâmțori și Orient. Dacă începuturile relansării sale urbanistice s-au făcut în perioada engleză, după revenirea la statul român, în 1878, orașul a continuat să se orienteze cu predilecție către porturile Levantului, dar a căpătat mai ales o importanță națională, iar proiectele de investiții au avut un caracter organizat subordonat acestei logici. După un timp, eforturile statului român au început să dea roade, pe măsură ce ansamblul, dobrogean, căruia îi era înscris și orașul, a depășit dificultățile de început, legate de prezența și ostilitatea trupelor rusești, care contribuiau la dezorganizarea vieții de zi cu zi; a factorilor politici de la București, care nu au perceput de la început potențialul și avantajele pentru țară ale teritoriilor de peste Dunăre; a unor raporturi interetnice tensionate. Evoluția orașului nu poate fi separată de acest context general, dar traiectoria sa este aparte. Vocației sale comerciale, foarte evidente încă din antichitate, i s-a adăugat aceea de stațiune de băi; cosmopolitismul său, noianul de obiceiuri, religii și limbi a fost folosit ca un avantaj, ca un punct de atracție turistică, iar eforturile edilitare nu au întârziat să dea rezultate. În ciuda unor disfuncționalități, care au caracterizat societatea românească în general – nu au fost neapărat o tară a Constanței – impresiile pozitive despre oraș și evoluția sa sunt unanime la cei care ne-au creionat imagini, memorii, amintiri. Așadar, în opinia autorului rândurilor de față, investițiile și eforturile ce au produs această creștere pot fi considerate un experiment reușit, iar mărturiile de epocă referitoare la evoluția localității par să confirme această opinie.

Bibliografie

- Adam 1908 – I. Adam, *Constanța pitorească cu împrejurimile ei*, București, 1908.
- Allard 1859 – C. Allard, *Souvenirs d'Orient la Dobroudja*, Paris, 1859.
- Amante 1888 – B. Amante (edit.), *La Romania illustrata*, Roma, 1888.
- Arbore 1916 – P.A. Arbore, *Din etnografia Dobrogei. Așezările bulgarilor*, în „Arhiva Dobrogei”, Constanța, I, 1916, I, 1916, p. 34.
- Argetoianu 1992 – C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri*, vol. II: 1913-1916, București, 1992.
- Brătianu 1939 – I.C. Brătianu, *Acte și cuvântări*. Publicate de N. Georgescu-Tisu, vol. VII, București, 1939.
- Buzoianu 2007 – L. Buzoianu, *Tomis – oraș comercial la Pontul Euxin*, în Valentin CIORBEA (coord.), *Portul Constanța între tradiție, actualitate și perspective*, Constanța, 2007.
- Cioroiu 1981 – C. Cioroiu, *Litoralul românesc - ghid sentimental*, București, 1981.
- Covacef 1999 – P. Covacef, *O veche familie de mocani la Constanța*, în „Analele Dobrogei”, Serie nouă, Constanța, V, 1999, 2, p. 111.
- Culea 1928 – A.D. Culea, *Dobrogea. Cât trebuie să știe cineva despre Dorogea. Trecut, prezent, viitor*, București, 1928.
- Diana 1985 – Ana Maria Diana, *Scriitori Străini și Dobrogea (sec. XIX)*, în „Pontica”, Constanța, XVIII, 1985, p. 278.
- Diana 1996 – Ana Maria Diana, *Tradiția genovezilor la Constanța*, în „Analele Dobrogei”, Serie nouă, Constanța, II, 1996, 1, p. 90-91.
- Diana, Pașca 2002 – Ana-Maria Diana, Cecilia Pașca, *Aspecte ale situației economice din Dobrogea în secolul al XIX-lea*, în „Analele Dobrogei”, Serie nouă, Constanța, VII, 2002, p. 71.
- Ionescu 1904 – M. Dobrogianu Ionescu (căpitan), *Dobrogea în pragul veacului al-XX-lea*, București, 1904.
- Ionescu 1931 – M. Dobrogianu Ionescu (colonel), *Tomis - Constanța cu planul alfabetic al străzilor*, Constanța, 1931.
- Ionescu Jhonson 1956 – N. Ionescu Jhonson, *Însemnările unui marinar*, vol. 1, București, 1956.
- Iorga 1904 – N. Iorga Nicolae, *Drumuri și orașe din România*, București, 1904.
- King 2005 – Ch. King, *Marea Neagră, o istorie*, Timișoara, 2005.
- Lascu, 2007 – S. Lascu, *Importanța și rolul portului Constanța în propășirea Țării – în lumina documentelor de epocă*, în V. Ciorbea (coord.), *Portul Constanța între tradiție, actualitate și perspective*, Constanța, 2007, p. 50.
- Lungu 1997 – Georgea Lungu, *Mărturii privitoare la orașul Constanța din anii 1854-1855*, în „Analele Dobrogei”, Serie nouă, Constanța, III, 1997, 1, p. 122.
- Maria 1991 – Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, București, 1991.
- Măldărescu 1835 – M. Măldărescu, *Din istoricul orașului Constanța*, Constanța, 1935.
- Mendonide 1906 – I. Mendonide, *Băile de Mare de la Constanța-Mamaia*, București, 1906.
- Moise 2001 – M. Moise, *Constanța veche. Restituiri necesare*, Constanța, 2001.

⁴³ Sadoveanu 1917, p. 1.

- Păunel, 1929 - R.I. Păunel, *Trecerea lui H.C. Andersen prin România în 1841*, tradusă de d-r R.I. Păunel, în „Convorbiri literare”, 62, 1929, p. 66-68.
- Petrescu 1999 – A. Petrescu, *Orașul Constanța la 1884 descris în cartea “La Romania” de Bruto Amante*, în „Analele Dobrogei”, Serie nouă, Constanța, V, 1999, 2, p. 133-139.
- Petrișopol 1916 – C.P. Petrișopol, *Câteva considerațiuni generale asupra Dobrogei și Deltei Dunării*, în „Arhiva Dobrogei”, Constanța, I, 1916, I.
- Sadoveanu 1917 – I. Sadoveanu, *Dobrogea românească*, în „România”, Iași, I, 1917, 142 din 26 Iunie, p. 1.
- Serbarea – *Serbarea inaugurării portului nostru*, în „Conservatorul Constanței”, I, 1909, 23 din 4 Octombrie 1909.
- Șerban 2002 – C. Șerban, *Mărturii contemporane relativ la orașul Constanța din anii 1854-1855*, în „Analele Dobrogei”, Serie nouă, Constanța, VII, 2002, p.102.
- Vâlsan 1912 – G. Vâlsan, *O fază în populațiunea țărilor românești*, în „Buletinul societății geografice”, 1912.
- Vlahuță 1972 – Al. Vlahuță, *România pitorească*, București, 1972.

LUCIAN BLAGA ȘI PRIMUL RĂZBOI MONDIAL. ANII 1915-1916

Dr. Petre Din

Abstract. *Lucian Blaga and The First World War. The years 1915-1916* Lucian Blaga is the paradigm of the Transylvanian intellectual was not attached to the faith in „the good emperor” promoted by the Wien Court for a century and a half. Even if the education in the Primary School, at Sebeș was imbued by the german culture, the poet did not feel asense of duty to emperor Franz Joseph. With a keen sense of national identity, Lucian Blaga takes position in favor of Romania' s entering the war against the Austrian-Hungarian Empire for the liberation of Transylvania. Being a militant for national unity, the poet awards enrolment in the Austrian-Hungarian army as student at the Theological institute of Sibiu. The Theological institution of Sibiu offered Blaga shelter and reason to refuse figliting in the imperial army that would have meant serving for a foreing cause. In this context, Blaga' s work reflects his strong beloef in Antanta' s victory against the Central Powers as well as belief in achieving the national dream of unity of Transylvania with the rest of the Romanian teritories.

Cuvinte cheie: *Lucian Blaga, Franz Joseph, Imperiul Austro-Ungar, Curtea Vieneză, Transilvania.*

Keywords: *Lucian Blaga, Franz Joseph, Austrian-Hungarian Empire, Wien Court, Transylvania.*

La 28 iunie 1914, Franz Ferdinand, moștenitorul tronului austro-ungar este asasinat de către un naționalist sârb, Gavrilo Princip, la Sarajevo, capitala provinciei Bosnia-Herțegovina, anexată în anul 1908 Imperiului Austro-Ungar¹. Așa cum atestă informațiile istorice acest fapt nu este mai grav decât alte asasinate direcționate împotriva altor reprezentanți ai familiilor imperiale pe care le-a înregistrat Europa la sfârșitul secolului al XIX-lea. Acuzațiile aduse Serbiei sunt focalizate pe ideea că sârbii alimentează în mod insistent opoziția antiimperială a populațiilor slave supuse Habsburgilor². În concepția liderilor austrieci asasinatul este ocazia unei soluționări rapide a problemei sârbe, utilizând chiar și soluția militară. Având suportul politic și militar al Germaniei, Austro-Ungaria declară război Serbiei la 28 iulie 1914. În acest context sistemul alianțelor antrenează până în prima săptămână a lunii august continentul european într-un război general³.

Începutul Primului Război Mondial a reprezentat pentru românii transilvăneni o nouă ocazie pentru afirmarea loialității dinastice, cultivată cu insistență de habsburgi, încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Intelectualii români chemați sub arme de către împăratul Franz Joseph măturiseau acest sentiment. Sextil Pușcariu menționa că atentatul de la Sarajevo s-a colportat la Cernăuți în versiunea uciderii lui Carol, nepotul împăratului, împreună cu Zita, soția sa⁴. Aflat în vacanță la Techirghiol, acesta se reîntoarce în Transilvania și este concentrat ca ofițer în armata Imperiului Austro-Ungar. „Între toate sentimentele ce mă stăpâneau, unul singur domina: sentimentul datoriei. Rațiunea nu avea voie să vorbească”⁵.

Așa cum subliniază, Liviu Maior, opinia lui Sextil Pușcariu este una reprezentativă pentru românii transilvăneni aflați între sentimentul loialității dinastice și cel al identității naționale. Loialitatea dinastică s-a materializat prin decorarea a aproximativ 50.000 de români cu ordine și medalii dar, după moartea împăratului Franz Joseph, survenită la 21 noiembrie 1916, un segment important al românilor s-au simțit eliberați de jurământ și au dezertat, înrolându-se în armata română⁶.

Un caz similar este cel al lui Octavian Tăslăuanu. Izbucnirea războiului l-a privat de preocupările sale intelectuale și a determinat mobilizarea sa pe frontul din Galiția. Cu o sinceritate dezarmantă Tăslăuanu menționează ideea că românii din armata austro-ungară au întrebuințat toate mijloacele pentru a evita dificultățile conflictului sub flamura habsburgică. În pofida acestui fapt, dominant a fost sentimentul datoriei față de împărat și Tăslăuanu s-a prezentat la centrul de concentrare de la Făgăraș. „Mi-a trebuit o mare putere de voință să-mi calc pe suflet, să sugrum glasul și îndemnurile credințelor și idealurile pentru întruparea căroră mi-am jertfit toată energia tinereții. Am plecat pe câmpul de luptă și m-am războit cu Rușii pentru monarhia habsburgică”⁷.

¹ Cars 2015, p. 377-378.

² Taylor 2000, p. 196-197.

³ Astorri, Salvadori 2005, p. 10-11.

⁴ Pușcariu 1978, p. 6.

⁵ Pușcariu 1978, p. 7.

⁶ Maior 2006, p. 127.

⁷Tăslăuanu 1916, p. 7.

Lucian Blaga este paradigma intelectualului necontaminat de loialismul dinastic⁸ promovat cu insistență de Curtea Vieneză și înzestrat cu o mentalitate antantofilă. Chiar dacă a suferit putenice influențe ale culturii germane în anii de gimnaziu, de la Școala primară germană de la Sebeș⁹, Lucian Blaga nu împărtășește ca mulți intelectuali români sentimentul datoriei față de împăratul Franz Joseph. Mai mult încearcă să le impună fără succes același tip de comportament și fraților săi Lionel, Longin. Singurul său succes notabil a fost faptul că fratele său, Liciniu, aflat la Constanța, nu a dat curs ordinului de mobilizare emis de monarhia austro-ungară¹⁰.

Impregnat de ideea națională, Lucian Blaga se pronunță în mod virulent împotriva Austro-Ungariei și pentru intrarea României în conflict de partea Antantei pentru eliberarea Transilvaniei. *„Preocuparea generală, obsedantă, a românilor din Transilvania era una și neclintită: când va intra România în război? Această îngrozitoare incertitudine că intervenția dorobanțului va face, de la o zi la alta, să se aplece cumpăna sorții și a istoriei, decisiv, ca sub puterea unui suprem verdict. Uneori așteptarea, ce ținea în încordare inimile, se adună în câte-un val-vârtej de zvonuri, și volbura trecerea peste ținuturi, ca să cadă apoi așa cum s-a ridicat. Arcul așteptării se destindea, sufletul se prăvălea în lăncezeală. Și atunci deznădăjduiam că „Țara” va mai găsi vreodată condițiile prielnice de a ieși din neutralitate. În dezolarea mea dam României numele de „Neutralia”. Era aceasta un nume, în care puneam tot focul unei iubiri înșelate”*¹¹.

Limbajul textului decodifică excepțională credință a autorului în capacitatea armatei române de a obține triumful militar în Transilvania. Această idee revine frecvent în meditațiile lui Lucian Blaga asociate cu spectrul unei confruntări inevitabile și dureroase. Intrarea României în război este plasată sub permanenta și agasantă așteptare a acestui moment istoric și realizarea sa este urmată de diminuarea insecurității și consolidarea identității naționale.

Lucian Blaga considera că intrarea Italiei în conflict ar conduce inevitabil la înfrângerea Puterilor Centrale. Benito Mussolini invocă intervenția de partea Antantei ca o primă etapă spre revoluția proletariului. În general, presa italiană convertește curând întreaga populație în favoarea intervenționismului. Retorica insistență a lui Gabriele D'Annunzio între 12-20 mai 1915 induce la nivelul sensibilității colective italiene sintagma *„strălucitoarele zile de mar”*, așa cum va denumi naționalismul peninsular acele manifestații - propoganda care precede intrarea Italiei în război. În data de 23 mai 1915, sub presiunea manifestațiilor guvernul italian prezintă Vienei declarația de război în care este fixată data debutului ostilităților pentru ziua următoare¹².

Intrarea Italiei în război nu asigură victoria Antantei, fapt subliniat și de intelectualul transilvănean. După entuziasmul general din primele zile ale războiului se constată deficiențe în infrastructura militară și în dificila mobilizare pentru război. *„Marea încăierare nu a luat dorita întorsătură nici după ce Italia s-a alăturat aliaților, declarând război Puterilor Centrale. Legasem nebune nădejdi de acest eveniment petrecut în frumoasa lună mai. Acum se înroșea frunza de viță, și nu întrezăream nicio schimbare în situația generală. Și nici România nu mișcă”*¹³.

Pentru a evita înrolarea în armata austro-ungară, Lucian Blaga se înscrie în anul II la Institutul de Teologie din Sibiu, în toamna anului 1915¹⁴. Gândirea blagiană reflectă încrederea în victoria Antantei împotriva Puterilor Centrale și în realizarea idealului național de unitate prin unirea Transilvaniei cu România¹⁵. Din această perspectivă instituția teologică sibiană i-a servit drept subterfugiu sufletesc refuzând astfel să lupte în armata imperială pentru o cauză străină interesului național.

Referindu-se la opțiunile elitei intelectuale față de Primul Război Mondial, Lucian Boia sublinia că alegerea nu a fost un act simplu. Este cunoscut faptul că omul politic are abilitățile necesare de a simplifica realitățile, intelectualul în general le complică. Au contat formația spirituală a fiecărei personalități, scrupulele în interpretarea faptelor istorice și evoluția sinuoasă a evenimentelor. Constantin Stere, Grigore Antipa, Tudor Arghezi și Ioan Slavici¹⁶ se declară fără echivoc în favoarea Puterilor Centrale având credința că slujesc interesului României. Alte personalități precum Gheorghe Țițeica sau Constantin Rădulescu Motru, deși sunt consecvenți alianței cu Antanta preferă să rămână în Bucureștiul ocupat de germani¹⁷. În concepția sa, unitatea națională este asociată în sens colectiv cu recuperarea teritoriilor ocupate vremelnic de marile imperii, cu natura ocrotitoare a destinului românesc în momentele dificile și reunirea tuturor românilor sub protecția lui Dumnezeu. Așa cum menționa Simona Nicoară patria în semnificația sa

⁸ Mitu 2013, p. 292-304.

⁹ Blaga 1995, p. 6.

¹⁰ Blaga 1990, p. 115.

¹¹ Blaga 1990, p. 125.

¹² Astori, Salvatori 2005, pp. 80-81.

¹³ Blaga 1990, p. 128.

¹⁴ Zăciu, Papahagi, Sassu 1995, p. 287.

¹⁵ Blaga 1995, p. 12.

¹⁶ Slavici 1996, p. 16.

¹⁷ Boia 2009, p. 124-125.

ideală implică o consolidare a solidarităților structurate pe baza interesului politic al libertății și emancipării¹⁸. Blaga susține că promovarea acestor aspirații naționale se pot obiectiva numai prin implicarea României în război de partea Antantei și împotriva Austro-Ungariei. Neutralitatea aleasă ca soluție de factorii politici români¹⁹ și prelungirea acesteia amplifică frustrările și insecuritatea la nivelul unui segment al opiniei publice transilvănene. *„Întregirea națiunii în hotarele sale politice firești era o promisiune, ce încă din copilărie mi-o făceau frunza arinilor, murmurul apelor și bătaia profetică a aripilor din văzduh. În aerul acestei promisiuni am crescut. Iar când s-a încins de-a binelea războiul, pe care, pe de-o parte, îl cântăream cu atâta oroare, găseam din alt punct de vedere că istoria ne ieșea prielnică în întâmpinare. Căutam, cu alte cuvinte, unui cataclism declanșat din cauze neghioabe o semnificație coborâtă din țării și o legitimare ca preludiu al unei supreme împliniri. Dar de la izbucnirea epicului foc au trecut doi ani! De câte ori n-am disperat că micul stat român, spre care inimile noastre, se întorceau, ca un imens lan de floarea soarelui, a pierdut ocazia, ce nu se va mai repeta. Câteodată mi se părea chiar că „Țara” s-a împotmolit în pragul destinului ei. Doi ani și-au picurat clipele în cupa nerăbdării, și hotarul din vârful munților nu se punea în mișcare să vină asupra noastră, să se desfacă un moment, și-apoi să se închidă iarăși îmbrățișându-ne. Numai zvonuri din om în om, și prin vama cucului, străbăteau câteodată „de dincolo”, ca să mai sufle în spuza vetrelor de aci, și să scoată iarăși la iveală ochiul de jar nestins”²⁰.*

Această proiecție mitică, intrarea victorioasă a României în război împotriva Austro-Ungariei, atât de îndepărtată de realitatea evenimentelor, exprimă orizontul de așteptare existent la nivelul mentalității colective românești. Lucian Blaga considera că intrarea armatei române în Transilvania ar diminua inegalitățile sociale, abuzurile oficialităților maghiare și ar reconcilia în spiritul bunăvoinței universale diversele etnii ale Transilvaniei. Așa cum subliniază Jean Starobinski, evenimentul se situează la nivelul sensibilității colective care subliniază deopotrivă atât înțelegerea reală a faptului istoric cât și cel al producerii unei noi realități²¹. Gândirea blagiană denotă o lectură simbolică a momentului istoric și este în același timp un act creator care contribuie la modificarea cursului evenimentelor. *„Luni de dimineață Lionel, hotărât să-și reînceapă activitatea advocațională, plecă la birou. Mă îmbrac, și o țin și eu într-acolo. Lionel nu era în birou, dar am intrat și începui să citesc ceva. Nu trecu o jumătate de oră și Lionel dă buzna, cam palid: „Ai auzit?”, „Ce ?” fac eu, așteptând să aud vestea, singura ce mai doream s-o aud. „România a declarat război ieri – după-amiază! Ce just presentiment a avut Mama, când ne-a întâmpinat la Vinț!” Vestea mi-a dat cu var peste față : Vasăzică a băut și ceasul acesta!”²².*

Referindu-se la circulația informațiilor specifice unor momente tensionate, Jean Noel Kapferer considera că zvonul este o *„declarație destinată a fi crezută, ce se raportează la actualitate, fiind răspândită în lipsa unei verificări oficiale”²³*. Autorul realizează o analiză revelatoare asupra circulației zvonurilor și efectul lor asupra naturii umane. Impactul acestora fascinează, înflăcărează și seduc oamenii, modificându-le astfel și comportamentul. Zvonurile suferă modificări de conținut în funcție de contextul epocii și interesele persoanelor care le transmit. Informații similare celor conceptualizate de Kapferer circulau și în perioada intrării României în război împotriva Austro-Ungariei, fiind sursă de insecuritate în familia tânărului Blaga. *„Fără îndoială că autoritățile vor lua măsuri ca să fim evacuați și transportați cine știe unde, zice Lionel, eu voi căuta să rămân aici la adăpostul uniforme mele de ofițer, atât cât se va putea. E cert, că trupele române vor înainta repede. Poate că ne pomenim cu frații asupra noastră într-o zi-două, sau chiar mai degrabă dacă vor coborî pe Valea Frumoasei! Mama va rămâne pe loc, orice s-ar întâmpla”²⁴.*

În primele zile după traversarea Munților Carpați și intrarea armatei române în Transilvania, un număr important de români au fost ridicați din mijlocul familiei și trimiși dincolo de Szolnok. Această operațiune a statului maghiar a vizat îndeosebi preoții, învățătorii, profesorii, care reprezentau intelectualitatea rurală și urbană a Transilvaniei. Indiscutabil, internarea acestor formatori de opinie, numiți sub această formulă de istoricul Ioan Bolovan, a agravat condiția socială a familiei lor, care a trebuit să suplinească pierderea principalului membru al familiei din societatea tradițională a Transilvaniei²⁵. Situația de insecuritate generală s-a repercutat și asupra lui Lucian Blaga, generând identificarea de soluții menite să elimine pericolele care planau asupra sa. Refuzând încorporarea în armata imperială și evitând pericolul iminent al internării la Szolnok, în Ungaria, Lucian Blaga, la sfatul fratelui său, Lionel, ofițer austro-ungar, găsește rezonabilă soluția obținerii unei autorizații de la poliție pentru a se deplasa la Viena, în scopul înscrierii la Universitate²⁶. *„Marți, în zorii zilei, după ce n-am închis ochii toată noaptea, aflu că o seamă de intelectuali români din localitate au fost ridicați de jandarmi și duși undeva... Nu se știa unde... Zvonurile cele mai grozave și mai*

¹⁸ Nicoară 2002, p. 149.

¹⁹ Constantiniu 1999, p. 253-254.

²⁰ Blaga 1990, p. 130-131.

²¹ Starobinski 1990, p. 41.

²² Blaga 1990, p. 135-136.

²³ Kapferer 1993, p. 17.

²⁴ Blaga 1990, p. 136.

²⁵ Bolovan 2015, p. 38-41.

²⁶ Blaga 1990, p. 136-137.

necontrolabile circulau... Spectrul furcilor pe gorgane umblă din vorbă... Lionel era agitat, nu atât pentru el, cât pentru mine: „Știi la ce mă gândii ? – îmi zise el, cu ocol – trebuie să te salvezi cumva....Nu se poate ști ce se-ntâmplă cu cei duși între baionete. Se știe numai ce s-a-ntâmpat cu sârbii din Banat la începutul războiului... Se vorbește că la noapte vor ridica un nou lot... Tu la vârsta ta nu ești prea deochiat, du-te până la poliție și încearcă să obții o autorizație pentru a pleca din nou la Viena... Le spui că vrei să te înscrii la Universtate”²⁷.

Așa cum remarca Toader Nicoară, încă din timpuri imemorabile până în contemporaneitate, omul a fost marcat de un acut sentiment de insecuritate. Frica de forțele naturii, imposibil de prevenit și controlat, frica de un viitor incert, frica de agresiuni militare au avut un puternic impact la nivelul sensibilității umane. Din perspectivă fiziologică, frica este un reflex firesc de protecție, care îi conferă omului starea de apărare împotriva unui pericol real sau potențial generator de incertitudine și neliniște. Analiza sentimentului insecurității relevă interdependența dintre acesta și comportamentul uman. Prezența sa îndelungată induce naturii umane o stare de nesiguranță și crize de angoasă²⁸.

Același sentiment de insecuritate era dominant și la nivelul stării de spirit al liderilor de opinie români de la Oradea. Autoritățile impun măsuri restrictive intelectualilor refugiați din diferite zone ale Transilvaniei. Intrarea trupelor române în Transilvania consolidează sentimentul identității naționale și acestea sunt percepute în ipostaza de salvatori ai destinului național. Acest fapt este consemnat de Lucian Blaga care frecventa cursurile Institutului de Teologie din Sibiu și Oradea în perioada 1914-1916²⁹.

Alt element surprins de ilustrul poet este impactul războiului asupra Oradei. Ritmul orașului este trepidant și caracterizat prin interferarea pusteii maghiare și a românismului. Imaginea generală a societății este contrastantă: fină, dar și decadentă. „La Oradea ajungeam într-un oraș trepidant, mie necunoscut până atunci și cu cel puțin o stradă, de o izbitoare eleganță. Se simțea din toate că eram într-un ținut unde pusta interferează cu românismul, stăpânite amândouă de enclavale unei societăți fine și decadente. Mitropolia ortodoxă amenajase în vreo câteva clădiri sălile de curs necesare școlii teologice. Se improviza pentru o stare de provizorat”³⁰.

Intrarea armatei române în Transilvania a creat un acut sentiment de insecuritate la nivelul sensibilității opiniei publice. Un segment din populație legată de interese cu administrația austro-ungară preferă retragerea în interiorul Ungariei pentru a evita eventualele excese ale armatei române. Este de înțeles că declanșarea conflictului în Transilvania, cu numeroase suferințe și privațiuni, dificultățile asigurării existenței în zona frontului au generat această mișcare a populației spre spații percepute mai sigure. Fluxul populației spre Ungaria reflectă faptul că armata română era percepută ca un inamic pentru populația civilă, dar și pentru armata imperială. „În înghesuiala din gara din Vinț am reușit să urc în tren numai cu prețul unor vânătăi pe tot corpul. Multime de oameni se refugiau spre interiorul Ungariei. Despre o femeie, ce venea din Țara Bârsei și se tânguia alături, se povestea că și-ar fi pierdut sugaciul din brațe, în învâlmășagul gării de la Brașov. Ea nici nu băgase de seamă. Respirând ușurată, într-un ungher de vagon, ea prinse de veste că ținea în brațe perna și fașa goale, numai ce trenul pornise. Curios mi se pare că femeia nu s-a dat jos în gara următoare ca să se-ntoarcă la Brașov”³¹.

Testul este sugestiv pentru impactul dureros provocat de experiența războiului asupra populației civile. Contactul personal cu privațiunile conflictului se va concretiza prin refugiarea acestei populații spre Ungaria, fapt explicat prin implantarea durabilă a elementelor școlii germano-maghiare la nivelul mentalității țărănești, a manualelor, almanahurilor de mare circulație care evedetiază măreția civilizației austro-ungare³². Limbajul textului este semnificativ din perspectiva impactului climatului de insecuritate în societatea tradițională transilvăneană. Imaginea ideală a coeziunii sociale se destramă fiind înlocuită cu impulsurile primitive ale oamenilor. Rațiunea, fidelă climatului de confort și bunăstare este substituită cu imaginea haosului și a competiției individuale pentru supraviețuire. Reprezentările umane sub imperiul pericolului iminent evocă sentimentul întunecat al panicii, fricii și al instinctelor malefice.

Ajuns la Viena, Lucian Blaga se informează asupra operațiunilor militare din Transilvania. Trupele române au trecut frontiera în Transilvania și au ocupat mai multe orașe, printre care și Brașovul în data de 17 / 30 august 1916³³. Acțiunile armatei române îi provoacă entuziasm și îi consolidează sentimentul identității românești. „Când m-am trezit, era dimineață. M-am îmbrăcat repede și am ieșit până pe Ring. Am intrat cu nerăbdare într-o cafenea. Am cerut ziarele. Comunicatele vorbeau despre înaintări românești. Brașovul căzuse. Cetatea copilăriei și adolescenței mele era acum românească! Amănunte ieșeau în lumină de la sine, din prundișurile de vis vedeam dorobanți plimbându-se prin Piața

²⁷ Ibidem.

²⁸ Nicoară 2002, p. 15-17.

²⁹ Blaga 1990, p. 150.

³⁰ Blaga 1990, p. 148.

³¹ Blaga 1990, p. 137.

³² Mitu 2013, p. 558.

³³ Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor 2007, p. 342.

*Sfatului, pe sub Tâmpa, pe Romuri. Lacrimi îmi creșteau în gene ca un rod tainic al întregii mele ființe. Ce putere le-ar fi putut opri ?*³⁴.

Sorin Alexandrescu lansează întrebarea dacă, din perspectivă militară, România a luat decizia alăturării la Antanta cu spirit de responsabilitate. Argumentele sale sunt: dotarea insuficientă a armatei cu material de luptă și coordonarea ineficientă cu aliații săi³⁵. Entuziasmul generat de intrarea armatei române în Transilvania a fost estompat de rușinoasa înfângere de la Turtucaia (24 august / 6 septembrie 1916). Ofensiva bulgaro-germană se soldează cu moartea a peste 6.000 de militari și 28.000 de soldați și 450 de ofițeri sunt luați prizonieri³⁶. În aceste condiții generalul Alexandru Averescu a optat în favoarea unei operațiuni militare ce semnifica traversarea Dunării, pe la Flămânda, pe teritoriul bulgar, și încercuirea trupelor inamice. Eșecul ofensivei române de la Flămânda conjugat cu declanșarea ofensivei germano-austro-ungare conduse de generalul Erich von Falkenhayn a determinat stoparea ofensivei trupelor române și retragerea acestora din Transilvania³⁷. Aflat la Viena, Lucian Blaga surprinde în însemnările sale deznădăjduirea, speranța dar și observații lucide asupra desfășurării operațiunilor militare din Transilvania. „O săptămână trecu și altele vreo două-trei. Presa Puterilor Centrale bagateliza înaintarea trupelor românești în Transilvania care fusese rapidă și considerabilă totuși. Aceeași presă pune în relief sub titluri copleșitoare succesele Bulgariei pe frontul dunărean. Într-o zi apoi s-a anunțat că pătrunderea românească în Transilvania s-a curmat. Presa vieneză își exprima speranța că de-acum încolo nu se va mai ceda niciun metru de pământ. Se pregătea ceva. O după-amiază întreagă am umblat pe străzile Vienei aiurit și răvășit de știrile ce soseau. Încălzisem tot timpul, până la incandescență, gândul că intrarea României în război va duce foarte repede la un deznodământ și că era cu neputință ca Puterile Centrale să mai reziste... Și acum gândul sfârâia sub o cascadă rece: în Transilvania – românii nu mai înaintau, iar în sud treburile mergeau anapoda”³⁸.

Textul documentează ideea că instituționalizarea naționalismului ardelean la 1881, atestă existența unor „disidențe” la nivelul mentalității publice românești. Liviu Maior subliniază faptul că în perioada premergătoare Primului Război Mondial, sintagma de „naționalism dezrobitor” exprimată de Octavian Goga relevă necesitatea stabilirii de relații mai profunde cu România și abandonarea politicii filohabsburgice³⁹. Limbajul textului uzitat de Lucian Blaga exprimă cu insistență sfârșitul apropierei de Viena și concentrarea eforturilor spre București. În imaginarul identitar al său, consolidarea sentimentului național se poate realiza doar prin apartenența Transilvaniei la România. „O dată, pe la amiază, ieșind de la bibliotecă, aud pe Ring asaltul strident al colportorilor de ediții speciale ale ziarelor vieneze: băieții apucați de alte alea anunțau ofensiva germană din Transilvania și retragerea în debandadă a trupelor române. Frontul se depărta spre răsărit. Nu puteam cu niciun chip să pricep cum era cu puțință toate acestea. Mai eram eu același „eu” ? Dată fiind cumpăna situației, avusesem, până mai ieri-alaltăieri, convingerea senină că armata română va decide soarta războiului în câteva săptămâni !. Nu era vorba numai despre o eroare, ce s-a strecurat în socotelile mele abstracte. Se afirma ceva în osatura mea sufletească: începea dezastrul României!”⁴⁰.

Enunțul lui Blaga ne plasează fără îndoială sub auspiciile propagandei de război menită să asigure coeziunea internă a monarhiei austro-ungare. Specific situației de război presa se transformă, din instrument de informare al opiniei publice, în mijloc al propagandei chemate să alimenteze sentimentul de unitate și de mândrie națională. Informațiile sunt cenzurate și diminuează victoriile adversarului și supradimensionează propriile operațiuni militare⁴¹.

Mobilizarea lui Lionel, fratele cu zece ani mai mare decât Lucian, trimiterea sa pe front ca ofițer în târgul balcanic de la Palanka și transferarea sa ulterioară la Viena îi readuce pe ambii frați împreună. Aflând că Lucian Blaga este la Institutul Teologic la Oradea, Lionel se deplasează în orașul de pe malul Crișului Repede. Profilul identitar românesc la Lucian Blaga se manifestă prin aviditatea de a obține informații de la Lionel asupra evenimentelor militare din Transilvania. Poetul este dominat de ideologia națională romantică care viza împlinirea destinului național prin unirea Transilvaniei cu România. Aceasta presupune renunțarea la tactica petiționară din ultimul secol și jumătate și făcea apel la impulsul renașterii naționale în jurul României. Limbajul textului îl evocă pe poet ca fiind angajat total în slujba legitimității cauzei naționale, chiar dacă aceasta implică și suferințele dureroase ale războiului. „Țineam să aflu mai vârtos amănunte cu privire la înaintarea și retragerea trupelor române, sau mai precis cu privire la împrejurările, care au schimbat un eveniment, ce-l visam decisiv, într-un simplu episod al războiului. Lionel a putut să urmărească foarte din apropiere pregătirea ofensivei germane, care a dus la dezastrul de la Turnu-Roșu, dat fiindcă tocmai din regiunea

³⁴ Blaga 1990, p. 138.

³⁵ Alexandrescu 1998, p. 45.

³⁶ Topârceanu 2014, p. 12.

³⁷ Constantiniu 1999, p. 260-261; Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor 2007, p. 342-343; Maior 2006, p. 134.

³⁸ Blaga 1990, p. 139.

³⁹ Maior 2006, p. 278.

⁴⁰ Blaga 1990, p. 140.

⁴¹ Astorri, Salvadori 2005, p. 82-84.

Sebeș-Alba, trupele germane au suit în munți pe poteci ascunse, cunoscute doar gornicilor, și-au căzut în spatele trupelor românești, tăindu-le retragerea. Clătinam numai cap: „Așa a fost să fie. Să vedem ce-o mai veni!”⁴².

Fortificarea sentimentului identității naționale este o constantă printre românii ardeleni la începutul secolului al XX-lea. În acest context, eferescența spiritului național colportat de intelectuali justifică misiunea istorică a trupelor române pătrunse în Transilvania. Subsumat interesului național se asociază și reacția mamei lui Lucian Blaga la traversarea trupelor germane prin Sebeș. „Lionel îmi vorbise și despre Mama, cât de speriată a fost, când grosul infanteriei și artileriei germane, ce se îndrepta spre front, trecu chiar pe sub fereastra ei, cu rânduri fără sfârșit de halebarde și cu tunuri noi, ca ieșite adineaori din uzine. În fața cutremurătorului spectacol, Mama se văicărea: „O să ni-i prăpădească pe ai noștri, o să ni-i prăpădească!”⁴³.

Războiul modifică profund și viața cotidiană din orașe, în special ale celor situate în zona frontului. Aceeași realitate este prezentă și în orașele mai îndepărtate de linia frontului unde apar dificultăți în aprovizionarea populației și în structura muncii⁴⁴. Aflat la Oradea, Lucian Blaga ne oferă interesante informații asupra impactului conflictului la nivelul existenței cotidiene. „În comparație cu lipsurile de la Viena, la Oradea piața era destul de abundentă, dar fără de vreun folos pentru noi, căci prețurile depășeau catastrofal resursele noastre de „refugiați”. Făceam însă față tinerește și fără prejudecăți neajunsurilor”⁴⁵.

La finalul acestui studiu, considerăm că se impune formularea următoarelor concluzii:

Lucian Blaga este paradigma intelectualului transilvănean care nu este atașat credinței în „bunul împărat” cultivată insistent de Curtea Vieneză timp de un secol și jumătate. Chiar dacă a crescut în ambianța culturii germane de la Școala primară din Sebeș, poetul nu este animat de sentimentul datoriei față de împăratul Franz Joseph. Impregnat de sentimentul identității naționale, Lucian Blaga se pronunță în favoarea intrării României în război împotriva Austro-Ungariei pentru eliberarea Transilvaniei.

Adept al unității naționale poetul evită înrolarea în armata austro-ungară, înscriindu-se ca student la Institutul Teologic din Sibiu. Astfel, instituția teologică din Sibiu i-a oferit un subterfugiu pentru a refuza să lupte în armata imperială și să servească o cauză străină interesului național. În acest context opera lui Blaga reflectă încrederea în victoria Antantei împotriva Puterilor Centrale și în realizarea interesului național de unire a Transilvaniei cu România.

Bibliografie

- Alexandrescu 1998 – S. Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, 1998.
- Astorri, Salvadori 2005 – A. Astorri, P. Salvadori, *Istoria ilustrată a Primului Război Mondial*, București, 2005.
- Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor 2007 - M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ș. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României*, București, 2007.
- Blaga 1990 – L. Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, București, 1990.
- Blaga 1995 – L. Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, Sebeș, 1995.
- Bolovan 2015 – I. Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturile de gen*, Cluj-Napoca, 2015.
- Boia 2009 – L. Boia, „Germanofili” *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București, 2009.
- Cars 2015 – J. Cars, *Saga dinastiei de Habsburg. De la Sfântul Imperiu la Uniunea Europeană*, București, 2015.
- Constantiniu 1999 – F. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1999.
- Kapferer 1993 – J.N. Kapferer, *Zvonurile*, București, 1993.
- Maier 2006 – L. Maier, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitatea națională*, București, 2006.
- Mitu 2013 – S. Mitu, *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități*, Iași, 2013.
- Nicoară 2002 – S. Nicoară, *Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca, 2002.
- Nicoară 2002 – T. Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne (1600-1830)*, Cluj-Napoca, 2002.
- Pușcariu 1978 – S. Pușcariu, *Memorii*, București, 1978.
- Slavici 1996 – I. Slavici, *Închisorile mele*, București, 1996.
- Starobinski 1990 – J. Starobinski, *1789 emblemele rațiunii*, București, 1990..
- Taylor 2000 – A.J.P. Taylor, *Monarhia habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, București, 2000.
- Tăslăuanu 1916 – O. Tăslăuanu, *3 luni pe câmpul de război. Ziarul unui român ofițer în armata austro-ungară, care a luat parte cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, București, 1916.
- Topârceanu 2014 – G. Topârceanu, *Amintiri din luptele de la Turtucaia Pirin Planina (episoduri tragic și comice din captivitate). Memorii de război*, București, 2014.
- Zaciu, Papahagi, Sassu 1995 – M. Zaciu, M. Papahagi, A. Sassu, *Dicționarul Scriitorilor Români*, București, 1995.

⁴² Blaga 1990, p. 148-149.

⁴³ Blaga 1990, p. 149.

⁴⁴ Astorri, Salvadori 2005 p. 115.

⁴⁵ Blaga 1990, p. 149.

ALIMENTAȚIA BUCUREȘTEANULUI PE TIMP DE RĂZBOI

Dr. Iulia Bulacu

Abstract. *Bucharest's wartime food.* The modern era Bucharest was a bohemian city that offered its citizens and foreign visitors a beautiful picture of life. A city that in peacetime, offered its citizens public places and food galore. At wartime, especially during the German occupation, life changed, the offer for products decreased while demand increased.

Cuvinte cheie: București, oraș, război, prețuri, produse.

Key words: Bucharest, city, war, prices, products.

Bucureștiul epocii moderne a fost un oraș boem, în plin progres, care oferea locuitorilor săi și vizitatorilor străini o imagine frumoasă și patriarhală totodată. Nu a fost orașul perfect dar putem vorbi de o capitală în stil occidental, cel puțin la nivelul diversității de alimente existente și locații destinate comercializării acestora.

Pentru completarea tabloului putem folosi informațiile din jurnalul unei englezoaice, care ne-a vizitat urbea la 1915, și semnală printre altele că Bucureștiul era „un mic oraș fericit”, unde „toată lumea zâmbeste”, cu o stradă „lungă de cumpărături”, Calea Victoriei, ce se întindea de la Șosea spre râu, și trecea pe lângă Palat și două hoteluri mari. O stradă a veseliei, un copil mai mare al „Champs Elisées”, cu magazine care se mândreau „cu inutile prețuri prohibitive”. Despre obiceiurile alimentare arăta că: „românii adoră să tolănească la prânz, bând țuică la cafelele, trândăvind, bărbați și femei deopotrivă, în fața geamurilor”⁴⁶.

La 1914, când războiul era deja declanșat, în spațiul românesc viața nu se schimbaseră și pericolul părea departe, pâinea și carnea, principalele alimente cumpărate de bucureșteni se găseau din belșug, la prețuri pentru toate categoriile sociale. Rareori pentru scurte perioade de timp, apăreau mici crize alimentare, generate de un an secetos sau de dorința comercianților de a mai mări prețurile. De aceea putem vorbi despre un proces de aprovizionare și desfacere a nutrimenților de bază aproape fără cusur în cetatea lui Bucur.

Viața boemă și liniștită a bucureșteanului a fost schimbată brusc după ocuparea orașului, în 1916, de către trupele germane. Viața de zi cu zi a fost afectată sub toate aspectele sale, inclusiv în segmentul stabilimentelor cu caracter alimentar și a desfacerii produselor de primă necesitate. S-a început prin micșorarea programului, a continuat cu rechiziții și raționalizarea produselor ce puteau fi achiziționate sau consumate.

Rechizițiile și scumpirile, care se țineau lanț, i-au pus pe bucureșteni în situații dramatice, ajungând să nu aibă cu ce să-și achiziționeze bunurile de larg consum sau să nu aibă ce cumpăra deoarece majoritatea alimentelor dispăruseră de pe piață din diverse motive. Rechizițiile trupelor germane au spoliat populația de toate rezervele urbei cât și de cele personale. Au început cu depozitele de alimente și cu băcăniile, ridicând toată marfa, lăsând în schimb bonuri de rechiziție, chiar și în birturi.

Casa Capșa a fost dată pe mâna bulgarilor, în timp ce restaurantele și hotelurile au fost transformate în case pentru ofițeri sau cazinouri pentru soldați: „Bucătării de campanie nemțești erau instalate în curtea Palatului, pe Calea Victoriei; la Capșa – hotel, cofetărie, restaurant și cafenea – se instalaseră bulgarii. Imediat apărură, lipite pe ziduri, „ordonanțele” autorităților de ocupație, cu tot felul de măsuri și restricții”. Cele mai multe aveau ca principal scop sărăcirea populației prin prevederi precum: obligativitatea de a declara alimentele deținute în gospodăria proprie, obligativitatea de a declara păsările de curte, interdicția de a se fabrica prăjituri, cozonaci, bomboane, interdicția de a se fabrica cornuri și covrigi, interdicția de a se tăia păsările și alte animale de curte, reglementarea orelor de program pentru magazine, restaurante, cafelele etc.

Se schimbaseră total viața bucureșteanului de altădată, liniștit, care nu avea grija economiei naționale și se „sinchisea mai puțin de concurența la nivelul țării. El cerea la Restaurantul lui Lordache „o idee”, adică o țuică, „o pricină”, adică un sfert de vin, „o naturală”, adică o apă sau „o baterie” (ocaua de vin și borviz la rece); le combina cu mititei sau patricieni (cârnați mari) și pune la cale, bucurându-se sau încercând s-o facă, de scurta sa trecere prin lume”. Acum orice schimbare îl interesa, indiferent de poziția lui socială, fiind în joc subzistența lui și a familiei, mai importantă decât orice pentru fiecare persoană în parte (chiar dacă unii nu recunoșteau acest fapt) în acel moment tragic pentru națiune.

Schimbarea cea mai radicală s-a observat la alimentele de bază, pâinea și carnea, care ajung să fie comercializate pe bază de cartelă. Soluția cartelei a fost copiată după model german, și aplicată de către trupele inamice, în 1916.

⁴⁶ Kennard 1917.

Într-o primă etapă, la 1915 s-a introdus „*bonul de distribuire*” și toți erau siguri că mai devreme sau mai târziu se va ajunge la soluția cartelării produselor de primă necesitate după model german. Biletele numerotate erau distribuite de sergenții polițienești și nu la un oficiu, cum ar fi fost mai ușor și mai normal, pentru o bună evidență și respectarea ordinii publice. Comercianții nu au fost impresionați și au lăsat galantarele și gheretele goale, situație ce a condus la manifestări extreme precum „*ciomăgelle*” din data de 28 Mai, când toate halele și piețele erau pline doar de „*amenințări și înjurături*”⁴⁷. Odată cu introducerea cartei și prețurile au crescut exponențial cu panica populației și cu rechizițiile forțate din toate părțile.

Aflăm din surse sigure, ca și ziariștii vremii pe care îi cităm, că de la Berlin veniseră primele informații despre cartelele de pâine „*galbene, roșii, albastre și albe*” ce au fost timp de „*două ani condiția neapărată pentru hrana corpului (sic !)*” nemților, și care au „*slujit drept armă puternică împotriva stăpânirii maritime a Angliei*”, ajutând cu „*credință pentru a nimeri planurile engleze de înflăcămare*”⁴⁸.

Cantitatea s-a stabilit prin Ordonanța „*Ministerului Prusian din 25 ianuarie 1915, care cerea să nu se elibereze pâine decât atât cât era prescrisă printr-un certificat eliberat de autoritatea polițienească, adică în conformitate cu cartelele de pâine. Aceasta a fost ziua ei de naștere*”. Deși umilitoare, situația „*această blestemată de cartelă de hîrtie*” a fost „*semnul mindru al voinței de a învinge*”⁴⁹, al poporului german. Imediat s-au stabilit și prețurile maxime-fraze prin care se încerca încurajarea populației bucureștene speriate de spectrul aprobării și luării unei astfel de măsuri.

Mulți nu credeau că se putea ajunge la așa ceva și-n capitala noastră: – „*Ei, aș! Cartele la noi în țară? Dedeau din cap neîncrezători bucureștenii. Asta merge în Germania*”⁵⁰, până când, odată intrat sub ocupație germană, Bucureștiul s-a văzut aliniat la sistemul cartelelor și s-a dovedit chiar bun pentru că „*toată lumea-bogatul, ca și săracul-își are pâinea cea de toate zilele*”⁵¹, după cum opina un publicist.

Într-o primă etapă s-au stabilit tipurile și cantitățile de produse, ce urmau să fie aprobate spre desfacere către populație; pâinea se împărțea în două mari categorii, albă și neagră și urma să aibă greutate standard de 440 grame și respectiv 880 de grame și de două calități „*una din făină integrală și cealaltă din făină de franzelă*”⁵². Pâinea albă trebuia să fie fabricată doar în cadrul brutăriilor ce aveau autorizație specială emisă de Primărie și numai în proporția de 20% din cantitatea de făină primită⁵³. Prețurile erau fixate în raport de calitate și cantitate: pâinea neagră de 440 gr-15 bani; pâinea neagră de 880 gr-30 bani; pâinea albă de 440 gr-30 bani; pâinea albă de 880 gr-60 de bani⁵⁴. Prețurile la revânzătorii au fost: „*1 kgr făină integrală-35 bani; 1kgr făină pentru franzelă-60 bani; 1 kgr făină mălai-30 bani*”⁵⁵. Toți brutarii au fost obligați să fabrice și să aibă în permanență pâine din ambele categorii și tipuri de gramaj. Pâinea se putea comercializa doar „*contra cupoanelor cartelelor de pâine*”, iar vânzarea cu căruțele sau cu coșurile pe stradă era strict interzisă, mai mult de teama unor atentate decât pentru asigurarea ordinii publice.

Obiectivul urmărit consta în asigurarea populației cu strictul necesar; de aceea, se preciza: „*fiecare brutar, după ce va fi îndestulat cerințele instituțiilor, societăților, ospătărilor populare, hotelurilor, restaurantelor etc. poate opri 20% din cantitatea destinată publicului spre a o vinde el însuși*”, restul fiind dat la revânzătorii pe care-i are oficial pe lista dată Serviciului de Aprovizionare a orașului. Se menținea cota de 20% pentru uzul negustorului după bunul său plac, indiferent de statutul său pe piața bucureșteană.

Sistemul cartelelor la pâine s-a păstrat și în 1919, când erau eliberate de manutanța armatei, deoarece brutăriile între timp fuseseră militarizate ca urmare a speculei ce depășise orice imaginație și a lipsei de pe piață a acestui nutriment de primă necesitate. Locuitorii erau anunțați prin presă de programul distribuției acestui aliment: „*pâinea se va libera numai de la ora 12 și numai până ce se vor obține nouile cartele (sic!)*”⁵⁶.

Primele pe lista de prioritate au fost magaziele de rezervă, numite adesea „*de subzistență*”, unde s-au depozitat produse alimentare sub formă brută și au fost prevăzute liste de arondare a acestor produse, pe cantități și pe corpuri de armată, astfel încât aprovizionarea să fie permanentă și îndestulătoare. Cu toate aceste eforturi concertate, sub ocupație doar pâinea a existat în cantități mai mari apropiate de strictul necesar al populației bucureștene, toate celelalte produse fiind reduse și pe cartele (rații) – multe dintre ele simple hârtii fără valoare în practică, la piață sau în hale nemaigăsindu-se aproape nimic.

⁴⁷ Cum se face alimentarea.

⁴⁸ Cartela de pâine 1917b.

⁴⁹ Cartela de pâine 1917b.

⁵⁰ Cartela de pâine 1917a, p. 3.

⁵¹ Despre bucătăria românească.

⁵² Cartela de pâine 1917c.

⁵³ Cartela de pâine 1917c.

⁵⁴ Cartela de pâine 1917c.

⁵⁵ Cartela de pâine 1917c.

⁵⁶ Militarizarea brutăriilor.

Carnea a fost și ea cartelizată. Animale existau, dar comercianții, în majoritatea lor au preferat să ascundă marfa în scopul vinderii la suprapreț sau să o exporte la prețuri foarte avantajoase. Prin lege, mare parte din șeptel fusese rechiziționată de Guvern pentru necesarul armatei și, din ce a mai rămas, au confiscat ocupanții pentru necesitățile lor. Germanii au luat în calcul asigurarea populației cu acest nutriment în cantități mici, ca să nu îi priveze total de o alimentație normală. Așa se face că⁵⁷ „în străduința sa de a orându-i în chip cât mai util alimentarea Capitalei, Guvernământul Imperial a luat măsura salutară a introducerii cartelelor de carne în orașul București, cu începere de la 9 Aprilie”⁵⁸. Prezența lor era necesară populației, ce suferea „de pe urma epuizării stocului de vite disponibil, provocată de rechizițiile militare române-ruse”⁵⁹. Putem deduce că de aceea a fost prevăzută în cele mai mici amănunte modalitatea de obținere și împărțirea a cărnii pe baza cartelelor. Pentru eficientizarea la maximum a măsurii a fost preluată și metoda din alte țări beligerante „de a introduce zile fără carne”⁶⁰. Astfel s-a ajuns până la interzicerea vânzării de produse și mâncare cu și din carne în zilele de luni, miercuri și vineri, chiar și când comercianții ar fi avut de unde să se facă față comenzilor. Ca pedeapsă, pentru cei ce aveau curajul să încalce ordonanțele, erau prevăzute amenda și închisoarea, iar în cazuri speciale cele două pedepse puteau fi cumulate într-una singură.

Alimentele deși se găseau foarte greu nu au dispărut cu desăvârșire de pe piața bucureșteană, prețurile însă ajunseseră prohibite pentru majoritatea populației, cu venituri mici sau sub limita subzistenței. La gheretă, măcelărie, prăvălie și tarabă produsele de prima necesitate erau foarte scumpe și toți se plâneau de situație, fără ca aceasta să fie reflectată suficient în documentele publice. Doctorița Marta Trancu Rainer scria în jurnalul său la 23 decembrie 1916: „nu mai avem carne deloc. Și care se găsește e 5 lei kg. Untura a ajuns la 10 lei. O găscă între 15 și 20 de lei și un curcan 25 de lei”⁶¹. Aceleași costuri exagerate și care nu seamănă deloc cu cele din tabelul bazat pe datele oficiale erau sesizate și de Constantin Bacalbașa: prețurile sunt foarte mari și „la băcănia Ciobanu”, unde „Kgr. de unt costă 16 lei. (Astăzi 50). Kilogramul de cașcaval grecesc 16 lei. (Astăzi 40-50) Șunca 16 lei kgr. (Astăzi 60). Jimbla la 15 Ianuarie s. v. ajunge la 65 bani. Gâina costă 10 lei. (Astăzi 40) Curcanul 30 lei 120-150). Ouăle 35 și 40 bani. Cu mare greutate se obțin 4 la un leu. (Astăzi 1 leu și 50 până la 2.50)”⁶².

Tabel

PREȚURI MAXIME LA PEȘTE IMPUSE ÎN 1916⁶³

SPECIILE	Preț pe Kgr	SPECIILE	Prețul pe Kgr
1. Pește de apă dulce		2. Pește de mare	
Cegă peste 1 kgr.	4,50	Barbuni mari, lufari	1,30
Nisetru	1,80	Barbuni mici	0,60
Morun	1,60	Levrac	1,00
Păstrugă	1,60	Chefal	1,20
Viză, Bogzar	2,00	Scrubii albastre de mare	1,00
Șalău	1,50	Scrubii albastre de mare,	0,80
Scrubii de Dunăre	0,80	Scrubii mici, caride	0,80
Crap peste 4 kgr	1,00	Pălămidă	0,80
Ciortocrap 2-4 kgr	0,80	Guvidii mari	0,60
Ciortan 1-2 kgr	0,60	Guvidii mici	0,40
Ciortănică până la 1 kgr	0,45	Calcan, rizeafcă	0,50
Somn pană peste 10 kgr	1,20	Amzii mari	0,40
Somn iarma 4-10kgr	1,00	Amzii mici, stavride	0,30
Somn iaprac 1-4 kgr	0,70	Midii	0,25
Somotei până la 1 kgr	0,50	Aterine	0,20
Fuzar , Mihalț	1,00	3. Icre	
Mreană	0,80	De morun cal. I, proaspete	28,00
Lin	0,60	De morun cal.II,proaspete	26,00
Știucă peste 1 kgr	0,50	De nisetru cal.I,proaspete	26,00
Știucă până la 1 kgr	0,30	De nisetru cal.II,proaspete	24,00
Văduviță	0,50	De păstrugă	16,00
Plătică	0,40	De morun tescuite	28,00

⁵⁷ Cartela de carne.

⁵⁸ Cartela de carne.

⁵⁹ Cartela de carne.

⁶⁰ Cartela de carne.

⁶¹ Trancu Rainer 2006.

⁶² Bacalbașa f.a., p. 77.

⁶³ DJCAN. Fond Primărie Constanța, Dos. 36/1916.

Obleț mare, cosac, sabiță	0,50	De nisetru	26,00
Caracudă	0,40	Crap	2,000
Cârjancă	0,25	De știucă în limbi	4,00
Babușcă mare, albitură	0,25	De știucă bătute	2,50
Obleț mic	0,25	Raci	2,50
Biban	0,30	O sută bucăți (după mărime)	5,00-10,00
Babușcă mică, cambula	0,15	Foaia plopului, ghiborț	0,15

Cu toate aceste disfuncționalități, cetățenii capitalei își iubeau orașul, se bucurau de orice ieșire, la o gustare și un vin bun cu prietenii, iar atunci când se aflau departe de colțul lor de rai îi duceau lipsa. Dorul de București, poate un pic exagerat, ca și expunere îl putem exemplifica prin redarea unui mic fragment din peregrinările prin țară ale unui jurnalist la 1917 în timpul primei conflagrații mondiale.

Într-una din vizitele sale, a fost oprit de un cunoscut în lași, ca să-i vorbească despre București. Acesta și-a explicat gestul prin dorul de neoprit pentru urbea sa; arăta surprinzător, „*uscat ca o stafidă-sării necăjit*” și, la întrebarea firească a jurnalistului referitor la motivele ce l-au adus într-o stare deplorabilă ca imagine, a răspuns pe nerăsuflăte: „*Bucureștii, nene Bucureștii! Ei m-au adus în halul ăsta. Dorul de București, mă prăpădește, mă usucă denpicerele [...]. Ce crezi, că e puțin lucru, să nu mai văd eu Calea Victoriei, de un an de zile!! [...]. Să nu mai fac eu chefuri cu dame, la Vila Regală, crezi că-i puțin lucru! [...]. D’apoi halba de la Carul cu Bere, unde o poți găsi aci. Da un șfarț cu un pic de rom. – Ca la Terasa! – Da ca la Terasa sau High Life! [...]. De renumiții mititei, nici nu mai vorbesc [...]. Le-am și uitat gustul [...]. Vorbea cu glas înecat, ca și când ar fi pomenit de moartea unui frate, sau de pierderea unei femei iubite [...]. Eu mor de dorul Bucureștiului!”⁶⁴. Nu știa, bietul de el, că și pentru bucureșteni toate acestea erau doar amintire. Nici la sfârșitul războiului situația nu a revenit repede la normal, și din vechile meniuri bogate cu sortimente autohtone și străine, rămăsese o listă ce cuprindea: sarmale, ghiveciu, cartofi, friptură, pâine, plăcinte, cafea, vin, bere și cam atât. Costurile săriseră pragul oricărei imaginații. La 1919, conform unei relatări primite de la un bucureștean – se vede cu posibilități materiale peste medie – consumatorul consemna ce a mâncat și ce prețuri a achitat la un „*restaurant din centrul capitalei*” pentru un meniu mai mult decât modest din toate punctele de vedere, varietate și cantitate, care, a cuprins următoarele: „*2 sarmale de post, 7 lei; o porție ghiveciu călugăresc, 7 lei; cartofi a la oriental (1 cartof și jumătate), 6 lei; macaroane gratinate, 7 lei; un sfert de pui prăjit, 10 lei; 2 chiftele de cartofi, 7 lei; pâinea, 1 leu; bacșișul 2 lei*” – deci în total 56 de lei și 28 de bani de persoană doar un prânz ⁶⁵. Scumpete mare monșer, ca să-l parafrăzăm pe Caragiale, căci de comentarii nu pare a mai fi loc, cu așa prețuri la inflația din perioada 1900-1916, când o masă ce costa 10 lei se găsea la Capșa, cel mai scump dar și cel mai elegant local.*

Sentimentul apartenenței la orașul acesta îl regăsim la toți cei ce povestesc despre el, din auzite sau din proprie experiență; mereu apare și imaginea idilică a acestor grădini pitorești în care viața părea că stătea pe loc și atmosfera boemă domina ziua și noaptea. Grădinile de vară din centru, din cartiere și de la Șosea ofereau seara bucureștenilor spectacole, șprițuri reci, bere, mititei și fripturi. Birturile, restaurantele, cârciumile, cafenelele și cofetăriile – o lume patriarhală, o lume a păcii, cu toate problemele sale – se încheia și începea o altă epocă. Pentru o scurtă perioadă de timp, Bucureștiul a mai rețrăit aceste clipe, când era numit „*Micul Paris*”, restul este istorie.

Aportul capitalei în procesul de aprovizionare cu pâine a armatei în Primul Război Mondial. Nimeni nu-si dorește război dar astfel de evenimente au loc și la începutul secolului al XX-lea, europenii se pregăteau intens de un nou conflict armat. Pregătirile vizau: organizarea unei armate, echiparea soldaților, asigurarea proviziilor necesare supraviețuirii civililor și a soldaților. Toate acestea erau coordonate de la centru, din București, capitala statului și-n același timp principalul nod comercial, aflat la întretăierea rutelor europene și orientale. Primele pe lista de priorități au fost magazinele de rezervă, numite adesea de subzistență, unde s-au depozitat produse alimentare sub forma brută (cereale, legume, lemne) și produse finite (conserve, alcool, tutun, îmbrăcăminte, dulciuri). Din start, au fost prevăzute liste de arondare, pe cantități ale acestor produse, pe corpuri de armată, astfel încât aprovizionarea să fie permanentă și îndestulătoare. Sub ocupație doar pâinea a existat în cantitățile necesare populației bucureștene, toate celelalte fiind în cantități reduse sau pe cartele (rații).

Depozitele de subzistență au fost repartizate unul câte unul de fiecare armată, care erau obligate să aibă în permanență cantitățile stabilite, pentru necesarul de aprovizionare, pentru perioadele stabilite regulamentar în cazul proviziilor; „*11 zile hrana proaspătă și 4 zile hrană de rezervă; aceste depozite se vor reaproviziona de la Depozitele Regionale din zona interioară, precum și prin strangerea resurselor din zona armatei respective*”⁶⁶.

⁶⁴ Cazaban 1917.

⁶⁵ *Restaurantele, bodegile și sărăcia.*

⁶⁶ ANMR, Pitesti. Fondul Marelui Cartier General, dosar 145/1916.

Capitala avea arondată ca responsabilitate armata a III-a. Într-un referat de necesitate al ministrului de război din 28 august 1916 aflăm că există un centru de reprovizionare la Obor „67, pentru Divizia a 12-a, s-a dispus organizarea unui tren de reprovizionare, care de la Obor să ducă zilnic la Budești hrana necesară”⁶⁸.

Totul trebuia să funcționeze ceas în caz de război și de aceea în documentele oficiale prevederile referitoare la traseul de aprovizionare cu acest aliment primordial pentru hrană, precum și modalitățile concrete de: prelucrare a granelor, transformarea făinii în produs final, asigurarea transportului de la furnizor la beneficiar. De la aceste depozite urmau să plece trenuri zilnic, care obligatoriu trebuiau să dispună; de „mijloacele necesare pentru a asigura fabricarea pâinei, pentru întreaga armată. Erau folosite toate manutanțele și brutăriile particulare din localitățile aflate în zona armatelor atât pe teritoriu național, cât și de pe teritoriul inamic”⁶⁹.

În cadrul acestui efort au fost angrenate și morile bucureștene, ce urmau să prelucereze grânele depozitate, pentru a le transforma în făină, materia primă pentru pâinea cea de toate zilele. Există o listă oficială a morilor prinse în sistemul deservirii directe a trupelor. Sunt prezentate cu numele proprietarilor: „Andrei Popovici, Zehebder Halbastad, State Stancevic, Nicolae Zaharia, Moara Ciurel, Bufta a principelui Stirbey, Gheorghe Assan, Moara Rahova și Moara Comercială”⁷⁰. Pe firul procesului tehnologic regăsim ca o continuare fabricile de pâine precum: „Alois Muller, Societatea „Viata”, Societatea „Anonima Sanatatea”. Sunt prevăzute și cantitățile de producție între 5 și 10 vagoane pe 24 ore”⁷¹.

Toți cei implicați au încercat să se asigure că fac față efortului, dar mai ales încrederii acordate de către reprezentanții guvernului. De aceea instituțiile au încercat să afle din timp sau cât mai prompt cantitățile, pe care trebuiau să le asigure pentru a-și onora obligațiile ca furnizori de pâine pentru front. Corespondența care atesta cele enunțate mai sus, era ținută prin intermediul: referatelor de necesitate, procese verbale, note și telegrame odată cu începerea conflictului militar. Un astfel de exemplu îl reprezintă textul scurt și la obiect din telegrama adresată ministrului intendent general, la 1913 unde furnizorii cer de la cartierul general să fie lămurii asupra zilelor, cantităților și localităților unde trebuia livrată marfa „bucurești o sută de mii, lamuriti exact [...] când sosesc trupele; câte se trimit zilnic?”⁷². Răspunsurile erau prompte și la fel de concise; „am cerut provizii pentru 1.500 plus 16.000 plus 7.000 oameni. Rog luați măsuri de trimiterea proviziilor”⁷³.

Aprovizionarea în timp util nu era singura problemă de rezolvat, fiind concurată de specula, datorată lipsei multor dintre produsele existente altădată, pe piața liberă la prețuri modice. O parte dintre ele nu se găseau pentru că-n mod normal erau aduse din zone inaccesibile sau aflate în greutate pe perioada războiului, fie celelalte existau sub forma de monopol doar la câțiva comercianți, ce reușiseră să dețină cantități apreciabile de marfă, în scopul vinderii la un preț mare. Specula era un impediment în cadrul procesului de asigurare a pâinii pentru front deoarece armata avea fonduri limitate și cerere din ce în ce mai mare, deci nu-și permitea achiziționarea la prețuri maxime, mai ales că pe lista de priorități, pentru front erau și alte alimente mult mai scumpe decât pâinea chiar și-n timp de pace. Avem un tablou cu felurile de mâncare servite pe front: „carne cu zarzavat, cartofi cu zarzavat, peste sarat, orez, carne cu orez, scrumbii, carne cu arpacas, icre cu arpacas, peste cu arpacas, fasole cu zarzavat, lapte zilnic pentru covalenșeni”⁷⁴, trimise din capitală după colectarea lor din piețele locale, zonele limitrofe și aduse chiar din țară.

Culmea este că pâinea pe piața liberă nu crește ca preț, dacă în 1910 o franzelă costa 0,31 bani în 1913 ajungea la 0,32 bani dublându-se în 1916 după ce Bucureștiul fusese ocupat de armatele germane. Carnea sare de la 0,76 bani per kilogram în 1910 la 6 lei în 1916⁷⁵. Așa se explică de ce la nivel oficial se cere în scris o notă privind cantitățile achiziționate și prețul lor după modelul următor; „Rog răspundeți ce cantitate de făină și cu ce preț s-a plătit făina cumărată de la moara Rahova din București pentru coloanele de subzistență”⁷⁶. După înlăturarea acestor obstacole interveneau altele, precum calitatea proastă a făinii sau a franzelei datorită: grâului depozitat în condiții impropriet, și transportat la temperaturi impropriet.

Când consumatorii nu aveau altă alternativă și pentru unii putea constitui poate chiar ultima lor masă era de neacceptat o hrană de proastă calitate. Imediat ce era descoperit un astfel de caz era semnalat la forurile competente să ia măsuri împotriva „criminalilor”, ce se intitulau comercianți sau afaceriști. În consecință conform adresei oficiale din 30 iulie 1913 „Domnul Ministru a hotărât ca intendentul Căpitan Tănăsescu să se pedepsească cu 10 zile închisoare, pentru

⁶⁷ ANMR, Pitești. Fondul Marelui Cartier General, dosar 74/1913.

⁶⁸ ANMR, Pitești. Fondul Marelui Cartier General, dosar 145/1916.

⁶⁹ ANMR, Pitești. Fondul Marelui Cartier General, dosar 120/1916.

⁷⁰ ANMR, Pitești. Fondul Marelui Cartier General, dosar 97/1915.

⁷¹ ANMR, Pitești. Fondul Marelui Cartier General, dosar 74/1913.

⁷² ANMR, Pitești. Fondul Marelui Cartier General, dosar 74/1913.

⁷³ ANMR, Pitești. Fondul Marelui Cartier General, dosar 145/1916.

⁷⁴ ANMR, Pitești. Fondul Marelui Cartier General, dosar 74/1913.

⁷⁵ DJCAN. Fond Primărie Constanța, dosarul nr. 20/1914.

⁷⁶ ANMR, Pitești. Fondul Marelui Cartier General, dosar nr. 74/1913.

că a întrebuițat la fabricarea pâinei, făină de proastă calitate, în loc să încheie proces verbal de respingere și să raporteze ca acea făină, nu se poate întrebuița la fabricarea pâinei⁷⁷.

Observăm că acest articol de importanță vitală pentru viața de zi cu zi este furnizat de instituțiile bucureștene de la făină până la specialități. Sunt prinse în angrenaj: depozitele, magazinele de subzistență, morile, fabricile de pâine și chiar firme de antreprenoriat străine, ce se ocupau cu desfacerea de utilaje necesare procesului tehnologic de realizare a mai multor produse de panificație la cele mai bune standarde, cu pierderi minime și prețuri mici prin excluderea cheltuielilor de transport.

În această lume văzută de cei mai mulți ca fiind un univers aproape idilic, Primul Război Mondial, a reprezentat un eveniment, care a schimbat brusc ritmurile vieții cotidiene, ce au fost bulversate de un dublu șoc pentru bucureșteni: ocuparea orașului de trupele germane și o nouă realitate economică observabilă din plin la nivelul vieții de zi cu zi a fiecărei familii. Pentru a ne face o părere despre realitățile din epocă merită spicuite amintirile profesorului Constantin C. Giurescu: *„Lumea stătea zăvorâtă prin case și se temea de armata îmbrăcată cenușiu („feldgrau”) care năpădise orașul. Bucătării de campanie nemțești erau instalate în curtea Palatului, pe Calea Victoriei; la „Capșa” – hotel, cofetărie, restaurant și cafenea – se instalaseră bulgarii. Imediat apărură, lipite pe ziduri, „ordonanțel” autorității de ocupație, cu tot felul de măsuri și restricții. Trebuiesc să predăm, încă în ajunul intrării nemților, toate armele: de la revolver și pușcă de vânătoare pînă la sabie și floretă. Au venit apoi la rînd : trăsurile, caii, bicicletele, zahărul care depășea cantitatea de cinci kilograme de familie, gazul lampant, vasele de bucătărie și cazanele de aramă, clantele de la uși, de alamă, precum și un număr de saltele, cearșafuri, covoare și blănuri. Mama avea o ladă de zahăr de 25 de kilograme și vreo trei cutii de cîte 5 kilograme fiecare; ne-a declarat însă că mi dă nici un dram nemților. Și pentru ca să nu contravie ordonanței „Komandaturei” – care prevedea, ca și celelalte ordonanțe, că neîndeplinirea dispozițiilor se va pedepsi cu șase luni închisoare sau 3.000 de lei amendă sau ambele împreună – a hotărît ca să transforme întreaga cantitate, minus cele 5 kilograme permise, în sirop. Și astfel timp de o zi întreagă s-a procedat la transformarea acestei provizii și turnarea ei în sticle. La ceaiul de dimineață, în loc de zahăr puneam sirop. A ascuns de asemenea tipsiile și „setul” – pe atunci se spunea „tocul” – de cazănele de dulceță, îngropîndu-le în pivniță, în pămînt”⁷⁸.*

Deodată cei care înainte aveau de unde alege chiar dacă nu-și permiteau prea multe cumpărături se văd în ipostaza de a recurge la diverse modalități de procurare a hranei, de transformare a acesteia și de păstrare a ei pentru cât mai mult timp deoarece nimeni nu știa când și cum avea să se termine criza. Nu-și mai permit luxul de a aștepta acasă marfa, de a refuza un produs mai slab calitativ sau neprezentabil ca și ambalaj, se bucurau de orice ocazie a unui aliment indiferent de calitate sau cantitate, incertitudinea zilei de mâine punându-și amprenta asupra micului comerț cu amănuntul dar și a celui angro.

Bucureștii și județul Ilfov sunt supuse la o exploatare sistematică și fără cruțare a teritoriului; cuceritorii de la acel moment au luat tot ce se poate lua; și au lăsat locuitorilor ca hrană, numai minimum necesar, spre a-și ține zilele. *„Grîne, vite, petrol, lemn de construcție, lînă, lapte, pește, fructe – pînă și măceșe, ghindă și jir – totul se strînge și se cară în Germania; pe deasupra lădițele de cîte cinci kilograme de alimente pe care fiecare soldat avea dreptul să le trimită săptămînal acasă. În legătură cu aceste lădițe merită să povestesc un detaliu care este însă caracteristic pentru lipsa de alimente din Germania în 1917. În iarna ce a urmat ocupației Bucureștilor, s-au dat în cuartir soldați nemți în casele orășenilor. La noi s-a nimerit să fie un bavarez de vreo 40-45 de ani, cu cizme scurte și pufăind mereu din niște trabuce puturoase; altfel om liniștit, cu nevastă și copii acasă. Într-o zi, văzînd că se aduce la masă mămăligă – avea odaie, aproape de bucătărie – a întreat: „Ce-i asta”. I-am răspuns „polenta” și i-am explicat că se prepară din făină de porumb sau cucuruz. La care mi-a replicat: „La noi, porumb mănîncă numai porcii”⁷⁹.*

Observăm după citirea acestor rânduri evocate prin prisma unor crâmpeie din viața unei personalități, că viața se schimbase și de la îndestulare, abundență, lux se ajunsese la alimentația de subzistență, care excludea în cele mai multe cazuri carnea (care nici pînă atunci nu fusese aliment de bază), devenită produs de lux acum, în timp ce peștele devenise principala „carne”, a bucureștenilor. Acest lucru este dovedit de impunerea prețurilor maxime la toate sortimentele acestui aliment prin adrese speciale trimise aproape lunar către toți primarii de comune urbane și rurale de la centru (așa cum reiese din tabelul de mai sus).

Realitatea este clar reflectată prin mențiunile regăsite chiar într-o depeșă oficială trimisă de către Comisia Centrală de Aprovizionare către primării în martie 1916, când se preciza expres că: *„În vederea alimentării cu cele necesare și mai cu seamă cu peștele, care din cauza răirii cărnei, va fi una din alimentele cu care va trebui îndestulată populațiunea, vă rugăm a lua toate măsurile pentru a se ușura desfacerea acestui aliment, precum și a celorlalte, prin toate halele și piețele publice”⁸⁰.* Totodată, ca dovadă a situației grele din punct de vedere economic în același act se

⁷⁷ ANMR, Pitești. Fondul Marelui Cartier General, dosar nr. 74/1913.

⁷⁸ Giurescu 1976.

⁷⁹ Giurescu 1976.

⁸⁰ DJCAN. Fond Primărie Constanța, dosar 9/1916.

menționa ca obligație a conducătorilor de comune urbane să îngrijească și să supravegheze „*strict ca unii acaparatori, să nu ia la licitație mai mult din aceste prăvălii, debitând numai într-una, iar celelalte să le țină închise*”⁸¹, pentru a se evita monopolul, implicit specula ce devenise un mod de viață pentru marea majoritate a comercianților de orice tip, cu precădere cei ce desfăceau produse alimentare de strictă necesitate, în caz contrar se menționa ca formă punitivă, desfacerea contractului. Rezultă că economia centrului comercial al țării a funcționat în permanență și cel mai bine pot fi urmărite schimbările la nivelul micro și macro-pieței. Aici fluctuația produselor și a prețurilor reprezintă principalul barometru al bunăstării unui stat la un moment dat, locul de unde veneau schimbările, ordinele, directivele și se fixau prețurile.

Informațiile de mai sus adunate atât din surse inedite dar și edite se bazează cu toatele pe date contemporane pornind de la procese verbale la memorii personale, fiind fiecare în parte un tablou al unui anumit aspect al vieții comerciale bucureștene de început de secol XX. Deși pare la prima vedere un subiect sec, aprovizionarea și desfacerea de produse alimentare în capitală acum un veac reprezintă la nivelul vieții cotidiene baza istoriei oricărui stat.

Bibliografie

Arhive

ANMR, Pitești. Fondul Marelui Cartier General – Arhivele Naționale Militare Române. Fondul Marelui Cartier General, dosar nr. 74/1913; dosar 145/1916.

DJCAN. Fond Primărie Constanța – Direcția Județeană Constanța. Arhivele Naționale, Fond Primărie Constanța, dosarul nr. 20/1914; dosarele 9 și 36/1916.

Lucrări de specialitate; Periodice

Bacalbașa f.a. – C. Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului (1916-1918)*, Brăila, f.a.

Bulei 1984 – I. Bulei, *Lumea românească la 1900*, București, 1984, p. 50.

Cazaban 1917 – Cazaban, *Dorul de București*, în „Dușmanul”, An. I, No.123 Decembrie 1917, p. 2.

Giurescu 1976 – C.C. Giurescu, *Amintiri*, București, 1976.

Kennard 1917 – Lady Kennard, *A Romanian Diary 1915-1915, 1916, 1917*, London, 1917.

Trancu Rainer 2006 – Marta Trancu Rainer, *File de jurnal*, București, 2006.

Militarizarea brutăriilor – *Militarizarea brutăriilor*, în „Dimineața”, An.XIII, No. 4313, 4 Ianuarie 1919, p. 1.

Cartela de carne – *Cartela de carne*, în „Gazeta Bucureștilor”, Ed. de războiu, An. XXXVIII, no. 89, 30 Martie 1917, p. 1.

Cartela de pâine 1917a – *Cartela de pâine*, în „Gazeta Bucureștilor”, An. XXXVIII, Ed. de războiu no. 72, 24 Februarie, 1917, p. 3.

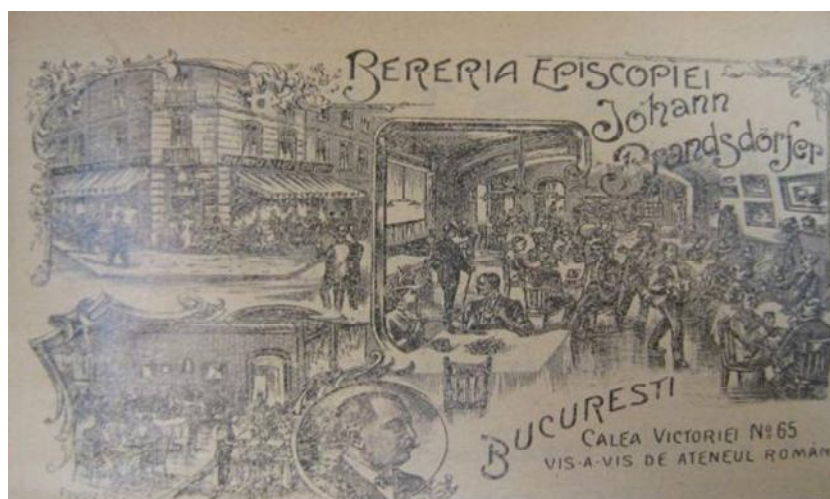
Cartela de pâine 1917b – *Cartela de pâine*, în „Gazeta Bucureștilor”, An. XXXVII, no. 61, Ed. de război, 2 Martie 1917, p. 4.

Cartela de pâine 1917c – *Cartela de pâine*, în „Gazeta Bucureștilor”, An. XXXVIII, no. 64, Ed. de război, 5 Martie 1917, p. 4.

Cum se face alimentarea – *Cum se face alimentarea populației capitalei*, în „Minerva”, An. VIII, no. 2672, 30 Mai 1915, p. 3.

Despre bucătăria românească – *Despre bucătăria românească – Arta culinară română*, în „Gazeta Bucureștilor”, An. XXXVIII, Ed. de războiu, no. 71, Nr. 54, 23 februarie, 1917, p. 2.

Restaurantele, bodegile și sărăcia – *Restaurantele, bodegile și sărăcia*, în „România”, 13-27 Ianuarie 1919, p.1.

„Universul”, An. XXII, No. 196, 19 Iunie 1914

⁸¹ DJCAN. Fond Primărie Constanța, dosar 9/1916.

INFORMAȚII DESPRE ANUL 1918 DIN DOCUMENTE SĂSEȘTI (II)

Liliana Maria Popa

Abstract. *Information about the year 1918 in Transylvanian Saxon documents (II).* Continuing the research of the documents from evangelical parishes kept at the Central Archives of the Evangelical Church in Romania, the paper presents the notes made by the priest Michael Bucholzer from Toarcla village (German: Tarteln), Brașov County. Particularly interesting, not just in the way they relate events, but especially for the priest's personal considerations, these notes deserve the full attention of the researchers.

Cuvinte cheie: 1918, Primul Război Mondial, Toarcla.

Keywords: 1918, World War I, Toarcla.

În încercarea de a continua cercetarea începută anul trecut, am reluat studierea fondurilor parohiale săsești deținute de Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice din România. Întrucât informațiile prezentate anul trecut fuseseră adunate în mod aleatoriu, în funcție de documentele care îmi trecuseră prin mână din rațiuni de organizare arhivistică, am decis ca anul acesta cercetarea să fie mai sistematică, urmând să cercetez acele *Gedenkbücher* (*Registre memoriale*) care, teoretic, ar fi trebuit să fie prezente la fiecare parohie. Spre surprinderea mea, am constatat că, în cele mai multe dintre inventare, registrele de acest fel fie lipsesc, fie acoperă doar o perioadă foarte redusă de timp. Să fie oare din cauza neglijenței celor care ar fi trebuit să le țină la zi, sau, mai probabil, după evenimentele din 1989, părăsindu-și parohiile, preoții le vor fi luat cu ei, ca pe niște mărturii ale trecutului satului pe care îl păstoriseră? Am găsit, totuși, și sper să mai găsesc, un astfel de registru, ținut de preotul din satul Toarcla, capitulul Cincu, azi jud. Brașov¹. (vezi **Anexa**).

În paginile umplute cu un scris grăbit, fără o grijă specială pentru sistematizare (și, mai ales, nici pentru caligrafie!) găsim un succedaneu caleidoscopic în care, alături de îngrijorarea pentru mersul războiului și viitorul oamenilor, alături de grija că ploile, respectiv seceta sau gerurile, pun în primejdie recolta, alături de îngrijorarea pentru moralitatea femeilor din sat, care fac ochi dulci soldaților staționați în zonă, apar informații, uneori chiar zilnice, despre evenimentele cu caracter politic care au loc în localitate.

Anul 1918 ocupă nu mai puțin de 17 pagini in-folio (de la 150 la 167), care se dovedesc a fi deosebit de interesante, chiar dacă momentul 1 Decembrie ca atare nu se bucură de o mențiune specială.

Textul fiind prea întins pentru a putea fi prezentat în întregime, mă voi referi doar la faptele care au legătura cu situația politică din sat și din întreaga Transilvanie.

Prima mențiune referitoare la războiul în curs o găsim pe pagina 151: „*La începutul lui martie (1918, n.m.), tratative de pace cu Rusia, care trezesc speranțe într-o decizie definitivă*”, se continuă pe paginile următoare cu alte informații, toate consemnate strict telegrafic, dar completate cu considerațiile personale ale preotului: „*O, Doamne, acum va veni oare cea mai grea perioadă a războiului? În octombrie căderea Bulgariei, propunerea de pace a Austro-Ungariei. Tot mai mult ne sperie veștile despre un sfârșit lamentabil al situației noastre de pe front: vom pierde! Uite, așa vine de fapt sfârșitul, cu spaimă*”².

Preotul consemnează sosirea în localitate a primilor soldați lăsați la vatră. Odată cu ei, în sat începe să se simtă influența Revoluției ruse: 3/XI „*Contingentele vechi apar cu epoleții tăiați și purtați în buzunar, și strigând: „Acum suntem toți egali, generali și soldați!” Și, ca o consecință a celor anunțate, cei reveniți de pe front încep răfuiala cu administrația satului, acuzată de neachitarea plăților restante pentru cărăușie, a ajutorului pentru copii și a altor restante. Ei declară răspicat: „Acum suntem acasă, acum ne vom face singuri dreptate, a venit timpul nostru!”* Chiar și necesitatea alegerii unui nou Consiliu comunal este pusă la îndoială sub motiv că „*n-ar fi nevoie, și nici eficient să se aleagă un Sfat comunal, căci ce rost ar mai avea el în ziua de azi, când dreptatea și-o face fiecare!*” Și preotul comentează: „*Răzbunători, sașii deveniți socialiști veritabili, strigă la toți cei care, în absența lor, au trăit bine, s-au îmbogățit.*” Și continuă: „*Dacă până în momentul acesta românii s-au comportat exemplar, exemplul rău al sașilor acționează asupra lor ca o scânteie. Acum li se alătură și ei sașilor. De ce să nu-și spună și ei pretențiile??*”

Acum, după ce l-ați aprins, stingeți focul, sașilor!”³

* * *

¹ ACBER, Best. 400-104, Nr. 49.

² ACBER, Best. 400-104, Nr. 49, p. 153.

³ ACBER, Best. 400-104, Nr. 49. 155.

Primele informații în legătură cu evenimentele care pregătesc Unirea cu România apar consemnate în 10 noiembrie. *„Duminică, 10/XI în sat apare o mașină împodobită cu flori și cu tricolor, care aduce ofițeri români, printre ei preotul militar I. Gherghel. Aduc mesaj de libertate fraților lor eliberați”*⁴.

Românii din sat se dovedesc a fi bine organizați și sfătuiți, conștienți de valoarea și de forța lor. În 12 noiembrie, în ședința Consiliului comunal, învățătorul Vlad prezintă cerințele conaționalilor săi, bazate pe faptul că, în sat există cu 120 de suflete mai mulți români decât sași și că românii au avut pe front 115 soldați, față de numai 50 de sași.

„Reprezentanții românilor declară: «Aici nu facem politică. Noi trebuie să dăm un bun exemplu de ascultare și ordine. Trebuie să fie toată lumea de acord, că din partea românilor, s-a arătat ordine și bunăcuviință». Românii sunt de acord ca preotul evanghelic să fie președinte al Consiliului, însă pretind un membru în plus și declară că, dacă dorința lor nu se acceptă, Consiliul românilor nu are speranțe pentru un viitor bun în acest sat.” Preotul comentează: *„Sună aproape ca o amenințare”*. Și adaugă *„Eu resping pe cât pot <aceste pretenții> invocând obligația de a aștepta instaurarea unor condiții reglementate, ca să nu ne pregătim, divizați, pentru alegeri. Că de rugămintea exprimată se va ține cont, cu înțelegere, dar că acum nimeni dintre noi nu-și poate lua răspunderea unei astfel de înnoiri, fără o indicație de sus. Notarul vorbește și el în același sens. Dar insistențele devin cu atât mai impetuoase: problema să se rezolve astăzi, încă! Atunci notarul dă glas părerii că lucrurile s-ar putea rezolva, dacă fostul Consiliu și-ar da demisia în bloc iar Judele scăunat l-ar înlocui cu unul nou. Pentru clarificarea lucrurilor, Fleșar și notarul să se ducă mâine la Judele scăunat. Numai că nu merge destul de repede. Notarul să-l întrebe la telefon pe Jude. Notarul se conformează, Judele se declară de acord cu cele propuse. Acum pretențiile sunt satisfăcute”*⁵.

Înțelept, preotul își îndeamnă enoriași să fie rezonabili, să evite vorbe și fapte susceptibile de a crea conflicte, întrucât toată lumea trebuie să tindă *„spre bună înțelegere între cele două naționalități, pentru ca să se evite o și mai mare nenorocire. Fiecare să se supună hotărârilor Consiliului comunal, atât în interes propriu, cât și în cel general. Atât în luptă cât și în timp de pace numai bravura personală și perseverența ne pot salva. Dacă suntem buni sași, atunci Providența nu ne va lăsa să pierim!”*

În 16 noiembrie sosește vestea despre apropierea a 8 divizii din Regatul României. *„Știrea apasă, îngrijorător, pe sufletele tuturor. Scopul sosirii lor n-ar trebui să fie asuprirea, ci păstrarea ordinii”* – își dă curaj preotul sas.

Tot în 16 noiembrie „preotul militar Gherghel a comunicat telefonic notarului și lui Fleșar despre unirea Transilvaniei cu România”. *„Eu sunt neîncrezător într-o astfel de veste”,* notează autorul⁶.

Un alt eveniment care va solicita interesul și preocuparea tuturor este înființarea Gărzilor naționale. Prima înființată este Garda românilor. Sașii sunt mai reticenți: *„Fostii soldați declară: «Noi am făcut și am tras destul. Acum să facă cei care până acum au dormit în pat cald!». La rândul lor, aceștia, iarăși, se plâng de boală și de incapacitatea de a îndeplini astfel de sarcini. Până la urmă, reușim totuși”*. Nu prea convins de utilitatea unor astfel de organizații, preotul notează: *„Eu am fost totdeauna de părere că am putea menține liniștea și ordinea și fără forța armelor, pentru că armele au cauzat destule nenorociri. Învățătorul respectă acest punct de vedere dar nu se poate ști dacă armele nu vor fi necesare împotriva vreunor bande”*.

Importanța bruscă de care doresc să se bucure românii nu-i lasă nepăsători pe sași. În ședința Consiliului comunal ia cuvântul reprezentantul românilor, preotul militar Gherghel, care roagă ca *„sașii să nu-i mai ironizeze pe români, când aceștia defilează cu steagul lor, pentru că este firesc ca românii să se bucure pentru libertatea pe care atât de mult timp au dorit-o fierbinte și acum au dobândit-o. Dorința exprimată se acceptă, cu înțelegere și aprobare”,* precizează preotul. Pe de altă parte, în particular, preotul este informat că *„doi sași ar fi declarat că, dacă se va mai arăta în sat, preotul militar Gherghel va plăti cu viața”* și trebuie *„ca acest fel de vorbe să fie evitate, odată pentru totdeauna”*. *„Eu, răspunde preotul, îl asigur de permanenta mea strădanie de luminare a poporului, de la care nu am abdicat niciodată și voi face și în viitor la fel”*⁷.

În 25 noiembrie, în prezența Judelui scăunat suprem, are loc ședința [de instalare] a Consiliului comunal nou ales. *„Fleșar anunță că se dorește arborarea steagului [românesc] pe clădirea primăriei, fără vreo demonstrație, numai pentru bucuria de a fi dobândit libertatea. El roagă să facem la fel. Satul, adunat în sală⁸ îi primește pe noii funcționari cu strigăte „Hoch!” și „Să trăiască!” și nu se face simțită nici cea mai mică tulburare. Cuvântări ale judelui scăunat suprem și primarului. Dau și eu glas sentimentelor mele cu următoarele cuvinte: «În viața comunei Toarcia este astăzi o zi mare. Ea se remarcă prin unirea pe care timpurile noi o cer de la noi; fie ca unitatea să nu moară niciodată. Să nu fim nevoiți*

⁴ ACBER, Best. 400-104, Nr. 49. 156.

⁵ ACBER, Best. 400-104, Nr. 49. 157.

⁶ ACBER, Best. 400-104, Nr. 49. 157.

⁷ ACBER, Best. 400-104, Nr. 49. 159.

⁸ În satele săsești exista o așa numită „sală a comunei (Gemeindesaal)” unde aveau loc adunări, festivități, baluri, nunți etc.

să ne amintim cu groază de această zi. Noului organ ales, și mai ales noului primar, Dumnezeu să-i dea minte înțeleaptă și inimă bună, pentru ca satul să poată fi condus spre un viitor binecuvântat!»".

* * *

În alt plan, satul e agitat din cauza neregulilor săvârșite în timpul războiului de către autoritățile locale. Instigatori sunt sașii reveniți de pe front, „deveniți socialiști veritabili”, care sub lozinca «Acum suntem acasă, acum ne vom face singuri dreptate, a venit timpul nostru!» strigă la toți cei care, în absența lor, au trăit bine, s-au îmbogățit”. Și preotul îngrijorat, se întreabă: „Oare ce va mai fi, și cum se va termina?”⁹

Aversiunea locuitorilor se îndreaptă în primul rând asupra notarului, care venetic fiind, a venit în sat „ca un coate-goale și întreaga sa avere ar fi fost rodul înșelăciunilor”. De altfel, situația nu este singulară. Scriind despre această epocă, Fr. Teutsch notează că astfel de incidente au avut loc în multe locuri: „Peste tot unde au fost notari rău văzuți, și din aceștia erau nenumărați, au fost alungați, uneori bătuți rău, și tot răul de care erau considerați vinovați a fost răzbunat. În toate orașele săsești s-a ajuns la jafuri mai mari sau mai mici”¹⁰.

În sat se contorizează pretențiile financiare ale locuitorilor față de notar, i se confiscă averea, ca să fie scoasă la licitație pentru acoperirea cererilor.

Convins că, cel puțin parțial, plângerile locuitorilor sunt îndreptățite, și, în același timp, temându-se de felul în care aceste acuze pot afecta imaginea sașilor în general, preotul notează: „Ah, în ce mod ordinar vor prezenta și vor înfățișa reclamanții rapacitatea, amenințările, înșelăciunile, șantajele notarului. Rușine și suferință nesfârșită sfâșie inima din cauza unei astfel de administrații săsești! Ah, când, când vom mai putea alege un notar sas? Pe ce ne-am putea baza o astfel de cerere? Este groaznic ce plângeri pot avea oamenii, bărbați și femei! Bietul de tine, nesătulul notar sas, ce ți-a adus mintea ta terestră, pusă numai pe «îmbogățire»? Rușine, batjocură, pagubă. Onoarea pierdută, totul pierdut! Ceasul răzbunării a sosit mai repede decât ai socotit. De data asta ți-ai greșit socotelile! Orice vină se răzbună pe pământ!”

Și adaugă: „Primăria prezintă astăzi o imagine neobișnuită. Plină de români, bieții sași se ascund prin colțurile întunecate ale coridorului. Epoca noastră de înflorire a trecut. Plec acasă înainte de sfârșit, îngrijorat, trist”.

Și concluzionează: „Priviți, sașilor, ce schimbare! Alții v-au luat locul! În locul unde voi făceați dreptate – și, adesea, nedreptate – șade acum inteligența românească și vă judecă pe voi. Întrădevăr, judele român își îndeplinește strașnic treaba, alaiul său din Sfat este și el la locul său, în timp ce noi suntem zgârciți la vorbă și apărăm în fața lor schimbând priviri timide. Cum oare s-au putut schimba atât de repede lucrurile!? A cui e vina? Sunt întrebări chinătoare. Iar răspunsul răzbate din inima rănită: sașii înșiși poartă cea mai mare vină, conducători și conduși. Primarul M. Keul considera că dă ascultare conștiinței sale vinovate îndemnând Sfatul să demisioneze și că este dator să atragă poporul român în administrație, ca să fie apreciat și să-și atragă mulțumiri. Această șansă¹¹ a trezit dorința și a sporit-o până la nivelul Gărzii: „Acum noi românii vom avea postul de conducere!”

Însă să nu condamnăm pe nedrept partenerii și conducătorul, nu de toate sunt ei vinovați!! Vremurile cele noi ne-au pus în situația de a nu mai putea interveni ca să oprim roata. Dar mai departe, onoare adevărului! Dacă noi, sașii, am fi avut un jude la fel de simțitor, îndemnativ și talentat cum este cel al românilor, poate postul acesta de conducere ar fi fost și azi al nostru. De cruzime, de o purtare fără menajamente și în același timp părtinitoare a dat dovadă fostul nostru jude, atât în exercitarea funcției sale cât și în afara ei, în relația cu oamenii. Cel ce se temea cel mai mult de hăturile sale, acela era menajat, cel puțin timp de câteva zile. N-a dat dovadă de nici un pic din îngăduința, din mărinimia, din grija pentru săraci ale unui jude, nu s-a interesat nici de văduve sau de orfani, nici de bolnavi sau săraci: cum fac eu, să facă toți, săracul chiar mai mult decât bogatul! Puteau merge lucrurile tot așa și pe mai departe? E oare de mirare dacă acum asupra judeului nedrept și nemilos se revarsă întreaga ură a poporului?

Dar mai e cazul acum să mai punem problema pierderii și câștigului în plan național, sau timpurile noi reclamă un principiu nou, pe cel a frăției și libertății fără a ține cont de deosebiri naționale? Să ne implicăm într-o permanentă luptă de clasă sau să strigăm: „Veniți, să ne adunăm sub flamura lui Isus Hristos, care a vorbit atât de frumos despre o turmă și un păstor?”¹²

Ne vom iubi neamul până la ultima răsuflare, dar avem cea mai mare nevoie de stimă și dragoste față de ceilalți, de cei până acum adesea urâți, oprimați și persecutați. Nu ne abatem astfel cu nimic de la felul de a fi al poporului nostru – numai partea bună să fie luată aici în considerare. După aprecierea mea, în actuala conjunctură politică, ar trebui să fim bucuroși că mai suntem recunoscuți ca egali, că drepturile poporului nostru nu sunt ciuntate cu nimic, chiar dacă ceilalți vor să acționeze acum în felul lor.

⁹ ACBER, Best. 400-104, Nr. 49. 154.

¹⁰ Teutsch 1899. p. 254.

¹¹ În original „Honigfaden” – sfoară înmuiată în miere, echivalentul expresiei românești „a trage cuiva o sfoară dulce prin gură” = a îmbuna, a amăgi, a da speranțe (chiar și false).

¹² ACBER, Best. 400-104, Nr. 49. 163.

Multe putem învăța noi, sașii, de la noua, agila și sufletista organizare a românilor. Se trece cu viteza fulgerului de la un loc la altul: «Hai, asta și asta trebuie făcut!» Cât de greoaie sunt dispozițiile noastre!! În 25/XI alegem, disperați și perplecși, noul Sfat; în 27/XI vine ordinul Consiliului nostru: «Rămâne totul cum a fost!» Acum, să dăm cumva noi singuri socoteală în fața neamului nostru de sași de pasul pe care, cu inima însângărată, a trebuit să-l facem? Indicați-ne la timp, conducătorilor, direcția necesară, dați-ne negru pe alb, indicațiile, ca să le putem arăta și altora. Înarmați în felul acesta ne-au ieșit în întâmpinare concetățenii noștri. Dar la noi, cu întârziere, de obicei, totul prea târziu!!¹³.

Și încheie: „Anul se încheie furtunos. Cine s-ar fi așteptat la așa un sfârșit?”

În ultima seară a anului – slujbă, foarte puțini participanți. Una dintre cele mai mari pierderi suferite în acest an poate fi considerată groaznică îndepărtare a oamenilor de biserică, de slujbe. Războiul nu ne-a făcut mai buni, ci din contră, mai îndrăzneți, mai răi. Doamne îndură-te spre noi!!!”.

Autorul celor consemnate este preotul Michael Buchholzer. Cunoaștem foarte puține amănunte despre el. Se știe doar că s-a născut la Dealul Frumos și că, înainte de Toarcla, a fost predicator la Cincu Mare. A slujit la Toarcla din 1916 până în 1921, transferându-se apoi la Noul, unde a slujit între 1921-1934, când a ieșit la pensie. Nu i se cunosc nici un fel de lucrări tipărite. Oricum, doar judecând după cele de mai sus, putem conchide că a fost un bun preot, un om înțelept, cu mare dragoste pentru neamul lui, cu o mare capacitate de a judeca lucrurile. Cât privește registrul din care am citat, este la fel de interesant și în rest și ar merita, eventual, publicat în întregime.

Bibliografie

ACBER – Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice din România.

Coibanu 2013 – V. Ciobanu, *Germanii din România în anii 1918-1919*, Sibiu-Hermannstadt, 2013.

Popa 1979 – M.N. Popa, *Primul război mondial, 1914-1918*, București, 1979.

Teutsch 1899 – Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, IV. Bd, Hermannstadt, 1899.

ANEXA

¹³ ACBER, Best. 400-104, Nr. 49. 164.

CONSIDERAȚII PE MARGINEA VIETII ȘI ACTIVITĂȚII MITROPOLITULUI BANATULUI, VASILE LĂZĂRESCU (1894-1969)

Dr. Răzvan Mihai Neagu

Abstract: *Considerations regarding the life and activity of the Banat metropolite, Vasile Lăzărescu (1894-1969).*

Vasile Lăzărescu was one of the most important and representative hierarchs of the Romanian Orthodox Church in the 20th century. He was the first metropolite of Banat. Educated at the universities of Chernivtsi, Budapest and Vienna, he found his professional fulfillment in Great Romania. His career was a successful combination of teaching vocation and that of altar service. Vasile Lăzărescu started his activity in Sibiu and Oradea as professor of theology. Subsequently, he became the bishop of Caransebes, and then Metropolitan of Banat. He was an opponent of communism regime and the authorities removed him from the leadership of the Banat Metropolis.

Cuvinte cheie: *Vasile Lăzărescu, Cernăuți, Banat, Timișoara, comunism.*

Keywords: *Vasile Lăzărescu, Chernivtsi, Banat, Timișoara, communism.*

Originea, familia și formația intelectuală a lui Vasile Lăzărescu. Cel care va deveni primul mitropolit al Banatului a fost o personalitate marcantă a Ortodoxiei românești în secolul al XX-lea. Vasile Lăzărescu s-a născut la 1 ianuarie 1894 în satul Jadani, comitatul Timiș, azi Cornești (jud. Timiș), într-o familie simplă de agricultori. Tatăl său a fost Nicolae Lazărescu, iar mama sa Ecaterina¹. Acest cuplu a avut doi copii, Vasile și Arcadie. Vasile Lăzărescu și-a început studiile primare în satul natal, continuându-le apoi la Dumbrăvița. Studiile medii le-a absolvit la Gimnaziul de Stat din Timișoara, obținând certificatul de maturitate în anul 1912. În același an s-a înscris la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din Cernăuți, la acea data singura instituție de profil din Austro-Ungaria, unde a studiat până în 1914². Facem precizarea că nicio matricolă publicată până în prezent nu-l menționează ca student în capitala Bucovinei înainte de Primul Război Mondial. Studiind presa vremii am găsit dovezi irefutabile ale prezenței sale în orașul de pe Prut, încă din perioada antebelică. Calitatea de student la Cernăuți înainte de 1918 a viitorului mitropolit al Banatului, este amintită expres și confirmată în gazetele vremii. Astfel, periodicul eparhiei Aradului, *Biserica și Școala* nr. 33 din 1913 vorbind despre reuniunea învățătorilor ortodocși din protopopiatele Timișoara, Belinți, Lipova și Comloșu Mare, desfășurată în capitala Banatului în 9/22 august 1913, preciza că printre notabilitățile care au luat parte la aceasta s-a numărat și „V. Lăzărescu stud. teol. Cernăuți”³. De asemenea, ziarul *Renașterea*, publicația oficială a episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului, nr. 10 din 1939, relatând despre moartea profesorului Andrei Buzdug (fost student la Cernăuți), consemnează că: „În 26 Februarie a venit la Cluj un fost coleg de teologie al părintelui Buzdug, P.S. Episcopul Vasile Lăzărescu al Caransebeșului”⁴. Știm că Andrei Buzdug a studiat teologia la Cernăuți între anii 1909-1913. Prin urmare, această mențiune este încă un argument în plus al prezenței la Cernăuți a viitorului mitropolit al Banatului înainte de Primul Război Mondial.

În perioada studenției în orașul de pe Prut, Vasile Lăzărescu a fost membru al societății *Academia Ortodoxă*, care îi grupa pe teologii de la facultatea de profil din Cernăuți⁵.

Spre sfârșitul anului 1914, tânărul Vasile Lăzărescu a fost nevoit să părăsească orașul de pe Prut, care a fost cucerit de armata rusească în contextul Primului Război Mondial⁶. Vasile Lăzărescu s-a refugiat la Arad și s-a înscris la Institutul Pedagogic, fiind primit direct în anul al III-lea⁷. În cadrul acestei instituții de învățământ a obținut absolutoriu în teologie în anul 1915⁸. După absolvire, pentru scurt timp, a fost cancelist în cadrul Consistoriului din Arad.

Între anii 1917-1918 a urmat cursurile Facultății de litere și filozofie ale Universității Regale Maghiare din Budapesta, completându-și astfel studiile⁹. În capitala Ungariei, Lăzărescu a fost membru al Societății „Petru Maior”, a studenților români, iar în ședința din 14 octombrie 1917 a acestei organizații tânărul bănățean a fost ales membru în comisia literară pentru anul universitar 1917-1918¹⁰. În anul Marii Uniri, tânărul bănățean este atestat ca student la

¹ Zamela 2011, p. 21.

² Zamela 2011, p. 22.

³ *Biserica și Școala*, anul XXXVII, 18/31 august 1913, nr. 33, p. 278.

⁴ *Renașterea*, anul XVII, Cluj, 5 martie 1939, nr. 10, p. 4.

⁵ *Biserica și Școala*, anul LVIII, 29 iulie 1934, nr. 31, p. 6.

⁶ Zamela 2011, p. 22.

⁷ Păcurariu 2015, p. 638.

⁸ Păcurariu 2015, p. 639; Vesa 2013, p. 477.

⁹ Sigmirean 2000, p. 443, nr. 2483.

¹⁰ *Biserica și Școala*, anul XLI, 19 noiembrie (2 decembrie) 1917, nr. 47, p. 381; *Telegraful Român*, anul LXV, 16/29 noiembrie 1917, nr. 96, p. 385.

Universitatea din Viena, unde audiază cursuri de filozofie și pedagogie, cu marii specialiști în domeniu de la această prestigioasă instituție de învățământ superior, îmbogățindu-și bagajul de cunoștințe¹¹.

Începuturile activității: de la Sibiu la Oradea. Vasile Lăzărescu devine în scurt timp atras de slujirea altarului și decide să candideze pentru un post de preot pe seama parohiei II din Arad. Astfel, la alegerile parohiale desfășurate la 1/14 aprilie 1918, Vasile Lăzărescu s-a plasat pe locul al II-lea cu 54 de voturi, fiind devansat de Caius Turic, care a obținut 76 din totalul voturilor¹². Acest eșec nu l-a demoralizat pe tânărul bănățean, iar după război, în anul 1920, devine doctor în teologie la Cernăuți, finalizându-și magistral studiile începute în perioada antebelică¹³.

În primii ani ai perioadei interbelice, Lăzărescu a îmbrățișat cariera didactică și a activat în cadrul Seminarului Andreian din Sibiu (1920-1924) ca profesor de Dogmatică, Apologetică și Morală. Lăzărescu a fost cel care l-a înlocuit la catedră pe profesorul Nicolae Bălan, ales mitropolit al Transilvaniei¹⁴. A devenit unul dintre cei mai tineri profesori teologi, având numai 26 de ani. Bănățeanul și-a îndeplinit într-un mod ireproșabil atribuțiile didactice, având o conduită deosebită. Era frecvent prezent în Catedrala mitropolitană din Sibiu și cânta la strună.

În anul 1924 s-a transferat la Academia Teologică din Oradea, recent înființată (1923) și devine unul dintre colaboratorii principali ai episcopului Roman Ciorogariu, aducându-și prețioasa contribuție la organizarea acestei eparhii, dar și a învățământului teologic din orașul de pe Crișul Repede. La Oradea a predat materii ca Hermeneutica, Dogmatica, Patrologia și Apologetica, fiind unul dintre profesorii exponențiali din învățământul teologic din vestul României Mari. De asemenea, la Oradea, Lăzărescu a condus, în calitate de redactor, periodicul eparhial *Legea Românească* (1925-1932)¹⁵ și a fost duhovnic al academiei între anii 1926-1934¹⁶.

Tânărul profesor bănățean a fost spirit polemic. În vremea cât a funcționat la Oradea, Vasile Lăzărescu a purtat în presa ecleziastică a vremii o polemică referitoare la deosebiriile dintre Ortodoxie și Catolicism cu preotul și teologul greco-catolic, Aloisie Tăutu, care între anii 1925-1937 a fost redactorul periodicului *Vestitorul*, publicația oficială a episcopiei greco-catolice de Oradea¹⁷.

În septembrie 1925, profesorul Vasile Lăzărescu l-a însoțit pe mitropolitul Transilvaniei, Nicolae Bălan într-un pelerinaj în Țara Sfântă.

La 28 noiembrie 1926, Lăzărescu a reprezentat episcopia Oradiei la centenarul nașterii lui Alexandru Roman, care s-a desfășurat la Aușeu (jud. Bihor)¹⁸.

Fostul student de la Cernăuți a intrat în rândul clerului la 7 noiembrie 1926, când a fost sfințit diacon. La o zi distanță a primit hirotonia ca preot celib din partea episcopului Oradiei, Roman Ciorogariu¹⁹. La Sărbătoarea Nașterii Domnului din anul 1926 ierarhul orădean l-a hirotesit pe Lăzărescu protopop onorific, cinstindu-i și recunoscându-i astfel bogata activitate²⁰.

Teologul și profesorul Lăzărescu s-a impus rapid ca o personalitate de prim rang a Ortodoxiei din vestul României, iar activitatea sa îi confirmă acest statut. A susținut numeroase conferințe publice, mai ales pe teme teologice dovedind astfel o bogată și rodnică activitate în societate. Cu titlul de exemplu menționăm conferința sa *Religiunea ca patrimoniu ceresc al omenirii*, susținută în a treia duminică a Postului Mare din 1927, la Timișoara în cadrul ciclului de conferințe religioase organizat de *Societatea națională a femeilor ortodoxe*, filiala Timiș. Ziarul *Biserica și Școala* menționează, legat de acest eveniment, că Vasile Lăzărescu „s-a prezentat pentru prima oară publicului din Timișoara și s-a asigurat simpatii sincere”²¹.

În anul 1928 Lăzărescu a luat o decizie radicală, care îi va marca toată viața, activitatea și cariera. Astfel, el a decis să intre în monahism, păstrându-și numele de botez. La 9 aprilie 1928 a fost călugărit la Mănăstirea Hodoș-Bodrog, chiar de către starețul acestui așezământ, arhimandritul Policarp Morușca (viitor episcop al românilor din America). A urcat rapid treptele monahale: protosinghel (1926) și arhimandrit (1929)²².

La 29 martie 1929, reprezentând eparhia Oradiei, arhimandritul Vasile Lăzărescu a participat la Timișoara, la slujba de înmormântare a avocatului și filantropului român bănățean, Emanoil Ungureanu, alături de episcopul Aradului,

¹¹ Szögi 2011, p. 113, nr. 715; Zamela 2011, p. 23.

¹² *Biserica și Școala*, anul XLII, 8/21 aprilie 1918, nr. 15, p. 3.

¹³ Păcurariu 2015, p. 639.

¹⁴ Jivi 1995, p. 45.

¹⁵ Jivi 1995, p. 45.

¹⁶ Savu 1995, p. 102.

¹⁷ *Revista Teologică*, anul XV, Iulie 1925, nr. 7, p. 235; *Vestitorul*, anul I, 1 iunie 1925, nr. 11, *passim*.

¹⁸ *Vestitorul*, anul II, 1 decembrie 1926, nr. 23, p. 4.

¹⁹ Zamela 2011, p. 28.

²⁰ Zamela 2011, p. 29; *Biserica și Școala*, anul LI, 23 ianuarie 1927, nr. 4, p. 7.

²¹ *Biserica și Școala*, anul LI, 8 mai 1927, nr. 19, p. 5.

²² Zamela 2011, p. 29.

Grigore Comșa și arhimandritul Policarp Morușca²³. O nouă misiune de reprezentare a eparhiei Oradei a îndeplinit alături de episcopul Roman Ciorogariu, la 26 octombrie 1929, la serbările de la Arad dedicate împlinirii a 100 de ani de la urcarea pe tronul episcopal din orașul de pe Mureș a primului episcop român, Nestor Ioanovici²⁴.

Arhimandritul Vasile Lăzărescu s-a simțit apropiat de diferitele forme de asociere românești cu caracter cultural, dar și religios, care au activat în perioada interbelică. Fără îndoială, cea mai importantă și prestigioasă asociație de acest fel a fost ASTRA. Afinitatea lui Lăzărescu față de ASTRA este demonstrată de participarea sa la adunarea generală de la Caransebeș (12-14 noiembrie 1930) onorată de prezența regelui Carol al II-lea. Cu această ocazie, Lăzărescu a fost ales membru în Comitetul central²⁵. În cadrul acestui eveniment în data de 13 noiembrie 1930 serviciul divin de la catedrala din Caransebeș a fost asigurat de episcopul Grigore Comșa al Aradului asistat de arhimandriții Vasile Lăzărescu de la Oradea și Policarp Morușca. La această solemnitate au mai participat, printre alții, mitropolitul Transilvaniei, Nicolae Bălan și episcopul Caransebeșului, Iosif Traian Bădescu²⁶. O altă organizație, care s-a bucurat de sprijinul și aprecierea lui Vasile Lăzărescu, a fost *Frăția Ortodoxă Română* (FOR), care îi grupa pe intelectualii de această confesiune, mai ales din Transilvania, constituită la 5 martie 1933. Arhimandritul Lăzărescu a luat parte la Cluj, împreună cu episcopul Roman Ciorogariu²⁷, la ceremoniile de constituire a acestei asociații, iar în seara zilei de 4 martie 1933 el a oficiat slujba vecerniei la Biserica Sf. Nicolae din Cluj²⁸. De menționat ar fi faptul că la aceste manifestări au participat o serie de foști studenți teologi de la Cernăuți: Gheorghe Ciuhandu, Aurelian Magieru, Nicolae Bălan și Silviu Dragomir.

Vasile Lăzărescu a întreținut legături cu episcopia Caransebeșului înainte de a fi numit episcop acolo. Împreună cu ierarhul de la Arad, Grigore Comșa și arhiereul-vicar al episcopiei de Oradea, Andrei Crișanul, arhimandritul Lăzărescu a oficiat ceremonia funerară a lui Filaret Musta, arhiereu-vicar al episcopiei Caransebeșului, la 14 octombrie 1930²⁹. De asemenea, la 13 iulie 1933, Lăzărescu, Andrei Crișanul și arhimandriții Policarp Morușca și Iustin Suciu au condus ceremonia funerară a episcopului Iosif Traian Bădescu al Caransebeșului³⁰.

Chemarea la slujirea arhierească. Activitatea sa la conducerea eparhiei Caransebeșului.

Anul cheie în viața omului bisericii Vasile Lăzărescu a fost 1933, când a fost chemat la slujirea arhierească. Astfel, la 21 octombrie 1933 Marele Colegiu Electoral întrunit la București, l-a ales cu 121 de voturi, episcop al Caransebeșului, după trecerea la cele veșnice a lui Iosif Traian Bădescu³¹. În ultima zi a anului 1933, în Catedrala din Sibiu, Lăzărescu a fost hirotonit episcop³². Prima vizită pe care o va face în calitate de arhiereu a fost în satul său natal, Jadani, la începutul lunii ianuarie a anului 1934³³. Fiecare nou ierarh trebuia să aibă confirmarea regală. Episcopul Caransebeșului, Vasile Lăzărescu a primit investitura regală la 9 martie 1934 la Palatul Regal din București din partea regelui Carol al II-lea, o dată cu noul episcop al Hușilor, Nifon Criveanu. La această ceremonie au participat numeroase oficialități, precum și înalți prelați: patriarhul Miron Cristea și mitropoliții Nicolae Bălan al Transilvaniei și Gurie Grosu al Basarabiei³⁴.

Instalarea sa la Caransebeș a avut loc la 15 aprilie 1934 (în Duminica Tomei), fiind efectuată de episcopul Aradului, Grigore Comșa, ca mandatar al mitropolitului Transilvaniei, Nicolae Bălan și de arhiereul-vicar al episcopiei de Oradea, Andrei Crișanul (Aurelian Magieru) în calitate de reprezentat al Sf. Sinod. Remarcăm prezența la festivități a altor foști studenți la Cernăuți, Cornel Corneanu, în calitate de vicepreședinte al Camerei Deputaților, profesorii Gheorghe Ciuhandu, Lazăr Iacob și Andrei Buzdug³⁵. La scurt timp de la consumarea acestui moment, la 21 mai 1934, episcopul Vasile Lăzărescu a participat la București la un eveniment de seamă al Ortodoxiei românești, reînnumirea osemintelor voievodului martir Constantin Brâncoveanu. Episcopul Lăzarescu s-a aflat în compania unor personalități exponențiale ale vieții publice românești din epoca interbelică: membrii familiei regale (regele Carol al II-lea, principele Nicolae, marele voievod de Alba Iulia, Mihai), ilustre fețe bisericești (patriarhul Miron Cristea, mitropoliții Nicolae al

²³ *Biserica și Școala*, anul LIII, 7 aprilie 1929, nr. 15, p. 4.

²⁴ *Biserica și Școala*, anul LIII, 3 noiembrie 1929, nr. 45, p. 4.

²⁵ *Transilvania*, anul 61, noiembrie-decembrie 1930, nr. 11-12, p. 34.

²⁶ *Biserica și Școala*, anul LIV, 23 noiembrie 1930, nr. 47, p. 1.

²⁷ *Renașterea*, anul XI, 19 martie 1933, nr. 10-11, p. 3.

²⁸ *Biserica și Școala*, anul LVII, 12 martie 1933, nr. 11, p. 5.

²⁹ *Foaia Diecezană*, anul XLV, 19 octombrie 1930, nr. 42, p. 3.

³⁰ *Foaia Diecezană*, anul XLVIII, 16 iulie 1933, nr. 29, p. 5.

³¹ *Biserica și Școala*, anul LVII, 29 octombrie 1933, nr. 44, p. 4; *Foaia Diecezană*, anul XLVIII, 22 octombrie 1933, nr. 43, p. 1.

³² *Biserica și Școala*, anul LVIII, 1 ianuarie 1934, nr. 1, p. 8; *Foaia Diecezană*, anul XLVIII, 24 decembrie 1933, nr. 52, p. 7.

³³ *Foaia Diecezană*, anul XLIX, 14 ianuarie 1934, nr. 2, p. 6.

³⁴ *Foaia Diecezană*, anul XLIX, 11 martie 1934, nr. 10, p. 1; *Foaia Diecezană*, anul XLIX, 18 martie 1934, nr. 11, p. 2.

³⁵ *Biserica și Școala*, anul LVIII, 22 aprilie 1934, nr. 17, p. 5-6; *Foaia Diecezană*, anul XLIX, 19 aprilie 1934, nr. 16, p. 4; *Renașterea*, anul XII, 22 aprilie 1934, nr. 16, p. 1; *Revista Teologică*, anul XXIV, mai-iunie 1934, nr. 5-6, p. 210-211.

Transilvaniei, Nectarie al Bucovinei, Pimen al Moldovei, Gurie al Basarabiei). Alături de ierarhii menționați, Vasile Lăzărescu a fost unul dintre cei care au oficiat slujba parastasului pentru marele voievod român³⁶.

În primii ani de la preluarea conducerii eparhiei Caransebeșului, Vasile Lăzărescu a efectuat numeroase vizite canonice pentru a intra în contact cu credincioșii bănățeni, dar și cu problemele acestora. În cadrul acestor vizite, ierarhul a efectuat sfințiri și resfințiri de biserici. Itinerariul episcopului bănățean este foarte bine documentat și surprins în toată complexitatea sa în paginile gazetei eparhiale *Foaia Diecezană* de la Caransebeș. Cu titlu de exemplu vom prezenta vizita lui Lăzărescu de la Teregova, unde la 20 mai 1934 a sfințit troița ridicată în această comună de *Societatea Cultul Eroilor* în amintirea fiilor de grăniceri uciși în Primul război mondial³⁷.

În al doilea an de păstorie la Caransebeș, Lăzărescu s-a implicat în organizarea în acest oraș a marilor manifestări din octombrie 1935. Astfel, la Caransebeș au avut loc consiliul general al Frăției Ortodoxe Române, la care au participat, printre alții, Vasile Lăzărescu și Andrei Crișanul, alături de mitropolitul Bălan și Cornel Corneanu, președinte al FOR eparhial Caransebeș. Momente importante ale acestei întruniri au fost: dezvelirea monumentului dedicat episcopului Ioan Popasu, inaugurarea Internatului de băieți, dar și congresul *Asociației „Andrei Șaguna”* a clerului din mitropolia Transilvaniei, condusă de profesorul arădean Gheorghe Ciuhandu³⁸.

Vasile Lăzărescu a sprijinit inițiativa unor intelectuali transilvăneni de a organiza Marele Congres Economic al Ardealului și Banatului de la Cluj din 28 noiembrie 1935, numărându-se printre cei care au semnat pentru această inițiativă³⁹. La sfârșitul lunii ianuarie a anului 1936, Vasile Lăzărescu, alături de alți alți absolvenți ai teologiei de la Cernăuți (mitropolitul Bălan, arhiereul-vicar Andrei Crișanul, omul politic Avram Imbroane) și-a condus pe ultimul drum mentorul spiritual, episcopul Oradiei, Roman Ciorogariu, înmormântat cu funeralii naționale (23 ianuarie 1936)⁴⁰.

O trăsătură caracteristică a sistemului de valori al ierarhului bănățean a fost împotrivirea față de comunism. Vasile Lăzărescu a fost un adversar al comunismului. Această atitudine a ierarhului transpare din pastorală episcopatului transilvănean și bănățean contra comunismului din 22 septembrie 1936. Astfel, el împreună cu mitropolitul Bălan și episcopii Andrei Magieru al Aradului, Nicolae Colan al Clujului și Nicolae Popoviciu al Oradiei, a condamnat printr-un act solemn, doctrina comunismului, caracterizând această ideologie în termeni precum „*fiară sălbatică*” și „*erezii*”⁴¹.

În opinia noastră, una din cele mai importante vizite canonice efectuată de episcopul Lăzărescu a fost cea din Banatul Sârbesc, unde i-a vizitat pe românii de acolo, la sfârșitul lunii septembrie și începutul lunii octombrie a anului 1936. În cadrul acesteia, ierarhul român a fost însoțit de protopopul Ioan Murgu (fost student la teologie la Cernăuți). Ierarhul a vizitat așezările mai mari, cu o importantă minoritate românească (Vârșeț, Biserica Albă, Alibunar, Cuvin), dar și numeroase sate. Un punct de referință al itinerariului episcopal a fost Mănăstirea Mesici, unde mitropolitul Transilvaniei, Andrei Șaguna și-a făcut ucenicia de călugăr⁴². La sfârșitul acestei călătorii duhovnicești, în care a fost aproape de românii rămași în afara granițelor României Mari, episcopul Caransebeșului a fost primit la 6 octombrie 1936 la Belgrad de patriarhul Bisericii Ortodoxe Sârbe, Varnava. Programul episcopal foarte intens i-a solicitat sănătatea lui Vasile Lăzărescu. După revenirea în țară, ierarhul a mers, la 20 octombrie 1936, la Viena pentru un control medical, *Foaia Diecezană* precizând că Lăzărescu este suferind de rinichi⁴³.

Presa vremii îl înfățișează pe Vasile Lăzărescu de multe ori în prezența membrilor Casei Regale a României. Un nou astfel de moment s-a petrecut la 7 octombrie 1934, când episcopul de Caransebeș l-a întâmpinat la Lugoj pe regele Carol al II-lea venit în Banat pentru a asista la sfințirea picturii Catedralei greco-catolice. Înainte de aceasta, monarhul și episcopul Lăzărescu au poposit și la biserica ortodoxă din Lugoj⁴⁴.

Pe de altă parte, apropierea lui Lăzărescu de Frăția Ortodoxă Română a rămas constantă. La 28 octombrie 1934, alături de mitropolitul Nicolae Bălan și arhiereul-vicar Andrei Crișanul, episcopul Vasile Lăzărescu a participat la primul congres al acesteia de la Sibiu⁴⁵. Era firesc ca episcopul Lăzărescu să păstreze relații foarte bune cu episcopia de Oradea, la evoluția căreia și-a adus prețioasa contribuție. La 11 noiembrie 1934, el a fost invitat în orașul de pe Crișul

³⁶ *Biserica și Școala*, anul LVIII, 27 mai 1934, nr. 22, p. 3.

³⁷ *Foaia Diecezană*, anul XLIX, 27 mai 1934, nr. 21, p. 3.

³⁸ *Renașterea*, anul XIII, 13 octombrie 1935, nr. 41, p. 1-3.

³⁹ *Revista Economică*, anul XXXVII, 23 noiembrie 1935, nr. 47, p. 339.

⁴⁰ *Renașterea*, anul XIV, 26 ianuarie 1936, nr. 4, p. 4.

⁴¹ *Telegraful Român*, anul LXXXIV, 11 octombrie 1936, nr. 42, p. 3.

⁴² *Foaia Diecezană*, anul LI, 11 octombrie 1936, nr. 41, p. 6; *Foaia Diecezană*, anul LI, 18 octombrie 1936, nr. 42, p. 6; *Foaia Diecezană*, anul LI, 25 octombrie 1936, nr. 43, p. 2-3; *Foaia Diecezană*, anul LI, 1 noiembrie 1936, nr. 44, p. 4; *Foaia Diecezană*, anul LI, 8 noiembrie 1936, nr. 45, p. 5; *Foaia Diecezană*, anul LI, 15 noiembrie 1936, nr. 46, p. 4; *Foaia Diecezană*, anul LI, 22 noiembrie 1936, nr. 47, p. 5-6; *Foaia Diecezană*, anul LI, 29 noiembrie 1936, nr. 48, p. 4-5; *Foaia Diecezană*, anul LI, 6 decembrie 1936, nr. 49, p. 5-6; *Foaia Diecezană*, anul LI, 13 decembrie 1936, nr. 50, p. 5; *Foaia Diecezană*, anul LI, 20 decembrie 1936, nr. 51, p. 4.

⁴³ *Foaia Diecezană*, anul LI, 25 octombrie 1936, nr. 43, p. 7.

⁴⁴ *Biserica și Școala*, anul LVIII, 21 octombrie 1934, nr. 43, p. 6.

⁴⁵ *Biserica și Școala*, anul LVIII, 4 noiembrie 1934, nr. 45, p. 2-3; *Renașterea*, anul XII, 4 noiembrie 1934, nr. 44-45, p. 1.

Repede la festivitățile dedicate împlinirii a 150 de ani de la punerea pietrei fundamentale a Catedralei ortodoxe din Oradea (Biserica cu Lună), alături de personalități ca mitropolitul Nicolae Bălan, Alexandru Lapedatu și Octavian Goga⁴⁶.

Episcopul Vasile Lăzărescu s-a dovedit a fi un dărz apărător al Ortodoxiei. În legătură cu acest aspect, două chestiuni fundamentale ocupau scena dezbaterilor: problema Fundației Gojdu și Acordul dintre statul român și Vatican. Fețele bisericești, dar și intelctualii ortodocși au încercat rezolvarea acestor chestiuni fierbinți făcând apel la oficialitățile statului. Astfel, la 23 ianuarie 1935, după încheierea lucrărilor Congresului Național Bisericesc, o delegație de ierarhi transilvăneni din care făcea parte și episcopul Caransebeșului, Vasile Lăzărescu alături de mitropolitul Nicolae Bălan și episcopul Aradului, Grigore Comșa, însoțiți de omul de cultură Silviu Dragomir, a fost primită de primul ministru al guvernului român, Gheorghe Tătărescu. Acestuia i s-a înmănat un memoriu în legătură cu Fundația Gojdu și Acordul cu Vatican, însoțit de o întâmpinare cu 560.000 de semnături contra acordului cu statul papal. Principalele revendicări susținute și de Vasile Lăzărescu erau rezolvarea problemei Fundației Gojdu și a Statusului romano-catolic din Transilvania, care prin acordurile cu Vaticanul din 1932 i s-a dat o recunoaștere legală⁴⁷.

La 28 mai 1935, la Arad, alături de arhiereul-vicar al episcopiei de Oradea, Andrei Crișanul, Vasile Lăzărescu a oficiat slujba de înmormântare a episcopului Aradului, Grigore Comșa, în cadrul căreia a rostit un panegiric în memoria celui dispărut⁴⁸.

Viața și activitatea lui Vasile Lăzărescu l-a adus pe acesta în contact cu foști studenți teologi de la Cernăuți. Un prim exemplu în acest sens este faptul că în toamna anului 1935, Lăzărescu l-a hirotesit protopop de Lugoj pe Aurel Mihăescu⁴⁹, iar la 2 februarie 1936 ca mandatar al mitropolitului Nicolae Bălan, el l-a instalat pe Andrei Magieru ca episcop al Aradului. Acesta fusese înainte arhiereu-vicar al episcopiei Oradiei, sub numele de Andrei Crișanul. La această din urmă ceremonie remarcăm prezența foștilor studenți teologi din capitala Bucovinei: profesorul Gheorghe Ciuhandu, arhimandritul Iustin Suciu, protopopul Ștefan Cioroianu, omul politic Avram Imbroane⁵⁰. La scurt timp de la aceasta (6 februarie 1936), Vasile Lăzărescu a participat la Cluj la ceremonia înmormântării episcopului Nicolae Ivan, alături de mitropolitul Bălan, de episcopii Andrei Magieru al Aradului și Ioan Stroia al armatei⁵¹.

Vasile Lăzărescu a fost un apropiat al societății ASTRA, atitudine conservată și după accederea la episcopat. Astfel, în septembrie 1935, el a participat la adunarea generală a ASTRA de la Satu Mare, fiind membru în Comitetul central de conducere al acesteia⁵². La 26 iunie 1938, el a participat la Oravița, împreună cu episcopul greco-catolic de Lugoj, Ioan Bălan, la adunarea generală a despărțământului Banat al ASTRA⁵³. Între 24-25 iunie 1939 în cadrul adunării generale a despărțământului Banat al ASTRA de la Lugoj, Lăzărescu a ținut un discurs, după ce în prealabil, în deschiderea manifestărilor, a oficiat Sf. Liturghie⁵⁴.

După instaurarea regimului de autoritate al regelui Carol al II-lea, Vasile Lăzărescu a luat parte în capitala Banatului, la 10 august 1938, la instalarea rezidentului regal al Ținutului Timiș, Alexandru Marta, în cadrul unei fastuoase ceremonii, la care au participat patriarhul Miron Cristea, primul ministru al guvernului Armand Călinescu, episcopul Aradului, Andrei Magieru, episcopul greco-catolic de Lugoj, Ioan Bălan și episcopul romano-catolic de Timișoara, Augustin Pacha⁵⁵.

Contextul epocii în care a trăit și activat Vasile Lăzărescu l-a influențat pe ilustrul ierarh ortodox. Presa vremii îl surprinde la 27 februarie 1939 la Alba Iulia, unde a luat parte alături de marii ierarhi ortodocși (mitropolitul Bălan, episcopii Nicolae Colan al Clujului, Andrei Magieru al Aradului, Nicolae Popovici al Oradiei, Vasile Stan al Maramureșului, Partenie Ciopron al armatei) și cei greco-catolici (mitropolitul de Blaj, Alexandru Nicolescu și episcopii Valeriu Traian Frențiu de Oradea, Iuliu Hossu de Cluj-Gherla, Ioan Bălan de Lugoj și Alexandru Rusu de Maramureș), la prima aniversare a constituției carliste⁵⁶.

Fire deschisă, episcopul Lăzărescu a fost vizitat la Caransebeș de multe personalități cu care avea o relație de prietenie și care îi solicitau sfatul și expertiza. Astfel, la începutul lunii octombrie a anului 1937 a fost vizitat de episcopul Oradiei, Nicolae Popovici⁵⁷. La 12 mai 1939, ierarhul bănățean a primit vizita profesorului Alphonse Dupront, șeful Misiunii Franceze și director al Institutului Francez de Înalte Studii din România⁵⁸. De asemenea, el și-a vizitat

⁴⁶ *Biserica și Școala*, anul LVIII, 18 noiembrie 1934, nr. 47, p. 3.

⁴⁷ *Renașterea*, anul XIII, 27 ianuarie 1935, nr. 4, p. 2.

⁴⁸ *Renașterea*, anul XIII, 2 iunie 1935, nr. 22, p. 4.

⁴⁹ *Biserica și Școala*, anul LIX, 17 noiembrie 1935, nr. 46, p. 8.

⁵⁰ *Biserica și Școala*, anul LX, 16 februarie 1936, nr. 7.

⁵¹ *Biserica și Școala*, anul LX, 16 februarie 1936, nr. 7, p. 15.

⁵² *Renașterea*, anul XIII, 29 septembrie 1935, nr. 39, p. 3.

⁵³ *Foaia Diecezană*, anul LIII, 10 iulie 1938, nr. 28, p. 3.

⁵⁴ *Luceafărul*, iulie-septembrie anul V, 1939, seria II, nr. 7-9, p. 75.

⁵⁵ *Foaia Diecezană*, anul LIII, 21 august 1938, nr. 34, p. 6.

⁵⁶ *Renașterea*, anul XVII, 5 martie 1939, nr. 10, p. 3.

⁵⁷ *Foaia Diecezană*, anul LII, 10 octombrie 1937, nr. 41, p. 6-7.

⁵⁸ *Foaia Diecezană*, anul LIV, 21 mai 1939, nr. 21, p. 3.

prietenii, un exemplu în acest sens fiind vizita făcută în noiembrie 1935 la Cluj, bunului său prieten Nicolae Ivan, episcopului Clujului, aflat în suferință⁵⁹.

Vasile Lăzărescu și-a lăsat amprenta personalității sale și a programului său episcopal asupra eparhiei Caransebeșului. La 5 ani de păstorie, *Foaia Diecezană*, rezuma în următoarele cuvinte activitatea sa: „*Prea Sfinția Sa dr. Vasile Lăzărescu este primul arhiepiscop bănățean, care a venit cu un duh de totală înnoire în viața Bisericii noastre. Înțelegător al vremurilor noi și a misiunii Bisericii – care fără să se smintească între ale sale, trebuie să țină totuși pas cu progresul și civilizația omenirii-glasul lui a găsit într-adevăr ecou în sufletele oamenilor dornici de muncă pentru binele Bisericii și al Neamului. Numai un astfel de om cu o vastă cultură occidentală, cum este P.S. nostru Episcop, putea să conceapă astfel de schimbări, prin care s-a născut și se născă continuu să potrivească pasul Bisericii cu al vremii*”⁶⁰.

De la Caransebeș la Timișoara. Începând cu anul 1940, episcopul Vasile Lăzărescu a fost parte a profundelor schimbări și reorganizări, care s-au petrecut în Biserica Ortodoxă din Banat. Astfel, la 12 iunie 1940 el a fost ales de Marele Colegiu Electoral cu 146 de voturi la conducerea reînființatei episcopii de Timișoara⁶¹. Lăzărescu a primit investirea din partea regelui Mihai la 13 martie 1941⁶². A fost instalat în noua demnitate episcopală la Sărbătoarea Bunei Vestiri din anul 1941 de către mitropolitul Nicolae Bălan, episcopul Aradului, Andrei Magieru și episcopul Oradiei, Nicolae Popovici, la Timișoara în biserica din cartierul Iosefin⁶³.

Vasile Lăzărescu a participat în Caransebeș la 24 august 1941, la instalarea noului episcop al acestei eparhii, Veniamin Nistor, urmașul său⁶⁴.

În biografia acestui vrednic slujitor al Domnului, anul 1941 reprezintă un punct de referință. În contextul intrării României în Al Doilea Război Mondial (22 iunie 1941) pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord ocupate samavolnic de URSS, o serie de ierarhi din Transilvania, sub conducerea mitropolitului Nicolae Bălan, au participat în toamna anului 1941 la o călătorie misionară dincolo de Prut pentru a întări credința și sentimentul religios în rândul românilor și nu numai din acele locuri, grav afectate de propaganda atee bolșevică. Vasile Lăzărescu, episcopul Timișoarei a fost unul dintre cei care au luat parte la această misiune⁶⁵. Unul dintre momentele importante ale acestui demers s-a consumat la 7 septembrie 1941, când alături de mitropolitul Bălan, de episcopul armatei, Partenie Ciopron și episcopul Chișinăului, Efreim Enăchescu, Vasile Lăzărescu a oficiat Sf. Liturghie în Catedrala ortodoxă din Chișinău, avariată de bombardamente⁶⁶. Potrivit planului de acțiune al episcopilor transilvăneni, lui Vasile Lăzărescu i s-a atribuit ca teritoriu de misiune nordul Basarabiei, respectiv județele Hotin și Bălți⁶⁷. La 15 septembrie 1941, episcopul Vasile Lăzărescu, însoțit de mitropolitul Bălan și de episcopul armatei, Partenie Ciopron, a oficiat la Bălți, Sf. Liturghie arhierască⁶⁸. Episcopul Timișoarei și-a adus o importantă contribuție la revigorarea Ortodoxiei basarabene, străduindu-se să înlăture efectele negative ale bolșevismului din acest teritoriu românesc. Din păcate pentru înaltul ierarh, după anul 1945, o dată cu instalarea puterii comuniste în România, participarea la misiunea din Basarabia va constitui un fapt negativ în optica noilor autorități.

După revenirea acasă, episcopul Lăzărescu a depus o muncă fără preget în eparhia Timișoarei și nu numai. La 24 octombrie 1943 la Beiuș, el a pus piatra de temelie a unui cămin-școală pentru orfanii de război din Bihor⁶⁹.

Anii de sfârșit ai celui de-Al Doilea Război Mondial (1944-1945) au reprezentat adevărate puncte de cotitură în istoria României. În urma deciziei regelui Mihai I, în anul 1944, România a trecut de la alianța cu Germania nazistă în tabăra Națiunilor Unite. Totodată, acest moment reprezintă începutul comunizării României și a intrării țării noastre în orbita Moscovei. Singurul aspect pozitiv al acestor ani a fost revenirea Transilvaniei de Nord la patria-mamă. În acest context tulbure, ierarhii din mitropolia Transilvaniei nu au rămas impasibili, printre ei aflându-se și episcopul Vasile Lăzărescu. Astfel, la 12 octombrie 1944, împreună cu mitropolitul Bălan și episcopii Nicolae Popovici al Oradiei, Andrei Magieru al Aradului, Veniamin Nistor al Caransebeșului, Nicolae Colan al Clujului și Vasile Stan al Maramureșului, episcopul Timișoarei a trimis o scrisoare către mitropolitul Leningradului și al Novgorodului, Alexei, la acea dată locțiitorul scaunului patriarhal al Bisericii Ortodoxe Ruse, ca răspuns la o epistolă a acestuia adresată poporului român. În scrisoarea ierarhilor transilvăneni se face referire la lupta comună româno-sovietică pentru eliberarea Transilvaniei de

⁵⁹ *Renașterea*, anul XIII, 17 noiembrie 1935, nr. 46, p. 3.

⁶⁰ *Foaia Diecezană*, anul LIV, 16 aprilie 1939, nr. 16, p. 8.

⁶¹ *Foaia Diecezană*, anul LV, 16 iunie 1940, nr. 24, p. 1; *Viața Ilustrată*, anul VII, nr. 7, august-septembrie 1940, p. 23.

⁶² *Foaia Diecezană*, anul LVI, 16 martie 1941, nr. 11, p. 7; *Renașterea*, anul XIX, 16 martie 1941, nr. 11, p. 4.

⁶³ *Foaia Diecezană*, anul LVI, 30 martie 1941, nr. 13, p. 7.

⁶⁴ *Telegraful Român*, anul LXXXIX, 31 august 1941, nr. 36, p. 2.

⁶⁵ *Telegraful Român*, anul LXXXIX, 7 septembrie 1941, nr. 37, p. 1.

⁶⁶ *Telegraful Român*, anul LXXXIX, 28 septembrie 1941, nr. 40, p. 3.

⁶⁷ *Telegraful Român*, anul LXXXIX, 5 octombrie 1941, nr. 41, p. 4.

⁶⁸ *Telegraful Român*, anul LXXXIX, 12 octombrie 1941, nr. 42, p. 3.

⁶⁹ *Biserica și Școala*, anul LXVII, 31 octombrie 1943, nr. 44, p. 359-360.

Nord și la ajutorul dat de Armata Roșie pentru eliberarea acestui pământ românesc⁷⁰. De asemenea, ierarhii reafirmă comuniunea de credință între poporul român și cel rus. Această scrisoare poate fi interpretată și în sensul unei act de *captatio benevolentiae*, adresat conducătorului Bisericii Ortodoxe Ruse, scopul fiind acela de reîntoarcere a Transilvaniei de Nord la România, într-un moment în care viitorul acestei zone era incert.

Fără îndoială, cea mai mare realizare a sa la Timișoara a fost zidirea Catedralei Mitropolitane. Mărețul edificiu a fost sfințit în 6 octombrie 1946 de către patriarhul Nicodim, alături de ierarhul locului, Vasile Lăzărescu, mitropolitul Transilvaniei, Bălan și episcopii Andrei Magieru al Aradului, Nicolae Colan al Clujului, Nicolae Popovici al Oradiei și Veniamin Nistor al Caransebeșului. Predica a fost rostită de Vasile Lăzărescu. La festivitățile de sfințire au participat regele Mihai I și primul ministru al guvernului României, Petru Groza⁷¹.

Spre sfârșitul deceniului 5 al secolului al XX-lea, Ortodoxia din zona Banatului a traversat o altă perioadă de prefaceri, în care Vasile Lăzărescu a fost personajul principal. În aprilie 1947 Sf. Sinod a decis ridicarea episcopiei Timișoarei la rangul de arhiepiscopie, iar la 2 iulie 1947 arhiepiscopia este ridicată la rangul de mitropolie, Vasile Lăzărescu devenind astfel, primul mitropolit al Banatului. La 19 septembrie 1947, prin legea nr. 325, Adunarea Deputaților recunoștea decizia Sf. Sinod de creare a mitropoliei Banatului. Lăzărescu a primit investitura regală la 11 octombrie 1947 din partea regelui Mihai și a fost întronizat la 26 octombrie 1947 (sărbătoarea Sf. Mare Mucenic Dimitrie, Izvorătorul de mir)⁷². Actul întronizării a fost efectuat de episcopii Nicolae Popovici al Oradiei și Veniamin Nistor al Caransebeșului în prezența a numeroase autorități și a unui mare public.

Debutul păstoririi lui Vasile Lăzărescu ca mitropolit a coincis cu instalarea definitivă a comunismului în România și transformarea țării din monarhie în republică populară. Acest context politic a influențat negativ activitatea mitropolitului, noile autorități făcându-și simțită prezența inclusiv în biserică. Printre alți ierarhi, la 4 martie 1948, Lăzărescu a participat la București la funeraliile patriarhului Nicodim Munteanu⁷³.

Un punct mai puțin mai puțin luminos în biografia mitropolitului Banatului a fost implicarea sa în evenimentele care au avut ca rezultat desființarea de autorități comuniste a Bisericii Greco-Catolice. La 3 octombrie 1948, Lăzărescu a fost prezent la București în sala sinodală, la primirea celor 36 de protopopi și preoți greco-catolici, conduși de Traian Belășcu, protopopul Țichindealului, care au semnat revenirea la Biserica Ortodoxă⁷⁴. Cu scopul de a consolida unirea celor două biserici autoritățile vremii au instituit o sărbătoare specială, începând cu anul 1949. În fiecare an, la 21 octombrie, la Alba Iulia se aniversa revenirea Bisericii Române Unite cu Roma în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, festivități la care a luat parte și mitropolitul Banatului, în anii 1949, 1950, 1951, 1952, 1953. La serbările din 21 octombrie 1950, Lăzărescu a fost cel care a deschis cu discursul său festivitatea⁷⁵.

Activitatea mitropolitului Lăzărescu în anii regimului comunist a fost grav afectată de deciziile autorităților de stat. Acestea au decis desființarea Academiei Teologice de la Oradea (refugiată la Timișoara în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial), unde Lăzărescu fusese profesor, precum și a Academiei Teologice de la Caransebeș. În plus, prin legislația școlară din 1948 religia a fost eliminată dintre obiectele de studiu din școli. În anul 1949 episcopia Caransebeșului, al cărui păstor de suflute a fost o perioadă Vasile Lăzărescu, a fost desființată, structura sa parohială fiind încorporată în Arhiepiscopia Timișoarei. Aceiași soartă au avut-o periodicele bisericești de la Arad (*Biserica și Școala*) și Caransebeș (*Foaia Diecezană*).

La 1 mai 1949, mitropolitul Lăzărescu, alături de episcopul Aradului, Andrei Magieru a deschis la Arad cursurile de îndrumări misionare pentru clerici, în cadrul cărora preoții erau familiarizați cu imperativele noului regim politic din România⁷⁶.

Unii preoți, mai ales din zona graniței cu Iugoslavia au fost deportați în Bărăgan, iar în anul 1959 mai multe mănăstiri au fost desființate⁷⁷. În fața acestei adevărate urgii, mitropolitul Vasile Lăzărescu nu a capitulat încercând să salveze ce se mai putea. Astfel, după desființarea Academiei Teologice de la Caransebeș, el a creat acolo o Școală de Cântăreți Bisericești, care din 1955 devine Seminar Teologic. Pentru a suplini lipsa periodicului *Foaia Diecezană*, în anul 1951, Lăzărescu a înființat un alt periodic *Mitropolia Banatului*⁷⁸.

Cel mai important eveniment, care s-a consumat la Timișoara, în perioada de început a comunismului, în timpul păstoririi lui Vasile Lăzărescu, a fost slujba solemnă de canonizare a ierarhului Iosif cel Nou de la Partoș, desfășurată la

⁷⁰ *Telegraful Român*, anul XCII, 17 octombrie 1944, nr. 70, p. 1.

⁷¹ *Biserica și Școala*, anul LXX, 13 octombrie 1946, nr. 42, p. 323; *Renașterea*, anul XXIV, 20 octombrie 1946, nr. 42, p. 4; *Telegraful Român*, anul XCIV, 20 octombrie 1946, nr. 41-42, p. 1.

⁷² *Foaia Diecezană*, anul LXII, 9 noiembrie 1947, nr. 42-43, p. 2; *Renașterea*, anul XXV, 23 noiembrie 1947, nr. 46-47, p. 4.

⁷³ *Renașterea*, anul XXVI, 21 martie 1948, nr. 11-12, p. 1.

⁷⁴ *Renașterea*, anul XXVI, 16 octombrie 1948, nr. 41-42, p. 1; Soica 2014, p. 100.

⁷⁵ Soica 2014, p. 122-123.

⁷⁶ Tudosă 2016, p. 172.

⁷⁷ Păcurariu 2015, p. 642.

⁷⁸ Păcurariu 2015, p. 642.

6 octombrie 1956. La o zi distanță, moaștele acestui sfânt au fost transferate de la Mănăstirea Partoș în Catedrala Mitropolitană din Timișoara⁷⁹. Bun cunosător al Ortodoxiei sârbești, între 2-11 iunie 1957, mitropolitul Lăzărescu îl însoțește pe patriarhul Iustinian Marina într-o vizită în Iugoslavia⁸⁰. În luna mai a anului următor, mitropolitul Banatului a făcut parte din delegația Bisericii Ortodoxe Române, alături de mitropolitul Moldovei și Sucevei, Iustin Moisescu și condusă de patriarhul Iustinian, care l-a vizitat în Armenia pe supremul patriarh și catolicos al armenilor Vazgen I (născut în 1908 la București)⁸¹.

Din cauza atitudinilor sale anticomuniste din perioada interbelică, mitropolitul Vasile Lăzărescu a devenit o țintă a noilor autorități instalate cu ajutorul nemijlocit al Armatei Roșii, care s-au străduit din răzputeri și în cele din urmă au reușit, să-l îndepărteze din scaunul mitropolitan de la Timișoara. Trebuie precizat că Lăzărescu și-a menținut concepțiile anticomuniste și după instalarea definitivă la putere în România a tovarășilor impuși de la Moscova. Astfel, mitropolitul i-a ajutat pe o serie de foști oameni politici liberali, țărăniști sau chiar legionari anticomuniști. Securitatea s-a străduit din răzputeri să-l racoleze ca informator pe mitropolitul Vasile Lăzărescu pentru a furniza informații despre ceilalți ierarhi. Poliția politică a elaborat, din acest punct de vedere, un plan bine gândit, care se baza pe șantajarea lui Lăzărescu cu activitatea sa anticomunistă interbelică. În caz de nereușită, Securitatea a propus înlăturarea lui Lăzărescu din demnitatea de mitropolit, deferirea sa justiției și chiar condamnarea la închisoare⁸². Personalitatea puternică și statura sa morală l-au ajutat pe ierarhul bănățean să reziste în fața autorităților comuniste. Acestea au reacționat și l-au declarat membru al organizației anticomuniste *Sumanele Negre* (1950). În anul următor s-a început acțiunea informativă asupra mitropolitului Banatului⁸³. Lăzărescu a fost supravagheat de mai mulți agenți, deși avea prieteni în interiorul sistemului, precum primul ministru, Petru Groza și Petre Constantinescu-Iași, după afirmația autorului Petrică Zamela⁸⁴. Cu toate acestea între anii 1951-1961 Securitatea i-a fabricat un dosar, care cuprindea așa-zise fraude comise de mitropolit, cifrate la 3.800.000 lei, bani folosiți de ierarh, potrivit autorităților comuniste, în scopuri personale. În acest mod a luat naștere un adevărat caz Lăzărescu, care spre sfârșitul anului 1961 a fost înaintat spre soluționare Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (9-10 noiembrie 1961). Acest organism a decis, într-o primă fază, constituirea unei comisii de anchetă, care trebuia să analizeze acuzațiile aduse mitropolitului Banatului. Lăzărescu a fost interogată în zilele de 15 și 16 decembrie 1961⁸⁵. În cadrul ședinței Sf. Sinod din 16-18 decembrie 1961, verdictul dat pentru Vasile Lăzărescu precizează că acesta este vinovat pentru delapidare și în consecință i se retrage calitatea de mitropolit al Banatului și este trimis la mănăstire. Nu s-a luat și măsura caterisirii, așa cum ceruse expres Securitatea, pentru a-l putea deferi justiției și condamna la închisoare. Se pare că în această chestiune Lăzărescu a fost sprijinit de patriarhul Iustinian Marina și mitropolitul Moldovei, Iustin Moisescu. Decizia sinodală i-a pus în vedere lui Lăzărescu ca până la 31 decembrie 1961, să meargă pentru reculegere și căutarea sănătății la Mănăstirea Brâncoveanu de la Sâmbăta de Sus⁸⁶. Vasile Lăzărescu nu a dorit să se apere, fiind conștient că orice încercare în acest sens era inutilă, decizia în cazul său fiind deja stabilită. Deși Securitatea a insistat ca fostul student de la Cernăuți să fie și caterisit, aceasta nu s-a întâmplat. Revenit la Timișoara, la 26 decembrie 1961, mitropolitul Banatului a condus ultima adunare eparhială, în cadrul căreia și-a expus punctul de vedere asupra celor petrecute, caracterizate ca *asasinat moral*. Fostul ierarh a fost părăsit de marea majoritate a colaboratorilor, rămânând să înfrunte Securitatea de unul singur.

Îndepărtarea sa de la conducerea mitropoliei Banatului i-a afectat grav sănătatea, iar la 29 decembrie 1961, Lăzărescu a fost internat în spital la Timișoara, pe fondul unor afecțiuni cardiace, iar la 31 decembrie 1961 a fost supus unei intervenții chirurgicale⁸⁷. Nici pe patul de spital, fostul mitropolit nu a scăpat de Securitate, fiind vizitat de un agent. Mai mult instituția represivă a cerut constituirea unei comisii medicale, care să reanalizeze starea de sănătate a lui Vasile Lăzărescu. Aceasta a constatat numeroasele afecțiuni de care acestea suferă⁸⁸. La 29 ianuarie 1962 fostul mitropolit a fost externat din spitalul timișorean și în aceeași zi a plecat spre Mănăstirea Brâncoveanu, unde a fost bine primit de starețul arhimandritul Ioan Dinu. Din cauza faptului că în vara anului 1962, Vasile Lăzărescu a plecat de la Mănăstirea Brâncoveanu la Băile Herculane, Buziaș și Timișoara pentru tratament, fără a anunța autoritățile vremii, acestea au luat decizia de a-l muta la Mănăstirea Cernica, mai aproape de București, pentru a putea fi mai bine supravegheat⁸⁹. Aici i-a avut colegi de suferință pe fostul mitropolit al Basarabiei, Efrem Enăchescu și pe fostul mitropolit

⁷⁹ Farmer 1999, p. 292.

⁸⁰ Păcurariu 2015, p. 643; Tudosă 2016, p. 284.

⁸¹ Tudosă 2016, p. 293-294.

⁸² Zamela 2008, p. 45.

⁸³ Zamela 2008, p. 46.

⁸⁴ Zamela 2008, p. 47.

⁸⁵ Zamela 2008, p. 50.

⁸⁶ Zamela 2008, p. 51.

⁸⁷ Zamela 2008, p. 53.

⁸⁸ Zamela 2008, p. 55.

⁸⁹ Zamela 2008, p. 57.

al Bucovinei, Tit Simedrea. În anul 1965 Lăzărescu a solicitat Sf. Sinod reabilitarea sa, însă decizia inițială din 1961 a rămas neschimbată. Începând cu anul 1966, Vasile Lăzărescu a ieșit de sub urmărirea Securității, fiind ținut la pat din cauza bolii. Nu mai era considerat un pericol pentru regim⁹⁰.

Fostul student de la Cernăuți a încetat din viață la 21 februarie 1969, la Mănăstirea Cernica în condiții care nici azi nu sunt pe deplin lămurite. Lăzărescu a murit ca un martir al credinței ortodoxe într-o vreme de prigoană a bisericii. Ultima sa dorință a fost să fie înmormântat în ctitoria sa Catedrala Mitropolitană din Timișoara, însă acest lucru nu a fost posibil, cel puțin pe moment. A fost înhumat în cimitirul din satul natal, dar după 1989 osemintele sale au fost mutate în cripta din Catedrala Mitropolitană din Timișoara. Ierarhul Vasile Lăzărescu a fost un remarcabil publicist și scriitor bisericesc. A fost preocupat de problematica cultului inimii lui Iisus la romano-catolici și de relația creștinismului cu științele oculte. A publicat volume de predici precum *Pârگا darului. Cuvântări* (Caransebeș, 1936) și *Praznic Luminat. Gânduri de sărbători* (Caransebeș, 1940), dar și volume de teologie dogmatică referitoare la diferențele dintre ortodocși și catolici, *În ce ne deosebim* (Timișoara, 1958). A fost un colaborator apropiat al periodicelor bisericești: *Telegraful Român* și *Revista Teologică* (ambele de la Sibiu), *Legea Românească* (Oradea), *Foaia Diecezană* (Caransebeș), *Biserica Bănățeană*, *Duh și Adevăr*, *Mitropolia Banatului* (toate de la Timișoara).

Considerații finale. Vasile Lăzărescu a fost unul dintre ierarhii importanți și reprezentativi ai Ortodoxiei românești în secolul al XX-lea. Format în ambianța universitară a orașelor Cernăuți, Budapesta și Viena, arhiepiscopul bănățean și-a găsit împlinirea profesională în cadrul României Mari. Cariera sa a fost o reușită îmbinare între vocația didactică și cea a slujirii altarului. Vasile Lăzărescu și-a început activitatea la Sibiu și Oradea, unde a fost un colaborator al episcopului Roman Ciorogariu. Ulterior, el a devenit episcop al Caransebeșului, iar în cele din urmă primul mitropolit al Banatului. Încă din perioada interbelică, Vasile Lăzărescu a fost un adversar al comunismului. După instaurarea la putere în România a acestuia, Lăzărescu a avut de suferit din cauza acestei atitudini.

Bibliografie

Presă

Biserica și Școala, 1913-1946, Arad.
Foaia Diecezană, 1930-1947, Caransebeș.
Luceafărul, 1939, Timișoara.
Renașterea, 1933-1948, Cluj, Alba Iulia.
Revista Economică, 1935, Sibiu.
Revista Teologică, 1925-1934, Sibiu.
Telegraful Român, 1917-1946, Sibiu.
Transilvania, 1930, Sibiu.
Vestitorul, 1925-1926, Oradea.
Viața Ilustrată, 1940, Cluj.

Lucrări

Farmer 1999 – D. H. Farmer, *Oxford Dicționar al Sfinților*, București, 1999.
Jivi 1995 – A. Jivi, *Dascăli bănățeni ai Academiei Teologice din Oradea* în vol. *Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea 70 de ani de la înființare*, Oradea, 1995, p. 43-46.
Păcurariu 2015 – M. Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Sibiu, 2015.
Savu 1995 – T. Savu, *Duhovnici ai academiei teologice orădene* în vol. *Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea 70 de ani de la înființare*, Oradea, 1995, p. 101-103.
Sigmirean 2000 – C. Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 2000.
Soica 2014 – S. Soica, *Biserica Greco-Catolică din Banat în primele două decenii ale regimului communist*, Cluj-Napoca, 2014.
Szögi 2011 – Szögi L., *Studenti români din Transilvania la Universitățile din Europa în secolele XVI-XX*, Târgu Mureș, 2011.
Tudosă 2016 – C. Tudosă, *Patriarhul Justinian Marina (1948-1977)*, Târgoviște, 2016.
Vesa 2013 – P. Vesa, *Învățămintul teologic de la Arad (1822-1948)*, Deva, 2013.
Zamela 2008 – P. Zamela, *Considerații privind activitatea anticomunistă și martirajul mitropolitului Vasile Lăzărescu al Banatului* în „*Revista de Istorie Contemporană*”, II, 2008, 3, p. 39-64.
Zamela 2011 – P. Zamela, *Mitropolitul Vasile Lăzărescu al Banatului (1894-1969): monografie istorică*, Oradea, 2011.

⁹⁰ Zamela 2008, p. 63.

AMIRALUL YAMAMOTO ISOROKU, ARHITECTUL STRATEGIEI NAVALE JAPONEZE ÎN RĂZBOIUL DIN PACIFIC (1941-1943)

Partea a II-a

Ion Mihai Ionescu

Abstract. *Admiral Yamamoto Isoroku architect of the Japan's Naval Strategy in the Pacific War (1941-1943).*

Part Two. *Yamamoto was the driving forces behind his decisions to attack Pearl Harbor and later Midway. He conducted the war in such a way that it would give the Japan its best opportunity to fight back. He was even one of the man who predicted that Japan would have about a year to fortify its position in the Pacific before the united States industry could replace the ships lost at Pearl Harbor. The attack on Pearl Harbor for all practical purposes was a succes. However, strategically, it roused the passion of the American people who revenge for this 'sneak attack' which came prior to war even being declared. The Japanese were able to move forward successfully for the next six months capturing a number of territories and island. After the battle of Midway (June 4-7, 1942) a new direction when they were defeated Japan. Yamamoto and some of the other Japanese military leaders waited in hopes the USA and / or Great Britain would request negotiations for a cease-fire or even better - a peace treaty. Once they realized neither country was interested in any negotiations, the Japanese began to take measures to secure their newly territory. In several naval battles around Guadalcanal the Japanese naval forces managed to inflict significant losses and damage to the U.S. Fleet, but was unable to lure into any decisive action. What resulted was the waning of Japans Naval strenght. Spiritually, Yamamoto died at Midway. In the matter of his physical death, however, it seems unlikely that at committed suicide in expiation. Its hard to say how the battles in the Pacific would have been different had Yamamotos plane not been intercepted and shot down in 1943.*

Cuvinte cheie: *Yamamoto Isoroku, Pearl Harbor, Mitsubishi A6M2 „Zero-sen”, Kidō Butai, Marea Coralilor, Midway, Guadalcanal.*

Keywords: *Yamamoto Isoroku, Pearl Harbor, Mitsubishi A6M2 „Zero-sen”, Kidō Butai, Coral Sea, Midway, Guadalcanal.*

Yamamoto va schimba în mod radical strategia navală a Japoniei, din noiembrie 1939, inspirându-se din doctrina flexibilă a „stăpânirii mărilor” formulată de căpitanul american Alfred T. Mahan¹, care pune accentul pe utilizarea în luptă a portavioanelor, submarinelor, desantului maritim și dezvoltarea bazelor aeriene de uscat în apropierea litoralului. Până în 1940, amiralul Yamamoto a dezvoltat tactici fără precedent pentru integrarea puterii aeronavale în viitoarele acțiuni militare, inovație pe care nicio altă națiune maritimă nu a luat-o în considerare la momentul respectiv². Pe baza acestor principii, Yamamoto a intervenit și pentru mărirea producției de avioane de vânătoare Mitsubishi A6M2 „Zero-sen” model 21, considerate de experții militari în anul 1941³, printre cele mai versatile aparate de luptă, cu o viteză ascensională mare, față de celelalte tipuri de avioane de vânătoare ale aliaților.

Amiralul japonez, bun strateg, a introdus câteva inovații tactice privind organizarea manevrelor aeronavale, prin care a verificat conceptul cooperării între forțele navale și aviația îmbarcată, reorganizând Flotele 1 și a 2-a navale și creând unități de luptă mobile compuse din cuirasate, portavioane și crucișătoare, coordonate de un comandament unic. În aceste condiții, în 5 noiembrie 1939, Yamamoto îl schimbă de la comanda Statului Major al Flotei Combinate pe contraamiralul Ibo Takahashi cu căpitanul Shigeru Fukudome, care va deține acest post până în 10 aprilie 1941, când este transferat în cadrul Statului Major General al Marinei, fiind înlocuit de contraamiralul Seiichi Ito până în 11 august 1941, acestuia succedându-i apoi contraamiralul Matome Ugaki. De altfel, dacă pierdea comanda Flotei Combinate așa cum se aștepta pe fundalul pregătirilor de război, la jumătatea anului 1941, amiralul Yamamoto mărturisea unui prieten apropiat că dorea să era să preia comanda operativă a Flotei 1 aeriene sau *Kidō Butai* (în lb. japoneză: Unitatea/Forța Mobilă) care reunea în 10 decembrie 1941 cele cinci divizii ale portavioanelor Marinei Imperiale⁴. „Dacă va fi război – nota Yamamoto – nu va fi ca în trecut, cu nave de război care avansează lejer, și cel mai potrivit lucru pe care trebuie să-l facă comandantul suprem al Flotei Combinate este, cred eu, să stea de veghe în Marea Interioară [...]. Dar nu mă

¹ Adams 2008, p. 165.

² Hoyt 1990, p. 99.

³ Masatake, Horikoshi, Caidin 1956, p. 44.

⁴ La formarea sa în 10 aprilie 1941 *Kidō Butai* se compunea din portavioanele de flotă ale Diviziei 1 HIJMS *Akagi* și HIJMS *Kaga* + distrugătoarele diviziei 7 de escortă cu *Akebono* și *Ushio*, portavioanele Diviziei 2 HIJMS *Sōryū* și HIJMS *Hiryū* + distrugătoarele diviziei 23 de escortă cu *Kikuzuki* și *Uzuki* și portavionul ușor HIJMS *Ryūjō* din cadrul Diviziei 4. În 10 decembrie 1941 după atacul de la Pearl Harbor, *Kidō Butai* reunea portavioanele de flotă ale Diviziei 1 HIJMS *Akagi* și HIJMS *Kaga* + distrugătoarele diviziei 7 de escortă cu *Akebono* și *Ushio*, portavioanele Diviziei 2 HIJMS *Sōryū* și HIJMS *Hiryū* + distrugătoarele diviziei 23 de escortă cu *Kikuzuki* și *Uzuki*, portavioanele Diviziei 4 HIJMS *Ryūjō* și HIJMS *Taiyō* (ex-*Kasuga Maru*) + distrugătoarele diviziei 3 de escortă: *Shiokaze* și *Hokaze* la care se adăugau noile portavioane ale Diviziei 5 HIJMS *Shōkaku* și HIJMS *Zuikaku* + distrugătoarele de escortă *Oboro* și *Akigumo*. Comandant din 10 aprilie 1941 până la dizolvarea unității în 14 iulie 1942 după dezastrul naval de la Midway a fost viceamiralul Chūichi Nagumo, șeful de Stat Major al *Kidō Butai*, fiind contraamiralul Ryunosuke Kusaka. Cf. Parshall, Tully 2005, p. 511-534.

văd pe mine făcând ceva atât de plictisitor și mi-ar plăcea să-l conving pe Yonai (amiralul Yonai Mitsumasa, fost ministru al Marinei între 1937-1939) să treacă în funcția asta, ca eu să pot juca un rol mai activ atunci când va fi cazul”⁵. Amiralul Isoroku Yamamoto a încercat să îmbunătățească instrucția echipajelor din Flota Combinată, dar a comis o greșeală crucială atunci când nu a insistat pentru dotarea tehnică a navelor de război japoneze cu instalații de radiolocație, care puteau fi obținute în urma cercetărilor oamenilor de știință japonezi și a parteneriatului tehnologic cu Germania⁶.

Vulnerabilitățile strategiei navale japoneze în timpul războiului din Pacific. Lipsa radarului de pe navele de război nipone se va dovedi un adevărat fiasco deși în universitățile tehnice din Japonia acest concept al magnetroanelor se studia în laborator de către savantul Yoji Ito la mijlocul anilor '30 dar fără o aplicație practică. Pe de altă parte, rivalitatea ridicolă dintre Armata și Marina Imperială a dus la diluarea eforturilor pentru realizarea unei aplicații militare. Institutul Naval de Cercetare Tehnică din Tokyo a început să lucreze la un sistem modulat de radiolocație în august 1941, înainte ca Yoji Ito să se întoarcă de la un schimb de experiență din Germania. De altfel japonezii vor obține un model de radar german de detectare a țintelor aeriene tip Telefunken „Wurzburg” abia în 1943⁷. Trupele Armatei Imperiale vor reuși să captureze în timpul ofensivei de la începutul anului 1942, un număr de seturi radare britanice de tip GL Mk 2 în timpul ofensivei din Malaya, unul american SCR-268 și altul deteriorat SCR-270 în timpul asaltului de la Corregidor (Filipine). Acestea vor fi utilizate de laboratoarele de cercetare „Toshiba” și „NEC” pentru producerea sistemului de radiolocație nipon „Tachi-3”. Cu ajutorul „Nippon Electric Company” (NEC) și a Laboratorului „Japan Broadcasting Corporation” (NKH) un prototip radar a fost dezvoltat de inginerul șef Kenjiro Takayanagi. Japonezii vor produce în mod independent radare în bandă centimetrică de 10 cm recenzați, acestea fiind instalate experimental în aprilie 1942 la bordul cuirasatelor *Hyuga* și *Ise*. Radarul avea să fie utilizat efectiv de către japonezi în războiul din Pacific abia în 12 iulie 1943 pe navele escadrei amiralului Shunji Isaki în bătălia nocturnă de la Kolombangara din insulele Solomon.

În total până la sfârșitul războiului japonezii vor utiliza 30 de tipuri diferite de radar (de detectare ținte aeriene și de suprafață tip 11, 12, 13 sau 14, la cele navale tip 22 de control al tirului acestea din urmă fiind folosite pentru prima dată în martie 1942 la bordul distrugătoarelor *Kazegumo* și *Mikigumo*, ulterior în octombrie 1942 fiind instalate la bordul cuirasatelor *Kongo*, *Haruna* și *Hyuga* iar un an mai târziu devin operaționale pe supercuirasatele *Yamato* și *Musashi*. Deși până la sfârșitul războiului Japonia a construit un total de 7.256 de seturi de radiolocație, acest fapt s-a dovedit tardiv, pe fondul superiorității tehnologice aliate în cel de-Al Doilea Război Mondial datorită întârzierii nepermise de la începutul conflictului din Pacific⁸. Comandantul șef al Flotei Combinate, amiralul Isoroku Yamamoto a încercat să suplinească între anii 1941-1943 această situație nevalgică prin inventivitatea în domeniul tactic și dezvoltarea prin instrucție a rezistenței fizice la marinarii niponi, căutând să compenseze în felul acesta inferioritatea lor tehnică. Până la utilizarea instalațiilor radar în războiul din Pacific, marinarii și ofițerii japonezi de cart erau nevoiți să substituie lipsa tehnologiei moderne cu agerimea vederii, îmbinată cu manevre de luptă ingenioase: în luptele navale de noapte echipajele nipone lansau torpilele orientându-se după străfulgerările tragerilor tunurilor inamice (bătălia din Marea Java-27 februarie 1942); în strâmtorile înguste împrăștia pe mare geamanduri luminoase, care orbeau echipajele distrugătoarelor americane de patrulare (bătălia din insula Savo: 8-9 august 1942)⁹. Pentru a masca apropierea de inamic și pentru a ieși pe ruta de atac cu torpilele „Long Lance”, marinarii japonezi foloseau cu pricepere particularitățile climatului tropical, caracterizat prin uragne frecvente, însoțite de averse și trombe. Din cauza deficitului de vase de transport, în bătălia de la Guadalcanal, japonezii încărcau pe distrugătoare butoaie cu muniție și alimente pentru aprovizionarea garnizoanei de pe țărm; aceste butoaie erau aruncate peste bordul navelor înainte ca aviația militară americană să ajungă la locul respectiv, dar momentul și locația lansării erau alese în așa fel încât fluxul și hula să le ducă la țărm.

Sunt, de asemenea, demne de remarcat precizia și surprinderea cu care își realizau japonezii acțiunile pe mare încercând să anihileze astfel superioritatea tehnică, atât cantitativă cât și calitativă a flotei de război americane. Cu mijloace puține, calculate cu parcimonie, obțineau lucruri pe care americanii nu puteau să le obțină cu toată abundența lor în tehnică de luptă. Astfel sub coordonarea Cdr. Shibuya Tatsumi din Statul Major al Flotei Combinate în 16 octombrie 1943 un hidroavion japonez pitic Yokosuka E14Y1 „Glen” transportat pe ocean din 8 septembrie 1943 de la Yokosuka până la 120 mile S-SV de insula Oahu-Hawaii de submarinul oceanic I-36 din clasa B1 a îndeplinit o misiune de cercetare urgentă, fotografiind principalele nave de război ale U.S. Pacific Fleet, care erau la ancoră în rada militară de la Pearl Harbor. Americanii au fost luați prin surprindere, pentru a doua oară, după atacul aeroneval din 7 decembrie

⁵ Stille 2016, p. 42.

⁶ Nakagawa 1997, p. 107-114.

⁷ Nakajima 1988, p. 258.

⁸ Brown 1999, p. 251-253.

⁹ Ōmae 1986, p. 132.

1941, de această dată de o misiune de recunoaștere foto¹⁰. Să nu oitem faptul că în vizunea guvernanților de la Tokyo pregătirile de război ale Japoniei, în 1941, au fost declanșate de embargoul comercial total, inclusiv cel petrolier și prin înghețarea activelor bancare japoneze impuse de administrația de la Casa Albă, drept represalii la ocuparea sudului Indochinei franceze de către Armata Imperială.

Embargoul comercial american a provocat nu numai o criză profundă la nivelul economiei nipone, Japonia având stocuri de combustibil pentru maxim 18-24 luni dar și în interiorul Marinei Imperiale, aceasta fiind cel mai mare consumator de petrol din țară¹¹. Această situație a silit guvernul de la Tokyo să se reorienteze, luând în calcul expansiunea spre mările calde din sud, spre Indiile Olandeze de Est bogate în petrol, riscând astfel declanșarea războiului cu America și Imperiul britanic. În acest context, amiralul Isoroku Yamamoto a conceput un plan îndrăzneț pentru a câștiga bătăliile aeronavale, deși avea mari dubii cu privire la rezultatul final al războiului cu Statele Unite ale Americii. Cunoscut ca un campion al politicii de dezarmare, amiralul Yamamoto urma să-l însoțească pe premierul Fumimaro Konoe la un summit cu președintele american Franklin D. Roosevelt la sfârșitul anului 1941 într-o ofertă finală de pace. Yamamoto l-a sfătuit pe prințul Konoe să abordeze convorbirile cu Roosevelt ca și în cazul în care viața lui depinde de ele, dar în cele din urmă reuniunea nu a mai avut loc fiind declinată de administrația de la Casa Albă. Când a aflat, amiralul i-a scris în octombrie 1941 prietenului său viceamiralul Shigetarō Shimada că „după mai mult de patru ani de război epuizant în China, acum avem în vedere operațiuni militare simultane împotriva Statelor Unite ale Americii, Marii Britanii și Chinei. Și apoi operațiuni împotriva Rusiei. Este culmea nebuniei!”¹² În primele luni ale anului 1941, amiralul Yamamoto, în conformitate cu instrucțiunile guvernului prințului Konoe, a început planificarea războiului cu Statele Unite ale Americii. Yamamoto știa că Japonia nu avea resursele necesare pentru a câștiga un război de uzură cu SUA și prin urmare, a pledat pentru un atac surpriză la Pearl Harbor asupra Flotei americane din Pacific. În vederea pregătirii pentru ceea ce el considera un război inevitabil, a planificat atacul de la Pearl Harbor, dar a făcut acest lucru, susțin admiratorii săi, numai din simțul datoriei pentru a crea cel mai bun plan posibil. În acest context, amiralul Isoroku Yamamoto, pregătește pentru acțiune Flota 11 aeriană, cea care va ataca și neutraliza, la sfârșitul lui 1941, forțele aeriene americane din Filipine și va scufunda gruparea navală britanică Force „Z” de la Singapore compusă din modernul cuirasat *HMS Prince of Wales* și crucișătorul de bătlie *HMS Repulse*¹³. Oricât ar părea de straniu, Isoroku Yamamoto a fost un oponent ferm al războiului împotriva Statelor Unite ale Americii. Fost atașat naval la Washington, cunoștea marea putere economică și resursele naturale abundente ale viitorului adversar al Japoniei din bazinul Pacificului. În 26 ianuarie 1941, Yamamoto a trimis o scrisoare lui Ryoichi Sasakawa, susținătorului său ultranaționalist în care nota: „în cazul izbucnirii ostilităților între Japonia și Statele Unite ale Americii, nu ar fi de ajuns să cucerim Guam și Filipine, nici măcar Hawaii și San Francisco. Pentru a fi siguri de victorie, ar trebui ca armata noastră să mărșăluiească prin Washington și să dictăm termenii păcii pe treptele de la Casa Albă. Mă întreb dacă politicienii noștri, ai căror argumente din fotoliu despre război sunt volubil vehiculate în numele politicii de stat, au încredere cu privire la rezultatul final și sunt pregătiți să facă sacrificiile necesare?”¹⁴ De remarcat, dincolo de nota sarcastică a amiralului, faptul că acesta nu-și făcea nicio iluzie că Japonia ar învinge într-un eventual război Statele Unite.

Cu toate acestea, o versiune scoasă din context a declarației sale a fost publicată în presa naționalistă niponă, ultimul enunț cu privire la politicienii japonezi fiind eliminat, ceea ce a creat impresia că Yamamoto susținea de fapt cucerirea completă și ocupația SUA (!) Din păcate, această versiune distorsionată a fost preluată de propaganda aliată, ceea ce a făcut din autorul moral al atacului de la Pearl Harbor, un personaj toxic în opinia publică americană. Consecvent cu ideile sale, Yamamoto nu a oferit nici un indiciu că și-a schimbat perspectiva de-a lungul războiului. Amiralul avea de gând să-și facă datoria cu toată energia în ciuda convingerii că Japonia nu va avea succes într-un război de durată cu puterile aliate. De altfel, Yamamoto i-a transmis premierului Fumimaro Konoe că, în eventualitatea conflictului care se prefigure cu Statele Unite și aliații acesteia, Flota Combinată va câștiga bătăliile în primele șase luni de război, dar nu crede că Japonia va rezista unui conflict pe termen lung. Într-o scrisoare adresată în vara anului 1941, prim-ministrului Fumimaro Konoye, amiralul afirma: „în cazul în care este necesar ca Japonia să lupte în primele șase luni de război împotriva SUA și cu Marea Britanie voi lupta cu toată puterea și voi repurta o succesiune neîntreruptă de victorii. Dar eu trebuie să vă spun că, dacă războiul se va prelungi timp de doi sau trei ani, nu am nicio încredere că vom obține victoria finală”¹⁵. Atunci când Consiliul Suprem de Război și împăratul Hirohito au dat ordinul de planificare a războiului cu SUA, amiralul Isoroku Yamamoto a realizat singura strategie considerată învingătoare: o lovitură inițială devastatoare asupra flotei americane la baza Pearl Harbor din insulele Hawaii, urmată rapid de o pace negociată în condiții favorabile pentru Japonia. Viceamiralul Shigeru Fukudome, un apropiat al amiralului Osami Nagano în cadrul

¹⁰ Prange, Goldstein, Dillon 1981, p. 9.

¹¹ Stille 2016, p. 36.

¹² Sakaida, Nila, Koji 2006, p. 11.

¹³ Fuchida 1969, p. 117.

¹⁴ Prange, Goldstein, Dillon 1981, p. 11.

¹⁵ Potter 1965, p. 58.

Statului Major General al Marinei Imperiale recunoștea că deși Nagano s-a împotrivit planului de atac de la Pearl Harbor¹⁶, avea cea mai mare încredere în abilitățile și judecata lui Yamamoto. În cele din urmă a fost de acord pentru că știa că poziția și influența lui în Marina japoneză erau unice.

Abnegația lui față de datorie, formarea sa intelectuală în spațiul cultural american, experiența și înțelegerea sa pragmatică a situației făceau ca cei mai mulți ofițeri, piloții de pe portavioane și marinari ai Marinei Imperiale să-l idolatrizeze. „Preocuparea sa pentru subordonați atinge inima fiecărui marin și toți erau gata să moară pentru el. Forța lui de conducător ajungea până la cel mai jos nivel al Marinei și inspira fiecare soldat. Sub comanda lui nu a existat niciodată vreo șovăială”, declara unul din comandanții Flotei Combinată¹⁷. Planul de atac al amiralului Yamamoto a fost în cele din urmă acceptat de Cartierul General Imperial și forța mobilă de atac *Kidō Butai* formată din 6 portavioane japoneze sub comanda viceamiralului Chūichi Nagumo a navigat din insulele Kurile pe 26 noiembrie 1941 având ca destinație apropierea la 200 de mile de arhipelagul Hawaii pentru declanșarea raidului aeronaual asupra navelor americane de luptă a U. S. Pacific Fleet din baza Pearl Harbor. În cazul războiului proiectat cu Statele Unite, ideea strategică a amiralului Yamamoto era de a distruge aproape în întregime flota inamică dintr-o lovitură, printr-un atac aeronaual masiv și surprinzător asupra bazei sale principale de la Pearl Harbor, luând însă în calcul două obstacole majore:

1. Se riscă pierderea într-o singură bătălie a majorității forțelor aeronaule nipone.
2. Distanța care trebuie parcursă de către forțele destinate atacului este enormă, peste 3.500 de mile nautice (Yokohama-Hawaii 6.280 km), ceea ce făcea ca secretul operațiunii să poată fi compromis¹⁸. Așa cum a demonstrat istoria, Yamamoto a interpretat eronat psihologia colectivă și mentalitatea americanilor, deoarece atacul prin surprindere de la Pearl Harbor, realizat în 7 decembrie 1941 fără o declarație de război – dată care a devenit pentru Statele Unite „ziua infamiei” – a radicalizat administrația de la Casa Albă, forțele armate și opinia publică americană care au făcut totul pentru a nu exista nici un acord de pace negociat ci doar capitularea necondiționată. După înfrângerea de la Midway din 4-7 iunie 1942, când Flota Combinată a pierdut cele mai bune portavioane și echipajele aeronaute de pe *Akagi*, *Kaga*, *Sōryū* și *Hiryū*¹⁹ dar și campania de uzură de la Guadalcanal desfășurată între 7 august 1942 și 9 februarie 1943, când alte 38 de nave de război japoneze au fost scufundate, amiralul Yamamoto știa că războiul este pierdut. Dar, în conformitate cu mistica națională și ideologia militarismului japonez, Yamamoto a luptat până la sfârșitul vieții sale. Potrivit ideilor idolului său amiralul Heihachirō Tōgō, Yamamoto era convins că Marina Imperială este un instrument al siguranței naționale, mai degrabă decât un instrument de expansiune militară.

Profilul psihologic al amiralului Yamamoto. În afară de împărat, probabil, nici un om din Japonia la începutul anilor '40 nu era atât de important pentru moralul națiunii nipone ca amiralul Yamamoto. Într-un raport redactat de U.S. Office of Naval Intelligence, serviciul secret naval american acesta îl caracteriza drept „*exceptional de capabil, puternic, un om care gândea rapid*”²⁰. Yamamoto – așa cum o mărturisesc contemporanii săi – era un comandant empatic care detesta fastul și lua decizii curajoase, de multe ori riscante, dar prin charisma lui trezea afecțiunea subordonaților indiferent de grad. Amiralul, pe atunci în vârstă de 56 de ani, era un jucător incorigibil de shōgi (șah) japonez, mai-jongg chinezesc, go, biliard și poker american, care-i testau reacțiile și inteligența²¹. Biliardul, bridge-ul și poker-ul le-a învățat pe când studia la Universitatea Harvard și în timp ce funcționase ca atașat naval la Washington. Ca jucător prefera riscurile calculate fiind însă pasionat de caligrafie și poezia haiku. A scris multă poezie, dar nu de calitate, notează criticii literari²². Făcea frecvent glume despre mutarea sa în Europa, și deschiderea propriului său cazino la Monaco. De altfel, în 1923, atunci când se afla în Europa, în delegația condusă de amiralul Ide Kenji a câștigat o mare sumă de bani la ruletă în cazinoul din Monaco. Unele surse istorice notează că atunci când s-a înscris la Universitatea Harvard pentru a studia limba engleză, prin banii obținuți în urma jocului de poker și de bridge și-a finanțat – cel puțin aparent – călătoriile în America și Mexic, unde a vizitat în 1920 exploatarea petroliere²³. În schimb, Yamamoto nu

¹⁶ Fukudome 1986, p. 131.

¹⁷ Stille 2016, p. 132.

¹⁸ Prange, Goldstein, Dillon 1981, p. 328-330.

¹⁹ Cea mai importantă bătălie aeronauală din războiul din Pacific. Flota Combinată a înregistrat în cele 3 zile de lupte din largul atolului Midway, pierderea a 4 portavioane, 1 crucișător greu, 248 de avioane doborâte și moartea a 3.057 de marinari și piloți, mecanici și armurieri experimentați. Dintre aceștia 811 proveneau din echipajul portavionului *Kaga*, 711 din echipajul *Sōryū*, 700 din echipajul crucișătorului greu *Mikuma*, 392 - *Hiryū*, 267 - *Akagi*, 92 - crucișătorul greu *Mogami*, 35 - distrugătorul *Arashio*, 21 distrugătorul *Asashio*, 11 - distrugătorul *Tanikaze*, 10 din echipajul petrolierul *Akebono Maru*, câte 1 din echipajele distrugătoarelor *Arashi* și *Kazakumo*. În schimb, pierderile U.S. Pacific Fleet au fost minime: portavionul *USS Yorktown* și distrugătorul *USS Hammann* (DD-412) au fost scufundate, 150 de avioane doborâte și 307 americani uciși din care 92 de ofițeri și 215 aviatori și marinari. Cf. Sawachi 1986, p. 550; Office of Naval Intelligence, 2003; Parshall, Tully 2005, p. 377-380.

²⁰ Stille 2016, p. 131.

²¹ Farago 1967, p. 135.

²² Toland 1970, p. 150

²³ Stille 2016, p. 19-20.

consuma alcool. Se pare că a făcut-o în adolescență dar acest lucru i-ar fi provocat un rău fizic. „A fost într-adevăr un *leviatan printre oameni*” conchide Fukudome²⁴ (în ciuda înălțimii sale de doar 1,62 m, Yamamoto fiind un tip scund chiar și pentru un japonez normal, n.a.). Nu toți colegii viceamiralului Shigeru Fukudome erau impresionați de charisma lui Yamamoto. Statul Major General al Marinei Imperiale s-a opus, fără succes tactic însă, atât raidului aeroneval de la Pearl Harbor cât și complicatei operațiuni de la Midway. Astfel, viceamiralul Chūichi Nagumo, comandantul portavioanelor din cadrul Flotei 1 Aeriene (*Kidō Butai*) era inițial împotriva operațiunii din Hawaii, fiind un adversar politic și strategic în interiorul Marinei din partea facțiunii „pro-Flota”. Amiralul Yamamoto, a fost un excelent organizator, reușind să obțină cele mai bune rezultate de la oamenii lui, dar a fost mai bun ca strateg și comandant vizionar decât ca un tactician desăvârșit. În memorandumul din 7 ianuarie 1941, „Opinii privind pregătirile militare” (*Gumbi ni Kansu shiken*)²⁵ comandantul Flotei Combinată, a prezis în mod corect ascensiunea aviației navale de pe portavioane și a submarinelor, infirmând teza navală a mării bătălii decisive din apropierea Mării Japoniei, care va fi înlocuită de angajamente navale mai mici pe întinderea Pacificului dar și cu atacuri neconvenționale.

După atacul aeroneval de la Pearl Harbor asupra U.S. Pacific Fleet, amiralul Yamamoto s-a întâlnit în 24 decembrie 1941, la bordul cuirasatului *Nagato* cu principalii săi ofițeri din Statul Major al Flotei Combinată, pentru a discuta posibilitatea unor noi atacuri aeriene asupra Americii, cu avioane catapultabile lansate de pe submarine oceanice modificate și dotate cu hangare speciale. Șeful departamentului Operații din cadrul Statului Major, căpitanul Kameto „Buddha” Kuroshima a fost însărcinat cu realizarea studiului de fezabilitate²⁶. După finalizare acestuia, amiralul Isoroku Yamamoto a prezentat, în 13 ianuarie 1942, planul Cartierului General Imperial solicitând construcția a unei flote de 16 submarine portavion din clasa *I-400* pentru a continua războiul pe continentul american cu atacuri aeriene împotriva orașelor de pe coastele de Vest și de Est ale SUA ce vor fi lansate de la bordul submarinelor. În 9 martie 1942 amiralul Yamamoto va emite ordinul ca flota sa de portavioane *Kidō Butai* să pregătească operațiunea „C”, un raid aeroneval în Oceanul Indian pentru anihilarea escadrei britanice „Eastern Fleet” cu baza la Trincomalee (Ceylon)²⁷. Criticii amiralului Yamamoto, afirmă că acesta nu a câștigat nicio bătălie pe care a coordonat-o personal; succesele japoneze de la sfârșitul anului 1941, Pearl Harbor și Kuantan aparțin viceamiralului Nagumo și contraamiralului Matsunaga. La fel victoriile din Marea Javei, Darwin, Marea Coralilor și raidul din Oceanul Indian au fost obținute de subordonații săi, contraamiralul Takeo Takagi, viceamiralii Chūichi Nagumo și Shigeyoshi Inoue.

Inconsecvențe și erori în aplicarea tacticilor aeronevale în desfășurarea operațiunilor militare din Pacific (1941-1943). Atunci când Yamamoto a condus personal bătălia aeronevală decisivă de la Midway a contribuit, de fapt, prin deciziile sale, la înfrângerea Flotei Combinată. Astfel, istoricul britanic Mark Healy conchide, în analiza efectuată bătăliei de la Midway, desfășurată între 4 și 7 iunie 1942, că amiral japonez a comis trei erori tactice majore:

1. Dispersarea forțelor sale navale: după avarierea în bătălia din Marea Coralilor a celor două portavioane mari, *Shōkaku* și *Zuikaku*, în loc să includă în grupul aeroneval de atac portavioanele ușoare din cadrul Diviziei 4, *Ryūjō* (deplasament 10.150 t, la bord în momentul bătăliei de la Midway cu 12 avioane de vânătoare Mitsubishi A6M2 „Zero” + 18 avioane-torpile Nakajima B5N „Kate”)²⁸ și *Jun'yō* (din clasa „Hiyō” deplasament 24.150 t, la bord cu 18 aparate A6M2 „Zero”, 18 bombardiere în picaj Aichi D3A2 „Val” + 18 avioane-torpile Nakajima B5N2 „Kate”)²⁹ așa cum ceruse contraamiralul Tamon Yamaguchi, cel mai capabil comandant de portavioane din Marina Imperială, Yamamoto a decis să trimită sub comanda contraamiralului Kakuji Kakuta portavioanele ușoare ale Diviziei 4, într-o misiune de diversiune la Dutch Harbor în insulele Aleutine care nu și-a atins scopul, acela de a atrage flota americană. De asemenea, portavionul ușor *Zuihō* (deplasament 11.443 t, la bord cu 6 avioane de vânătoare Mitsubishi A5 M „Claude”, 6 Mitsubishi A6M2 „Zero” + 12 avioane-torpile Nakajima B5N2 „Kate”)³⁰ a fost alocat escadrei navale conduse de viceamiralul Nobutake Kondō iar vechiul portavion *Hōshō*, participant la incidentul din Shanghai (1932) și al doilea război sino-japonez (1937) era inclus în forța de sprijin coordonată personal de amiralul Yamamoto. În timpul pregătirilor pentru bătălia de la Midway, din 29 mai 1942, portavionul ușor *Hōshō* cu un deplasament de 9.646 t avea ca misiune protecția aeriană și cercetarea antisubmarină pentru cuirasatele *Yamato*, *Nagato* și *Mutsu* din corpul principal al Flotei Combinată care se afla la 300 mile marine (556 km) distanță de portavioanele lui Nagumo³¹.

²⁴ Prange, Goldstein, Dillon 1981, p. 335.

²⁵ BBKS 1975, p. 198.

²⁶ Sakaida, Nila, Koji 2006, p. 15.

²⁷ Vezi mai multe date asupra raidului aeroneval japonez din Ceylon în Tomlinson 1979; Clancy, 2015; Nalaka Gunaverdene, 1 April 2012.

²⁸ Parshall, Tully 2005, p. 459.

²⁹ Lengerer, Rehm-Takahara 1985, p. 110 – 111.

³⁰ Parshall, Tully 2005, p. 543.

³¹ Willmott 1983, p. 110.

Pentru a executa această sarcină, portavionul *Hōshō* avea la bord un grup aerian condus de Lt. Yoshiaki Irikiin, compus din 8 bombardiere-torpilare biplane Yokosuka B4Y „Jean”, un model anacronic cu tren de aterizare fix. *Hōshō* a ratat cea mai mare parte a bătăliei de la Midway în care cele patru portavioane ale Forței Mobile, *Akagi*, *Kaga*, *Sōryū* și *Hiryū* au fost surprinse și distruse în ambuscada pregătită de U.S. Pacific Fleet în 4 iunie 1942. A doua zi, aeronavele de pe *Hōshō* au ghidat navele de escortă rămase din escadra lui Nagumo pentru joncțiunea cu forța navală a amiralului Yamamoto. Excluzându-l din ecuație pe *Hōshō*, dacă portavioanele *Ryūjō*, *Jun'yō* și *Zuihō*, cu un total de 108 aparate de luptă operaționale, ar fi fost prezente la locul bătăliei de la Midway, alături de cuirasatele Flotei Combinată, cu zecile lor de baterii antiaeriene³², acest suport pentru *Kidō Butai* a viceamiralului Nagumo ar fi alcătuit o formidabilă umbrelă de protecție împotriva atacurilor aeriene americane declanșate de la bordul portavioanelor *USS Yorktown*, *USS Enterprise* și *USS Hornet*³³.

2. Navele și avioanele de luptă americane, prezente în timpul bătăliei de la Midway, erau dotate cu echipamente tehnice superioare: instalații radar de control al tirului și de radiodetecție la distanță, sisteme de stingere a incendiilor cu acid carbonic, blindaj și rezervoare de combustibil autosigilante etc. În Flota Combinată, radarul, acest echipament vital de detectare a țintelor aeriene, era instalat experimental din 25 mai 1942 la bordul cuirasatelor *Ise* și *Hyuga* din Divizia 2 navală pe care amiralul Yamamoto le-a trimis de la Hashirajima în acțiunea de diversivitate din insulele Aleutine în loc să le păstreze pentru operațiunea MI (atacul de la Midway). Chiar în stadiul experimental, sistemele radar de detecție aeriană tip 21 existente la bordul celor două cuirasate japoneze ar fi putut, conform specialiștilor, să identifice atacul aerian al bombardierelor în picaj americane Douglas SBD „Dauntless”. În aceste condiții, viceamiralul Chūichi Nagumo ar fi luat decizia corectă de a fi anulat cel de-al doilea val de atac asupra garnizoanei și instalațiilor militare de pe insula Midway. Ironia face ca în timpul angajamentului aeronaval major din Pacificul central, japonezii să instaleze la bordul cuirasatului *Yamashiro* modelul de radar german FuMB 1 „Metox” pe baza căruia vor dezvolta ulterior tipul E 27, mult mai performant.

3. Amiralul Isoroku Yamamoto ar fi trebuit să coordoneze în funcție de informațiile primite bătălia de la Midway, așa cum amiralul Chester W. Nimitz comandantul șef al U.S. Pacific Fleet a condus acțiunea de contraatac a portavioanelor americane de la Pearl Harbor - Hawaii. Odată ce participa la operațiunea MI, prin tăcerea radio pe care a impus-o navelor Flotei Combinată pentru a nu pierde elementul surpriză, prin această decizie a lipsei de comunicare a „*anulat cu totul avantajele prezenței sale pe mare*”³⁴. Deși japonezii nu știau că serviciul de spionaj criptologic american le penetrase și descifrase codurile navale, cunoscând planul de bătălie nipon, totuși cum mărturisește în jurnalul său, viceamiralul Matome Ugaki, la 1 iunie 1942, nava-amiral a Flotei Combinată, cuirasatul *Yamato*, reușise, prin secțiunea de comunicații coordonată de Cpt. Cdr. Yoshiro Wada, să intercepteze „180 de schimburi radio în districtul Hawaii din care 72 de mesaje erau etichetate «urgent»”. *Credem că inamicul se pregătește să ne întâlnească, după ce ne-a intuit aproape sigur mișcările*”³⁵. Istoricul Mark Healy notează că această informație vitală nu a fost transmisă comandantului Forței Mobile, viceamiralul Chūichi Nagumo, deoarece la bordul navei-amiral *Yamato* circula ideea că traficul radio american a fost cu siguranță interceptat de către serviciul tehnic al portavionului *Akagi*, iar în aceste condiții, tăcerea radio impusă de amiralul Yamamoto nu trebuia încălcată sub nicio formă până la debarcarea pe atolul Midway. Era o presupunere eronată, deoarece *Akagi* nu a interceptat nici un mesaj american transmis din Hawaii, cu toate că cei de pe *Yamato* știau că facilitățile radio de pe portavionul *Akagi* la acest capitol erau deficitare iar acest lucru a condus Japonia la o înfrângere strategică semnificativă³⁶.

În 13 mai 1942, anterior bătăliei de la Midway, împăratul Hirohito i-a acordat o audiență specială amiralului Yamamoto, pentru a-l felicita personal pentru succesul înregistrat în lupta din Marea Corallilor. Știind că victoria tactică obținută nu era atât de glorioasă precum o arătau aparențele și că pierduse multe echipaje aeronautice experimentate de la bordul portavionului *Zuikaku*, răspunsul lui Yamamoto a fost destul de ambiguu elogiilor primite de la împăratul Shōwa. De altfel comandantul șef al Flotei Combinată, așa cum relatează o mare parte din cercul său de apropiați, era iritat de faptul că guvernul Hideki Tōjō nu întreprindea nicio acțiune politico-diplomatică pentru a capitaliza succesele militare pe care Japonia le obținuse în primele luni de război. Yamamoto considera că momentul favorabil pentru începerea negocierilor de pace cu puterile occidentale era imediat după capitularea forțelor britanice de la Singapore³⁷. Amiralul considera în mod utopic că trebuie să se încheie pacea chiar cu prețul returnării teritoriilor cucerite în Asia de S-E, ceea ce pentru cabinetul de la Tokyo era inacceptabil. În acele momente, Japonia se afla în apogeul puterii sale în Asia și Pacific. Planurile sale operaționale au încălcat principiile militare de bază ale concentrării forței și menținerii obiectivului, cum s-a întâmplat în bătălia aeronavală de la Midway. Inconsecvența sa în lupta tactică este demonstrată

³² Hailey 2015, p. 40.

³³ Hone 2016, p. 157 – 158.

³⁴ Hailey 2015, p. 41.

³⁵ Ugaki 1991, p. 126.

³⁶ Hailey 2015, p. 35.

³⁷ Stille 2016, p. 61.

pe de o parte de operațiunea riscantă de la Pearl Harbor, când a angrenat toate portavioanele *Kidō Butai*, iar pe de alta, când n-a făcut-o atunci când putea sufoca U.S. Pacific Fleet în campania de la Guadalcanal la sfârșitul anului 1942, dacă dispunea angajarea puterii depline a Flotei Combinată³⁸. În acel moment, americanii aveau în zonă doar un singur cuirasat, USS *North Carolina* și 2 portavioane USS *Saratoga* și USS *Enterprise*, după ce pierduseră în două angajamente separate portavioanele USS *Wasp* și USS *Hornet*³⁹. După înfrângerea de la Midway, din 4-6 iunie 1942, amiralul Yamamoto nu a avut clarviziunea să realizeze că bătălia pentru Guadalcanal devenise, între 7 august 1942 și 9 februarie 1943, campania decisivă a războiului din Pacific. Fiind încă sub efectul psihologic al dezastrului de la Midway și a pierderii elitei aviației sale navale, Isoroku Yamamoto s-a angajat în lupte separate, transformând în mod eronat campania din Guadalcanal, într-un război de uzură. Acest fapt demonstrează, așa cum conchide istoricul american Mark Stille, că „în ciuda tuturor calităților sale, Yamamoto nu s-a putut ridica deasupra sistemului care îl crease. Un lider cu adevărat mare ar fi preluat controlul situației pe care o avea în față, dar Yamamoto nu a reușit asta”⁴⁰. Deși interesului său pentru civilizația americană era arhicunoscut, Isoroku Yamamoto a rămas în esență japonez, descendent al unui vechi clan de samurai.

În loc de epilog. De aceea experiența sa din SUA nu a contat prea mult și, datorită spiritului său de samurai, el a interpretat eronat mentalitatea națiunii americane, considerând că după atacul de la Pearl Harbor opinia publică din SUA va sili administrația de la Casa Albă să negocieze pacea cu Japonia. Operațiunea „*Hawaii*”, întreprinsă de cele 6 portavioane japoneze, nu a distrus moralul americanilor ci a avut efectul contrar, înlăturând orice posibilitate de negociere cu Statele Unite. Nu trebuie omisă din această ecuație nici admirația pentru idolul său, marele amiral Heihachirō Tōgō. Acest fapt s-a reflectat, atât în comportamentul său în operațiuni, cât și în dorința sa de a ordona misiuni sinucigașe asupra bazelor aliate cu ajutorul minisubmarinelor tip „A”. În acest sens, Cpt. de vas Inoguchi Rikihei, care în 1956 a fost coautorul cărții *Alerte! Kamikaze*, a susținut că a fost șocat de atitudinea lui Yamamoto cu privire la repetarea atacului minisubmarinelor *Kō-hyōteki kō-gata* în rada bazei americane de la Pearl Harbor, deși era aproape sigur o misiune de sinucidere. În opinia lui Rikihei în acest caz, punctul de vedere al conducerii Flotei Combinată este scandalos: „nu contează cât de mare e personalitatea amiralului Yamamoto, recurgând însă la tactici de sinucidere în luptă, istoricii îl vor condamna și peste 100 de ani”⁴¹. Să nu oitem faptul că inițiatorul proiectului kamikaze („vânt divin”) de sinucidere a piloților japonezi a fost viceamiralul Takijirō Ōnishi, un prieten apropiat al lui Yamamoto.

Inoguchi Rikihei este convins că dacă marele amiral Isoroku Yamamoto ar fi supraviețuit războiului din Pacific, era condamnat la moarte pentru crime de război de către Tribunalul Militar Internațional al Extremului Orient, deoarece a inițiat și a insistat asupra executării atacului de la Pearl Harbor din 7 decembrie 1941. Japonezii l-au văzut ca pe un erou atotputernic, care a restaurat prin succesul de la Pearl Harbor în 7 decembrie 1941 onoarea niponă în fața hegemoniei occidentale din Pacific și Asia⁴². Asasinarea lui, în 1943, în cadrul unei misiuni de război aeriene de către americani a demoralizat Marina Imperială a Japoniei în luptele ulterioare și a afectat psihologia colectivă a națiunii nipone⁴³. În schimb, opinia publică americană l-a privit în anii războiului pe Yamamoto ca pe un personaj extrem de negativ, inamicul nr. 1 al Americii (comparabil astăzi la 60 de ani distanță cu liderul „*Al Qaeda*”, Osama bin Laden ucis în Pakistan în 2011) mai ales după atacul infam din Hawaii declanșat fără vreo declarație de război din partea Japoniei. Evident, cele două versiuni, care țin mai mult de propagandă, sunt exagerate. Există indicii în istoriografia niponă care confirmă faptul că, după dezastrul naval de la Midway, amiralul Yamamoto, ca și șeful său de Stat Major din Flota Combinată, viceamiralul Matome Ugaki, păreau să aștepte momentul și locul potrivit pentru moartea lor.

Bibliografie

- Adams 2008 – J. Adams, John A, *If Mahan the Great Pacific War: An Analysis of World War II Naval Strategy*, Indiana University Press, 2008.
- BBKS – Bōeichō Bōei Kenshūjo Senshishitsu (ed.) *Daihon'e Kaigunpu: Rengōkantai 2: Showa 17 nen 6 gatsu made* (Imperial Headquarters Navy Department no. 2: up to June 1942) Vol. 80, Senshi Sōsho, Aisagumo Shinbunsha, Tokyo, 1975.
- Brown 1999 – L. Brown, *A Radar History of World War II*, Institute of Physics Publishing, 1999.
- Carter, Mueller 1991 – K. Carter, R. Mueller, *Combat Chronology, 1941-1945*, World War II anniversary, Washington DC, 1991.
- Clancy 2015 – J. Clancy, *The Most Dangerous Moment of War: Japan Attack's on the Indian Ocean, 1942*, Casemate, 2015.
- Davis 1969 – B. Davis, *Get Yamamoto*, New York, 1969.

³⁸ Hornfischer 2012, p. 138.

³⁹ Carter, Mueller 1991, p. 102.

⁴⁰ Stille 2016, p. 136.

⁴¹ Rikihei, Nakajima, d'Albas 1956, p. 44.

⁴² Gamble 2010, p. 328.

⁴³ Davis 1969, p. 7- 8.

- Farago 1967 – L. Farago, *The Broken Seals: The Story of Operation Magic and the Pearl Harbor Disaster*, New York, 1967.
- Fuchida 1969 – M. Fuchida, *The Japanese Navy in World War II*, Annapolis, 1969.
- Fukudome 1986 – S. Fukudome, *The Hawaii Operations*, in *The Japanese Navy in World War II: In the Words of Former Japanese Naval Officers*, ed. D.C. Evans, Annapolis, 1986.
- Gamble 2010 – B. Gamble, *Fortress Rabaul: The Battle for the Southwest Pacific, January 1942-April 1943*, Minneapolis, 2010.
- Hailey 2015 – M. Hailey, *Midway 1942*, București, 2015.
- Hone 2016 – T. Hone, *The Battle of Midway: The Naval Institute Guide to the U.S. Navy's Gratest Victory*, Annapolis, 2016.
- Hornfischer 2012 – J. Hornfischer, *Neptune's Inferno: The U.S. Navy at Guadalcanal*, Bantam Books, 2012.
- Hoyt 1990 – E. P. Hoyt, *Yamamoto: The Man Who Planned the Attack on Pearl Harbor*, Guilford, 1990.
- Lengerer, Rehm-Takahara 1985, H. Lengerer, T. Rehm-Takahara, *The Japanese Aircraft Carriers Jun'yō and Hiyō*, in A. Lambert, *Warship*, London, 1985.
- Masatake, Horikoshi, Caidin 1956 – O. Masatake, J. Horikoshi, M. Caidin, *Zero, The Story of Japan's Air War in the Pacific: 1941-45*, Balantine, 1956.
- Nakagawa 1997 – Y. Nakagawa, *Japanese Radar and Related Weapons of World War II*, translated by L. Brown, J. Bryant, K. Naohiko, Aegen Park Press, 1997.
- Nakajima 1988 – S. Nakajima, *The History of Japanese Radar Development to 1945*, in *Radar Development to 1945*, ed. R. Burns, Peter Peregrinus Limited, 1988.
- Nalaka Gunaverdene 2012 – Nalaka Gunaverdene's *When Worlds Collide. Near-misses in the Battle of Ceylon (Japanese Air Raid on 5 April 1942)*, in „Ceylon Today”, 1 April 2012.
- Office of Naval Intelligence 2003 – Office of Naval Intelligence, *The Battle of Midway June 3-6, 1942*, Combat Narrative, transcribed and formatted by Jerry Holden, HyperWar Foundation, 2003.
- Ōmae 1986 – T. Ōmae, *The Battle of Savo Island*, in *The Japanese Navy in World War II: In the Words of Former Japanese Naval Officers*, ed. D.C. Evans, Annapolis, 1986.
- Parshall, Tully 2005 – J. Parshall, A. Tully, *Shattered Sword: The Untold Story of the Battle of Midway*, Dulles, 2005.
- Prange, Goldstein, Dillon 1981 – G. Prange, D. Goldstein, K. Dillon, *At Dawn with Slept: The Untold Story of Pearl Harbor*, New York 1981.
- Potter 1965 – J. D. Potter, *Yamamoto: The Man Who Menaced America*, New York, 1965.
- Rikihei, Nakajima, d'Albas, I. Rikihei, T. Nakajima, E. M. d'Albas, *Alert! Kamikaze*, Paris, 1956.
- Sakaida, Nila, Koji 2006 – H. Sakaida, G. Nila, T. Koji, *I-400: Japan's Secret Aircraft-Carrying Strike Submarine*, Hikoki Publications, 2006.
- Sawachi 1986 – Sawachi H., *Middowey kaisen: Kiroku (The Naval Battle of Midway: A Record)*, Bungei Shunjū, Tokyo, 1986.
- Stille 2016 – M. Stille, *Isoroku Yamamoto*, București, 2016.
- Toland 1970 – J. Toland, *The Rising Sun, The Decline and Fall of Japanese Empire 1936 – 1945*, vol. I, New York, 1970.
- Tomlinson 1979 – M. Tomlinson, *Most Dangerous Moment: Japanese assault on Ceylon, 1942*, Mayflower, 1979.
- Ugaki 1991 – M. Ugaki, *Fading Victory: The Diary of Admiral Matome Ugaki 1941-1945*, translated by Masatake Chihaya, W. Prange, D. Goldstein & Katherine V. Dillon (eds), Pittsburgh, 1991.
- Willmott 1983 – H.P. Willmott, *The Barrier and the Javelin: Japanese and Allied Pacific Strategies, February to June 1942*, Annapolis, 1983.

Amiralul Yamamoto Isoroku, salutând la Rabaul, în 18 aprilie 1943, piloții Marinei Imperiale înainte de a declanșa operațiunea "I-Go Sakusen" de atac asupra bazelor americane din insulele Solomon și Noua Guinee.

(Credit:[http:// namaste.sakura.ne. jp./isoroku. html.](http://namaste.sakura.ne.jp/isoroku.html))

SALVAREA DE LA DISTRUGERE A PASAGERELOR „TRANSILVANIA” ȘI „BASARABIA” ÎN TIMPUL CELEI DE-A DOUA CONFLAGRAȚII MONDIALE

Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru

Abstract. *The rescue from the destruction of the „Transilvania” and „Basarabia” passengers in the Second World War. It is obviously that the passengers of the Maritime Romanian Service, at the ending of the 19-th century – the beginning of the 20-th century, constituted a unique fleet in the Black Sea. This fleet was required by the majority of the tourists who want to rich the Mediterranean eastern harbors. The two new ships: „Transilvania” and „Basarabia” passengers named the „white swans” of the Black Sea, because of the shining white of the paint, start to dominate, in short time, the entire passengers traffic to the Near East. In the Second World War the two passenger ships were permanently in danger but the political leader saved them.*

Cuvinte cheie: Serviciul maritim român, „Transilvania”, „Basarabia”, Marea Neagră, „lebedele albe”.

Keywordsd: the Maritime Romanian Service, „Transilvania”, „Basarabia”, Black Sea, the „white swans”.

Obținerea ieșirii la mare, după războiul din 1877-1878, deschidea perspective însemnate de dezvoltare statului independent român, care, în sfârșit, putea să transforme în realitate visul oricărui popor civilizat, acela de a intra în contact și pe această cale, a mării, cu restul lumii. În anul 1878, marina comercială a României se compunea dintr-un vas mare și din aproximativ 90 de nave mici, cu vele, cele mai multe dintre ele, vase de servitudine în porturi. Iar din 1452 de bastimente care au părăsit porturile României în 1885, cu un tonaj de 895.824 t, numai trei corăbii cu pânze, însumând o capacitate de 555 t, se aflau sub pavilion românesc. Trebuia urgent pus la punct un program coerent de înzestrare a bazei navale comerciale. Astfel, în 1890, Regia Monopolurilor Statului (R.M.S.) a înființat Serviciul de Navigație Fluvială Română (N.F.R.). După ce apus bazele N.F.R.-ului, Grigore Manu, a cărui deviză era reînvierea vechii noastre flote, s-a străduit să înfăptuiască și al doilea mare pas: Serviciul Maritim Român. Această problemă a fost pusă în 1895 într-un raport adresat delegaților secțiunilor Adunării Naționale. Grigore Manu a obținut însărcinarea de a organiza un „serviciu de navigațiune maritimă” dependent de Ministerul Lucrărilor Publice și în subordinea directă a Direcției Generale a Căilor Ferate, fapt realizat în același an.

„Lebedele albe” ale Mării Negre. Este în afară de orice îndoială că pasagerile Serviciului Maritim Român (S.M.R.) au alcătuit la sfârșitul secolului XIX–începutul secolului XX, o flotă unică în Marea Neagră, solicitată de majoritatea turiștilor ce voiajau spre porturile răsăritene ale Mării Mediterane. Grație noilor pasagere intrate în dotare, pe care călătorii români și străini le-au numit, cu admirație, „lebedele albe” ale Mării Negre datorită albului strălucitor al piturii, S.M.R.-ul a acaparat în scurt timp, aproape întregul trafic de pasageri spre Orientul Apropiat.

Motonava *Transilvania* a fost lansată la apă la 11 februarie 1938, lucrările interioare fiind încheiate la 11 iunie același an, zi în care a fost schimbat în cadrul unei ceremonii marinărești, pavilionul danez cu cel român. Pusă sub comanda lui Alexandru Știubei, *Transilvania* a părăsit șantierul la 17 iunie 1938 pornind spre țară. A ancorat în portul Constanța în dimineața zilei de 26 iunie 1938.

După două croaziere în apele Mării Negre, efectuate în zilele de 21 și 22 august 1938, la 13 septembrie 1938, *Transilvania* a pornit în prima sa cursă regulată pe linia Constanța-Alexandria-Haiffa-Beirut-Istanbul-Constanța.

Cel de-al doilea vapor, *Basarabia*, de construcție identică cu *Transilvania*, a fost lansat la apă la 28 aprilie 1938 și terminat complet la 8 septembrie 1938. După câteva zile a pornit spre țară și a ajuns în portul Constanța la 26 septembrie 1938. La 13 octombrie 1938, *Basarabia* a intrat în cursă regulată pe aceeași linie pe care naviga și *Transilvania*.

La intrarea în serviciu, *Transilvania* și *Basarabia* reprezentau ceea ce era mai modern în materie de tehnică navală în epocă. Ele au fost primele nave de pasageri ale marinei comerciale române cu propulsie Diesel, care asigurau obținerea unei viteze mari în condiții economice, constituind adevărate performanțe pentru casa constructoare.

Fotografiile celor două pasagere au fost, timp de mai mulți ani, simbolul campaniei publicitare a șantierului „Burmeister et Wain”, dar și a numeroase alte firme care căutau să facă reclamă produselor lor și care au apărut în toate revistele maritime. Cu coca lor albă, coșul jos și lungile ferestre orizontale ale pasarelei și suprastructurii, *Transilvania* și *Basarabia* aveau aliura unor yachturi moderne.

Vreme de mai mulți ani, motonavele *Transilvania* și *Basarabia* au deservit linia I de navigație a S.M.R. pentru transportul de călători și mărfuri între Constanța și Alexandria cu escale în porturile Pireu-Beirut-Haiffa, era o linie maritimă de interes nu numai economic, dar și politic. Pe această linie se transportau produsele industriale românești și

călători din țară sau cei aflați în tranzit, ceea ce contribuia inclusiv la creșterea volumului de mărfuri și a numărului de călători pe C.F.R. Dacă această linie nu ar fi existat, întregul trafic ar fi fost preluat de vapoare și linii de transport străine. De altfel, comandorul A. Negulescu spunea la momentul lansării *Transilvaniei*: „Noua navă de pasageri *Transilvania*, lansată zilele trecute, evocă începuturile marinei noastre comerciale. Nu mai departe decât patru decenii, nici pe Marea Neagră, nici pe Dunăre, nu se pomenea de vapoare românești. Călătorii și mărfurile noastre erau transportate de nave rusești, germane, ungurești, italiene, franceze sau engleze – numai românești nu”. Și continuă: „Lansarea noului vapor de pasageri *Transilvania* care va fi curând urmată de cea a vaporului *Basarabia* [...] ne face să nădăjduim că de grabă, cât mai degrabă, Serviciul nostru Maritim va deține din nou fruntea, va avea și transatlantice, va face cunoscută țara noastră pe tot globul pământesc. [...] Începutul e făcut, - pe același drum bun, înainte!”

În vreme de război. Declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial, la 1 septembrie 1939, a determinat o scădere bruscă a traficului maritim de mărfuri, situație ce a provocat simultan o reducere a activității liniilor de navigație europene până la închiderea unora dintre ele. Întrucât situația internațională europeană s-a deteriorat rapid și conducerea S.M.R. a fost nevoită să-și modifice cursele navelor sale.

Încă din momentul declanșării, la 22 iunie 1941, a operațiunilor militare pentru eliberarea Basarabiei, cât și pe timpul desfășurării lor, Marina Română a acționat în eșalonul I operativ, conform planului general de întrebuintare a forțelor armate, întocmit de Marele Stat Major. Insuficiența mijloacelor navale de care dispunea Marina Militară a impus rechiziționarea, transformarea și antrenarea unor nave ale S.M.R.-ului la îndeplinirea misiunilor ordonate Diviziei de Mare.

Marinei comerciale române i-a revenit, în cadrul acțiunilor de siguranță, executarea unor misiuni de însoțire a grupurilor de convoaie în bazinul de vest al Mării Negre. Nu au participat motonavele *Transilvania* și *Basarabia*, păstrate în Bosfor pe toată durata războiului. În privința celor două pasagere, trebuie subliniată atitudinea fermă a autorităților române de a le menține la Istanbul pentru a evita pierderea lor. Astfel, vreme de trei ani au staționat în golful Cornul de Aur, cu echipaje de întreținere la bord, timp în care conducerea S.M.R.-ului a plătit autorităților portuare taxele de staționare conform reglementărilor internaționale în vigoare.

În primăvara anului 1944, amiralul Helmuth von Brinkman s-a arătat interesat de cele două nave românești, solicitând Misiunii Militare Germane să intervină pe lângă conducerea statului ca *Transilvania* și *Basarabia* să fie aduse la Constanța și utilizate ca nave de transport.

La ordinul mareșalului Ion Antonescu, locotenent-comandorul Petru Popescu-Deveselu a întocmit, la 16 martie 1944, o notă-raport. Documentul sublinia că aducerea în țară a acestor două nave la cererea forurilor germane ridica, pe bună dreptate, probleme de apărare antiaeriană ce necesitau un studiu detaliat. Locotenent-comandorul Petru Popescu-Deveselu atrăgea atenția autorităților române că cererea germanilor pare să aibă o altă latură decât absoluta nevoie a unor transporturi în folosul trupelor din Crimeea. Concluzia esențială a raportului în problema celor două pasagere era că trebuiau menținute în continuare la Istanbul, siguranța fiind mai mare decât în orice port românesc.

Ion Antonescu a acceptat tacit ideea respingerii cererii germane. Autoritățile române, prevalându-se de lipsa unui ordin scris, n-au dat curs solicitării, salvând cele două moderne pasagere românești.

În cursul lunii octombrie 1944, *Transilvania* și *Basarabia* au fost aduse din portul Istanbul. *Basarabia* va fi preluată de sovietici în baza prevederilor Convenției de armistițiu din 12 septembrie și i se va schimba numele în *Ucraina*. În septembrie-octombrie 1945 a efectuat transporturi de prizonieri români din Uniunea Sovietică care erau aduși la Constanța.

Motonava *Transilvania* a rămas României și și-a reluat cursele cu un transport de emigranți evrei la Haifa, Israel. Ulterior, pentru transportul de emigranți, navei i-au fost aduse unele transformări, fiindu-i mărită capacitatea de transport pasageri cu încă 360 de locuri (323 în garaj și 47 în paturi pliante). Tot ea a deschis, în anul 1945, linia de trafic Constanța-Marsilia. De altfel, la sfârșitul războiului, din cele 16 nave care formau parcul S.M.R., a supraviețuit numai *Transilvania*. Reluarea curselor elegantului pasager românesc pe ruta Constanța-Marsilia s-a făcut cu aprobarea autorităților sovietice, la bordul navei având loc, la 26 noiembrie 1945, o recepție cu prilejul reînținerii activității. Timp de trei decenii, *Transilvania*, supranumită *Lebăda Mediteranei*, a brăzdat mările cu turiști din țară și din străinătate navigând mereu cu toate locurile ocupate.

Ultimii ani. Când, în 19 iulie 1945, s-a înființat, conform acordului comercial româno-sovietic semnat cu două luni mai devreme, Societatea „*Sovromtransport*”, României îi revenea închirierea Șantierului Naval Constanța, Șantierului Naval Turnu-Severin și Șantierului Naval „*România*” din Brăila, de asemenea era obligată să înscrie și cele două nave maritime pe care le mai avea în dotare, *Transilvania* și *Ardeal*.

„*Sovromtransport*” a funcționat aproape nouă ani, după desființarea societății și trecerea cotei de participare sovietice guvernului român, s-a pus problema înființării unei întreprinderi românești cu capital de stat de transporturi

navale. Astfel, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 368 din februarie 1955, s-a înființat Întreprinderea de Navigație Maritimă și Fluvială – NAVROM, căreia i-au fost subordonate navele românești, printre acestea și *Transilvania*.

A fost scoasă din serviciu în anul 1975. În acest an, nava a acostat la Dana 26 din portul Constanța pentru reparații, dar lucrările au tot fost amânate. Institutul de Marină din Constanța solicita nava pentru a o folosi ca navă-școală, ONT „*Carpați*” voia să o transforme în hotel plutitor în Portul Tomis, iar șantierul „*Burmeister et Wain*” voia să o cumpere pentru a fi expusă la Muzeul Naval din Copenhaga.

Cu toate acestea, în 1979, ea a fost adusă la Galați (nava se afla în patrimoniul NAVROM Constanța) pentru reparații capitale. Circa două luni, a fost ancorată în apropiere de Palatul Navigației, fiind vizitată de mii de gălățeni. La 9 septembrie 1979, ora 8.15, s-a scufundat la Galați, la dana de nisip nr. 18 (km 150) din cauza scăderii nivelului apei dar, din câte se pare și a unei erori umane, nu au fost înregistrate victime. De atunci și până astăzi, vreme de aproximativ 31 de ani, nu s-a reușit ranfluarea toată a navei, dane ale portului Galați continuând să fie blocate de resturile epavei.

Bibliografie

Andreea Atanasiu-Croitoru, „*Lebedele*” Mării Negre. „*Transilvania*” și „*Basarabia*”, în „Magazin Istoric”, anul XLV, serie nouă, nr. 4 (259), aprilie 2011.

Andreea Atanasiu-Croitoru, *Pagini de istoria Marinei Române*, Editura SITECH, Craiova, 2012.

Andreea Atanasiu-Croitoru, *Nave comerciale române în vâltoarea războiului. Pasagerile „Transilvania” și „Basarabia*”, în „Marina Română”, anul XXII, nr. 1 (152), ianuarie-februarie 2012.

Andreea Atanasiu-Croitoru, *Pasagerile „Transilvania” și „Basarabia” lebedele albe ale Mării Negre*, în „Marea Noastră”, serie nouă, an XXII, nr 5 (89), noiembrie-decembrie 2012.

ANEXĂ

Transilvania

Cea mai mare navă de pasageri românească. Construită la Copenhaga în 1938.

A intrat în serviciu în același an pe linia Constanța-Istanbul-Pireu-Alexandria-Tel Aviv-Thessaloniki.

Caracteristici: deplasament: 7.077 tone; dimensiuni: 128,55x17,60x9,22 m; viteză 22 noduri. Total echipaj și pasageri 562 persoane.

A fost scoasă din serviciu în 1975.

Transilvania – pasager

Armator: S.M.R.

Port de înmatriculare: Constanța

Nave de același tip: *Basarabia*

Caracteristici principale:

Capacitatea maximă de încărcare: 6.672 TDW

Deplasament maxim: 6.850 tone

Pescaj maxim: 5,70 m

Lungime maximă: 128,55 m

Lățime maximă: 17,61 m

Viteza maximă: 25 Nd.

Raza de acțiune: 4.000 Mm cu 21 Nd.

Data construcției: 1938

Șantierul naval constructor: „*Burmeister et Wain*”, Copenhaga, Danemarca

Echipaj: 146 membri

Pasageri: 412

2 apartamente de lux – 4 persoane

6 cabine de lux – 12 persoane

8 cabine semilux – 16 persoane

32 cabine cls. I – 64 persoane

43 cabine cls. II – 100 persoane

38 cabine cls. III – 216 persoane

Mărfuri:

cale și magazine: vrac – 3.354 m³

balot – 3.064 m³

provizii – 142 m³

Date cu caracter militar: capacitate de transport:

oameni – 1.500

cai – 100

trăsuri – 100

autocamioane – 20

tunuri – 50

chesoane – 100

La modificare putea servi ca și crucișător auxiliar sau pentru transport trupe.

Se puteau instala, la nevoie, 2 tunuri de 120 mm și 4 tunuri A.A.

Basarabia

Motonavă de pasageri construită în Danemarca pentru Serviciul Maritim Român în 1938.

Caracteristici: deplasament: 6.850 tone; dimensiuni: 128,55x17,61x5,70 m; două motoare Diesel; viteza maximă: 25 noduri; echipaj 146 persoane; pasageri 412.

A executat curse regulate pe linia Constanța-Alexandria-Haifa-Beirut-Pireu-Istanbul-Constanța și, ocazional, croaziere în Marea Neagră.

În preajma celui de-al doilea război mondial cele două nave de pasageri, care au executat ultima cursă la 19 iunie 1941, au rămas să staționeze la Istanbul.

La sfârșitul războiului, conform Convenției de Armistițiu, printre navele care au fost predate URSS s-a numărat și *Basarabia*. A primit numele de *Ukraina* și a intrat în Compania de navigație de la Odessa.

DEȚINUȚII POLITICI DIN MEDIAȘ SUB REGIMUL COMUNIST

Elena Jampa

Résumé. *Les détenus politiques de Mediaș pendant le communisme.* L'article dévoile les drames vécues par des citoyens de cette ville pendant l'époque communiste.

Cuvinte cheie: legislație, deținuți, internări, penitenciare, lagăre de muncă, unități de muncă, condamnări.

Mots clés: législation, détenus, incarcérations, prisons, camps de travail, unités de travail, condamnations.

Cel de-Al Doilea Război Mondial a provocat nu numai pagube umane și materiale, dar a condus și la schimbări politice majore. Guvernarea antonesciană din 1941-1944 a destabilizat etniile germană, evreiască și romă, prin depozări materiale, deportări și internări în lagăre și detașamente de muncă, disfuncționalități suferite și de locuitorii Mediașului. Dintre cei 39 etnici romi deportați din Mediaș în Transnistria în 1942 s-au întors doar 13¹. Membrii mișcării legionare au fost internați în penitenciare și lagăre. După semnarea Convenției de Armistițiu de la Moscova la 12 septembrie 1944 au început abuzurile și nelegiuirile împotriva unor categorii de populație. Conform Ordinului Ministerului Afacerilor Interne nr. 32.132 din 1 decembrie 1944 etnicii germani, acuzați pentru colaborare cu armata hitleristă, au fost deportați în 1945 în lagăre de muncă din Uniunea Sovietică. Alți etnici germani, maghiari și austrieci au fost internați în detașamente de muncă din România². Din Mediaș au fost deportați 949 sași, dintre care s-au înapoiat 134 până în 1948, 20 au murit în lagăre, restul au revenit până în 1949, sau au emigrat imediat în Germania³.

În 1945 au început procesele împotriva criminalilor de război și a celor vinovați de dezastrul țării. Fostele lagăre de muncă, în care fuseseră internați prizonieri sovietici sau evrei și penitenciarele au fost repopulate cu alți prizonieri, dar mai ales cu cetățeni români, deveniți „*dușmani ai poporului*”. După instalarea regimului comunist în 1946 au început procesele politice împotriva opoziției, culminând cu abdicarea regelui. Regimul comunist a comis crime împotriva umanității, a desfigurat și deturnat destine, a marcat câteva generații, a transformat România într-o imensă colonie penitenciară, populată de delatori, colaboratori și ofițeri securiști⁴. Teroarea a început prin arestările politice în masă: legionari, membri ai partidelor democratice, membri ai organizațiilor anticomuniste. Principalul instrument al represiunii comuniste împotriva populației l-a reprezentat Securitatea, înființată în 1948, ajutată de trupele sale speciale și de Miliție. Modalitățile de a exercita teroarea au fost multiple, începând cu represiunea violentă: arestări, anchete, torturi, stabilirea condamnărilor, continuând cu teroarea psihică – organizarea unei rețele de informatori, un sistem de dezinformare a maselor, amenințări, șantaj și presiuni asupra întregului aparat de stat, economic și administrativ⁵. Au fost întemnițați, și în multe cazuri, asasinați în închisori și în lagăre de muncă, sute de mii de deținuți politici, oameni de toate vârstele și de toate categoriile sociale și profesionale. De asemenea, au fost asasinați, la marginea satelor, mii de oameni.

Internările administrative practicate de regimul Gheorghe Gheorghiu-Dej, inspirate după modelul celor sovietice, au avut scopul de a reeduca prin muncă persoanele care, prin originea lor socială, poziția economică și trecutul politic avut până la venirea la putere a Partidului Comunist Român, puteau crea greutăți construirii comunismului de tip sovietic în România. Internări administrative s-au făcut după 1950 în unități de muncă (UM) – înființate prin Decretul nr. 6/1950, transformate în colonii și batalioane de muncă (CM) – în urma Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 1554/1952 și în locuri de muncă obligatorii (LM). Au fost trimise în unități de muncă „*elementele*”, așa erau numite persoanele condamnate, oamenii care prin faptele sau manifestările lor primejdiau regimul de democrație populară, precum și acele persoane care defăimau puterea de stat sau organele de stat. Durata reeducării în unitățile de muncă era de la șase luni până la doi ani, dar perioada putea fi prelungită până la cinci ani. Au fost vizate elementele capitaliste de la țară (moșieri, chiaburi, cărciumari), funcționari epurați, militari deblocați, legionari, foști membri ai partidelor politice dizolvate⁶.

Deținuți politici au fost cei privați de libertate pe motive politice, fiind închiși în penitenciare, lagăre de muncă, zone de deportare, aresturi ale Securității, locuințe conspirative, spitale-inchisori psihiatrice. Deținuți politici au fost considerați: cei aproximativ 100.000 „*prizonieri*” (soldați români) capturați la Iași de sovietici în 1944, etnicii germani din România deportați de sovietici, etnicii romi deportați în Transnistria și deportați din Bărăgan și Dobrogea și în alte zone

¹ Năstase, Varga 2001, p. 29.

² Pop 2011, p. 10.

³ APM 1948, Adresa nr. 93/21.10.1948.

⁴ Raport 2006, p. 19.

⁵ Idem, p. 159.

⁶ Ionescu-Gură 2014, p. 9–14.

din țară⁷. Închisorile românești au fost populate cu intelectuali, țărani și muncitori, având diferite coloraturi, erau liberali, țărăniști, social-democrați, legionari⁸. Cei peste 70.000 de deținuți politici, printre care și condamnații politici din Mediaș, aflați în evidența Centrului Național de Studii al Arhivelor Securității, au fost încadrați juridic pentru: uneltire contra ordinii sociale, instigare publică, înaltă trădare, activitate contra clasei muncitoare, favorizarea infracțiunii, agitație politică, sabotaj, răzvrătire contra ordinii sociale, subminarea economiei naționale, omisiune de denunț, spionaj, trecerea frauduloasă a frontierei, răspândire de publicații interzise, ofensa autorității, dezertare, instigare contra unității socialiste sau a unui stat străin.

Reprezentanții represiunii au fost: anchetatorul, tortionarul și gardianul⁹. Regimul de muncă era extrem de aspru. Internații din coloniile de muncă erau folosiți la muncă brută, cu mijloace rudimentare, în sectoare precum : construcții, minerit, agricultură sau amenajarea teritoriului. Normele fixate erau foarte greu sau imposibil de îndeplinit. Deținuții erau ținuti în condiții improprii, de cele mai multe ori în barăci insalubre. Oamenii erau supuși bătăilor, torturii, violențelor psihologice și muncii extenuante. Cele mai utilizate metode de tortură au fost: lovituri aplicate pe părțile sensibile ale corpului, strivirea și smulgerea unghiilor, smulgerea părului din cap, bătaia cu lopata, tratarea rănilor cu sare, crucificarea, bătaia sistematică la tălpi cu cravașa, obiecte din lemn sau cauciuc, arderea tălpilor cu flacăra, lovituri peste organele genitale, bătaii cu saci de nisip, violuri. O altă metodă a fost cea a muncii forțate, cu norme zilnice extenuante, cu hrană insuficientă. Pedepsa era exacerbată prin izolarea de la „zarca”, „neagra”, unde deținuții erau izolați total, în condiții de mizerie și înfometare. În închisorile suprapopulate, cei mai mulți condamnați politici au dormit pe jos, pe rogojini, în celule neîncălzite. Legionarii nu aveau dreptul la pernă și așternut. Majoritatea penitenciarelor nu erau dotate cu sisteme de încălzire, temperatura coborând drastic în timpul iernii. Alimentația era insuficientă și proastă, iar asistența medicală era deseori absentă. Condamnații politici nu aveau dreptul la vorbitor sau la pachete de acasă¹⁰. Ei au mai avut de suferit din cauza izolării, supraaglomerării, lipsei medicamentelor și privării de vizitele familiale. În toate coloniile, rata mortalității era ridicată. Persoanele decedate erau îngropate în morminte nemarcate sau în gropi comune¹¹.

Cei mai numeroși deținuți politici au fost între anii 1948-1964. Au existat deținuți politici și după grațierile din 1964, dar în număr mai mic. La acești deținuți internați în 140 închisori trebuie adăugați deportații din Bărăgan și Dobrogea și în alte zone din țară din timpul colectivizării și al războiului ideologic cu Iugoslavia lui Tito¹². După plecarea acasă a deportaților din Bărăgan și Dobrogea în 1955-1956, locul lor a fost luat de foști deținuți politici, care au primit domiciliu obligatoriu (DO), ca supliment de pedeapsă. La Canalul Dunărea - Marea Neagră, înființat în 1949 și închis în 1953, au fost aduși cei internați administrativ, care aveau pedepse între 12 și 60 de luni. Internații contrarevoluționari (CR) au fost repartizați în șantiere, întreprinderi agricole, mine, fabrici. La această masă de sclavi se adăugau militarii din detașamentele de muncă DGSM. Direcția Generală a Serviciului Muncii, înființată în 1951 se ocupa cu recrutarea și exploatarea tinerilor cu „origine socialistă nesănătoasă” (burghezi, chiaburi, fii de deținuți politici sau având rude în străinătate)¹³. În România au existat următoarele tipuri de închisori: penitenciare de reeducare, lagăre de muncă și Canalul Dunărea - Marea Neagră, închisori de exterminare a elitei politice și intelectuale, închisori de triaj și tranzit, închisori de anchetă, închisori pentru femei, închisori pentru minori, penitenciare spital¹⁴.

Fișele matricole penale aparțin persoanelor condamnate prin proces, în timp ce preveniții, reținuții, evacuații, anchetații, deportații, strămutații, internați administrativ, cei cu domiciliu obligatoriu, apar doar accidental, însă numeroase documente au fost distruse intenționat¹⁵. Există fișe pentru o mică parte a celor morți în detenție¹⁶. O fișă matricolă penală conține date de identificare: stare civilă, socială, profesională, etnică și confesională; motivul privării de libertate, condamnările suferite, amenziile și confiscările aferente sentinței, felul ieșirii din detenție și felul pedepsei¹⁷.

Calvarul etnicilor germani, început în primăvara anului 1945, a continuat la întoarcerea din URSS, când au fost internați în închisorile și lagărele românești, deoarece au fost membri ai Grupului Etnic German sau au făcut parte din unități militare germane. Printre internații din lagărul de tranzit de la Oradea din anii 1945-1946, repatriați etnici germani, intrați pe la vama Curtici, care au fost în trupe SS, în formațiuni germane, cei care au cerut cetățenie germană înainte de 23 august 1944 sau cei care au plecat cu trupele germane în retragere în 1944, s-au aflat și medieșenii Bobel Herman,

⁷ Raport 2006, p. 160.

⁸ Raport 2006, p. 311.

⁹ Raport 2006, p. 311.

¹⁰ Ibidem, p. 178-181.

¹¹ Mihalache, Cioflângă 2013, p. 306.

¹² Raport 2006, p. 160.

¹³ Ibidem, p. 202.

¹⁴ Ibidem, p. 211.

¹⁵ Ibidem, p. 207.

¹⁶ Ibidem, p. 211.

¹⁷ <http://www.memorialsighet.ro/recensamant-rezultate-preliminare> (accesat: 05.12.2016).

Freitag Andrei și Maurer Maria¹⁸. La „Procesul sașilor din Mediaș, membri PNT” de la Sibiu din 4–14 aprilie 1946, au fost acuzate 24 de persoane acuzate de „agresiune huliganică asupra sediului sindicatelor unite” și condamnate la 1–3 ani închisoare¹⁹. Elite ale comunității germane au fost private de libertate. Profesorul Brandsch Rudolf, deputat în Parlamentul din Budapesta (1900), inițiator al Adunării Naționale a sașilor din Mediaș, care a aderat la Hotărârea românilor de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918; președinte al Partidului German din România (1920-1935), cu funcții guvernamentale până în 1944, a fost arestat în 1953, murind în timpul anchetei de la Sibiu²⁰. Avocatul Hans Otto Roth, lider al comunității etnicilor germani, deputat în Parlamentul României, membru al delegației care a predat Guvernului român hotărârea Adunării sașilor de la Mediaș din 8 ianuarie 1919 de adeziune la Unirea de la 1 Decembrie 1918, a fost judecat în 1948, deportat în Bărăgan și ucis în 1953 la Ghencea²¹.

Ing. Ambrozie Alfred, patronul celebrei vii și pivnițe și soția sa au fost privați de libertate între 1949-1953 pentru că au încercat să treacă fraudulos granița în Iugoslavia și pentru că au fost membri GEG. Binder Mathias a fost condamnat în URSS la 25 de ani de detenție, pentru că în timpul războiului, în 1943, a participat la atrocități față de cetățeni sovietici; a fost re judecat în România și i s-a redus pedeapsa, fiind închis la Gherla și Aiud. Pentru că au fost membri GEG au fost în detenție: Feder Gerhard, Fleischer Regina, Handel Emil, Kartmann Daniel, Lukas Erich, Römer Carol, Roth Erhard, Schneider Ioan, Weber Rolf, Weischircher Hugo. Condamnați de crimă de război au fost Lukas Erich și Roth Victor, pentru că au maltrat prizonieri sovietici, aflați la lucru în fabrici din Mediaș în perioada 1943-1944. Fost soldat în armata germană, Weinhold Gerhard a fost încarcerat în 1950. Schuller Friedrich, fost soldat în armata germană a fost condamnat în URSS în 1945 pentru spionaj, continuându-și pedeapsa la Jilava și Gherla. Unii etnici germani, care au încercat să emigreze ilegal în Occident, au fost încarcerați pentru tentativă de trecere frauduloasă de frontieră: Kloos Francisc, Müller Wilhelm, Oberth Mathilda, Schwartz Iosif și fratele său Schwartz Karol, Waxma Otto și Zintz Richard.

În cei 45 de ani de comunism au existat și trei eliberări, fie prin grațieri, fie prin amnistii (impuse de factori externi și de luptă de putere în cadrul partidului) în anii 1955, 1964, 1988²². Cele mai numeroase arestări au fost în anul 1950. Deși DRS Sibiu propunea 18 persoane din Mediaș pentru a fi internate în colonii de muncă (CM)²³, în realitate, numărul arestaților a fost mai mare²⁴. Nemulțumiți de noua guvernare comunistă au fost toți cetățenii României, indiferent de etnie. De „*uneltire contra ordinii sociale*”, „*uneltire contra conducerii țării*” au fost învinuiți: Biriș Teodor, Bucur Ioan, Cojocaru Ioan, Konnerth Ludovic, Fleșeru Nicolae, Florea Eugen, Fodor Maria, Georgescu Dumitru, Popovici Dorin, Stana Traian, Stroilă Constantin, Toporeț Ioan.

Legionarii au fost condamnați după 1941, dar și după 1949: Florea I. Nicolae (funcționar la Primăria Mediaș a fost arestat în lotul legionarilor de la Fetea, a fost torturat în timpul anchetei la Securitatea Sibiu, a executat pedeapsa de 15 ani muncă silnică în penitenciarul Aiud, a fost eliberat în 1964)²⁵, Mija Teofil (inițiator al grupului de luptători anticomuniști din pădurea Fetea)²⁶, Biriș Teodor, Bucur Ioan, Caba Emil, Caba Ioan, Florea Alexandru, Galea Ștefan, Horja Ștefan, Ispas Teodor, Limbășan Gheorghe, Mezat Constantin, Pușcă Nicolae, Percup Vasile, Serdici Vasile, Stoia Teodor, Vladovici Ioan.

Au fost condamnați membrii fostelor partide democratice PNL, PNT, PSD Titel Petrescu: Mărgineanu Nicolae (licențiat al Academiei Comerciale București; a înființat în 1945 primul sindicat al muncitorilor din Mediaș; a fost arestat în 1947, în urma unei înscenări; a fost torturat în timpul anchetelor de la Securitatea Mediaș; la eliberarea din 1964, după 17 ani de hărțuire și tratament exterminator, era grav bolnav, cu familia și cariera distrusă)²⁷, Dăianu Stelian Achim, Fedorca Ioan. Pentru apartenența la foste partide democratice au fost încarcerați și: Motaș Constantin (personalitate marcantă în industria gazelor naturale), Serdici Vasile (inginer agronom, membru marcant al PNT Târnava Mare, parlamentar în majoritatea legislaturilor interbelice, a fost judecat în procesul Maniu – Mihalache, a fost condamnat la 10 ani temniță grea. A murit în 1953 în penitenciarul Aiud.) și Mihai Nicolae. Acțiuni denigratoare la adresa guvernării, au privat de libertate pe Florea Nicolae (pentru că a rupt afișe electorale) și pe Kartmann Daniel (care a scris în 1947 un memoriu împotriva exproprierii sașilor). Fiindcă au lansat zvonuri tendențioase legate de reforma monetară, au fost

¹⁸ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 010723, vol. 4/1945, p. 70, 139, 209.

¹⁹ www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu/30_pnt.htm (accesat: 12.10.2016).

²⁰ www.procesulcomunismului.com/.../cdandara/probatoriu/24-germani-sasi-svabi.htm (accesat: 28.11.2016).

²¹ www.ro.wikipedia.org/wiki/Hans-Otto-Roth (accesat: 14.04.2017).

²² Raport 2006, p. 206.

²³ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 011647/1950, p. 28-105.

²⁴ www.iicr.ro/resurse/fisele-matricole-penale/fise-matricole-penale-detinuti-politici (accesat: 10.03.2017).

²⁵ www.procesulcomunismului.com/marturii/.../cdandara/probatoriu/13_functionari.htm (accesat: 04.12.2016).

²⁶ Mija 2008, p. 14.

²⁷ www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu/19_ing_econ_tech.htm (accesat: 21.12.2016).

trimiși în unități de muncă Schneider Ioan și Weber Rolf. Fodor Alexandru și Pitureanu Valer au fost arestați deoarece au „vorbit necuviincios la adresa gen. Stalin”²⁸.

În anul 1950 au fost internați în Unități de Muncă (UM) pentru perioade care variau între 6-60 luni: Caba Emil, Tătaru Ioan, Stoian Teodor, Bucur Ioan²⁹, Radu Achim³⁰, Săiceanu Vasile³¹, Lukaci Erich, Vladovici Ioan³², Georgescu Dumitru, Gheorman Nicolae, Suciul Aurel, Stoicea Teodor, Stoicea Victor, Trifu Gheorghe, Bălan Constantin, Gheorghe Ioan³³, Konerth Louis (Ludovic), Florea Eugen și Sas Laurențiu³⁴. În același an au fost eliberați: Mihai Nicolae, Römer Carol, Crăciun Bartolomeu, Deva Aurel, Ivan Ovidiu, Florea Nicolae, Deppner Rudolf și Popa Traian.

În 1952 au fost trimiși în unități și colonii de muncă: Banfi Dezideriu, Moga Ioan³⁵, Mateescu Dumitru, Florea Nicolae, Florea Alexandru, Săiceanu Ioan, Tătaru Ioan, Stoian Teodor, Radu Achim, Popa Traian, Silvestru Dumitru, Tusco Grigore, Dăncăneț Constantin, Popescu Floria, Hanu Traian, Chisăliță Dumitru, Palica Ioan, Jeica Ioan³⁶, Mezat Constantin³⁷, Stănilă Dumitru, Spătaru Nicolae, Lața Ștefan, Luhas Erich, Stroilă Constantin, mulțora dintre aceștia li se prelungeau pedepsele primite în 1950. Au fost eliberați: Chisăliță Gheorghe și Toporeț Ioan³⁸. Printre miile de polițiști din vechiul regim internați administrativ în 1952 la penitenciarul Făgăraș s-a aflat și Purcariu Victor³⁹.

Dislocarea, strămutarea persoanelor din centrele aglomerate a fost o metodă administrativă folosită de regimul Gheorghe Gheorghiu-Dej în 1952 pentru a izola de restul populației pe cei care, prin trecutul politic, poziția socială și situația materială avută în vechiul regim puteau îngreuna construirea socialismului de tip sovietic. Au fost dislocați din aglomerări urbane, împreună cu întreaga familie: foști moșieri, industriași – expropriați deja, proprietari de case naționalizate, demnitari din aparatul de stat bughezo-moșieresc, persoane care se manifestau ostil față de regimul politic, cei care refuzau plasarea lor prin Oficiul Forțelor de Muncă. Persoanelor vizate li se ridicau actele și aveau la dispoziție două ore pentru a-și face un bagaj minimal (restul bunurilor fiind confiscate), erau urcate în trenuri cu vagoane de marfă, își plăteau drumul, iar în localitățile cu domiciliu obligatoriu puteau lucra în munci necalificate, în industria forestieră sau în construcții⁴⁰. În anii 1952-1953 din Mediaș au fost strămutate 8 persoane: ultimii patru călugări de la Mănăstirea franciscană au ajuns la Baia de Criș și o familie a plecat la Târnăveni. La Mediaș au fost strămutate 162 de persoane din orașul Stalin (Brașov), dar și din localități mici: Cristian, Hălchiu, Feldioara, Ghimbav⁴¹. Majoritatea dislocaților sosiți la Mediaș au fost etnici germani, dar și câțiva români. În anul 1953 persoane strămutate au înaintat cereri de revenire la domiciliul original.

În 1953 au fost trimiși în colonii de muncă: Palica Ioan, Ispas Teodor, Pitureanu Valer, Jeica Ioan și se prelungeau internările lui Horja Ștefan, Caba Ioan, Caba Emil și Florea Valer, Vladovici Ioan, Schuster Hedwig și Stroilă Constantin⁴². În același an au fost eliberați: Stoia Teodor⁴³, Caba Ioan și Fodor O. Nicolae; Pettersberger Gerda revenea din domiciliu obligatoriu.

În moartea lui Stalin, în 1954, au fost grațiați: Roth Erhard, Spătaru Nicolae, Fleischer Regina, Ispas Teodor, Schuster Hedwig, Stănilă Dumitru, Moraru Victor, Pitureanu Valer, Teica Ion, Biriș Teodor, Lăpușan Ioan, dar erau reanchetați: Stroilă Constantin, Bucur Ioan, Florea Valeriu⁴⁴. În 1955 li s-a ridicat domiciliul obligatoriu deținuților Florea Nicolae și Florea Alexandru⁴⁵. În anul 1958, contabilul Rusu Popa Nicolae, considerat element contrarevoluționar, a fost internat în unități de muncă timp de 60 luni⁴⁶. În 1962 pictorul Limbășan Gheorghe, era pus în libertate, deși, inițial, i s-a impus 24 de luni de muncă obligatoriu⁴⁷.

Foștii polițiști, din guvernările legionară și antonesciană, au fost încarcerati la Făgăraș și apoi trimiși la Canal. Fostul colonel de jandarmi Pop Leonida a fost condamnat în 1945 pentru „*crimă de război și dezastrul țării*” și a murit în

²⁸ www.iicr.ro/resurse/fisele-matricole-penale/fisele-matricole-penale-detinuti-politici/ (accesat: 12.02.2017).

²⁹ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 11/1950, p. 10, 70, 107, 319.

³⁰ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 12/1950, p. 113.

³¹ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 6/1950, p. 63.

³² ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 14/1950, p. 18-352.

³³ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 7/1950, p. 13-88.

³⁴ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 9/1950, p. 3, 100, 213.

³⁵ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 6/1952, p. 34, 40.

³⁶ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 16/1952, p. 73-145.

³⁷ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 19/1950, p. 54.

³⁸ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 21/1952, p. 112-299.

³⁹ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 51/1952, p. 34.

⁴⁰ Popa 1998, p. 31-32; Ionescu-Gură 2008, p. 284, p. 291.

⁴¹ ACNSAS, fond Documentar, D 55, vol. 47, p. 198-570.

⁴² ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 19/1950, p. 315-399.

⁴³ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 17/1953, p. 52-488.

⁴⁴ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 18/1954, P I, p. 29-199; P II, p. 33.

⁴⁵ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 49/1955, p. 103-111.

⁴⁶ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 3/1959, p. 2.

⁴⁷ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 1/1962, p. 104; vol. 4, I, p. 256.

1948 în penitenciarul Aiud⁴⁸. La Făgăraș au fost internați Crăciun Bartolomeu, Fodor Oprea Nicolae, Moga Ioan (fost comisar șef la Siguranța Mediaș, cel care l-a asasinat în beciurile poliției pe directorul Spitalului, medicul Emil Mureșan, fost șef legionar)⁴⁹ și Stana Traian. Pentru că tatăl său a fost preot greco-catolic, căpitanul Cosma Alexandru, șeful Securității Mediaș, a fost trecut în rezervă în 1951 și a fost condamnat sub pretextul că a fost membru al unor asociații de tineret și a avut un frate condamnat politic⁵⁰.

După 1964 numărul deținuților politici s-a diminuat, însă această categorie de deținuți a continuat să existe, iar Securitatea a continuat să monitorizeze foștii condamnați politici⁵¹. După grațierile masive din 1963-1964, contrarevoluționarilor li se fixa un loc de muncă (LM), după ce au avut domiciliu obligatoriu. Preotul Vladovici Ioan a fost condamnat pentru crimă de înaltă trădare, deoarece după rebeliunea legionară din 1941 a fugit în Germania și s-a încadrat în Armata Națională a lui Horia Sima. După multiple internări în lagăre și penitenciare, în 1958, I. Vladovici a primit domiciliul și locul de muncă obligatoriu în Mediaș, apoi s-a mutat la Sibiu⁵².

În perioada comunistă, cultele religioase au fost prigonite fără milă. Prin Ordinul nr. 52.743 din 1948 al Ministerului Afacerilor Interne a fost desființată Biserica Greco-Catolică; clericii și preoții greco-catolici, care nu au trecut la ortodocși, au fost arestați și toate bunurile patrimoniale au fost confiscate. În 1959 au fost desființate ordinele călugărești și au fost interzise cultele neoprotestante. Biserica Catolică, Reformată, Evanghelică și Unitariană nu au fost interzise, dar au fost persecutate, împinse la limita legalității. Biserica Ortodoxă, lipsită de sprijin moral și material din exterior, a putut fi adusă mai ușor sub controlul puterii totalitare, deși foarte mulți preoți au fost arestați, condamnați și chiar uciși. În perspectiva construcției societății comuniste, religia urma să dispară, asemenea proprietății private⁵³. Pentru că refuzau să treacă la ortodocși, sau pentru pastorație clandestină, preoții greco-catolici au fost supravegheați, anchețați, arestați și trimiși în închisori și lagăre de muncă. Cei „*nereveniți*”, care țineau clandestin slujbe în locuințele lor, au fost urmăriți permanent până în 1989. În urma decretelor de grațiere din 1964 preoții greco-catolici au fost eliberați, dar cultul a rămas interzis până după 1989⁵⁴. Preotul Ioan Munteanu a fost supravegheat, ascultat și „*turnat*”, pentru că menținea legături cu episcopul Alexandru Todea și cu alți preoți greco-catolici (Ioan Gărlonța din Axente Sever, Valer Stoiian și Nicolae Pușcă din Mediaș), care, la rândul lor, erau supravegheați⁵⁵. Preotul greco-catolic Viorel Baci, s-a ascuns doi ani, apoi a acceptat, oficial, să renunțe la preoție, devenind profesor, dar a continuat să facă slujbe clandestine. Preotul protopop Valeriu Stoiian, pentru că a refuzat categoric să treacă la ortodocși, a fost arestat, anchetat și condamnat pentru „*instigare a populației cu diverse zvonuri subversive contra Securității Statului și agitație*”, a fost încarcerat la Jilava și în coloniile de muncă de la Canal și Constanța. La eliberare în 1955 a aflat că soția îi murise și trebuia să-și crească cei cinci copii minori⁵⁶. Părintele greco-catolic dr. Gheorghe Surdu, cu studiile liceale la Blaj și cele universitare la Strasbourg, director al Misiunii Greco-Catolice de la Paris, a fost arestat în 1947 și încarcerat la Văcărești, Jilava, Pitești. După doi ani, întors la casa părintească din Boian, a fost nevoit să lucreze la câmp. În 1957 a fost din nou arestat pentru „*înaltă trădare*” și închis la Jilava și Dej. Eliberat în urma grațierilor din 1964, avea 45 de kg. și mergea în cârje. A primit cu dificultate dreptul de a se muta la Mediaș, unde s-a angajat ca muncitor necalificat, iar la pensie a fost paznic de vie. După 1989 a luat legătura cu înalt Prea Sfințitul Todea și a fost reprimat la Misiunea Greco-Catolică de la Paris⁵⁷. Preoții Florea Alexandru, Galea Ștefan, Stoiian Valeriu, Surdu Gheorghe, Nicolae Pușcă, Vladovici Ioan, greco-catolici și ortodocși au fost condamnați pentru simpatii legionare⁵⁸. Prin Decizia patriarhală din 28 octombrie 1949 a fost desființat cultul „*Oastea Domnului*”, ca și alte culte neoprotestante, numeroși preoți și mireni au fost urmăriți, arestați, condamnați. În 1970 a fost arestat Schuster Hans Cristian ca „*Martor al lui Jehova*”.

Revoluția din Ungaria din 1956 a avut ecouri și în Mediaș. Gheorghe Limbășan, cu trecut legionar, a fost arestat pentru că a „*simpatizat cu revoluția ungară*”, iar studentul Barth Frederich a fost încarcerat și a avut domiciliu pentru „*instigare publică*”⁵⁹.

Grațierile condamnaților politici au început în 1962 și s-au încheiat în 1964, ultimii fiind foștii legionari, toți fiind ulterior monitorizați. La eliberare, deținuții politici trebuiau să semneze angajamente de confidențialitate, fiind precauți să manifeste atitudini politice și să inițieze contacte cu foștii camarazi, iar în locuințele unora a fost instalată „*tehnica operativă*”. Victor Biriș, fost lider al mișcării legionare, a devenit victimă a presiunilor camarazilor legionari eliberați, fiind

⁴⁸ Tărău, Ciupea 2010, p. 159.

⁴⁹ www.miscarea.net/procesul-legionarilor.htm (accesat: 12.12.2016).

⁵⁰ Pleșa 2011, p. 40.

⁵¹ www.sferapoliticii.ro/sfera/168/art14_Tiu.php (accesat: 30.03.2016).

⁵² ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 2/1962, p. 35.

⁵³ Raport 2006, p. 16.

⁵⁴ www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu/16_biserica.htm (accesat: 04.12.2016).

⁵⁵ ACNSAS, fond Documentar, Dosar 8702, vol. 13, p. 2.

⁵⁶ Bota, Ioanițoiu 1998, p. 3.

⁵⁷ Idem, p. 4.

⁵⁸ Bota, Ioanițoiu 1998, p. 9.

⁵⁹ www.iicmer.fișadeținutpolitic (accesat: 16.04.2017).

învinuit că a colaborat cu conducerea penitenciarului Aiud. Presat din toate părțile, Victor Biriș s-a sinucis în gara Mediaș, aruncându-se în fața trenului⁶⁰. Majoritatea deținuților politici din Mediaș au suferit calvarul închisorilor comuniste pentru apartenența la foste formațiuni politice (PNL, PNT, GEG), mișcarea legionară, pentru acțiuni de denigrare a regimului comunist și pentru tentativele de emigrare ilegală. Au fost încarcerati sau trimiși la Canal: muncitori (21), funcționari (16), ingineri (11), cadre militare (6), preoți (5), cadre didactice, meseriași, artiști, comercianți, foști patroni, țărani etc. Au fost condamnați etnici români (52), germani (30), maghiari (5), evrei (2), majoritatea bărbați (85), dar și femei (4) (v. tabel). Cele mai îndelungate perioade de detenție le-au suferit legionarii și preoții greco-catolici.

Concluzii. Deținuții politici din Mediaș au trăit infernul lagărelor sovietice între anii 1943-1949 (39 de țigani deportați în Transnistria în anul 1942; 949 de sași deportați în 1945 în lagăre de muncă din regiunea minieră Donbas, 60 ostași români căzuți prizonieri la sovietici, evrei deportați în lagăre din Transnistria)⁶¹ și al închisorilor și lagărelor de muncă din România din comunism. Persoanele din Mediaș aflate în detenție pe criterii politice au provenit din toate clasele sociale și toate etniile. După eliberare, după câteva luni sau 17 ani de detenție grea, distruși fizic și moral, foștii deținuți politici nu au primit locuințe, au găsit cu greu locuri de muncă, cei bătrâni nu au beneficiat de pensii, au fost șicanați, fiind în permanență discriminați datorită convingerilor politice din tinerețe și a faptului că au fost deținuți politici, chiar și copiii lor au purtat stigmatul de „fii de foști deținuți politici”.

DEȚINUȚI POLITICI DIN MEDIAȘ⁶²

Nr. crt.	Numele și prenumele	Anul nașterii	Ocupația	Motivul detenției	Perioada detenției	Locul detenției
1	Ambrozie Alfred	1895	viticultor	GEG	1949-1953	Jilava, Aiud
2	Ambrozie Hildengardh	1892	muncitoare	GEG, trecere frauduloasă de frontieră	1949-1953	Mislea, Jilava
3	Barth Frederich	1933	student	instigare publică	1956-1959	Timișoara, Gherla
4	Blăjan Ioan	1893	agent poliție	fost polițist	1952-1954	Cernavodă, Poarta Albă
5	Binder Mathias	1924	muncitor	în timpul războiului, în 1943, a făcut atrocități față de cetățeni URSS	1943-1949 URSS 1950-1957	Gherla, Aiud
6	Biriș Teodor	1918	comerciant	legionar, uneltire contra ordinii sociale	1951-1953 1957-1964	Aiud, Codlea, Văcărești
7	Biriș Victor	1908	dr. în drept	legionar	1941-1962	Galați, Lugoj, Aiud, Constanța, Jilava, Iași,
8	Bucur Ioan	1915	ing. textilist	legionar, uneltire contra Statului	1949-1951 1952-1954	Aiud, Sibiu, Peninsula
9	Brandsch Rudolf	1880	profesor	GEG	1952-1953	Brașov (decedat)
10	Caba Emil	1922	pictor	legionar	1948-1956	Gherla, Onești
11	Caba Ioan	1924	pictor	legionar	1950-1953	Gherla, Sighișoara
12	Cojocaru Ioan	1897	comerciant	uneltire contra conducerii țării	1958-1966	Codlea, Jilava, Gherla (decedat)
13	Crăciun Bartolomeu	1912	muncitor	polițist legionar	1952-1954	Sibiu, Cap Midia
14	Dăianu St. Achim	1893	plugar	PNT	1952-1953	Peninsula, Cap Midia
15	Deva Aurel	1910	țesător	PNT	1952-1954	Bicaz, Colonia Băsești
16	Feder Gerhard	1925		GEG, agitație publică	1958-1960	Gherla, Aiud, Periprava
17	Fedorca Ioan	1903	avocat	PNT	1952-1953	Cap Midia
18	Fleisher Reghina	1901	învățătoare	GEG	1952-1955	Bragadiru, Târgșor
19	Fleșeru Nicolae	1896	dogar	instigare	1957-1958	Sibiu
20	Florea I. Nicolae	1908	funcționar	legionar (grupul de partizani de la Fetea)	1952-1954	Borzești, Onești, Valea Neagră
21	Florea A. Nicolae	1909	muncitor	legionar	1950-1954	Poarta Albă
22	Florea Niculae	1939	muncitor	agitație în public	1957	Sibiu
23	Florea Alexandru	1906	preot	legionar	1952-1954	Valea Neagră, Onești
24	Florea Eugen	1925	prof. economie	uneltire contra ordinii	1948-1953	Poarta Albă, Cap Midia
25	Florea Valer	1920	ing. chimist	agitație	1950-1954	Tg. Ocna

⁶⁰ www.sferapoliticii.ro/sfera/168/art14_Tiu_php (accesat: 30.03.2017).

⁶¹ APM 1948; ANVR subfiliala Mediaș, fișe veterani de război.

⁶² www.iicr.ro/resurse/fisele-matricole-penale/fise-matricole-penale-detinuti-politici (accesat: 13.02.2017).

26	Fodor Alexandru	1906	croitor	instigator	1950-1952	Valea Neagră
27	Fodor Maria	1928	muncitoare	uneltire	1960-1964	Codlea, Oradea, Arad
28	Fodor Oprea Nicolae	1909	muncitor	trecere frontieră; poliția legionară	1947-1948 1950-1954	Poarta Albă, Valea Neagră, Văcărești
29	Galea Ștefan	1909	preot ortodox	legionar	1958-1961	Periprava
30	Georgescu Dumitru	1910	ofițer aviație	uneltire contra ordinii publice	1959-1961	Codlea, Văcărești, Cap Midia, Poarta Albă
31	Handel Emil	1903	funcționar	GEG	1953	Valea Neagră (decedat)
32	Hanu Vasile	1905	profesor	legionar	1950-1957, 1959-1964	Codlea, Deva, Cluj, Aiud
33	Horja Ștefan	1907	funcționar	legionar , uneltire	1948-1952	Bicaz, Borzești, Aiud
34	Ispas Teodor	1910	funcționar	legionar	1953-1954	Oradea, Galați, Lugoj
35	Ivan Ovidiu	1897	avocat	legionar	1953-1954	Valea Neagră, Borzești
36	Kartmann Daniel	1892	patron	GEG	1948-1950	Gherla
37	Kloos Francisc	1942	muncitor	trecere frauduloasă frontieră	1961-1963	Craiova, Jilava, Giurgeni
38	Konnerth Ludovic	1916	ing. agronom	uneltire contra ordinii sociale	1948-1951	Poarta Albă
39	Iacob Ianos	1905	zugrav	uneltire contra ordinii sociale	1959-1963	Codlea, Jilava, Galați, Periprava, Salcia
40	Iacob Ioan	1903	muncitor	uneltire contra regimului	1958-1963	Gherla, Periprava
41	Lenghel Dionisie	1905	cismar	legionar	1952-1954	Cap Midia, Borzești
42	Limbășan Gheorghe	1911	pictor	legionar, instigare publică	1948-1949 1956-1962	Sibiu, Făgăraș, Aiud, Jilava, Galați, Periprava
43	Lukas Erich	1902	ing. minier	GEG, a maltrat prizonieri sovietici	1952-1957	Borzești, Onești, Codlea
44	Lupu Dumitru	1900	muncitor	crimă contra umanității	1952-1955	Făgăraș, Jilava
45	Mezat Constantin	1911	polițist	legionar, fost Comisar	1950-1952	Valea Neagră
46	Mihai Nicolae	1908	contabil	PNL	1952-1954	Cap Midia, Onești
47	Mija Teofil	1923	medic	legionar (partizani Fetea)	1950-1964	Oradea, Gherla, Aiud, Cluj
48	Moga Ioan	1911	Comisar Șef	activitate contra clasei muncitoare	1952-1955	Făgăraș
49	Motaș Constantin	1891	dr. științe naturale	crimă de înaltă trădare, PSD Titel Petrescu	1949-1956 1959	Jilava, Aiud, Văcărești, Pitești
50	Müller Wilhelm	1933	muncitor	trecere frontieră	1954-1955	Codlea
51	Orend Günther	1942	muncitor	trecere frontieră RPU	1960-1963	Jilava, Giurgeni, Codlea
52	Oberth Matilda	1895	croitoreasă	trecere frontieră RPU	1951	Jilava
53	Pavlovici Alexandru	1895	ing. agronom	uneltire	1959-1963	Codlea, Jilava
54	Pitureanu Valer	1926	mecanic	manifestări contra regimului politic și Uniunii Sovietice	1953-1955	Văcărești
55	Popovici Dorin	1939	funcționar	agitație împotriva formei de guvernământ	1958-1959	Codlea, Gherla, Salcia
56	Popovici Eugen	1918	funcționar	acțiuni contra clasei muncitoare	1950	Rahova 3
57	Purcariu Victor	1910	funcționar	fosta poliție	1952-1953	Timișoara, Făgăraș
58	Pușcă Nicolae	1918	țăran	a favorizat un legionar	1953-1955	Codlea
59	Precup I. Vasile	1926	student	legionar	1951-1957	Aiud
60	Reisenbüchler J.	1908	muncitor	port ilegal armă	1950-1955	Gherla, Canal, Căvnic
61	Römer Carol	1895	ing. constr.	GEG	1952-1954	Cap Midia, Onești
62	Roth Erhard	1903	ing. constr.	GEG	1952-1953	Valea Neagră
63	Roth Victor	1911	muncitor	crimă de război (a lovit un prizonier sovietic)	1950-1951 1952-1953	Cluj, Jilava
64	Rusu Popa Nicolae	1917	funcționar	legionar, PNL	1955-1963	Jilava, Gherla, Aiud
65	Schneider Ioan	1898	ofițer	GEG, lansare zvonuri	1952-1953	Bragadiru, Rahova
66	Schuller Friedrich	1923	chiabur	armata germană, spionaj	1945 1949-1957	Jilava, Gherla
67	Schuster H. Cristian	1927	țăran	„Martorii lui Jehova”	1970-1976	Sibiu, Aiud

68	Schuster Reghina	1928	funcționară	-	1950-1955	Pipera, Dumbrăveni
69	Schvartz Iosif	1932	muncitor	trecere frontieră în RPU	1953-1955	Oradea, Poarta Albă
70	Schwarcz Karol	1938	muncitor	trecere frontieră în RPU	1957-1960	Oradea, Gherla
71	Seiceanu Ghe. Ioan	1938	muncitor	agitație publică	1957-1959	Gherla
72	Serdici Vasile	1893	ing. agronom	legionar, membru PNȚ	1947-1953	Craiova, Aiud (decedat)
73	Spătaru Nicolae	1921	funcționar	legionar	1950-1954	Cap Midia, Peninsula
74	Stana Traian	1893	comisar politic	înaltă trădare	1951-1955	Făgăraș, Jilava, Codlea
75	Stănilă Dumitru	1902	mecanic	asociere	1951-1955	Poarta Albă, Cap Midia
76	Stoia Teodor	1901	cizmar	legionar	1951-1953	Ocnele Mari, Jilava
77	Stoian Valeriu	1909	preot greco-catolic	instigare publică, agitație	1951-1955	Jilava, Poarta Albă, Valea Neagră, Gales
78	Stroilă Constantin	1909	contabil	activitate subversivă	1950-1956	Codlea, Aiud
79	Surdu Gheorghe	1914	preot greco-catolic	subversiune, înaltă trădare	1947-1949, 1955-1963	Jilava, Poarta Albă, Valea Neagră, Gherla
80	Schobel Helmuth	1925	comerciant	complot contra Statului	1950	Rahova 3
81	Toporeț Ioan	1904	funcționar	uneltire contra Statului	1949-1952	Poarta Albă, Cap Midia
82	Trifu Gheorghe	1920	funcționar	fost membru PNȚ	1952-1953	Cap Midia, Onești
83	Vladovici Ioan	1920	preot ortodox	legionar, în Germania s-a încadrat în armata națională a lui H. Sima	1950-1963	Poarta Neagră, Aiud, Periprava, Jilava, Galați, Cap Midia
84	Wagner Gustav	1913	muncitor	uneltire contra Statului	1960-1964	Jilava, Periprava
85	Wagner Mihail	1911	contabil	trădarea de patrie	1958-1963	Jilava, Gherla, Rahova
86	Waxma Otto	1932	muncitor	trecere frontieră	1952-1954	Poarta Albă
87	Weber Rolf	1909	contabil	GEG, lansare zvonuri	1952-1953	Mănăstirea
88	Weinholt Gerhard	1923	muncitor	armata germană	1950	Rahova 3
89	Weischircher Hugo	1895	contabil	GEG	1952-1954	Lugoj, Galați
90	Zeintfert Mihai	1924	țăran	complot contra Statului	1950	Rahova 3

Abrevieri

ACNSAS – Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
ANVR Subfiliala Mediaș – Asociația Națională a Veteranilor de Război, Subfiliala Mediaș
APM – Arhivele Primăriei Mediaș
GEG – Grupul Etnic German
PNL – Patidul Național Liberal
PNSG – Partidul Național-Socialist German
PNȚ – Partidul Național Țărănesc
PSD Titel Petrescu – Partidul Social Democrat Titel Petrescu
RPU – Republica Populară Ungară
Ing. constr. – inginer constructor

Bibliografie

ACNSAS, fond Documentar, Dosar 010723, vol. 4/1945. Tabel nominal de internați în lagărul Oradea Mare.
ACNSAS, fond Documentar, Dosar 011650/1951-1952. Persoane internate în Unități de Muncă pentru manifestări dușmănoase împotriva regimului democrat-popular.
ACNSAS, fond Documentar, Dosar 011647/1950. Persoane propuse de DRS Sibiu pentru a fi internate în Colonii de Muncă.
ACNSAS, fond Documentar, Dosar 8702, vol. 13.
ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 3/1959. Ordinul de fixare a locului de muncă a condamnaților contrarevoluționari care și-au sfârșit pedeapsa.
ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 4, P I/1960. Ordinul de fixare a locului de muncă a condamnaților contrarevoluționari care și-au sfârșit pedeapsa.
ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 6/1950. Decizii de prelungire a pedepsei de reținere în UM, anul 1950.
ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 7/1950. Decizii de trimitere în UM.
ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 9/1950. Decizii de trimitere în UM.
ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 11/1950. Decizii de trimitere în UM.
ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 12/1950. Tabel cu elemente reținute în penitenciare.
ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 14/1950. Eliberări din UM cu ajutorul Miliției MAI.

ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 16/1952. Decizii de trimitere în UM.

ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 17/1953. Decizii de trimitere în CM, DO sau batalioane de muncă.

ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 18/1954, P I-II. Tabele cu nume de persoane/nr. de dosar.

ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 19/1950. Decizii de trimitere în CM.

ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 21/1952. Decizii de trimitere în CM.

ACNSAS, fond Documentar, D 55, vol. 47. Tabel nominal de elemente care au fost dislocate din raza Regiunii Stalin.

ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 51/1952. Polițiști internați administrativ în penitenciare și colonii.

ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 6/1952. Decizii de trimitere în UM.

ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 49/1955. Deciziile MAI privind elementele cărora li s-a ridicat DO.

ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 1/1962. Persoane care au avut loc de muncă obligatoriu și urmau să fie puse în libertate în anul 1962.

ACNSAS, fond Documentar, Dosar 55, vol. 2/1962. Hotărâri de fixare a LM condamnaților contrarevoluționari.

APM 1948 – Arhivele Primăriei Mediaș, Adresa nr. 93/21.10.1948.

ANVR subfiliala Mediaș, fișe de veterani de război 1991-2017.

Bota, Ioanițoiu 1998 – I. Bota, C. Ioanițoiu, *Martiri și mărturisitori ai bisericii din România (1948-1989). Biserica Română Unită cu Roma. Biserica Greco-Catolică. Biserica Romano-Catolică*, vol. II, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, 1998.

Ionescu-Gură 2008 – N. Ionescu-Gură, *Dislocarea din centrele aglomerate a persoanelor care „dăunau construirii socialismului în Republica Populară Română”*, în „Caietele CNSAS”, anul I, nr. 2, București, 2008.

Mihalache, Cioflângă 2013 – A. Mihalache, A. Cioflângă, *Istoria recentă altfel. Perspective culturale*, Iași, 2013.

Mija 2008 - T. Mija, *Generația neînfrântă*, Tg. Mureș, 2008.

Năstase, Varga 2001 – L. Năstase, A. Varga, *Minorități etniculturale. Mărturii documentare. Țigani din România (1919-1944)*, Cluj-Napoca, 2001.

Pleșa 2011 – L. Pleșa, *Cadrele Securității în timpul lui Teohari Georgescu*, în „Caietele CNSAS”, nr. 1-2 (7-8), 2011, p. 9-57.

Popa 1998 – V. Popa, *Din „manualul luptei de clasă” - ediția 1952. Deportarea „infracților permanenți”*, în „Document”, nr. 1, 1998, p. 31-36.

Raport 2006 – *Raport final al Comisiei Prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România*, 2006, București.

Târău, Ciupea 2010 – V. Târău, I. Ciupea, *Moșii penitenciarului Aiud 1945-1965*, în „Anuarul Historic”, tom XLIX, 9, 2010, p. 143-188.

Pagini web

www.iiccer.ro/resurse/fisele-matricole-penale/fisele-matricole-penale-detinuti-politici/ (accesat: 12.02.2017).

www.memorialsighet.ro/recensamant-rezultate-preliminare (accesat: 05.12.2016).

www.miscarea.net/procesul-legionarilor.htm (accesat: 12.12.2016).

www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu/30_pnt.htm (accesat: 12.10.2016).

www.procesulcomunismului.com/.../cdandara/probatoriu/24-germani-sasi-svabi.htm (accesat: 28.11.2016).

www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu/4_20_4_maghiari.htm (accesat: 04.12.2016).

www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu/16_biserica.htm (accesat: 04.12.2016).

www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu/19_ing_econ_tech.htm (accesat: 21.12.2016).

www.procesulcomunismului.com/marturii/.../cdandara/probatoriu/13_functionari.htm (accesat: 04.12.2016).

www.sferapoliticii.ro/sfera/168/art14_Tiu_php (accesat: 30.03.2017).

www.ro.wikipedia.org/wiki/Hans-Otto-Roth (accesat: 14.04.2017).

CONTEXTUL ȘI SEMNIFICAȚIA ÎNFIINȚĂRII INSTITUTULUI DE STUDII SUD-EST EUROPENE (1963)

Dr. Stan Stoica

Abstract. *The context and significance of the establishment of the Institute of South Eastern European Studies.* The Institute of South-Eastern European Studies was founded in 1963. This event was possible after the burst of the thesis of peaceful coexistence among the communist and capitalist states. (Hruscirov Doctrine). The communist regime in Romania wanted to open a channel of communication with the Western scientific media. The institute was part of a network of South-Eastern European Studies Institutes, which was created in the Balkan States. Romania played a privileged role due to its traditions in studying Balkan societies. The Institute of South-Eastern European Studies had until 1989 an important role in the scenery of Romanian historiography.

Cuvinte-cheie: comunism, istoriografie, relații internaționale, Institutul de Studii Sud-Est Europene.

Key words: Communism, historiography, international relations, Institute of South East European Studies.

La începutul anilor '60, în contextul afirmării tezei coexistenței pașnice între sistemele capitalist și socialist, al distanțării de Moscova și adoptării unui discurs național, se repun bazele unui dialog permanent cu istoriografia occidentală. Debutul acestui nou „trend” a fost făcut în 1957, când s-au pus bazele reabilitării unor istorici catalogați până atunci ca „burghezi” și excluși din istoriografia oficială. Este vorba de Vasile Pârvan, Alexandru D. Xenopol și Bogdan Petriceicu Hasdeu. Tot în 1957, este de semnalat apariția revistei *Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne*, editată de Institutul de Arheologie, condus de Emil Condurachi. Întrerupt de valul de represiune din 1958-1960, procesul acesta de destindere și de întoarcere la unele valori naționale este reluat la începutul anilor '60.

În 1962 apare *Revue Roumaine d'Histoire*, sub egida Academiei R.P.R., cu un comitet de redacție format din Andrei Oțetea (redactor-șef), Petre Constantinescu-Iași, Constantin Daicoviciu, David Prodan, Mihai Berza (redactor-șef adjunct), Ladislau Bányai, Gheorghe Matei, Victor Chereșteșiu, Valerian Popovici, Eugen Stănescu și Ștefan Ștefănescu (secretar de redacție). Cu apariții anuale până în 1964, lunare în 1965-1975 și mai apoi trimestriale, revista a avut un nivel științific ridicat, însă alături de studiile caracterizate prin profesionalism erau strecurate materiale ce reprezentau ideologic regimul. În primul număr, alături de Barbu Cămpina, Ștefan Pascu, Eugen Stănescu, Andrei Oțetea, Nichita Adăniloie, semna și Petre Constantinescu-Iași; în al doilea număr, Ion Popescu-Puțuri, Nicolae Goldberger și G. Zaharia se regăseau alături de Dan Berindei, David Prodan, Constantin C. Giurescu.

Regimul deschisese, prin această revistă, un canal de comunicare cu Occidentul, așa cum reiese și din *Cuvântul înainte* la primul număr: revista „răspunde, pe de o parte, eforturilor țării noastre de dezvoltare a relațiilor intelectuale cu străinătatea și, pe de altă parte, nevoii resimțite de istoricii noștri de a face cunoscute rezultatele cercetărilor lor”¹.

Un alt eveniment, în direcția permanentizării contactelor cu Occidentul, a fost înființarea Institutului de Studii Sud-Est Europene (1963), sub conducerea lui Mihai Berza. Născut la Tecuci (1907), Mihai Berza era absolvent al Facultății de Litere și Filosofie din Iași (1929). Ulterior și-a completat studiile la Școala Română din Roma (1931-1934) și la École Pratique des Hautes Études, Paris (1935-1936). A fost secretar al Școlii Române din Roma (1936-1938) și al Institutului de Istorie Nicolae Iorga (1941). În 1944 își începe activitatea la Școala de Arhivistică din București, Catedra de metodologie și istoriografie, genealogie și heraldică. Din 1950 până în 1974 este profesor la Facultatea de Istorie din București (șef al catedrei de istorie universală medie, modernă și contemporană, începând din 1964). Cercetător la Institutul de Istorie din București (din 1950), a fost „epurat” în 1952, deoarece era ginerele lui Al. Tzigara-Samurcaș, fostul președinte al Fundației Regale Carol I. Este reîncadrat la Institutul de Istorie al Academiei cu sprijinul lui Andrei Oțetea, în 1954. Din 1963 devine o figură consacrată a istoriografiei din perioada comunistă: devine membru corespondent al Academiei Române și Director al Institutului de Studii Sud-Est Europene. Preocupările sale științifice au vizat comerțul la Marea Mediterană și la Marea Neagră, gândirea istorică a lui Nicolae Iorga, relațiile țărilor române cu Imperiul Otoman, cultura veche românească. Fost secretar de redacție al *Revue Historique du Sud-Est Européen* (1941-1947), în 1963 devine redactor-șef al *Revue des Études Sud-Est Européennes*. Membru în Comitetul de redacție al *Tratatului Istoria României*, a avut contribuții însemnate la volumele II (1962) și III (1964)².

Un excelent portret îl regăsim în memoriile lui Florin Constantiniu: „Calofil, în sensul deplin al termenului, a fost profesorul Mihai Berza. Grijă de a nu repeta același cuvânt într-o pagină, lupta împotriva pronumelui relativ care, atenția

¹ *Revue Roumaine d'Histoire* 1962, p. 3.

² Stoica 2012, p. 223-224.

acordată cadenței – cum spunea el – a frazei, și multe alte principii și reguli stilistice îl arătau pe profesorul Berza ca pe un calofil; calofilia lui avea – cred eu – două sorginți: una era conștiința sa aristocratică (prin descendență dintr-o familie boierească și prin calitatea de ginere al lui Al. Tzigara-Samurçaș); un aristocrat trebuie să se exprime într-o formă aristocratică, plasându-se, prin scris și prin vorbă, deasupra vulgului; a doua sorginte era frecventarea asiduă a operei lui Nicolae Iorga, model istoriografic”³.

Institutul de Studii Sud-Est Europene, înființat în 1963, reînnoia o tradiție interbelică, fiind moștenitorul a două instituții de prestigiu: Institutul de Studii Sud-Est European, fondat de Nicolae Iorga în 1914, și Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, creat de Victor Papacostea în 1937. Desființate în 1948, cele două institute aveau preocupări similare, diferențele fiind date de viziunea celor doi întemeietori. Ferindu-se de conotațiile negative ale termenului „balcanic”, Nicolae Iorga urmărise cunoașterea reciprocă și apropierea culturilor din sud-estul Europei, în scopul dezamorsării conflictelor politice și a resentimentelor tradiționale. Victor Papacostea dorea mai mult decât atât: reliefa unității în diversitate a spațiului sud-est european și chiar crearea unei confederații politice – *Balcania* –, în cadrul căreia naționalitățile balcanice să-și mențină identitatea⁴. Desigur, originea sa aromână a contribuit la această viziune ce poate fi considerată utopică. Animat de acest ideal până la sfârșitul vieții, Victor Papacostea a avut o contribuție însemnată la cunoașterea științifică a culturilor balcanice. A promovat o investigație amplă, sistematică, interdisciplinară, a factorilor geografici, antropologici, religioși, cultural-istorici, lingvistici etc., creatori de unitate, dar și de diversitate⁵. Victor Papacostea (1900-1962) a fost om politic liberal, subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale în guvernele Sănătescu și Rădescu. Arestat la 5/6 mai 1950, a fost deținut politic în perioada 1950-1955, la Sighet. Eliberat la 17 septembrie 1955, a fost rearestat în noul val de represiune din 1957 (chiar în ziua de Crăciun), fiind din nou deținut, până la 29 mai 1958. Familia sa s-a remarcat în viața culturală românească din perioada interbelică. A avut trei frați: Cezar (scriitor), Petre (jurist) și Alexandru (politolog). Nepotul său, Șerban Papacostea, a pășit tot pe cărările lui Clio.

Deși viziunea sa era considerată în dezacord cu tezele marxist-leniniste, regimul comunist a decis să se folosească de experiența și entuziasmul lui Victor Papacostea, pentru înființarea noului Institut. A fost contactat de Iorgu Iordan (încă din 1960), responsabil din partea Academiei cu reluarea proiectului⁶. La solicitarea acestuia, însoțită de încurajările altor intelectuali (Mihail Ralea, Tudor Vianu, Andrei Oțetea), a întocmit planul de înființare al Institutului – organizarea, proiectul de statut, schema de personal științific –, și al revistei „Balcania”, îngrijindu-se de redactarea primelor două volume. Din cauza trecutului (ministru și deputat liberal, fost deținut politic), i se rezervase un rol secundar în conducerea instituției. Moartea prematură (20 iunie 1962), din cauza regimului din detenție, i-a privat pe colaboratori de determinarea și experiența sa. Din motive lesne de înțeles, contribuția sa a fost oficial trecută sub tăcere.

Reluarea colaborării balcanice are o semnificație politică deosebită. Ea a fost posibilă în urma afirmării tezei coexistenței pașnice, a reconcilierii URSS cu Iugoslavia și a afirmării ideii de creare a unei zone denuclearizate în Balcani. Nu este exclusă intenția ascunsă a Moscovei de a atrage sub propria influență Grecia capitalistă, așa cum și occidentalii doreau poate să determine consolidarea autonomiei statelor comuniste de aici, față de Moscova⁷.

România a jucat un rol important în reluarea colaborării balcanice, datorită tradiției științifice, dar și a deschiderii regimului. La 8-14 iulie 1962, la Sinaia, a avut loc un colocviu internațional sub egida UNESCO, dedicat sud-estului european. Ulterior, a luat ființă Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene (AIESEE), tutelată de UNESCO, care avea să coordoneze crearea unei rețele internaționale de institute de cercetare în toate țările balcanice și nu numai. Prin Statutul AIESEE, secretariatul general al organizației era stabilit la București (funcția a fost ocupată, de la început, de Emil Condurachi). În acest context a luat ființă, în 1963, la București, Institutul de Studii Sud-Est Europene și publicația *Revue des Études Sud-Est Européennes*, ambele sub conducerea lui Mihai Berza. Acesta fusese adjunctul lui Gheorghe Brătianu la conducerea prestigioasei *Revue Historique de Sud-Est Européen*, dar și colaborator al revistei *Balcania*, condusă de Victor Papacostea⁸.

Activitatea Institutului și a revistei a fost prestigioasă. Participarea la colocviile și conferințele internaționale, congresele ținute o dată la 5 ani, au încurajat schimbul de informații și idei, a permis istoricilor români lărgirea orizontului de cercetare, contacte în trecut interzise, valorificarea cercetărilor. Comitetul de redacție al revistei reflecta dimensiunea pluridisciplinară a Institutului și a publicației, fiind alcătuit din arheologi, istorici medievaliști, bizantiniști, lingviști, economiști: Mihai Berza (redactor-șef), Emil Condurachi, Emil Petrovici, Alexandru Rosetti, Costin Murgescu, Dionisie M. Pippidi, Alexandru Elian, Francisc Pall, Mihai Pop, Eugen Stănescu, Mircea Voicana⁹. În primele două numere, pregătite

³ Constantiniu 1997, p. 176-177.

⁴ Tanașoca 2010a, p. 517-555.

⁵ Tanașoca 2010a, p. 520-521.

⁶ Tanașoca, 2010b, p. 22.

⁷ Tanașoca, 2010b, p. 11.

⁸ Tanașoca, 2010b, p. 11-12.

⁹ *Revue des Études Sud-Est Européennes*. 1, 1963.

de Victor Papacostea, se regăsesc materiale semnate de Victor Papacostea, Ion Nestor, Valentin Georgescu, Nikolai Todorov (Sofia), Alexandru Rosetti, Nicolae Bănescu, Ion Barnea, Alexandru Graur, Paul Cernovodeanu.

Semnificațiile apariției AIESEE și a Institutului trebuie privite din perspective diferite. Ele pot fi rezumate astfel: pentru sovietici, care au girat apariția AIESEE, era o modalitate de promovare a ideologiei comuniste și de influențare a unor state balcanice capitaliste, precum Grecia, dar și o metodă de a dovedi deschidere în relațiile internaționale, după epoca stalinistă. Pentru lumea liberă, era un canal de comunicare ce permitea o eventuală atragere a statelor comuniste și o creștere a autonomiei acestora față de URSS, dar și o cale de promovare a democrației occidentale. Pentru România, stabilirea sediului AIESEE la București era o recunoaștere a tradițiilor științifice în domeniul istoriei balcanice, o reînnoare cu trecutul interbelic și o dovadă de deschidere spre lumea occidentală.

Direcțiile imprimate istoriografiei în prima parte a anilor '60 – revenirea la valorile naționale, reabilitarea istoriografiei „burgheze”, încurajarea dialogului cu Occidentul –, se vor amplifica până la sfârșitul deceniului. Primii ani ai conducerii lui N. Ceaușescu au fost cei mai favorabili libertății de exprimare și deschiderii spre Occident, pentru ca de la mijlocul anilor '70 să revină progresiv constrângerile ideologice, excesele de interpretare, arbitriul.

Bibliografie

Revue des Études Sud-Est Européennes, 1, 1963.

Revue Roumaine d'Histoire, 1, 1962.

Constantiniu 1997 – F. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1997.

Stoica 2012 – S. Stoica, *Istoriografia românească între imperativele ideologice și rigorile profesionale*, București, 2012.

Tanașoca 2010a – N. Tanașoca, *De la Institutul pentru Studiul Europei Sud-orientale la Institutul de Studii Sud-Est Europene*, în vol. *Nicolae Iorga, 1871-1940. Studii și documente*, București, 2010, p. 517-555.

Tanașoca 2010b – N. Tanașoca, *Balkanologie și politică în România sec. XX*, București, 2010.

Alte surse:

Interviuri realizate de autor cu Tudor Berza (fiul lui Mihai Berza), Nicolae Șerban Tanașoca și Șerban Papacostea.

DIMENSIUNI ALE PARTICIPĂRII CIVICE ÎN REGIMUL DEMOCRATIC AL UNIUNII EUROPENE

Alexandru Ionuț Drăgulin

Abstract: *Dimensions of civic participation in the democratic regime of the European Union.* This article analyzes some aspects and particularities of the citizen's involvement in the decision-making process of the European Union's political institutions. In the past two decades, European political regime evolved from a procedural democracy to a substantial one, due to a continuous and spectacular development of the concepts such as human rights or rule of law. But we consider in the same manner that European democracy can be qualitatively evaluated using the criteria of civic participation and trust in the political structures. Actually there are a set of procedures and possibilities for European people to actively intervene in the politics of Union, established by the Lisbon Treaty, but these are insufficient to satisfy all demands and necessities of the heterogeneous and transnational communities. From this point of view we assume that European democracy have a vulnerability and must be developed starting from a more efficient communication between the masses and the elites.

Cuvinte-cheie: cultură civică, stat de drept, drepturile omului, democrație substanțială, Europa cetățenilor.

Keywords: civic culture, rule of law, human rights, substantial democracy, citizen's Europe.

Prezentul articol are ca tematică interdependența dintre participarea cetățenilor la procesul decizional și calitatea regimului democratic la nivelul Uniunii Europene. Am propus acest subiect de discuție întrucât, la ora actuală, sunt tot mai mulți contestatari ai democrației în spațiul public european, invocând ineficiența valorilor și a mecanismelor democratice în reprezentarea intereselor tuturor cetățenilor din țările membre ale Uniunii. În abordarea noastră, considerăm că valorizarea orientărilor extremiste constituie un atac la adresa regimului democratic european, construit de-a lungul ultimilor 50 de ani prin eforturile tuturor statelor membre de a menține pacea și de a crea un climat politic favorabil afirmării drepturilor și libertăților fundamentale ale individului.

Cercetările efectuate până în momentul prezent, având ca temă de bază regimul politic european, s-au concentrat asupra următoarelor aspecte: deficitul democratic al Uniunii Europene; formele și modalitățile de legitimare a regimului democratic european (și implicit a liderilor săi, la nivel național și supranațional); problema minorităților etnice și religioase, inclusiv cea ridicată de adoptarea multiculturalismului ca soluție de implementare a dictonului „Unitate în diversitate”; sistemul instituțional al Uniunii Europene, relațiile dintre instituții și ponderea fiecăreia în procesul decizional (mecanismul „Checks and balances” atât de des invocat de o mare parte a specialiștilor și asupra căruia trebuie aduse clarificări și propuneri concrete de revizuire). Aceste teme au fost acoperite și tratate în cea mai mare parte, concluziile avansate de comunitatea științifică fiind dintre cele mai diverse în privința multiculturalismului sau a raporturilor inter-instituționale, dar ajungându-se la opinii relativ similare în ceea ce privește existența unui deficit democratic la nivelul Uniunii, mai precis în interiorul sistemului instituțional.

Toate abordările descrise mai sus insistă pe prezentarea democrației în antiteză cu regimurile nedemocratice, urmărind fie extinderea sa la nivel mondial, fie tranziția țărilor cu regimuri autoritare și totalitare către democrație, fie consolidarea democrației în sensul securizării instituțiilor sale pentru prevenirea „alunecării” către guvernări nedemocratice.

Este incontestabil faptul că nivelul de implicare și participare civică face parte din setul de indicatori calitativi ai democrației, alături de pluripartidism, libertatea presei și existența surselor alternative de informare, asigurarea drepturilor și libertăților cetățenești și, lucrul cel mai important, existența statului de drept și a principiului supremației legii în toate aspectele vieții publice (*rule of law*).

Pentru a avea un regim democratic efectiv și la standarde ridicate, care să funcționeze în cadrul unui stat de drept, este necesar ca teoriile științifice asupra acestuia să aibă un corespondent în planul realității. În momentul în care cercetările asupra democrației au drept rezultat elaborarea unor documente la nivel instituțional care să reflecte concluziile și recomandările din modelele teoretice respective, atunci putem afirma cu certitudine că guvernarea democratică respectă cerințele calitative, fiind fundamentată pe echilibrul relațiilor inter-instituționale, pe de o parte și al relațiilor dintre guvernanți și guvernați, pe de altă parte. Desigur, mulți analiști aduc drept argument celebra afirmație a lui Abraham Lincoln, potrivit căreia „Democrația reprezintă guvernarea poporului, de către popor, pentru popor”. Această definiție circulară are un mare grad de concizie și rămâne valabilă până în zilele noastre, întrucât experiențele politice confirmă fără echivoc faptul că nu putem vorbi de democrație acolo unde nu există implicare benevolă din partea demos-ului, a poporului care oferă capitalul său de încredere, prin vot, personalului aflat la conducere.

Democrația privită ca sistem politic îndeplinește cu succes funcția de reprezentare a tuturor, dar, de cele mai multe ori, calitatea sa, mai precis substanțialitatea sa, este dependentă și de cultura politică a unei societăți, de tradiție,

de naționalisme prezente sau nu într-o societate etc.; trebuie, prin urmare, să privim democrația și ca pe un mijloc de manifestare a constituționalismului, ca mijloc prin care se poate respecta și asigura funcționarea constituționalității legilor, a procedurilor și mecanismelor constituționale. Din această perspectivă, Uniunea Europeană este un spațiu eterogen, în care diversitatea etnică și culturală ar putea avea cu succes, ca numitor comun, valorile și principiile democratice referitoare la egalitatea în drepturi, libertăți și îndatoriri, nediscriminarea, reprezentarea proporțională și echitabilă a comunităților în Parlamentul European.

Dimensiunea politică a Uniunii Europene se traduce astăzi printr-un regim considerat în mod intrinsec unul democratic, destinat conservării și respectării statului de drept și drepturilor fundamentale ale cetățeanului, prevăzute pe larg în actele de drept internațional la care Uniunea a subscris până acum. Pe de altă parte însă, contextul social-politic actual, caracterizat de instabilitate și impredictibilitate, impune o regândire, o reconceptualizare a regimului democratic european în sensul considerării rolului cetățenilor în cadrul procesului decizional și al reîmpărțirii atribuțiilor între instituțiile executive și legislative europene. Sistemul instituțional al Uniunii Europene, caracterizat de o mare complexitate și de birocrație, este dominat de componenta executivă (Comisia Europeană și Consiliul de Miniștri), iar partea legislativă, cea care ar trebui să asigure legitimitate politică atât regimului democratic cât și Uniunii ca organizație internațională, este insuficient dezvoltată și este reprezentată doar de Parlament.

Importanța participării maselor la jocul politic democratic a fost sesizată de mult timp în literatura de specialitate, însă ne vom opri la două abordări pe care le-am considerat definitorii în construcția ipotezei de cercetare. Mai întâi ne vom opri asupra modelului de analiză furnizat de Almond și Verba în lucrarea *Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*, apoi vom oferi cele mai importante prevederi din dreptul public european referitoare la acest aspect definitoriu pentru calitatea democrației.

Prin urmare, extinderea dimensiunii participative a democrației Uniunii Europene este o condiție pentru a câștiga confruntarea cu extremismul de dreapta. În momentul de față, confruntarea este doar la nivel conceptual și constatăm că o bună parte din cetățenii statelor Europei de Vest s-au refugiat în ideologia extremei drepte ca formă de protest față de incapacitatea democrației neoliberale de a le asigura perspective economice pe termen lung. Lărgirea cadrului de dezbateri pe plan interstatal, indiferent de apartenența la o anumită națiune sau un grup etnic, ar oferi posibilitatea reglării unor diferențe de ordin socio-economic și ar plasa Uniunea Europeană în sfera democrației autentice în care drepturile și libertățile fundamentale sunt garantate indiferent de originea socială sau opțiunile politice ale indivizilor. Prin urmare, constatăm că actul votului nu mai este suficient pentru a asigura o guvernare „împreună cu cetățeanul”, ci este nevoie de participarea efectivă, regulată a maselor la exercițiul puterii.

Perspectiva teoretică oferită de Almond și Verba prin prisma conceptului de cultură politică, este definitorie pentru a avea o viziune completă a democrației participative în Uniunea Europeană, întrucât atitudinile cetățenilor față de acest tip de regim conduc la comportamente și opțiuni politice care pot consolida democrația sau dimpotrivă, o pot eroda.

Conceptul de cultură politică a făcut carieră în domeniu, el fiind introdus pentru a explica diferențele de atitudini și comportamente ale cetățenilor din regimurile democratice cu diferite tipuri de sisteme de partide, aflate în opoziție cu sistemul totalitar al comunismului sovietic. Cultura politică a fost definită pentru prima dată în 1963 de autorii menționați (*The Civic Culture in Five Nations*), abordarea fiind reluată în 1980 (*The Civic Culture Revisited*), fiind definită ca „*Un ansamblu de cunoștințe, percepții, evaluări, atitudini și dispoziții care permit cetățenilor să ordoneze și să interpreteze instituțiile și procesele politice, precum și propriile lor relații cu aceste instituții și procese*”¹. Cultura politică este analizată de Almond și Verba din perspectiva unei tipologii care este determinată de atitudinea cetățenilor față de societatea politică (guvernanți, instituții politice etc. – pe care autorii le numesc „*obiecte politice*”). Avem astfel trei tipuri de cultură politică: de tip *parochial*, care se definește prin inexistența unei relații de reciprocitate între guvernanți și guvernați. Acest tip de cultură politică se regăsește în societățile tribale, în care guvernanții nu contestă nici forma politică de organizare, nici guvernanții sau acțiunile lor; de tip *dependent*, care se definește ca o cultură politică a societăților moderne și premoderne. Cetățenii au informații despre sistemul și instituțiile politice, dar nu participă la viața politică; de tip *participativ*, cunoscută sub denumirea de cultură civică, în care cetățenii se angajează în procesul decizional. Aceasta este cultura politică a democrațiilor, pe care o avem în vedere în studiul de față.

Societatea se autoconstruiește în virtutea unei „*culturi politice*” (cel puțin pe baza unei mentalități cu privire la stăpânire și supunere, la respectul unor ierarhii, norme și reguli care îngăduie libertăți), dar aspectul rudimentar („*subcultura politică*”) depinde de ceea ce se numește „*vocația civică*”.

Dacă la scara culturii politice de tip „*parochial*” vocația civică tinde spre nulitate, iar în cazul culturii politice „*dependente*” abia pâlpâie, raportată la noțiunea de „*cultură politică participativă*” vocația civică este definitorie. Căci în calitatea ei de „*set de orientări față de un set special de obiecte și procese sociale, cultura politică trimite la simplii*

¹ Almond coord. 1996, p. 11.

cetățeni (care au „internalizat” în cunoștințe, sentimente și evaluări sistemul politic) și mai puțin la elitele intelectuale sau conducătoare, despre care se presupune în mod tacit că o posedă”².

Multe studii afirmă că există o interdependență între acceptarea „cetățeniei europene” de către populația Uniunii și tendința / dorința de a participa la adoptarea politicilor publice de către Comisie sau a legilor, de către Parlamentul European. Cert este că Uniunea, la începuturile sale, a fost un proiect elitist, gândit și aplicat strict la nivel înalt, societatea civilă neavând implicații majore. În prezent însă, contextul politic dificil presupune trecerea de la o „Europă a elitelor” la una a cetățenilor, pornind de la principiul respectării drepturilor omului și cel al supremației legii („rule of law”). Acestea au fost reafirmate în mai multe documente și rapoarte ale europarlamentarilor, exemple edificatoare fiind Raportul înaintat de Sophia int Veld și cel al lui Guy Verhofstadt.

În Raportul Veld, conținând recomandări cu privire la democrație, statul de drept și drepturile fundamentale, argumentele aduse în favoarea unei „democrații a cetățenilor” completează expunerea de motive și oferă un tablou complet a ceea ce ar trebui să fie regimul politic european, mai precis un tablou al standardelor democrației în dimensiunea sa participativă, abandonată în favoarea principiului reprezentativității. În acest sens, cercetarea de față pledează pentru o readucere în discuție a posibilităților și instrumentelor de participare directă a cetățenilor la procesul decizional european, deoarece reprezentarea ca mecanism de relaționare între personalul politic și cei guvernați și-a arătat limitele în numeroase situații.

Punctul de plecare ar fi dezvoltarea culturii civice atât de des invocată în studiile de specialitate. Cultura politică de tip democratic este o reală necesitate pentru a combate o eventuală „alunecare către totalitarism”, dar mai ales pentru a asigura o relaționare eficientă între elite și mase. Raportul atrage atenția că „cetățenii și rezidenții Uniunii nu sunt întotdeauna suficient de conștienți de toate drepturile pe care le au în calitate de cetățeni europeni; întrucât ei ar trebui să poată modela împreună valorile și principiile fundamentale ale Uniunii și, în primul rând, ar trebui să și le aproprieze” și, în această direcție, „invită Comisia să colaboreze cu societatea civilă și să elaboreze și să realizeze o campanie de conștientizare, pentru a permite cetățenilor și rezidenților Uniunii să își aproprieze pe deplin drepturile care decurg din tratate și din cartă (cum ar fi libertatea de exprimare, libertatea de întrunire sau dreptul de vot), oferind informații despre dreptul cetățenilor la utilizarea unei căi de atac judiciară și despre procedurile litigioase în cauzele legate de încălcarea DSF de către guvernele naționale sau instituțiile Uniunii”³.

Sunt voci care susțin că, „în ultimii 20 de ani, Uniunea Europeană s-a transformat dintr-un proiect de integrare elitist, într-un proiect dirijat de cetățenii săi. Suportul cetățenilor pentru Uniunea Europeană este perceput a fi în declin simultan cu constatarea că tranziția către un proiect integraționist coordonat de mase va determina în mare măsură viitorul Uniunii”⁴. Desigur că o astfel de interpretare este justificată, dar nu trebuie uitat că la nivel instituțional există mecanisme de intervenție prin care se poate oricând reforma sistemul legislativ european în sensul îngrădirii dreptului cetățenilor de a se implica la nivel politic.

De asemenea, este binecunoscut faptul că „încrederea în instituțiile politice este unul din elementele-cheie ale funcționării democrației reprezentative. Încrederea creează o conexiune între cetățeni și instituțiile politice cu rol de reprezentare. Guvernanțele democratice care se bucură de un nivel înalt de încredere tind să aibă niveluri mai ridicate de legitimitate și eficacitate a politicilor. În structura guvernamentală multi-nivel a Europei, este necesar să înțelegem factorii determinanți ai încrederii în instituțiile Uniunii”⁵. Ceea ce remarcă mulți analiști este o scădere a încrederii cetățenilor în instituțiile europene și implicit o reticență în a participa activ la luarea deciziilor publice: „Uniunea Europeană, de la crearea sa, a dezvoltat un sistem complex de guvernare, ale cărui raporturi inter-instituționale, având scopuri și structuri proprii, continuă să evolueze. Încrederea în instituții, în general și în instituțiile europene, în particular, este o precondiție pentru a crește legitimitatea Uniunii Europene și crește probabilitatea ca masele și guvernele naționale să urmeze regulile și practicile politice ale Uniunii. Având în vedere declinul încrederii în instituțiile politice statale și creșterea în complexitate a structurilor guvernamentale europene, este necesar să analizăm legătura dintre încrederea publică în instituțiile naționale și cele europene, ca o mai bună înțelegere a acestor pattern-uri să furnizeze o altă dimensiune a cunoașterii naturii deficitului democratic al Uniunii”⁶.

Studiul citat anterior evidențiază dependența funcțională dintre nivelul încrederii în instituțiile europene și participarea la viața politică. S-au constatat diferențe între cetățenii vechilor țări membre și cei ai țărilor nou-integrate în Uniune, în sensul că ultimii nu sunt adoratori fervenți ai implicării civice. „respondenții din noile state membre afișează

² Ibidem, p. 14.

³ Raport conținând recomandări adresate Comisiei referitoare la crearea unui mecanism al UE pentru democrație, statul de drept și drepturile fundamentale, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A8-2016-0283+0+DOC+PDF+V0//RO>

⁴ Armingeon și colab. 2014, p. 82.

⁵ Arnold și colab. 2012, p. 2.

⁶ Ibidem, p. 3.

niveluri considerabil mai scăzute de încredere în instituțiile naționale decât cei din țările deja membre. Cea mai mare diferență se referă la încrederea în sistemul de partide, parlament și sistemul judiciar⁷.

Gradul de implicare civică și eficiența inițiativei cetățenilor în procedurile decizionale este definitoriu pentru buna funcționare a democrației. Pe marginea acestui aspect au fost dezbateri și propuneri, însă acestea nu au beneficiat de suficientă atenție din partea opiniei publice, fapt ce demonstrează că acea „*cultură civică*” teoretizată de Almond și Verba este încă în curs de formare la nivelul Uniunii Europene. În plus, disponibilitatea cetățenilor de implicare civică a fost perturbată și de introducerea conceptului de cetățenie europeană, creându-se astfel dihotomia național-supranațional care a derutat o bună parte din mase. Între adeziunea la valorile politice naționale și crearea unei autentice comunități europene în care să nu mai fie atitudini și comportamente naționalist-xenofobe, mulți au ales prima variantă.

Pe de altă parte, în plan teoretic, relațiile dintre instituțiile europene și cetățeni, precum și modalitățile de implementare a politicilor publice au fost sistematizate în două modele corelate, foarte intens studiate: *input-oriented governance* și *output-oriented governance*. Acestea funcționează doar în complementaritate și nu garantează o respectare a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, deoarece conceptul de responsabilitate (*accountability*) a instituțiilor politice nu este luat în considerare. Întrucât tiparele de analiză ale multor cercetători se focusează pe organizarea și practicile instituționale ale regimului politic european sau pe construcția sa „*interactivă*”, în consecință aceștia au studiat democrația Uniunii preponderent în termenii schimburilor dintre eficiența programelor de politici publice implementate în masă – pe de o parte și participarea activă a cetățenilor la elaborarea respectivelor norme și legi, pe de altă parte. Ceea ce lipsește însă, în viziunea noastră, este o determinare globală a eficienței, responsabilității, transparenței și receptivității la dialog civic a proceselor și mecanismelor de guvernare democratică ale Uniunii Europene⁸. Democrația devine cu adevărat funcțională atunci când puterea politică, respectiv autoritatea guvernamentală și legislativă sunt contrabalansate nu numai de către puterea judecătorească, ci și de inițiativa cetățenilor.

Inițiativa cetățenească europeană⁹. Pe partea aplicativă a proiectului nostru, alături de componenta teoretică, am observat că nivelul de participare al cetățenilor la deciziile politice și dorința lor de a se exprima sunt direct proporționale cu adeziunea lor la proiectul european de integrare, la valorile și principiile Uniunii. În acest mod, legătura dintre ideologie și democrație participativă este evidentă. Ideologia cetățeniei europene devine un factor mobilizator important. În același timp, autoritățile naționale au un rol important în susținerea inițiativei naționale și promovarea acesteia la nivel european¹⁰.

Tratatul Uniunii Europene, atât cele de constituire cât și cele cu rol de amendare a legislației deja existente, au acordat cetățenilor un rol tot mai important în procesul decizional supranațional, liderii instituțiilor centrale și cei ai statelor membre recunoscând rolul jucat de mase în construcția democrației.

Adoptarea Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii, de către Comisia Europeană, Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene la data de 7 decembrie 2000, în cadrul Consiliului European de la Nisa, apoi includerea drepturilor fundamentale ale cetățenilor Uniunii în Tratatul de la Lisabona statuează faptul că instituțiile Uniunii și statele membre sunt obligate din punct de vedere juridic, atunci când pun în aplicare dreptul UE, să respecte aceste drepturi. Carta este un document separat de Tratatul de la Lisabona, dar căruia Tratatul îi recunoaște valoarea juridică obligatorie. Carta reprezintă documentul prin care Uniunea își confirmă atașamentul la unul din principiile sale de bază, și anume respectarea drepturilor fundamentale. Carta reunește pentru prima dată, în cadrul unui text unitar, principalele drepturi (politice, civile, economice, sociale etc.) de care beneficiază locuitorii Uniunii, conferindu-le o vizibilitate mai puternică și subliniindu-le astfel importanța.

Preambulul Cartei prezintă hotărârea statelor membre de a împărtăși „*un viitor pașnic întemeiat pe valori comune*” și declară că, fiind „*conștientă de patrimoniul său spiritual și moral, Uniunea este întemeiată pe valorile indivizibile și universale ale demnității umane, libertății, egalității și solidarității; aceasta se întemeiază pe principiile democrației și statului de drept*”¹¹. Documentul reunește într-un singur text ansamblul drepturilor civice, politice, economice și sociale ale cetățenilor europeni și ale tuturor celor care locuiesc pe teritoriul Uniunii și este structurat în 6 capitole. Al cincilea capitol cuprinde în mod expres toate drepturile politice ale indivizilor, confirmând tendința liderilor europeni de a ceda o parte din monopolul instituțional asupra procesului decizional și de a partaja cu cetățenii această sferă a activității politice. Se menționează aici dreptul de a alege și de a fi ales în Parlamentul European, dreptul de a

⁷ Ibidem, p. 20.

⁸ Schmidt 2010, p. 3.

⁹ Sursa: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuld=FTU_2.1.5.html

¹⁰ O listă a autorităților naționale competente este disponibilă la adresa: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/authorities-verification?lg=ro>

¹¹ Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>

alege și de a fi ales în cadrul alegerilor locale, dreptul la bună administrare, dreptul de acces la documente, Ombudsmanul European, dreptul de petiționare, libertatea de circulație și de sedere, protecția diplomatică și consulară¹². Începând din 2001, Parlamentul European prezintă în fiecare an, un raport care analizează măsura în care drepturile enunțate în Cartă sunt respectate.

Tratatul de la Lisabona reconfirmă preocuparea actorilor politici și instituționali europeni de a crea un cadru comun de dialog și participare civică pentru toți cetățenii Uniunii, în mod nediscriminatoriu, făcând abstracție de originea etnică sau socială¹³.

Conceptul de „*Europa cetățenilor*”, inițiat de elita politică și foarte des vehiculat în mass-media, nu trebuie să rămână doar la stadiul teoretic; el trebuie aplicat în conformitate cu standardele democrației, așa cum reies acestea din Raportul Veld, pe temeiul căruia am enunțat ipoteza de cercetare. Pe scurt, după cum afirmă Parlamentul pe site-ul său, „*Inițiativa cetățenească europeană (ICE) este un instrument important al democrației participative în cadrul Uniunii Europene, prin intermediul căreia un milion de cetățeni ai UE având domiciliul în cel puțin un sfert dintre statele membre au posibilitatea să invite Comisia să înainteze o propunere de act juridic pentru aplicarea Tratatelor UE. De la aplicarea Regulamentului (UE) nr. 211/2011, care stabilește proceduri și condiții detaliate pentru inițiativa cetățenească europeană, trei inițiative au fost înaintate cu succes Comisiei*”¹⁴. Temeiul juridic este asigurat de: articolul 11 alineatul (4) din Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE); articolul 24 alineatul (1) din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE); Regulamentul (UE) nr. 211/2011 și articolul 197a din Regulamentul de procedură al Parlamentului European. Ceea ce nu reușește acest mecanism este corelarea intereselor tuturor categoriilor socio-profesionale cu obiectivele pe termen lung ale Uniunii, în sensul că regimul democratic este proiectat să funcționeze doar în interesul anumitor entități, cum ar fi companiile multinaționale care nu respectă drepturile angajaților. În același timp, paradoxurile existente la nivelul sistemului instituțional al UE fac imposibilă o reprezentare coerentă și eficientă a intereselor cetățenilor, întrucât Parlamentul European – cel care în teorie ar trebui să se ocupe de acest lucru – nu deține suficiente prerogative, acestea fiind în sarcina Comisiei¹⁵.

Inițiativa cetățenească europeană (ICE) este un instrument important al democrației participative în cadrul Uniunii Europene, prin intermediul căreia un milion de cetățeni ai UE având domiciliul în cel puțin un sfert dintre statele membre au posibilitatea să invite Comisia să înainteze o propunere de act juridic pentru aplicarea Tratatelor UE. De la aplicarea Regulamentului (UE) nr. 211/2011, care stabilește proceduri și condiții detaliate pentru inițiativa cetățenească europeană, trei inițiative au fost înaintate cu succes Comisiei.

Inițiativele cetățenești sunt instrumente puse la dispoziția cetățenilor din majoritatea statelor membre, la nivel național, regional sau local, chiar dacă diferă în mod considerabil ca domeniu de aplicare și procedură. Conceptul de cetățenie a UE, din care derivă inițiativa cetățenească europeană, a fost introdus prima oară în Tratatul de la Maastricht. În 1996, în cadrul pregătirilor pentru Conferința Interguvernamentală de la Amsterdam, miniștrii de Externe austriac și italian au propus introducerea unui drept de a prezenta astfel de inițiative, pe lângă dreptul de a adresa petiții Parlamentului European, dar propunerea nu a fost adoptată în cadrul conferinței. Dispoziții privind o inițiativă cetățenească foarte asemănătoare cu sistemul actual au fost incluse inițial în proiectul de Tratat constituțional [articolul 47 alineatul (4)]. Deși Prezidiul Convenției a respins includerea acestor dispoziții în textul final, eforturile concertate ale organizațiilor societății civile au permis menținerea lor. În urma eșecului procesului de ratificare a Tratatului Constituțional, dispoziții similare au fost reintroduse în timpul elaborării proiectului Tratatului de la Lisabona.

În prezent, dreptul de a depune o inițiativă cetățenească este consacrat în Titlul II din TUE (Dispoziții privind principiile democratice). Articolul 11 alineatul (4) din TUE stabilește cadrul de bază pentru acest drept, iar articolul 24 alineatul (1) din TFUE prevede principiile generale pentru un regulament care să definească procedurile concrete și să detalieze condițiile. Propunerea de regulament a fost rezultatul unei consultări extinse desfășurate în cadrul unei Cărți verzi a Comisiei (COM(2009)0622). Negocierea și stabilirea textului final au durat mai multe luni – un proiect de propunere a fost prezentat Parlamentului și Consiliului la 31 martie 2010, iar un acord politic a fost atins la 15 decembrie 2010, ceea ce a permis adoptarea formală a textului de către Parlament și Consiliu la 16 februarie 2011. Acesta a intrat în vigoare la 1 aprilie 2011, sub forma *Regulamentului (UE) nr. 211/2011*. Din cauza unei serii de adaptări tehnice necesare la nivelul statelor membre pentru a institui un proces de verificare uniform, Regulamentul privind inițiativa cetățenească europeană nu a devenit aplicabil decât un an mai târziu. Până la 1 aprilie 2015 și, ulterior, la fiecare trei ani, până la aceeași dată, Comisia trebuie să prezinte un raport referitor la aplicarea Regulamentului privind inițiativa cetățenească europeană în vederea posibilei sale revizuirii. Comisia a adoptat acest raport la 31 martie 2015, în

¹² Ibidem.

¹³ Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (versiune consolidată), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=RO>

¹⁴ http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuid=FTU_2.1.5.html

¹⁵ Pentru mai multe informații despre sistemul instituțional al Uniunii Europene, vezi și: Bomberg coord. 2012; Craig și colab. 2007; Steiner coord. 2007.

comunicarea sa COM(2015)0145 final. Comunicarea prezintă situația actuală și evaluarea implementării inițiativei cetățenești europene, precum și o listă a provocărilor identificate după primii trei ani de implementare a acestui cadru legislativ și instituțional nou. Textul identifică o serie de deficiențe și ia în considerare o parte din cercetarea substanțială realizată pentru Parlamentul European¹⁶.

Dreptul de a depune o inițiativă cetățenească europeană ar trebui clar separat de dreptul de a adresa o petiție, o procedură de care este diferit în multe aspecte esențiale. Petițiile pot fi adresate de către cetățenii UE sau de către persoanele fizice sau juridice rezidente ale UE și trebuie să vizeze subiecte care intră sub incidența domeniilor de activitate ale UE și care afectează petiționarul în mod direct. Petițiile sunt adresate Parlamentului în calitatea sa de reprezentant direct al cetățenilor la nivelul UE. O inițiativă cetățenească europeană reprezintă o solicitare directă a unui instrument juridic specific al UE, trebuie să respecte o serie de norme specifice pentru a se încadra în această categorie și este adresată Comisiei, aceasta fiind singura dintre instituțiile europene care are dreptul de a înainta propuneri legislative. În acest sens, inițiativa cetățenească europeană este similară cu dreptul la inițiativă conferit Parlamentului European (articolul 225 din TFUE) și Consiliului (articolul 241 din TFUE).

Inițiative actuale. Mai multe organizații au încercat să lanseze inițiative similare cu inițiativa cetățenească europeană înainte ca instrumentul să fi fost adoptat și ca procedurile detaliate să fi fost stabilite. În 2007, Forumul european al persoanelor cu handicap a lansat una dintre primele astfel de inițiative-pilot, susținând că a colectat 1,2 milioane de semnături. După adoptarea Regulamentului privind inițiativa cetățenească europeană în 2010, dar înainte de intrarea sa în vigoare, Greenpeace a susținut că a primit un milion de semnături care solicitau un moratoriu împotriva recoltelor de OMG. Cu toate acestea, niciuna dintre aceste inițiative nu poate fi considerată o inițiativă cetățenească europeană.

Începând din 1 aprilie 2012, au fost lansate peste 40 de inițiative cetățenești europene. Pentru 20 dintre acestea s-a refuzat înregistrarea, deoarece nu se încadrează în domeniul de competență al Comisiei, iar 13 au fost retrase de organizatorii lor. În prezent, sunt înregistrate doar patru inițiative, care se află în etapa de colectare. Trei inițiative au adunat numărul necesar de semnături (*Right2Water*, *One of Us* și *Stop Vivisection*) și au fost înaintate Comisiei. Inițiativa *Right2Water* invită Comisia să „proponă acte legislative care să pună în aplicare dreptul omului la apă și la servicii de salubritate, așa cum este recunoscut de către Națiunile Unite, și să promoveze furnizarea de apă și de servicii de salubritate ca servicii publice esențiale pentru toți”. *One of Us* solicită UE „să pună capăt finanțării activităților care presupun distrugerea embrionilor umani, în special din domeniile cercetării, ajutorului pentru dezvoltare și sănătății publice”¹⁷. Inițiativa *Stop Vivisection* invită Comisia să instituie un cadru legislativ pentru eliminarea treptată a experimentelor pe animale din UE. Parlamentul a organizat audieri cu reprezentanții fiecărei inițiative, la 17 februarie 2014, 10 aprilie 2014 și 24 aprilie 2015, la care au participat mai multe comisii parlamentare (cele care se ocupă de mediu, piața internă, cercetare și afaceri juridice, precum și Comisia pentru petiții). Comisia a oferit un răspuns, în care a prezentat concluziile juridice și politice referitoare la toate cele trei inițiative. Toate inițiativele de succes menționate anterior au fost înregistrate în 2012.

Mai multe inițiative cetățenești europene au făcut obiectul unei acțiuni juridice în fața Tribunalului UE, care a constatat, în cea mai recentă hotărâre a sa, *Minority SafePack/Comisia*, T-646/13, că Comisia nu și-a îndeplinit obligația de a explica în detaliu și de a-și justifica motivele pentru care a refuzat înregistrarea unei inițiative cetățenești europene.

Rolul Parlamentului European. Instrumentul inițiativei cetățenești europene a prezentat un interes major pentru Parlament. La 7 mai 2009, înainte de intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, Parlamentul a adoptat o rezoluție conținând o propunere detaliată de punere în aplicare a inițiativei cetățenești europene. După intrarea în vigoare a Tratatului, Parlamentul s-a implicat activ în negocierile privind Regulamentul ICE. Parlamentul a contribuit cu succes la procesul prin care inițiativa cetățenească europeană a devenit un instrument al democrației participative mai accesibil și mai adaptat nevoilor cetățenilor. Parlamentul a obținut, printre altele, reducerea numărului minim de state membre din care trebuie să provină declarațiile de susținere, de la o treime, așa cum a fost propus inițial, la un sfert; a insistat ca verificarea admisibilității să se realizeze înaintea înregistrării și a făcut presiuni pentru dispoziții care să permită tuturor cetățenilor și rezidenților UE, indiferent de naționalitate, să aibă dreptul de a semna o inițiativă cetățenească europeană.

¹⁶ *European Citizens Initiative – First lessons of implementation (Inițiativa cetățenească europeană – Primele concluzii după implementare)*, Departamentul tematic pentru drepturile cetățenilor și afaceri constituționale (2014), care poate fi accesat la adresa: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509982/IPOL_STU\(2014\)509982_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509982/IPOL_STU(2014)509982_EN.pdf)

¹⁷ *European Citizens Initiative – First lessons of implementation (Inițiativa cetățenească europeană – Primele concluzii după implementare)*, Departamentul tematic pentru drepturile cetățenilor și afaceri constituționale (2014), care poate fi accesat la adresa: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509982/IPOL_STU\(2014\)509982_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509982/IPOL_STU(2014)509982_EN.pdf)

La 28 octombrie 2015, Parlamentul a adoptat o altă Rezoluție referitoare la inițiativa cetățenească europeană, solicitând, printre altele, revizuirea regulamentului, pentru a simplifica cerințele privind datele cu caracter personal și a asigura finanțare în scopul sprijinirii organizării de inițiative cetățenești europene. Parlamentul a subliniat, de asemenea, că este necesar să se ofere consiliere și sprijin sporit organizatorilor în ceea ce privește înregistrarea propunerilor, precum și să se îmbunătățească măsurile pentru ameliorarea instrumentelor de colectare online actuale. În 2017, Comisia pentru afaceri constituționale a lansat un raport legislativ din proprie inițiativă care vizează o astfel de revizuire veritabilă a Regulamentului privind inițiativa cetățenească europeană.

Concluzii. Dacă rămânem în poziția de a considera Uniunea un „*imperiul supranațional*” în care cetățenii nu au drept de inițiativă politică și nu sunt luați în considerare în procesul de legiferare, atunci putem admite că maximizarea calității democrației la nivel european este practic imposibilă; după cum am constatat anterior din studiile lui Giovanni Sartori¹⁸, *demos-ul* trebuie să fie elementul central în orice sistem democratic, fie că este național sau supranațional. De altfel, suntem în situația de a depăși semnificația limitată a termenului *demos* – care se referea inițial strict la locuitorii „cetății”, numeroase categorii sociale rămânând nereprezentate politic – și de a admite existența unui conglomerat de populații cu origini etnice diferite și culturi diferite, dar cu aceleași drepturi fundamentale.

Oricine este interesat la nivel minimal de ceea ce înseamnă Uniunea Europeană constată că „*Europa cetățenilor se concretizează sub mai multe forme și s-a dezvoltat treptat. Consacrată în prezent prin tratate, cetățenia europeană completează cetățenia națională, fără a o înlocui. Carta drepturilor fundamentale, care a dobândit caracter obligatoriu din punct de vedere juridic odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, reunește într-un singur text toate drepturile persoanelor, grupându-le în jurul câtorva principii majore: demnitatea umană, libertățile fundamentale, egalitatea între persoane, solidaritatea, drepturile cetățenilor și justiția. În plus față de dreptul de a circula liber în Uniune, orice cetățean are dreptul de a adresa o petiție Parlamentului European cu privire la orice chestiune care este de competența Uniunii. În fine, inițiativa cetățenească europeană le permite cetățenilor ca, în anumite condiții, să invite Comisia să prezinte o propunere de act legislativ, considerată necesară pentru aplicarea tratatelor*”¹⁹.

La ora actuală există numeroase forme de organizare civică în toate țările Uniunii Europene, prin care o bună parte a populației desfășoară activități permanente de implicare în procesul decizional la nivel național și european. Uniunea Europeană asigură un cadru de dialog și participare civică disponibil tuturor cetățenilor săi, având o bază juridică solidă, dar prezentând disfuncționalități în ceea ce privește gradul de reprezentare a intereselor cetățenilor și introducerea propunerilor acestora pe agenda publică a Comisiei sau Parlamentului. Comisia are prioritate în procesul de dialog și negocieri cu cetățenii, dar în același timp instituția ce asigură reprezentarea politică a maselor este Parlamentul, de aici rezultând un cadru de participare civică inefficient și dezavantajos pentru corpul social.

Însă contextul este extrem de confuz, dominat de incertitudini în sfera politică în ceea ce privește schema de integrare și cooperare pe care ar trebui să o urmeze țările membre în următorii ani. Criza economică a readus în discuție, printre alte subiecte, problema eficienței și calității democrației, a participării maselor la procesul decizional într-o măsură destul de scăzută, ridicând semne de întrebare asupra capacității sistemului instituțional de a genera politici publice conforme cu valorile și principiile democrației și ale statului de drept. „*Nu este vorba doar de o criză economică sau financiară, deja ne referim la o criză în continuă extindere în sfera politică, socială și culturală. Îndepărtarea tot mai accelerată a cetățenilor de viața politică și dezamăgirea manifestată față de regimul democratic, expansiunea tendințelor și orientărilor populiste în multe state ale Uniunii, derapajul tehnocratic excesiv al instituțiilor și procedurilor decizionale europene sunt, într-o oarecare măsură, rezultatul „oboselii” evidente a Uniunii și al lipsei de promptitudine în formularea unor răspunsuri la această criză. Mai mult, aspectele negative de mai sus pot fi asimilate incapacității statelor membre de a înțelege și a internaliza domeniul de aplicare a interdependenței lor*”²⁰, inclusiv regulile și cutumele democrației. Ignorarea dimensiunii participative a democrației de către cetățeni este, din această perspectivă, rezultatul lipsei de încredere în instituțiile europene și în politicile promovate la nivelul întregii Uniuni.

Bibliografie

Monografii și cărți

Almond coord. 1996 – G.A. Almond, Sidney Verba, *Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*, București, 1996.
Bomberg coord. 2012 – Elizabeth Bomberg, J. Peterson, R. Corbett, *Uniunea Europeană: Cum funcționează?*, Oxford, 2012.
Craig și colab. 2007 – P. Craig, Gráinne de Búrca, *Legislația UE, Text, Cauze și materiale* (ed. 4), Oxford, 2007.

¹⁸ Sartori 1999, p. 56.

¹⁹ <http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuid=theme2.html>

²⁰ D'Alema coord. 2013, p. 1.

D'Alema coord. 2013 – M. D'Alema, L. Bardi, R. Matarazzo, Th. Poguntke, Ania Skrzypek, *Democratic Legitimacy and Political Leadership in the European Union Towards the 2014 European Elections*, Friedrich Ebert Stiftung, 2013.
 Sartori 1999 – G. Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, Iași. 1999.
 Steiner coord. 2007 – Josephine Steiner, Lorna Woods, Ch. Twigg-Flesner, *Legislatia UE* (ed. 9). Oxford, 2007.

Articole în reviste de specialitate

Armingeon și colab. 2014 – K. Armingeon, B. Ceka, *The loss of trust in the European Union during the great recession since 2007: The role of heuristics from the national political system*, în „European Union Politics” XIV, 2014, p. 82–107
 Arnold și colab. 2012 – Christine Arnold, Eliyahu V. Sapir, Galina Zapryanova, *Trust in the institutions of the European Union: A cross-country examination*, în Laurie Beaudonnet, Danilo Di Mauro, *Beyond Euro-skepticism: Understanding attitudes towards the EU*, „European Integration online Papers” (EIoP), XVI, 8, p. 2-39.
 Schmidt 2010 – Vivien Schmidt, *Democracy and legitimacy in the European Union revisited. Output, input and throughput*, în „KFG Working Paper Series”, XXI, nov. 2010, p. 3-10.

Legislație europeană

Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene,
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>
 European Citizens Initiative – First lessons of implementation (Inițiativa cetățenească europeană – Primele concluzii după implementare),
 Departamentul tematic pentru drepturile cetățenilor și afaceri constituționale (2014), accesat la adresa:
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509982/IPOL_STU\(2014\)509982_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509982/IPOL_STU(2014)509982_EN.pdf)
 Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (versiune consolidată),
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=RO>
 Parlamentul European: <http://www.europarl.europa.eu>.

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

MOJAR CU EMBLEMA DOGARILOR DIN COLECȚIA MUZEULUI DE ISTORIE SIGHIȘOARA

Dr. Nicolae Teșculă

Zusammenfassung: Mörtel mit der Zeichen des Faßbinder- Zunft in der Sammlung des Schäßburger Museums für Geschichte. Die Geschichte Schäßburgs ist mit jener der Handwerkerzünfte eng verbunden. In dem vierzehnten Jahrhundert, um 1376, werden erste Statuten von Zünften in vier Städten Siebenbürgens, darunter auch in Schäßburg erwähnt. Eine der in den Sammlungen des Schäßburger Museums für Geschichte vertretenen Zünfte, ist auch jene der Fassbinder. Diese wurde 1468 erstmalig urkundlich erwähnt und war eine der wichtigsten Handwerkerzünfte. In dem Bestand unserer Institution befindet sich ein Objekt, welches von einem Anwärter für den Rang eines Meisters angefertigt wurde. Es handelt sich dabei um ein Mörtel, mit der Inventarnummer 852. Seine Dimensionen sind klein. Es hat ein Durchmesser von 11,5 cm und seine Höhe beträgt 10 cm.

Cuvinte cheie: mojar, breasla dogarilor, Sighișoara, muzeologie, ev mediu.

Stichworte: Mörtel, Faßbinder-Zunft, Schäßburg, Museologie, Mittelalter.

Istoria medievală a urbei de pe Târnava Mare s-a identificat cu cea a breslelor meșteșugărești. Atestate documentar pentru prima dată la 1376 ele au avut o existență seculară până în 1872, când statul maghiar prin *Legea de libertate a meseriilor* le-a dizolvat considerându-le anacronice și reprezentând o stavilă în calea dezvoltării economice.

În Evul Mediu însă, breslele au reprezentat motorul dezvoltării economice, în jurul lor realizându-se întreaga activitate economică a orașelor transilvănene, în general, și a Sighișoarei, în special. Identificarea unui meșter cu breasla sa reprezenta un mod de viață. Încă de mic, de la 10 -11 ani, când un tânăr devenea ucenic, continuând apoi în perioada adolescenței cu etapa de calfă și terminând cu ultima treaptă, cea de meșter, viața unui bărbat din mediile urbane se identifica cu viața breslei.

În jurul originii breslelor apar o diversitate de opinii: fie că sunt o continuare a vechilor colegii romane, fie a asociațiilor existente la vechii germani, iar după unii istorici ar transpune în lumea laică asociațiile religioase¹.

În sprijinul ultimei opinii ar veni ideea după care societatea medievală s-ar dori a fi organizată după modelul bisericii, astfel, pe lângă ordinele călugărești, apar breslele meșteșugărești și gildele negustorești. În sprijinul acestei idei ar veni o serie de scrieri care menționează o societate organizată ca o biserică.

Honorius Augustusodunensis, într-o lucrare, datată undeva în secolul al XII-lea, arată că într-o comunitate coloanele sunt episcopii, vitraliile sunt magistrii, bolțile sunt principii, țiglele sunt cavalerii și pavimentul propriu-zis poporul care hrănește și susține comunitatea. Un alt predicator, pe nume său Konradt, în aceeași perioadă, identifica altarul bisericii cu Hristos, turlele cu papa și episcopii, corul cu clericii și nava cu laicii².

O altă explicație asupra originii breslelor, dar din alt punct de vedere, o avem la Ștefan Pascu, care arată că originile lor trebuie căutate pornind de la dorința lor de a se uni, de a duce o luptă contra seniorilor și altor inamici, de a-și asigura o viață liniștită prin înlăturarea concurenței păgubitoare a altora³.

De multe ori, istoriografia de sorginte marxistă arată că breasla meșteșugărească medievală a jucat un rol important în frânarea relațiilor de producție, a fost un apanaj al reacțiunii, un mijloc prin care reprezentanții Vechiului Regim reușeau să controleze producția și desfacerea. Depășind acest clișeu putem da o explicație asupra așa numitei „întârzieri tehnice” caracteristice epocii medievale, care nu se datorează forțelor conservatoare, ci mentalităților specifice perioadei.

Omul medieval considera că nu poate să se ridice peste realizările înaintașilor lui antici. Mai bine zis, societatea în ansamblul ei nu admitea ideea de dezvoltare, de progres.

În sprijinul acestei idei am arăta că aceste secole au manifestat o oroare față de nou, a inventa era considerat a fi o monstruozitate, un păcat care pune în primejdie echilibrul economic social și politic. De aceea, întregul Ev Mediu este caracterizat de slaba înzestrare tehnică, exprimată prin predominarea uneltei asupra mașinii, slaba eficiență a utilajului⁴.

Termenul de „mașină” în înțeles medieval se aplica nu asupra mijloacelor de producție, ci asupra uneltelor folosite la asediul cetăților care erau lipsite în general de orice formă de ingeniozitate tehnică⁵.

¹ Pascu 1954, p. 79.

² Le Goff 1970, p. 347.

³ Pascu 1954, p. 80.

⁴ Le Goff 1970, p. 275-276.

⁵ Le Goff 1970, p. 278.

Evul Mediu a fost cel care a valorizat munca într-un sens cu totul diferit față de modul cum percepem noi astăzi. Acest lucru explică modul de lucru și relațiile care se stabileau în cadrul breslei. Munca, în înțeles medieval, nu avea drept țință progresul, dezvoltarea economică în general, ci un înțeles teologic.

Sf. Toma D' Aquino în lucrarea sa „*Somma Theologica*” arăta ca munca avea doar patru scopuri:

- să pună la îndemână mijloace de trai;
- să facă să dispară trândăvia, izvor al relelor;
- să înlăture pofta trupești, mortificând trupul;
- să îngăduie să se facă milostenie.

Conform mentalității medievale, a agonisi mai mult decât era necesar era considerat un păcat. Surplusul de agoniseală se manifesta prin afișarea truției și a luxului⁶.

Tot acum, moneda era văzută a fi unealta celui Rău, „*ochi al Diavolului*”, unul din numeroasele elemente care, conform doctrinei creștine, determina pervertirea omului, o ispită care face pe om a cădea în păcatul sinoniei, al truției, al lăcomiei, prin ceea ce biserica numește a fi „*iubirea de arginți*”.

De altfel, conform concepției filozofiei scolastice „*nummus non parit nummos*”, banul nu putea face „*pui*”, deci era exclusă folosirea împrumutului cu dobândă, ceea ce nu permitea existența creditului și a băncilor⁷.

Analizând aceste elemente de la nivelul sensibilității colective, vom putea înțelege mai bine existența și funcționalitatea breslelor în Evul Mediu, doar așa putem percepe mijloacele prin care meșterul își realiza produsul, cantitatea și calitatea acestuia. Bineînțeles, după ce la nivel mintal se vor produce mutații care determină o nouă valorizare a timpului, a muncii și a banului, exponenții noii mentalități de tip modern, care foloseau tranzacțiile comerciale și financiare, utilizau creditul, vor considera că vechile forme de organizare economică, care sunt sprijinite de stat, ar fi desuete, rămășițe ale Vechiului Regim.

De altfel, sub impactul economiei capitaliste, al organizării primelor manufacturi care utilizau un număr mare de oameni, își reglau producția pe baza cererii și a ofertei, patronii nefiind îngrădiți în activitatea lor de nici un fel de statut care să reglementeze cantitatea, calitatea și piața de desfacere a produselor. Astfel, meșterii breslași vor pierde teren, majoritatea vor falimenta și vor fi în cele din urmă desființate de statul modern, tot mai interesat de dezvoltarea relațiilor de producție, care îi vor aduce faimă pe plan extern și stabilitate socială pe plan intern.

Bresla medievală avea la bază un statut care reglementa relațiile dintre meșteri, producția și desfacerea, adunările și petrecerile breslei, normele de conduită morală și obligațiile pentru stingerea incendiilor, apărarea zidurilor și a turnului breslei și de ajutor reciproc⁸.

În fruntea breslei se afla *starostele*, ales pe o perioadă de un an. Acesta deținea funcția de conducere economică, administrativă și juridică a breslei, administra averea comună, convoca adunările breslei, în cadrul cărora erau judecate disputele interne⁹.

Starostele era secondat de un *înlocuitor* care îi era alături în toate problemele breslei. Urma, apoi, *șeful calfelor*, care lua parte la adunările calfelor, supraveghea munca acestora și urmărea aplicarea strictă a statutelor. *Supraveghetorii* asistau candidații în timpul lucrării de calfă sau de meșter, propunând breslei redactarea scrisorilor de recomandare pentru calfe și meșter.

Notarul breslei ținea registrul de breaslă, scria scrisorile și consemna hotărârile, ordonanțele și evenimentele deosebite din viața breslei¹⁰.

Pentru a ajunge la statutul de meșter, individul trebuia să parcurgă un drum lung și anevoios, care includea o serie de trepte. Prima treaptă era cea de *ucenic*, însă, pentru a obține acest statut, breslele au introdus în statute o serie de reglementări:

- să fie de sex masculin ;
- să fie de o anumită religie ;
- să aibă o anumită naționalitate;
- să nu fi învățat alt meșteșug;
- să nu provină dintr-o familie de iobagi ;
- să aibă o vârstă între 10 și 12 ani.

La toate acestea se mai adaugă o perioadă de probă cuprinsă între două și șase săptămâni, precum și plata unei taxe în bani și în natură. Durata uceniciei era, de obicei, de patru ani. Ucenicul intra în casa meșterului fiind dator să asculte și să dea dovadă de o conduită morală ireproșabilă¹¹.

⁶ Le Goff 1970, p. 306-307.

⁷ Le Goff 1970, p. 309.

⁸ *Breslele* 1997, p. 5.

⁹ *Breslele* 1997, p. 5.

¹⁰ *Schäffburg* 1997, p. 345.

¹¹ Pascu 1954, p. 263-270.

După terminarea perioadei de ucenicie se elibera un certificat, într-un cadru festiv. Starostele breslei ținându-i ucenicului o cuvântare, îi da îndrumări cu privire la comportamentul în viață. Prin plata unei taxe de 25 de dinari se obținea statutul de *calfă*. Acesta se putea angaja la fostul meșter sau, cum se întâmpla de obicei, părăsea orașul natal și se stabilea în altul, învățând și perfecționând noi tehnici. Durata călfiei era de 2-4 ani. Calfa era plătită de meșter cu un salariu stabilit de breaslă. Calfele se puteau organiza în frății care se ocupau de respectarea drepturilor, dar și de conduita morală a membrilor. La finalul activității, calfei i se acorda o diplomă care, împreună cu certificatul de naștere și cu certificatul de ucenic, reprezentau actele cu care se prezenta la examenul practic prin care devenea *meșter*¹².

Examenul consta în realizarea unui produs prin care să-și demonstreze măiestria în meseria pe care dorea să o practice. Produsul obținut era supus examinării unei comisii formată din membrii breslei, care puteau să admită sau să respingă produsul. La toate acestea, pentru a deveni meșter, o altă condiție era aceea de a se căsători, după care era admis în rândul meșterilor. Fiii de meșteri beneficiau de avantaje față de alți ucenici și calfe dacă urmau meșteșugul tatălui, plătind doar jumătate din taxele generale. Calfele, fii de meșteri, puteau să realizeze oricând lucrarea de meșter, în timp ce altul trebuia să servească un an la meșter¹³.

Asupra acestei capodopere de meșter, ne vom opri în cele ce urmează. De obicei, după cum am arătat mai sus, examenul de meșter arăta gradul de cunoaștere al meseriei, unele dintre aceste produse devenind adevărate opere de artă, fiind folosite de o anumită breaslă în anumite prilejuri. De multe ori, credem că această lucrare reprezenta și o comandă specială, făcută de o anumită breaslă, de biserică sau de o persoană privată.

În această categorie putem integra și piesa cu nr. de inv. 852, despre care, deși nu avem date certe că ar fi o lucrare de meșter, datorită măiestriei realizării o putem integra în această categorie. Este vorba de un mojar, realizat din alamă, turnat, de formă cilindrică. Piesa prezintă și o toartă. Are o înălțime de 10 centimetri, cu baza având un diametru de 8,5 centimetri și diametrul gurii de 11,5 centimetri. Pe corpul mojarului este gravat în relief anul 1786 și un nume, *IOANNES GERKELI*. Între prenume, primele două cifre ale anului și respectiv nume și ultimele două cifre ale anului avem emblema breslei dogarilor și anume o cuțitoaie, un butoi și un compas.

Avem de a face cu o piesă realizată de un arămar, probabil o capodoperă de meșter, pentru breasla dogarilor. De altfel, cele două bresle sunt atestate la Sighișoara. Arămarii sunt indirect menționați pentru prima dată, prin cererea de angajare a calfei de turnător Noa din Sighișoara, pentru a putea fi angajat la Bistrița și apoi prin interdicția de import a produselor din cupru în 1580¹⁴.

Despre breasla dogarilor știm că a fost atestată documentar în anul 1468. A fost una dintre cele mai importante bresle deoarece în apropierea fostei Mănăstirii Dominicane a avut un impunător turn de apărare. Acesta a explodat în incendiul din 1676, care a devastat orașul Sighișoara. Importanța breslei rezidă și din inventarul bogat existent în acest turn, ceea ce demonstrează bogăția meșterilor dogari. Notarul Johann Kempes arată, la 1680, după refacerea turnului, că în inventarul breslei pentru apărare erau 4 arcebuze mari, 3 mijlocii și 5 mici, 4 flinte, un chintal de plumb pentru gloanțe, puține ghiulele, 2 armuri și 5 găleți de pulbere. De asemenea, peste două decenii, în 1704, pentru apărarea orașului, breasla dogarilor, condusă de Martin Schenker și H. Danielis, avea 19 bărbați, sub coordonarea lui Hannes Kreischer. Cu un astfel de număr impresionant de oameni, breasla dogarilor a avut un rol important în apărarea orașului în fața atacului curuților și, pe lângă turn, a apărut și o poartă a orașului. Din păcate, în anul 1886, cu ocazia construirii actualei primării, turnul dogarilor a fost dărâmat¹⁵.

Date despre Ioannes Gerkeli nu avem. Ținem însă să credem că este mai probabil comanditarul lucrării, decât realizatorul, deoarece mojarul era folosit de către dogari în prepararea cleiurilor folosite pentru prinderea doagelor.

Modul de realizare ne arată măiestria artistică la care s-a ajuns în evoluția meseriei arămarilor. Nu avem de a face cu un obiect uzual, ci cu unul decorativ, care îl apropie de o operă de artă. Acest lucru demonstrează gradul înalt de perfecționare tehnică la care a ajuns breasla pe parcursul câtorva secole.

Bibliografie

Breslele 1997 – *Breslele transilvănene (sec XIV-XIX)*, catalog de expoziție, Cluj-Napoca, 1997.

Le Goff 1970 – J. Le Goff, *Civilizația occidentului medieval*, București, 1970.

Nussbächer 1998 – G. Nussbächer, *Documente privind meșteșugurile din Sighișoara. Catalog de documente*, Brașov, 1998.

Nussbächer 2010 – G. Nussbächer, *Aus Urkunden und Chroniken. Schäßburg*, neununter Band, Brașov, 2010.

Pascu 1954 – Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în sec. al XVI-lea*, București, 1954.

Schäßburg 1997 – *Schäßburg. Bild einer siebenburgischen Stadt*, Rautenbug Verlag, 1998.

¹² Pascu 1954, p. 281-287.

¹³ Pascu 1954, p. 288.

¹⁴ Nussbächer 1998, p. 5.

¹⁵ Nussbächer 2010, p. 150-151.

Mojar cu nr. inv 852

COMENTARII ASUPRA TEXTELOR DINTR-UN MANUSCRIS CHIRILIC MISCELANEU INEDIT, DE LA MUZEUL ETNOGRAFIC DIN LUPȘA

Ioan-Nicolae Popa

Abstract. *Considerations about the Texts in a Cyrillic Manuscript from the Ethnographical Museum in Lupșa.* At the Pamfil Albu Ethnographical Museum in Lupșa, on the Arieș valley, there is a fragment from a miscellaneous Cyrillic manuscript that was probably copied in the first half of the 19th century. The manuscript consists of four old religious documents, only one of them fully preserved: Psalm 136, The Song of Baptism, a funerary song and the apocryphal Legend of the twelve golden Fridays. The paper is presenting details regarding their content and the circulation of similar papers in the cultural space of Transylvania.

Cuvinte cheie: *manuscris miscelaneu, Muzeul din Lupșa, psalm, copist, cântec funerar.*

Keywords: *miscellaneous manuscript, Lupșa Museum, psalm, copier, religious song.*

O trecere întâmplătoare, pe Valea Arieșului, în toamna anului 2015, și un fugar popas la Muzeul etnografic „Pamfil Albu” din localitatea Lupșa, ne-a determinat, pe soția mea și pe mine, să revenim și să încercăm evaluarea colecției de carte chirilică românească existentă acolo, într-o primă tentativă de identificare/catalogare necesară punerii ei în valoare.

Am revenit la Muzeu după un an. Acțiunea preconizată s-a dovedit mai dificilă decât am crezut, dar satisfacția este mare, căci între cele 23 de exemplare din secolele XVII-XIX am descoperit o tipăritură de București, unicat național – un *Ceaslov* datat 1759 – și o *Psaltire manuscrisă* versificată, copie efectuată în zonă în anii 1842-1843. Intenționăm să facem cunoscute rezultatele cercetării într-o carte al cărei titlu provizoriu este *Comoara de pe Arieș*.

Obiectul comunicării de față nu este valoroasa colecție de carte chirilică de la Lupșa, ci un minuscul apendice al acesteia, un fragment de manuscris miscelaneu, de nimeni remarcat vreodată. El se afla pierdut între paginile unui *Ceaslov* de Sibiu din 1854. Compus din 14 file, format 9,5x14 cm, hârtie zgrunțuroasă, pătată și îngălbenită de trecerea timpului, manuscrisul are marginile zdrențuite, colțuri rupte cu text lipsă; scrisul chirilic, decolorat, este și mai greu de descifrat deoarece pe unele dintre pagini, există intervenții ale unor cititori de mai târziu: cineva a încercat să translitereze textul chirilic, scriind deasupra rândurilor originalului, cu creionul, echivalentul în grafie latină. Astfel fondul a primit acolo o mai accentuată nuanță întunecată, diminuând serios contrastul și îngreunând lectura. Filele nu sunt numerotate. Cu certitudine, ele au făcut parte dintr-un volumaș de texte religioase, căci în încreșturile marginii din stânga mai existau firave resturi ale firelor de ață din cânepă de la cusătura cotorului.

Manuscrisul nu conține niciun element care să indice locul sau timpul alcătuirii lui, numele copistului ori al vreunui proprietar. Singurul lucru evident este că opt file sunt scrise cu cerneală mai intens neagră, parcă și cu o grafie puțin diferită de a primelor șase.

După conținut, manuscrisul pare a fi aparținut unui slujitor al bisericii, posibil unui cantor, dascăl bisericesc cu atribuții de îndrumător al școlarilor, după rânduielele vremurilor de demult. El înglobează patru texte religioase, des întâlnite în copiile descrise de cercetătorii manuscriselor românești din Transilvania.

Primul dintre ele, incomplet păstrat, *Psalmul 136*, ne-a surprins deoarece nu ne așteptam la o întâlnire cu versurile Mitropolitului moldovean Dosoftei într-un loc ascuns de lume, precum Lupșa Apusenilor. Ocupând ambele pagini ale primei file a manuscrisului, textul conține primele 28 de versuri din totalul de 42 ale alcătuirii lui Dosoftei. Credem că el nu a fost copiat după originalul mitropolitului moldovean, ci după un text care circula în Transilvania, căci numărul psalmului este scris cu cifre arabe, nu cu slove chirilice; titlul psalmului este cel mai sus menționat în timp ce în original formularea este *Psalmul lui David sau Ieremia, 136*. Subtitlul este identic: *Plângerea și jalea oamenilor celor dumnezeiești de năpăști și nevoi, ori trupești, ori sufletești*. Textul îl urmează pe cel al lui Dosoftei, diferențele fiind minime, în general de natură fonetică și lexicală. Copistul nostru scrie *ședeam* în locul arhaicului *șezum*, *la vorbire* în loc de *la voroavă*, *jalea* în loc de *jalea*, *inimă* în loc de *inemă*, *străinătate* în loc de *streinătate*, *sfânt* în loc de *svânt*, *zicem* în loc de *zâcem*, *de jinji* în locul lui *de gingini*. Puține modificări sunt de natură morfologică, în măsură să modifice sensul: copistul înlocuiește *de te-aș uita* cu *de mi-aș uita*, *a schimba viers în lăute* devine *a schimba viersul în lăute*, iar *nainte de nu te-aș pune* se transformă în neinteligibilul *înainte de puteam pune*. Putem crede că scribul a copiat un alt manuscris care fie era greu de descifrat, fie conținea modificările aici menționate. Tendința de modernizare a textului este evidentă.

Cercetătorii vechii noastre literaturi au constatat că numeroase scrieri din Moldova și din Țara Românească au circulat intens în spațiul românesc transilvănean, fie ca tipărituri, fie în copii manuscrise. Reputatul istoric literar Nicolae Cartoian afirma, în 1938, că, între aceste scrieri, un loc de frunte ocupa *Psaltirea* lui Dosoftei care „a avut o răspândire

mai largă decât ne-o puteam închipui până acum”¹, versurile ei făcând carieră în mediul bisericesc și al învățământului aflat sub îndrumarea clericilor „*Psalmii mitropolitului moldovean – preciza profesorul – așezați pe muzică și cântați, într-o vreme, la diferite praznice bisericești – au fost introduși de dascălii de pe vremuri în școlile din preajma bisericilor și, astfel, prin copii, vechile imnuri de slavă religioase au pătruns mai departe în colindele de Crăciun*”. La aceasta a contribuit, probabil, și includerea câtorva texte ale lui Dosoftei în colecția de cântece *Versuri musicești ce să cântă la Nașterea Domnului nostru I. Hs. și în alte sărbători ale anului* alcătuită de Anton Pann și tipărită în anul 1830, apoi mereu reeditată, cu îmbogățiri ale cuprinsului și cu introducerea în titlu a sintagmei *Cântece de stea*.

Despre circulația *Psalmului 136* în Transilvania există numeroase informații. În capitolul *Note și variante* din retipărirea *Psaltirii* lui Dosoftei în anul 1974, ediție critică îngrijită de profesorul N. A. Ursu, există amănunte despre numeroase copii manuscrise ale textului, versiuni integrale sau fragmentare. „*Acest psalm versificat de Dosoftei se găsește copiat în multe manuscrise din secolul al XVIII-lea și de la începutul secolului trecut. Astfel, pe la 1740, logofătul Matei Voileanu, din Voila Făgărașului, îl transcria într-un miscelaneu alcătuit de el și descris și publicat parțial de un strănepot al său*”². Nicolae Cartojan menționează existența psalmului într-o copie manuscrisă efectuată la 1758 de un oarecare logofăt Crăciun la Ibașfalău, Dumbrăveniul de azi³. Profesorul Ursu indică prezența lui în mai multe manuscrise miscelaneu de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea, ajunse la Biblioteca Academiei Române. Cercetătorul Florian Dudaș face referire la mai multe copii manuscrise descoperite în Țara Bihorului, datând din secolele XVII-XIX, fie versiuni integrale, fie fragmente copiate pe filele unor cărți de cult. Un text dintr-un manuscris miscelaneu din 1873 de la Sibiu, reprodus de profesorul sibian Gheorghe Pavelescu în volumul *Vechi cântece populare din județul Alba*, confirmă informația că psalmul era cântat în biserici, cu un dublu *Aleluia* ca refren după fiecare grup de două versuri⁴. Prezența textului respectiv în manuscrisul de la Lupșa vine să întărească afirmația lui Florian Dudaș că „*La râul Vavilonului a fost, fără îndoială, unul dintre psalmii cei mai renumiți ce a ilustrat, aieva nostalgiei poporului evreu în robia chaldeobabiloneană și edomită, amintirea timpurilor petrecute în libertate, jalea și nevoile poporului asuprit*”⁵.

Trei dintre paginile manuscrisului conțin textul parțial al unui cântec religios pentru prăznuirea Botezului Domnului, un *Vers al Bobotezei*, cunoscut în Transilvania și sub numele *Cântecul Iordanului* sau *Verș la Botezul Domnului*. S-au păstrat 48 de versuri, începând cu *La Iordan, râu frumos / Acolo veni Hristos*. Compararea cu versiuni publicate arată că din cea de la Lupșa lipsesc doar titlul și câteva stihuri de la început care conțin o atenționare adresată credincioșilor că participă la un mare și cutremurător miracol.

Unii cercetători, precum Gheorghe Pavelescu, anterior citat, includ *Versul Botezului* în sfera cântecelor populare, categoria *Cântece religioase*⁶. Au dreptate doar parțial; ni se pare mai potrivită încadrarea lor în rândul compunerilor religioase semiculte, căci alcătuirea aceasta nu este de sorginte folclorică, ci a rezultat din strădania expresă a unor preoți, cantori, copişti etc. care, înzestrați fiind în mânăuirea cuvintelor, au transpus în versuri textele evanghelice referitoare la acel moment înălțător al binecuvântării dumnezeului-om de către Părintele Ceresc. În esență, structura alcătuirii versificate cuprinde o schemă prezentă în toate variantele întâlnite, diferită fiind amplasarea elementelor constitutive: după o succintă punere în temă, urmează momentul sosirii lui Isus la Iordan cu solicitarea de a fi botezat, apoi răspunsul rezervat al Înaintemergătorului Ioan, care se consideră nevrednic de o asemenea însărcinare; el cedează cererii insistente a Mântuitorului, săvârșirea botezului fiind urmată de miracolul deschiderii cerurilor; din înălțimi se pogoară Duhul Sfânt în chip de porumbel și răsună cuvintele de recunoaștere ale Tatălui Ceresc: „*Acesta e Fiul Meu preaiubit, întru care bine am voit!*”⁷; finalul cuprinde o subliniere a semnificației evenimentului prăznuit, cu îndemnul spre o viață creștinească.

Este evidentă păstrarea esenței textelor evanghelice, încadrată într-o structură narativă pe înțelesul tuturor ascultătorilor, cu scopul precis de a-i impresiona pe credincioșii participanți la ceremonialul sărbătorii. În această structură, un loc important îl ocupă versurile despre sfioasa, temătoarea rezervă a prorocului Ioan, cutremurul sufletesc izvorât din convingerea că nu este vrednic, că nu este îndreptățit să-l boteze pe Fiul Stăpânului Ceresc. Făcând o comparație între succintele prezentări ale momentului Botezului în cele patru Evanghelii, credem că nu greșim afirmând că alcătuitoarii *Versului Bobotezei* au pornit de la *Evanghelia după Matei*, singura care consemnează atitudinea ezitantă a prorocului din pustie. Dialogul lui Isus cu Ioan este ieșit din imaginația autorilor, ca și amănuntul despre miracolul întoarcerii cursului Iordanului, semn de supunere a naturii în fața puterii lui Isus Cristos.

Cântecul Bobotezei este răspândit mai ales în zona Transilvaniei de Sud, prezența lui în ceremonialul de prăznuire a Botezului Domnului depinzând de tradiția localităților, de acceptarea lui de către preoți și de repertoriul de

¹ Cartojan 1938, p. 215.

² Dosoftei 1974, p. 1122.

³ Cartojan 1938, p. 215.

⁴ Pavelescu 2007, pp. 240-241.

⁵ Dudaș 2007, p. 305-307.

⁶ Pavelescu 2007, pp. 191-193.

pricesne al cantorilor. Un informator din localitatea Laz, aparținătoare comunei Săsciori, îi declara profesorului Pavelescu, în 1938, că versul „se cântă în ziua de Bobotează la râu, când se botează Iordanu”. Culegătorul menționează că aceeași versiune a cules-o și din Sibiu și, puțin redusă, din Pianul de Sus⁷. Prezența cântării într-o anumită localitate a depins de tradiție, fiind impusă de clerul de acolo, fapt demonstrat de diferențele din sate apropiate. De exemplu, în monografia Rășinarului, publicată de Victor Păcală în anul 1915, nu este menționat *Versul Bobotezei* între cântecele religioase uzuale, iar preotul Nicolae Jianu m-a informat că nici acum el nu face parte din repertoriul ceremonialului sărbătorii. În schimb, la Săliște și în satele din zonă, cântarea este și acum o prezență vie. În unele localități, unde nu mai este cântat, el a rămas ca o vagă amintire a trecutului în memoria unor locuitori mai vârstnici. O informatoare din satul Glogoveț, din apropierea Blajului, mai ținea minte doar 16 versuri din lunga cântare⁸.

Diverse informații se referă la prezența cântecului în repertoriul cetelor de copii care, înainte de sfințirea caselor de către preot, îi colindau pe săteni. Reminiscență a obiceiului de odinioară a colindatului este forma actuală, de priceasnă, care se întâlnește în unele locuri, mai condensată și mai elaborată, cum este cea de pe Valea Buii, ea fiind cântată pe melodia colindei de Crăciun *Doamne a tale cuvinte*, cu refrenul *O minune*.

Următoarele cinci pagini cuprind un *Verș la morți*, o jelanică alcătuită versificată care se cânta de cantor la ceremonialul funebru al despărțirii omului de această lume. El se întinde pe nu mai puțin de 84 de stihuri în metru trohaic și deplânge prematura moarte a unei tinere. Obiceiul intonării unor astfel de cântări era specific întregii Transilvanii, mai ales zonelor de sud și Bihorului. Lucrările de specialitate operează o clară delimitare între acest gen de creații și vechile cântece ceremoniale precum *Bradul*, *Coșcodaiul*, *Zorile*, *Cântecul cel mare* ori *bocetele*, lamentații improvizate, uneori neversificate, cântate pe melodii de jale, în cursul ceremonialului funerar, în momente care diferă de la o zonă la alta. În Transilvania, aceste creații lirice incluse în ansamblul obiceiurilor legate de momentul Marii Trece, au fost înlocuite treptat, mai ales din secolul al XIX-lea, cu *versurile* interpretate de cântăreții bisericești, cu acele foarte răspândite „creații cântărești făcute de cantori și învățători” care „au în general o tematică creștină, moralizatoare și melodii bisericești”, în unele cazuri textele fiind „împrumutate din poezia funerară cultă”⁹. Cele mai multe *versuri* pentru morți sunt atestate începând din primele decenii ale secolului al XIX-lea, însă apariția lor este pusă de cercetătorii fenomenului în legătură cu ampla acțiune de atragere a românilor transilvăneni la calvinism întreprinsă încă din veacul al XVII-lea de către unii principii maghiari ai Transilvaniei, care, dincolo de perversul interes politic al scoaterii românilor de sub influența ideilor unității de neam, a contribuit nu doar la conștientizarea necesității oficierii „serviciului divin în limba «obștii țărănești», ci și la traducerea cărților lor în limba română, pentru a le face să răzbată cât mai larg în straturile poporului”¹⁰. De această influență este legată și răspândirea practicii rostirii *omiliilor*, a *cazaniilor*, a *învățăturilor* funebre: începând cu domnia principelui Gabriel Bethlen (1613-1629), clerul românesc a primit îndemnul expres de a predica, astfel că s-a semnalat o continuă creștere a numărului predicilor atestate și o diversificare a tematicii lor, meritul preoților români transilvăneni fiind că și atunci când cazaniile rostite de ei și multiplicare în copii manuscrise urmau modele preluate din literatura maghiară de gen, ele erau adaptate principiilor existente la cei de Legea Răsăriteană¹¹. În multe cazuri, predica, acel cuvânt de învățătură, era urmată de momentul *iertăciunilor* (menit să despovăreze sufletul decedatului de greutatea greșelilor săvârșite cuiva), mai târziu și de alcătuirii versificate, croite pe un anumit tipic. „Rostirea cazaniei, a iertăciunilor și a versurilor funebre a devenit între timp sinonimă cu a avea o înmormântare creștinească, respectivele texte căpătând, încetul cu încetul, statutul unor părți din ritual”¹², scrie Ana Dumitran, o dedicată cercetătoare a istoriei predicii funebre.

Expresia versificată a mesajului funebru este atestată destul de târziu și poate fi pusă în relație cu editarea, în 1784, a *Propovedaniilor* lui Samuil Micu, lucrări care au cunoscut o largă circulație în întreaga Transilvanie, rezonanța lor în *cântecele / versurile* descoperite de cercetătorii de mai târziu fiind incontestabilă. Primul asemenea text cunoscut pare a fi cel alcătuit de tânărul Vasile Aaron de Bistra în anul 1802, pe când era student la Cluj, în pregătire pentru o dorită carieră juridică. El a compus un *Verș jalnic la îngropăciunea domnului Teodor Miheș*, o scriere elegiacă pentru plecarea prematură din această viață a unuia dintre reprezentanții cunoscutei familii greco-catolice Meheș din Mănăsturul Clujului. Textul a rămas în manuscris, fiind descoperit târziu, spre sfârșitul secolului, între hârtiile rămase de la preotul-cărturar Sava Popovici Barcianu, și publicat în anul 1899 de profesorul Daniil Popovici Barcianu în *Anuarul* Institutului pedagogico-teologic ortodox din Sibiu. Aaron a recidivat peste câțiva ani când, așezat fiind la Sibiu, a alcătuit în anul 1808, la moartea negustorului Hagi Constantin Pop, o *Cântare jalnică* în care deplângea pierderea celui mecena al ortodoxiei românești transilvănene. Textul acesteia a fost tipărit, dar exemplarele broșurii s-au nimicit în timp, el ajungând până la noi doar datorită unei copii manuscrise efectuate în zona Lipovei, după 1815, păstrată acum la

⁷ Pavelescu 2007, p. 193.

⁸ Mihăiță și alții 2012, p. 118.

⁹ *Istoria*, I, p. 56.

¹⁰ Dudaș 2007, p. 30-31.

¹¹ Dumitran 2007, p. 11.

¹² Dumitran 2007, p. 12.

Biblioteca „V. A. Urechia” din Galați. În cărțile dedicate de noi lui Vasile Aaron am avansat ideea că scrierile funebre ale cărturarului iluminist ar fi putut constitui modele pentru alcătuiri similare, precum cele descoperite de profesorul clujean Ion Breazu în manuscrise ardelenesti și publicate spre mijlocul secolului trecut¹³, toate având elemente comune, caracteristică fiind interogația *unde sânt?*, care pare preluată de Aaron din predicile lui Samuil Micu și transplantată în *Verșul jalnic* din 1802, cu referiri la cunoscute personalități ale antichității iudaice ori greco-romane. Avem acum un argument în plus să întărim susținerea că influența scrierilor funebre ale lui Aaron se regăsește în literatura populară de gen. O scriere manuscrisă provenită de la Boholț, Brașov, într-o *Carte de cazanii la oameni morți* păstrată acum la Alba Iulia, datată foarte vag „începutul secolului XIX”, preia, vers de vers, prima parte a *Cântării jalnice* din 1808¹⁴, modificările survenind doar în jumătatea a doua, unde referirile concrete la faptele binefăcătorului Hagi Constantin sunt înlocuite cu îndemnul de a viețui în spiritul învățăturilor sfinte, în rugăciune și milostivire, ca singură cale pentru a primi dorita răsplată, aceea de a se veseli de-a dreapta lui Dumnezeu.

Și în *Verșul* descoperit la Lupșa există reminiscențe din textele lui Aaron. Sunt lucruri comune provenite din *Ecleziast*, din psalmi, din alte scrieri religioase, sunt teme precum *lumea amăgitoare*, *viața omului ca floarea câmpului*, *atotputernicia morții* cea nepăsătoare la mărirea lumească ș.a.m.d. Inexistența aici a trimerelor la personajele istorice ale antichității, pe tema *ubi sunt qui ante nos*, prezente în multe dintre creațiile de gen din zona centrală a Transilvaniei în primele decenii ale secolului al XIX-lea, ne îndeamnă să apreciem că textul în cauză aparține unei perioade mai târzii în care, treptat-treptat, meditația religioasă este înlocuită cu elemente narative concrete despre evenimentele care au precedat, au însoțit sau au pricinuit moartea. Sunt multe versificații de acest fel, dar ne mărginim la un cântec funebru din monografia Glogovețului în care predomină ideea de rămas bun și de părere de rău a unei femei pentru cei rămași, care au depus eforturi pentru a o ajuta, în timpul zilelor de suferință. Exemple similare găsim și în una dintre culegerile de folclor din zona Săliște, tipărite de Amalia Pavelescu. Sunt creații mai recente, precum *verșul* alcătuit de un grup de fete din Rod la moartea unui coleg de școală, precum *verșul* cules din Poiana Sibiului – o adevărată saga de 226 de versuri despre o fată ciobăniță înecată în Dunăre – sau cântecul de 160 de versuri, întocmit de un grup de fete și de feciori din Poiana pentru înmormântarea unui tânăr cioban înecat în Baltă la revărsarea Dunării¹⁵.

Ultimul text al manuscrisului nu mai este versificat. Este cel mai amplu – se întinde pe 16 pagini – și cel mai interesant dintre cele patru. Mărturisesc sincer că întâlnirea cu el m-a șocat: un conținut cu totul necunoscut, un amestec ciudat de poveste inspirată dintr-o istorie indefinită, în care coexistă personaje reale și imaginare, în care evenimentele și epocile se amestecă bizar, ducând spre îndemnul de a trăi o viață creștinească, ducătoare spre mântuire. Cum începutul lipsea, implicit și titlul, am pornit de la premiza că am în față un fragment dintr-o scriere foarte veche, posibil dintr-o carte populară, despre obligația credincioșilor creștini de a acorda o atenție deosebită unor anumite zile de vineri din cursul anului, douăsprezece la număr, legate de niște mari sărbători și de evenimente biblice majore. Intuiția a fost corectă, iar cercetările au demonstrat că acest text este un fragment dintr-o scriere populară apocrifă, *Cele 12 Vineri Mari*. Respinsă categoric acum de oficialii bisericii, care argumentează că toate vinerile sunt la fel de importante, amintind de răstignirea lui Cristos, legenda amintită a făcut carieră în întregul spațiu al creștinismului românesc.

Principalele informații le-am găsit într-o lucrare de referință despre acum o puțin cunoscută zonă a culturii românești, aceea a *cărților populare*. În volumul II al scrierii lui Nicolae Cartoian *Cărțile populare în cultura românească*, valoroasă operă de sinteză, există un capitol intitulat *Legende liturgice*, în care autorul se oprește asupra a două legende apocrife menite să explice credincioșilor „*simbolurile serviciului liturgic sau alte aspecte ale cultului ca, de exemplu, motivele pentru care creștinii trebuie să cinstească, cu post și rugăciuni, Vinerele*”¹⁶.

Legenda românească a *Celor 12 vineri mari*, afirmă istoricul, își are originea în cultura ortodoxă a Greciei. Prin manuscrisele de la mănăstirile de aici a ajuns să fi fost răspândită în apusul catolic. Acolo au fost semnalate variante italiene, germane, provenșale, franceze și englezești; unele cuprind numai lista celor *12 Vineri Mari*, iar altele și câte o succintă explicare a semnificației fiecăreia. Mult mai amplă a fost rezonanța lor în mediul religios slav, versiunile de aici, inclusiv cele românești cuprinzând, înaintea listei o poveste explicativă, o atractivă legendă menită să creeze cadrul impresionant pentru credincioșii cărora le era adresată.

Manuscrisului de la Lupșa îi lipsește începutul, care îl pune pe cititor în contact cu povestea. Aceasta spune că undeva, într-o oarecare cetate Drasna, pentru a curma veșnicele certuri dintre iidovi și creștini, împăratul a convocat un sobor al fruntașilor celor două părți. Acceptând propunerea bătrânilor iidovi, a hotărât ca un filozof al evreilor să se înfrunte cu unul al creștinilor, iar dacă ultimul se va dovedi superior, evreii se vor creștina. Evreii l-au desemnat pe un anume Tarasie, însoțit de fiul său, iar oponentul creștin i-a fost înțeleptul Elefterie. Creștinul s-a dovedit a fi mai priceput în tâlcuirea cărților sfinte, dar în final Tarasie a găsit o soluție pentru a tranșa disputa în favoarea sa: i-a cerut

¹³ Breazu 1939, p. 79-81.

¹⁴ Dumitran 2007, p. 363-365.

¹⁵ Pavelescu 2003, p. 241-253.

¹⁶ Cartoian 1938, p. 179.

adversarului să-i spună taina celor douăsprezece vineri, esențială pentru credința creștină. A ieșit afară pentru a-și stămpăra supărarea, timp în care fiul său, care voia să se creștineze, i-a dezvăluit lui Elefterie taina Vinerilor Mari. Ea fusese cuprinsă într-o carte sfântă, păstrată de unul dintre apostoli. Evreii îl uciseseră și, după ce învățaseră textul pe de rost, nimiciseră cartea. Când Tarasie a intrat în odaie, Elefterie i-a amănunțit informațiile despre acele importante zile de vineri. Înțelegând că fiul său l-a trădat, Tarasie l-a înjunghiat, după care s-a sinucis; evreii au rămas de rușine iar Elefterie a dezvăluit creștinilor prețioasa taină.

Manuscrisul nostru trece în revistă cele 12 vineri socotite zile însemnate, cu ciudatele lor explicații istorico-biblice, și se încheie cu recomandarea imperativă ca ele să fie strict respectate, cu rugăciune și cu post, cu milostivire față de săraci și cu abținere de la împreunarea trupească. Cei care nu respectă preceptele vor trage consecința neascultării, iar cei curați și dreți vor beneficia de protecția divină.

Aproape intrată în uitare acum, legenda apocrifă despre *Cele 12 Vineri Mari*, se pare că a circulat intens pe teritoriul românesc. Nicolae Cartojan amintește peste zece manuscrise care cuprind acest text, provenite din Muntenia, Oltenia, Banat și Transilvania. Numărul manuscriselor de la Biblioteca Academiei Române care conțin acest text este impresionant. Florian Dudaș semnalează și el existența a numeroase versiuni ale acestei legende în diverse manuscrise miscelane din Țara Crișurilor.

Profesorul Nicolae Cartojan oferă și informația că legenda apocrifă a circulat, destul de târziu, și sub formă tipărită, făcând precizarea că „nu putem ști de când a început publicarea ei”¹⁷. El cunoaște doar trei ediții, două de la București (1911 și 1923) și una de la Câmpulung (1923). Întrucât la bibliotecile din Sibiu nu există niciun exemplar al tipăriturilor indicate de Bibliografia Română Modernă (București-1900 și 1911, Făgăraș-1912, Brașov-1914), necesitatea documentării ne-a purtat spre Cluj. La B.C.U. am avut surpriza să constatăm că în primele decenii ale secolului XIX, când, putem zice, această legendă apocrifă a fost redescoperită, s-a înregistrat o adevărată avalanșă de reeditări, mai ales în Transilvania. Ea a pornit de la ediția din anul 1901, scoasă de ziaristul și folcloristul Ion Pop Reteganul (1853-1905) la editura Aurora din Gherla, urmată de altele în 1902, 1903 și 1904. Editura a continuat publicarea și după moartea lui Pop-Reteganul, astfel că au fost oferite publicului noi ediții ale broșurii, din 1905 până prin 1927, poate că și mai târziu, în toate existând încă trei legende religioase apocrife: *Zidirea lumii*, *Adam și Eva* și *Legenda Sfintei Cruci*. Nu putem preciza numărul retipăririlor broșurii lui Pop-Reteganul alcătuite, conform precizării de pe coperta-foaie de titlu, „după tradițiile populare și manuscrise vechi”¹⁸. Pe coperta tipăriturii din 1915 se precizează că este ediția a IX-a! Se cuvine să precizăm că alcătuitoarii edițiilor tipărite au procedat la o nițică prelucrare a textelor preluate din vechile copii manuscrise, atât lexical cât și stilistic, făcându-le astfel mai accesibile cititorilor începutului de secol XX.

Considerăm că scoțând la lumină cele patru texte religioase existente în necunoscutele frânturi de manuscris chirilic păstrat la muzeul de pe valea Arieșului, adăugăm o fărâma de informație utilă celor care se vor mai apleca asupra vieții cultural-religioase a românilor transilvăneni din veacurile trecute.

Bibliografie

- Breazu 1939 – I. Breazu, *Versuri populare în manuscrise ardelenesti vechi*, în „Anuarul Arhivei de folclor”, V, București, 1939.
Cartojan 1938 – N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, București, 1938.
Dosoței 1974 – Dosoței, *Psaltirea în versuri*. 1673. Ediție critică de N. A. Ursu, Iași, 1974.
Dudaș 2007 – Fl. Dudaș, *Vechile manuscrise românești din Țara Bihorului*, vol. I. *Începuturile și biruința scrisului*, Oradea, 2007.
Dumitran 2007 – Ana Dumitran, *Poarta ceriului*, Alba Iulia, 2007.
Mihălțan și alții 2012 – I. Mihălțan, V. Costea, V. Budiu, *Glogoveț, satul de sub Cetatea Urișilor (Studiu monografic)*, Blaj, 2012.
Istoria, I – *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1964.
Pavelescu 2003 – Amalia Pavelescu, *Tezaur folcloric din Mărginimea Sibiului*, vol. I. *Folclor din Săliște și satele din jur*, Sibiu, 2003.
Pavelescu 2007 – [Gh. Pavelescu], *Vechi cântece populare din județul Alba*, Sibiu, 2007.
Pop-Reteganul 1901 – I. Pop-Reteganul, *Zidirea lumii, Adam și Eva, Originea Sfintei Cruci și Cele 12 vineri*, Gherla, 1901.

¹⁷ Cartojan 1938, p.183.

¹⁸ Pop-Reteganul 1901.

ANEXE

1. Psalmul 136

Plângerea și jalea oamenilor celor dumnezeiești de năpăști și nevoi, ori trupești, ori sufletești.

*La apa Vavilonului
Jelind, de țara Domnului,
Acolo ședeam și plânsăm
De vorbirea ce ne strânsăm;
Și, cu inimă amară,
De Sion și pentru țară
Aducându-ne aminte,
Plângeam cu lacrimi fierbinte;
[Și] bucline ferecate
Lăsăm prin sălci aninate,
Că acolo ne-ntrebară
Aceia ce ne prădară
Să le zicem verș din carte,
Într-acea străinătate,*

*Ca-n sfânt Muntele Sionul
Cântări ce cântam la Domnul.
Ci nu ni se da-ndemână
A cânta-n țară străină;
De mi-aș uita, țară sfântă,
Atuncea să-mi vie smântă
Și dreapta mea să uite
A schimba vierșul în lăute
Și să mi se prinză limba
De jinții / în grumaz/, jelindu-mi scârba!
De te-aș mai putea uita-te,
Ierusalime cetate,
Nainte de puteam spune
În pomene-n zile bune [...]*

2. [Verșul Bobotezei]

*[...] Iordan, râu[] frumos
Acolo veni Hristos.
Duhul Sfânt de la ceriu zboară,
Ca un porumb să pogoară
Apele să le sfințească
Pre noi să ne mântuiască.
Iar Ioan Botezătoriu,
Al pustii lăcuioriu,
Mai nainte să silește,
Pocăința o vestește:
Pre toți vrea să-i mântuiască
Și cu apă să-i stropească,
Să-i boteze în troiță,
În pravoslavnică credință.
Iară când sosi Hristos
Iordanul s-au întors
Înapoi, fugând în pripă,
Iar prorocul sta cu frică.
Hristos chemându-l la sine:
Vino, Ioane la mine
Vino acum și cutează
Și cu apă mă botează!
Atunci Ioan Botezătoriu
Și-nainte mergătoriu
Zisă, spăimântat, în sine:
Tu mă botează pe mine!
Că tu, neavând păcat,
Nu trebuiești botezat;
Nice nu m-am învățat
A spăla ce e curat;
Căci tare mă spăimântez,
Nu-ndrăznesc să te botez.
Eu sânt iarbă și țărână*

*Și-mi tremură a mea mână,
Tu ești foc ce mistuiești
Care și munții topești!
Cum de tine m-oi atinge?
Ci m-oi arde și m-oi frige!
Când Iordanul te-au văzut,
De frica ta s-au temut,
Și-au tras curgerile sale;
De frica puterii tale
Marea nu te-au suferit,
Ci de tine au fugit!
Cum să-ndrăznesc eu, stăpâne,
Să mă apropii de tine?
Fiind eu #
Cum mă voiu#
Atuncea Hr. grăind:
Vino Ioane, tăcând,
Asudă, tare oftează
Și în grabă mă botează!
Atunci dreptul Ioan,
Văzând gol, în Iordan,
Pe carele l-au știut
Și, până nu s-au născut
Din pânțele au săltat
Și săltând s-au închinat,
Acuma cere botez:
Oh tare mă spăimântez!
Atuncea prorocul blând
S-apropie, tremurând,
Cu mare frică și groază.
[El cu apă] îl botează
[Tă]ria ceriului, iată,
Văzutu-s-au deodată*

Și din ceriuri pogorând,
Ca un porumb, duhul sfânt,
Atuncea și auzind
Din ceriuri, de sus, grăind:
Acesta e cel iubit
Al meu fiu și proslăvit
Care prorocul Ioan

Amin!

3. Verș la morți

Ah, lume înșelătoare,
Toată ești amăjitoare,
Că, tocma când nu gândim,
Noi de tine ne lipsim!
Oricine se naște-n lume
– După cum scriptura spune –
Dintr-un bob crește-nverzește,
Oarecând se vestejește.
Precum floarea înflorește,
Vara bine mirosește
Iar toamna se vestejește,
Mai mult nu mai mirosește,
Așa și omul pățește:
Pân-la o vreme-nverzește
Mai apoi să vestejește
Și lumea o părăsește.
Jale și chin la om ieste
Când lumea o părăsește!
Când de toți să despărțește,
Oh, mare jale simțește!
Însă n-avem noi ce face
C-așa lui Hristos îi place:
Toți trebuie să murim
Prietenii să-i părăsim!
Că-n lume moartea-i mai mare
Și de nime frică n-are,
Nu i-i frică de-mpărați
Cu oaste încunjurați.
Că, îndată, cu ochi crunți,
Ne ia dintre cunoscuți
Și îndată și răpește
Fața i o vestejește;
Așa, vine fără veste
Moartea-ndată să ivește.
Tocma-n vremea dimineții
Mi-au ciontat firul vieții
Sâmbătă de dimineață
Moartea îmi veni în față
Și mi-au zis să mă gat iute
Să nu mai vorbesc mai multe.
Oh, dară, să socotim,
Puțin numai să gândim
Că toate-s deșertăciune,
Toate prav și putrejune.

Îl botează în Iordan.
Pre-acesta să-l ascultați
Toți cei ce vă botezați
În numele Sfintei Troiță
Ce iaste de o ființă
Căria i să cuvine
Laudă și-nchinăciune!

Omule, din pământ ești,
În el locaș dobândești!
Oh, moarte, cum ai venit
Ș-atâta m-ai chinuit!
Fără milă, fără frică
Ia-mă, ia-mă și mă strică,
Strică trupul cel frumos
În pământ întunecos!
Că destul am chinuit
Pân sufletul mi-au ieșit
Fie plătit drumul meu
Cu chinul ce-am răbdat eu!
Vai, vai, o, ce despărțire
Mișcătoare la simțire!
Maica mea cea întristată,
Maică, inimă stricată,
O, maică, dulcele meu,
Am gândit să te-ngrop eu.
Iată, eu acum pornesc
Și de toți mă despărțesc.
Oh, dulci frați, în dreptate
Rămâneți, cu sănătate.
Astăzi noi ne despărțim
În veci nu ne mai tâlnim!
O, vai, mult am chinuit,
Maică, suflete dorit,
Până vinere de seară,
Când veni moartea amară
Și ceream cu mare doriu
Să-mi dați ceva ca să moriu
Ca să nu mai chinuiesc
Văzând că nu mai trăiesc.
Ziua bună, maică dulce!
Fiica ta-n mormânt să ducă!
Vino să ne despărțim,
Că mai mult nu ne-ntâlnim!
Și voi frați, surori a mele,
Rămâneți în mare jale.
Veniți de-mi dați sărutare
Și cuvinte de iertare!

4. [Cele douăsprezece Vineri Mari]

[...] pre Adam și pre Eva din Rai în amiazăzi.

[A] **2-a Vineri Mare** iară este înaintea Blagoveșteniilor. Atuncea ucisă Cain pe fratele său Avel în ceasul al treilea din zi și fu o moarte, întâiu, pre pământ.

[A] **3-a Vineri Mare** iaste înaintea Paștilor. Atuncea răstigniră ovreii pre Domnul nostru Isus Hristos.

[A] **4-a Vineri Mare** iar înaintea Înălțării Domnului nostru Isus Hristos. Atuncea puternicul Dumnezeu au prăpădit 4 cetăți mari de pre lângă Iordan, Sodoma și Gomorra, Adama și Săvvoinul.

[A] **5-a Vineri Mare** iaste înaintea Rusaliilor, adică Sfânta Troiță. Atuncea prădară păgânii multe țări și izgoniră pe Acridie împărat preste mare și ajunseră la mare foamete, de mâncară carne de cămilă și de măgari și în loc de apă băură sînge de capre.

[A] **6-a Vinere Mare** este înaintea Nașterii Sfântului Ioan, Botezătorului Domnului nostru Isus Hristos. Atuncea mearsă Navuhodonosor împăratul Vavilonului de prădă Ierusalimul și pre Ieremia proroc; pentru aceea să mânia Dumnezeu pre Navuhodonosor împărat și-l pedepsi foarte rău cât îl făcu gigan sălbatec de umbla prin codri și prin munți de să hrănea cu jir și cu rădăcini, ca porcii, 7 ani de zile.

[A] **7-a Vinere Mare** iaste înaintea lui Sfântu Petru și Pavel, apostolii. Atuncea au trimis Dumnezeu pre Moise prorocul și pre Aaron preot în pământul Egiptului la faraon împărat ca să sloboază pre iidovi din robie. Și, neascultând de porunca lui Dumnezeu, au rănit Egiptul cu 10 băți mari.

[A] **8-a Vinere Mare** iaste înaintea Adormirii Preceștii. Atuncea să sculară turcii de prădară Galileea și zburară cu aripi ca zmeii și prădară pre mare până la Râm. Și merșeră și la Ierusalim, vrând Dumnezeu ca să ne pedepsim și împărățiră 900 de ani preste iidovi. Și era atuncea un împărat puternic ce-l chema Ludeon și să sculă cu toată puterea lui și bătu pe turci și-i scoase din Țara Savaotului; la Țara Idumeii carea îi zic acum Țara Tătărască.

[A] **9-a Vineri Mare** iaste înaintea Tăierii cinstului Cap al lui Ioan Botezătorul pentru Irodada, muiarea lui Filip, frățane-său.

[A] **10-a Vineri Mare** iaste înaintea Înălțării Sfintei Cruci. Atuncea Moisi proroc au despărțit Marea Roșie cu toiagul și au trecut de ceea parte cu israilitenii, iară pre Faraon l-au înecat în mare împreună cu toți egiptenii.

[A] **11-a Vineri Mare** iaste înaintea lui Stânt Andrei, întâiul chemat, Andrei, fratele lui Petru. Atuncea au adus Moisi prorocul cortul lui Dumnezeu prin Veseliilă, meșterul cel mare și au povățuit pre Israil prin pustie 40 de ani. Atuncea și Ieremia l-au luat din Ierusalim dinaintea lui Navuhodonosor și l-au dus la Muntele Sinai împreună cu chivotul și cele dintru el și le-au ascuns într-o peșteră până la a doua venire, la județul cel strașnic.

[A] **12-a Vineri Mare** iaste înaintea Nașterii Domnului nostru Isus Hristos. Atuncea au tăiat Irod 14.000 mii de coconi mici, pentru Isus Hristos, vrând să-l ucigă.

Deci viind Tarasie de afară, zis-au lui Elefterie să i le spue pre rând. Iar Lefterie începu a i le spune toate pre rând, precum arată; Iară Tarasie îndată cunoscă că i le-au spus fiul său Maleh și să umplu de mânie; și scoasă cuțitul și junghie pre fiul său Maleh – în veci să-i fie pomenirea. Și rămasără ovreii rușinați de legea lor, să fie mai mici.

Deci așa să știe tot omul ca să cinstească aceste **12 Vineri Mari** ce sânt preste an cu rugăciune și cu post, cu milostenie la cei săraci; să se ferească de împreunare trupească cu muierea lui întru aceste zile și să petreacă cu curăție; că de se va amesteca oricarele bărbat cu muierea lui trupește și vor zămisi coconi, aceia vor fi orbi sau ponivoși, muți și surzi și șchiopi și într-alte chipuri stricați și schimbați; și mânia lui Dumnezeu spre omul acela și întru toate câte are și agonisește; iară cine [...].

„TELEGRAFUL ROMÂN” TRANSLITERAT ȘI DIGITIZAT (IANUARIE–AUGUST 1853)

Dr. Constantin Ittu

Abstract: „*Telegraful Român*” Transliterated and Digitized (January-August 1853). The purpose of this paper is to understand better the political atmosphere and the everyday life on the Romanians in Transylvania through a recently published book about „*Telegraful Român*” the first uninterrupted Romanian journal until today. Being written in Romanian but with Cyrillic letters in its first ten years (1853-1863), the author of this recent book has transliterated in Latin alphabet and digitized the first eight months from its first issue year (January-August 1853). In this way, it becomes accessible to all those interested in reading and studying it.

Cuvinte cheie: *Telegraful Român*, Sibiu, jurnalismul secolului al XIX-lea, ziare românești transilvănene, Andrei Șaguna.

Key words: *Telegraful Român*, Sibiu, the 19th century journalism, Transylvanian Romanian newspapers, Andrei Șaguna.

Peisajul cultural sibian s-a îmbogățit cu o nouă apariție editorială pe care ne propunem să o analizăm într-un cadru oarecum mai vast, unul care să includă inclusiv coordonate istorice. Este vorba despre *Gazeta Telegraful Român o valoroasă moștenire informațională*, vol. I – transliterarea lunilor ianuarie – aprilie 1853, vol. II – transliterarea lunilor mai – august 1853, apare cu binecuvântarea ÎPS Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, coordonator: Dr. Rodica Maria Volovici, transliterare: Liliana Oprescu, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, Editura Andreiana, 2016.

Este cunoscut faptul că *Telegraful Român* – numele fiindu-i dat de chiar fondatorul său, Andrei Baron de Șaguna, din 1864 Mitropolitul Ortodox al Ardealului – este primul periodic în limba română de pe actualul teritoriu al României, cu apariție neîntreruptă din 1853. A fost precedat de alte câteva periodice, dar nici una dintre acestea n-a dăinuit fără întrerupere, cum este cazul publicației de care ne ocupăm acum. Astfel, în peisajul publicistic românesc transilvan întâlnim publicații precum *Gazeta de Transilvania*, cu suplimentul *Foie pentru Minte, Inimă și Literatură*, ambele publicate la Brașov din 1838 de George Barițiu. Prima dintre ele a dăinuit până în 1944 – cu alte cuvinte, 106 ani –, iar cea de a doua până în 1865 – mai precis, 27 de ani. O altă gazetă anterioară *Telegrafului Român* a fost *Organul luminării* – cu nume schimbat ulterior în *Organul național* – având apariție săptămânală în arcul cronologic al anilor 1847-1848, redactori fiind Timotei Cipariu și Aron Pumnul, iar locul apariției fiind Blaj¹. Nu trebuie uitate nici *Biblioteca Românească*, editată inițial la Buda în 1821 și, după o întrerupere de opt ani, între 1829-1834, tot în același oraș, și nici *Foia Duminicii*, o apariție efemeră², de câteva numere, la Brașov în 1837. Deși niciuna dintre publicațiile amintite nu a avut alura culturală ori forța de persuadare patriotică a *Telegrafului Român*, supranumit *patriarhul presei românești*, ele au fost, fiecare în parte și toate împreună, tribună/tribune de luptă pentru drepturi și libertăți naționale în favoarea românilor ardeleni³.

Or, acest rol de tribună politică a presei românești ardeleni ne îngăduie o incursiune în vremea generației de condeieri din perioada *neoactivismului* transilvan, generație care îi cuprinde pe cei născuți în arcul cronologic al anilor 1875–1885. Tinerii în discuție, care se vor grupa, deloc întâmplător, în jurul proiectului lui Paul Bănuț, în Budapesta anul 1902 – este vorba despre apariția revistei *Luceafărul* (1902-1945)⁴ – vor creiona o *tipologie a intelectualului transilvan* [definită ca fiind cea] a *scriitorului-redactor*⁵. Susținătorii lor din sfera politicului erau personalități de talia lui Partenie Cosma, iar din cea a bisericii, Nicolae Ivan, episcopul ortodox al Clujului, Miron Cristea, viitorul Patriarh, Roman Ciorogariu, episcopul ortodox al Oradiei. De altfel, programul celor de la *Luceafărul* privea cultura drept vectorul care activează orice proiect al vremii. Din această perspectivă, pentru ca ecuația păstrării identității să funcționeze, generația respectivă privea cultura ca pe acel ceva ce trebuie să se încarce de prerogativele politicului și invers. Ambele – cu alte cuvinte, cultura și politicul – au fost privite drept câmpuri care supraviețuiesc din permanentul transfer care se produce

¹ Lupăș 1926, p. 9.

² Am folosit deliberat sintagma *apariție efemeră*, nu cuvântul *efemeridă* deoarece în universul biblioteconomiei *efemeridele* sunt considerate acele lucrări, apariții de o singură foaie sau pagină, editate sau printate cu scopul de a fi folosite o singură dată, cum ar fi invitațiile la teatru, la vernisaje de expoziții, programul unui concert (Ittu 2008, p. 47).

³ Silvestri 2005, p. 8.

⁴ *Luceafărul* a apărut la Budapesta, bilunar (1 iul. 1902 - 1 oct. 1906), la Sibiu (15 oct. 1906 - 3 dec. 1911), săptămânal (1 ian. - 15 nov. 1912) și din nou bilunar (16 nov. 1912-15 aug. 1914), lunar la București (1 ian. 1919 - aug.-sept. 1920), la Sibiu (ian.-febr.-mart. 1934-sept. 1939); (<http://dspace.bcucuj.ro/handle/123456789/7108> accesat 19. 06. 2017).

⁵ Dăncilă 2012, p. 5.

între ele. Tangenta care unește cele două câmpuri, în cazul de față, prin maniera explozivă de manifestare a celor de la *Luceafărul*, a fost presa⁶.

Revenind la istoricul *Telegrafului Român*, se cuvine precizat faptul că Andrei Șaguna s-a gândit la editarea unui ziar în limba română încă din 1846, anul în care a venit la Sibiu ca episcop-vicar. Începuturile au fost descurajante, dar arhiereul nu s-a dat bătut. Demersul reușit a fost cel din 30 octombrie 1850, când viitorul mitropolit baron a înaintat o petiție principelui Carl zu Schwarzenberg, guvernatorul Transilvaniei, înalt demnitar aflat în bune relații cu Șaguna⁷.

Cât privește conținutul ziarului, în petiția adresată supremului for polițienesc se arăta că acesta ar urma să prezinte știri politice, dar se va ocupa mai pe larg de chestiuni industriale, comerciale și literare. Nu vor lipsi, desigur, temele de natură religioasă, de spiritualitate creștină, de organizare și viață bisericească din Transilvania, din Principate, din Europa și chiar din toată lumea – promitea Șaguna. Respingerea unei asemenea cereri ar fi fost nejustificată atâta vreme cât înaltul ierarh nu pretindea niciun ajutor material, el însuși și instituția pe care o reprezenta fiind în stare să susțină apariția unui asemenea ziar, nelipsind nici oamenii potriviți care să-și asume responsabilitatea muncii redacționale. În 15 decembrie 1852, episcopul a primit, în sfârșit, răspuns favorabil din partea guvernatorului zu Schwarzenberg.

La numai cinci zile după aceea, el încheia un contract cu Aaron Florian, căruia îi încredința sarcina de *redactor responsabil*. Istoricul, pedagogul, ziaristul și patriotul Aaron Florian a făcut parte dintr-o familie preotească din satul Rod (județul Sibiu), fiind născut la 21 ianuarie 1805, în casa preotului ortodox Ioan Florian, care s-a străduit să dea fiului său o educație aleasă. A urmat cursurile școlii primare la Sibiu, gimnaziul la Blaj, după care a continuat studii de Istorie și Latină la Universitatea din Pesta⁸.

Al doilea redactor al *Telegrafului Român* a fost Pavel Vasici, publicist și scriitor care, după studiile primare și secundare la Timișoara, Seghedin și Oradea, a urmat Facultatea de medicină din Pesta, unul dintre primii doctori în medicină din Ardeal. A avut și activitate pedagogică, contribuind, în calitate de referent școlar și sanitar, precum și de consilier al școlilor ortodoxe, la ridicarea nivelului de predare în învățământul românesc din Ardeal⁹. Nota pe care Pavel Vasici o va imprima *Telegrafului Român* va fi aceea a unui organ de presă iluminist, cu aplecare spre popularizarea cunoștințelor din economie, comerț, științele naturii, artă, pedagogie, medicină și literatură.

Publicația a fost gândită ca o gazetă politică, industrială, comercială și literară, care să ajungă la inimile și mințile românilor din Ardeal și de dincolo de fruntariile lui, *aducând „un licăr de speranță și de bucurie, un sentiment de noblete și de dragoste față de valorile perene ale culturii române și ale spiritualității ortodoxe”*¹⁰. Ziarul urma o linie publicistică oarecum clasică, în sensul că apăreau articole de fond, comentarii, știri din monarhia austriacă, precum și din Europa, unde, chiar dacă prioritate aveau știrile din Ardeal, nici cele extracarpătice nu lipseau. Subiectele erau dintre cele mai diverse, de la agricultură – sau *economia de câmp* cum era ea numită – despre cărțile tipărite la români, despre meserii, educația copiilor și starea școlilor, despre arte sau, cum găsim în paginile gazetei, despre *măiestriile cele frumoase*. În plus, tot așa, de la primele numere ale *Telegrafului Român*, editorii au încercat să-și obișnuiască cititorii cu subiectul complex al tipăriturilor în limba română. În acest scop ei au creat rubrica-serial *„Ce s-a scris și s-a tipărit până acum pentru poporul român?”*

De altfel, o selecție din titlurile primului an al apariției ne arată preocupările și temele majore ale publicației: *Artile seu măiestriile cele frumoase; Bola strugurilor; Călătoria. Orientațiunea. Despre plante; Causa orientale; Causa Orientului după ocuparea Principatelor și după nota din urmă a lui Neselrode; Constantinopole; Cultura poporului în Galiția; Cursul banilor la Viena; Depeșele telegrafice; Înștiințare; Întâmplări de zile; Literariu. Ce s-a scris și s-a tipărit până acum pentru poporul român?; Literariu. Românul în privința muzicii, picturii (zugrăvirei) sau poeziei lui; Românul în privința picturii (zugrăvirei); Sinodul grecesc; Situațiunea în Constantinopole; Știri din Austria, Banat, Bavaria, Berlin, Belgrad, București, Copenhaga, Dresda, Elveția, Grecia, India, Haga, Cina/China/Hina, Asia; Belgii; Besica Bai; Țara Românească și Moldavia; Traducerea Fermanului; Trebile în Turcia; Turcia luată din privința militară; Varietăți; Zurnalele; etc. etc. Fără a dori să strivească corola de minuni a lumii (Lucian Blaga), publicația își informează cititorii despre cele mai noi descoperiri ale tehnicii. Un singur exemplu: *„cu adevărat este mare și minunată aflarea acului magnetic, a prafului de pușcă, a ceasornicului, a tipografiei, a telescopului, a balonului, a puterii aburului, și a o mie alte asemenea cu care se fălește spiritul omenesc; dar nici una nu se pare a stărce mirare mai adâncă decât aflarea Telegrafului electro-magnetic, care cu iuteala fulgerului, prin aer, prin pământ și pe sub mări, aduce știri dela o margine a pământului la cealaltă”*¹¹.*

⁶ Dăncilă 2012, p. 7.

⁷ Grimm 1861, p. 12, 20, 34.

⁸ Petian 2016, p. 19.

⁹ Cordoș, Theodor 1967, pp. 561–580.

¹⁰ Oprescu 2016, *passim*.

¹¹ Gazeta 2016, p. 5.

Sub aspect tehnic, ziarul a apărut având titlul scris cu caractere latine și cu textul / textele în română cu caractere chirilice – aceasta pe parcursul unei decade, până în 1863, după care tot ziarul a apărut cu litere latine. Prin intermediul unui arc peste timp aflăm că „din încredințarea și cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Mitropolit Laurențiu, a fost lansată la 12 februarie 2013 și varianta on-line a publicației șaguniei, *Telegraful Român*”. Vom aborda, în continuare, subiectul prin intermieniul a trei concepte filosofice: *trecut*, *non-spațiu* și *spațiu*, deliberat inegale între ele.

Trecut: noțiunea filosofică de *trecut*, care „este constituită din elemente extrem de eterogene sub raport ontologic”. Aici operăm cu două concepte, unul dintre ele fiind *de atunci*, iar celălalt fiind *fostitate*. Primul este fixat nu în sens de prezent, ci în cel al unei durate care ține până în prezent. Altfel exprimat, *de atunci* trimite la precedent, la anterior, însă îl fixează ca fiind ceva ce (mai) ține până „acum”. În schimb, *fostitate* sugerează ceva încheiat, ceva ce a fost, ceva ce nu mai ține de prezent¹².

În lumina celor de mai sus, privim istoria Imperiului Habsburgic în lumina unor evenimente petrecute aproximativ în jurul anului de apariție *Telegrafului Român*. Astfel, Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană fiind lichitat în 1806, sub loviturile bonapartiste, Monarhia Habsburgică se va regăsi – cel puțin între 1806 și 1867 – într-o altă expresie politică, cea a Imperiului Austriac (*Kaisertum Österreich*); Imperiul a pierdut Lombardia în 1859, respectiv Veneția în 1866, în favoarea regatului Italiei. Ultimul a fost, de altfel, anul în care Monarhia Dunăreană a cunoscut înfrângerea în fața Prusiei în *războiul de șapte săptămâni*; pe plan extern, rezultatul a fost eșecul Austriei de a unifica lumea germană, pierzând hegemonia în favoarea Prusiei, iar pe plan intern, apariția Dualismului Austro-Ungar din 1867. Transilvania va experimenta o perioadă neoabsolutistă (1849-1860), urmată de epoca regimului liberal (1860-1866) și succedată de dualismul Austro-Ungar (1867-1918).

Non-spațiu: una dintre caracteristicile ființelor umane este crearea, respectiv menținerea legăturilor sociale, legături care joacă un rol activ nu numai ca ajutor mutual, ci sunt și vectori ai cunoașterii, ai afectivității reciproce. Provoacă lumii de azi au dus la apariția conceptului de *non-spațiu*, ca opus celui de *spațiu*. Creatorul conceptului, Marc Augé, afirmă că *non-spațiul* este reprezentat de varietatea mijloacelor moderne de transport, de mall-uri, hipermarket-uri, lanțurile hoteliere, de internet chiar. În acest *non-locuri* oamenii nu se identifică – sau nu reușesc să se identifice – cu ei înșiși, deoarece nu își petrec acolo viața, ci timpul¹³.

Și pentru că tot am amintit internetul, specialiști în comunicare media afirmă că astăzi, mai mult decât oricând, odată cu rapida răspândire a smartphonurilor și tabletelor, s-a creat cadrul pentru ca relațiile interumane să fie activate, cultivate și menținute prin intermediul tehnologiilor avansate (ICTs – *Information and Communication Technologies*). În acest sens, din moment ce se afirmă că „oamenii nu sunt conectați la gadget-uri¹⁴, ci se conectează între ei”, se poate spune că trăim într-un ev al „individualismului de rețea/ networked individualism”¹⁵.

Spațiu: arătam mai sus că în *non-spațiu* ne petrecem timpul, nu viața. Surprinzător sau nu, din punctul nostru de vedere, un element definitoriu al *spațiului*, al locului unde ne raportăm la viața noastră este biblioteca. Nu dintr-un considerent ingenuu – ca să nu spunem naiv –, care ar presupune că oamenii stau mai mult în bibliotecă decât în automobilul propriu sau la mall, ci pentru simplul fapt că în bibliotecă viața noastră se împletește cu viața altora. Se împletește cu viețile autorilor cărților, studiilor, articolelor pe care le solicităm pentru citit, fie că respectivii ne sunt contemporani, fie că, deși gloria lor pare a fi eternă, sub raport biologic, ei nu mai există, nu mai trăiesc.

Iar atunci când vine vorba despre biblioteci, se pot face o serie de clasificări, unele mai interesante decât altele. Noi, în aceste rânduri, ne îngăduim o clasificare *sui-generis*, una duală, în biblioteci clasice, fără facilități digitale, și biblioteci digitale. În prima categorie întâlnim binomul *carte-obiect fizic* versus *cititor-prezență fizică*. În biblioteca digitală avem de-a face cu un alt raport: *consumator de informație* versus *informație digitală*. În biblioteca numită clasică apar două niveluri de cenzură non-nocivă. Prima este *cenzura subiectivă*, de genul: „vă sugerez să luați cartea X, nu publicația Y, deoarece este mai apropiată preocupărilor dvs. din acest moment”. Și este firesc să fie așa, deoarece bibliotecarul sau muzeograful îi aduce cititorului exact acel obiect fizic – numit carte, periodic, revistă sau ziar – pe care l-a solicitat acesta. A doua formă este *cenzura obiectivă*, în formula: „regret, dar cartea solicitată a fost deja împrumutată”.

În schimb, într-o bibliotecă digitală, nu cititorul-prezență fizică este reperul, ci *consumatorul de informație*, care, având posibilitatea de a accesa informația de oriunde – de acasă, de la birou, din tren, prin intermediul mijloacelor digitale – este „prezent” în bibliotecă 24 ore / 7 zile pe săptămână. Trecând de la general la particular și ținând seama de titlul excursului nostru, menționăm, spre final, că Biblioteca digitală a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu găzduiește

¹² Kiraly 2001, p. 216.

¹³ Ittu 2017, p. 86; Augé 1995, p. 101.

¹⁴ Termenul a fost vehiculat pentru prima oară la începutul secolului al XIX-lea, fiind folosit pentru a indica un dispozitiv mai aparte, pentru care nu exista o denumire standard. După toate probabilitățile, sursa a fost cartea lui Robert Brown, *Spun-Yarn and Spindrift*, apărută în 1886 (Holland 1918, p. 62; Martin 2012, p. 248).

¹⁵ Chan 2015, p. 3.

materiale digitizate (scanări) ale *Telegrafului Român* din anii 1864-1881; 1887-1888, precum și, iar acest aspect a făcut obiectul studiului nostru, transliterări ale lunilor ianuarie - august 1853 din aceeași gazetă.

După cum am precizat în rândurile de mai sus, în primii zece ani *Telegraful Român* a avut doar titlul scris cu litere latine, în schimb, întreg conținutul gazetei a fost scris în românește cu grafie chirilică. Transliterarea despre care vorbim în aceste rânduri le oferă posibilitatea celor interesați, dar mai puțin familiarizați cu alfabetul chirilic, să obțină informația direct de la sursă, prin intermediul paginilor transliterate.

Nu este mai puțin adevărat că, privind spre un areal cultural mai vast, se cuvine menționat faptul că de la 1 ianuarie 2007, limba română și-a schimbat statutul în raport cu celelalte limbi ale țărilor din componența Uniunii Europene, valorificând astfel și concluziile studiilor lingvistului suedez Alf Lombard privind româna și limbile europene. Cercetătorul (1902-1996, membru corespondent al Academiei Române din 1947)¹⁶ a constatat că limba noastră este una dintre marile limbi europene, atât din punctul de vedere al numărului de vorbitori, cât din cel al importanței sale în planul comunicării culturale, vorbitorii acesteia fiind împrăștiați pe mai multe continente, dar având majoritatea în România¹⁷.

Bibliografie

- Anghel 2002-2003 – Ioana Anghel, *In Memoriam Alf Lombard. O sută de ani de la naștere*, în „Dacoromania”, S. N., VII-VIII, 2002-2003, Cluj-Napoca, p. 301-305.
- Augé 1995 – Marc Augé, *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, London, New York, 1995.
- Chan 2015 – Michael Chan, *Multimodal Connectedness and Quality of Life: Examining the Influence of Technology Adoption and Interpersonal Communication on Well-Being Across the Life Span*, în „Journal of Computer-Mediated Communication”, Vol. 20, Issue 1, January 2015, p. 3–18.
- Cordoș, Theodor 1967 – Nicolae Cordoș, Pompiliu Theodor, *Activitatea economică a doctorului Pavel Vasici*, în „Acta Musei Napocensis”, IV, 1967, p. 561–580.
- Dăncilă 2012 – Andreea Ioana Dăncilă. *Elite culturale românești în Transilvania în prima perioadă a secolului al XX-lea*, Cluj-Napoca, 2012.
- Gazeta 2016 – *Gazeta Telegraful Român o valoroasă moștenire informațională*, vol. I, 2016.
- Grimm 1861 – Josef Ritter von Grimm, *Carl Fürst zu Schwarzenberg Gouverneur von Siebenbürgen*, 1861.
- Holland 2016 – Norah M. Holland, *Spun-Yarn and Spindrift*, London, Toronto, New York, 1918.
- Ittu 2008 – Constantin Ittu, *Vademecum bibliologic*, Sibiu, Alba Iulia, 2008.
- Ittu 2017 – Constantin Ittu, *Instantia crucis*, Sibiu, 2017.
- Kiraly 2001 – Istvan Kiraly, *Fostitate și Trecut*, în „Fenomenologia existențială a secretului – Încercare de filosofie aplicată” [Pitești], 2001, p. 197–228.
- Lupaș 1926 – Ioan Lupaș, *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardeleni*, Sibiu, 1926.
- Martin 2012 – Meredith Martin, *The Rise and Fall of Meter. Poetry and English National Culture 1860–1930*, Princeton & Oxford, 2012.
- Opreșcu 2016 – Liliana Opreșcu, *Telegraful Român cea mai longevivă gazetă autohtonă* în „Ziarul Lumina”, 15 ianuarie 2016, <http://ziarulumina.ro/telegraful-roman-cea-mai-longeviva-gazeta-autohtona-108560.html> (accesat: 20. 06. 2017)
- Petian 2016 – Michaela Petian, *Telegraful Român în lupta pentru apărarea limbii române (1853–1900)*, Iași, 2016.
- Rusu 2009 – Mina-Maria Rusu, *Competența de comunicare. Perspective de abordare*, în „Revista Limba Română”, nr. 11-12, anul XIX, 2009, p. 124-137.
- Silvestri 2005 – Artur Silvestri, *Cuvinte pentru urmași*, București, 2005.

¹⁶ Anghel, 2002-2003, pp. 301-305.

¹⁷ Rusu 2009, p. 124.

DATE REFERITOARE LA PREDAREA GIMNASTICII ÎN ȘCOLILE DIN TRANSILVANIA SECOLULUI AL XIX-LEA

Drd. Dionisie Vladimir Turcu
Dr. Dionisie Marian Turcu

Abstract. *Data relating to the gymnastics teaching in the 19th century of Transylvanian's schools. A series of works from the last century have approached the important role of gymnastics in the complex education of students. An optimum development of the individual could only be achieved by the inclusion of physical exercise. All the progressive ideas of those who have studied at Western universities, and came back, struck the conservatism of Transylvanian society. At first seen as an unnecessary and pointless activity, held afternoon off course, gymnastics finally finds its place in the curriculum as a compulsory discipline.*

Cuvinte cheie: *gimnastică, școală, exerciții, sală, aparate, învățământ*

Key words: *gymnastics, school, exercise, gym, equipment, education*

Introducere. Primele proiecte de statut legate de înființarea unui gimnaziu la Brad, datează din anii 1863 și 1864, însă aprobarea lor întârzie să apară¹. Statutele gimnaziului din Brad, au fost elaborate în conformitate cu legislația din anul 1868 de o comisie formată din protopopul Moise Lazăr, dr. Iosif Hodoș, G. Secula, I. Groza, protopopul Hălmașului și Tobia Mihailovici.

Proiectul de înființare a fost aprobat de Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor, la intervenția mitropolitului Andrei Șaguna. El era compus din 8 capitole și 53 de paragrafe și a fost redactat în limba română și maghiară.

Material și metodă. Metodele de cercetare folosite sunt reprezentate de studiu bibliografic cu privire la educația fizică din Transilvania și a fost realizat în Arhivele de stat din Sibiu, Biblioteca Astra, Biblioteca Brukenthal și Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. De asemenea, au fost consultate resursele bibliografice pe tema aleasă la bibliotecile din Blaj și Alba Iulia.

Cuprins. În conformitate cu statutele, în programa de învățământ a gimnaziului erau prevăzute următoarele obiecte: religia, limbile (română, latină, greacă, maghiară, germană), geografia, istoria, matematica, istoria naturală, fizica, filozofia, caligrafia, desenul, cântul și gimnastica.

Corpul profesoral împărțea obiectele pe clase și orele între profesori, după care le înainta consistoriului în vederea aprobării.

Deoarece clădirea școlii era amplasată în centrul orașului existau unele neajunsuri precum zgomotul străzii și lipsa unei curți pentru destinderea elevilor în pauze și desfășurarea orelor de educație fizică².

S-au deschis pe rând: în 1869/70 clasele I-II, în 1870 clasa a III-a gimnazială și în 1871/2 clasa a IV-a gimnazială³. Patronii gimnaziului au fost Sfântul Constantin și Elena. Gimnastica a fost introdusă la Brad, abia în anul școlar 1881/2. Odată cu legea pentru școlile secundare XXX/1883, se introduce un plan de învățământ uniform în țară și se instituie comisari ministeriali pentru controlul învățământului în școlile confesionale. Spre exemplu, cu prilejul controlului efectuat în anul școlar 1884/5, comisarul I. Elischer se declară mulțumit de modul cum se desfășoară instrucția, dar constată unele lacune în cazul edificiului (săli prea joase, lipsa unui pavilion de gimnastică), la muzee, la numărul și salariile profesorilor, la calificarea profesorilor în conformitate cu articolul de lege⁴.

Pentru desfășurarea orelor de gimnastică pe timpul iernii, s-a construit la Brad în 1890 un pavilion modern, amplasat la 200 m distanță de gimnaziu. Construcția edificiului a costat 4174 fl. fără pământ, deoarece acesta a fost donat de către biserica greco-ortodoxă din localitate. De aranjarea sălii s-a ocupat în 1892 I. Plaschkowitz din Viena de la care s-au procurat 194 aparate necesare pentru gimnastică, în schimbul sumei de 935 fl. și 18 cr. Dimensiunea pavilionului era de 17,8 m x 7,35 m = 130,83 m²; înălțimea era de 6,4 m, avea o ușă cu două aripi și șase ferestre a 2,4 m x 1,35 m = 3,24 m².

¹ A XX-a Programă 1896, p. 5.

² Lazăr 2002, p. 266-274.

³ A XIX-a Programă 1895, p. 25.

⁴ Radu 1920, p. 139-143.

O tindă (4,9 m x 4 m = 19,6 m²) existentă lângă pavilion, servea ca garderobă a elevilor. Institutul gimnazial și pavilionul de gimnastică erau evaluate la suma de 30.000 fl. și erau asigurate contra focului la Societatea de asigurare mutuală „Transilvania” din Sibiu⁵.

Gimnastica este propusă între celelalte discipline de studiat la clasele III și IV normale ale gimnaziului din Brad în anul școlar 1876/7. La clasele gimnaziale III-IV erau doar două discipline extraordinare (cântul și caligrafia) dar la școala normală (clasele III-IV), gimnastica apare între cele 13 discipline propuse⁶.

În anii școlari 1878-1881 ea apare în cadrul studiilor extraordinare (caligrafia, cântul și gimnastica) și urma să fie predată câte două ore/săptămână, cu toate patru clasele gimnaziale. Erau prevăzute exerciții libere corporale și diferite exerciții la aparatele de gimnastică. La școala normală, clasele I-II împreună cu școala populară aveau câte o oră/săptămână de gimnastică, iar clasele III și IV câte o oră separat. Între profesorii de gimnastică se menționează Nicolau Mărgineanu și Petru Rimbașiu. Notarea la această disciplină se făcea cu cifre de la 1-4: 1 = distinsu, 2 = bine, 3 = suficientu și 4 = nesuficientu⁷.

În 1894, cadrele didactice au înființat o formație de 12 călușeri, conduși de vătaful Petru Rimbașiu, învățând Călușorul și Bătuta. Din veniturile obținute în urma unor spectacole ei au achiziționat 13 costume de călușeri. Scopul acestei formații era să se dezvolte într-o uniune de gimnastică și cântări⁸.

În anul școlar 1895-7, gimnastica era predată de către Ioan Radu, Vasile Boneu și Ioan German. La clasa a I-a gimnazială trebuiau să se predea câte două ore de gimnastică/săptămână. Acestea constau din „*eserciții militari, poziția, privirile, salutarea, întorcerea, esercitarea membrelor corpului, a corpului liber și cu greutate, mersul în paș comun și iuțit, în fugă lină și iuțită, în șir simplu și dublu. Cațărarea pe funii și rude*”.

În clasa a II-a gimnazială era prevăzut același număr de ore pe săptămână. Se preconizau „*exerciții militare, formarea de șir patruplu, stând și în marș evoluțiuni diferite. Formarea de cete în linie desvoltată, formarea de colane etc. Deprinderi cu rudele, eserciții la jugul flotant, sărituri, etc.*”.

Pentru clasele III-IV gimnaziale, în orele afectate gimnasticii se realizau „*eserciții militari, deprinderi diferite la sulul dintre stâlpi, pe sulul cu funii, pe paralele, deprinderi la jugul flotant cu greutate, trântă emulară și fugă*”. În ceea ce privește clasele III și IV normale, exercițiile fizice erau similare, însă aveau afectate doar câte o oră/săptămână⁹.

În anul școlar 1906/7, Mihail Stoia era învățător ordinar definitiv, preot și instructor de gimnastică și cânt. El a propus religia la clasa a I-a gimnazială, gimnastica și cântul la clasele I-IV, caligrafia la clasa a I-a și a II-a gimnazială, limba română, cânt și gimnastică în școala primară.

Clasa a I-a gimnazială avea 3 ore de gimnastică. Exerciții libere de pozițiuni, exerciții cu brațele, de marș, de fugă și de asalt. Exerciții de ordine. Formarea rândurilor de front și de flanc. Formarea rândurilor de 2, 3 și de 4. Contramarșul. Cercul. Exerciții la aparate. Săritul înalt și departe pe loc și cu avânt. Exerciții la paralele, la rude, funii și la scări. Jocuri gimnastice. Exerciții similare se preconizau și pentru clasa a II-a gimnazială cărora le erau afectate 3 ore. Clasa a III-a gimnazială avea câte 2 ore/săptămână de exerciții libere de ordine și la aparate, iar clasa a IV-a 3 ore¹⁰.

Un Regulament disciplinar cu privire la comportamentul elevilor gimnaziului din Brad a fost publicat în anul școlar 1904/5. Art. VIII preciza că „*Edificiile gimnaziului: gimnaziul și gimnastica sunt templul, unde studenții diligenți și cu purtare bună își luminează mintea [...] își dezvoaltă și întărește corpul*”. Art. XIX era la fel de explicit: „*Ori-ce jocuri se petrec numai în aer liber și când e posibil sub supravegherea maestrului de gimnastica*”¹¹.

În aprilie 1908, gimnaziul de la Brad a fost inspectat de Adámy Gyula, profesor gimnazial de gimnastică în Budapesta, în calitate de delegat ministerial. În conferința lui din 23 februarie, el s-a arătat încântat de calitatea și metoda urmată la această disciplină¹².

În anul școlar 1910/11, Mihail Stoia a fost instructor de gimnastică și cânt la gimnaziul din Brad. Pe atunci, colecția acestei discipline cuprindea 176 de aparate în valoare de 1874 cor¹³. Valoarea colecției de gimnastică va ajunge în anul școlar 1916/17 la 1989 cor. 72 fil.¹⁴.

În timpul Primului Război Mondial, sala de gimnastică a fost pusă la dispoziția detașamentului de jandarmi din localitate, în vederea desfășurării orelor de instrucție¹⁵.

⁵ A XX-a Programă 1896, p. 15-16.

⁶ I-a Programă 1877, p. 3-46.

⁷ II-a Programă 1878, p. 3-22; III-a Programă 1879, p. 3-14; V-a Programă 1881, p. 3-11.

⁸ Radu 1920, p. 56.

⁹ A XX-a Programă 1896, p. 3-62; A XXI-a Programă 1897, p. 3-52.

¹⁰ Anuarul XXXI 1907, p. 1-40.

¹¹ Anuarul XXIX 1905, p. 11-13.

¹² Anuarul XXXII 1908, p. 3-47.

¹³ A XXXV-a Programă 1911, p. 1-39.

¹⁴ Anuarul XLI 1917, p. 15.

¹⁵ Anuarul XL 1916, p. 46.

Din 7 februarie 1917, instructorul de gimnastică M. Stoia fiind bolnav și apoi concediat, pe tot parcursul anului școlar orele dedicate acestei discipline au fost ocupate cu alte obiecte. Mihai Stoia va activa ca instructor de gimnastică la gimnaziul din Brad, între 1898-1919¹⁶.

Cercetările teoretice privind apariția gimnasticii ca obiect de predare de sine stătător în cadrul școlilor din Transilvania, indică existența unui „*Judi magister*” la Liceul român din Beiuș (1836-1837), dar apariția educației fizice în planul de învățământ al școlilor s-a făcut abia în anul 1868, la Oradea, și în 1883, la Beiuș. În schimb, la Școala Civilă Greco-Catolică de fete din Beiuș, gimnastica a fost prevăzută încă de la înființare (1896)¹⁷.

Planul de învățământ apare definitivat abia în anul 1903 și conținea pe lângă numeroasele discipline (igienă, geografie, caligrafie, desen etc.) și gimnastica, câte două ore/săptămână la cele patru clase¹⁸. Gimnasticii îi sunt afectate același număr de ore și în planul de învățământ din anul școlar 1915-16. De acum se va pune tot mai mult accent pe excursii și lecțiile în natură. În fiecare an școlar, sub conducerea cadrelor didactice, elevii întreprindeau excursii în zonele învecinate sau pe un itinerar mai lung. Spre exemplu, în anul 1910 s-a organizat o excursie cu itinerariul: Arad-Deva-Săliște-Sibiu-Rășinari-Brașov-Predeal-Teiuș-Arad.

Începând cu secolul al XIX-lea, educația fizică va pătrunde treptat în programa învățământului din Transilvania. Odată cu publicarea planului pentru gimnazii și școlile reale din Austria (septembrie 1849), școlile medii ale populației germane din Transilvania au fost reorganizate, iar gimnastica a fost introdusă ca obiect facultativ, alături de muzică și desen. În funcție de posibilitățile locale, putea fi introdus și ca obiect obligatoriu. Importanța acestei discipline este justificată, dacă avem în vedere poziția Consistoriului superior al bisericii evanghelice din Transilvania, ce înaintea o notă delegatului Ministerului Cultelor și al Învățământului din Transilvania în vederea reorganizării gimnaziilor și a școlilor reale. Aici se subliniază cerința ca gimnastica, muzica și desenul să devină obiecte obligatorii.

Astfel, școlile săsești din orașele transilvănene au avut un merit deosebit în cultivarea practicării gimnasticii, în jurul anului 1848. Acest fapt este observat și de publicistul austriac Hermann Wagner, care constată că în Austria existau doar încercări izolate în introducerea gimnasticii în școli. El a subliniat „*că sașii din Transilvania au cultivat gimnastica la școli încă înainte de 1848*”¹⁹.

În ciuda acestui demers, gimnastica rămâne în continuare ca obiect facultativ în școlile medii săsești.

Urmând exemplul școlilor săsești, la inițiativa Mitropolitului Andrei Șaguna, și în cadrul școlilor românești gimnastica a fost introdusă ca disciplină de învățământ în programa școlară, la punctul 10.

Concluzii. Se observă o importanță deosebită acordată gimnasticii, fapt susținut atât de construirea unui pavilion special dar și creșterea numărului de aparate sportive la Gimnaziul Greco – oriental din Brad. Vizitele comisarilor școlari de-a lungul timpului la gimnaziul din Brad au urmărit îndeaproape derularea activităților școlare din sala de gimnastică a gimnaziului din Brad. Apariția educației fizice în planul de învățământ al școlilor s-a făcut abia în anul 1868 la Oradea, în 1883 la Beiuș și în 1896 la Școala Civilă Greco-Catolică de fete din Beiuș.

Bibliografie

- I-a Programă 1877 – I-a Programă a Gimnaziului public gr. or. român din Brad pe anul școlastic 1876/7*, Sibiu, 1877, p. 3-46.
A II-a Programă 1878 – A II-a Programă a Gimnaziului publicu romanu greco-orientalu din Bradu pe anulu școlasticu 1877/8, Sibiu, 1878, p. 3-22.
A IV-a Programă 1879 – A IV-a Programă a Gimnaziului publicu romanu greco-orientalu din Bradu pe anulu școlasticu 1878/9, Sibiu, 1879, p. 3-14.
A V-a Programă 1881 – A V-a Programă a Gimnaziului publicu romanu greco-orientalu din Bradu pe anulu școlasticu 1880/1, Sibiu, 1881, p. 3-11.
A XIX-a Programă 1895 – A XIX-a Programă a Gimnaziului public gr. or. român din Brad pe anul școlastic 1894/5, Sibiu, 1895, p. 25.
A XX-a Programă 1896 – A XX-a Programă a Gimnaziului public gr. or. român din Brad pe anul școlastic 1895/6, Sibiu, 1896, p. 5.
A XXI-a Programă 1897 – A XXI-a Programă a Gimnaziului public gr. or. român din Brad pe anul școlastic 1896/7, Sibiu, 1897, p. 3-52.
A XXXV-a Programă 1911 – A XXXV-a Programă a Gimnaziului public gr. or. român din Brad pe anul școlastic 1910/1911, Sibiu, 1911, p. 1-39.
Anuarul XXIX 1905 – Anuarul XXIX al Gimnaziului roman Greco-oriental din Brad și al școalei elementare anexate gimnaziului pe al 36- lea an școlar 1904/5, Sibiu, 1905, p. 11-13.

¹⁶ *Anuarul XLI* 1917, p. 6.

¹⁷ *Todan* 1968, p. 58.

¹⁸ Popeangă, Găvănescu, Țircovnicu 1964, p. 123.

¹⁹ Heitz 1965.

- Anuarul XXXI 1907 – *Anuarul XXXI al Gimnasiului roman Greco-oriental din Brad și al școalei primare anexate acestuia pe al 38-lea an școlar 1906/7*, Sibiu, 1907, p. 1-40.
- Anuarul XXXII 1908 – *Anuarul XXXII al Gimnasiului roman Greco-oriental din Brad și al școalei primare anexate acestuia pe al 39-lea an școlar 1907/1908*, Sibiu, 1908, p. 3-47.
- Anuarul XL 1916 – *Anuarul XL al Gimnasiului roman greco-oriental din Brad și al școalei primare anexate acestuia pe anul școlar 1915/16*, Sibiu, 1916, p. 46.
- Anuarul XLI 1917 – *Anuarul XLI al Gimnasiului roman greco-oriental din Brad și al școalei primare anexate acestuia pe anul școlar 1916/17*, Sibiu, 1917, p. 3-31.
- Heitz 1965 – F. Heitz, *Contribuții la istoria educației fizice a populației germane din Transilvania*, Lucrare de diplomă, I.C.E.F. București, 1965.
- Lazăr 2002 – I. Lazăr, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883)*, Cluj-Napoca, 2002.
- Popeangă, Găvănescu, Țircovnicu 1964 – V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țircovnicu, *Preparandia din Arad*, București, p. 123, 1964.
- Radu 1920 – I. Radu, *Monografia gimnaziului româno gr. or. din Brad - scrisă din incidentul jubileului de 50 de ani al gimnaziului*, Orăștie, 1920.
- Todan 1968 – I. Todan., *Din istoricul educației fizice școlare*, în „Educație Fizică și Sport”, 8, 1968.
- Todor 2008 – R. Todor, *Educația fizică în Transilvania de-a lungul istoriei*, Teză de doctorat, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2008.
- Turcu 2004a – D.M. Turcu, *Educația fizică în Transilvania din secolul XV până la cel de-al doilea război mondial*, Sibiu, 2004.
- Turcu 2004b – D.M. Turcu, *Educația fizică în Europa din secolul XV până sfârșitul secolului XIX*, Sibiu, 2004.

ASPECTE PRIVIND DREPTURILE FEMEILOR ÎN LEGISLAȚIA ROMÂNEASCĂ DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Adrian Ierulescu

Abstract: *Issues On Women's Rights In The Romanian Legislation From The Beginning Of The 19th Century.* The current approach is useful for a feminist study to know the laws and especially the reasons that have been developed by these laws and their implications in social mentality. I chose to analyze the sources of law before the Union of Principalities and the creation of modern Romania. There were European legislative influences in Moldovan and Wallachian codices, but they were not very different in terms of women's rights. The old rules are reformulated, they are systematized, divided into categories of rights (civil, political, criminal), but in spirit they remain within the same limits.

Cuvinte cheie: *femeie, lege, drepturi, gen.*

Key words: *woman, law, rights, gender.*

Cercetarea vechilor legi românești în problema drepturilor femeilor este importantă atât pentru a observa mentalitatea societății din acele vremuri, cât și pentru a putea înțelege evoluția unor prejudecăți în ceea ce privește inegalitatea de gen. Obiceiurile sociale de astăzi își au originea în mentalitățile de atunci, mentalități ce se regăsesc și în textele legilor.

Deosebirile de gen duceau la o reducere a capacității femeilor în dreptul românesc de la începutul secolului al XIX-lea, fie că era vorba de sistemul normativ popular, fie că era vorba de legea scrisă. În cutumele populare, femeia era considerată inferioară bărbatului dintr-o serie de motive (fiziologice, religioase, culturale etc.), iar inegalitatea se poate observa în multe manifestări cu caracter public. Este util pentru o abordare actuală a feminismului să se cunoască legile și mai ales temeiurile după care au fost elaborate aceste legi, precum și implicațiile lor în mentalul social.

Am ales pentru analiză izvoare de drept de la începutul secolului al XIX-lea din Țara Românească și Moldova precum și un manuscris din Râșinari. Voi analiza aspecte ce țin de drepturile persoanei, starea și drepturile civile ale femeii, manifestarea profesiunilor și a relațiilor, căsătoria și moștenirea.

Voi începe prezentarea codicelor de legi cu *Manuscrisul de la Râșinari* al preotului Petru Cazan pentru că, din punct de vedere cronologic, este cel mai vechi atât ca transcriere (1794), cât și ca text pentru că este de fapt traducerea Statutelor săsești din 1583 (*Statuta iuricum municipalium Saxonum in Transsilvania*) în limba română. Manuscrisul de la Râșinari folosește traducerea Statutelor săsești făcută de Samuil Micu Clain și dezvoltă și explică mai pe înțeles legile săsești din „scăunime”. Deși Codul penal austriac fusese tradus de Ioan Budai Deleanu, la Viena, în 1788, românii din Transilvania și în special cei din zonele săsești foloseau la începutul secolului al XIX-lea „Statuta”.

Codul lui Caragea a fost elaborat în Țara Românească după porunca Domnitorului Gheorghe Caragea în perioada 1816-1818 de către Clucerul Nistor, Logofătul Atanasie Hristopolul și Stolinicii Constantin și Ioniță Bălăceanu. Motivul elaborării este mărturisit chiar de domnitor în pitacul domnesc de constituire a comisiei de elaborare: „*trebuința ce este de a se întocmi aici în pământul Domneștei Noastre țări o pravilă coprinzătoare desăvârșit de toate pricinile câte privesc la chinonia norodului, ca nici judecătorii să nu cerce discolie la hotărârile ce au a face, nici ipotesiarii să nu cerce năpăstuirii la dreptul lor din vre-o întunecare sau nedeslușire a pravilelor*”².

La întocmirea *Legiului Caragea* au stat pravilele bisericești care erau folosite din timpuri vechi în Mitropolia Ungrovlahiei și care își aveau originea în dreptul bizantin, obiceiul pământului, Institutele lui Iustinian din 533 și Manualul lui Armenopol din secolul al IX-lea. În fapt *Codul lui Caragea* nu este o lege nouă ci, așa cum o spune și pitacul domnesc o „deslușire” a legilor vechi spre a fi mai ușor aplicate de judecători. Codul se vrea mai degrabă o uniformizare a normelor juridice care, se constată, erau destul de variate pe cuprinsul Țării Românești.

În mod diferit de Țara Românească, în Moldova, *Codul lui Calimach* ia naștere din dorința domnitorului de a reforma sistemul legislativ, reformă mărturisită principelui Metternich cu ocazia urcării sale pe tron în 1812³. Pentru a realiza această reformă a numit o comisie din care făceau parte Anania Cuzanos, profesor la Academia Domnească din Iași și Christian Flechtenmacher, sas din Brașov, profesor la Universitatea din Viena. Domnitorul a cerut Comisiei să se traducă toate *Pravilele Împărătești* care circulau în țară și să se grupeze pe categorii, civile și penale. După ce a fost strâns materialul necesar s-a trecut la alcătuirea Codului. Comisia care a mai cuprins ulterior și alți boieri cu preocupări

¹ Stan 1997, p. 19.

² Stoenescu 1905, p. 10.

³ Iorga 1902, p. 162.

juridice, a fost influențată de persona lui Flechtenmacher. Acesta este și motivul pentru care, pe lângă trăsăturile juridice feudale, cea mai mare parte din *Codul lui Calimach* este inspirată din *Codul Civil* austriac din 1811.

Se poate spune că, spre deosebire de *Legiurea Caragea*, *Codul lui Calimach* era mai aproape de principiile dreptului burghez, definirea relațiilor de proprietate, a drepturilor „politicești”, duc mai degrabă spre dreptul modern al Europei capitaliste decât spre dreptul feudal bizantin. Zacharie von Liebenthal mărturisea în 1877 că regretă că acest Cod nu a fost cunoscut în Grecia la momentul independenței pentru că era mult mai nimerit pentru imitație decât legile bizantine din *Manualul lui Armenopol*⁴.

Plecând de la aceste considerații ce țin de elaborare și abordare a dreptului, putem spune că există oarecare diferență în abordarea aspectelor de gen între cele două coduri dar nu pentru că aspectele privind egalitatea drepturilor femeilor erau mai prezente în conștiința moldoveană ci doar pentru că legislația moldoveană era inspirată din norme moderne în care iluminismul și umanismul european erau mai prezente.

În *Codul lui Caragea* primul aspect de gen și prima discriminare apare chiar din prima parte: „Împărțim obrazele: după fire, în bărbați și femei [...]. Numai bărbații se fac boieri și judecători și ocârmuitori obștești. Femeile sunt depărtate de toate cinurile politicești, stăpâniri și slujbe publice”⁵. Din acest punct de vedere femeile erau considerate cetățeni de mână a doua, puse în același rând cu copiii și nevârstnicii. Îndepărtarea din toate funcțiile publice izola femeia în lumea casnică, o făcea dependentă de figura publică a bărbatului și singurele drepturi pe care le avea erau în legătură cu ocrotirea familiei.

Din acest punct de vedere *Manuscrisul din Rășinari* nu are vreo mențiune clară cu privire la statutul femeii ca persoană, sau ce fel de drepturi publice poate îndeplini în societate. Ce putem deduce însă din modul în care este formulată culegerea de legi ardeleană, este că societatea era marcată de persoana bărbatului prezentă în treburile publice, femeii revenindu-i rolul de consoartă, de ajutor, stăpână a casei cu referire la treburile domestice și nu cu efecte juridice.

În *Codul Calimach* nu se mai vorbește despre „obraze” ci despre persoană. Mai mult se face diferența între drepturi politice și drepturi firești. Nu se face referire aparte despre sexul persoanelor și asta ar părea că este o abordare egalitaristă dar nu este așa. Iată cum sună articolul de lege: „Persoană se zice în legi omul ce are într-un stat stare politicească, adică politicești drituri și îndatoriri.” „Tot omul are drituri firești, care cu desăvârșire se înțeleg prin povățuirea minții cuvântătoare; deci dar trebuie a se socoti ca o persoană”⁶.

După definirea persoanei în *Codul Calimach* vine și lămurirea cu privire la capacitatea intelectuală și de discernământ a femeii: „Nu sunt primiți în mărturia testamentului: monahul mai mic de optsprezece ani, femeia, mutul, surdul, nebunul, cel ieșit din minte, cel foarte sărac și robul”⁷. Așadar „tot omul” poate avea drepturi mai puțin femeia. Această formulare plasează femeia în zona ființelor ce nu posedă „minte cuvântătoare” în rând cu copiii și alienații.

Nici în *Manuscrisul transilvan*, în privința mărturiei, situația nu era alta. Toate cele trei legi sunt în asentiment: femeile nu pot fi martori la testament, nu pot fi martori la vreun contract sau vreo pricină. „Încă nici muiarea, nici pruncul cel mic carele nu este de patrusprezece ani, nici nebunul, nici surdul [...] nici aceia pe care legile îi țin de răi și neputincioși a mărturiei nu se priimesc”⁸.

Din diferența care se face în ceea ce privește capacitatea femeii de a fi persoană cu drepturi depline decurg și alte incapacități cum ar fi de pildă aceea de fi tutore. Femeile nu pot îndeplini acest rol nici față de propriul copil decât în condiții aparte în care nu mai există alte rude de parte bărbătească (unchi, bunici, frați) care să preia tutela. În această privință toate cele trei legiuri sunt la unison. Din acest aspect se mai desprinde o concluzie. Femeile nu puteau fi tutore pentru că nu aveau deplinătate mintală și nici mijloace de subzistență. Femeile neavând drept în public nu puteau fi remunerate pentru munca prestată, nu erau acceptate la școli, nu puteau încheia contracte. În concluzie tutela nu le era încredințată mai ales pentru că nu ar fi avut cu ce întreține copilul / copiii.

Ne aflăm din punctul acesta de vedere într-un cerc vicios. Nu avem mijloace de trai pentru că nu avem drepturi și nu avem drepturi pentru că nu avem mijloace de trai. La fel și în cazul capacității de discernământ. Femeile nu puteau lua decizii pentru că nu erau știutoare de carte în cele mai multe cazuri, dar nici acceptate la școli. Li se reproșa lipsa de experiență dar nici nu erau lăsate să părăsească spațiul privat pentru a putea dobândi această experiență.

În același sens este și prevederea din *Codul Caragea* referitoare la vânzare: „Bărbatul nu e volnic a vinde muierii, nici muierea bărbatului”⁹. Adică orice act de vânzare trebuie făcut sau certificat de un bărbat, femeile nu pot

⁴ Palade 1907, p. X.

⁵ Palade 1907, p. 6.

⁶ *Codul Calimach*, p. 73.

⁷ *Codul Calimach*, p. 307.

⁸ Stan 1997, p. 67.

⁹ Palade 1907, p. 20.

înțelege importanța bunurilor și banilor și pot fi înșelate sau ruina gospodăria prin necunoaștere. Această mentalitate vine tot din convingerea clară că femeile nu pot gândi cu mintea lor.

În aceeași notă cu dreptul de a vinde sau de a cumpăra al femeii este și capacitatea de a a-și administra zestrea. Cu toate ca în unanimitate codurile de legi prevăd că averea primită ca zestre este proprietatea femeii măritate, administrarea este doar a bărbatului care poate folosi uzufructul zestreii cum crede de cuviință inclusiv pentru a căpăta drepturi politice. Fără posibilitatea de a vinde, de a administra, de folosi roadele averii sale după cum dorește, femeia devenea astfel un „*bun negociat*” alături de zestrea ei, între tată și soț.

Femeile nu puteau avea altă avere în afară de zestre care să nu fie știută de soț. Dacă ar fi fost plătită pentru vreo muncă sau serviciu aceasta trebuia să fie făcută neapărat cu „*știrea bărbatului*” în caz contrar era considerată nesupunere și acesta își putea însuși plata. „*Toată averea mișcătoare sau nemișcătoare câtă are muiera afară din zestrea ei trebuie să fie știută bărbatului de unde o are muiera iar fiind neștiută este a bărbatului*”¹⁰. De asemenea femeia nu își putea vinde zestrea și nici nu o putea ipoteca, sigura dezlegare era cu privire la punerea zalog a zestreii pentru a-și propulsa bărbatul în viața politică sau să-l scoată de la închisoare. Cu alte cuvinte poate folosi zestrea pentru cautiunea bărbatului sau pentru a-i da cens politic dar nu o putea folosi pentru sine.

Asocierea acestor norme și legi duce cu gândul la o rânduială făcută mai degrabă din dorința de a controla averile și transmiterea lor decât la norme de drept privind persoanele. Dreptul femeilor nu era important în economia societății de la finalul secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea. Mai importante erau averile, transmiterea lor și modul în care bărbații puteau dispune de ele în spațiul public. Dreptul femeii era privit ca o latură socială a problemei averii în familie. Limitările pe care le avea bărbatul în raport cu femeia erau mai degrabă în măsură să protejeze familia (nevastă, copii) și mai puțin să recunoască statul de persoană cu drepturi depline al femeii.

Este posibil ca această abordare de natură socială a condiției femeii (persoană neajutorată și la fel de inaptă în a se descurca în public precum un copil sau un alienat) să ducă în general la suita de politici publice sociale din legislația ulterioară venită să ofere ajutor femeilor. La finalul anilor 1800 și începutul secolului XX erau multe inițiative de ajutorare a văduvelor, a orfanelor pornite tocmai din concepția că femeile nu se pot descurca singure. Acum analizând legile ne dăm seama că această concepție era și statutată juridic. Situația juridică precară a femeilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea conduce la tratarea ei ca un caz social în finalul secolului. Duce la asocierea femeilor cu ajutorul social, cu zona de îngrijire publică. Chiar și în zilele noastre femeile sunt preferate în zona de periferie a politicii adevărate.

Dacă în dreptul bisericesc și în cutume restricțiile femeilor erau justificate în special de dorința de a controla moravurile, de a cunoaște moștenitorii și de a controla apariția urmașilor, în perioada feudală târzie și începutul modernismului în Țările Române restricțiile capătă valențe burgheze bazate pe relațiile de capital.

O atenție desorbită trebuie arătată spre codul moldovean unde familia și relațiile de familie au deja alură europeană sub influența Codului Napoleonian. „*Femeia primește numele familiei bărbatului său și dobândește driturile stărei lui [...] să se supuipe ea cum și toți casnicii prin grija și silința ei, celor de cătră bărbat hotărâte orânduiei*”¹¹. Este pentru prima oară în dreptul civil românesc când se vorbește despre nume de familie. Perioada feudală este marcată de porecle sau ziceri. Chiar Codul Caragea vorbește despre femeia care ia porecla bărbatului la căsătorie.

De asemenea în Codul Calimach este redefinită poziția de cap al familiei a bărbatului: „*Bărbatul este capul familiei sale. Pentru aceia lui mai ales se cuvine a fi povățuitoriu casnicei ocârmuirii; el este datoriu și a se îngriji pentru cele trebuincioase a soției sale, după puterea întovărășitei lor averi*”¹². Se observă că nu există egalitate în relațiile de familie așa cum nu există egalitate nici în relațiile sociale. Numai că această inegalitate nu își are originea în complementaritatea celor două genuri ci în concepția profund patriarhală că femeia nu poate decide singură nici pentru ea, dar pentru întreaga familie.

Un alt aspect demn de atenție este acela al cauzelor ce pot pricinui desfacerea căsătoriilor. Bărbații puteau să se despartă pentru pricini precum lipsa fecioriei soției la căsătorie, neascultarea acesteia, relații extraconjugale, alegerea vieții monahale. În timp ce pentru femei cauzele de despărțire erau mai aspre. Chiar dacă soțul avea o relație extraconjugală atâta timp cât nu își aducea „*țiitoarea*” în casă și nu își neglija familia cu întreținerea ei nu era de condamnat. „*Când bărbatul are țitoare în casa sa, sau că ține cu cheltuială de față aiurea, este slobodă nevasta să-l despartă*”¹³. O altă cauză de divorț era aceea când bărbatul negustorea cinstea soției sale.

În Codul Calimach o cauză de despărțire pe care o putea invoca bărbatul era aceea „*Dacă desfătându-se, femeia mănâncă și bea sau se scaldă împreună cu alți străini fără de voia bărbatului ei*”¹⁴. Ce observăm de aici este că

¹⁰ Palade 1907, p. 61.

¹¹ Codul Calimach, p 101.

¹² Codul Calimach, p 101.

¹³ Palade 1907, p. 53.

¹⁴ Codul Calimach, p 105.

nu exista o echitate între pricinile de despărțire. Că bărbatului i se permitea mult mai mult în raport cu femeia mai ales dacă acesta ieșea din sfera căminului. Cu cât activitățile bărbatului erau mai departe de casă cu atât trebuiau să o afecteze mai puțin pe soție în timp ce femeia trebuia să stea cât mai mult în sfera spațiului casnic.

O altă mențiune este aceea că în cele două coduri de legi este reglementată situația de rob a ȝiganilor. În cadrul acestui statut de rob femeile aveau un statut inferior față de bărbatul rom. De unde rezultă că inferioritatea femeii se regăsește în toate rânduilele sociale și în toate stările. În cazul robilor ȝigani regăsim aceeași rânduială feudală bazată pe controlul și evidența nașterilor.

În concluzie drepturile femeilor la începutul secolului al XIX-lea în Țările Române sunt în continuare tributare mentalității feudale. O excepție o poate face dreptul românilor transilvani care deși foloseau traduceri ale Statutelor săsești din secolul al XVI-lea în relația cu Împériul foloseau sistemul legislativ austriac. În zona transilvană existau tranzacții comerciale la care luau parte și femeile, exista o mai mare lejeritate cu care acestea erau privite în spațiul public. Societatea burgheză era mai influentă și mai prezentă în Transilvania decât în restul Țărilor Române iar acest lucru se regăsește și în drepturile femeilor.

Principiul cadru juridic de manifestare al femeilor la începutul epocii moderne în spațiul românesc rămâne familia. Familia părinților până la căsătorie și apoi cea a soțului, cu mici și episodice ieșiri în societate reglementate riguros de aceasta. Prezența femeii în spațiul public era permisă doar la ceremonii, comemorări și în general în prezența altor femei sau alături de soți ori părinți. Societatea rămâne puternic masculinizată, singurele modificări fiind cele de factură burgheză și capitalistă.

Se întrevăd influențe legislative europene în codicele din Moldova și Țara Românească dar nici acestea nu erau mult diferite în ceea ce privește drepturile femeilor. Vechile pravile sunt reformulate, sunt sistematizate, „deslușite”, împărțite pe categorii de drepturi (civile, politice, penale) dar în spirit rămân în aceleași limite. Va mai trece aproximativ o sută de ani până la Constituțiile din 1866 și 1923, până când drepturile femeilor vor fi reglementate și afirmate parțial.

Bibliografie

Codul Calimach – Codul Calimach, București 1958.

Fodor 2011 – Geogeta Fodor, *Destine comune: viața femeilor între public și privat*, Cluj-Napoca, 2011.

Iorga 1902 – N. Iorga, *Documente privitoare la familia Calimachi*, vol. I. București, 1902

Mihăilescu 2002 – Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc*, Iași, 2002.

Palade 1907 – I. Palade, *Codul Caragea reproduc după manuscrisul original*, București. 1907.

Rotaru 2015 – I.-Gh. Rotaru, *Aspecte juridice ale adoptării Codului Calimach cu câteva observații privind unele dispoziții discriminatorii privind drepturile omului*, în „Jurnal teologic”, 14, 2015, 1, p.87-114.

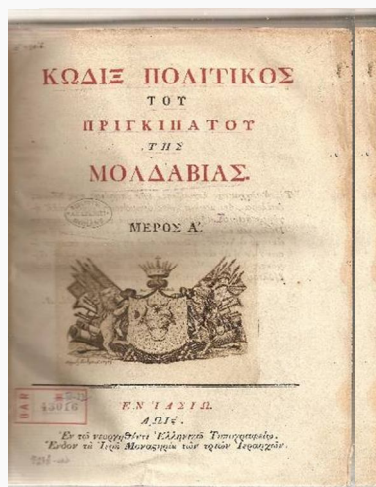
Stan 1997 – Al. Stan, *Dreptul Transilvan în manuscrisul preotului Petru Cazan din Rășinari*, București, 1997.

Stoenescu 1905 – Dem. M. Stoenescu, *Legiuirea Caragea*, Craiova, 1905.

Imagini - <https://tipariturioanesti.wordpress.com>

Codul lui Caragea – București 1818

Codul Calimach – Iași 1817

ANNA DÖRSCHLAG (1869 MEDIAȘ - 1947 SIBIU), REPREZENTANTĂ A PRIMULUI GRUP DE ARTISTE PLASTICE TRANSILVĂNENE CU STUDII ACADEMICE

Dr. Gudrun-Liane Ittu

Abstract. *Anna Dörschlag (1869 Mediaș–1947 Sibiu), a representative of the first group of Transylvanian woman-artists who studied at Art Academies. The paper aims at presenting the situation of the fine arts in southern Transylvania at the end of the 19th century, a time when modernity was adopted step by step in the remote province of the Habsburg Empire. Thanks to the art professors and artists Ludwig Schuller and Carl Dörschlag – from Carinthia and respectively Germany, who settled, the first in Sighișoara and the latter in Sibiu – as well as to a group of local art lovers, fine arts made grate progress, the city of Sibiu becoming an important art centre. The presence among the local artists of at least five women, who studied at art schools in Austria or Germany, may also be seen as a factor of modernity. One of them was Anna Dörschlag, the daughter of the reputed professor. Before she studied in Berlin and Munich, Anna opened an art school for applied art in Sibiu. Only at the age of 35 she started her academic studies, which lasted from 1904 to 1907. Back home, she reopened the art school and worked hard to establish her career. In 1923 she travelled again to Germany, attending in Dresden courses of graphic techniques and oriental carpet weaving.*

Cuvinte cheie: secolul al XIX-lea, Transilvania, arte frumoase, centru de artă, femeie artist, Anna Dörschlag.

Keywords: 19th century, Transylvania, fine arts, art center, woman artist, Anna Dörschlag.

Situația artei plastice în sudul Transilvaniei la sfârșitul secolului al XIX-lea. În 1971, Linda Nochlin (n. 1931, profesor emerit al New York University Institute of Fine Arts) și întemeietoare a viziunii feministe asupra istoriei artei, a pus public întrebarea: de ce n-au existat mari artiste (plastice)?, întrebare la care a găsit următoarele explicații: femeile nu duceau lipsă de talent, ci fenomenul s-a datorat a/ poziției de subordonare a femeii în societate, b/ neacceptării lor la academiile de artă, c/ interdicției de a participa la lecțiile de pictură de nuduri și d/ educației în spiritul diletantismului artistic.

Fără îndoială, în decursul secolelor au existat artiste talentate precum Maria Sybilla Merian (1647–1717), Rachel Ruysch (1664-1750), Rosalba Carriera (1673-1757), Angelika Kauffmann (1741-1807), Élisabeth Vigée-Lebrun (1755-1842) ș.a., reținute de tratatele de istoria artei, însă numărul lor este redus, iar popularitatea mult mai mică decât a artiștilor bărbați. Cele mai multe dintre femeile-artist proveneau din medii artistice, fiind fiice sau soții de artiști plastici, pregătindu-se cu aceștia.

După mijlocul secolului al XIX-lea, odată ce procesul de emancipare a femeilor a luat amploare, câteva dintre artiste precum Berthe Morisot (1841-1895) sau Mary Cassatt (1844-1926) au fost acceptate în compania impresionistilor, unde au ocupat un loc mai mult sau mai puțin marginal, iar numai de câteva decenii încoace sunt receptate la adevărata lor valoare.

În ciuda faptului că statutul artistelor s-a îmbunătățit în timp, chiar și în ziua de azi se discută de inferioritatea acestora sau de pierderea creativității odată cu dobândirea statutului de mamă. De curând, regizorul și scenaristul Cristi Puiu a produs ilaritate printr-o afirmație care viza tocmai această problemă: „Dacă tu reușești să treci peste preconcepiile momentului și să te bucuri de statutul de mamă, să îl trăiești plenar, nu cred că îți mai vine în cap să faci tablouri. Multe femei care reușesc în carieră nu au copii sau sunt niște mame lamentabile”¹.

Să ne întoarcem însă în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, în perioada în care modernitatea, incluzând și artele plastice, și-a creat loc și în orașele din sudul Transilvaniei. Prin stabilirea pe aceste meleaguri a doi profesori din străinătate, a lui Ludwig Schuller (1826-1906) în 1857, la Sighișoara, și a lui Carl Dörschlag (1832-1917) mai întâi la Reghin (1862–1867), apoi la Mediaș (1867-1871) și din 1871 la Sibiu, învățământul artistic s-a bucurat de o atenție deosebită, iar rezultatele au fost pe măsură. În timp ce Ludwig Schuller l-a avut ca elev pe Karl Ziegler (1866-1945), care a făcut o frumoasă carieră internațională în calitate de portretist și profesor, și pe fiica sa, Betty (1860-1904), o peisagistă foarte sensibilă, profesorului Dörschlag i se datorează îndrumarea unei întregi pleiade de tineri care apoi au studiat la academii de artă din străinătate [Fritz Schullerus (1866-1898), Robert Wellmann (1866-1946), Arthur Coulin (1869-1912), Octavian Smighelschi (1966-1912), Michael Fleischer (1869-1938)] precum și îndrumarea Herminei Hufnagel (1864-1897) și a propriei fiice, Anna (1869-1947).

Teza Lindei Nochlin, conform căreia artistele plastice proveneau de obicei din familii de artiști, se confirmă și pentru cele transilvănene de la sfârșitul sec. al XIX-lea, deoarece din cinci nume cunoscute, trei au avut tați activi în acest domeniu: Betty Schuller și Anna Dörschlag au fost fiice de pictori și profesori de artă plastică, în timp ce Lotte Goldschmidt (1871-1925) era fiica unui meșter argintar și aurar din Brașov. În ceea ce le privește pe celelalte două,

¹ <http://www.scena9.ro/article/cristi-puiu-sieranavada-cannes>, accesat noiembrie 2016.

Mathilde Berner-Roth (1873-1934) crescuse într-o ambianță intelectuală deosebită, într-o familie cu mai multe generații de preoți formați în străinătate, și numai Hermine Hufnagel era fiică de meșteșugar.

Interesul pentru arta plastică în Transilvania sfârșitului de secol XIX era destul scăzut, fapt pentru care și meseria de artist era riscantă din punct de vedere financiar și totodată lipsită de prestigiul cuvenit. Or, pictorii-profesori menționați mai sus, împreună cu un grup de intelectuali printre care se afla ofițerul Adolf von Stock (1817-1903), mare iubitor de artă, având conexiuni internaționale importante, au încercat să schimbe această situație. Pe lângă faptul că au sprijinit tinerele talente, indiferent de sex, au organizat evenimente de promovare a artei, cel mai important (și unic în felul său) fiind *Expoziția internațională* de la Sibiu din 1887, la care au participat 126 de artiști internaționali și locali cu 419 lucrări. La momentul respectiv, elevii celor doi profesori studiau deja cu succes la Academii de artă din străinătate. Hermine Hufnagel, considerată foarte talentată, tocmai se întorsese de la Viena, unde urmasese timp de doi ani cursuri la *Școala de artă aplicată* (1885-1887), ea fiind singura artistă transilvăneană prezentă la acest eveniment plastic. Trebuie menționat faptul că, până la finele Primului Război Mondial, femeile nu erau admise la Academii de Artă, ci doar la școli sau academii „*pentru doamne*”, care, îndeobște, funcționau după un program diferit de cel al academiilor „*veritabile*”. În numeroase cazuri, femeile au avut însă prilejul de a studia cu profesori de la academii, care-și completau veniturile predându-le și corectându-le lucrările.

Expoziției internaționale i-au urmat în 1888, 1889 și 1890 expoziții locale, de grup, în cadrul cărora artista a expus alături de colegii de generație Wellmann, Schullerus, Smighelschi, Ziegler și Coulin. În 1888 Adolf von Stock pleda să fie sprijinită pentru continuarea studiilor în cadrul *Academiei pentru doamne* din Karlsruhe², dar opțiunea ei a fost cel de-al doilea ca importanță centru artistic european (după Paris), München, unde s-a pregătit în intervalul 1889–1891. Revenind la Sibiu, a fost profesoară la școala evanghelică de fete (1891-1896) și totodată activă în viața expozițională a orașului. Moartea ei prematură în 1897, urmată în anul următor de cea a lui Fritz Schullerus (1898) au constituit pierderi grele pentru viața artistică transilvăneană. În anii care au urmat, unii dintre tinerii artiști s-au prezentat în fața publicului sibian cu expoziții de anvergură diferită, demonstrând că Sibiu era cel mai important centru artistic transilvănean al momentului.

Din 1899 artiste plastice și cele care practicau diferite genuri de artă aplicată și-au creat propriul eveniment artistic, așa-numitul „bazar de Crăciun”, avându-l ca model pe cel al artistelor müncheneze. Prima ediție a bazarului a fost organizată de Lotte Goldschmidt, iar următoarele cinci (1900-1904) de Mathilde Roth. La sfârșitul anului 1904 a luat ființă Asociația artistică „Sebastian Hann”, care, până la desființarea ei în 1946, a avut mari merite în privința evoluției „*artei transilvănene*”³. Asociația a dus mai departe tradiția expozițiilor de sfârșit de an, numindu-le „*expoziții de Crăciun*” și reunind artiști plastici și practicanți ai artelor aplicate de ambele sexe. Asociația „*Sebastian Hann*” a primit un sprijin important din partea revistei culturale „*Die Karpathen*”, editată în intervalul 1907-1914 la Brașov, care a devenit organul de presă al asociației, popularizându-i activitatea. În paginile revistei au fost reproduse numeroase lucrări ale artiștilor menționați mai sus (lucrări care nu se află în circuitul valorilor artistice), care se constituie în surse importante pentru reconstituirea parcursului și evoluției acestora.

Anna Dörschlag – o reputată artistă și profesoară. Anna Maria Friederike s-a născut în 1869 la Mediaș, unde tatăl ei a funcționat ca profesor de educație plastică la Liceul Evanghelic, între 1867-1871.

După cum arată într-o schiță autobiografică⁴, publicată în 1908 în revista „*Die Karpathen*”, Anna a primit primele îndrumări artistice de la tatăl ei care, în mod curios, nu a insistat să-i impună alegerea unei cariere artistice. Explicația ar putea fi aceea că profesorul a avut mai mulți fii care au urmat facultatea în străinătate, fapt care a presupus o cheltuială considerabilă. Or, mentalitatea vremii era aceea că fiii trebuie ajutați să acceadă într-o carieră, pe când fiicele erau pregătite pentru rolul de soție și mamă, precum și pentru cea de doamnă a casei cu o educație eclectică, bazată pe literatură, limbi străine și muzică. Anna și-a făcut apariția în peisajul artistic sibian în 1898, an în care, în strada Timotei Popovici (Wintergasse 2) a deschis o școală particulară de artă de amatori (Liebhaberkünste), școală care (cu unele întreruperi) a funcționat mulți ani, impunându-se prin bunul gust pe care l-a cultivat și prin expozițiile anuale așteptate cu nerăbdare de sibieni. În cadrul acestor expoziții, deschise la sediul *Școlii de lucru* [manual] *pentru doamne* (Frauenarbeitsschule) din strada Tipografilor 14 (Wiesengasse), profesoara era prezentă cu lucrări alături de elevii ei⁵. Apoi, în 1903⁶ și 1904⁷ a organizat minie expoziții cu lucrări proprii în vitrina *Asociației pentru înfrumusețarea orașului*

² Desigur, cinci cazuri sunt prea puține pentru a confirma, din punct de vedere statistic, o teorie, dar putem trage concluzia că, situația în Transilvania nu era diferită de cea din restul Europei, unde artiștii își asociau și copiii sau soțiile la munca lor.

³ Ittu 2008, p. 29-45.

⁴ *Die Karpathen* 1908, nr. 6, p. 188.

⁵ SDT 8043/1900, p. 567; SDT 8117/1900, p. 899.

⁶ SDT 8845/1903, p. 73.

⁷ SDT 9154/1904, p. 23.

(*Verschönerungsverein*). De altfel, a expune în vitrina unor magazine sau organizații era o practică curentă la cumpăna veacurilor.

Robert Wellmann (1866-1946)⁹, un fost elev al tatălui ei, care se stabilise la Cervara di Roma, unde înființase un fel de colonie artistică, a fost încântat de realizările ei și ale școlii pe care o conducea, încurajând-o să se perfecționeze în străinătate. Totodată l-a convins pe profesorul Dörschlag să-și sprijine fiica, „o oportunitate la care aceasta nici nu îndrăznise să viseze”, după cum mărturisește în schița autobiografică¹⁰. În octombrie 1904 a plecat la Berlin, hotărâtă ca în cadrul Școlii de artă a asociației artistelor din Berlin (Kunstschule des Vereins Berliner Künstlerinnen) să se specializeze în pictura de naturi moarte cu flori. Ajunsă în capitala Germaniei, a constatat că atelierele profesorilor cu care ar fi dorit să lucreze au fost ocupate, fiind astfel nevoită să-și schimbe opțiunea și să urmeze studii de portret și peisaj. A lucrat în principal cu doi profesori, cu Hans Baluschek (1870-1935)¹¹, care predă anatomia și pictura de portret, și cu Ulrich Hübner (1872-1932)¹², membru al Secesiunii berlineze și profesor de peisaj. Dacă pe Baluschek, care punea mare accent pe partea tehnică, Anna nu l-a prea agreat, munca cu Hübner i-a făcut mare plăcere. Pictura de peisaj a însemnat pentru cursante nu numai deplasări în natură și excursii, ci mai ales libertate de creație. În mai 1905 grupul de studenți s-a mutat în mediul rural din împrejurimile Berlinului, oferind tinerelor pictorițe priveliști pe cât de minunate, pe atât de variate. Artista mărturisește că, împreună cu colegile de an, a petrecut [la cursurile de peisaj] cea mai frumoasă perioadă a vieții. „Am descoperit zilnic lucruri minunate, iar când în luna mai ne-am mutat la țară, am fost mirată și fascinată de faptul că zona Berlinului este atât de minunată și variată”¹³. Câteva lucrări în carbune din perioada studiilor cu Ulrich Hübner dovedesc „preluarea modelului peisajului dominat de atmosferă poetică, cu accente romantice”¹⁴. Fericirea Annei n-a fost de durată, întrucât profesorul Hübner obținuse, împreună cu Georg Kolbe (1877-1947, sculptor german), Richard Pietzsch (1872-1960, pictor german), Kurt Tuch (1877-1963, pictor și grafician german) și Max Kurzweil (1867-1916, pictor și grafician austriac), nou instituitul premiu *Villa Romana*¹⁵, o distincție care presupunea prezența artiștilor în respectiva vilă din Florența, achiziționată în 1905 de Max Klinger (1857-1920, sculptor, grafician, scriitor).

Pentru studenta din Sibiu, plecarea profesorului a însemnat sfârșitul studiilor berlineze și mutarea la *Academia de artă pentru doamne (Damenakademie)* din München. Referindu-se la profesorii ei din capitala Bavariei, Anna îi amintește, în schița autobiografică din 1908, numai pe Angelo Jank (1868-1940)¹⁶, de la care a învățat pictura portretistică, și pe Theodor Hummel (1864-1939)¹⁷, cu care s-a perfecționat în pictura de peisaj. „De la Jank – susține artista –, am învățat să desenez, chiar dacă uneori era dur și intervenea fără milă. Mi-l voi aminti întotdeauna cu grațitudine, întrucât era prietenul și sfătuitorul nostru. Studiul portretului, așa cum îl practica Jank, m-a interesat în mod deosebit, deoarece punea un deosebit accent pe caracterizare”¹⁸. Ca și Hübner la Berlin, Hummel a ieșit cu studentele în natură, preferând peisajele acvatice pentru bogăția nuanțelor și a reflecțiilor interesante de pe oglinzile apelor.

Anna Dörschlag, fascinată de frumusețea peisajului format de râurile Spree și Havel, s-a întors în vara anului 1906 lângă Berlin, petrecând pe urmă trei luni în colonia artistică de la Ahrenshoop¹⁹, la Marea Baltică, o colonie artistică și școală de pictură înființată la sfârșitul secolului al XIX-lea. La Ahrenshoop nu a lucrat cu profesori, ci a învățat de la artiștii prezenți în colonie, care își corectau reciproc operele. Dacă peisajul acvatic și dunele de nisip din zona Berlinului i se păreau minunate, nu același lucru l-a afirmat Anna despre peisajul marin, care o îngrozea. Fiind de cele mai multe ori furtunoasă, Marea Baltică îi crea impresia că masele furioase de apă plecaseră în urmărirea ei²⁰.

În 1909, Anna Dörschlag a publicat în revista *Die Karpathen*²¹ o încercare literară, evident autobiografică, una care, printre altele, conține un dialog dintre Eda, o tânără pictoriță, și fostul ei profesor, domnul Ulrichs. Profesorul afirmă că „femeile nu sunt nicidecum lipsite de talent, au un simț înăscut al frumosului, sunt adesea mai impresionabile decât bărbații, sunt harnice, dar sunt dependente. Abia au ajuns la nivelul de la care ar putea să-și urmeze vocația, că imediat apare familia și toată munca a fost în zadar. La acestea se mai adaugă faptul că, dacă unui bărbat i se acordă zece ani

⁸ SDT, 9231/1904, p. 463.

⁹ Wellmann a organizat un fel de colonie artistică la Cervara di Roma, frecventată cu succes de mai mulți artiști din sudul Transilvaniei: Coulin, Smighelschi, Friedrich Miess, iar apoi, după plecarea din Italia, a deschis la 1 octombrie 1907 o școală de artă la Budapesta.

¹⁰ *Die Karpathen* 1908, nr. 6, p. 188.

¹¹ http://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Baluschek accesat 3 mai 2017.

¹² http://en.wikipedia.org/wiki/Ulrich_H%C3%BCbner, accesat 3 mai 2017.

¹³ *Die Karpathen* 1908, nr. 6, p. 188.

¹⁴ Mesea 2011, p. 201-205.

¹⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Villa_Romana_prize, accesat 27 aprilie 2017.

¹⁶ http://de.wikipedia.org/wiki/Angelo_Jank, accesat 27 aprilie 2017.

¹⁷ http://de.wikipedia.org/wiki/Theodor_Hummel, accesat 27 aprilie 2017.

¹⁸ *Die Karpathen* 1908, nr. 6, p. 188.

¹⁹ <http://de.wikipedia.org/wiki/Ahrenshoop>, accesat 2 mai 2017.

²⁰ *Die Karpathen* 1908, nr. 6, p. 189.

²¹ *Die Karpathen* 1909, nr. 17, p. 497-502.

pentru maturizare artistică, femeilor li se cere același lucru în trei ani. Ea îi replică, oarecum impersonal, că nu problema familiei este cea mai gravă, ci faptul că artistul trebuie să-și câștige traiul zilnic, referindu-se desigur la concesiile pe care trebuie să le facă gustului publicului și al comanditarilor”.

În colecția de manuscrise a Bibliotecii Brukenthal se păstrează o scrisoare a artistei, datată 23 octombrie 1923²², scrisoare în care trece în revistă cursurile urmate în cele două centre artistice din Germania, precum și titularii acestora. Spre deosebire de schița autobiografică, în care era vorba numai despre Angelo Jank și Theodor Hummel, în scrisoare menționează mai mulți profesori din capitala Bavariei, care ar fi contribuit la formarea ei. Printre aceștia îl amintește pe renumitul Karl Voll (1867-1917), profesor de istoria artei, pe care s-ar putea să-l fi întâlnit în 1901, la Sibiu, cu prilejul vizitei acestuia la Muzeul Brukenthal²³.

În august 1907 artista a revenit acasă, la Sibiu, și a redeschis școala de artă, unde oferea lecții de portretistică, natură statică și peisaj²⁴. Odată cu reluarea activității pedagogice, Anna a luat și obiceiul de a organiza expoziții cu lucrările elevilor ei²⁵.

În octombrie același an a deschis prima sa expoziție personală de pictură la pavilionul patinoarului din Sibiu, prezentându-se cu lucrări din anii studenției, printre care se aflau studii de portret, peisaje, interioare, naturi statice. Cronicarul evenimentului a remarcat influențele impresioniste în peisajele realizate în împrejurimile Berlinului, peisaje în care apa juca un rol important²⁶. În expozițiile pe care le-a organizat în anii următori, criticii au avut prilejul să constate progresele făcute an de an de artistă și să le aprecieze pe măsură. Genul artistic practicat cu predilecție n-a mai fost însă peisajul, ci portretul.

Anul 1909 a fost unul fructuos pentru artista din Sibiu. Primăvara a expus mai multe portrete la *Asociația de înfrumusețare a orașului*, respectiv „*Țărancă română*”, „*Copil brunet*”, „*Copil*”²⁷, prima lucrare fiind chiar selecționată pentru *Salonul Național* de la Budapesta, unde și tatăl ei era prezent cu mai multe lucrări²⁸. În intervalul 28 august-15 septembrie a aceluiaș an, *Asociația Sebastian Hann* a organizat o expoziție de portrete din mai multe secole din deținere privată, eveniment în cadrul căruia Anna a fost prezentă cu un „*Portret de copil*”²⁹. Iar în cadrul *Expoziției de Crăciun* a expus „*Încântătoare peisaje din Sibiu și Sighișoara*”³⁰. Din 1908 a fost membră în consiliul de conducere al *Asociației „Sebastian Hann”*, onorându-și funcția prin participări la aproape toate expozițiile organizate de aceasta³¹.

Lucrări de ale tatălui s-au mai întâlnit cu cele ale fiicei în expoziții colective din Sibiu și Budapesta, dar evenimentul expozițional, care a debutat la 1 noiembrie 1912, la pavilionul patinoarului din Sibiu, cu prilejul împlinirii

²² H. 23. 10. 1923 [...]

„Stimate domnule profesor,

Anna Dörschlag:

născută la 19 mai 1869 la Mediaș, am petrecut 3 ani universitari în Germania, dintre care primul, în 1905, la Berlin, la Școala de artă a asociației artistelor din Berlin

clasa de portret și anatomie, [Hans] Baluschek

clasa de peisaj, prof. Ulrich Hübner

clasa de peisaj, prof. Max Uth

apoi doi ani la München, la academia pentru doamne

clasa de portret prof. Angelo Jank

clasa de nud, prof. Robert Engels

clasa de anatomie, prof. Hasselwander

istoria artei, prof. dr. [Karl] Voll

litografie, [Moritz] Heymann

peisaj, prof. [Theodor] Hummel

1923 mai multe călătorii de studii: 3 luni la Academia de Artă Aplicată din Dresden, unde am urmat «tehnici de grafică și tapiserie, respectiv țesutul covoarelor în stil oriental». Apoi am urmat timp de două luni studii libere la Berlin și Rothenburg.

²³ În 1894 conașteurul vienez Theodor von Frimmel (1853-1928) poposise pentru prima dată la Sibiu, deoarece avea în plan studierea tuturor galeriilor de artă din Imperiu, galerii printre care se număra și cea ctitorită de baronul Samuel von Brukenthal, care ocupa un loc aparte. De numele lui Frimmel se leagă intrarea definitivă a colecției sibiene în atenția specialiștilor străini, întrucât în cursul primei sale șederi la Sibiu a atribuit lucrarea „*Omul cu tichia albastră*” lui Jan van Eyck și a identificat două lucrări ale lui Hans Memling. În urma acestor descoperiri spectaculoase, Muzeul Brukenthal a fost vizitat în 1901 de istoricii de artă Abraham Bredius din Haga și de Karl Voll din München. În anul următor o altă somitate a vizitat Brukenthalul, anume Cornelis Hofstede de Groot din Amsterdam.

²⁴ SDT 10244/1907, p. 5.

²⁵ SDT 10483/1908, p. 5; SDT 11038/1910, p. 5.

²⁶ SDT 10281/1907, p. 5; SDT 10282/1907, p. 5.

²⁷ SDT 10749/1909, p. 6.

²⁸ SDT 10764/1909, p. 5.

²⁹ *Katalog* 1909.

³⁰ SDT 10934/1909, p. 5.

³¹ SDT 11539/1911, p. 5; SDT 13516/1918, p. 5; SDT 13731/1918, p. 3; SDT 13999/1919, p. 3; SDT 14198/1920, p. 4-5; SDT 14301/1920, p. 2-3; SDT 14514/1921, p. 6; SDT 14566/1921, p. 3; SDT 14861/1922, p. 4; SDT 16329/1927, p. 6; SDT 17285/1930, p. 3; SDT 18794/1935, p. 13; SDT 19095/1936, p. 6.

vârstei de 80 de ani a lui Carl Dörschlag, le-a aparținut celor doi în exclusivitate. Probabil că abia acum profesorul a considerat-o pe Anna suficient de matură din punct de vedere artistic pentru ca, expunând împreună, diferența valorică dintre ei să nu fie prea evidentă. În cadrul evenimentului plastic, Carl a expus 14 tablouri, iar Anna 18³². Dacă la primul, criticii au remarcat tinerețea spirituală și dorința de a ține pasul cu evoluțiile recente ale artei plastice – fapt dovedit de lucrarea *Elfenreigen (Dansul ieilor)* – în cazul Annei au remarcat hărnicia și marile progrese pe care le făcuse, progrese „neobișnuite pentru bărbați, cu atât mai mult pentru o femeie”³³. „Portretul devenise nu numai genul ei preferat, ci și cel în care a excelat”³⁴, caracterizându-se „prin tușe viguroase, colorit viu și plăcut, precum și hotărâre masculină în tratarea subiectelor”³⁵.

A lucrat cu aceeași râvnă și a continuat activitatea expozițională și după moartea tatălui, survenită în 1917. Preocupată să se perfecționeze și să învețe lucruri noi, a întreprins o călătorie de studii în Germania, în decursul anului 1923, călătorie care a purtat-o în mai multe orașe. Astfel a petrecut trei luni la *Academia de Artă Aplicată* din Dresden, unde s-a perfecționat în tehnici grafice și de tapiserie, respectiv în țesutul covoarelor în stil oriental. Alte două luni le-a petrecut la Berlin și Rothenburg an der Tauber, unde a practicat studii libere, a vizitat ateliere și a lucrat împreună cu diverși artiști. A folosit șederea în Germania și pentru o excursie în munții Harz, pe care a întreprins-o împreună cu alte două artiste din Sibiu, fosta ei elevă Trude Schullerus (1889-1981) și tânăra graficiană Hildegard Schieb (1897-1981).

În septembrie 1923 și în martie 1931 Asociația Sebastian Hann i-a organizat expoziții personale în spațiile destinate expozițiilor temporare ale Muzeului Brukenthal, evenimente plastice care s-au bucurat de critici favorabile și de aprecierea publicului. La finele anului 1936, *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, cotidianul de limbă germană din Sibiu, a consemnat o expoziție colectivă la magazinul Wermescher (din str. Bălcescu), alături de Trude Schullerus, de Walter Widmann (1891-1965) și de soții Andreas Littecki și Helene Krauss, originari din Banat, dar care, atrași de Transilvania, lucraseră o vreme la Sibiu și în împrejurimi³⁶. În 1940, în plin război, Anna este prezentă în expoziția de Crăciun organizată de *Asociația Sebastian Hann*, alăturându-se mult mai tinerilor Hans Hermann (1885-1980), Henriette Bielz (1892-1956), Ernestine Konnerth-Kroner (1893-1973) și, din nou, Trude Schullerus³⁷. În 1944 a participat cu trei naturi statice cu flori – *Rittersporn auf grauem Grund (Nemțșori pe fond gri)*, *Dalien (Dalii)* și *Rote und rosa Pfingstrosen (Bujori roșii și roz)* la expoziția propagandistică dedicată artiștilor germani din România, care a fost itinerată în mai multe orașe din Germania – aceasta fiind ultima ei participare la un eveniment plastic³⁸.

În lunga ei carieră artistică și pedagogică, de mai bine de jumătate de secol, Anna Dörschlag a educat zeci de generații, învățându-le să prețuiască arta plastică și pe creatorii acesteia, indiferent de vârstă, sex sau etnie. Datorită eforturilor ei și a mai multor femei aparținând primei generații de artiste școlite la academii de artă, orașele transilvănene au beneficiat de un aport considerabil de sensibilitate artistică. Chiar dacă Sibiul a fost devansat de Brașov în ceea ce privește artiștii moderniști și avangardiști, în perioada interbelică s-a putut mândri cu un grup consistent de artiste foarte prezente în viața artistică a urbei.

Deși a fost harnică și prolifică – dovadă fiind desele ei participări la expoziții – Anna Dörschlag a lăsat puține urme ale măiestriei sale artistice. Muzeul Brukenthal este, probabil, singura instituție muzeală care deține câteva tablouri și lucrări grafice ale ei, iar până în prezent nu s-a încercat o inventariere a ceea ce se află în deținere privată. Consider că atât opera Annei Dörschlag, cât și cea a artistelor transilvănene contemporane cu ea, merită o investigație serioasă și, de ce nu, o monografie.

Bibliografie

Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt 1900, 1903, 1904, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1927, 1930, 1931, 1933, 1935, 1936, 1940 – 8043/1900, p. 567; 8117/1900, p. 899; 8845/1903, p. 73; 9154/1904, p. 23; 9231/1904, p. 463; 10244/1907, 10281/1907, p. 5; 10282/1907, p. 5; 10483/1908, 10749/1909, p. 6; 10764/1909, p. 5; 11038/1910, p. 5; 11539/1911, p. 5; 11808/1912, p. 4-5; 11802/1912, p. 5; 11800, 29/1912, p. 5; 11808/1912, p. 4-5; 13516/1918, p. 5; 13731/1918, p. 3; 13999/1919, p. 3; 14198/1920, p. 4-5; 14301/1920, p. 2-3; 14514/1921, p. 6; 14566/1921, p. 3; 14861/1922, p. 4; 15100/1923, p. 4; 16329/1927, p. 6; 17285/1930, p. 3; 17369/1931, p. 3; 18093/1933, p. 6; 18794/1935, p. 13; 19095/1936, p. 6; 20335/1940, p. 6.

Dörschlag 1908 – Anna Dörschlag, *Anna Dörschlag*, în „Die Karpathen”, an II, nr. 6, 1908, p. 188-189.

Dörschlag 1909 – Anna Dörschlag, *Kennt du das Land?* în „Die Karpathen”, an 3, nr. 17, 1909, 497-502.

³² SDT 11800, 29/1912, p. 5.

³³ SDT 11808/1912, p. 4-5.

³⁴ SDT 11802/1912, p. 5.

³⁵ SDT 11808/1912, p. 4-5.

³⁶ SDT 19095/1936, p. 6.

³⁷ SDT 20335/1940, p. 6.

³⁸ *Kunstaussstellung*, decembrie 1943, p. 4 (nr. catalog 20-22).

Katalog 1909 – Katalog der Ausstellung von Bildnissen aus Privatbesitz, Hermannstadt, 1909.

Kunstaussstellung 1943 – Kunstaussstellung der Deutschen Volksgruppe in Rumänien. Vorschau der Ausstellung im Reich, Hermannstadt Dezember 1943.

Ittu 2008 – Gudrun Ittu, *Tradiție, modernitate și avangardă în arta plastică a germanilor din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, București, 2008.

Mesea 2011 – I. Mesea, *Peisagiști din sudul Transilvaniei între tradițional și modern. Sfârșitul secolului al XVIII-lea – mijlocul secolului al XX-lea*, Bibliotheca Brukenthal LIII, Sibiu, 2011.

<http://www.scena9.ro/article/cristi-puiu-sieranevada-cannes>

http://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Baluschek

http://en.wikipedia.org/wiki/Villa_Romana_prize

http://en.wikipedia.org/wiki/Ulrich_H%C3%BCbner

http://de.wikipedia.org/wiki/Angelo_Jank

http://de.wikipedia.org/wiki/Theodor_Hummel

<http://de.wikipedia.org/wiki/Ahrenschoop>

Ilustrație

Fig 1. Nud feminin, reprodus în revista *Die Karpathen*, nr. 9 din 1909

Fig. 2 Fată croșetând, 1915, (carte poștală vândută în beneficiul ostașilor orbi)

Fig. 3 Portret de fată, reprodus în revista *Ostland*, an III, nr. 12, martie 1921.

Fig. 1. Nud feminin,
reprodus în revista „Die Karpathen” nr. 9, 1909

Fig. 2. Fată croșetând, desen, 1915,
(carte poștală vândută în beneficiul ostașilor orbi)

Fig. 3. Portret de fată, litografie,
reprodus în revista *Ostland*, an III, nr. 12, martie 1921

CINEMATOGRAFELE MEDIEȘENE (1921-2015)

Mircea Hodârnău

Abstract. Medias cinemas. *Two years have passed since the citizens of Medias last went to a local cinema. I felt the need to write about the history of Medias cinemas. The city lying on the banks of the Tarnava Mare river had a cinema even from the interwar period. In the communist period, the number of cinemas increased, as the seventh art was used by the system for propaganda. After the 1989 events, the public was more interested in television so that the number of cinemas drastically decreased, some of them being used as greengrocery warehouses or clubs.*

Cuvinte cheie: *cinema, film, Mediaș.*

Key words: *cinema, film, Medias.*

În 2017 s-au împlinit doi ani de zile de când medieșenii nu mai pot merge la cinematograful în orașul lor. Cu această ocazie, m-am gândit să realizez un material despre istoricul cinematografulor medieșene.

Unul dintre cele mai vechi cinematografe din țară a fost inaugurat la Cluj-Napoca, în 10 octombrie 1913, sub numele de *Cinematograful Universității (Egyetem Mozgó)* sau *Select (Select Mozgó)*. Numele *Arta* l-a primit ulterior și l-a păstrat până în prezent¹.

Mediașul, comună urbană, situată lângă râul Târnava Mare, la 36 km de Sighișoara, 149 km de Brașov și 314 km de București, cu 16.536 locuitori avea, în perioada interbelică, un cinematograful. Informația este prezentată în *Enciclopedia României*, volumul II: *Țara Românească*, lucrare elaborată în anul 1938, sub conducerea prof. Dimitrie Gusti².

Cinematograful Comunal. Conform documentelor din arhiva Primăriei Mediaș, Cinematograful Comunal din orașul de pe Târnava Mare s-a aflat în str. Unirii nr. 8. La Mediaș, autoritățile au început documentația pentru construirea unui cinematograful cu 400 de locuri, în anul 1921³. În anul 1924, medieșeanul Friedrich Gutt depune la Primărie un proiect de extindere a clădirii în care funcționa cinematograful. Arendașul solicita creșterea numărului de locuri de la 402 la 610, dar și alte câteva îmbunătățiri⁴.

Cinematograful a fost situat în zona actualei autogări și era dotat cu două săli de așteptare, toalete, un bufet, unde se serveau băuturi răcoritoare și deserturi. Sala de proiecție avea balcon și loje. Existau trei clase de bilete cu prețuri diferite, în funcție de zona de amplasare a locului. Proiectul a fost avizat și aprobat de către municipalitate.

Cinematograful era al Primăriei, dar administrat de Friedrich Gutt, care a semnat, în data de 23 decembrie 1932, un alt contract de închiriere a spațiului. Gutt a fost arendașul cinematografului până în anul 1945 și plătea lunar Primăriei suma de peste 10.000 lei. Conform unui inventar al administrației locale, datat 20 iunie 1942, valoarea de inventar a clădirii în care funcționa cinematograful se ridica la suma de 787.690 lei⁵.

Din anul 1945, noul proprietar al cinematografului a fost Constantin Stănilă, domiciliat în strada Măcelarilor. Stănilă a câștigat licitația pentru administrarea cinematografului în data de 12 martie 1945 și se obliga, în baza contractului, să plătească anual o chirie de 850.000 lei, până în data de 31 martie 1949. Inițial, la licitație au participat șase persoane, doi sighișoreni și patru medieșeni.

Gheorghe Barboș, Constantin Stănilă, Samuil Dicker și Francisc Stein concureau din Mediaș, iar Ioan Bujeniță și Costache V. Costache, din Sighișoara. Câștigătorul licitației a fost Barboș, dar acesta a cedat folosința cinematografului lui Constantin Stănilă, se menționează într-o decizie a Primăriei din 26 martie 1945 și aprobată în 7 iunie 1945⁶.

Din păcate, Stănilă nu s-a putut bucura mult de investiția făcută, pentru că cinematograful a fost închis în noiembrie 1945, din cauza pericolului de prăbușire, se menționează într-o decizie a primarului orașului, semnată la data de 14 noiembrie. Stănilă, care era și patronul unei fabrici de teracotă, situată în cartierul Moșnei, a decis să își mute cinematograful pe strada I.G. Duca.

Cinematograful Corso. Tot la începutul anilor '50, medieșenii se bucurau de produsele celei de-a șaptea arte și la Cinematograful CORSO, situat în centrul orașului, pe str. I.G. Duca nr. 11. Cinematograful avea 14 salariați,

¹ <http://www.institute.ro/arte-vizuale/artacinema-2.html>

² http://romaniainterbelica.memoria.ro/judete/tarnava_mare/

³ Registrul Autorizației Construcții Mari (1896 – 1926), Arhiva Primăriei Mediaș, p. 33.

⁴ S.S.A 1924, Arhiva Primăriei Mediaș.

⁵ Fond Decizii 1942, Inventarul Primăriei, Arhiva Primăriei Mediaș.

⁶ INV 13/1942 (S.S.A.) Arhiva Primăriei Mediaș.

conduși de directorul Mihai Macovei. După venirea comuniștilor la putere, numele cinematografului a fost schimbat de două ori. În anii '60, se numea *Maxim Gorki*, după care, din anii '70, denumirea a fost de *Progresul*. A fost cinematograful cu cea mai lungă activitate din oraș. De-a lungul perioadei de funcționare s-au făcut mai multe investiții. Era singurul cinematograf care avea balcon, capacitatea cea mai mare din oraș și două case de bilete. De obicei, filmele care se difuzau în premiera în oraș erau proiectate la acest cinematograf. După evenimentele din 1989, activitatea cinematografului a început să scadă. O perioadă, a fost folosit ca discotecă, după care și-a întrerupt activitatea.

Cinematograful Capitol. Cinematograful CAPITOL s-a aflat pe strada Plevnei nr. 6, fiind administrat de Nicolae Todea. La finalul anilor '40, cinematograful avea șapte angajați, iar director era Domenic Szasz⁷. În arhiva Primăriei mai există doar câteva state de plată ale angajaților și câteva rapoarte din anii '60, în care numele cinematografului a fost schimbat în *Vasile Roaită* și apoi *Tineretului*.

Cinematograful, care era format doar dintr-o sală de proiecție, fără balcon, a funcționat până la finele anilor '80, după care a fost transformat în depozit de legume și fructe. Biletele de intrare erau mai ieftine decât la celelalte cinematografe din oraș. Clădirea cinematografului a fost demolată după anii 2000, în locul ei fiind construit un bloc de locuințe.

Cinematograful Unirea. Locuitorii cartierului Vitrometan au beneficiat ani de zile de un cinematograf chiar în cartierul lor. *Cinematograful UNIREA* și-a desfășurat activitatea în anii '60 - '70, având sediul pe Șoseaua Sibiului nr.14. Cinematograful era condus de doamna Langa, operator Nelu Ciolac, iar biletele erau vândute de doamna Mănică. După închiderea cinematograful în același spațiu s-a deschis Cantina Intreprinderii Vitrometan.

În perioada comunismului, cinematografele erau folosite de către aparatul de propagandă al sistemului. Fiecare trebuia să-și facă norma de bilete vândute, conform unei dări de seama din data de 1 martie 1953. *Cinematograful Maxim Gorki* a fost planificat cu 26.563 de bilete, realizând 27.895 de bilete în valoare de 34.868,75 lei și depășind astfel sarcinile de plan cu 105%. *Cinematograful Vasile Roaită* din localitatea noastră a fost planificat cu 13.372 de bilete, realizând 13.402 bilete în valoare de 16.752,50 lei, realizând astfel sarcinile de Plan 100%⁸. Promovarea filmelor se făcea prin afișe confecționate local, fluturași și programarea lunară, care erau distribuite și afișate la toate întreprinderile din Mediaș.

„Ambele cinematografe și-au îndeplinit sarcinile de Plan în această lună. Acest fapt se datorează muncii depuse de colectivul ambelor unități care au lucrat în colaborare ajutându-se reciproc. Un ajutor foarte mare a fost dat de Direcția Difuzării Filmului în urma cereri noastre, cu matineuri speciale două la cinematograful Maxim Gorki și unul la cinematograful Vasile Roaită, filmele rulate în aceste matineuri au fost următoarele: Curajosul Gaici – Balaurul – și Nikita. La aceste filme s-a realizat un efectiv de 3091 de bilete întregi care au ajutat efectiv la realizarea sarcinilor de Plan în această lună, depunându-se o muncă frumoasă de mobilizare de colectivul cinematografelor cât și a Secției de învățământ a orașului nostru”, se menționează în darea de seamă, din 1 martie 1953.

Proiecții de filme se făceau și în școlile medieșene. Școala Generală de 8 ani Nr. 4 avea angajat un lucrător calificat ce se ocupa cu buna desfășurare a cinematografului din cadrul acestei școli. Acest fapt este confirmat de decizia Primăriei nr.341/1964, prin care Luhas Teofil era încadrat în postul vacant de lucrător calificat II/operator cu ½ de normă la Școala Generală de 8 ani nr. 4⁹.

Cinematograful Clubului I.L. Caragiale. Clubul Centralei Gazului Metan, denumit *I.L. Caragiale* a funcționat o perioadă ca și cinematograf. Pe lângă evenimentele culturale desfășurate de angajații industriei gazeifere, sala de spectacole a fost folosită și pentru proiecția filmelor, în anii '80.

Cinematograful Central. În anul 1975, numărul total al locurilor din cinematografele medieșene era de 850. La începutul anului 1976, Primăria Mediaș a început demersurile pentru construirea unui nou cinematograf¹⁰. Noul cinematograf a fost construit în cadrul unei foste săli de sedințe, situată lângă Hotelul Central, și a luat denumirea hotelului. Noul cinematograf avea o capacitate de 400 de locuri și era dotat cu cea mai nouă tehnologie.

După câțiva ani, cinematograful a fost închis, renovat și pe urma închiriat ca și sala pentru jocul de Bingo. Din cauza faptului că cinematograful „*Progresul*” era închis, administrația locală a decis redeschiderea Cinematografului *Central*. Redeschiderea, în anul 2006, s-a făcut sub denumirea de *Cinema Mediensis*, nume ales în urma unui concurs

⁷ State de plată 1948 -1950, Fond firme, Arhiva Primăriei Mediaș.

⁸ Fond Decizii, INV 7/1953, Arhiva Primăriei Mediaș.

⁹ Fond Decizii 1964, Arhiva Primăriei Mediaș.

¹⁰ Serviciul de Sistematizare și Arhitectură, INV 14/1976, Arhiva Primăriei Mediaș.

de idei organizat de Primăria Mediaș, împreună cu elevii liceelor medieșene. Cele mai vizionate filme la acest cinematograful au fost cele de desene animate și *Avatar*, producția americană fiind văzută de 600 de medieșeni, în doar două zile¹¹.

Din cauza lipsei de spectatori și a cheltuielilor mari de întreținere, în ultimii ani programul de funcționare a fost redus. Proiecțiile aveau loc doar miercuri, vineri, sâmbătă și duminică, de la orele 16:00, 18:30 și 21:00, și asta în cazul în care existau minim patru spectatori per proiecție.

În anul 2014, 1.864 persoane au văzut un film pe ecran mare la Mediaș, fiind înregistrată o medie de șapte spectatori pe zi¹². La nivel național, în ultima perioadă a scăzut numărul de spectatori în sălile care au aparatură de proiecție pe peliculă de 35 mm, pentru că, la nivel mondial, distribuitorii nu mai lucrează cu acest format. Singura soluție pentru ca încasările și numărul de spectatori să crească este schimbarea aparaturii de proiecție, pentru ca premierele să ajungă la Mediaș în cel târziu două săptămâni de la lansare.

Bibliografie

Registru Autorizații Construcții Mari (1896-1926), Arhiva Primăriei Mediaș.
Serviciul de Sistematizare și Arhitectură 1924, Arhiva Primăriei Mediaș.
Fond Decizii 1942, Inventarul Primăriei, Arhiva Primăriei Mediaș.
Serviciul de Sistematizare și Arhitectură, INV 13/1942, Arhiva Primăriei Mediaș.
State de plată 1948 -1950, Fond firme, Arhiva Primăriei Mediaș.
Fond Decizii, INV 7/1953, Arhiva Primăriei Mediaș.
Fond Decizii 1964, Arhiva Primăriei Mediaș.
Serviciul de Sistematizare și Arhitectură, INV 14/1976, Arhiva Primăriei Mediaș.

Surse Web

<http://www.institute.ro/arte-vizuale/artacinema-2.html>
http://romaniainterbelica.memoria.ro/judete/tarnava_mare/
<http://www.mirceahodarnau.ro/avatar-cu-sala-plina-la-medias/>
<http://www.mirceahodarnau.ro/cinematograful-mediensis-se-inchide-pentru-modernizare/>

Medias 1930: Centrul orașului

¹¹ <http://www.mirceahodarnau.ro/avatar-cu-sala-plina-la-medias/>

¹² <http://www.mirceahodarnau.ro/cinematograful-mediensis-se-inchide-pentru-modernizare/>

Cinema edu 2015

Clubul I.L. Caragiale

Cinema Progresul

Cinematograful comunal Mediaș – Foto Hermann Buresch (Asociația locului natal Mediaș)

ASPECTE PRIVIND REPARTIȚIA ÎN ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN ANII '70

Dr. Sultana Avram

Abstract: *Aspects Concerning Compulsory Allocation of Graduate Students in the 70's.* Legislation in the 70's constrained graduate students to accept a job wherever specialists were needed around the country. The allocation pursued to cover the vacant jobs from all villages and towns and to avoid unemployment. It was a part of a Governmental project and all alumni had to obey unless they paid a fine that corresponded with the study expenses. The paper presents the results of this program versus nowadays Governmental program.

Cuvinte cheie: *învățământ, repartiție, nemulțumire, reglementare, admitere.*

Keywords: *education, repartition, dissatisfaction, regulation, admittance.*

Învățământul românesc, înainte de 1989, era planificat în funcție de necesitățile economiei, de numărul de specialiști necesar într-un domeniu sau altul, trecerea de la un ciclu la altul de învățământ fiind făcută prin examene de admitere, prin probe specifice specializării. Secțiile de „real” și „uman” din cadrul liceelor orientau elevii spre un eventual examen de admitere la universități de profil, unde însă locurile erau limitate, iar concurența între candidați acerbă. Probele de concurs se desfășurau sub formă de examen oral, dar și scris, candidatul neputând susține proba orală dacă nu promova examenul scris, media examenelor fiind media de admitere. Cursurile universitare se desfășurau pe o perioadă de cel puțin patru ani, la unele specializări ajungând la cinci sau șase ani. Existau și facultăți cu dublă specializare, pentru a asigura găsirea unui loc de muncă în oricare dintre specializări, de exemplu, istorie-geografie, istorie-filosofie, istorie-o limbă străină etc. Lucrarea de licență putea fi susținută la oricare dintre specializări. Acest sistem de învățământ a asigurat, prin examene specifice, trierea candidaților, acoperirea necesarului de cadre calificate și performanța. Faptul că examenele de admitere în facultăți erau tratate cu seriozitate, precum și limitarea numărului de locuri la universități la necesarul economiei, a scutit economia de apariția unui număr prea mare de absolvenți care să nu-și găsească un loc de muncă potrivit calificării. După 1989, avalanșa de universități particulare și de stat, lipsa examenelor de admitere, înlocuite cu examene „de dosare”, numărul mare de locuri bugetate sau cu taxă, reducerea numărului de ani de studiu la trei, conform sistemului Bologna impus de Uniunea Europeană, a dus la scăderea performanței și la creșterea excesivă a numărului de absolvenți care nu puteau fi absorbiți de piața muncii, sau care se încadrau într-un post diferit sau inferior pregătirii. Creșterea șomajului azi se datorează în bună parte sistemului de repartiție sau mai bine zis lipsei unei coordonări între cerere și ofertă. Cu toate acestea, absolvenții de azi preferă să-și găsească singuri un loc de muncă în țară sau străinătate, fără să fie constrânși de obligații față de stat, așa cum se întâmpla înainte de 1989. Nemulțumirile absolvenților înainte de 1989 erau legate de sistemul de repartiție obligatoriu și de consecințele pe termen lung. Exemplul nostru se va opri doar la câteva aspecte privind repartiția în învățământ în anii '70.

Repartizarea absolvenților instituțiilor de învățământ superior era reglementată, în anii '70, de câteva acte normative menite să asigure acoperirea necesarului de forță de muncă pe tot teritoriul țării. În principal, acestea erau: Decretul nr. 158 din 8 iunie 1970¹, Decretul nr. 54 din 30 mai 1975², Legea nr. 24 din 5 noiembrie 1976³ și Decretul nr. 68 din 17 martie 1976⁴. Nevoia de forță de muncă era calculată și controlată riguros, în raport de necesitățile fiecărui județ și ale economiei naționale în ansamblul ei. Analiza necesarului de forță de muncă era stabilită de organele puterii de stat astfel: „Comitetul de Stat al Planificării, Ministerul Muncii și Ministerul Educației și Învățământului, împreună cu ministerele, celelalte organe centrale și comitetele executive ale consiliilor populare județene și al municipiului București sînt obligate să stabilească: a) balanța forței de muncă pe ansamblu economiei naționale și pe județe; b) resursele de muncă, structura și gradul de ocupare a acestora; c) evoluția în perspectivă a forței de muncă în raport cu cerințele dezvoltării economico-sociale; d) corelarea dintre cerințele dezvoltării economice și ocuparea judicioasă a resurselor de muncă pe județe și ramuri ale economiei; e) formele și condițiile de organizare a pregătirii și perfecționării forței de muncă”⁵. Numărul de locuri bugetate la facultăți varia în fiecare an, la fel ca și numărul de candidați pe aceste locuri. Absența facultăților private făcea ca acest control să funcționeze în fiecare sector al economiei ca și în educație. Studenții puteau primi o bursă în schimbul unui contract de muncă ce le asigura un job la sfârșitul studiilor.

Repartiția se făcea aparent în funcție de media cu care a absolvit candidatul, în realitate însă existau o serie de „favorizați” care, deși nu aveau medii mari, beneficiau de statutul pe care îl aveau, respectiv acela de soț sau soție. Astfel, prioritar erau repartizați cei care aveau buletin în localitatea în care exista postul vacant, apoi veneau cei care solicitau apropierea de soț sau soție, cei care aveau părinți în întreținere, iar – la final – urmau să fie repartizați, în ordinea descrescătoare a mediilor, ceilalți absolvenți⁶. Și aici, studenții care în timpul facultății făcuseră parte din ASC (Asociația tinerilor comuniști), primeau ca bonus 50 de sutimi la media de absolvire. Absolvenții erau obligați să rămână la posturile repartizate un stagiu de minim doi sau trei ani pentru a

¹ BO 59/1970: Devenit Legea nr. 37/1970.

² BO 50/1975: Devenit Legea nr. 22/1975.

³ BO 98/1976.

⁴ BO 24/1976.

⁵ L 24/1976, art. 2.

⁶ D 54/1975, art. 4.

acoperi necesarul de cadre calificate pe întreaga suprafață a țării⁷. Cei care refuzau să se prezinte la post erau obligați să plătească o anumită sumă de bani care să acopere din cheltuielile de școlarizare ale statului: „*Absolventul care nu se prezintă la organizația socialistă la care a fost repartizat în termenul legal este obligat la plata unei penalități civile de 5.000 de lei, în cazul absolvenților facultăților cu durata studiilor mai mica de 4 ani, sau de 8.000 de lei, în cazul absolvenților facultăților cu durata studiilor de cel puțin 4 ani. În cazul efectuării parțiale a stagiului, penalitatea se va reduce proporțional cu perioada de stagiu efectuată. Plata penalității nu-l scutește pe absolvent de efectuarea stagiului*”⁸. Desigur, existau și porțițe de scăpare pentru cei care cunoșteau legislația. De exemplu, unii absolvenți își alegeau deliberat un post în care limba de predare era maghiara sau germana, chiar dacă nu cunoșteau acea limbă, obținând astfel o „negație”, respectiv fiind refuzați la prezentarea la post și permițându-li-se să-și găsească singuri un loc de muncă, oriunde, în general pe baza relațiilor și cunoștințelor avute de rude sau prieteni. Cei care se prezentau la post trebuiau să rămână în acea locație obligatoriu doar perioada de stagiu, însă autoritățile de acolo le schimbau buletinul și astfel absolvenții nu mai puteau participa ulterior la concursurile pe post organizate în orașele mari considerate orașe „închise”, fiind într-un fel „legați de glie”, condițiile de transfer fiind foarte stricte⁹. Este drept, absolvenților li se asigura pe lângă un loc de muncă și o locuință. Uneori această locuință-apartament era utilizată împreună cu alți absolvenți, la comun, plata chiriei fiind împărțită în mod egal: „*Absolvenților instituțiilor de învățământ superior repartizați în alte localități decât acelea în care își au domiciliul li se vor asigura, de către organizațiile socialiste la care au fost repartizați, precum și de comitetele executive ale consiliilor populare, în condițiile legii, locuințe corespunzătoare*”¹⁰. Rezultatul, scontat de altfel, era ca tinerii angajați să rămână cât mai mult timp la locul de muncă repartizat, uneori definitiv, pentru că unii și-au întemeiat familii și nu au mai plecat. Se realiza astfel un mixaj al populației, ca și asigurarea de cadre calificate în mediul rural. Mulți absolvenți preferau să facă naveta și să nu se stabilească în localitățile în care au fost repartizați.

Azi, lipsa de fermitate a executivului și, mai ales, teama de a nu fi catalogați drept „ceaușiști”, a dus la migrația masivă a tinerilor absolvenți educați pe „banii statului” și la o penurie de cadre calificate nu numai în mediul rural, dar și în cel urban. Astfel, statul român califică tineri care iau drumul occidentului, fără niciun fel de obligație față de țara care le-a pus pâinea în mână. Recent, guvernul PSD-ist a recurs la o majorare substanțială a salariilor medicilor, de până la 3500 de euro, în speranța iluzorie că aceștia vor rămâne în țară. Chiar dacă unii tineri vor accepta să-și înceapă stagiatura aici, este greu de crezut că vor accepta să meargă în mediul rural, unde sate întregi nu au niciun medic, iar locuitorii parcurg zeci de kilometri până în cel mai apropiat oraș pentru o simplă consultație sau o rețetă. Chiar și în orașe condițiile și aparatura din spitale nu se compară cu cele din occident așa încât cei foarte buni vor primi și accepta oferte din marile spitale europene. Aceeași situație o găsim și în învățământ. Posturile de la țară sunt ocupate în general de persoane necalificate, sau din cele care nu au obținut titularizarea în învățământ și care în general fac naveta până găsesc ceva mai bun.

Un alt neajuns îl constituie admiterea în învățământul superior pe bază de dosare. În general se ia în considerare media de la bacalaureat, chiar dacă materiile de la examen nu coincid cu cele de la facultate. La multe facultăți locurile „fără taxă” se completează în toamnă, iar candidații nu sunt interesați de profilul facultății, ci doar să obțină o diplomă și statutul de absolvent de facultate. Nu e de mirare că lipsește pasiunea, interesul, examenele se trec cu chiu cu vai, iar proaspătul absolvent la o facultate de trei ani este nepregătit suficient. Cu toate acestea ocupă un loc la o catedră în general în mediul rural, dată fiind lipsa de cadre calificate și salariile mici neatractive, unde nu are calitățile necesare pentru a pregăti temeinic elevii. Desigur, există ca peste tot și excepții. Profesorii din mediul rural se confruntă și cu scăderea vertiginoasă a numărului de copii, nu puține fiind cazurile în care elevi de clase diferite învață împreună, profesorul lucrând în paralel cu ei. Acestea sunt doar o parte din neajunsuri, dar explică alegerea absolvenților de a-și schimba calificarea după absolvire, sau de a emigra. Nu puține sunt cazurile în care absolvenți de facultate, uneori și de masterat, se angajează ca vânzători în supermarketuri sau ocupă un loc de muncă inferior pregătirii. Nu puțini sunt cei care se înscriu la doctorat, în speranța că își vor mări șansele de a lucra în domeniu. Un alt aspect este cel legat de locuințe. Înainte de 1989, prin lege, se asigura o locuință în localitatea unde era repartizat absolventul. Azi, fiecare trebuie să își găsească o locuință cu chirie dacă dorește să lucreze într-o altă localitate decât cea de domiciliu, iar în orașe chirile au crescut mult, cei cu salariul minim pe economie neavând posibilitatea să acopere costurile. Guvernul a încercat să asigure pentru șomeri, în anumite condiții, o primă de încadrare, activare sau instalare, pentru a stimula ocuparea unor locuri de muncă în afara localității de domiciliu. Mai complicat este cazul în care absolventul este căsătorit și trebuie să-și întrețină familia¹¹. De cele mai multe ori se apelează la ajutorul financiar al părinților.

Desigur, repartitia obligatorie nu este o soluție viabilă azi. Cu toate acestea, dacă vrem să rezolvăm problema migrației absolvenților am putea lua altfel de măsuri, respectiv: 1. admiterea în învățământul superior să fie pe bază de examen (proiect, eseu etc.) și interviu, așa cum întâlnim în țările occidentale; 2. desființarea locurilor fără taxă și înlocuirea lor cu burse de studii, pentru candidații merituosi; 3. trecerea la învățământul de lungă durată și renunțarea la sistemul Bologna; 4. posibilitatea alegerii de cursuri de către studenți, în conformitate cu aptitudinile și interesele fiecăruia și renunțarea la cursurile obligatorii tangențiale calificării; 5. punerea accentului pe dezvoltarea gândirii studenților prin implicarea în predare și aplicații practice și renunțarea la prelegeri informative.

După 1989 fiecare nou ministru al învățământului a schimbat câte ceva, rezultatul fiind o instabilitate a deciziilor, o nesiguranță a parcursului studiilor și o înrăutățire a pregătirii absolvenților de licee și a studenților. Noua lege a învățământului ar

⁷ D 54/1975, art. 5.

⁸ D 54/1975, art. 23.

⁹ D 54/1975, art. 1-4; D. 68/1976, art. 1-4, 7, 10.

¹⁰ D 158/70, art. 19.

¹¹ OUG 60/2016.

trebui să țină seama de părerea cadrelor didactice cu experiență, atât din mediul preuniversitar cât și universitar, iar ministrul învățământului ar trebui să fie ales dintre cei care au predat atât elevilor din preuniversitar cât și studenților. Desemnarea unui ministru al învățământului pe criterii politice, sau care nu cunoaște direct, de la catedră, problemele din sistem, este neproductivă și pe termen lung dăunătoare.

Bibliografie

BO 59/1970 – *Buletinul oficial*, nr. 59 din 8 iunie 1970.

BO 50/1975 – *Buletinul Oficial*, nr. 50 din 30 mai 1975.

BO 24/1976 – *Buletinul Oficial*, nr. 24 din 20 martie 1976.

BO 98/1976 – *Buletinul Oficial*, nr. 98 din 11 noiembrie 1976.

D 54/1975 – *Decretul nr. 54 din 30 mai 1975 cu privire la repartizarea în producție a absolvenților instituțiilor de învățământ superior de la învățământul de zi.*

D 158/1970 – *Decretul nr. 158 din 8 iunie 1970 cu privire la repartizarea în producție a absolvenților instituțiilor de învățământ superior de la învățământul de zi.*

D 68/1976 – *Decretul nr. 68 din 17 martie 1976 privind schimbarea domiciliului din alte localități în orașe declarate, potrivit legii, orașe mari.*

L 24/1976 – *Legea nr. 24 din 5 noiembrie 1976 privind recrutarea și repartizarea forței de muncă.*

UG 60/2016 – *Ordonanța de urgență nr. 60/2016 pentru modificarea și completarea Legii nr. 76/2002 privind sistemul asigurărilor pentru șomaj și stimularea ocupării forței de muncă.*

O SCURTĂ PREZENTARE A CELOR MAI RELEVANTE NOI MIȘCĂRI RELIGIOASE DIN VIETNAM, INDIA ȘI COREEA

Drd. Marian Suciuc
Andra Ciuc

Abstract: *A Short Introduction to the Most Important New Religious Movements in Vietnam, India and Korea presents six important or peculiar new religious movements that have appeared in Vietnam, India and Korea in the last two centuries. The paper will focus on the evolution of these religions from the moment they were founded until today, and the influence of these religions in their country of origin and/or the entire world. Moreover, it will also describe the main belief system or values as applicable to each religion.*

Cuvinte cheie: *Noi Mișcări Religioase, Cao Dai, Hoa Hao, Hare Krișna, Bhagwan, Cheondogyo, Asociația Sfântului Duh pentru Unificarea Creștinismului Mondial.*

Keywords: *New Religious Movements, Cao Dai, Hoa Hao, Hare Krishna, Bhagwan, Cheondogyo, Holy Spirit Association for the Unification of the World Christianity.*

În prezent, trăim într-o lume multiculturală și multireligioasă în care fiecare persoană are dreptul să-și practice propriile obiceiuri culturale și religioase. În acest context, suntem datori să cunoaștem culturile și religiile celor care trăiesc lângă noi, iar în lumea globală de astăzi „vecinii noștri” nu sunt doar occidentali, ci și asiatici, în general, chinezi, vietnamezi, indieni și coreeni, în mod particular, datorită faptului că țările de origine ale acestor imigranți produc mare parte din bunurile importate de către restul lumii.

De multe ori însă, acești imigranți orientali, ca și mulți dintre occidentali, au simțit că vechile religii nu mai sunt potrivite pentru omul modern și postmodern, astfel încât au apelat la religii noi, menite să satisfacă atât nevoia de apropiere de o lume nevăzută, cât și adaptarea la această lume globalizată.

Noile mișcări religioase „sunt organizații sau curente de gândire care au apărut începând cu acum aproape 150 de ani și care nu pot fi repartizate într-o anume religie tradițională”¹. Acestea „sunt în primul rând definite nu de vreo caracteristică comună sau de niște caracteristici comune, ci de tensiunile pe care le creează în relația cu celelalte forme de viață religioasă reprezentate în bisericile dominante, religiile etnice și secte”², adică ele lansează o credință diferită de cea tradițională, iar în următoarele pagini vom urmări istoria câtorva dintre cele mai exotice noi mișcări religioase vietnameze, indiene și coreene.

Cao Dai (caodaismul) a fost fondat de către mandarinul vietnamez Le Van Trung în perioada dificilă a ocupației Vietnamului și a statelor din peninsula Indochina de către Imperiul Colonial Francez, dorindu-se a fi o religie care să îmbine religia ocupanților (creștinismul) cu religiile tradiționale și cu tradițiile locale. Astfel, în decembrie 1925 Le Van Trung „s-a simțit desemnat șef al unei noi religii”³ în timpul unei ședințe de meditație spirituală stimulată de opiu, invocându-l pe zeul Cao-Dai (Marele Palat). Apoi, el a organizat prima adunare religioasă în orașul Tay Ninh, la o sută de kilometri de Saigon, unde s-au adunat numeroși doritori ca să adere la această nouă mișcare religioasă. În 1926 liderii acestei religii, în frunte cu Le Van Trung, au trimis guvernului peninsulei Indochina o declarație oficială de înființare a acestei religii, semnată de 28 de persoane, și o listă cu 247 de adepți prezenți la ceremonia de anunțare a acestei noi religii⁴. Tot în acel an, adepții acestei noi credințe îl recunosc pe Le Van Trung drept conducător al Bisericii Caodaiste, adică îi validează statutul de papă al acestei religii⁵.

Noua mișcare religioasă întemeiată de Le Van Trung crede într-un singur Dumnezeu suprem, Cao Dai, fiind reprezentat în temple printr-un mare ochi situat deasupra globului terestru. De asemenea, învățătorii acestei religii susțin că Dumnezeu „s-a manifestat de-a lungul secolelor în mai multe persoane: Buddha și Lao Zi în Orient, Moise și Iisus Hristos în Occident”⁶. Mai mult decât atât, această religie așază spiritismul la loc de cinste „invocându-se spiritele celor

¹ Chrysides 2012, p. xiii.

² Melton 2004, p. 81.

³ Malherbe 2012, p. 348.

⁴ Gobron 2008, p. 27.

⁵ Malherbe 2012, p. 348.

⁶ Malherbe 2012, p. 348-349.

mai importanți oameni din diferitele culturi, mai precis, și destul de bizar, poetul chinez Li Po, revoluționarul Sun Yat-sen, Ioana d'Arc și Victor Hugo⁷.

Bazându-se pe caracterul sincretic al religiei care nu contravine cu nimic vechilor tradiții locale, ci dimpotrivă aduce la același nivel cu cel al zeilor locali pe Dumnezeu ocupanților, și datorită fascinației asiaticilor pentru comunicarea cu spiritele unor oameni importanți, conducătorii noii mișcări religioase lansează începând cu 1927 o campanie de promovare a religiei Cao Dai în întreaga peninsulă, campanie care în doar două luni aduce în rândul bisericii peste douăzeci de mii de adepți, număr ce va crește până peste o jumătate de milion de adepți în 1929⁸.

La început, adepții noii mișcări religioase meditau și comunicau cu spiritele într-o pagodă budistă Giác-Hài, recent ridicată de Hòa-Thuong, un călugăr budist care trecuse și el la noua credință. Deoarece comunitatea care a finanțat pagoda budistă nu era de acord cu această nouă întrebuintare și pentru că pagoda era o clădire prea mică, conducătorii bisericii au ridicat un templu în 1927 în satul Long-Thành, din provincia Tây-Ninh, la indicațiile unui spirit superior⁹.

Noua mișcare religioasă Cao Dai, având în 1945 peste un milion de adepți, nu s-a rezumat doar la activități de propovăduire religioasă, ci au înființat două regimente militare care au luptat în Primul Război din Indochina (1946-1954) și în Al Doilea Război din Indochina (1962-1975) împotriva forțelor din Vietnamul de Nord, alindu-se cu francezii și mai apoi cu americanii¹⁰. Din nefericire, în 1975 vietnamezii comuniști au reușit să ocupe întregul Vietnam, iar religia Cao Dai a fost interzisă în statul vietnamez comunist datorită implicării lor în lupta împotriva comuniștilor, iar mulți dintre adepți s-au refugiat în Cambodgia, Franța și Statele Unite ale Americii¹¹. În același an, *„liderii sectei au fost înlocuiți de un consiliu de management [numit și] controlat de stat”*¹², iar proprietățile noii mișcări au fost confiscate, doar sediul din Tây-Ninh rămânând în proprietatea cultului. Mai mult, numeroși adepți și clerici au fost, în multe rânduri, arestați și intimidați pentru a fi convinși să renunțe la credința lor¹³.

După multe decenii de discriminare și rezistență, noua mișcare religioasă Cao Dai a fost recunoscută ca religie oficială începând cu 1997, chiar dacă mulți lideri comuniști încă aveau dubii asupra intențiilor acestei religii¹⁴.

Astăzi, în Vietnam sunt un milion de adepți ai acestei credințe¹⁵, iar în întreaga lume există între 2 și 3 milioane de adepți¹⁶. Mulți dintre aceștia vizitează templul din provincia Tây-Ninh, chiar dacă în multe dintre țările unde au emigrat vietnamezi există temple închinat lui Cao Dai, deoarece călătoria spre templul din satul Long-Thành reprezintă un pelerinaj la locul de origine al religiei lor.

Noua mișcare religioasă Hoa Hao a fost fondată de către Huynh Phu So, fiul unui țaran catolic din satul Hoa Hao. După ce a avut în 1939 o criză în urma căreia sănătatea i s-a îmbunătățit, acesta a simțit nevoia să propovăduiască o nouă religie în care punea la mare cinste valori precum *„devotamentul filial, dragostea de patrie, dragostea pentru aproapele său și respectul față de budismul Hoa Hao”*¹⁷. Drept fondator, el s-a considerat *„a fi reîncarnarea mai multor eroi istorici vietnamezi ceea ce îi oferă vocația pentru un rol politic național”*¹⁸.

Spre deosebire de Caodaism, noua mișcare religioasă Hoa Hao se concentra pe ideea de milenarism, naționalism și egalitate între oameni¹⁹. Mai mult decât atât, propovăduind egalitatea între oameni, el nu a creat nici un fel de rânduală religioasă, neexistând clerici sau persoane speciale care să propovăduiască²⁰, ci putem afirma că fiecare adept era în sine un predicator și mesager al religiei.

Huynh Phu So are probleme cu autoritățile coloniale franceze datorită elementelor naționaliste ale religiei. Astfel, el este arestat de către autorități în 1940, dar mai apoi este eliberat și i se impune domiciliu forțat în orașul Bac Lieu, unde primește numeroși adepți veniți în pelerinaj la liderul lor spiritual²¹. Din nefericire, el este executat de liderii mișcării comuniste în 1947, deoarece religia lui făcea o concurență neloială grupării comuniste. Însă această religie a

⁷ Malherbe 2012, p. 349.

⁸ Gobron 2008, p. 28-29.

⁹ Gobron 2008, p. 29.

¹⁰ Nguyen și colab. 1983, p. 185-186.

¹¹ Matthews 2013, p. 379.

¹² Abuza 2001, p. 203.

¹³ Abuza 2001, p. 203.

¹⁴ Abuza 2001, p. 203.

¹⁵ Malherbe 2012, p. 349.

¹⁶ Tran 2004, p. 315.

¹⁷ Malherbe 2012, p. 327.

¹⁸ Malherbe 2012, p. 327.

¹⁹ Ross 2011, p. 494.

²⁰ Ross 2011, p. 494.

²¹ Ross 2011, p. 494.

rămas vie în sufletele a sute sau poate chiar mii de vietnamezi din zonele rurale din delta fluviului Mekong, deși nu este recunoscută în mod oficial de către statul vietnamez²².

Mișcarea religioasă Cheondogyo a fost fondată în anul 1860 de către Choe Je-u (pseudonim: Suun; 1824-64), un învățat confucianist coreean în momentul unei revelații avute. Acesta era îndemnat să răspândească mesajul unei iluminări spirituale în întreaga Coree²³. Această mișcare a fost creată ca reacție la neajunsurile spirituale propovăduite de religii existente la acea vreme precum budismul, confucianismul sau creștinismul.

Prin urmare, Cheondogyo s-a dorit a fi o religie idealistă prin unirea valorilor a patru religii - budismul, taoismul, confucianismul și creștinismul, prin care să elimine defectele acestora și care să ducă într-un final la „începutul unei noi civilizații”²⁴. Aceasta din urma poate fi atinsă printr-o relație organică între rai, pământ și umanitate.

Cheondogyo semnifică „*cer-cale-învățătură*” sau „*învățătura căii divine*”, iar „*do (calea)*” e pronunția în coreeană a cuvântului tao în chineză, sugerând astfel o legătură intrinsecă cu taoismul²⁵. În stadiul incipient al existenței sale, mișcarea purta numele de Donghak, „*disciplina Estului*”, ca reacție la mișcarea „*So-hak*”, „*disciplina Vestului*”, care semnifică creștinismul. Unele convingeri erau unice Donghak, valori precum egalitate sau demnitate. De asemenea, aceasta a luat adeseori aspectul ideilor revoluționare, prin respingerea ierarhiei confucianiste²⁶. Țăranilor le era impus să plătescă taxe mai mari de către yangban (aristocrați), și de către oficiali guvernamentali corupți. Tocmai acest aspect revoluționar al mișcării religioase a fost perceput de autorități ca amenințator la adresa dinastiei Choseon.

Astfel că, rebeliunea țăranilor Donghak din 1894, care a culminat cu războiul Sino-japonez din 1894-95, a fost rapid înăbușită de intervenția trupelor chineze și, mai apoi, a celor japoneze. Fondatorul mișcării, urmașii acestuia și mulți alți adepți au fost executați ca fiind percepuți drept revoluționari radicali, Donghak fiind interzisă ca religie. Totuși, în perioada în care autonomia Coreei era amenințată de imperialismul japonez, mișcarea Donghak a demonstrat existența unui puternic sentiment naționalist și de patriotism. Acestea din urmă sunt reprezentative pentru tradiția ideologică indigenă specifică Coreei, spre deosebire de budism, Confucianism sau creștinism, considerate de origine străină²⁷.

Cheondogyo a continuat să câștige convertiți, susținând mișcarea pentru Independență din 1 martie 1919 împotriva regimului colonial japonez²⁸. Însa, în urma acestui eveniment, mișcarea cunoaște un declin constant. Mai târziu, între 1945 și 1950 Cheondogyo numără aproximativ 3 milioane de adepți. 70% dintre ei se numără și astăzi printre coreenii din Coreea de Nord, unde credința lor există clandestin²⁹. În Coreea de Sud Cheondogyo a corespuns înclinației către modernizare, naționalism și prosperitate, iar în Coreea de Nord a luat forma unei mișcări indigene comuniste³⁰. Tocmai asocierea mișcării cu patriotismul și semnificația istorică par a fi motivele pentru care unii, un număr relativ mic, au ales să se convertească la Cheondogyo și să părăsească alte religii, devenind astfel un artefact pentru poporul coreean³¹.

În ciuda numărului mic de adepți și a asocierii mișcării Cheondogyo cu o imagine politică și socială, decât cu una religioasă, rămâne în prezent vizibilă, mai ales în publicațiile turistice și naționaliste³².

Mișcarea religioasă Moon. Supusă unor controverse ce pun la îndoială anumite aspecte care țin de moralitate, este doctrina Moon, mai precis Asociația Sfântului Duh pentru Unificarea Creștinismului Mondial (A.U.C.M.; Unification Church). Aceasta a fost fondată în 1954 de coreeanul Moon Yong Myeong, născut în 1920 într-o familie prezbiteriană³³ în ceea ce e astăzi Coreea de Nord. Moon e cunoscut și sub pseudonimul „*Cel care a făcut accesibil Adevărul*”³⁴.

Moon reprezintă doar ortografierea în limba engleză a denumirii ideologiei ce a luat numele fondatorului, neavând nimic în comun cu cuvântul „*lună*”. În limba chineză, însă, caracterul moon e echivalentul cuvântului „*literatură*” în limba română³⁵.

²² Malherbe 2012, p. 327.

²³ Bell 2004, p. 125.

²⁴ Kim 2002, p. 165.

²⁵ Malherbe 2012, p. 350.

²⁶ Malherbe 2012, p. 350.

²⁷ Bell 2004, p. 131.

²⁸ Bell 2004, p. 131.

²⁹ Kim 2002, p. 182.

³⁰ Bell 2004, p. 136.

³¹ Bell 2004, p. 139.

³² Bell 2004, p. 144.

³³ Lee 2009, p. 63.

³⁴ Robinson 2016, passim.

³⁵ Malherbe 2012, p. 367.

Canonul ideologiei Moon se află în una din cele mai importante cărți, *The Divine Principle*, „*Învățătura Divină*”, aceasta fiind o colecție de predici ținute de către ecleziastul Moon începând cu 1946³⁶. Scrisă în 1952, acesta povestește că în adolescență Iisus i s-a arătat și l-a sfătuit să ducă la bun sfârșit ce nu a putut termina. Acesta pe pământ, și anume să reasigure pacea pe pământ prin a propovădui iubirea altruistă. Implicit, Moon va binecuvânta cuplurile ce vor aduce pe lume urmași fără de păcat. Căsătoria e, de altfel, un element cheie al bisericii în atingerea mântuirii pentru Unificarea Creștinismului Mondial³⁷. De asemenea, doctrina Moon se bazează și pe Biblia creștină, însă mai mult ca o justificare oficială a noii mișcări religioase.

Doctrina își propune să creeze o unitate a religiilor existente în lume, armonia tuturor națiunilor, stabilitate și pace în cadrul familiilor, însă acestea nu ar putea fi posibile fără mai întâi a eradica comunismul³⁸. Datoria de a crea armonie și pace între femeie și bărbat îi va reveni lui Moon, în rolul lui Mesia, autointitulându-se oficial mai târziu, în 1992, drept a doua venire a lui Iisus³⁹.

Moon va întâmpina nenumărate piedici în propovăduirea noului crez; va fi închis și torturat în timpul ocupației militare japoneze pentru promovarea unor activități anti-japoneze, mai târziu pentru erezii, pentru ca mai apoi să fie excomunicat de către biserica coreeană prezbiteriană. După războiul coreean Moon e eliberat de armatele aliate și se mută în Seoul, unde înființează sediul central al bisericii⁴⁰.

Moonismul a cunoscut un real succes, mai ales în rândul tinerilor, însă mai mult pe plan financiar și politic decât în sfera spiritualității. Moon a început să înființeze întreprinderi în diverse domenii, cu sedii în Coreea, Japonia și Statele Unite ale Americii⁴¹ și a escaladat curând într-un imperiu multimilionar. În anii 1970 Moon a început să-și îndrepte orizontul de propovăduire a doctrinei și către Statele Unite, mutându-și sediul în New York și înființând propriul ziar, *The Washington Times*. În același timp e închis pentru evaziune fiscală⁴².

Mișcarea religioasă Moon promovează ideea de dualitate, ce constă dintr-o serie de termeni în opoziție, dar complementare, ca negativ/pozitiv, masculin/feminin, viziune asemănătoare cu ideologia taoistă⁴³. Totuși, există o diferențiere evidentă între bărbat și femeie, în care bărbatul are adeseori funcția dominantă. Cu alte cuvinte, prin natura sa, Dumnezeu reprezintă dualitate și armonie între ambele elemente, feminine și masculine⁴⁴. Fiecare individ, însă, e nevoit să depună eforturi pentru a trăi în armonie, atât între semeni, cât și în cadrul familiei sau în relație cu Dumnezeu.

Adepții acestei mișcări consideră că un al treilea Adam s-a născut în Coreea, primul coincide cu cel descris în Geneză, al doilea fiind Iisus⁴⁵. Mulți membri ai bisericii consideră cuplul format din Moon și a doua sa soție drept „adevărații părinți spirituali ai omenirii”⁴⁶. De altfel, această doctrină e centrată pe familie, iar ceremonia de binecuvântare a căsătoriei e cel mai remarcabil ritual în cadrul bisericii de Unificare. Membrii se căsătoresc și vor forma familia ideală după un proces riguros de alegere a partenerilor de cuplu de către reverendul Moon. Cuplul poate fi separat după căsătorie chiar și pentru câțiva ani până se consideră că au atins un anumit nivel de înțelepciune și înțelegere a lucrării Domnului și pentru a se cunoaște mai întâi la nivel spiritual⁴⁷. Cuplurile vor participa la ritualuri precum „*Ceremonia vinului sfânt*”, ce îi purifică pe cei doi pentru a avea copii fără de păcat⁴⁸. În 1975 a avut loc una din ceremoniile de căsătorie în masă, în cadrul căreia 1800 de cupluri au fost binecuvântate de Moon Yong⁴⁹ și mediate, astfel, de Dumnezeu.

În Coreea influența mișcării nu a avut succes, ci a fost mai degrabă supusă numeroaselor critici venite din partea bisericilor ortodoxe și diverse grupuri dedicate drepturilor omului, critici la adresa îndoctrinării membrilor, stilului de viață luxuriant al unor lideri religioși sau la adresa numeroaselor proprietăți deținute de biserică⁵⁰.

Începând cu 1960, în Marea Britanie, comunitatea bisericii cuprindea în medie 300 de membri⁵¹. De-a lungul timpului, mișcarea religioasă Moon a câștigat stabilitate organizatorică și administrativă și în Marea Britanie, nu doar în

³⁶ Tal 2017, passim.

³⁷ Wakin 2012, passim.

³⁸ Wakin 2012, passim.

³⁹ Wakin 2012, passim.

⁴⁰ Tal 2017, passim.

⁴¹ Tal 2017, passim.

⁴² Wakin 2012, passim.

⁴³ Tal 2017, passim.

⁴⁴ Barker, 1978, p. 82.

⁴⁵ Lee 2009, p. 65.

⁴⁶ Robinson 2016, passim.

⁴⁷ Barker 1978, p. 88.

⁴⁸ Robinson 2016, passim.

⁴⁹ Barker 1978, p. 88.

⁵⁰ Lee 2009, p. 64.

⁵¹ Barker 1978, p. 81.

America sau Japonia, în ciuda imaginii nefavorabile și controversate pe care mass-media a împrumutat-o comunității și practicilor acesteia.

De asemenea, biserica s-a menținut financiar prin producerea și exportul de bunuri, precum lumânări, ceai de ginseng, iar contribuția în ceea ce privește literatura a înflorit⁵². Începând cu 1973 Moonismul câștigă în notorietate prin, spre exemplu, înființarea Fundației Culturale Internaționale, care sponsorizează financiar conferințe științifice la care adeseori participă laureați ai premiului Nobel⁵³.

În prezent, un număr total al membrilor e greu de precizat cu exactitate, însă prezența bisericii se face cunoscută astăzi în mai mult de 150 de țări⁵⁴. În Coreea de Sud se află templul dedicat Bisericii Unificatoare care poate cuprinde 10.000 de oameni⁵⁵.

Asociația Internațională pentru conștiința lui Krișna, mult mai cunoscută sub numele de Hare Krișna, a fost fondată de Grația Sa Divină A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, „al cărui nume real este Abhay Charan De, care s-a născut la Calcutta în 1896 și a murit la Londra în 1977, se declară a fi al 32-lea guru căruia i-a fost transmisă, din generație în generație, inițierea spirituală al lui Krișna”⁵⁶. Se afirmă că, după ce a studiat tainele vedice sub Srila Bhaktisiddhanta Thakura (1874-1936) între 1922-1933⁵⁷, acesta a continuat înălțarea pe treptele spirituale ale tradiției vișnuismului fondat de Chaitanya Mahaprabhu (1486-1533) în următorii ani⁵⁸. În timp ce învățătorului său a fondat misiunea Gaudiya Math, care a înființat numeroase temple dedicate prezervării tradiției spirituale a vișnuismului în India, dar care astăzi s-a fărâmițat în mai multe misiuni dedicate aceleași cauze⁵⁹, în 1965 Abhay Charan De „se imbarcă pentru Statele Unite pe un cargou, îl atrage pe unul dintre membrii formației The Beatles și propagă mișcarea în diferite țări: în 1970, în Franța, și abia în 1974, în India. Astăzi, mișcarea are aproape 120 de centre, deseori doar un simplu restaurant vegetarian, în 38 țări din lume. Doar în Statele Unite sunt 32 de centre și în Brazilia 6”⁶⁰.

Această religie preia faptul că „Krișna este unul din cele 10 avataruri sau întruchipări ale lui Vișnu, care este el însuși ocrotitor al ordinii lumii. Deci într-o rezumare îndrăznească, Krișna devine Dumnezeuul suprem, ce se potrivește mai bine culturii creștine a țărilor țintite de Hare Krișna”⁶¹.

În această nouă mișcare religioasă „credincioșii trăiesc în comunitate și nu au niciun moment liber pentru reflecția personală. Oricare ar fi caracterul sacru al rugăciunii către Krișna, trebuie să repeți ore întregi într-o singură zi mahamantra: „Hare Krișna, Hare Krișna, Krișna Krișna, Hare, Hare, Hare Rama, Hare Rama, Rama, Rama, Rama, Hare, Hare”⁶².

De asemenea, în această nouă mișcare religioasă „gurul, reprezentant al lui Krișna pe pământ, insuflă deci ceea ce dorește discipolilor săi, îi pune să muncească gratuit pentru cauză și le controlează chiar și viața intimă, hotărăște căsătorii și nepermițând relațiile sexuale decât o dată pe lună pentru procreare. [...]. Televizorul este interzis, ceea ce nu este poate decât cel mai mic rău”⁶³.

Cu toate că există peste 80 de milioane de exemplare ale textelor vedice cu traduceri în 10 limbi însoțite de explicații oferite de mentori din cadrul sectei, la începutul secolului existau în lume doar 15.000 de adepți, din care 10.000 se află în Statele Unite ale Americii, deoarece cerințele acestei secte depășesc posibilitățile psihice ale multor dintre posibili aderenți⁶⁴.

Bhagwan este o nouă mișcare religioasă fondată de Rajneesh Chandra Mohan. Acesta s-a născut în 1931, iar prin muncă asiduă ajunge să predea filosofia la Universitatea din Jabalpour⁶⁵. Însă această muncă i se pare plictisitoare. Astfel „în 1966, începe să predice la Mumbai, bazându-se pe revelațiile pe care le-ar fi avut la vârsta de 21

⁵² Beckford 1978, p. 96.

⁵³ Baker 1978, p. 91.

⁵⁴ Robinson 2016, passim.

⁵⁵ Robinson 2016, passim.

⁵⁶ Malherbe 2012, p. 375.

⁵⁷ Malherbe 2012, p. 375.

⁵⁸ Dwyer și colab. 2007, p. 2.

⁵⁹ Dwyer și colab. 2007, p. 2.

⁶⁰ Malherbe 2012, p. 374.

⁶¹ Malherbe 2012, p. 374.

⁶² Malherbe 2012, p. 375.

⁶³ Malherbe 2012, p. 375.

⁶⁴ Malherbe 2012, p. 375.

⁶⁵ Goldman 2014, passim.

de ani⁶⁶. În scurt timp el „devine guru al unei doctrine în care el ocupă poziția, de invidiat, de reîncarnare a lui Buddha”⁶⁷.

În această nouă mișcare religioasă fondatorul se autodefinește ca persoană adorată și propovăduiește importanța vieții, dragostei și râsului, recomandând libertatea sexuală⁶⁸.

În 1974 mută sediul mișcării religioase din Mumbai în Poona, unde prosperă reușind să atragă peste 20.000 de noi adepți anual, dar și atenția autorităților locale care îi cer numeroase impozite. Astfel, în 1981 Rajneesh Chandra Mohan își abandonează adepții din India și pleacă, împreună cu 15 apropiați și 6 milioane de dolari, în Statele Unite ale Americii, unde în scurt timp primesc de la o miliardară o proprietate în satul Antelope, Oregon⁶⁹.

În satul Antelope noua mișcare religioasă prosperă, adunând peste 6.000 de adepți permanenți și alte mii de adepți ocazionali care vor să încerce viața în această nouă mișcare religioasă. De asemenea, noua mișcare religioasă dezvoltă numeroase afaceri locale cu banii adepților (*hotel, lanț de restaurante vegetariene și discoteci, editură, chiar și uzine de produse chimice și o companie aeriană*⁷⁰), care sunt administrate de către secretara personală și iubita liderului religios.

Însă brusc, într-o bună zi, secretara iubită fuge din noua mișcare religioasă împreună cu douăzeci de discipoli și cu foarte mulți bani, astfel că maestrul își lichidează afacerea religioasă și își alungă discipolii, nemulțumit de eșecul său în dragoste și în construirea unui imperiu religios⁷¹.

În concluzie, putem afirma că deși cele șase noi mișcări religioase asiatice își au originea în spațiul sud-est și est asiatic, multe dintre ele s-au dezvoltat mai mult în spațiul occidental în ultima perioadă, astfel încât nu putem ignora prezența lor în apropierea noastră, iar cunoașterea lor ne este benefică atât pentru cultura generală, cât și pentru interacțiunea socială și economică cu acești „vecini”, mai mult sau mai puțin apropiați.

Bibliografie

- Abuza 2001 – Z. Abuza, *Renovating Politics in Contemporary Vietnam*, London, 2001.
- Baker 1978 – E. Barker, *Living the Divine Principle. Inside the Reverend Sun Myung Moon's Unification Church in Britain*, în „Archives des sciences sociales des religions”, nr. 45, 1978, 1, p. 75-93.
- Beckford 1978 – J. Beckford, *Through the Looking-glass and out the Other Side. Withdrawal from Reverend Moon's Unification Church*, în „Archives des sciences sociales des religions”, nr. 45, 1978, 1, p. 95-116.
- Bel 2004 – I.K. Bell, *Cheondogyo and the Donghak Revolution: The (un)Making of a Revolution*, în „Korean Journal”, nr. 2, 2004, p. 123-148.
- Chryssides 2012 – G.D. Chryssides, *Historical Dictionary of New Religious Movements*, Maryland, 2012.
- Dwyer și colab. 2007 – G. Dwyer, R.J. Cole, *Introduction*, în G. Dwyer, R.J. Cole (coord.), *The Hare Krishna Movement: Forty Years of Chant and Change*, New York, 2007, p. 1-10.
- Gobron 2008 – G. Gobron, *History and Philosophy of Caodaism*, Maryland, 2008.
- Goldman 2014 – M.S. Goldman, *Controversy, Cultural Influence, and the Osho / Rajneesh Movement*, în J.R. Lewis, J.A. Petersen (coord.), *Controversial New Religions*, Oxford, 2014.
- Kim 2002 – C.S. Kim, *Donghak. Towards Life and Spirituality*, în „Korean Journal”, nr. 4, 2002, p. 158-186.
- Lee 2009 – Y.H. Lee, *The Holy Spirit Movement in Korea. Its Historical and Theological Development*, Oxford, 2009.
- Melton 2004 – J.G. Melton, *Toward a Definition of «New Religion»*, în „Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions”, nr. 1, 2004, p. 73-87.
- Malherbe 2012 – M. Malherbe, *Enciclopedia Religiiilor*, vol. I, trad. M.M. Pleșea, C. Coatu și M. Fătu, București, 2012.
- Matthews 2013 – W. Matthews, *World Religion*, Wadsworth, 2013.
- Nguyen și colab. 1983 – V.C. Nguyen, E. Cooper, *Vietnam under Communism*, Stanford, 1983.
- Robinson 2016 – B.A. Robison, *The Unification Church, founded by Rev. Sun Myung Moon (1920-2012)*, Octombrie 2016, <http://www.religioustolerance.org/unificat.htm> (accesat: 10.03.2017).
- Ross 2011 – R. Ross, *Hoa Hao*, în S.C. Tucker (coord.), *The Encyclopedia of the Vietnam War: A Political, Social, and Military History*, Santa Barbara, 2011, p. 494.
- Tran 2004 – M. Tran, *Cao Dai*, în O.K. Gin (coord.) *Southeast Asia: A Historical Encyclopedia, from Angkor Wat to East Timor*, Santa Barbara, 2004, p. 314-315.
- Wakin 2012 – D.J. Wakin, *Rev. Sun Myung Moon, Self-Proclaimed Messiah who build religious movement, dies at 92*, 2 Septembrie 2012, <http://www.nytimes.com/2012/09/03/world/asia/rev-sun-myung-moon-founder-of-unification-church-dies-at-92.html> (accesat: 8.03.2017).

⁶⁶ Malherbe 2012, p. 376.

⁶⁷ Malherbe 2012, p. 376.

⁶⁸ Malherbe 2012, p. 376.

⁶⁹ Malherbe 2012, p. 376.

⁷⁰ Malherbe 2012, p. 377.

⁷¹ Malherbe 2012, p. 377.

PATRU PERSONALITĂȚI ALE ORIENTULUI ÎNDEPĂRTAT

Andrada Ciuc
Drd. Marian Suciuc

Abstract: *Four Personalities of the Far East* presents the lives and achievements of four important leaders from East, South and Southeast Asia. This paper presents these leaders because they have made themselves known for the way they managed to achieve freedom for their country, democracy or for how they lead their country to total disaster.

Cuvinte cheie: Asia, Mahatma Gandhi, Aung San Suu Kyi, Kim Jong Il, Park Chung Hee.

Keywords: Asia, Mahatma Gandhi, Aung San Suu Kyi, Kim Jong Il, Park Chung Hee.

Dezvoltarea economică și politică a unui stat sau prăbușirea lui depinde aproape în totalitate de modul în care liderul ales sau recunoscut al acelei țări reușește sau nu să gestioneze problemele interne ale aceluia stat. După cum vom putea vedea în paginile următoare, există două tipuri importante de lideri, cei precum Mahatma Gandhi și Aung San Suu Kyi, care prin sacrificiu propriu, perseverență, carismă, dorință de salvare a propriului stat și de transformare a acestuia într-unul modern și eficient, și cei precum Kim Jong Il și Park Chung Hee, care au condus prin dictatură statele coreene în speranța că vor reuși să le transforme în unele dintre cele mai bogate și dezvoltate state.

Mahatma Gandhi, cel care avea să devină simbolul libertății statului indian, „s-a născut în data de 2 octombrie 1896, în orașul Porbadar din peninsula Kathiawar”¹, într-o familie indiană ce aparținea castei negustorilor. Tatăl său, Karamchand „a fost un politician lipsit de educație, dar incoruptibil și loial castei și familiei sale”², iar mama sa, Putlibai Gandhi, era o devotată practicantă a religiei hinduiste³.

În copilărie, Mahatma a fost „un băiețel mai degrabă timid și retras, care nu se făcea remarcat prin rezultate deosebite la învățătură”⁴, iar după căsătoria cu Kasturba a ajuns să-și neglijeze și mai mult studiile⁵. Însă, după ce tatăl său bolnav a murit în timp ce Gandhi făcea dragoste cu soția sa, acesta a hotărât să nu se mai bucure niciodată de plăcerile materiale sau trupești și să se concentreze mai mult pe studiu⁶. Astfel, după ce termină studiile la Colegiul Samaldas din Bhavnagar, pleacă să studieze dreptul la Londra⁷.

La începutul perioadei sale de studii, Gandhi vrea să se adapteze normelor culturale și sociale din spațiul londonez. Începe această adaptare prin achiziționarea de costume occidentale, a unei pălării și a unui baston, și continuă prin prezentarea sa la lecții de dans, franceză, elocuțiune și muzică, dar își dă rapid seama că nu va sta mult timp în această țară și în loc să se îngrijească de lucruri care îl vor ajuta doar pentru o perioadă scurtă de timp, mai degrabă se concentrează asupra studiilor de drept⁸. Mai mult, în ciuda faptului că unii „studenți indieni mâncau carne, Gandhi a devenit vegetarian, acesta fiind încă un pas important spre acel trai simplu, aproape spartan pe care avea să-l ducă până la sfârșitul vieții”⁹.

Chiar dacă timp de trei ani s-a dedicat, la Londra, studiilor de drept, Gandhi sau Mohandas Karamchand, după adevăratul nume, nu a reușit niciodată să devină un avocat, deoarece era „un om sincer, incapabil să răstălmăcească adevărul, nu era în stare să interpreteze legile în favoarea lui și să dezbată legile în favoarea lui și a clienților pe care îi reprezenta”¹⁰. Până la urmă, un prieten al fratelui său, un afacerist cu activitate în Africa de Sud l-a angajat pe Mohandas Karamchand pe poziția de consilier juridic în Africa de Sud¹¹. În a șaptea zi sau a opta zi după ce își începe activitatea în Africa de Sud, Mohandas trebuie să călătorească cu trenul din Durban spre Pretoria. Astfel, el își achiziționează un bilet de tren la clasa întâi și pleacă spre Pretoria, dar un cetățean european îi cere conductorului să-l trimită pe acesta la clasa a treia, deoarece nu este european, ci un simplu indian¹². Evenimentul în cauză îl va face pe

¹ Gandhi 2015, p. 4.

² Deats și colab. 2005, p. 17.

³ Deats și colab. 2005, p. 17.

⁴ Gandhi 2015, p. 5.

⁵ Gandhi 2015, p. 5.

⁶ Gandhi 2015, p. 5-6.

⁷ Gandhi 2015, p. 6.

⁸ Deats și colab. 2005, p. 19-20.

⁹ Gandhi 2015, p. 6-7.

¹⁰ Gandhi 2015, p. 7.

¹¹ Gandhi 2015, p. 8.

¹² Douglas 2011, p. 39.

Mohandas să înceapă „*lupta împotriva dominației britanice*”¹³, deoarece el considera că aceasta este cauza rasismului și a tuturor relelor care există în țările supuse coroanei britanice.

La scurt timp, „*s-a înrolat [alături de alți indieni stabiliți în Africa] în armata controlată de guvernul britanic [...] în lupta dusă de britanici împotriva triburilor zulu și apoi împotriva burilor. [...] Deși a primit multe decorațiuni, a fost iarăși dezamăgit deoarece, în ciuda ajutorului pe care îl ofereau indienii englezilor în aceste lupte, rasismul la care erau supuși nu a fost cu nimic diminuat*”¹⁴. Însă Mohandas nu a rămas un simplu supus al coroanei britanice după război, ci a luptat împotriva legilor rasiste inițiind proteste și greve, iar soția lui a organizat proteste ale femeilor. Astfel încât, legile respective au fost abrogate sub presiunea maselor¹⁵.

În 1915 Gandhi revine în India, dar nu începe lupta pentru eliberarea indienilor de sub jugul ocupatorilor, ci încearcă să respecte sfatul mentorului său Gokhale, care îi recomandă să stea timp de un an de zile și să observe spațiul și societatea indiană, pentru ca în momentul în care va începe să vorbească în numele poporului să vorbească în cunoștință de cauză¹⁶. Totuși, el nu poate doar să observe, ci încearcă să schimbe mentalitatea societății chiar din anul sosirii în India, fondând un ashram într-un sat aproape de Ahmedabad, iar membrii acestei societăți sunt nevoiți să respecte un jurământ cu promisiuni stricte, precum cel de a spune doar adevărul, de a rămâne celibatari, de a nu fura și de a nu avea posesii, iar munca pe care o prestează să fie în folosul tuturor¹⁷. Mai mult, pentru a arăta cum vrea să schimbe societatea, primește în sânul acestui ashram un om din tagma celor ce nu trebuie atinși, creând un precedent într-o societate în care fiecare membru își cunoaște clasa și nu are voie să o depășească, dar Gandhi sugerează oamenilor că toți sunt egali, primind alături de indieni din alte clase și un om din clasa celor de neatins¹⁸. În anul următor, se avântă și mai mult în lupta pentru dreptate prin participarea la ceremonia de deschidere de la universitatea hindusă Benares, unde incită studenții în momentul în care cere de la autoritățile străine un învățământ în limba maternă a studenților dedicat maselor și nu elitelor, ceea ce va indigna autoritățile prezente¹⁹.

Însă Gandhi nu este un simplu promotor al libertății indiene, ci el este un membru cu drepturi limitate al Congresului Național Indian, încă din 1901, când era în Africa de Sud, devenind la întoarcerea în India membru cu drepturi depline al acestui for inițiat de către britanici pentru dezbaterile și găsirea de soluții la problemele locale de către nativi, cu scopul evitării impunerii unor soluții violente de către ocupatori²⁰. Din această poziție de membru al acestui for decizional local, el reușește să le impună majorității colegilor săi abordarea tacticii satyagraha, adică a biruinței prin impunerea non-violentă a adevărului²¹. Cu toate că Gandhi este promotorul acestei tactici de non-violență, el este de acord cu participarea indienilor în Primul Război Mondial alături de britanici în 1917, în speranța că britanicii vor oferi anumite concesii ca recompense pentru această colaborare²². Însă așteptările marelui propovăduitor al libertății poporului indian au fost din nou înșelate de către britanici, care în loc să ofere mai multă libertate poporului care i-au ajutat să câștige războiul, au adoptat „*legile Rowlatt menite să reglementeze problema numărului în creștere al mișcărilor de independență, prin care se permitea guvernului să întemnițeze indieni fără proces și să aresteze oameni fără justificare*”²³.

Gandhi nu va suporta această nouă umilință în ciuda încurajării participării populației la război, așa că incită populația la proteste, dar „*datorită faptului că în cadrul acestor mișcări s-au înregistrat anumite conflicte, fiind chiar uciși ofițeri britanici, Gandhi a ordonat încetarea acestora și a intrat în post negru, în semn de protest*”²⁴. Însă guvernul britanic nu recunoaște oprirea protestelor violente și căutarea libertății pe cale pașnică, așa că în 1919, când o mulțime protesta pașnic la Amritsar, un general britanic comandă măcelărirea protestatarilor²⁵.

În ciuda incidentului din 1919, Gandhi se dovedește a fi un lider înțelept și cere populației să protesteze pașnic în continuare și să renunțe la produsele britanice, să renunțe la pozițiile oferite de guvernul britanic și la toate însemnele de distincție oferite de acesta. Aceste metode de cucerire a libertății îl fac să fie mult mai bine văzut de către populație și până la sfârșitul anului 1920, el devine cu adevărat liderul dorit de poporul indian și președintele Congresului Național Indian²⁶. Mai mult, folosindu-se de influența pe care o are, acest mare lider oficializează necooperarea populației

¹³ Gandhi 2015, p. 8.

¹⁴ Gandhi 2015, p. 12.

¹⁵ Gandhi 2015, p. 12.

¹⁶ Fagg 2006, p. 28.

¹⁷ Shanker 2007, p. 58.

¹⁸ Shanker 2007, p. 59.

¹⁹ Fagg 2006, p. 28-29.

²⁰ Gandhi 2015, p. 13.

²¹ Gandhi 2015, p. 14.

²² Shanker 2007, p. 71.

²³ Gandhi 2015, p. 14.

²⁴ Gandhi 2015, p. 15.

²⁵ Gandhi 2015, p. 15.

²⁶ Shanker 2007, p. 81.

indiene cu guvernul britanic trecând o rezoluție de necooperare în congres²⁷, necooperare care „lovea piața de desfacere a colonialiștilor și în dorința lor de a găsi mână foarte ieftină de lucru”²⁸.

În anul 1930 luptă împotriva unei noi legi britanice care interzicea indienilor să producă sare, aceștia fiind obligați să o importe la prețuri uriașe²⁹. Această lege provoacă „marșul sării”, promovat de Gandhi de la ashram-ul de lângă Ahmedabad până la coasta peninsulei indiene, unde „participanții au luat apă, au lăsat-o să se evaporeze, pentru a obține astfel sare”³⁰ înainte de a-și continua marșul pe coastele peninsulei³¹. Din nefericire, autoritățile engleze îi arestează pe Gandhi, pe soția lui și pe alți 50.000 de protestatari, ceea ce nu duce la calmarea spiritelor, ci incită alte zeci de mii de protestatari să iasă la protest. Astfel încât, guvernul britanic e obligat să-i elibereze pe Gandhi și pe ceilalți protestatari și să îngăduie populației indiene să-și producă propria sare³². Ca urmare a câștigării acestei lupte cu autoritățile, Rabindranath Tagore îl denumește „Mahatma (suflet mare)” pe acest lider înțelept al poporului indian³³.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial Mahatma Gandhi cere populației să nu mai susțină armata britanică dacă guvernul britanic nu garantează independența Indiei. Această declarație de nesusținere a Marii Britanii duce la arestarea lui și a altor 60.000 de opozanți ai guvernului britanic, acțiune care nu va aduce nici un beneficiu colonizatorilor³⁴. Churchill îl trimite în 1942 pe Sir Stafford Cripps în India să negocieze participarea poporului indian la război, dar liderii indieni, în frunte cu Gandhi, refuză promisiunile de independență oferite și preferă să susțină neintervenția în război³⁵. Mai mult, Gandhi face declarația „Părăsiți India” prin care incita la proteste pro-independență, ceea ce rezultă într-o nouă arestare a sa³⁶.

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, partidul laburist preia puterea în Marea Britanie, Attlee devine prim-ministru și se creează un plan de separare a Indiei de Imperiul Britanic. Însă acesta avea să fie abia începutul succesului indian, deoarece în momentul separării Indiei de Marea Britanie apar numeroase probleme între populațiile de musulmani și hinduși din India și Mahatma Gandhi se vede nevoit să accepte ideea liderului musulman Jinnah de a crea un stat musulman separat în nordul Indiei, în ciuda tuturor eforturilor de a calma toate incidentele apărute³⁷. Însă „atitudinea moderată a lui Gandhi în problema scindării țării a provocat ura unui fanatic hindus, care-l asasinează la 30 ianuarie 1948”³⁸.

Mahatma Gandhi a reușit să facă în timpul scurtei sale vieți ceea ce alți lideri indieni nu au reușit, adică să adune în jurul său poporul indian în lupta pentru obținerea libertății și egalității. Însă ceea ce este și mai remarcabil la modul în care a obținut această libertate de la guvernul britanic este că el a luptat pentru ea prin proteste pașnice și nu prin vărsare de sânge.

Aung San Suu Kyi este fiica marelui general birmanez Aung San. Acesta i-a ajutat pe japonezi să cucerească Birmania în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, din poziția de lider al Armatei de Independență a Birmaniei, pentru ca la sfârșitul războiului să colaboreze în secret cu englezii pentru eliberarea teritoriului birman de sub ocupația japoneză și transformarea sa într-o țară independentă, ceea ce a avut loc până în 1946. Din nefericire, un asemenea strateg genial a avut mulți dușmani, printre care și adversarul politic U Saw care, în 1947, a comandat asasinarea lui și a altor opt lideri importanți din Birmania³⁹.

După moartea generalului Aung San, soția acestuia, Daw Khin Kyi, devine directoare a departamentului de bunăstare socială a guvernului independent al Birmaniei condus de U Nu, iar cei trei copii ai generalului și Daw Khin Kyi sunt lăsați în grija rudelor și prietenilor apropiați ai familiei pe timpul zilei. Însă Daw Khin Kyi nu îi neglijează, ci îi încurajează să citească și îi educă să respecte valorile tradiției birmaneze, precum modestia, ospitalitatea, considerația și generozitatea⁴⁰.

Dacă mama a învățat-o valorile tradiționale birmaneze pe Aung San Suu Kyi, bunica din partea mamei este cea care a învățat-o să respecte toate religiile și opiniile, citindu-i în fiecare seară din Biblie. Ea devine elevă a Liceului

²⁷ Shanker 2007, p. 83.

²⁸ Gandhi 2015, p. 16.

²⁹ Shanker 2007, p. 93.

³⁰ Gandhi 2015, p. 18.

³¹ Gandhi 2015, p. 18.

³² Gandhi 2015, p. 18.

³³ Gandhi 2015, p. 18.

³⁴ Gandhi 2015, p. 19.

³⁵ Shanker 2007, p. 107-108.

³⁶ Shanker 2007, p. 109-110.

³⁷ Gandhi 2015, p. 20.

³⁸ Gandhi 2015, p. 20.

³⁹ Whitney 2008, p. 10.

⁴⁰ Whitney 2008, p. 13-14.

Metodist Englez unde a continuat să cultive acceptarea tuturor valorilor culturale și religioase pe care le cuprinde lumea⁴¹.

În 1960 „la [doar] cincisprezece ani, Aung San Suu Kyi o însoțește pe mama sa numită ambasadoare la New Delhi în India, urmând aici cursurile colegiului Lady Shri Ram, pe care îl absolvă în 1964”⁴², iar apoi își continuă studiile la colegiul St. Hugh din Oxford, unde își susține licența în filozofie, politică și economie în 1969⁴³.

După ce devine licențiată a colegiului St. Hugh pleacă la New York, unde începe să lucreze ca secretară asistentă la comitetul Națiunilor Unite care se ocupa cu problemele administrative și bugetare, iar în 1971 se căsătorește cu Michael Aris, expert în cultura tibetană și himalayană, pe care-l cunoscuse în Oxford⁴⁴. După mai puțin de un an se mută în Bhutan unde lucrează ca cercetător al Ministerului Afacerilor de Externe⁴⁵. Mai târziu, cei doi se vor muta la Oxford pentru a-și crește cei doi copii, unul născut în 1973 și unul în 1977⁴⁶. Între 1985 și 1986 „Aung San Suu Kyi este profesor invitat la Centrul de Studii Sud-Est Asiatice la Universitatea din Kyoto”⁴⁷.

Din nefericire, situația statului birmanez se deteriorează după 2 martie 1962, când generalul Ne Wen, împreună cu corpul militar, înlătură guvernul civil, pe ai cărui membri îi trimite în închisoare, împreună cu reprezentanții grupurilor etnice, iar el se autoproclamă prim-ministru al noului guvern revoluționar. Pe 2 iulie 1962, „generalul Ne Wen inaugurează «calea birmană spre socialism». Prin decret militar, interzice toate partidele politice, în afară de al său, Partidul Programului Socialist Birman (BSPP). Parlamentul este dizolvat, iar Constituția – suspendată. [...]. Vizele vizitatorilor străini sunt limitate la douăzeci și patru de ore și nu se pot reînnoi”⁴⁸.

În 1974 se adoptă o nouă Constituție care transferă întreaga putere în mâinile generalului Ne Wen, care devine președintele Republicii Socialiste Birmane. Acest președinte inconștient conduce poporul birmanez spre criză economică și foamete, ceea ce va face ca poporul să iasă la proteste⁴⁹.

În 1988 Aung San Suu Kyi se întoarce înapoi în Birmania pentru a se îngriji de mama sa care tocmai avusese un stop cardiac. Însă ea vede cât de rău erau tratați cetățenii țării, iar conducerea militară se ocupa doar de lupta împotriva celor care atacau regimul militar de la granițele țării și de omorârea celor care îndrăzneau să protesteze în marile orașe⁵⁰. Astfel, pe 23 august 1988 „Aung San Suu Kyi își asumă un rol major în mișcarea de opoziție, vorbind în fața a jumătate de milion de persoane în timpul celebrului marș de la Shwedagon”⁵¹, iar în 24 septembrie 1988 devine secretar general al noului partid, Liga Națională pentru Democrație, care concurează împotriva partidului lui Ne Wen la alegerile din 1990, militând pentru o viață mai bună a poporului birmanez⁵². Din nefericire, în ciuda faptului că partidul Liga Națională pentru Democrație câștigă alegerile, regimul militar declară alegerile ca fiind nule și îi trimite la închisoare pe majoritatea liderilor partidului învingător, iar Aung San Suu Kyi este pusă sub arest la domiciliu⁵³.

Deși conducerea Consiliului de Stat pentru Restabilirea Legii și Ordinii și a guvernului statului birmanez, redenumit în 1992 ca Myanmar, va trece în mâna unor alți generali, precum Saw Maung, Tha Shwe sau Khin Nyunt, în anii următori, guvernarea militară va continua să conducă statul birmanez cu o mână de fier, care nu acceptă revolta și nesusunerea.

Aung San Suu Kyi este eliberată pe 10 iulie 1995, dar va fi din nou pusă sub arest la domiciliu în 2000, datorită încercărilor acesteia de a se întâlni cu diverși lideri ai partidului Liga Națională pentru Democrație și pentru că sfidează de nenumărate ori interdicția dată de regimul militar de a părăsi orașul Rangoon⁵⁴. Ea este eliberată în 2010⁵⁵, iar în 2011 Liga Națională pentru Democrație câștigă alegerile locale și reușește astfel să pună Myanmarul pe drumul spre democrație și evoluție economică⁵⁶.

⁴¹ Whitney 2008, p. 17-18.

⁴² Kyi și colab. 2008, p. 329.

⁴³ Kyi și colab. 2008, p. 329.

⁴⁴ Bella 2015, p. 8-9.

⁴⁵ Bella 2015, p. 9.

⁴⁶ Bella 2015, p. 10.

⁴⁷ Kyi și colab. 2008, p. 330.

⁴⁸ Kyi și colab. 2008, p. 329.

⁴⁹ Kyi și colab. 2008, p. 330.

⁵⁰ Bella 2015, p. 11-12.

⁵¹ Kyi și colab. 2008, p. 330.

⁵² Kyi și colab. 2008, p. 330.

⁵³ Kyi și colab. 2008, p. 331.

⁵⁴ Kyi și colab. 2008, p. 333-334.

⁵⁵ Mydans 2010, passim.

⁵⁶ Lall 2011, passim.

Datorită efortului continuu pentru democratizarea statului birmanez și pentru impunerea respectării drepturilor omului, Aung San Suu Kyi primește în 1991 premiul Nobel pentru pace⁵⁷, iar în 2000 „președintele Bill Clinton îi acordă [...] medalia libertății, unul dintre onorurile cele mai înalte ale Statelor Unite rezervate civililor”⁵⁸.

Kim Jong Il. Republica Populară Democrată Coreeană este caracterizată prin prezentul regim totalitar consolidat pe un puternic cult al personalității și pe o puternică ierarhie socială. Stâlpul de rezistență al „Regatului pustnic” se bazează pe ideologia juche, ce pune pe primul loc cultul personalității în persoana lui Kim Il Sung. Juche reprezintă o versiune extremă a naționalismului, insuflat de Kim Il Sung, și deține un amalgam de influențe, spre exemplu marxist-leninistă și confucianistă. Ca urmare, menținerea îndelungată a puterii liderului a fost posibilă datorită unor valori tradiționale confucianiste, ca *loialitate patriarhală și filială*, respect, toate sub forma supunerii, care au transformat dictatura lui Kim Il Sung într-una absolută. Astăzi, aceste principii sunt adânc înrădăcinate în societatea nord-coreeană.

Cel care a accentuat și exagerat supremația liderului Kim Il Sung a fost chiar fiul său, Kim Jong Il care, în încercarea de a-i intra cât mai mult în grații tatălui său, a refuzat propunerea de a studia în străinătate, tocmai datorită competiției dintre acesta, unchiul său, persoană puțin cunoscută⁵⁹, și unul din frații săi vitregi. Kim Jong Il a urmat Universitatea Kim Il Sung pentru a studia economia politică. Jong Il îl însoțea pe tatăl său și i se permitea să fie prezent la întâlniri cu personalități de grad înalt din cadrul partidului, a cabinetului sau armatei. În 1964 Jong Il s-a alăturat Departamentului de Organizare al Comitetului Central din cadrul Partidului Muncitoresc, cea mai înaltă funcție din cadrul acestuia, și în foarte scurt timp a devenit responsabil de funcția propagandistică a partidului⁶⁰.

În biografia sa oficială, publicată în Pyongyang, se spune că fiul lui Kim Il Sung s-a născut în februarie 1942 într-o bază militară secretă de pe muntele Paektu din provincia Ryanggang, cel mai înalt munte din întreaga peninsulă, cu însemnătate ancestrală pentru coreeni⁶¹. Educația aleasă i-a insuflat valori revoluționiste încă de mic copil, fiind „complet devotat” tatălui său. Locul nașterii, însă, la fel ca anul, sunt subiect al controverselor, deși Kim Il Sung confirmă în memoriile sale Paektu ca loc oficial, informație neverosimilă de altfel. Alte surse menționează că de fapt Jong Il s-a născut într-o provincie maritimă din Rusia, în 1941, mult mai plauzibil din punct de vedere al conjuncturilor tatălui său, acesta din urmă comandând trupele la luptă împotriva japonezilor⁶².

Din prima căsătorie cu Kim Chong Suk, fiica unui revoluționar, Jong Il avea un frate și o soră, însă fratele a murit prin înecare, iar mama când acesta avea 8 ani. Din următoarea căsătorie Jong Il are o soră și doi frați vitregi. Jong Il a conviețuit, de altfel, și în apropierea foștilor luptători de guerillă care au luptat împotriva trupelor japoneze și a cunoscut poveștile impresionante ale acestora.

Despre familia sa se spune că Jong Il a fost căsătorit oficial de două ori, iar a doua căsătorie a fost propusă de tatăl său, fiind considerată soția sa oficială. A avut trei băieți, dintre care cel mare Kim Jong-nam și Kim Jong-un, cel mic, și două fete. De asemenea, Jong Il e cunoscut ca având o relație controversată cu actrița Sung Hae Rim, pe atunci căsătorită, și pentru alte câteva aventuri extra-conjugale.

Odată cu intrarea în politică, Kim Jong Il a început să manifeste o pasiune pentru arta filmului și a cinematografiei, făcând parte, de altfel, din „Divizia de Îndrumare a Culturii și Artei” a partidului și din Departamentul de Agitație și Propagandă. În 1973 acesta scrie „Asupra Artei Cinematografiei”, bazată pe ideea juche și, aparent, pe discursuri ținute anterior de acesta⁶³. Cartea reprezintă o lectură obligatorie și necesară pentru toți regizorii nord-coreeni, ceea ce semnifică faptul că opera e recunoscută ca fiind ghidul primordial în procesul creării industriei filmului în Coreea de Nord⁶⁴. Se spune că în mod direct acesta a luat parte la producerea de filme, iar pasiunea pentru filmele de calitate l-a determinat în a răpi un renumit regizor sud-coreean și pe actrița sud-coreeană Choi Eun Hee⁶⁵ pentru a dezvolta calitativ industria de filme nord-coreene. Aceasta nu e singura tentativă a dictatorului, care a recunoscut că a răpit câțiva cetățeni japonezi și a prezentat mai apoi scuze public. Mai mult decât atât, se pare că Jong Il deține o uriașă colecție de filme, incluzând cele cu James Bond, Rambo sau Hong Kong⁶⁶.

O altă pasiune a liderului sunt competițiile sportive, în special gimnastica, înființând facilități pentru tinerii sportivi. Gimnastica e importantă pentru Jong Il pentru că contribuie la insuflarea spiritului colectiv, iar în cadrul

⁵⁷ Leifer 2001, p. 66.

⁵⁸ Kyi și colab. 2008, p. 334.

⁵⁹ Becker 2005, p. 68.

⁶⁰ Becker 2005, p. 68.

⁶¹ Foreign Languages Publishing House 2001, p. 1.

⁶² Becker 2005, p. 49.

⁶³ Harris 2007, p. 64.

⁶⁴ Schönherr 2012, p. 56.

⁶⁵ Scobell 2006, p. 8.

⁶⁶ Scobell 2006, p. 139.

sărbătorilor naționale se spune că Jong Il e cel care finalizează imaginea de ansamblu a competițiilor sportive⁶⁷. De altfel, în 2002 și 2005 acesta a organizat competițiile sportive Arirang pentru delegați străini, în care 100.000 de oameni au participat⁶⁸.

Ideologia Juche a stat la baza înființării unui spirit naționalist comunist. Conform unui fost secretar și apropiat al lui Kim Il Sung, mai apoi dezertor în Coreea de Sud, Kim Jong Il a pervertit filozofia juche, originară în socialismul stalinist, în scopul recreării unui stat feudal, în care cetățenii trebuie să slujească liderul, și nu viceversa.

În 1974 Kim Jong Il a fost oficial proclamat succesorul tatălui său într-o întâlnire secretă a Partidului Muncitoresc, când acesta manifesta deja o anumită influență. În 1980 acest lucru a fost oficial expus mass-mediei nord-coreene. Începând cu acel moment acesta a ajuns să fie numit drept „Îndrăgitul lider”⁶⁹, iar în 1985 publică colecția de 10 volume „Marele Jucheism”.

Inițial, Kim a încercat să păstreze distanța de ochii publicului pentru a nu amenința prezența și imaginea tatălui său până în 1992, când a devenit Comandantul Suprem al Armatei Poporului Coreean și când a adoptat *Cele 10 Principii pentru Înființarea unei Singure Ideologii*, transformându-le în politică de stat⁷⁰. Orice abatere de la cele 10 porunci, e pedepsită, incluzând orice profanare a oricărui portret al tatălui și/sau fiului. Jong Il devine comandant șef al armatei și președinte al Comisiei pentru Apărare Națională. Acesta e momentul în care se consideră instituționalizarea regimului absolut al „Îndrăgitului Lider”⁷¹ prin crearea unei dinastii ereditare. În același an a fost publicată singura declarație făcută de către Jong Il la aniversarea a 60 de ani de la înființarea Armatei Poporului Coreean, înregistrarea datând din 1974, în care afirmă: „Glorie poporului militar eroic!”⁷².

În 1994 Kim Il Sung moare de un neașteptat atac de cord. Vestea morții se pare că a reprezentat un șoc pentru popor, dar și pentru Jong Il. În acea perioadă, dictatura lui Jong Il a fost clătinată de evenimente nefericite consecutive – inundațiile masive din 1995 și 1996 – care au adus prejudicii economiei de până la 15 miliarde de dolari și a oprit alimentarea, exceptând capitala⁷³. Statul a fost nevoit să depindă de ajutor străin încă din acest an, iar aproximativ 1,5 milioane au murit în urma foametei. Pentru a opri mobilitatea excesivă a oamenilor în căutare de hrană, acesta a mobilizat armata, însă departe de a proteja cetățenii, aceștia comiteau jafuri și crime pentru a se aproviziona. Perioada 1995-1998 e recunoscută ca disfuncțională din punct de vedere social, perioadă în care oamenii comiteau fapte ilegale ca furt, corupție, dezvoltarea pieței de contrabandă sau prostituție. Jong Il a atribuit criza alimentară amenințării militare externe, mai ales cea venită din partea americanilor. În 1998, când situația economică începuse să se îmbunătățească, acesta a declanșat o rachetă pentru a sărbători ideea unei schimbări politice. Acest eveniment a fost perceput de dinafară ca o aluzie la posibilitatea de a ataca țările vecine.

Cunoscut ca fiind un playboy și împătimit al brandurilor de lux, Coreea de Sud acuzându-l că a comandat atacurile asupra unor oficiali sud-coreeni în 1983 și a avionului Korean Air în 1987, Kim Jong Il a afișat o imagine neașteptat de relaxantă și deferențială față de președintele Coreei de Sud, în 2000. În iunie, Pyongyang a găzduit primul summit televizat dintre cele două Coree, întâlnire între cei doi lideri, Kim Dae Jung și Kim Jong Il, ce a avut ca scop semnarea unei convenții pentru o încercare de reunire a miilor de familii destrămate în urma războiului coreean prin vizite reciproce, discutând chiar și de ideea dorinței unei posibile reunificări a peninsulei⁷⁴. Acest eveniment a ajutat Coreea de Nord să dezvolte relații de colaborare cu țări din Vest. Al doilea summit a avut loc în 2007 tot pe teritoriul Coreei de Nord, de data aceasta președintele Coreei de Sud fiind Roh Moon Hyun.

Kim Jong Il moare în decembrie 2011 de infarct, la vârsta de 69 de ani, în timpul unei călătorii cu trenul, iar a doua zi lumea a ieșit în piața Kim Il Sung pentru a-i plânge moartea⁷⁵. La două zile de la moartea tatălui său, Kim Jong-un îi urmează la conducerea țării. Aura lui Kim Jong Il rămâne, însă, vizibilă în prezent, fiind considerat o personalitate enigmatică și controversată.

Park Chung Hee s-a născut în noiembrie 1917 într-un sat din Coreea de Sud, fiind al șaptelea copil într-o familie săracă. Acesta a dat dovadă de potențial academic încă de mic copil. Limba de instruire în școală era japoneza și se concentra asupra culturii japoneze, a celor ce au colonizat în acea perioadă Coreea, iar visul acestuia era de a

⁶⁷ Lim 2009, p. 141.

⁶⁸ Lim 2009, p. 141.

⁶⁹ Becker 2005 p. 70.

⁷⁰ Becker 2005 p. 70.

⁷¹ Becker 2005 p. 70.

⁷² Lim 2009, p. 155.

⁷³ Lim 2009, p. 107-108.

⁷⁴ Chong 2000, passim.

⁷⁵ Durante și colab. 2011, passim.

deveni soldat. Chung Hee a manifestat interes față de soldații japonezi, dar mai ales față de amiralul Yi Sun Shin, onorat și admirat, nu doar de coreeni, dar și de comandanți japonezi. De asemenea, acesta l-a admirat și pe Napoleon⁷⁶.

Chung Hee devine unul din studenții sponsorizați de către stat pentru a studia în cadrul Colegiului de Profesori Taegu. Politica școlii era extrem de strictă, iar studenții erau sub strictă observație de către autoritățile acesteia chiar și în timpul vacanțelor, una din strategiile politicii de asimilare promovată de guvernul colonial, aceea de a manifesta loialitate și devotament împăratului⁷⁷.

La vârsta de 20 de ani, acesta își începe cariera ca profesor într-un sat îndepărtat, situație ce nu se aseamăna deloc cu visul său, iar trei ani mai târziu demisionează și se alătură Armatei Militare Manchukuo (MMA), plecând în Manchuria, motivele fiind diverse. Unul dintre motive se spune că îl reprezintă sentimentul de indignare provocat de căsătoria timpurie, la 18 ani, cu o tânără de doar 16 ani, în urma cărei relații acesta are o fată⁷⁸. Mai târziu divorțează și se căsătorește cu Yuk Yongsu, care va fi ucisă în 1974 într-o încercare de asasinare a lui Park⁷⁹. Cu ce-a de-a doua soție acesta are două fete și un băiat, cea mai mare fiind Park Geun-hye, care va deveni prima femeie președinte a Coreei de Sud în 2012 și primul președinte care e înlăturat de la conducere de către Curtea Constituțională coreeană în martie 2017⁸⁰.

În cadrul școlii manchuriene Xinjing este premiat pentru rezultatele academice excelente, iar după absolvire Chung Hee intră la Academia Militară Japoneză în Tokyo și câștigă titlul de locotenent de rang doi în cadrul Diviziei a Opta, divizie cunoscută pentru abolirea trupelor de guerillă coreene și chineze în Manchuria. Apoi urmează cursurile școlii de ofițeri jandarmi, mai târziu Academia Militară Coreeană din Seul.

În acea perioadă turbulentă, Coreea străbătea tranziția dinspre colonie japoneză către republică (1945-8), declanșarea Războiului Rece și divizarea peninsulei în urma Războiului Coreean (1950-53). Park a decis să se alăture Partidului Muncitoresc Sud-coreean (Namnodang). Un fapt ce l-a marcat pe Chung Hee este execuția fratelui său în urma participării la protestele instigate de comuniști. Acest lucru l-a determinat să dezvolte o atitudine de dispreț și ură împotriva poliției coreene de dreapta și a ofițerilor militari americani, considerându-i vinovați pentru moartea fratelui⁸¹.

Park devine membru al Partidului Comunist în timpul anilor de studiu și însuflă spiritul comunist și în rândul colegilor săi din academie pentru ca, în 1948, să fie arestat în Seoul de noul guvern, sub conducerea lui Syngman Rhee, pentru implicarea în activități comuniste în cadrul armatei. Reușește să scape de pedeapsa cu moartea prin furnizarea de informații despre activitățile clandestine ale partidului, trădându-și camarazii, și își dovedește loialitatea față de Coreea de Sud⁸². Ca urmare, acesta a fost demis din armată. În mod uluitor, în ziua eliberării, acesta este desemnat șeful Unității de Inteligență în cadrul armatei, ca agent în operațiile de spionaj anti comuniste, dar în calitate de civil, datorită stimei superiorilor față de acesta și a potențialului său⁸³. După izbucnirea războiului, Chung Hee e repus în funcția de maior în cadrul armatei Coreei de Sud și de-a lungul a doar câțiva ani acesta e avansat de la gradul de colonel la șef al Biroului de Inteligență din cadrul armatei. Acesta era considerat un ofițer competent de către tovarăși deoarece a reușit să prezică o invazie a Coreei de Nord în 1949⁸⁴, recunoscându-i-se meritele nu doar o singură dată.

În urma revoluției studentești din aprilie 1960, care milita pentru îndepărtarea de la putere a președintelui Syngman, cunoscut pentru monopolizarea puterii politice și de schimbare a constituției, fără a consulta autoritățile militare UN, în mai Chung Hee inițiază o campanie de reformă, după câteva încercări eșuate. Acesta cere demisia locotenentului general pentru eșecul de a preveni corupția în cadrul armatei în urma fraudării alegerilor prezidențiale din martie a aceluiași an⁸⁵. Acesta demisionează, iar campania anticorupție ia amploare și în afara contextului militar.

Profitând de instabilitatea politică din acea vreme, un an mai târziu, acesta e responsabil de organizarea loviturii de stat, împreună cu tovarășul său de încredere, Kim Chong-p il, înființând o coaliție. Unul din țelurile acestei răsturnări de putere era eradicarea corupției politice și a sărăciei⁸⁶. Acesta se folosește de relațiile avute în mass-media sau de întreprinderile mici pentru a câștiga resurse financiare și reușește să atragă de partea sa și poliția militară, câștigând control și asupra unei divizii a armatei. Coaliția ocupă postul de televiziune național KBS și capitala și afișează națiunii o imagine patriotică, anti-comunistă, împotriva corupției.

⁷⁶ Kim 2004, p. 15-16.

⁷⁷ Kim 2004, p. 16.

⁷⁸ Kim 2004, p. 18.

⁷⁹ Kim 2004, p. 229.

⁸⁰ Choe 2017, passim.

⁸¹ Kim 2004, p. 23.

⁸² Han 2011, p. 37.

⁸³ Han 2011, p. 38.

⁸⁴ Han 2011, p. 38.

⁸⁵ Han 2011, p. 43.

⁸⁶ Han 2011, p. 46.

Ca urmare, coaliția interzice publicarea oricărui ziar antimilitar și revoluționar, diseminând în școli principiile acesteia, iar oricine se opune revoluției va fi catalogat drept comunist și „*inamic al reconstruirii naționale*”⁸⁷. Aceștia impun legea marțială pentru o scurtă perioadă până obțin recunoașterea coaliției de către guvernul american, pe atunci având o prezență numeroasă pe teritoriul Coreei de Sud. În consecință, Park a dizolvat Adunarea Națională și a arestat politicienii civili despre care se credea că au anumite legături cu Kim Il Sung. Pentru a-și asigura funcția de viitor președinte al republicii la următoarele alegeri, în 1961 înființează Agenția de Inteligență Centrală coreeană și pune sub acuză treptat peste patru mii de posibili politicieni corupți⁸⁸.

Park e denumit președinte al Consiliului Suprem pentru Reconstruirea Națională și caută să-și legitimizeze noua campanie la nivel național, dar fără a compromite securitatea națională din partea unui posibil atentat al Coreei de Nord sau pierderea ajutorului economic din partea Statelor Unite. Așadar, acesta încearcă să-i convingă pe americani de intențiile sale politice prin promisiunea de a reda înapoi puterea unui guvern civil și primește consimțământul oficial din partea Americii⁸⁹.

Park dorește o societate bazată pe eliminarea conservatorismului, a puterii consolidate pe statut, clasă sau avere și a clasei de moșieri, toate dominând în trecut guvernul Rhee și capitalismul orientat către colonialismul japonez. De asemenea, acesta aspiră către o democrație în sens administrativ, în care poporul să aibă „*putere autonomă*”⁹⁰. Prin urmare, începe un intens proces de capitalizare a Coreei de Sud prin construirea de fabrici și dezvoltarea industriilor prin introducerea unui plan pe cinci ani (1962-6) care să ducă la o „*democrație naționalistă*”⁹¹.

În octombrie 1963 acesta câștigă alegerile prezidențiale în defavoarea lui Yu Bo-seon cu doar 1,5 procente, deși unele surse afirmă că acesta ar fi câștigat prin fraudă⁹². La începutul perioadei are loc politica de restabilire a relațiilor dintre Republica Democrată Coreeană și Japonia, la sugestia și insistența Statelor Unite, cu scopul de a crea o putere din punct de vedere economic, anti-comunistă. De altfel, până în prezent, Japonia reprezintă partenerul de comerț principal al țării, al doilea după Statele Unite⁹³. Deoarece Coreea se afla într-o criză financiară, acesta adoptă un program destinat industriei exportului și importului și creșterii economiei. Una din strategiile lui Chung Hee a fost participarea Coreei cu peste 100.000 de militari în războiul din Vietnam, primind în schimbul trimerii trupelor din partea americanilor peste 900 de milioane de dolari pentru a asigura în continuare securitatea militară pe teritoriul țării⁹⁴.

În 1968 se încearcă o asasinare a președintelui de către ofițerii nord-coreeni care atacă reședința prezidențială. Ca urmare, acesta întărește sistemul de apărare la 2,5 milioane de soldați pe tot teritoriul țării pentru a păzi cetățenii de un potențial atac din partea Coreei de Nord, fără a primi un ajutor extern. În același timp SUA își retrage trupele din zona demilitarizantă de pe teritoriul Coreei de Sud. Chun Hee e reales președinte și în următoarele alegeri din 1967, 1971, 1978 și 1979. În 1971 Park anunță planul de modernizare militar pe 5 ani (1971-6), iar în această perioadă au loc nenumărate proteste venite cu mult mai mult aplomb din partea studenților, răspândite la nivel național, care se opuneau cererii obligatorii de a se antrena în cadrul armatei și corupției din clasele privilegiate. Aceste proteste fac parte din Mișcarea Democratică și Culturală Minjung, continuată și în anii '80, ca răspuns la dictatura militară promovată în timpul erei Park⁹⁵. Prin urmare, acesta introduce legea pentru Măsuri Speciale pentru Securitate Națională, restricționând libertățile civile, de teama unui posibil război coreean, al doilea la număr⁹⁶.

Totodată, o realizare importantă a constatat în transformarea economiei țării, dintr-una predominant agricolă într-una rapid industrializată cu ajutorul colaborării dintre guvern și chaebol, conglomerate de întreprinderi, la început sponsorizate de guvern. În 1973 se introduce un program pentru industrializare chimică și grea pentru sistematizarea puterii naționale. Toate aceste schimbări drastice sunt cunoscute sub numele de reforma Yushin, introdusă printr-un referendum național, cu scopul de a crea o mai mare stabilitate și prosperitate⁹⁷. De altfel, Hyundai a fost una din cele trei mari conglomerate în anii '70, după Samsung și Lucky⁹⁸. De asemenea, se încearcă o extindere a sistemului educațional și are loc o creștere a oportunităților de angajare în industrie.

⁸⁷ Han 2011, p. 54.

⁸⁸ Kim 2004, p. 73.

⁸⁹ Kim 2004, p. 72.

⁹⁰ Kim 2004, p. 75.

⁹¹ Kim 2004, p. 89.

⁹² Kim 2004, p. 92.

⁹³ Lee 2011, p. 430.

⁹⁴ Kim 2004, p. 101.

⁹⁵ Kim 2004, p. 211.

⁹⁶ Kim 2004, p. 126.

⁹⁷ Kim 2004, p. 154.

⁹⁸ Kim 2004, p. 155.

În 1979 Park este asasinat de Kim Chae-gyu, director al Agenției de Inteligență Centrală Coreeană, motivul asasinatului rămânând incert și astăzi⁹⁹.

În concluzie, putem afirma că toți cei patru lideri ai statelor din Orientul Îndepărtat menționați mai sus au rămas în conștiința concetățenilor lor datorită faptului că toți au militat pentru evoluția propriilor state ca state independente, dezvoltate, puternice din punct de vedere economic și politic. În timp ce Mahatma Gandhi a reușit să obțină independența Indiei de la Imperiul Britanic, Aung San Suu Kyi a reușit să readucă un regim civil în Myanmar, iar Park Chung Hee a condus Republica Coreeană într-o perioadă de criză politică și morală cu o mână de fier. Din nefericire, Kim Jong Il a condus inadecvat Republica Populară Democrată Coreeană trăind o viață de huzur, în timp ce mulți nord-coreeni mureau de foame.

Bibliografie

- Becker 2005 – J. Becker, *Kim Jong Il and the Looming Threat of North Korea*, Oxford, 2005.
- Bella 2015 – L. Bella, *Aung San Suu Kyi: Myanmar's Freedom Fighter*, New York, 2015.
- Chong 2000 – W.D. Chong, *South-North Joint Declaration*, iunie 2000. <https://www.usip.org/publications/2007/10/peace-agreements-north-korea-south-korea> (accesat: 04.05.2017).
- Choe 2007 – S.H. Choe, *Park Geun-hye, South Korea's Ousted Leader, is arrested and jailed to await trial*, în „The New York Times”, martie 2017.
- Deats și colab. 2005 – R.L. Deats, M. Jegen, *Mahatma Gandhi, Nonviolent Liberator: A Biography*, New York, 2005.
- Douglas 2011 – A. Douglas, *Mahatma Gandhi*, London, 2011.
- Durante și colab. 2011 – T. Durante, J. Madison și M. Lee, 'I hope he's in a warm corner of hell': McCain says the world is better off without Kim Jong Il who's gone to join Gaddafi, Bin Laden and Hitler, în „Dailymail”, decembrie 2011.
- Fagg 2006 – H. Fagg, *A Study of Gandhi's Basic Education*, New Delhi, 2006.
- Foreign Languages Publishing House 2001 – Kim Jong Il. *Short Biography*, Foreign Languages Publishing House, Pyongyang, 2001.
- Gandhi 2015 – M. Gandhi, *În căutarea adevărului*, București, 2015.
- Han 2011 – Y.S. Han, *The May Sixteenth Military Coup*, în K.B. Kim și E.F. Vogel (eds.), *The Park Chung Hee Era. The transformation of South Korea*, London, 2011.
- Harris 2007 – M.E. Harris, *Inside North Korea*, San Francisco, 2007.
- Kim 2004 – H.A. Kim, *Korea's Development under Park Chung Hee. Rapid Industrialization, 1961-79*, London & New York, 2004.
- Kyi și colab. 2008 – A.S.S. Kyi, A. Clements, *Vocea Speranței*, București, 2008.
- Lall 2011 – M. Lall, *Viewpoint. Has a Year of Civilian Rule Changed Burma?*, noiembrie 2011, <http://www.bbc.com/news/world-asia-15560414>, (accesat: 01.05.2017).
- Lee 2011 – J.H. Lee, *Normalization of Relations with Japan: Toward a New Partnership*, în K.B. Kim și E.F. Vogel (eds.), *The Park Chung Hee Era. The transformation of South Korea*, London, 2011.
- Leifer 2001 – M. Leifer, *Dictionary of Modern Politics of Southeast Asia*, New York, 2001.
- Lim 2009 – J.C. Lim, *Kim Jong Il's Leadership of North Korea*, London & New York, 2009.
- Mydans 2010 – S. Mydans, *Myanmar Dissident Calls for Change*, în „New York Times”, noiembrie 2010.
- Schönherr 2012 – J. Schönherr, *North Korean cinema: a history*, North Carolina & London, 2012.
- Scobell 2006 – A. Scobell, *Kim Jong Il and North Korea: The Leader and the System*, U.S.: Strategic Studies Institute, U.S. Army College, 2006.
- Shanker 2007 – R. Shanker, *The Story of Gandhi*, New Delhi, 2007.
- Whitney 2008 – S. Whitney, *Aung San Suu Kyi: Fearless Voice of Burma*, Bloomington, 2008.

⁹⁹ Kim 2004, p. 230.

LA OROTAVA – SPIRIT COLONIAL SPANIOL PROTEJAT DE MĂREȚIA LUI PICO DEL TEIDE

Mirela Maior

Motto: „I confess that nowhere have I ever seen a more varied,
a more harmonious or a more attractive scene”¹
(1799 Alexander von Humboldt)

Abstract: *La Orotava – Spanish colonial spirit protected by the Pico del Teide.* The paper presents “La Orotava” municipality, geographically positioned in the northern part of Tenerife Island, representing the constant embodiment of the indestructible link between a human settlement with its diverse civilizations and “Teide”, the imposing volcano with its endless snowy peak “Pico del Teide” (3718 meters in height). It is the indisputable symbol of “The Island of Eternal Spring”, from Canare, the volcanic archipelago, a territory from the Atlantic ocean, belonging to Spain. During its entire evolution as a human settlement “La Orotava” was strongly influenced by the existence nearby of this mountain that always conferred a mystical and unique aura. “La Orotava” municipality, through its architecture perfectly preserved, is an almost intact fresco that represents the Spanish colonial epoch, built and created by that period’s rich social category. Nowadays, this rational politics for protecting and revaluation of the natural, agricultural, landscape and touristic patrimony is represented by “Orotava” Valley and “Teide” National Park, being the symbiosis between the human civilization and the amazing nature, that is continuing in a harmonious way.

Cuvinte cheie: Orotava, Guanches, arhipelagul Canare, Pico del Teide, Tenerife.

Keywords: Orotava, Guanches, Canare archipelago, Pico del Teide (Teide Peak), Tenerife.

Orotava (*La Orotava*), poziționată geografic în partea de nord a insulei Tenerife, reprezintă întruchiparea constantă în timp a legăturii indestructibile dintre o așezare umană cu diversele sale civilizații și un impunător vulcan – Teide, cu vârful său veșnic înzăpezit, *Pico del Teide* (înalt de 3718 m). El este simbolul incontestabil al „*Insulei eternei primăveri*”, din arhipelagul vulcanic Canare, teritoriu din oceanul Atlantic aparținând Spaniei. Pe parcursul întregii sale evoluții ca așezare umană, Orotava a fost puternic amprentată de existența în proximitate a acestui munte care i-a conferit totdeauna o aură mistică și unică.

La Orotava, prin arhitectura sa conservată perfect, este o frescă aproape intactă a epocii coloniale spaniole, a ceea ce a creat îndeosebi pătura înstărită a acelei perioade, din punct de vedere economic și cultural. În altă ordine de idei, roditoarea și superba Vale a Orotavei care se află în caldera vulcanică a lui „*Pico del Teide*” (Fig. 1) i-a oferit totdeauna acestui oraș (mai apoi, întregii municipalități arundate) condiții de trai atrăgătoare și multă prosperitate. Reciprocitatea teoremei poate fi pe deplin admisă deoarece în egală măsură „La Orotava” practică o politică rațională de protejare și valorificare a patrimoniului oferit de acest munte (natural, agricol, peisagistic și turistic), cu totul remarcabil, punându-l în valoare cu multă responsabilitate. Se poate afirma că, simbioza dintre natura uluitoare a acestor locuri și locuitorii ei continuă în mod armonios de mii de ani adaptându-se perfect noilor coordonate ale prezentului.

Scurt istoric. Cele mai cunoscute ipoteze acceptă faptul că insula Tenerife a fost locuită începând din jurul anilor 2500 î.C. de o populație de origine berberă, provenită din nordul Africii. Ei se numeau *Guanches* și și-au botezat noul pământ *Archinet*. Pentru că nu cunoșteau scrisul, referințe despre ei apar doar din datele furnizate de călători ai mărilor (care au poposit pe aceste meleaguri înainte de cucerirea spaniolă), pentru a se aproviziona cu merinde și apă². Majoritatea lor vorbește despre un popor prietenos și pașnic, care avea activități predominant agricole. Se trăia în peșteri sau grote săpate în tufurile friabile dintre plafoanele de lave dure, în special pe coasta de sud a insulei. Arheologii au descoperit de asemenea rămășițele unor construcții suprapuse din bucăți de piatră sau lemn, rămase și azi ca simbol al civilizației trecute. Gaunches venerau soarele ca pe suprema divinitate. Credeau de asemenea în existența unor spirite primitive care vegheau asupra lor în viața de zi cu zi, dar erau în egală măsură terificați de existența unui demon numit Guayota, care sălășuia în profunzimea înfricoșătoare și necunoscută a lui El Teide. Evident, El Teide era asociat cu cutremurele datorate activității sale vulcanice. Populația Guanche era împărțită în patru mari clase sociale: 1. *Mencey* - regii care conduceau micile state, 2. *Achimenceyes* - „poporul blând”, 3. *Cichiciquitzos* - nobilii care puteau aspira ca titlurile lor să dăinuiască și după moartea lor și care aveau dreptul de a aduce oricui ofense și 4. *Achicaxna* - cei considerați „poporul pașnic”. Când insula a început să fie atacată și mai apoi cucerită de către trupele spaniole, existau

¹ Murillo 2015, p. 38.

² Popovici, Caloianu, Ciulache, Lețea 1975, p. 18-19.

nouă *Menceyatos* sau nouă mici regate distincte: *Anaga*, *Tegueste*, *Tacoronte*, *Taoro*, *Icod*, *Daute*, *Adeje*, *Abona* și *Güimar*³. În prezent, nouă sculpturi uriașe reprezentându-i pe cei nouă conducători atletici și înarmați se află pe insulă pe malul oceanului pe zidul dinspre mare al splendidei plaje Candelaria. Dintre micile regate ale sfârșitului de secol XV cel mai puternic era regatul Taoro, condus atunci de către bravul Bencomo, regat care era situat aproximativ pe teritoriul municipiului Orotava de astăzi. Cucerirea spaniolă a insulei are loc cel mai târziu, în comparație cu celelalte din arhipieleagul Canare, tocmai datorită dârzeniei populației bășinașe și a conducătorilor acesteia. Prima încercare de cucerire a insulei (cea a Ordinului Regilor Catolici) are loc în 1464 pe teritoriul pe care este astăzi capitala insulei - Santa Cruz. Invadatorii nu au întâmpinat de această primă dată rezistență, ci dimpotrivă, s-a semnat un tratat de neagresiune cu conducătorii a patru dintre micile regate amintite anterior și anume cu Abona, Anaga, Adeje și Güimar. În 1494 însă, un colonist spaniol fără scrupule, *Alonso Fernandez de Lugo*, finanțat de negustori genovezi și însoțit de 1.000 de mercenari, atacă insula intenționând să înainteze mai profund înspre nord. Regele Bencomo și trupele sale îndârjite reușește să prindă oamenii atacatorilor într-o ambuscadă și să-i masacreze în munți. De Lugo scapă cu viață, se reîntoarce pe continent își reface și mărește efectivul militar, revine și îl omoară pe Bencomo pe coasta de nord numită San Roque. Populația Guanche din zonă ajunge sub conducerea lui Bentor, fiul lui Bencomo și refuză în continuare să se predea. Câteva luni mai târziu însă, în 25 Decembrie 1495, are loc cel de al treilea mare asalt spaniol asupra insulei, de data aceasta soldat cu o mare victorie cunoscută în istorie drept Victoria de la Acentejo. Lipsit de speranță, Bentor își ia viața cu demnitate în Tigaiga. Deși cuceritorii spanioli erau prezenți pe aproape tot teritoriul insulei, au mai existat lupte sporadice aproape timp de doi ani acestea finalizându-se până la urmă cu capitularea ultimelor focare de rezistență din munți. În 5 noiembrie 1496 de Lugo este numit guvernator general peste Tenerife și Gran Canaria. Guvernarea sa nu a mai întâmpinat ulterior probleme majore cu populația Guanche, deoarece doar mici grupuri rebele au persistat în a-și păstra religia și identitatea nativă, aceștia rămânând concentrați în grupuri extrem de reduse în regiunile Candelaria, Güimar și în munți, în apropiere de Icod de los Vinos⁴.

La Orotava (denumită de către vechii Guanches, *Arautaba* sau *Arautápala*) făcea parte din cel mai puternic regat Guanche condus de Mencey, regele Taoro. Spre deosebire, însă, de alte populații invadate de spanioli, Guanches din această regiune au avut o trecere mai puțin dură la noul lor statut de cucerți. Acest lucru s-a datorat pe lângă culoarea albă a pielii lor, în mare măsură intuiției de a se converti la catolicism și de a se implica rapid în activitățile agricole din noile ferme care au apărut destul de curând pe insulă după modelul celor europene⁵. Pământurile bășinașe cucerite au fost cele care i-au răsplătit pe cei care au finanțat și luptat în expediția lui Fernandez de Lugo. S-a facilitat masiv venirea muncitorilor portughezi și a celor spanioli care au început să lucreze în domeniul agriculturii, pentru început cultivând întinse plantații de trestie de zahăr sprijinite de populația localnică. După cucerirea spaniolă așezarea La Orotava a intrat în administrarea vechii capitale a insulei La Laguna până în 1648, când regele Philip al II-lea al Spaniei îi acordă titlul de oraș și un ridicat grad de independență. Începând cu secolul XVIII pe plantații terasate matematic în pante se plantează viță de vie, iar vinul devine un produs delicios și faimos sub denumirea de *Canary Sack* (menționat chiar și de Shakespeare) și *Malvasia*. Orotava trece și ea în secolul XVIII prin puternica criză economică când chiar și producția viticolă este puternic restricționată dar mai apoi începând cu secolul XIX prosperitatea revine prin introducerea creșterii gâdăcilor de cârmăz utilizați pentru pigmenții lor coloranți dar mai ales prin debutul cultivării unor mari plantații de banane specifice Canarelor, denumite *Platanos Canarios* sau *Platanos de Canarias*. În general, comerțul a fost orientat spre Europa și Marea Britanie. Vasele care exportau banane încep să aducă la întoarcere pe insule din ce în ce mai mulți pasageri. Primii vizitatori au fost imediat cucerți de clima Văii Taoro. Este perioada în care insula și în special bogata Vale a Orotavei devine un important punct de refugiu dar și de atracție pentru nobilimea europeană și negustorii bogați. Începutul secolului XIX coincide și cu debutul industriei turismului. Valea Orotavei și Pico del Teide devin puncte puternice de atracție pentru cercetători (botaniști, geologi, geografi etc.) dar în egală măsură și pentru reprezentanți ai înaltei societăți europene din acea perioadă. Orotava a purtat și poartă emblema de centru cultural lider al Canarelor, găzduind în timp diverse nume de referință ale culturii și științei, ca de exemplu William Wilde sau Alexander von Humboldt. Orașul a fost de asemenea și este și în prezent frecvent pe timp de iarnă „*patria de adopție*” pentru locuitorii țărilor nordice. La Orotava este oaza de pace și liniște foarte puțin alterată de freacă și agitația turiștilor care doresc pentru câteva zile doar apă soare și bronz. Așezarea este o bijuterie de case tradiționale cu fațade încântătoare din lemn cu balcoane diverse, meșteșugite în lemn sau fier forjat, cu terase în care localnicii sorb relaxați o cafea sau cu grădini superbe care nu încântă prin mărime ci prin simplitatea concepției pusă în valoare de o armonie coloristică a vegetației mediteraneene ce cucerește. Eleganța străzilor pietruite (de exemplu *Calle Colegio* sau *Calle San Francisco*) a primăriei și bisericilor, arhitectura canariană a clădirilor cu farmecul curților lor interioare conturează toate la un loc imaginea unui oraș puternic amprentat de secole de bunăstare și o înaltă calitate a vieții atât

³ Murillo 2015, p. 4-5.

⁴ Murillo 2015, p. 5.

⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/La_Orotava

în trecut cât și în prezent. Centrul istoric perfect conservat a fost declarat *Centru de Interes Istoric și Artistic Național*. Orașul a fost locuit după cucerirea spaniolă de familii nobile spaniole, dar și provenite din Italia sau Flandra. Acestea au contribuit puternic la bogăția moștenirii culturale de astăzi. Ca obiective de referință care pot edifica în sensul celor afirmate anterior, se pot exemplifica:

1. *Casa de los Balcones* sau *Casa Fonseca* (Fig. 2) din secolul XVII-lea, care se remarcă prin balcoanele superbe în stil Canary (ce dau spre Calle San Francisco) și cele cu sculptură rafinată în lemn ale curții interioare printr-o impresionantă frescă, dar în egală măsură prin muzeul artelor tradiționale meșteșugărești (ceramică, broderie, lucrături în răchită, prelucrare a pieilor etc.), care reconstituie fidel imaginea unei case de coloniști prosperi. Inițial, au fost două case separate construite în 1632. Tradiția se păstrează și azi, *Casa de Los Balcones* fiind și o importantă școală de brodat, unde de peste 50 ani un număr mic de eleve studiază metodele tradiționale ale broderiei din Canare.

2. *Jardin Victoria*, respectiv superbele grădinile publice ale orașului cu o concepție peisagistică specială în trepte succesive și în pantă unde se află mormântul uneia dintre personalitățile marcante ale intelectualității insulei - francmasonii Marqués de la Quinta și Diego Ruiz de Ponce y Castillo.

3. *Museo de Artesania Iberoamericana*, care reprezintă un omagiu adus legăturilor culturale dintre Spania (Canare) și America Latină⁶.

4. *Casa del Turista* (circa 1590), renumită prin magazinul său de artizanat, prin expozițiile de pictură și prin demonstrațiile de desen pe nisip care se fac în tot orașul cu ocazia sărbătorii *Corpus Cristi* și *Hospital de la Santísima Trinidad*.

5. *Plaza de la Constitucion*, dominată de *Ayuntamiento (primăria)*, impozantă clădire în stil neoclasic datând din sec. XIX.

6. *Hijuela del Botanico*, o grădină luxuriantă care conține o mare varietate de specii exotice, ca de exemplu renumitul arbore dragon – *El Drago*. Aici la Orotava, a fost adoptată uniforma armatei de către Alfonso XIII în (1906), dragonii (soldații) escortând atunci celebrul „*drago-copacul merelor de aur*” au preluat denumirea arborelui.

7. *Iglesia de San Augustin și Casa de la Cultura*.

8. *Iglesia de la Concepcion de sec. XVIII*, care reprezintă un monument național cu colecții atractive de picturi și un muzeu cu obiecte religioase (*Museo de arte sacro el tesoro de la Concepción*⁷).

Orașul a conservat în perfectă stare vile cu arhitectură specific colonială de sec. XVII și XVIII aparținând coloniștilor bogați precum *Casa Jimenez-Franchi*, *Casa Lercaro*, *Casa Torrehermosa* (în prezent, muzeu de artizanat) sau *Casa Monteverde* și mori de vânt de peste 300 de ani, încă funcționale⁸. În luna iunie, străzile sunt acoperite de imense covoare multicolore din flori sau nisip vulcanic. Ele sunt menționate în Cartea Recordurilor ca fiind cele mai celebre de acest gen din lume. Mărimea, calitatea și frumusețea lor le-a adus această nominalizare. Tradiția datează din 1912 odată cu crearea primei carpete florale de către artistul Felipe Machado⁹. Totul este cunoscut sub denumirea de arta nisipului Teide, uneori fiind necesare patru săptămâni sau chiar 45 zile pentru a finaliza o astfel de lucrare.

În prezent, La Orotava este oraș cu rang de capitală și centru administrativ al municipalității cu același nume, subdivizat în: El Rincón, La Florida, La Perdoma, San Antonio, La Luz și Aguamansa. Geografic, este poziționat în Valea Orotavei, la 335 de metri deasupra nivelului mării, la 4 km sud-est de Puerto de la Cruz și 28 km sud vest de capitala insulei Santa Cruz de Tenerife. Municipalitatea se întinde pe o suprafață de 207,31 de km pătrați cu o populație de aproximativ 42.000 de locuitori. Din punct de vedere strict lingvistic, limba vorbită de aceștia reprezintă o dovadă vie a evoluției adaptării limbajului primitiv Amazig la cel castilian.

Valea Orotavei și Parcul Național Teide. Valea Orotavei se întinde de la mare la munte până la înălțimi de peste 2000 m începând de lângă *Las Canadas* și urcând până la Pico del Teide la 3.718, acesta fiind cel mai înalt vârf montan al Spaniei. Această vale a reprezentat și reprezintă în continuare cu cei peste 60 de km pătrați ai săi, un adevărat paradis agricol. Alexander Friedrich Wilhelm Heinrich baron von Humboldt (1769-1859), naturalist, geograf și călător german, a făcut primele cercetări științifice privind zonalitatea geografică și etajarea vegetației în această zonă. El a fost copleșit de frumusețea și originalitatea peisajului descoperit (există chiar un punct de observație care azi îi poartă numele) și a publicat rezultatele cercetărilor sale într-o amplă lucrare de 30 de volume intitulată: „*Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent fait en 1799,1800, 1801, 1802, 1803 et 1804* (Paris, 1807-1834)¹⁰.

⁶ Sanger 2007, p. 65.

⁷ Oficina municipal de information turistica, Museos villa de la Orotava.

⁸ Murillo 2015, p. 49.

⁹ La Oficina Municipal de Informacion Turistica.

¹⁰ Popovici, Caloianu, Ciulache, Lețea 1975, p. 312.

Municipiul La Orotava are în administrația sa *Parcul National Teide*, o spectaculoasă întindere vulcanică ce oferă peisaje uluitoare de la curgeri consolidate de lavă până la platouri selenare nisipoase aride sau grupuri de stânci exotice (ex. Cinchado). În 1954 întinderea din jurul vulcanului a fost declarată Parc National, marginile lui urmând aproximativ împrejurimile lui Pico del Teide, adică limitele craterului vulcanic. Azi, parcul are o suprafață de 189 kilometri pătrați și se află la o altitudine de peste 2.000 de metri. Majoritatea rezervației este cuprinsă în caldera vulcanică care este rezultatul a milioane de ani de activitate cu alternanțe de erupții¹¹ de lave și explozii. În suita vulcanitelor din calderă domină bazaltele, obsidienele, alături de care se întâlnesc granite, piroclastite¹² și tufuri vulcanice. Pe alocuri există spectaculoase cristale de turcoaze. Spre nord, ea este erodată de precipitațiile abundente și continuă cu o pădure protejată de pini canarieni. Pico del Teide este un vulcan activ, care în anul 2007 a fost introdus în patrimoniul UNESCO. Municipality Orotavei pe lângă funcția de administrator, protector și promotor direct al potențialului natural al parcului, folosește o parte din veniturile foarte mari care se obțin de pe urma turismului organizat rațional și desfășurat cu mult profesionalism, la implementarea proiectelor de evoluție a zonei¹³. Astfel, s-a înființat un centru de informare turistică eficient și absolut necesar pentru organizarea de expediții și accesări pe rute riguros marcate în toate condițiile standard de siguranță și care se numește El Portillo¹⁴ (la est de Pico del Teide). Există aici proiecții de film cu toate detaliile necesare despre acest parc, de asemenea o grădină amenajată, care prezintă toate speciile de floră și faună, rarissime în acest areal. De aici, organizează excelente expediții și excursii pe traseele calderii vulcanice¹⁵ sau chiar pe vârf, în condiții care presupun verificarea medicală a turiștilor și dotarea lor cu echipament adecvat de protecție. Municipiul Orotava dăruiește în multe feluri o mare atenție marelui munte pe care vechii Guanches îl numeau *Tener Ife* (Vârful Alb). Pentru ei, muntele reprezenta insula. În prezent, insula reprezintă la rândul ei muntele, iar splendorul oraș de la poalele lui va rămâne întotdeauna dominat dar și ocrotit de mărția lui.

Bibliografie

- Arhitectura. Preistoria și istoria timpurie*, vol. I, București 2010.
 Daniels și Hyslop 2010 – P.S. Daniels și St. Hyslop, *Istoria lumii*, vol. I: *Preistoria și epoca clasică 3000 î.H-700 d.H*, București, 2010.
 Dunlop 2010 – F. Dunlop, *Traveler-Spania*, București, 2010.
Enciclopedia Universală Britanică, vol. VII, București, 2010.
 Ianoș 1987 – I. Ianoș, *Statele și organizarea spațiului*, București, 1987.
 Lungu 2004 – M. Lungu, *Statele Lumii*, București, 2004.
 Marin, Marin 2001 – I. Marin, M. Marin, *Medii și regiuni geografice pe glob*, București, 2001.
 Murillo 2015 – A. Murillo, *Tourist Guidebook to Tenerife*, Ediciones A.M., 2015.
 Popovici, Caloianu, Ciulache, Lețea 1975 – I. Popovici, N. Caloianu, S.T. Ciulache, I. Lețea, *Enciclopedia descoperirilor geografice*, București, 1975.
 Posea, coord. 1986 – G. Posea, coord., *Dicționar de termeni geografici*, București 1986.
 Sanger 2007 – A. Sanger, *Tenerife Essential Guide*, București, 2007.
 Verne – J. Verne, *Istoria marilor descoperiri*, vol. I, București, 1968.
https://de.wikipedia.org/wiki/La_Orotava (accesat)
https://en.wikipedia.org/wiki/La_Orotava
https://www.volcanoteide.com/en/national_park
<https://www.infotour.ro/ghid-turistic/gradini-si-parcuri/parcul-national-teide-din-tenerife-3006-teide.maot@gobiernodecanarias.org>
<http://www.magrama.gob.es/es/red-parques-nacionales/nuestros-parques/teide/>
<http://www.traveleuropa.ro/europa/obiective-turistice-spania/pagina-7>
<http://www.webtenerife.co.uk/what-see/teide-national-park/>
<https://www.familytreedna.com/groups/guanches-canary-islands>
https://es.wikipedia.org/wiki/Abor%C3%ADgenes_canarios
<http://casa-balcones.com/>
<https://ro.wikipedia.org/wiki/Teide>
<https://www.facebook.com/liceodetaoro>

¹¹ Posea, coord. 1986, p. 81.

¹² Posea, coord. 1986, p. 219.

¹³ <http://www.webtenerife.co.uk/what-see/teide-national-park/?tab=1>

¹⁴ Sanger 2007, p. 66.

¹⁵ Posea, coord. 1986, p. 318.

Fig. 1. Pico del Teide (3718 m altitudine), cel mai înalt munte al Spaniei

Fig. 2. Casa de los Balcones (Municipiul Orotava)

GEOGRAFIE ȘI ȘTIINȚELE MEDIULUI

CONSIDERAȚII CLIMATICE PRIVIND LUNA APRILIE 2017, ÎN SUDUL ȘI ESTUL TRANSILVANIEI

Dr. Nicolae Rusan

Abstract: *The paper entitled Climate Considerations Regarding April 2017, in the South and East of Transylvania, presents a weather-climatic characterization. At the same time, it offers an analysis of the synoptic conditions that determined the phenomena that took place that month, and some extremes with consequences on many anthropic activities, but more importantly on agricultural activities.*

Cuvinte cheie: *situație sinoptică, considerații climatice, fronturi atmosferice*

Key words: *synoptic situation, climatic considerations, atmospheric fronts*

Introducere. Luna aprilie 2017, a fost luna în care am trecut prin toate anotimpurile unui an, de la temperaturi de început de vară în primele zile ale lunii, la temperaturi de primăvară, pe urmă la iarnă autentică cu ninsori și viscol, după care la temperaturi sub pragul de îngheț, cu 3-4 zile consecutive cu dimineți în care am avut îngheț la sol și brume și din nou la temperaturi de vară spre sfârșitul lunii. Aceste situații de vreme ce au avut loc pe parcursul lunii, s-au datorat succesiunii mai multor tipuri de circulație, unele care au persistat mai mult timp deasupra României.

Modul de manifestare

Intervalul 27 martie-2 aprilie. În acest interval dominant a fost Anticiclul Azoric, care a acționat în prima parte a săptămânii, iar mai apoi, după un scurt pasaj frontal în cursul zilelor de miercuri și joi (29 și 30 martie), o zonă de presiune ridicată s-a format în estul continentului, astfel încât în cea mai mare parte a săptămânii ce a urmat, vremea a fost în general frumoasă și caldă, chiar deosebit de caldă în interiorul arcului carpatic, față de normalul climatologic specific perioadei. Temperaturile au înregistrat valori de 20-22 de grade Celsius, doar nopțile și diminețile ușor mai răcoroase de luni și marți, au mai temperat într-o oarecare măsură media termică a întregii săptămâni. Precipitațiile au fost puține și slabe cantitativ. Sfârșitul de săptămână a fost în general frumos și cald (fig.1 a, b).

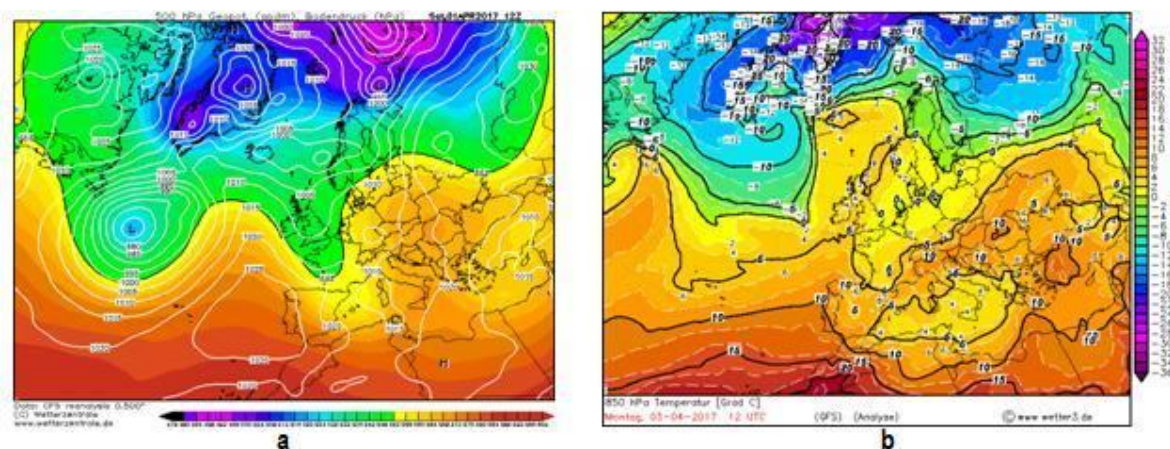

Fig.1. a) Harta cu repartiția presiunii și a geopotentialului la nivelul Europei, pentru data de 1 aprilie 2017;
b) Harta cu repartiția temperaturilor la nivelul Europei, pentru data de 3 aprilie 2017 (după www.wetter3.de).

Intervalul 3-9 aprilie. Acesta a fost caracterizat printr-o vreme în general călduroasă (mai ales în prima parte), dar și instabilă, începând cu jumătatea săptămânii, mai ales cu ziua de joi (6 aprilie 2017).

Dacă la nivelul regiunii luate spre analiză temperaturile au avut valori cuprinse între 19 și 24 grade, o dată cu pătrunderea unui front atmosferic rece din nord-vestul teritoriului, a adus pe arii relativ extinse, ploi însoțite de descărcări electrice, primele manifestări de acest gen din anul 2017 – pe areale mai mari. Încă din data de 4 aprilie, frontul atmosferic rece situat în partea centrală a continentului s-a cuplat cu o depresiune mediteraneeană slab dezvoltată, iar în consecință și umiditatea a crescut în nivelele joase ale troposferei, ceea ce a condus la o instabilitate a vremii, la început în Oltenia și Muntenia, iar local spre seară și în Banat. Această situație sinoptică a făcut ca și temperaturile să scadă la început, mai accentuat în vestul României, dar și în celelalte regiuni, inclusiv în Transilvania, scădere mai

accentuată începând din data de 5 aprilie, când după amiaza a și plouat, ploi însoțite izolat de descărcări electrice. Joi (6 aprilie), frontul rece cu deplasare lentă a cuprins întreg teritoriul României, astfel încât temperaturile au continuat să scadă accentuat în regiunile intracarpătice (fig. 1 a; b).

În acest interval, s-au semnalat averse de ploaie, însoțite de descărcări electrice pe arii extinse. Temperaturile scăzute din altitudine au făcut să se semnaleze și grindină. Cantitățile de apă au depășit 10-15 mm și izolat 20-25 de mm, în special în zonele montane. Vântul a prezentat intensificări în toată regiunea, care la munte, la Bălea Lac a suflat cu rafale ce au atins la viteză 130 Km/h.

Maximele termice au coborât până la valori de 12 grade în estul Transilvaniei, răcire ce a continuat și pe timpul zilei de vineri (7 aprilie), când temperaturile maxime ale zilei au avut valori cuprinse între 6 grade în estul Transilvaniei și 11 grade, iar precipitațiile s-au restrâns, astfel că noaptea cerul s-a descoperit și temperaturile minime au scăzut în estul Transilvaniei până la -3 grade, unde s-a înregistrat și brumă.

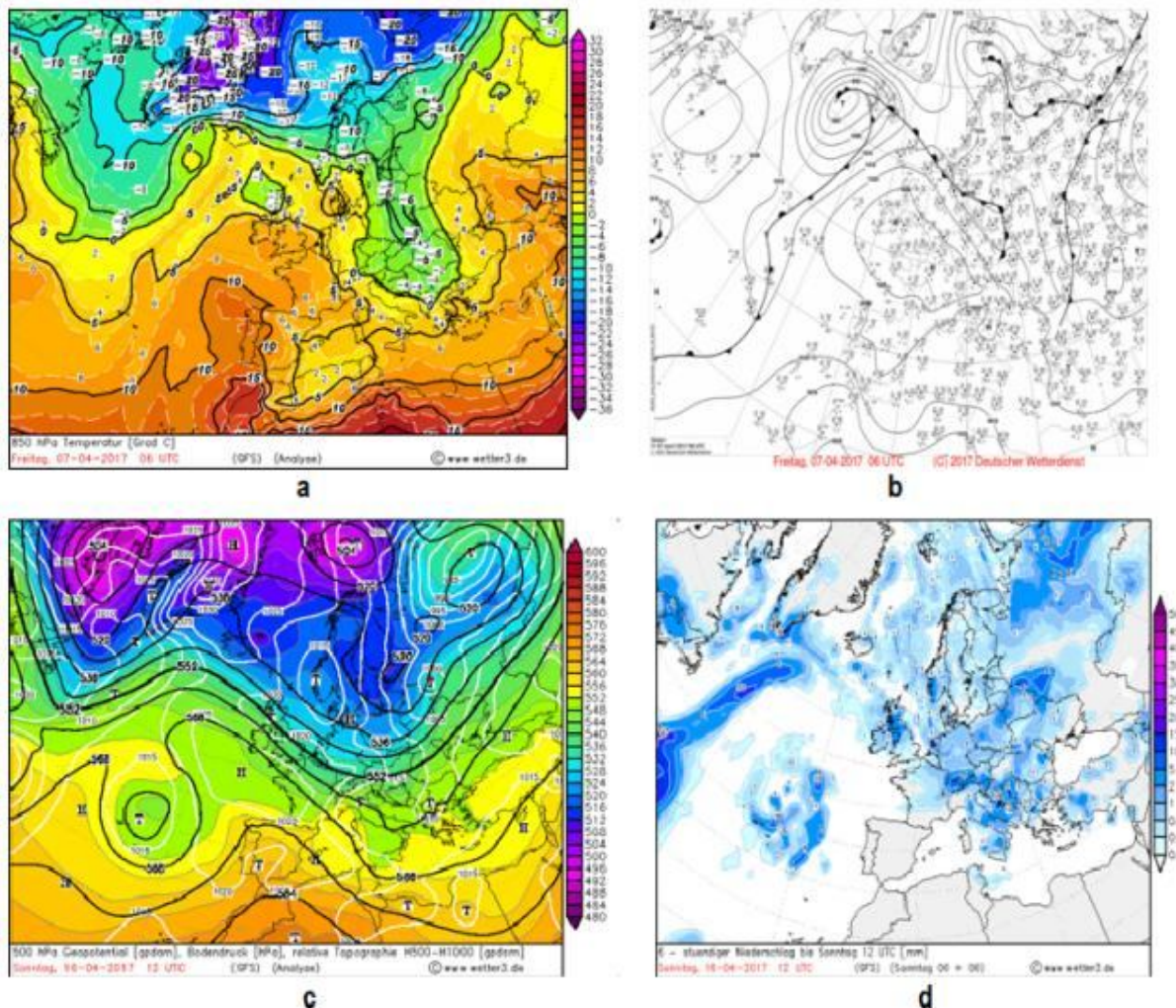

Fig. 2. a) Harta cu repartitia temperaturilor la nivelul Europei din data de 7 aprilie 2017, ora 09 locală;
b) Harta sinoptică a Europei din data de 7 aprilie 2017, ora 9 locală (după www.wetter3.de).
c) Harta cu repartitia presiunii și a geopotențialului la nivelul Europei, pentru data de 16 aprilie 2017;
d) Harta cu repartitia precipitațiilor la nivelul Europei, pentru data de 16 aprilie 2017 (după www.wetter3.de).

La sfârșitul de săptămână, pe fondul consolidării Anticiclonului Azoric, vremea a intrat într-un proces de încălzire treptată în toate regiunile țării. Astfel, dacă sâmbăta (8 aprilie), maximele au atins valori de 18 grade Celsius, duminică (09 aprilie), acestea au urcat până spre 23 de grade Celsius. În mod obișnuit, cele mai scăzute temperaturi s-au înregistrat în estul Transilvaniei, unde acestea nu au depășit 15 grade Celsius.

Intervalul 10-18 aprilie. Următorul interval a fost caracterizat printr-o vreme, cu încălziri și răciri succesive, aerul rece polar în retragerea sa către nord urmând să mai aibă câteva răbufniri și spre zonele mai sudice ale continentului.

Astfel, în cursul zilelor de marți 11.aprilie și vineri 14 aprilie, dar și duminică 16 aprilie, țara noastră a fost traversată de fronturi atmosferice reci, ce au adus pe lângă o scădere a temperaturilor și precipitații moderate cantitativ, îndeosebi în regiunile intracarpătice (fig. 2 c, d).

Între aceste perioade cu instabilitate atmosferică mai ridicată am avut parte și de o vreme călduroasă, plăcută ca aspect, cu nebulozitate redusă și vânt slab. Ziua de 15 aprilie s-a caracterizat printr-o vreme în general frumoasă, cu cer mai mult senin. Spre seară, dinspre nord-vestul României au apărut primele precipitații, asociate unui sistem frontal bine definit, precipitații care au fost slabe cantitativ. Pe timpul zilei la nivelul regiunii, temperaturile au avut valori cuprinse între 13 și 18 grade, iar pe timpul nopții 3 la 8 grade.

Duminica, 16 aprilie, instabilitatea atmosferică a crescut și local a plouat. Temperaturile maxime au avut valori cuprinse între 10 și 15 grade la nivelul regiunii.

În data de 17 aprilie, vremea s-a ameliorat ca aspect cerul a devenit variabil. În cursul dimineții temperaturile au fost foarte scăzute în zonele intracarpătice, iar în depresiunile din estul Transilvaniei minimele au coborât ușor sub valoarea de 0 grade Celsius, ceea ce a favorizat producerea brumei. De asemenea și temperaturile maxime au scăzut accentuat și au înregistrat valori în general între 9 și 14 grade în Transilvania. Ziua de 18 aprilie, vremea a fost schimbătoare, cu ploi pe arii extinse în prima parte a zilei. În masivele montane, la altitudini mai mari de 1.500 de metri s-au semnalat și lapovițe și ninsori. Maximele termice au urcat la prânz până spre 14 grade.

Intervalul 19-24 aprilie 2017. Prima zi a intervalului debutează cu o răcire față de ziua precedentă și a fost în general închisă. Cerul a fost mai mult noros și pe arii extinse s-au semnalat precipitații ce au avut și caracter de aversă. În cursul zilei precipitațiile au fost sub formă de ploaie și mixte în județul Harghita, iar noaptea treptat precipitațiile au devenit mixte, predominant ninsori în depresiunile din estul regiunii. La munte a nins. Vântul a suflat slab și moderat, cu intensificări locale, mai ales în zona de munte unde rafalele înregistrate au fost de 60-90 km/h, iar pe crestele montane au atins și 130 km/h viscolind și spulberând zăpada la Bălea Lac. Pe arii restrânse în zona înaltă de munte s-a semnalat ceață (o zi autentică de iarnă). Temperaturile maxime au avut valori cuprinse între 3 grade la Sărmașu și 12 grade la Dumbrăveni.

Răcirea vremii a continuat și în data de 20 aprilie, când pe arii extinse ziua, s-au semnalat precipitații mixte, predominant ninsori în jumătatea estică a Transilvaniei, iar pe timpul nopții precipitațiile au fost predominant sub formă de ninsoare. Temperaturile maxime înregistrate la nivelul arealului luat spre studiu, au avut valori cuprinse între 0 grade la Târgu Secuiesc și 5 grade la Batoș. Stratul de zăpadă măsura 20 cm la Joseni în județul Harghita și 180 cm în zona de munte, la Bălea Lac.

Ziua de 21 aprilie este caracterizată ca fiind o zi rece, deosebit de rece în estul Transilvaniei. Pe timpul zilei, cerul a fost temporar noros și local s-au semnalat ninsori slabe în sudul și estul Transilvaniei, și moderate la munte. În cursul nopții cerul a devenit variabil, iar temperaturile au fost negative la nivelul întregii regiuni, cu valori cuprinse între -9 grade la Miercurea Ciuc și 0 grade la Alba Iulia și Sebeș, ceea ce a condus la formarea brumei pe arii extinse. De menționat faptul că, local la munte și izolat în zonele joase din estul și sud-estul Transilvaniei, vântul a viscolit zăpada.

Temperaturile maxime au avut valori cuprinse între 1 grad la Întorsura Buzăului și 10 grade la Alba Iulia. Stratul de zăpadă crește față de ziua precedentă, astfel că la Bălea Lac se atinge înălțimea de 207 cm, iar în zona joasă, pe lângă celelalte localități cu strat de zăpadă, mai întâlnim strat de zăpadă de 20 cm și la Întorsura Buzăului, în județul Covasna.

Deși temperaturile au înregistrat pe timpul zilei de 23 și 24 aprilie o ușoară creștere, vremea s-a menținut rece pentru această dată a anului, menținându-se astfel până spre ziua de 25 aprilie. În aceste zile, mai ales la munte, s-au semnalat ninsori, astfel că, stratul de zăpadă la Bălea Lac a urcat până la grosimea de 222 cm. De menționat faptul că pe timpul nopților s-a semnalat brumă în depresiunile din sudul și estul Transilvaniei.

Acest aspect al vremii din intervalul 19-24 aprilie, a fost influențat de pătrunderea de aer rece de origini polare, fără precedent în ultimii 50 de ani, pentru perioada în care ne aflăm, respectiv a doua jumătate a lunii aprilie, care a afectat întreg teritoriul țării noastre începând cu data de 19 aprilie. Un foarte puternic ciclon mediteranean, însoțit de precipitații abundente a intrat în țară încă din cursul nopții de 19 aprilie spre 20 aprilie prin Banat, iar mai apoi valul de precipitații intense a cuprins toată Transilvania și nu numai (fig. 3. a, b, c, d).

Intensitatea și felul precipitațiilor au fost date de presiunea scăzută, prezentă pe coloana troposferei până la altitudinea de 5.500 m, atribuită poziționării nucleului de tip cut-off, ce a staționat peste România, contribuind și mai intens la producerea fenomenelor meteorologice descriese în lucrare (fig. 3a și 3b).

De asemenea și temperaturile au avut valori scăzute, demonstrate și de izotermele din data de 20 aprilie de la ora 12, trasate pe harta repartiției temperaturilor la nivelul Europei (fig. 3c), care au coborât până la valori de sub -5 grade, la altitudinea de 1.500 m. În această situație precipitațiile la nivelul Transilvaniei, au fost predominant sub formă de lapoviță și ninsoare, după cum se observă și pe harta României din fig. 3c.

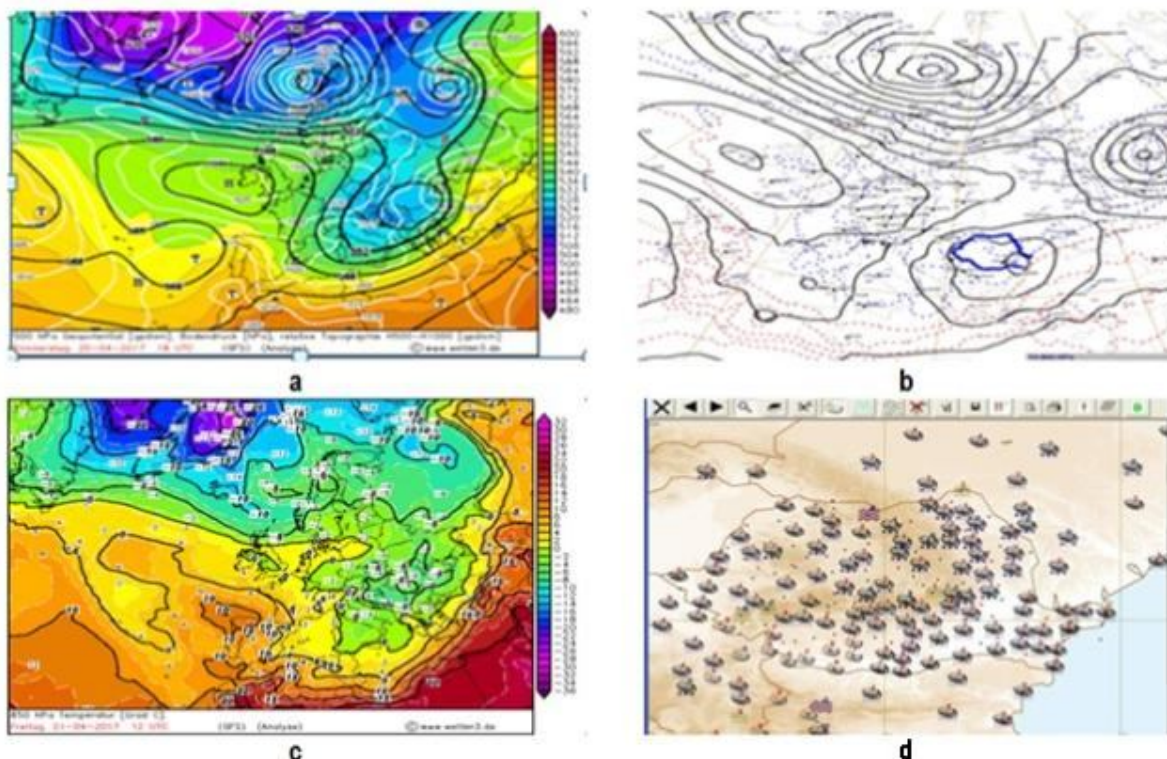

Fig. 3. a) Harta cu repartitia presiunii și a geopotentialului la nivelul Europei, pentru data de 20 aprilie 2017;
 b) harta cu repartitia presiunii la 850 hPa \approx 1500 m altitudine;
 c) Harta Europei, cu repartitia izotermelor la 1500 m altitudine;
 d) Harta României de ora 03 locală, cu repartitia precipitațiilor și felul acestora
 (Situatia din figurile prezentate este din data de 20 aprilie 2017 ora 12 UTC = 03 locală)
 (după www.wetter3.de, iar fig. 3c după AN M București).

Intervalul 25-30 aprilie 2017. În acest interval vremea a alternat cu zile în care valorile de temperatură au variat, de la zile răcoroase la zile cu temperaturi mult mai ridicate decât normalul perioadei, astfel că temperaturile au urcat în data de 28 și 29 aprilie până la valoarea de 28 de grade la Alba Iulia și 29 de grade la Sărmașu. Situația sinoptică ce a contribuit la schimbarea vremii este dată de individualizarea unui areal anticiclonic, centrat pe partea estică a Mării Negre, acesta influențează aspectul vremii pe toată partea sud-estică și central-sud-estică a Europei, inclusiv pe a României. De altfel, un nucleu de mare presiune se observă și pe sudul Peninsulei Balcanice. Arealul anticiclonic menționat, pe lângă creșterea valorilor de temperatură, a adus și zilele frumoase.

Concluzii. Din punct de vedere meteo-climatic, luna aprilie 2017, a fost o lună atipică, cu mult diferită de celelalte luni aprilie din ultimii 50 de ani. Această caracterizare este dată de fenomenele extreme din ultima parte a lunii și de durata acestora care s-au individualizat prin temperaturi scăzute, precipitații, predominant sub formă de ninsoare, care au persistat 4 zile, urmate de dimineți cu brumă, care au persistat și acestea 3-4 dimineți consecutive, producând mari pagube agriculturii.

Dacă la începutul lunii am avut zile de vară, în care temperaturile au avut valori cuprinse între 19 grade în estul Transilvaniei și până la 24 de grade în vest, la Alba Iulia și Sebeș, acestea au scăzut ușor din data de 7 aprilie, după care următorul interval, mai precis până în data de 19 aprilie, când s-a întors iarna, vremea a alternat cu zile frumoase și calde, cu altele cu ploi. Din data de 18 spre 19 aprilie 2017, revine iarna cu ninsori și viscol și temperaturi maxime care nu au depășit 5 grade Celsius, iar nopțile au fost în general cu temperaturi negative, care au condus la formarea brumelor târzii, cu influențe nefaste pentru agricultură. Spre sfârșitul lunii, vremea se încălzește, temperaturile cresc accentuat, astfel că aceasta are, mai de grabă, aspect de vară.

Aprilie a fost luna care ne-a condus prin toate anotimpurile unui an, având în vedere fenomenele meteo-climatice care au avut loc pe parcursul ei.

Bibliografie selectivă

- Bogdan, Octavia, Niculescu, Elena, (1999), *Riscuri climatice din România*, Academia Română, Institutul de Geografie, București.
- Bogdan, Octavia, Rusan, N. (2005), *Riscurile pluviale în județul Harghita. Studiu de caz: 23 VIII 2005*, Comunicări Științifice, Facultatea de Geografie, X, București.
- Ciulache, S. (1997), *Clima Depresiunii Sibiu*, Edit. Universității din București.
- Costea, Marioara (2010), *The influence of orography on the surplus pluviometric regime of the Sebeș basin*, în *Lucrările Conferinței „Aerul și apa – componente ale mediului”*, 19-20 martie 2010, Cluj-Napoca.
- Dragotă, Carmen-Sofia (2006), *Precipitațiile excedentare în România*, Edit. Academiei Române, București.
- Rusan, N., Negoescu, Alina (2008), *Cantități de precipitații excepționale înregistrate la Stația meteorologică Sibiu (1961-2007)*, Revista Geografică, XVI/2008 Academia Română, Institutul de Geografie, București.
- Topor, N. (1963), *Ani ploioși și secetoși în R.P.R.*, Institutul Meteorologic CSA București.
- *** ANM București (Administrația Națională de Meteorologie).
- *** (1980), *Harta topoclimatică a României, sc. 1:200 000, foaia Brașov* – coordonator Octavia Bogdan, Institutul de Geografie, mss. București.
- *** (1983), *Geografia României, I, Geografia Fizică*, Edit. Academiei Române, București.
- *** (1987), *Geografia României, III, Carpații și Depresiunea Transilvaniei*, Edit. Academiei Române, București.
- *** (1995), *Instrucțiuni pentru stațiile meteorologice. Efectuarea observațiilor meteorologice și prelucrarea lor în scopuri climatologice*, Atelierul de Multiplicare al INMH, București.
- *** (2007), *Atlas Istórico-Geografic*. Ed. a II-a, Edit. Academiei Române, București.
- *** (2008), *Clima României*, Administrația Națională de Meteorologie, Edit. Academiei Române, București.

Evenimente și observații meteorologice în Mediaș începând cu secolul al XV-lea

Dr. Rusz Otilia

Abstract. *Meteorological events and measurements in Medias starting with 15th century.* Written documents from last centuries describe many climatic events (floods, droughts, hard winters, frost days in spring, but also some uncommon meteorological phenomenon, such thunderstorms in winter). We can find many such phenomena that have taken place in Medias. Some of them have caused damages. E.g. hail often destroyed vineyards and others agricultural cultures. Wine production is influenced by meteorological conditions, in Medias there are long observation related with that. In 19th century instrumental meteorological observations were effectuated in the town. However these observation were not continuous, and they have much more a historical importance. In the end of 19th century and in the second half of 20th century, a pluviometric station worked here. Presently in Medias does not exist meteorological station, neither pluviometric station.

Cuvinte cheie: *Medias, evenimente meteorologice, observații meteorologice.*

Keywords: *Medias, meteorological events, meteorological observations.*

Introducere. Evenimentele meteorologice, în special cele extreme care au cauzat daune, au prezentat și prezintă și azi un interes deosebit. În scrierile vechi se găsesc multe astfel de însemnări, legate de inundații, înghețuri târzii de primăvară, ierni aspre, grindină de mari dimensiuni, etc. Dar sunt consemnate și fenomene meteorologice rare. Documentele din aceste secole au importanță nu doar din punct de vedere al istoriei științelor naturii, dar împreună cu alte date proxy (de exemplu dendroclimatologice) ajută la reconstituirea condițiilor climatologice din secolele trecute. Totuși aceste însemnări trebuie tratate cu precauție, iar în unele cazuri cu rezerve.

Observațiile meteorologice datează din antichitate, însă primele măsurători instrumentale în Europa au început odată cu punerea în practică a termometrului cu mercur al lui Fahrenheit în 1714. Înființarea „*Societas Meteorologica Palatina*” a însemnat unul din primii pași în implementarea observațiilor sistematice. În această rețea erau prezente 40 stații meteorologice din Europa, dar numai 8 au avut funcționare în toată perioada (1781-1792) (Czelnai, 1995).

Serviciul Meteorologic Național din Ungaria s-a format în anul 1870, sub numele de Institutul de Meteorologie și Magnetism Terestru (Meteorológiai és Föld-delejességi Intézet) (Puskás, 2010), iar Serviciul Meteorologic al României în 1884 (Neacșa, 1985). Înaintea înființării acestui institut din Ungaria, în Transilvania observațiile meteorologice au fost efectuate de societatea civilă. La primul congres de meteorologie de la Viena (1873) au fost tratate mai multe probleme practice legate de activitatea stațiilor meteorologice (momentele de observație, metodele de calibrare ale aparatelor, modul de plasare al aparatelor etc.) (Rasmussen, 2003).

În Transilvania, încă în secolul al XVIII-lea au fost efectuate observații meteorologice instrumentale. La Sibiu, începând cu anul 1789 botanistul Sigerius a efectuat observații asupra temperaturii aerului, presiunii atmosferice, nebulozității, direcției vântului, precipitațiilor. Dar aceste date au fost considerate incorecte, de neîncredere, și s-a sistat publicarea lor („*Siebenbürgische Quartalschrift*”, 1790). La Cluj în cadrul primului observator astronomic din regiune, acestea fiind efectuate de Höll (Hell) Maximilian (Miksa). Am găsit doar referiri la aceste măsurători, de exemplu, Heinrich (1978) amintește, că printre aparatele folosite în observațiile astronomice din vremea respectivă, se află și un barometru. La Alba Iulia, tot în cadrul observatorului astronomic, au fost făcute și măsurători ale unor parametri meteorologici.

Aspectele climei în trecutul geologic și istoric. De-a lungul erelor geologice au avut loc multe schimbări climatice. La scară globală, o răcire treptată (dar nu liniară) a început la limita Eocen-Oligocen. Un ultim optim climatic a fost semnalat în Miocenul mediu, când de exemplu în timpul formării sării badeniene de la Sovata-Praid, a fost o temperatură medie de circa 17°C (Rusz et al., 2010). Clima Cuaternarului (început acum 2 milioane de ani în urmă) s-a caracterizat printr-o alternanță de perioade glaciare (cu înaintarea ghețurilor) cu cele interglaciare (retragerea ghețurilor).

„*Mica glaciațiune din evul mediu (Little Ice Age)*” a ținut din 1300 și până 1850, și au fost temperaturi cu aproape 1-2 °C mai scăzute față de cele de astăzi (Mann, 2002). Pentru România s-a constatat că secolul al XVII-lea a fost cel mai răcoros din ultimele secole (Teodoreanu, 2011). Evoluția temperaturii începând cu 1500 pentru Europa este prezentată în figura 1. Se constată o fluctuație a temperaturii medii, dar de la începutul secolului trecut este evidentă o încălzire mult peste valorile din secolele precedente.

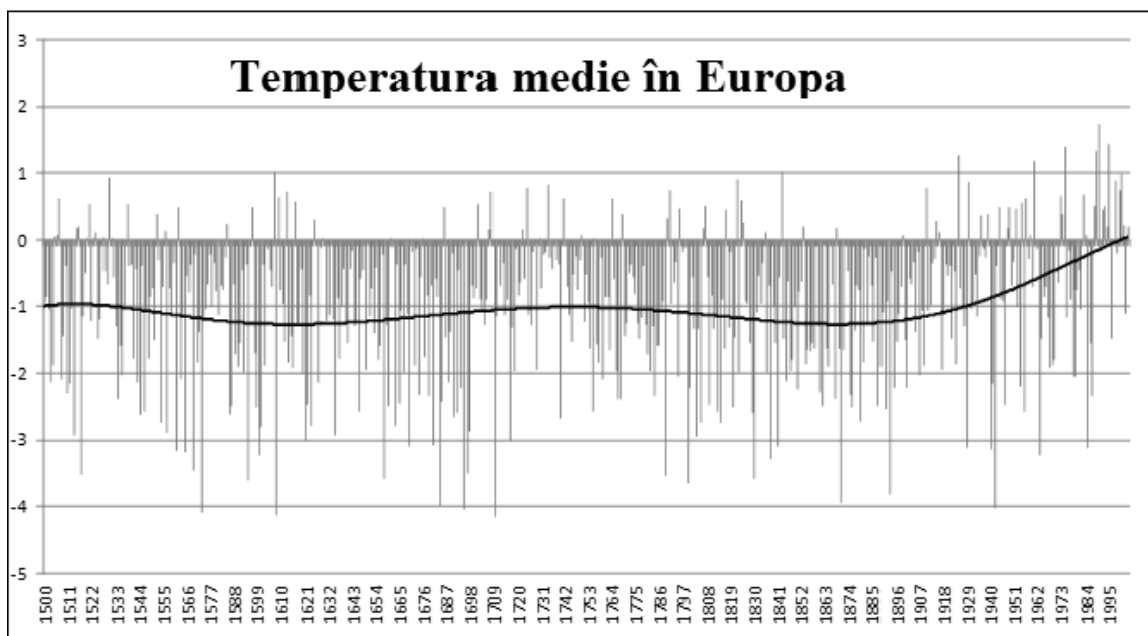

Fig. 1. Evoluția temperaturii în Europa începând cu anul 1500. (după Luterbacher, J., et al. 2006). Pe abscisă sunt anii, pe ordonată temperaturile medii anuale în °C. Curba neagră este linia de regresie polinomială de grad 6

Observații meteorologice neinstrumentale în Mediaș. Evenimentele meteorologice înregistrate în secolele trecute pe teritoriul Ungariei, au fost prelucrate de meteorologul Réthly Antal, și publicate într-o lucrare cu patru volume (Réthly, 1999 a,b,c,d). De aici am selectat acele referiri la fenomene care au afectat orașul Mediaș și alte localități din sudul Transilvaniei.

Pe 25 iunie 1449 a fost semnalată o vreme foarte rece și cu brumă, cerealele, vița de vie, pomii fructiferi au înghețat. În contrast, în 24 iunie 1526 o furtună puternică (cu oraje, grindină de dimensiunea unui ou de găină) a lovit orașul Mediaș. Destul de frecvente sunt orajele pe timpul iernii în secolele anterioare. În comparație, la stația meteorologică Târgu Mureș în ultimele decenii o singură dată a fost semnalat fenomenul de oraj pe timpul iernii. În 3 ianuarie 1559 înainte de masă a fost observat un fulger, iar pe timpul nopții un oraj puternic, iar cerul a fost senin.

În anul 1565 s-au produs mai multe evenimente meteorologice distrugătoare. Pe 6 și 7 martie Târnava a inundat orașul, atât zonele mai înalte cât și cele joase erau acoperite de apă. Pe 22 aprilie toate culturile au fost distruse de frig. În 1590, a fost semnalată grindină, atât în iulie, cât și în august, fiind afectate podgoriile.

Un fenomen deosebit, „ploaia de sânge”, s-a produs, atât în Mediaș, cât și în Hoghilag și Șaroș pe Târnave. Aceasta, de obicei, este cauzat de pulberile transportate din Africa. În cazurile de „ploi de sânge”, semnalate în trecut, nu poate fi precizată originea acestora.

Pe 24 decembrie 1607 a fost descris un oraj, însoțit de grindină. Aceste fenomene au fost notate și în Brașov.

Începutul primăverii pentru anul 1637 a fost stabilit ca fiind pe 18-20 martie, după o iarnă lungă și aspră. Tot o iarnă cu mult frig a fost în 1652, dar pe 16 februarie la Mediaș a fost oraj, iar trăsnetul a lovit în biserică. Iarnă aspră a fost în 1669-1670, afectând producția de vin. O vară caldă și uscată s-a semnalat în 1676. Pe 7 iunie 1688, între orele 19 și 19.30, o furtună cu oraj și grindină a produs mari pagube în oraș, distrugând acoperișul multor case, biserici. Tot în anul respectiv, în cursul toamnei grindina de trei ori a lovit vița de vie, iar cei afectați au fost despăgubiți.

Toamna din anul 1689 a fost una cu multe precipitații. Nu doar o căldură mare, dar și cazuri de ciumă au fost semnalate în 1718, atât în Mediaș, cât și în Sibiu și Brașov, precum și în numeroase sate. În după amiaza zilei de 21 iunie 1784, un puternic oraj a provocat pagube. Un trăsnet a lovit în biserică, distrugând orga. Brumă târzie s-a semnalat pe 17 mai 1857.

Unele evenimente pot oferi indicii despre condițiile climatice, care de fapt cauzează apariția lor. Astfel sunt semnalate multe cazuri de ciumă sau invazii de lăcuste. În Mediaș pentru decenii întregi găsim consemnări despre producția de vin. În figura 2 este prezentată calitatea producției de vin în secolul al XVII-lea. În 1606 spre exemplu calitatea slabă a producției de vin a fost cauzată de cantitatea mare de precipitații căzute. La un an, în 1607, vara caldă a asigurat o producție de vin foarte bună. Frigul din mai în anul 1638 a contribuit la o slabă calitate a vinului.

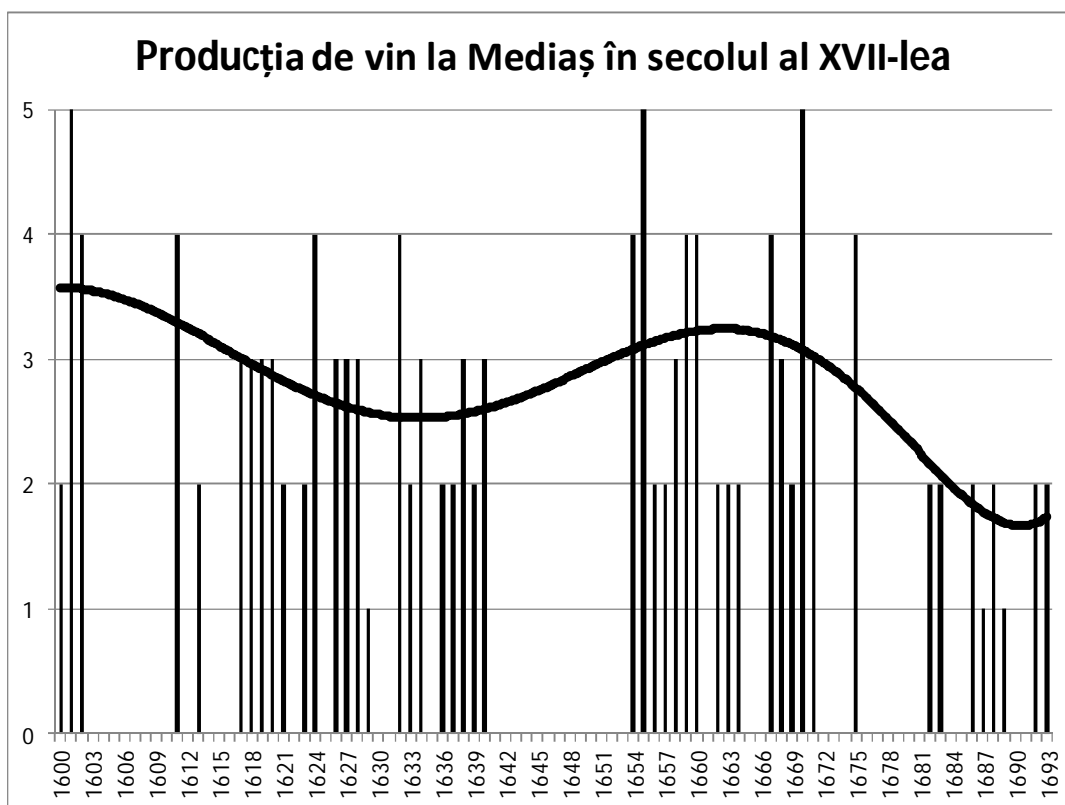

Fig. 2. Producția de vin în Mediaș, în secolul al XVII-lea. Pe abscisă sunt anii, pe ordonată calitate producției de vin (1- foarte slabă, 2- slabă, 3- medie, 4- bună, 5- foarte bună). Linia groasă reprezintă linia de regresie polinomială de grad 6.

Observații meteorologice instrumentale la Mediaș. Primele înregistrări instrumentale ale elementelor meteorologice din Mediaș datează din anul 1854. (Hunfalvy, 1865). Sunt prezentate coordonatele stației, acestea fiind: latitudine 46°03', longitudine 42°03' (Ferro), altitudinea 1.000 picioare. Pentru perioada 1854-1863 temperaturi medii lunare sunt prezentate în tabelul 1 și respectiv figura 3. (gradele Reaumur care au fost folosite inițial, le-am transformat în grade Celsius). Temperatura medie anuală a fost de 9.3°C. În comparație, la stația meteorologică Târgu Mureș temperatura medie multianuală (1951-2010) este de 9°C. Numărul zilelor cu îngheț la Mediaș a fost de 110.

Vânturile din est au fost cele mai frecvente, urmate de cele vestice și sud-vestice. Aceste date asupra vântului se bazează pe observațiile profesorului Salzer din perioada 1855-1858. Viteza vântului a fost stabilită după o scală unde 0 însemna calm, iar 10 cel mai tare vânt. În Mediaș aceasta avea valorile medii de 1.70 pe timpul iernii, 1.96 primăvara, 1.04 vara și 0.96 toamna. Totodată s-a stabilit că numărul mediu al zilelor cu vânt tare, respectiv vijelie, a fost de 7.6 (mult mai puțin ca de exemplu în Sibiu, unde era de 38.0). Dat fiind că viteza vântului a fost stabilită vizual, datele nu sunt de încredere, acest lucru fiind menționat și de către autor.

Cantitățile de precipitații pe vremea respectivă erau măsurate în linii parisiene. Cantitățile medii de precipitații lunare sunt prezentate în tabela 1 (în mm), la fel și numărul mediu de zile cu precipitații. Cea mai mare cantitate de precipitații în 24 de ore (pe o perioadă de 5 ani) a fost de 32.2, în luna mai. Numărul mediu de zile cu ninsoare la Mediaș a fost de 27, iar numărul mediu anual de oraje de 14. Într-un an, în medie au fost stabilite 61 zile cu cer senin.

Tabelul 1. Temperatura medie lunară, cantitățile medii lunare de precipitații, numărul mediu anual de zile cu precipitații în Mediaș la mijlocul secolului al XIX-lea

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Temperatura medie lunară (°C)	-3.4	-1.8	3.5	9.3	16.8	18.9	20.4	20.1	16.5	11.1	3.1	-2.4
Cantități medii lunare de precipitații (mm)	19.2	14.0	37.0	59.8	98.0	92.0	96.4	56.5	35.8	20.6	27.0	29.6
Numărul mediu de zile cu precipitații	5.0	5.2	7.4	8.4	10.4	13.4	9.0	5.8	5.8	5.2	5.2	5.6

Încă de atunci s-a pus accent pe credibilitatea, corectitudinea datelor. De exemplu, momentul observațiilor au diferit de la o stație la alta (două sau trei observații pe zi, la orele 6 sau 7 dimineața, orele 21 sau 22 seara). Trebuie subliniat faptul, că aceste cifre au mai mult o importanță din punct de vedere al istoriei științelor.

E r d é l y.										
Brassó . .	—3. ₂₉ —1. ₇₈	1. ₀₂ 6. ₁₄ 10. ₈₇ 13. ₃₅ 14. ₇₁ 14. ₅₀ 11. ₀₇ 7. ₃₅	1. ₂₈ —2. ₃₉							
„† . .	—3. ₈₆ —2. ₀₇	1. ₃₀ 5. ₉₀ 10. ₈₁ 13. ₆₆ 14. ₆₀ 14. ₃₀ 10. ₈₁ 7. ₃₈	1. ₈₅ —2. ₅₄							
Nagyszeben	—2. ₀₉ —1. ₁₉	2. ₄₀ 6. ₀₇ 11. ₄₉ 14. ₀₉ 15. ₂₇ 15. ₁₀ 11. ₅₃ 8. ₅₂	2. ₉₀ —1. ₅₂							
„†	—2. ₀₆ —0. ₇₈	2. ₄₈ 7. ₁₁ 11. ₈₇ 14. ₆₉ 15. ₅₀ 15. ₃₉ 11. ₅₆ 8. ₄₁	2. ₀₀ —2. ₀₄							
Segesvár .	—3. ₉₃ —2. ₃₂	2. ₅₀ 7. ₃₆ 12. ₀₇ 14. ₈₅ 15. ₅₀ 15. ₅₅ 12. ₁₀ 8. ₁₈	2. ₈₉ —2. ₇₉							
„†	—3. ₀₈ —0. ₉₅	2. ₃₅ 7. ₂₃ 11. ₈₉ 14. ₆₄ 15. ₇₈ 15. ₁₇ 11. ₅₀ 8. ₇₄	3. ₁₂ —2. ₁₀							
Megyes . .	—2. ₇₅ —1. ₄₇	2. ₇₈ 7. ₄₆ 13. ₄₀ 15. ₁₆ 16. ₃₁ 16. ₁₁ 13. ₃₂ 8. ₈₇	2. ₅₁ —1. ₉₄							
„† . .	—2. ₆₃ —0. ₄₀	2. ₇₀ 7. ₃₇ 13. ₀₁ 16. ₀₄ 16. ₃₉ 16. ₃₂ 12. ₃₄ 9. ₃₀	3. ₄₅ —1. ₃₃							
Károlyfejevár	—1. ₂₀ 0. ₅₀	2. ₇₉ 8. ₁₇ 12. ₈₅ 16. ₁₂ 17. ₀₀ 16. ₈₇ 12. ₈₁ 9. ₁₄	3. ₉₇ —0. ₅₈							
Kolozsvár .	—4. ₅₀ —0. ₅₀	2. ₃₂ 7. ₁₈ 11. ₀₇ 15. ₂₂ 15. ₉₂ 15. ₁₀ 12. ₄₀ 7. ₂₃	2. ₈₈ —2. ₆₂							
Dées . . .	—6. ₀₁ —1. ₄₁	3. ₇₃ 7. ₃₉ 11. ₆₆ 15. ₃₉ 15. ₉₃ 15. ₇₄ 12. ₆₇ 7. ₄₆	4. ₄₃ —3. ₁₃							
„† . . .	—3. ₄₅ —1. ₄₀	1. ₈₈ 7. ₄₉ 12. ₀₉ 14. ₁₁ 15. ₈₉ 15. ₀₅ 10. ₀₁ 8. ₅₃	2. ₈₈ —1. ₇₅							
Wallendorf	—3. ₃₁ —2. ₁₄	1. ₈₈ 5. ₁₅ 12. ₂₈ 14. ₅₆ 15. ₇₅ 15. ₃₅ 11. ₄₀ 8. ₁₆	1. ₇₀ —2. ₇₄							
„†	—3. ₇₅ —1. ₇₁	1. ₀₂ 6. ₇₈ 12. ₀₁ 14. ₅₆ 15. ₃₂ 15. ₀₈ 10. ₈₇ 8. ₀₉	2. ₃₉ —2. ₅₆							
Csik-Szereda	—5. ₈₅ —2. ₅₅	0. ₉₅ 5. ₇₅ 10. ₂₈ 13. ₂₈ 14. ₈₈ 14. ₇₁ 11. ₁₂ 5. ₈₈	0. ₉₅ —4. ₅₅							
Borszék . .	—6. ₄ —4. ₂	—3. ₂ 5. ₃ 7. ₀ 10. ₁ 14. ₀ 10. ₁ 7. ₈ 5. ₀	—3. ₂ —6. ₂							

Fig. 3. Temperatura medie lunară la stațiile meteorologice din Transilvania, incluzând și Mediaș, la mijlocul secolului al XIX-lea. Pentru câteva stații sunt redată și valori obținute după calculele efectuate de directorul institutului meteorologic din Viena la vremea respectivă (o încercare de omogenizare a datelor) (Hunfalvy, 1865)

Puțin mai târziu mai este menționat Mediaș cu un șir de observații de trei ani, în perioada 1871-1873 (Weninger, 1880). Pentru acești trei ani temperatura medie a fost de 10 °C. Din cauza perioadei scurte, aceste date nici nu au fost luate în considerare în prezentarea climei din Transilvania. În afară de Mediaș, mai apar date meteorologice din Bistrița, Reghin, Cluj, Sighișoara, Sibiu și Ruschița. Cantitățile de precipitații lipsesc în cazul orașului Mediaș.

La începutul secolului al XX-lea în Mediaș au funcționat chiar două posturi pluviometrice: unul la poștă (aflat la 303 m altitudine), cealalt în cadrul școlii economice (altitudinea de 305 m). La școală, observațiile pluviometrice au fost efectuate de directorul școlii, Foramitti Alajos. Au fost înregistrate următoarele cantități lunare de precipitații pentru anul 1901 (ianuarie-decembrie, în mm): 60, 15, 24, 114, 66, 122, 96, 132, 7, 98, 17, 75 – suma anuală 826 (la școală), respectiv 65, 19, 20, 114, 81, 104, 99, 138, 21, 94, 8, 45, 808- suma anuală 808 (la poștă). Cantitatea maximă de precipitații s-a semnalat pe 8 august (51.2 mm la poștă, 41.5 mm la școală). Numărul zilelor cu precipitații pe luni a fost înregistrat numai la școală, acestea fiind: 11, 5, 8, 10, 9, 15, 16, 12, 4, 8, 7, 11. Numărul zilelor cu ninsoare pentru anul respectiv (1901) a fost de 28.

În secolul al XX-lea în oraș mai funcționa un post pluviometric. Rezultatele acestor măsurători apar în Climatologia României (1966). Următoarele cantități medii lunare de precipitații (mm) au fost stabilite la Mediaș (1896-1915, 1926-1955): 26.9, 23.5, 26.7, 53.1, 75.6, 99.1, 83.6, 80.0, 49.5, 44.5, 33.2, 29.9, cu o cantitate medie anuală de 625.6. În această perioadă, cantitatea maximă în 24 de ore a fost înregistrată pe 9 iulie 1913, fiind de 90.9 mm.

Actual la Mediaș nu funcționează nici stație meteorologică, nici post pluviometric. Cele mai apropiate localități cu observații meteorologice sunt Sibiu, Dumbrăveni și Târnăveni.

Bibliografie

- Czelnai, R. (1995), *Az Országos Meteorológiai Szolgálat 125 éve (1870-1995). 125 Years of the Hungarian Meteorological Service.* OMSZ, Budapest.
- Heinrich, L. (1978), *Az első kolozsvári csillagda*, Bukarest.
- Hunfalvy, J. (1865), *A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása.* III. Kötet, Emich Gusztáv Magyar Akad. Nyomdája, Pest.
- Luterbacher, J., et al. (2006), *European Seasonal Temperature Reconstructions.* IGBP PAGES/World Data Center for Paleoclimatology, Data Contribution Series # 2006-060. NOAA/NCDC Paleoclimatology Program, Boulder CO, USA
- Mann, E. M. (2002), *Little Ice Age.* In *Encyclopedia of Global. Environmental Change*, edited by Michael C. MacCracken and John S. Perry, p. 504–509.

- Neacşa, O., Stănculescu, S. (coord.) (1985), *Vremea şi apele*. Agenda Institutului de Meteorologie şi Hidrologie, Edit. Tehnică, Bucureşti.
- Puskás, M. (2010), *140 éves az Országos Meteorológiai Szolgálat*. Léggör, 55 évfolyam, 1 szám, 11-12, Budapest.
- Rasmussen, J. (2003), *Historical development of the World Weather Watch*. Bulletin of the World meteorological Organization, vol. 52, no. 1.
- Réthy A. (1999a), *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig*, OMSZ, Budapest.
- Réthy A. (1999b), *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1701-1800-ig*, OMSZ, Budapest.
- Réthy A. (1999c), *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1801-1900-ig*, I kötet, OMSZ, Budapest.
- Réthy A. (1999d), *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1801-1900-ig*, II kötet, OMSZ, Budapest.
- Rusz, O., Codrea, V., Barbu O. (2009), *Estimation of mean annual temperatures in Ocna Dej Formation (Middle Badenian) at Praid based on Coexistence Approach Method*. Oltenia. Studii şi Comunicări. Seria ştiinţele naturii, 25, pp 337-342.
- Teodoreanu E. (2011), *Preliminary observations on the Little Ice Age in Romania*. Present Environment and Sustainable Development, vol 5, no. 2.
- Weninger, L. (1880), *Magyarország hőmérséki -és csapadékvizonyai*. Franklin Társulat Könyvnyomdája, 29 , Budapest.
- *** (1790), *Siebenbürgische Quartalschrift*, Hermannstadt.
- *** (1966), *Clima Republicii Socialiste România*, vol. II, *Date climatologice*, Bucureşti.

HAZARDURI ȘI RISCURI NATURALE ȘI ANTROPICE CU IMPACT ASUPRA PATRIMONIULUI ARHITECTURAL AL ORAȘULUI BRĂILA

Drd. Mirela Daniela Oancea (Voicu)

Abstract: *Hazards and natural and antropical risks impact on the architectural patrimony of Brăila city. The territory of Braila municipality is subject to various hazards and natural and man-made risks. Of great importance are the earthquakes related to the region of Vrancea, which is by far the most seismically active area, as well as those caused by the reactivation of some local faults. These are added to the floods caused by the presence of the Danube, the collapse of some rough and a number of climatic risk phenomena.*

Cuvinte cheie: *hazard seismic, Brăila, cutremur, risc, vulnerabilitate*

Key words: *seismic hazard, Brăila, earthquake, risk, vulnerability*

Brăila, străveche așezare, este situată la Dunărea maritimă, fapt ce a reprezentat un factor hotărâtor al dezvoltării sale aici. Orașul Brăila se află într-o unitate complexă de contact între unități fizico-geografice variate și deosebit de însemnate: lunca Dunării, Câmpia Bărăganului, Câmpia Siretului inferior. Față de Sulina se află la o distanță de 170 km iar față de București la 200 km distanță, aici aflându-se punctul terminus al Dunării fluvio-maritime. În cadrul unității de relief major orașul Brăila se înscrie în partea nord-estică a Câmpiei Române făcând parte din Bărăganul de Nord (Câmpia Brăilei). Acesta este delimitat la sud de lunca Călmățuiului, la vest între Ulmu și Făurei de zona joasă de divagare presărată cu brațele părăsite ale Buzăului, în nord-vest și nord de lunca Buzăului și a Siretului, iar în est de lunca Dunării. Această unitate corespunde în proporție de 80% terasei inferioare a Dunării. Trecerea de la câmpia Brăilei la lunca Călmățuiului se face pe nesimțite și numai lipsa cursurilor părăsite marchează intrarea în câmpie. Către luncile Dunării, Siretului și Buzăului, limita este mai clară, marcată de abrupturi ce variază între 5-15 m și chiar mai mult în zona dunelor dintre Șuțești și Constantinești. Limita vestică este de asemenea evidentă prin cursul părăsit Buzoel, ce leagă Buzăul cu Călmățuiul între Cireșu și Surdila-Găiseanca.

Ecosistemul urban al orașului Brăila, după cum s-a observat și mai sus, este un complex de factori naturali și artificiali, ce pot avea o influență pozitivă sau negativă asupra teritoriului întregului oraș și a locuitorilor săi. În categoria factorilor cu impact negativ se înscriu și hazardurile și riscurile naturale și antropice. Cunoașterea hazardurilor este necesară deoarece permite prevenirea și atenuarea impactului acestora asupra întregului ecosistem, ele făcând parte integrată din politicile de dezvoltare durabilă, regională și de asigurare a securității regionale și locale.

Hazardul reprezintă probabilitatea de apariție a unui fenomen care generează distrugerii și a cărui manifestare și consecințe sunt greu de prognozat. Conform terminologiei adoptate de OCHA/ONU (Internationally agreed glossary of basic terms related to disaster management, UN, IDNDR, Geneva, 1992), riscurile pot crea dezastre (similar catastrofe) care pot întrerupe funcționarea unei societăți, generând pierderi umane, materiale sau modificări nefaste ale mediului, care nu pot fi refăcute prin resursele acesteia¹. Studiul acestora este important pentru a se cunoaște vulnerabilitatea orașului ce constă în capacitatea sau incapacitatea unui sistem de a face față stresului².

Ca urmare a condițiilor geografice, geologice și meteorologice în cadrul municipiului Brăila importanță majoră îl au hazardul seismic, al alunecărilor de teren și al unor dezastre complementare.

Hazardul seismic se manifestă prin apariția unor cutremure în municipiul Brăila, fie din cauza unor mișcări seismice în zona Vrancea, situată la 150 km, fie din cauza activării unor falii locale. Cutremurele provenite din zona Vrancea sunt intermediar profunde, cu focarul situat la circa 80 ÷ 180 km adâncime, și eliberează o cantitate enormă de energie. De-a lungul timpului au existat astfel cutremure resimțite pe teritoriul orașului Brăila, care au fost cauzate de activarea unei falii locale, de o prelungire a faliei Peceneaga – Camena, sau de o linie de sensibilitate seismică (cum ar fi cea dintre Galați – Isaccea – Tulcea) care reflectă structura geologică de adâncime.

Astfel la 31 martie 2000 a avut loc la Brăila un cutremur la o adâncime de 5 km cu o magnitudine Mw de 3,2 grade, iar la 19 ianuarie 2001 la o adâncime de 19 km, având drept coordonate paralela de 45°18' lat N și meridianul de 27°54' long E, deci în apropierea municipiului Brăila, a avut loc un cutremur cu magnitudinea Mw 3,2 grade.

Monitorizarea cutremurelor mai mari de 2 grade Mw, realizate de Institutul Național pentru Fizica Pământului, se face pe baza coordonatelor geografice ale epicentrului respectivului cutremur. Din acest punct de vedere

¹ Cheval 1999, p. 7.

² <http://www.isudobrogea.ro/wp-content/uploads/2012/05/Risc-hazard-si-vulnerabilitate.pdf>, p. 14.

coordonatele orașului Brăila sunt reprezentate de paralela de 45°16'17" latitudine nordică și meridianul de 27°58'33" longitudine estică.

Pe lângă zona seismogenă cu cel mai ridicat potențial distructiv din țara noastră, regiunea Vrancea, mai există și câteva zone de surse seismice superficiale, de importanță locală pentru hazardul seismic: zonele Est – vrânceană, Făgăraș – Câmpulung, Danubiană, Banat, Crișana – Maramureș, depresiunea Bârlad, depresiunea Predobrogeană, falia Intramoiesică, depresiunea Transilvaniei³. Conform acestei zonări orașul Brăila se încadrează Depresiunii Predobrogene, urmărind aliniamentul faliei Sfântul Gheorghe. Seismicitatea și caracteristicile mecanismelor focale sunt asemănătoare cu cele pentru depresiunea Bârlad, adică activitate seismică moderată ($M_w \leq 5.3$) – grupată mai ales de-a lungul faliei Sfântul Gheorghe și regim extensional al câmpului de deformare. Această similitudine poate fi pusă pe seama afilierii celor două zone la aceeași unitate tectonică – Platforma Scitică⁴.

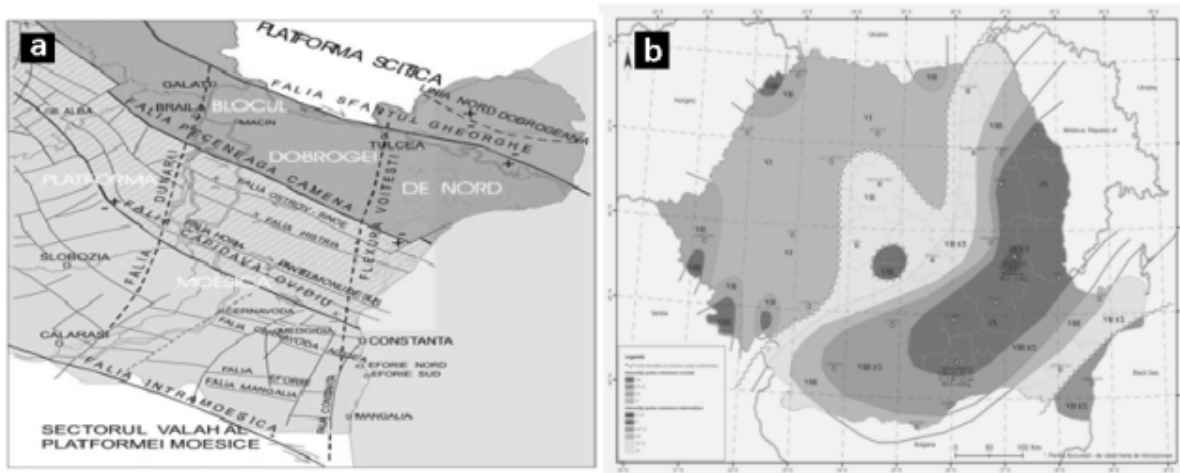

Fig.1. a) Schiță structurală (la nivelul suprafeței fundamentului) a Dobrogei (după Visarion et al., 1988)
b) Zonarea seismică a României (sursa: http://www.realitatea.net/harta-cutremurelor-cele-mai-expuse-zone-din-romania_1211981.html)

După cum se observă și în figura 1a, Blocul Dobrogei de Nord este o unitate structurală ce se afundă spre nord-vest și este alungită pe direcția NV-SE, fiind delimitată de Platforma Scitică prin Falia Sf. Gheorghe la nord, iar spre SV vine în contact cu Platforma Moesică de-a lungul Faliei Peceneaga-Camena⁵.

Corespunzător scării Richter, zona seismică de calcul specifică orașului Brăila este corespunzătoare valorii de 8 grade magnitudine, aici resimțindu-se efectele propagării undelor de șoc generate în epicentrele deja cunoscute pentru Platforma Moesică. Conform scării MSK (SR –11100 – 93), teritoriul studiat aparține zonei de intensitate seismică 8 – cu perioada medie de revenire de cca. 50 ani, ceea ce impune ca întreg teritoriul orașului să facă obiectul planurilor de apărare împotriva efectelor seismelor, pe baza Legii nr. 575 / 2001 privind aprobarea Planului de Amenajare a Teritoriului Național Secțiunea a V-a – „Zone de risc natural”⁶. Conform scării de intensitate seismică Medvenev-Sponheuer-Karnic MSK64, un cutremur cu intensitatea seismică VIII este perceput drept distrugător, ceea ce înseamnă din punct de vedere practic dărâmarea unor porțiuni de clădiri sau clădiri întregi, răsturnarea mobilei, apariția unor crăpături mari în teren, alunecări în zonele depresionare și căderi de roci pe pantele abrupte.

Zonarea teritoriului din punct de vedere al valorii perioadei de colț T_c (conform Normativ P 100 –92) evidențiază faptul că teritoriul studiat aparține zonei în care perioada de colț T_c are valoarea 1,0 secunde. Conform Normativului cod P100-1/2006, și Zonării valorii de vârf a accelerației terenului pentru cutremure având IMR (Intervalul Mediu de Referință) 100 ani, coeficientul seismic - ag înregistrează pentru Brăila valoarea de 0,24. Comparând datele caracteristice orașului Brăila cu cele la nivel național, unde valoarea maximă a intensității seismice este 9 și valoarea cea mai ridicată a coeficientului seismic - KS este 0,32, se poate afirma că municipiul Brăila aparține unei zone cu probleme deosebite din punct de vedere al expunerii construcțiilor la riscul seismic⁷.

³ Radulian și colab. 2000, p. 18.

⁴ http://www.infp.ro/despre-cutremure/#ch_8

⁵ Institutul Național de Cercetare Dezvoltare pentru Fizica Pământului, 2013, p. 7.

⁶ Danias SRL, Bojoi, Glăvan 2002, p. 12.

⁷ Dumitru, Bubulete, Peleanu, Rețegan 2009, p. 2-8.

Mișcarea terenului în timpul unui cutremur nu depinde numai de depărtarea de focar, ci este influențată și de natura terenului din amplasamentul considerat. Din acest punct de vedere solul municipiului Brăila este alcătuit din strate cuaternare reprezentate la bază prin pietrișuri, nisipuri, argile, marne, peste care stau depozite loessoide, fluviale și eoliene, de culoare gălbui albicioasă, cu caracter prăfos nisipos, macroporice. Terasse joase ale Dunării sunt alcătuite din nisipuri și nisipuri slab argiloase, groase de 10-15 m. Toate orizonturile sunt afânate, ceea ce le conferă un grad mare de porozitate și deci o mare infiltrație pe verticală. Evoluția teritorială a orașului, modificările antropice ce au survenit în urma diferitelor construcții (fie de locuințe, de platforme industriale sau drumuri), au determinat destrucțiunea profilului de sol inițial și înlocuirea acestuia cu protosolurile antropice.

Rocile sedimentare cu porozitate mare prezintă o rezistență mecanică redusă. Prezența apei subterane în amplasament, sub forma pânzei freatice, poate influența răspunsul amplasamentului la acțiunea seismică. Influența se poate manifesta fie prin mărirea gradului de intensitate seismică (aerul din pori este înlocuit cu apa subterană ce modifică masa, rigiditatea, amortizarea și presiunea efectivă în masivul de pământ), fie prin lichefierea pământurilor necoezive saturate.

Consecințe din punct de vedere practic. Luându-se în calcul faptul că municipiul Brăila este principalul oraș al județului omonim și concentrează 60% din populația județului, riscul în cazul unui cutremur este destul de mare din cauza densității ridicate a populației, imobilelor supraetajate, vechimii mari a clădirilor.

A fost întocmită de către organele competente o listă a clădirilor ce prezintă un risc seismic mare în urma expertizei tehnice. Aceasta cuprinde 54 de clădiri de locuit, dintre care 30 sunt încadrate în clasa de risc seismic I, construite în perioada 1860-1969. Imobilele care prezintă risc seismic I sunt: Bloc Turn Calea Galați; Bloc D2 Hristo Botev; Mihai Eminescu nr. 32, nr.34, nr. 62, nr. 64 și nr. 67; B-dul Al. I. Cuza nr. 119, nr. 125, nr. 161, nr. 163 și nr. 195; Piața Traian nr. 14; Roșie nr. 5 și nr. 7; 1 Decembrie 1918 nr. 96, nr. 100 și nr. 107; Brașoveni nr. 21; Justiției nr.1; Cetății nr. 62; Grădinii Publice nr. 5; B-dul Independenței nr.148; Bolintineanu nr. 15; Panait Istrati nr. 19; C.A. Rosetti nr. 13; Petru Maior nr. 19 și nr. 21; Mărășești nr. 25⁸. Multe din aceste clădiri sunt monumente istorice, cum ar fi cele din ansamblul arhitectural din sec XIX-strada Mihai Eminescu, ce este declarată, conform listei LMI, un monument istoric de valoare B (Br-II-a-B-02096)⁹. La o analiză a acestora, se observă că douăzeci dintre imobile se află pe Str. Mihai Eminescu, șapte pe Bulevardul Cuza, trei pe Calea Călărășilor, două în Piața Traian, două pe Str. Roșie și câte una pe străzi cum ar fi Panait Istrati, C. A. Rosetti, Mărășești sau Vapoarelor. Aceste străzi se includ în aria centrului vechi, ce cuprinde clădiri de patrimoniu. Se mai adaugă patru blocuri, bl. A, de pe Calea Galați, bl. C10, din Hipodrom, bl. D2, din piața Hristo Botev și bl. Turn de pe Calea Galați, dintre care doar unul singur a fost consolidat, și anume Blocul Turn de pe strada Galați. Direcția Serviciilor Publice a consolidat din fonduri proprii zece imobile.

Zonele cu un risc seismic mare sunt și arealele cu o mare densitate a populației din cadrul Brăilei, ele fiind reprezentate de ansamblurile de blocuri de locuințe, în mod deosebit cele cu regim de mare înălțime (P+10 și P+8 nivele), precum cartierele Viziru (I, II și III), Radu Negru, Bulevardul Dorobanților, Bulevardul Independenței, strada Victoriei, Calea Galați, strada Plantelor, cartierul Vidin. Pentru aceste zone densitatea maximă reală se atinge în orele de odihnă (17.00– 6.00) și în zilele de repaus (sâmbata, duminica, și în zilele de sărbători legale).

Se adaugă și riscul de apariție a unor dezastre complementare din cauza existenței obiectivelor industriale, ca și rețelei dense de transport și distribuție a energiei electrice, gazelor naturale și apei. Avariile ce se pot produce în timpul mișcărilor seismice la instalațiile tehnologice, la rețele exterioare cauzate de cedarea elementelor structurale, de deformabilitatea terenului, pot produce: degajări de gaze toxice: clor, sulfură de carbon; incendii, explozii la diferite depozite (depozite PECO, depozite de clorat de potasiu, fabrici de oxigen, cazane de regenerare, conducte purtătoare de lichide inflamabile și gaze explozibile); infiltrarea unor lichide chimice agresive în pânza freatică, în rețelele de canalizare, în terenurile loessoide cu modificarea proprietăților geomorfologice ale structurii și cu implicații importante asupra stării de deformabilitate a construcțiilor din acea regiune.

Riscuri hidrologice – inundațiile. Prezența acestora este dată de existența Dunării, în cazul unor debite excepționale, de creșteri semnificative ale pânzei freatice, ce se află aproape de suprafață, și de precipitații abundente. Alături de Dunăre, în nordul municipiului se află un alt curs important de apă, Siretul, municipiul Brăila reprezentând o zonă în care pericolul inundațiilor este real, permanent și major. Cea mai mare parte a intravilanului se întinde pe „*Terasa Brăilei*”, înaltă de 12-25 m, care se ridică deasupra luncii printr-un versant abrupt, în parte amenajat sub formă de faleză, de pe care se deschide o frumoasă perspectivă spre Balta Brăilei și Munții Pricopanului.

⁸ <http://www.mdrap.ro/>

⁹ www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/LMI-BR.pdf

Terasa Brăilei, sub forma unui nivel aproape plan, înclină în două direcții: dinspre nord (unde se află Piscul Brăilei) spre sud-vest unde atinge 15 m, și dinspre est (dispre Grădina Publică unde se înregistrează și altitudinea absolută de 22-23 m) spre vest (unde se află cartierul Lacul Dulce a cărui altitudine se înscrie între 10-15 m).

Partea de sud a intravilanului se suprapune pe Terasa de luncă cu o altitudine de 4-6 m, pe aceasta fiind localizate uzina de ape și uzina de sârmă, având extensiune maximă spre sud, spre satul Vărsătura. Altitudinile cele mai joase ale orașului Brăila sunt cele de pe grindul fluviatil, unde altitudinea absolută este de 8 m și care, față de Dunăre, se ridică doar cu 3-4 m. Pe acest grind se află cea mai mare parte a instalațiilor din zona portuară, inclusiv bazinul docurilor.

La viituri mari, așa cum au fost de exemplu cele din 1861, 1897, 1942, grindul fluviatil a fost inundat, iar la cele din 1970 au fost ridicate diguri temporare suplimentare.

Înlăturarea excesului de apă se realizează numai prin pompare, fiind interzisă deteriorarea digurilor de protecție. Durata apărării împotriva inundațiilor pe fluviul Dunărea, este în medie 30-90 zile, dar poate dura și 150 zile (anul 1981). Fluviul Dunărea și brațele sale (Cremenea, Măcin, Vâlcu, Mănușoia, Calia, Cravia și Arapu) totalizează în întregul județ 304 km. În aproximativ 100 ani (1897-2006) s-au produs 15 viituri, cu o durata medie de 70 zile de la data depășirii malurilor până la retragerea apei în albia minoră. Pe teritoriul județului Brăila, Dunărea a provocat inundații în anii 1897, 1907, 1924, 1937, 1962, 1970, 1975. În aprilie 2005, dar mai ales în iulie 2006, pe fondul creșterii nivelului Dunării, au avut loc inundații. Foarte grave au fost inundațiile din aprilie 2005, dar mai ales cele din iulie 2006, când apele Dunării au atins faleză Dunării, inundând aleea de promenadă, și inclusiv băncile și terasele de pe aceasta. De asemenea, casele care se aflau în partea de jos a falezei, precum și zona portului liber au fost inundate. Dunărea a atins atunci 689 cm¹⁰. Potrivit unui comunicat al Apelor Române, în 2010, Dunărea a depășit cotele istorice din anul 2006 în Brăila cu 20 cm, ajungând la 709 cm¹¹. Ca măsuri de apărare au fost aduse pentru prima dată în România 100 de saci de nisip de tipul celor folosiți în Occident.

Pentru protecția împotriva inundațiilor, de-a lungul Dunării în județul Brăila a fost realizat cel mai amplu sistem de îndiguire din țară: 273 km.

Ansamblul Dunărea apără împotriva inundațiilor localități, terenuri agricole și obiective economice situate în stânga Dunării, între Gura Călmățuiului și vărsarea Siretului, aparținând municipiului Brăila și diferitelor comune. Ansamblul integrează în mod coerent trei sisteme de apărare împotriva inundațiilor: Sistemul Cazasu, Sistemul Viziru și Sistemul Insula Mare a Brăilei. Sistemul Cazasu este cel care apără municipiul Brăila alături de comuna Chiscani și Vădeni. Astfel sunt protejate cca. 5.500 ha aparținând municipiului Brăila, numeroase obiective economice și 1.400 gospodării. Sistemul, construit în anul 1949, constă dintr-un dig de protecție cu o lungime de 20 km, (din care 15 km pe Dunăre și 5 km pe Siret), o rețea de canale de desecare (cu o lungime de 60 km) și 5 stații electrice de pompare. La kilometrul 140 (Cotul Pisicii) și kilometrul 155 (confluența Siretului cu Dunărea) există acele punctele critice, în care se creează zăpoare, blocaje de ghețuri sau poduri de gheață. De asemenea, sistemul dispune de patru puncte de observare și apărare (cantoane)¹².

Între grindul fluviatil și terasa de la vest se interpune, ca o pană, lunca Dunării, zona supraumedă, inundabilă, cu lacuri permanente. Aici se află cartierul Lacul Dulce, în cadrul căruia, datorită caracteristicilor amintite, toate locuințele sunt afectate de igrasie. Se adaugă unele zone locuite în care se manifestă fenomenul bălțirii și inundarea subsolurilor, așa cum se întâmplă în cartierul 1 Mai (Chercea), situat în partea de nord-vest a municipiului. Cauza o reprezintă apa freatică situată la foarte mică adâncime, la care se adaugă creșterea debitului Dunării primavara. Apărarea împotriva inundațiilor se realizează prin modernizarea rețelei de canalizare și drenaje subterane, pentru cartierul 1 Mai (Chercea) și evacuarea apei prin pompare

În prezent pericolul producerii unor inundații poate avea două cauze. Una dintre ele se referă la posibilitatea ruperii digului de protecție de-a lungul Dunării (inclusiv Insula Mare a Brăilei), dacă producerea unui seism ar avea loc într-o perioadă când apele au un nivel de cel puțin 2/3 din înălțimea digurilor menționate. Un astfel de eveniment ar produce pagube materiale directe. Cea de-a doua cauză ia în calcul distrugerea celor trei mari rezervoare de apă potabilă (având fiecare o capacitate de 20.000 mc), și care sunt amplasate în zone locuite (cele din complexul Apollo) sau în apropierea zonelor locuite (cele din zona centurii Vărsătura). Efectele acestor distrugerii sub aspect economic și social sunt minime.

¹⁰ http://www.afdj.ro/ro/cotele-dunarii?order=field_data_actualiz_cote&sort=asc

¹¹ https://www.antena3.ro/media/cote-istorice-depazite_pe.pdf

¹² Danias SRL, Bojoi, Glăvan 2002, p. 20.

Fig. 2. Inundații în municipiul Brăila-2006
(sursa <https://pdfhotnews.ro/stiri-esential-7532132-fotogalerie-dunarea-atins-cote-istorice-braila.htm>)

Riscul prăbușirilor de teren cauzat de surparea unor hrube. O particularitate a municipiului Brăila este posibilitatea apariției unor prăbușiri de teren ce au drept cauza surparea unor hrube, acestea încadrându-se în categoria dezastrelor complementare.

Deși au fost evidențiate și în cadrul altor orașe, în special în cele din Moldova (ex. Iași, Pașcani), sistemul de hrube de pe teritoriul municipiului Brăila este complex. Aceste hrube sunt specifice în special zonei centrale a municipiului, teritoriu ce se suprapune în bună parte pe locul unde era cetatea. Aceasta cuprindea cinci incinte cu ziduri și bastioane puternice. Perimetrul cetății era cuprins între actualele străzi Bulevardul Cuza, bulevardul Panait Istrati și faleza Dunării.

Hrubele reprezintă niște tuneluri săpate în perioada când Brăila era sub ocupație turcă, fiind cunoscut faptul că Brăila a fost o importantă raia.

În privința subteranelor, adevărate catacombe, acestea aveau dimensiuni destul de mari: lățimea de 7 m, înălțimea de 4,75 m, ele aflându-se la adâncimea de peste 3 m. Ele erau realizate, ca și cetatea, din ziduri de cărămidă arsă. Lungimea varia între câteva sute de metri și 1,2 km, toate pornind din inima cetății, situată astăzi în perimetrul străzii Cetății cu Citadelei. Zona centrală a municipiului Brăila, cuprinsă în interiorul semicercului definit de Bulevardul Dorobanților și Dunăre, reprezintă principala zonă de risc pentru dezastrul complementar privind surparea unor hrube (inclusiv a canalizării Germani de sub Bulevardul Dorobanți, principala rețea publică de canalizare)¹³.

Traseul acestora cuprinde cinci rețele subterane. Prima pornea de la punctul amintit (strada Cetății cu Citadelei), punct care, prin 1890, era ferecat cu un grilaj de metal pentru a se împiedica pătrunderea curioșilor și posibilitatea de a se rătăci în ele, și își are capătul în latura de est a actualei Grădini Mari. Ieșirea a fost zidită, stare în care se află și astăzi, deși s-a dorit a fi pe o lungime de 5 m, amenajată în scop turistic. Cel de-al doilea tunel începea din același loc și își avea capătul deasupra parcului aflat pe stânga străzii Împăratului Traian. În 1930, ieșirea din tunel era blocată cu o poartă de metal. Cea de-a treia trece pe sub Bulevardul Cuza, spre nord-vest. Cea de-a patra, ce avea ieșire tocmai la 12 km de oraș lângă comuna Siliștea, într-un punct de observație al turcilor (cunoscut de localnici sub numele de Movila Vazărului), trecea pe sub strada Sulina (actuala Panait Istrati) și se îndrepta spre vest, trecând pe sub cartierul Chercea. Ultima rețea pornește tot din același loc, având ieșirea în malul înalt al Dunării, în dreptul bulevardului Independenței. Prin ieșirile ultimelor două tuneluri, cu mult în afara orașului, se permitea ori o retragere secretă în cetate în caz de pericol, ori un atac prin surprindere prin căderea în spatele eventualelor asediatori ai cetății.

Riscul prăbușirilor de teren este prezent în întreg centrul istoric al municipiului, unde sunt în pericol o serie de imobile de locuit, imobile de patrimoniu, de interes public numeros precum: muzee, case memoriale, teatre, școli, biserici, hoteluri, sedii de instituții ș.a. După cum se observă și în figura 3, au avut loc surpări de terenuri pe o serie de puncte ale unor străzi precum: Grădina Publică, Cetății, Grației, Bulevardul Dorobanților, intersecția străzii Mihai Eminescu cu bulevardul Ioan Cuza, strada Călărași, strada Ana Aslan, strada Unirii, strada Galați, strada Constantin Hepites, strada Bastionului, strada Carantinei.

¹³ <https://www.scribd.com/document/55798793/Misterele-catacombelor-Brailei>, p. 23

Fig. 3 Zona degradărilor unor clădiri cauzate de existența hrubelor (Câdea 2015)

Alunecările de teren. Probabilitatea apariției acestor fenomene geomorfologice este mai mică, având în vedere relieful plat ce caracterizează municipiul Braila, ele fiind considerate drept dezastre complementare riscului seismic.

Documentele vremii amintesc faptul că în ziua de 31 ianuarie 1838 s-a prăbușit malul Dunării între Biserica veche și „îngrădirea curții Carantinești” pe o lărgime de 30 stânjeni, principala cauză fiind considerată precipitațiile ridicate, însă un factor determinant poate fi considerat cutremurul din 11/23 ianuarie 1838, orele 8:45.

În cadrul Planului de Apărare împotriva Dezastrelor se apreciază că alunecările de teren nu prezintă un fenomen practic. În conformitate cu Legea nr. 575/2001 privind aprobarea PATN – Secțiunea - „Zone de risc natural”, din punct de vedere al alunecărilor de teren, județul Braila se află într-o zonă în care potențialul de producere a alunecărilor de teren este scăzut. Luând în considerare existența Falezei Dunării cu o altitudine de 15-20 m, se impune o supraveghere și o întreținere corespunzătoare a acesteia. Pentru a reduce riscul alunecărilor, în partea de nord și de est a orașului pe o distanță ce însumează 15 km au fost făcute lucrări de taluzare, terasare, consolidări cu beton sau plantări de arbori.

Fenomenele extreme climatice au un impact redus asupra vulnerabilității construcțiilor de pe teritoriul municipiului Braila.

Poziția geografică a orașului Braila îl situează într-o regiune care din punct de vedere climatic prezintă influențele Anticiclonului Est-European, ale cărei mase de aer pătrund dinspre nord-est spre sud-vest peste Câmpia Română. Amplitudinile termice mari dintre vară și iarnă, viscoalele și înzăpezirile, fenomenele de secetă și de uscăciune, vânturile uscate și fierbinți, sunt puse pe seama acestuia.

Viscolul constituie un risc climatic de iarnă, ce poate cauza mari pagube și dezechilibru de mediu și el constă în viteze mari ale vântului de peste 11 m/s (viscole puternice) sau de peste 15 m/s (viscole violente), la care se adaugă un strat continuu de zăpadă de 25-50 cm, sau troiene de 1-4 m înălțime (așa cum s-a întâmplat în februarie. 1954)¹⁴.

Din punct de vedere al vulnerabilității la viscol, întreg județul Braila se află în aria cu cea mai mare vulnerabilitate (pe o scară cu 4 trepte)¹⁵.

Seceta, specifică anotimpului de vară, este un fenomen de risc ce este cauzat în acest areal de aerul cald tropical provenit din ciclonii mediteraneeni, la care se adaugă și un aer cald sau fierbinte, tropical-continental, sărac în precipitații și care generează temperaturi mari (peste 30-40°C) ce provine din acțiunea unui anticiclon situat în Asia Mică. Acest fenomen mărește evapotranspirația, și creează un discomfort mare pentru populația orașului. De asemenea, pe raza județului s-a înregistrat și temperatura maximă absolută de +44,5°C, omologată ca record pe țară la stația Ion Sion la 10 august 1951.

¹⁴ Danias SRL, Bojoi, Glăvan 2002, p. 17.

¹⁵ Mediul și rețeaua, p. 35.

Fenomenele de secetă și tendința tot mai accentuată a aridizării teritoriului este pusă în evidență de izolinia de 22 (indicele de ariditate Emmanuelle de Martonne), care în ultimele decenii a suferit mutații de la est la vest¹⁶.

Riscurile antropice sunt fenomene ce reies din interacțiunea dintre om și natură, fiind declanșate de o serie de activități umane dăunătoare societății. Aceste fenomene sunt legate de intervenția omului în natură, cu scopul de a utiliza elementele cadrului natural în interes propriu: activități agricole, miniere, industriale, de construcții, de transport, amenajarea spațiului¹⁷.

Diferitele accidente tehnologice ce pot surveni fac parte din dezastrele industriale complementare producerii unor siesme puternice. Acestea fac referire la existența Combinatului Siderurgic Galați, situat la cca 22 km de orașul Brăila (ce cuprinde obiective la care avariile s-ar putea resimți și pe teritoriul orașului Brăila) și la Centrala Nucleară de la Cernavodă, situată la cca 105 km de orașul Brăila (reprezentând un risc extrem de redus de accident tehnologic). El trebuie însă luat în considerare din punct de vedere al hazardului, dat fiind amploarea și consecințele unui accident tehnologic „posibil dar neprobabil” la acest prim și deocamdată unic obiectiv industrial nuclear de talie națională aflat în exploatare. Acestor obiective li se pot adăuga și eventualele dezastre complementare de tip industrial în localitățile moldovenești sau ucrainiene (luând în considerare că la o distanță de numai 35-40 km față de orașul Brăila se află granița cu Republica Moldova și Ucraina).

Avariile tehnologice ce sunt constituite ca surse de risc complementar dezastrului seismic sunt cele care se produc în faza imediat următoare unui seism, când rețelele purtătoare de apă, gaze, electricitate sunt dezafectate în parte, când instalațiile au suferit avarii, și se pot produce explozii, incendii, degajări de substanțe toxice etc.

Pe raza municipiului Brăila există o serie de obiective ce pot constitui surse pentru un astfel de risc. Acestea sunt grupate în: surse posibile cu degajări de substanțe toxice (alcool etilic în soluție de concentrație 47% existent la instalațiile de „C.M.C.” și depozitul de alcool S.C. „Dunacor” S.A., sulfura de carbon în stare lichidă depozitată la secția „Preparare chimică cord” – S.C. „Dunacor” S.A., soluție de acid sulfuric de concentrație 96% stocată în depozite și utilizată la secția „Mătase” și „Filatura Cord” – S.C. „Dunacor” S.A., soluție de hidroxid de sodiu de concentrație 80-760g/l, utilizat la secția de „Preparare chimică cord”, secția „C.M.C.” – concentrație 247g/l, – S.C. „Dunacor” S.A., depozitul de clor din cadrul secției de „Electroliză sud” a S.C. „Dunacor” S.A., bioxidul de sulf ce se degajă din procesul tehnologic); surse posibile de risc incendiar (depozitele PECO, depozitele de păcură RENEL, termocentrala – Filiala Brăila); surse posibile de explozie (depozit de clorurat de potasiu – S.C. „Pal” S.A., fabrica de oxigen a S.C. „S.A.N.A.B.” Brăila, fabrica de oxigen a S.C. „Promex” S.A. Brăila, fabrica de oxigen a S.C. „Dunacor” S.A. Brăila, depozitul de combustibil și lubrifianți, fabrica de oxigen a S.C. „Laminorul” S.A. Brăila, cazanul de regenerare din cadrul secției „Regenerare săruri sodice”, depozitele de combustibil de la S.C. „Celhart Donaris” S.A., fabrica de oxigen a S.C. „Promex” S.A. Brăila). Acestea li se adaugă conductele de transport pentru lichide inflamabile și gaze explozibile.

Realitatea de-a lungul timpului ne-a arătat că producerea unor dezastre este inevitabilă, însă tocmai acest lucru impune o bună cunoaștere și o studiere a acestora, pentru a se putea lua unele măsuri ameliorative ce ar reduce impactul acestora asupra societății.

Bibliografie

- Bucovețchi 2009 – O. Bucovețchi, *Alarma Arta de a trăi în siguranță, și vulnerabilitate. Concepte aplicate în studiul infrastructurilor critice*, nr.1, București, 2009.
- Cândea 2015 – I. Cândea, *Cetatea Brăilei. Istoric. Reconstituire. Valorificare*, Brăila, 2015.
- Cheval 1999 – S. Cheval, *Utilizarea terminologiei legate de hazarde naturale în literatura geografică din România în cadrul Deceniului Internațional pentru Reducerea Efectelor Dzastrilor Naturale – IDNDR*, în „Revista Geografică”, VI, 1999.
- Danias SRL, Bojoi, Glăvan 2002 – Danias SRL, S. Bojoi, C.T. Glăvan, *Studiu privind factorii de mediu (riscuri naturale, protecția și conservarea mediului)*. Planul Urbanistic General Brăila, 2002.
- Dumitru, Bubulete, Peleanu, Retegan 2009 – V. Dumitru, D. Bubulete, I. Peleanu, A. Retegan, 2009, *Planul de amenajare a teritoriului județean Brăila faza II Identificarea elementelor care condiționează dezvoltarea, cu evidențierea problemelor și disfuncționalităților*, 2009, http://www.mdrap.ro/_documente/dezvoltare_teritoriala/amenajarea_teritoriului/patj_braila/faza_II/faza_II.
- Radulian și colab. 2000 – V. Radulian și colab., *Characterization of Seismogenic Zones of Romania*, 2000, <http://www.geo.edu.ro/sgr/mod/downloads/PDF/Radulian-PureAppGeoph-2000.pdf>
- Visarion M., Săndulescu M., Stănică D., Veliciu S. (1988), *Contributions à la connaissance de la structure profonde de la plateforme Moésienne en Roumanie*. St Tehn Econ Geofiz 15:68-92

¹⁶ Danias SRL, Bojoi, Glăvan 2002, p. 18.

¹⁷ Bucovețchi 2009, p. 15.

Mediul și rețeaua – Mediul și rețeaua electrică de transport – Atlas geografic, București, 2003.
Institutul Național de Cercetare Dezvoltare pentru Fizica Pământului 2013 – Institutul Național de Cercetare Dezvoltare pentru Fizica
Pământului, *Raport zona Galați*, 2013.
Planul de Amenajare a Teritoriului Zonal interorășenesc Galați – Brăila – Tulcea
Legea nr. 575/2001
http://www.infp.ro/despre-cutremure/#ch_8
<http://www.mdrap.ro/>
www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/LMI-BR.pdf
pdfhotnews.ro/stiri-esential-7532132-fotogalerie-dunarea-atins-cote-istorice-braila.htm
http://www.afdj.ro/ro/cotele-dunarii?order=field_data_actualiz_cote&sort=asc
https://www.antena3.ro/media/cote-istorice-depasite_pe.pdf
http://www.realitatea.net/harta-cutremurelor-cele-mai-expuse-zone-din-romania_1211981.html
<http://www.isudobrogea.rowp-contentuploads201205Risc-hazard-si-vulnerabilitate.pdf>

RESURSELE MINERALE ALE ROMÂNIEI – O BINEFACERE SAU O POVARĂ?

Dr. Dorin Dordea

*V-ați dat seama ce neajutorat sunteți, când țineți în mână
o ceașcă de cafea plină ochi și începeți să strănutați?*
Jean KERR

Abstract. *Mineral resources of Romania – an advantage or a burden?* In the history of human civilization, the use of various mineral resources has characterized epochs (stone, bronze, iron, etc.), evolving leaps, growths and decreases of different cultures, sources of disputes or conflicts, causes of underdevelopment or prosperity (collective or of favored groups). Though human society has been worried about mineral resource depletion, new mining technologies or mining preparation solutions, waste conversion, but especially new discoveries from continental crust or ocean bottom, they are bringing increasing quantities of new mineral resources, continuously raising their specific consumption per capita. The concern of the dedicated media (whether governmental or not) regarding the pollution generated by these commodities use (geological, mining, metallurgical, industrial, domestic or even cultural) also finds solutions to geological, mining, metallurgical, chemical solutions to reduce the environmental impact, to restore the affected environment (actual or historical). The extraction of mineral resources on the territory of Romania, knows the following stages: the Paleolithic Age, the Neolithic Age, the Bronze Age, the Iron Age, the Stage of the Late Geto-Dacian civilization, the Roman and Post Roman Period, the Middle Ages, the Romanian Capitalism, the Romanian Socialist stage and the recent epoch with the name and perspective still undefined. Viewed from a historical perspective, Romanian mining generated specific civilization nuclei marked by periods of economic emulation, rarely of prosperity, recurrence or ephemeral existence, leaving profound traces that sometimes attract admiration, sometimes indignation, but always interested in the historical decipherment of the periods spent. The current moment of improvement of geological research, efficiency of extraction and preparation, rational use of each gram of mineral product introduced into the world economic circuit, finds Romanian mining in a „sublime” moment of collapse caused by multiple causes and difficult to distinguish, apparently lacking any prospect of recovery. Nevertheless, the paper attempts a more balanced radiography (possibly marked by subjective reflections, which the author does not want) of the state in which the mining field in Romania is located, and especially the former successful strands / areas, of the causes that have led to the „mess / collapse” of the mining industry in Romania over the last decades, of the solutions that could contribute to the field recovery, and, last but not least, advance some recommendations on the non negativistic analysis with which Romanian mining should be looked at.

Cuvinte cheie: *Resurse-rezerve minerale, exploatare minieră, preparare minieră, procesare metalurgică, valorificare economică, protecție socio-culturală, fezabilitatea exploatarei miniere, previziuni ale utilizării resurselor minerale.*

Keywords: *Mineral resources-reserves, mining, metallurgical processing, economic recovery, socio-cultural protection, mineral feasibility, estimates of mineral resource.*

Introducere. Utilizate în acord cu pașii dezvoltării civilizației umane, resursele minerale au dovedit de-a lungul timpului o creștere progresivă cantitativă și calitativă prin: *evaluare* tot mai rafinată (descoperire, exploatare, preparare industrială), *specializare* a valorificării și *utilizare* tot mai diversificată. Dacă în evoluția societății umane, se pot descifra progrese în producerea uneltelor amplificatoare ale forței fizice (lemn, argilă, oase, coarne, piatră, cupru, fier), sau ale materiilor de producere a podoabelor cu valoare patrimonială (bronz, aur-argint, pitre prețioase), încet-încet tot mai multe resurse minerale vor completa arsenalul specializării omului, validându-i calificativul „*unic descoperitor și utilizator al potențialului nemărginit pe care natura pământului îl oferă vietăților sale*”.

În negura istoriei, resursele minerale au fost utilizate întâmplător, acolo unde se găseau din abundență și la conținuturi consistente/satisfăcătoare (*silex, cupru, fier, aur-argint, cositor, plumb-zinc etc.*), dar cu timpul nevoia crescândă de noi soluții tehnologice a impus perfecționarea extragerii selective/rafinată a resurselor minerale, determinând creșterea și specializarea economică. În egală măsură, în cadrul proceselor industriale își fac apariția materii minerale tot mai diversificate și cu conținuturi elementare tot mai reduse, ceea ce impune soluții miniere, de preparare și rafinare metalurgică sau chimică tot mai sofisticate. Așa apar în uzul curent cositorul, zincul, plumbul, stibiul, fonta și apoi oțelurile, diversele săruri și nu în ultimul rând aluminiul. Trecerea la valorificarea în procesele industriale a resurselor de minerale rare și greu de identificat/extras, dar fără de care economia de azi nu s-ar putea imagina (metalele grele, substanțele radioactive, elementele pământurilor rare, stibiul, grafitul, litiul, beriliul, bismutul, borul, cadmiul, cesiul, cobaltul, germaniul, hafniul, indiul, niobiul și tantalul, rheniul, rubidiul, seleniul, siliciul pur, telurul, thaliul, wolframul, vanadiul, ytriul, zirconiu etc.), s-a făcut progresiv dar accelerat în ultimii 60-70 de ani, generând ceea ce astăzi am putea numi „*revoluția economică a secolului XX*”.

O privire istorică mai puțin autorizată (Gruiescu, 1992) vizând mineritul de pe teritoriul României dezvăluie surprinzătoare indicații bine documentate, cât și îndrăznețe ipoteze care plasează în egală măsură descoperirea succesivă a bronzului și a fierului, în bazinul minier Dognecea-Ocna de Fier, deși dovezi mult mai bine documentate, plasează aceste începuturi în areale multiple.

Istoriografia românească tributară reflexelor comuniste (Maghiar, Oltean, 1970) grupează temporal evoluția mineritului din arealul actualei României în: *epoca paleolitică* (60000-10000 î.Hr.), *epoca neolitică* (5500-1900 î.Hr.), *epoca bronzului* (1900-1150 î.Hr.), *epoca fierului* (sec.XII-V î.Hr.), *etapa Latenului Geto-Dacic*, *perioada stăpâniri romane și post romane* (sec. II-IX d.Hr.), *Evul Mediu* (sec. X-XVIII d.Hr.), *capitalismul românesc* (1848-1944) și *epoca socialistă* (1944-1989). În mod firesc, o nouă eră este deschisă după 1989, cu denumire și perspectivă încă nedefinite.

Dacă gruparea de mai sus este logică și cuprinzătoare, în privința *epocii socialiste* pot fi făcute detalieri care ar cuprinde: *intervalul 1944-1976* – perioadă a creșterii continue a producției și a numărului de obiective miniere, *intervalul 1976-1989* – perioadă a reducerii producției și a numărului de obiective miniere noi, în pofida investițiilor progresive în domeniu. În fine, în intervalul 1989-2003, mineritul de la noi, cu o opoziție violentă față de realitatea noii orânduirii politico-socio-economice, dar în contact direct și violent cu economia de piață, cu realitățile tehnologice din lumea capitalistă și, mai ales, sub presiunea Băncii Mondiale, este constrâns la scurtcircuitarea (graduală 1989-2003) și abandonul (brusc 2003) a subvenționării, fapt care conduce inevitabil la suspendarea activității majorității exploatărilor de minereuri. Rămân active în același parametri de ineficiență economică și generare de pierderi suportate de bugetul statului (subvenții consistente), minele de cărbuni din Valea Jiului, minele de uraniu, Exploatare minieră Roșia Poieni.

Clasificarea resurselor minerale în viziunea Serviciului Geologic al SUA – *Mineral Commodities Summary* (Kimball, 2017), care urmărește evoluția rezervelor și a consumurilor anuale pentru toată economia mondială, vizează atât categorii *elementare* (fier, cupru, aur, argint etc.), *compuși minerali* (pigmenți de oxid de fier, roci fosfatice, cenuși sodice etc.), cât și *produse industriale* (abrazivi, ciment, fier și oțel, azot, heliu etc.), incluzând în totalitate următoarele categorii: abrazivi, aluminiu, antimoniu (stibiu), arsen, asbest, bariu, bauxita, beriliu, bismut, bor, brom, cadmiu, ciment, cesiu, crom, argile, cobalt, cupru, diamant, diatomita, feldspat, florina, galiu, granati, pietre prețioase, germaniu, aur, grafit, gips, hafniu, heliu, indiu, iod, fier și oțel, fier (minereu), pigmenți de oxid de fier, kyanit (disten), plumb, var, litiu, magneziu, mangan, mercur, mică, molibden, nichel, azot, paladiu, turbă, perlit, roci fosfatice, paladiu, potasă, piatră ponce, cuarț cristale, elemente ale pământurilor rare, rheniu, rubidiu, sare, nisip și pietriș, scandiu, seleniu, silice, argint, cenușă sodică, roci de construcții, stronțiu, sulf, talc, tantal, telur, thaliu, thoriu, staniu, titan, tungsten, vanadiu, vermiculit, wollasonit, ytriu, zeoliți, zinc, zirconiu. Din această listă, în patrimoniul resurselor minerale din România lipsesc o mulțime de categorii, neidentificate în subsol (pietre prețioase) sau existente la conținuturi mici, nevalorificabile.

În documentul elaborat la începutul fiecărui an de către USGS sunt prezentate informații (din exercițiul anului anterior) privind rezervele americane vs. mondiale, prețurile produsului finit sau brut/rafinat pe diversele standarde calitative, consumurile, producția, relațiile import/export, perspective și noi unități de producție etc. Având în vedere evoluția bonității bursiere, în funcție de volumul rezervelor evaluate, în acest document nu există restricții privind prezentarea rezervelor, extracțiilor, consumurilor de resurse minerale chiar strategice (aur, uraniu, molibden, litiu, tere rare, stibiu, grafit etc.), așa cum legislația românească stipulează (vezi listele cu inf. clasificate elaborate prin HG sau Ordin al Agenției Naționale pentru Resurse Minerale-ANRM – Secret de Serviciu sau Secret de Stat), inhibând finanțarea cercetării geologice și a exploatării miniere.

Practica românească urmată astăzi de ANRM urmărește *evidența anuală* (la începutul și sfârșitul anului) a substanțelor minerale utile din toate obiectivele (în activitate sau cu activitatea sistată) cu rezerve evaluate/omologate, următoarele specificații: *categorii* (bilanț, afară de bilanț, neclasificate), *grupe* (A, B, C1, C2), *clasa* (industriale, geologice), cu lista *componenților utili și nocivi* (prezență calitativ), *excavatul geologic*, *extrasul industrial*, *pierderile*, *noile identificări și promovări*, *recalculările* (+), *trecherile dintr-o grupă/categorie în alta*, *creșterile* (+), *predările/preluările de la o unitate la alta*, *omologările*), înregistrează următoarele substanțe minerale: **1. Petrol**; **2. Gaze naturale**; **3. Cărbuni** (Nisip bituminos, Șist bituminos, Antracit, Huilă cocsificabilă de Banat, Huilă cocsificabilă de Valea Jiului, Huilă energetică de Banat, Huilă energetică de Valea Jiului, Cărbune brun, Lignit, Șist cărbunos, Rocă cu grafit); **4. Minereuri de metale feroase** (Minereu de fier, Minereu de mangan, Minereu de fier și mangan, Minereu de fier cu conținut scăzut, Produs rezidual metalurgic); **5. Minereuri de metale nobile** (Minereu auro-argentifere, Aluviuni auro-argentifere, Minereu de elemente rare și disperse, Elemente rare și disperse în zăcăminte proprii); **6. Minereuri de metale neferoase comune** (Minereu polimetalic, Minereu de cupru, Minereu de cupru cu conținut scăzut, Pirită cuprifera); **7. Pirită**; **8. Minereuri de metale rare** (Minereu de molibden, Minereu de beriliu-pegmatite cu beril, Minereu de bor, Nisipuri cu minerale grele, Elemente rare și disperse în alte zăcăminte, Minereu cu wolfram, Minereu cu cadmiu, Minereu cu arsen, Minereu cu stibiu, Minereu cu staniu, Minereu cu germaniu, Minereu cu telur); **9. Minereu de aluminiu** (Bauxită-exclusiv bauxită silicioasă, Bauxită silicioasă, Șisturi pirofilitice, Sienite nefelinice); **10. Săruri** (Sare gemă, Săruri de potasiu); **11. Rocă cu sulf**; **12. Gips** (Anhidrit, Alabastru ornamental, Alabastru industrial, Celestină,

Baritină); **13. Minerale industriale** (Calcit, Rocă cu disten, Wollastonit, Mică-pegmatit cu mică, Rocă cu talc, Rocă cu azbest, Feldspat-pegmatit cu feldspat, Cuarț, Silicolite ornamentale, Aragonit ornamental); **14. Roci industriale** (Bazalt, Scorii bazaltice, Diabz, Andezit ornamental, Andezit industrial și de construcție, Dacit industrial și de construcție, Porfir, Perlit, Granit ornamental, Granit pentru construcție, Granodiorit ornamental, Granodiorit pentru construcție, Diorit, Sienite nefelinice pentru industria sticlei, Amfibolit, Serpentin, Roci magnezitice – serpentinite magneziene, Șisturi verzi, Micașist, Gnais, Cuarțit, Marmură, Calcar ornamental, Calcar industrial și de construcție, Cretă, Travertin, Dolomită, Marnă, Loess, Argilă comună, Argilă refractară, Roci caolinizate, Argilă caolinoasă, Argilă caolinoasă-nisipoasă, Nisip caolinos, Nisip silicios pentru industria sticlei și industria metalurgică, Nisip pentru materiale de construcții, Nisip și pietriș, Tufuri vulcanice industriale, Diatomită, Roci fosfatice, Pământuri colorate, Bile silix+Nisip silicios, Gresie ornamentală, Ardezie); **15. Nămoluri** (Nămoluri sapropelice terapeutice, Nămoluri de turbă, Turbe terapeutice, Nămoluri minerale); **16. Ape minerale** (Ape carbogazoase de consum alimentar, Ape carbogazoase-medicinale, Ape sulfuroase medicinale, Ape bicarbonatate, Ape bicarbonatate carbogazoase, Ape bicarbonatate-sulfuroase, Ape clorurate-carbogazoase, Ape clorurate-sulfuroase, Ape clorurate-carbogazoase-sulfuroase, Ape sulfurate și/sau sulfuroase, Ape bicarbonatate cu temperatura de 23°C-42°C, Ape bicarbonatate cu temperatura peste 42°C, Ape bicarbonatate-carbogazoase cu temperatura de 23°C-42°C, Ape bicarbonatate sulfuroase cu temperatura de 23°C-42°C, Ape clorurate cu temperatura de 23°C-42°C, Ape clorurate cu temperatura peste 42°C, Ape clorurate-sulfuroase cu temperatura de 23°C-42°C, Ape clorurate-sulfuroase cu temperatura peste 42°C, Ape sulfurate cu temperatura de 23°C-42°C); **17. Dioxid de carbon mofetic**; **18. Căldura din sistemele hidrotermale**; **19. Ape subterane** (Ape potabile și industriale, Ape freatice destinate irigațiilor, Ape potabile plate de îmbuteliat direct de la surse).

Trecerea economiei românești (cu eforturi, cu împotriviri și cu sacrificii majore), de la economia (de stat) centralizată la economia de piață, presupune în cazul extragerii resurselor minerale restrângerea implicării statului (în cercetarea geologică și exploatare) și transferul riscului (resurse financiare, ineficiență economică) spre unitățile economice (preferabil private), statul rezervându-și beneficiul taxării (inclusiv prin suprataxa specifică – redevență).

O analiză sumară privind exploatarea resurselor minerale non-hidrocarburi (în special, a minereurilor și cărbunilor) din România ultimilor 27 de ani, relevă câteva caracteristici, care pot fi sintetizate în următoarele:

1. Întârzierea nepermisă a privatizării unităților miniere de talie mare (mai puțin Roșia Poieni, care devine caz studiu pentru soluții inadecvate, pentru recursul efectuat atunci când datoriile acumulate deveniseră insurmontabile), iar atunci când aceasta a fost inițiată (1998-2001), au fost selectate exclusiv obiective cu resurse epuizate, cu condiții de extracție foarte dificile, cu dotări tehnice aproape scoase din uz și cu datorii la bugete insurmontabile;

2. Reducerea până la extincție a numărului obiectivelor de exploatare a minereurilor, datorită pierderilor/datoriilor față de bugete devenite imposibil de recuperat și a suspendării (după 2003) subvențiilor acordate de la bugetul de stat;

3. Continuarea activității minelor de huilă din bazinul Valea Jiului în proprietatea statului (cu reducerea continuă a numărului unităților economice și a producției de peste 6 ori față de cea din 1989), cu prețul acordării de la bugetul statului a unor enorme subvenții (echivalente cu prețul unei cantități de produse de import, de calitate superioară celei furnizate de minele rămase active din bazin și cantitativ de patru ori cât producția realizată);

4. Creșterea aproape prohibitivă (pentru operatorii mici și mijlocii) a taxelor (număr și valoare) de licențiere pentru explorare (fazele preliminare de prospecțiune și explorare), alături de investițiile consistente necesare pentru a ajunge la un răspuns elocvent privind eficiența potențială a valorificării resursei minerale;

5. Inexistența capitalului privat românesc de talie mare, capabil să-și asume investiții consistente în obiective majore noi sau în fostele obiective de stat cu blocaje în funcționare;

6. Stagnarea submediocră a nivelelor de operare (producție, eficiență, profit) la unitățile deținute de stat (sare, lignit), cu oportunități și condiții avantajoase în competiția pe piața mondială;

7. Operarea în afara legii (lipsa licenței/permisului de exploatare sau a autorizării începerii exploatarei) a unui număr consistent de unități, datorită creșterii și sofisticării nivelelor de taxare și a toleranței organelor inspecției teritoriale geo-miniere;

8. Lipsa de transparență (ANRM) privind evidențierea teritorială a suprafețelor licențiate pentru explorare / exploatare, inhibând noi investiții în suprafețele rămase libere de alte activități de explorare, exploatare (vezi, modele operaționale transparente în țări cu îndelungată activitate geo-minieră în termenii pieței libere);

9. Presiunea mereu crescândă a mediului politic și a societății civile privind creșterea redevenței miniere, în lipsa unei analize fundamentale privind efectele pe care aceasta l-ar putea produce (bugetul statului și investiției);

10. Nenumăratele mituri și mistificări transmise de mediile politice și de militantismul civil, vizând extragerea resurselor minerale din România, care descurajează investiția națională sau străină din domeniu;

11. Creșterea obiectivelor de extragere a substanțelor nemetalifere (minerale și roci industriale);

12. Creșterea numărului și a producției obiectivelor de extragere a apelor minerale.

Din cele înregistrate mai sus (posibil ca unele să fie puțin relevante, subiective sau ca altele să nu fie observate), se pot desprinde zece categorii ale fragilizării domeniului și două care marchează o dinamică pozitivă.

Eficiența activității dinainte de 1989 a unităților de exploatare a resurselor minerale din România, greu de evaluat datorită presiunii asupra producției cu orice preț, impuse de partidul-stat și a instrumentelor de mascare a parametrilor economici (curs de revenire dolar/leu), era în mod cert marcată de pierderi grosiere sau de operare la limita supraviețuirii datorită dotărilor tehnice primitive, suprapopularea cu personal a posturilor, incapacitatea administrativ-managerială, risipa de energie și materiale, pierderile de producție necontrolate, risipa, furturile etc.

Din 1998 (după apariția primei Legi a minelor - 61/1998) până în prezent, ANRM a inițiat 94 runde de concesionare a activităților miniere (marea majoritate privind activități de explorare și doar 5 runde - 1998-2001 - vizând activități de exploatare la obiective ale statului cu operarea sistată/cu faliment previzibil sau iminent).

Resursele minerale non-hidrocarburi ale României. Totalul activităților vizând resurse minerale, înregistrate astăzi în România cuprinde mai bine de 1800 de unități cu resurse/rezerve (unde, o societate economică, ex. mină, întreprindere minieră, complex minier etc., poate înregistra mai multe obiective). Față de acest total al obiectivelor miniere, se constată operarea a 463 obiective cu licențe de exploatare valide + aproximativ 921 cu permise anuale de exploatare (obiective noi) valabile pentru 2017 și alte 518 obiective cu licențe „active” în procedură de aprobare, majoritatea – unități cu activitatea sistată (ANRM, 15.06.2017).

Analiza care urmează, vizează categoriile de substanțe minerale (exclusiv, resursele combustibile petrol și gaze sau uraniu) mai sus menționate, urmărind numărul de obiective cu activitate (înainte de anul 1989 și astăzi), perspectivele de creștere economică, stimulentele / inhibițiile domeniului, situația defacerii resurselor pe piața mondială actuală, eventuale inovații tehnice de adoptat, propuneri de ameliorări legislative etc., fără a avansa critici personalizate sau acuze soluțiilor / măsurilor luate de-a lungul timpului.

Resursa 3 – Cărbuni. Din totalul rezervelor de lignit ale României, 12,6 miliarde tone sunt concentrate în Bazinul Minier Oltenia, dar unitățile în activitate din bazin controlează o rezervă de doar 986 milioane tone. Rezervele de huiă, concentrate în bazinul carbonifer al Văii Jiului, totalizează 2,2 miliarde tone, din care 592 milioane tone se află în perimetrele unităților miniere în activitate (dcnews.ro).

Producția de cărbune net a României a totalizat, în 2014, aproximativ 4 milioane tone echivalent petrol (23,6 milioane tone), înscriindu-se în scăderea înregistrată în mod continuu după 1989 și cifrează în 2016 la de 3 ori mai puțin decât producția anului de referință (1989), conform datelor centralizate de Institutul Național de Statistică (INS). În perioada menționată, România a importat aprox. 2,6 milioane t cărbune, înregistrând și la acest parametru scădere, datorită solicitării tot mai reduse de energie electrică, dinspre sectorul economic. (<http://www.focus-energetic.ro/productia-de-carbune-a-romaniei-a-scazut-cu-10-2-39278.html>).

Privită pe ansamblul teritoriului românesc, restrângerea producției de cărbune post-decembriste se răsfrânge și în teritoriu, prin închiderea activității din bazinele Sălaj-Bihor, Banat, Subcarpați (Jiu-Buzău), baz. Comănești, singurele areale cu activitate rămânând cele din bazinul Văii Jiului (cu doar 4 unități de producție: *Paroșeni*, *Vulcan* și respectiv *Lonea*, *Livezeni*) și din bazinul Gorjului (cu extracții în carieră și nesemnificativ în subteran). Episodic se extrage huiă energetică din fostele exploatări de stat din Banat doar din cariere, prin permise de exploatare episodice (anuale).

Figura 1. Mina Petrila 2008 (stânga) vs. 2016 (dreapta)

Înșiruirea unităților de producție cu rezerve înregistrate/omologate și activitate în 1989, dă măsura colapsului produs în domeniu: *nisip bituminos*: Budoi Nord, Derna-Budoi, Matia, Tătăruș – toate cu activitate sistată; *sist bituminos*: Anina Nord, Anina (Anina Est și Anina Vest), Anina-Flanc Estic, Anina-Flanc Vestic, Anina-Periclinul Nordic,

Doman, Doman S-V – toate cu activitate sistată; *antracit*: Schela Viezuroiu, Schela Viezuroiu-Minja Dălma – toate cu activitate sistată; *hulă cocsificabilă de Banat*: Anina Nord, Anina (*Anina-Uteriș-Hildegard-Ponor-Steierdorf*), Anina-Brădet, Camenița, Cozla, Cozla Nord – toate cu activitate sistată; *hulă cocsificabilă de Valea Jiului*: Bărbăteni, Bărbăteni I, Câmpul lui Neatg, Câmpul lui Neatg -Zonele E+D, Câmpul lui Neatg-Zonele A+C, Lupeni, Lupeni Nord, Uricani, Uricani I, Uricani Sud-Eexploatare, Uricani Sud-Vinca, Valea de Brazi, Valea de Brazi I – toate cu activitate sistată; *hulă energetică de Banat*: Anina Nord, Baia Nouă, Biger-Exploatare, Chiacovăț, Crivi-Rudăria, Doman Sud-Vest, Lupac, Lupac Sud, Lupac-Exploatare, Lupac-Câmpul Nordic, Ostreșu Mare, Pregheda-Extindere Sud, Pregheda-Câmpul Central-Hulă antracitoasă, Rusca Montană – toate cu activitate sistată; *hulă energetică de Valea Jiului*: Aninoasa, Aninoasa I, Dălja, Dălja-Extindere, Iscroni, Jieț Vest-Exploatare, Livezeni, Livezeni I, Lonea, Lonea I, Lonea Piller, Lonea-Defor Jieț II, Lonea-Zona III Cimpa, Paroșeni, Paroșeni I, Petrila Nord, Petrila Nord I, Petrila Sud-Exploatare, Sălătruc, Vulcan, Vulcan I – *cele în italic cu activitate sistată*; *cărbune brun*: Agriș, Borsec, Bozovici, Bozovici-Exploatare, Brad-Țebea-Baia de Criș, fost Țebea-Mesteacăn, Comănești, Comănești-Asău Nord și Sud, Comănești-Dărmănești, Comănești-Lapoș, Comănești-Leorda I, Comănești-Vermești, Cracu cu tufă, Cristolțel Trestioara, Lighidia, Lupoia-Brusturi, Mehadia, Podei, Sălătruc, Sorocani-Ticu Tâmașa, Surduc, Țebea, Veredin, Zaghid, Zimbob-Bazinul Almașului, Zimbob-Dolu-Cercetare, Zimbob-Dolu Carieră, Zimbob-Hida-Exploatare, Zimbob-Miluani – toate cu activitate sustată; *lignit*: Albeni, Albeni I, Aninoasa I (perimetrul carierei), Arcuș Sud, Aștileu-Tilecuș, Băilești, Balota-Ghelvegioaia, Baraolt Vest, Baraolt-Extindere, Bărbătești/Jupânești-Musculești, Berbești Vest, Beterega Nord, Beznea-Valea Neagră-Cornitel, Bilbor Secu, Bobota-Sărmășag, Bodoș, Bodoș-Biborțeni, Boldur, Borod2, Borod-Sector Central, Boteni, Borod-Izvoarele, Budoi-Sat, Budoi-Tunel, Budoi Nord, Bustuchin-Exploatare, Căpeni-Baraolt, Capul Piscului, Caracal, Caransebeș-Balta Sărată, Ceptura, Cernișoara, Cervenia, Chijic, Cicani, Cojmănești, Copăcenii Mină, Cornitel-Borod, Cotești-Subteran, Cotești 2, Cotești-Aninoasa, Darova, Darova-Exploatare, Dealu Cărbunaru, Derna-Budoi Sud, Fărcăsești-Carieră, Fărcăsești-Mina, Filipeștii de Pădure, Filipeștii de Pădure 2, Filipeștii de Pădure-Măgureni-microcariera 11, Ghegie-Topa de Criș-Valea Mare, Ghidfalău, Gârla, Gârla 2, Giubega, Glodeni, Horăști, Husnicioara Est, Husnicioara Est-Cercetare, Husnicioara Vest-Cercetare, Husnicioara Vest-Carieră, Husnicioara Vest -Carieră II, Husnicioara Vest-Subteran, Iarăș, Ip, Ip-Zăuan, Jilț Nord, Jilț Sud, Jilț Nord-Carieră, Jilț Nord-Extindere, Jilț Sud-Carieră, Jilț Sud-Extindere, Jugur Vest, Jugur Est, Lăculețe-Glodeni, Leurda, Livezile, Livezile Vest, Lupoia Carieră, Lupoia Prigoriu, Lupoia VI-VII, Lupoia-Carieră, Lupoia Mină, Lupoia, Măgureni Tufeni, Mărgineanca IV, Mărgineanca Cariera I, II, III, Mărgineanca-Tătărani, Mătăsari-Mină, Miculești I și II, Mihiță-Predești, Mihăiță-Valea Raznic, Moi, Motru Vest, Negomir, Negomir-Sector Nordic, Obârșia-Seciuri Vest, Ojasca, Olteț, Panga, Peșteana Nord-cariera, Peșteana Sud-cariera, Pinoasa-Carieră, Pinoasa-Carieră, Pinoasa-Extindere, Ploștina Nord, Ploștina Bloc Nord-Estic, Ploștina Nord, Ploștina Sud-Carieră, Ploștina Sud-Carieră II, Poiana Est, Poienari, Popești Voivozi, Potingu, Prunișor Est, Prunișor Vest, Răchitișu Mare-Bilbor, Racoș Sud, Racoș Sud-cariera, Râul Brătia-Râul Doamnei, Rogojelu, Roșia de Jiu, Roșia de Jiu I, Roșiori Nord-Oradea, Roșița I, Roșița I, Roșița II, Rotari, Rovinari Est, Rovinari Est, Rovinari Vest, Ruget, Sardănești, Sărmășag, Sărmășag 2, Schitu Golești-Ponțian, Schitu Golești-Ponțian-Extindere, Segarcea, Sf.Gheorghe-Arcuș, Sf.Gheorghe-Arcuș-Extindere, Sinersig, Sinersig-Exploatare, Șomănești, Șopot-Cernătești, Șotânga Est, Șotânga, Șotânga-Cărbunaru, Șotânga-Dl. Cărbunaru-V. Popii, Suplacu de Barcău, Supur-Baba, Tătăruș, Tehomir, Tehomir 2, Tg.Logrești, Tâlvești-Măcieșul, Tismana I, Tismana II, Tismana-Carieră I, Tismana-Carieră II, Topolog Argeș, Urdari-Mină, Urdari Vest, Urdari-Carieră, Urdari-Panoul II Microcarieră, Urlați, V. Amaradia-V.Țăria-Carieră, V. Amaradia-V.Țăria Sud, V. Amaradia-V.Țăria-Subteran, V. Cernișoara-V. Bistrița-Armășești-Cucești-Moșteni), V. Țăria-V. Cernișoara-Carieră+Subteran, Valea Îndărăt, V. Argeș-V. Slănic, V. Brânzoiului-microcariera 10, Valea cu apă, Valea cu apă-Carieră, V. Dâmbovița-V. Neajlov, V. Grecilor-Filipeștii de Pădure), Vărzari Sud, Vișag, Vlădeni-Dumbrăvița, Vlădueni-Ploșoru-Peșteana-Extindere) Voivozi Nord, Vulcana Pandle, Zăuan Băi-Caraștelec, Zegujani, Zegujani Est-Meriș-Mină+Carieră, Zegujani I Vest, Zegujani Vest-Zona II, Zegujani -Microcariera I, Bazinul Ciucului, Bazinul Dornelor, Bazinul Maramureșului, Călățele Huedin, Comandău-Toplița, Coveș-Agnita, Cucorani, Dersca-Lozna, Desești-Izvoarele, Lunga Ojula, Măguri Răcătau, Mândra Șercaia, Păpăuși, Pilugani-Poiana Șampeii, Pilugani-Poiana Șampeii I, Răchitele, Săpânța-V. Brazilor, majoritatea cu activitate sistată; *șist cărbunos*: Secu-Ranchina, Zaghid, Zimbob Dolu-Almaș, Zimbob-Dolu Carieră, Zimbob-Miluani, și *rocă cu grafit*: Baia de Fier-Catalinu, Polovragi, Polovragi (Ungurelu), Ungurelașu-Polovragi, toate cu activitate sistată.

O privire sumară asupra eficienței extragerii cărbunelui din Bazinul Văii Jiului revelează pierderile masive înregistrate de această activitate (costuri de 4 ori mai mari decât valoarea producției), urmată de o singură observație: „din 1989 și până în prezent nu s-a înregistrat nici o tentativă de privatizare (cu suportarea pierderilor de către investitor), statul asistând pasiv la șirul închiderii unităților (Fig. 1), suportând în plus consistente costuri de închidere și conservare”.

Resursa 4 – Minereuri feroase. Înaintea oricăror comentarii, trebuie menționat că la nivelul anului 1989, România se afla în fața unor imperative ale conducerii centralizate, privind creșterea producției de fontă și oțel până la 20 milioane tone, în pofida scăderii drastice a rezervelor de fier și mangan, previzionându-se închiderea naturală a

unităților de exploatare. În aceste condiții, prezentarea de mai jos a unităților de exploatare rămâne doar cu utilitate istorico-didactică, dar se poate observa, că în privința unităților de exploatare a rezervelor de mangan, nicio tentativă de privatizare nu a prevenit inevitabila suspendare a producției și a închiderii. Mai jos, sunt prezentate unitățile de producție din anul 1989: *minereu de fier*: Băișoara-Cacova, Bodvai, Căpuș Nord, Căpuș-Cionca, Căpuș-Șatra, Delnița, Delnița-sectorul Central, Dognecea-Sort II Hematit, Ghelari, Iulia-Sector Iulia, Iulia-Sector Eschibalic, Iulia-DI. Ceair-V. Loznei, Lueta, Mădăraș, Nădăștie-Ocoliș, Negoiul Românesc-Hălzi), Negoiul Românesc-Munții Căliman), Ocna de Fier-Minereu de decarburare, Ocna de Fier-Sort I, II, III-magnetit și hematit, Ocna de Fier-hălzi, Palazu Mare, Poiana Inorii, Poiana Locsi, Rodna-Valea Vinului, Rușchița-Pârâul cu Raci-Cercetare, Rușchița-Pârâul cu Raci-Exploatare, Rușchița-P. Negrii, Rușchița-Vf.Boul, Rușchița-Vf.Boul și Pârâul Lupului, Strei, Teliuc, Vadul Dobrii, Valea Fierului, Valea Iardășița-Topleț, Vlaha Săvădisla; *minereu de mangan*: Argeștru-carbonați, Arșița-oxizi, Căprăria-carbonați, Căprăria-oxizi, Colacu-carbonați, Colacu-Orata-carbonați, Dadu-Cărlibaba-oxizi, Dealul Rusului-carbonați, Dealul Rusului-oxizi, Dealul Rusului-Extindere, Drancani, Filimon Sârbu-oxizi, Mândrileni-carbonați, Nepomuceni-carbonați, Nepomuceni-Arșița-Argeștru I, Oita-carbonați, Oita-oxizi, Orata-Botuș, Pui-Suhărz, Sărișor-Pârâul Roșu, Sihăstrie-carbonați și silicați, Tolovan-carbonați, Tolovan-Țiganea-oxizi, Ulmi-carbonați, Ulmi-oxizi; *minereu de fier-mangan*: Bănia-Culmea Vârșet, Delinești, Globurău, Moneasa, Munții Sebeș, Răzoare, Răzoare-exploatare; *minereu de fier cu conținut scăzut*: Almaș-Săliște, Ciungani-Căzănești-beerbakit, Ciungani-Căzănești-gabbroui), Jolotca-hornblendite; *produs rezidual metalurgic*: Combinatul Siderurgic Reșița, Satu Nou Slatina.

Resursa 5 – Minereuri nobile. (*Minereuri auro-argentifere, aluviuni auro-argentifere, minereuri de elemente rare și disperse, elemente rare și disperse în zăcămintele proprii*).

Aurul, care a motivat în bună măsură cucerirea romană a Daciei, a lăsat din Banat (*Oravița, Cracul de Aur*) până în Munții Apuseni (*Roșia Montană, Musariu etc.*) vestigii ce ilustrează temeritatea și ingeniozitatea celui mai progresist tehnologic imperiu al lumii antice. *Cucerirea Daciei de către romani a condus la capturarea tezaurului dacic compus, conform estimărilor, din 165,5 t de aur și 331 t de argint (Birsan, 2013).*

„Dacă autorii antici nu pomenesc deloc despre minele de aur ale provinciei Dacia, există, în schimb, documente arheologice privitoare la activitatea de exploatare, compuse din galerii părăsite, instrumente de minerit și texte epigrafice. Se cunosc două importante districte aurifere situate în Munții Apuseni și ai Banatului, care produceau anual câteva mii kg aur. Regiunea cea mai bogată, cu mai multe centre importante de exploatare, se găsea în Munții Apuseni (Abrud, Zlatna, Brad, Băița, Roșia Montană / Alburnus Maior, Baia de Arieș, Săcămb etc.)” (crispedia.ro).

„În Banat s-au identificat mine de aur romane la Sasca Montană și Moldova, în afară de acestea, pe văile și râurile din ținuturile aurifere, funcționau spălătorii de aur care culegeau metalul prețios din nisip și pietriș (Arieșul, Mureșul și diferiți afluenți ai acestora). Centrul administrației exploatării aurifere din Munții Apuseni a fost Ampelum, iar Alburnus Maior devenise un fel de oraș al minerilor” (crispedia.ro).

Directivele Congresului XIV al PCR, trasau producții miniere și metalurgice de aur ale anilor ce ar fi avut să urmeze, ținând spre 20 t/an, în încercarea dictatorului de a recompune cantitatea de aur din tezaurul țării vândută pentru acoperirea datoriilor contractate tot sub propria-i decizie în anii '70. Ceea ce era previzibil (imposibilitatea atingerii acestui nivel de producție, chiar cu riscul creșterii ineficienței și a pierderilor în minerit), s-a întâmplat și nu doar reducerea gradată a producției miniere de aur a avut loc (1989-2004), dar actualmente ea se găsește în extincție totală.

Fără a intra în detaliul întregului patrimoniu al resurselor de minereu aurifer, este necesară o scurtă privire asupra celor mai reprezentative zăcămintele de aur-argint din România. Mina Șuitor, cu un gigantic filon (Cremenea) a contribuit, prin procesul de exploatare la suprafață (până în 1972) și în subteran, la atingerea producției anuale de aur record istoric din România. Deși înainte de 1989, odată cu avansarea exploatării în adâncime (subterane), ponderea aur-argint din minereu scădea în favoarea componentelor polimetalice (Pb, Zn, Cu), la Șuitor a fost inaugurat un gigantic tunel spiral pentru colectarea minereului, dar eficiența economică (pierderi mai mari decât valoarea produsului extras) au condus la sistarea activității și închiderea/conservarea minei. Nu a urmat nicio acțiune de privatizare redeschidere, cheltuielile de conservare continuând să afecteze bugetul de stat. Al doilea exemplu, mult mediatizat, este cel al Exploatării Roșia Montană, unitate cu operare (1969-2003) exclusivă în carieră (Cetate), după ce resursele istorice de minereu bogat au fost epuizate, singura soluție adoptată fiind extragerea minereului sărac din roca brută (dacit cuarțifer), urmată de flotația sulfurilor (care conțin 20%-30% din totalul aurului) și cianurarea concentratului piritos. Tehnologiile precare de extracție și prelucrare și pierderea a 70-80% din totalul aurului din rocă în sterilul de flotație, au condus la operări extrem de ineficiente cu costuri de producție de 4-5 ori mai mari decât valoarea produsului finit (aur). Privatizarea obiectivului (în condiții netransparente și cu suspiciuni de fraudă), alături de presiunea activiștilor de mediu (în arsenalul cărora figurau o serie de mituri stânenitoare: *pe lângă aur-argint există alte elemente utile recuperabile pe care operatorul dorește să le mascheze fraudulos* – complet fals; *cianurarea are alternative tehnologice curate* – fals - 95% din aurul extras astăzi pe plan mondial este procesat prin cianurare; *iazul de decantare a sterilului de cianurare este*

instabil și poate genera dezastre – discutabil etc.) și indecizia factorului politic a condus la blocare proiectului și la iminența penalizării României, cu valoarea investiției de până acum a companiei.

În concluzie, cel mai mare zăcămint de aur din Europa, în loc să genereze profit bugetelor țării, în loc să asigure locuri de muncă populației locale, în loc să conducă la consolidarea tezaurului național fără nici un cost al statului, riscă să împovăreze substanțial economia țării (prin obligarea la plăți de despăgubire a investiției) și să ofere un exemplu negativ asupra modului de a investi în domeniu și a aplicării Legii minelor.

Fig. 2. Cariera Roșia Montană – Cetate, așa cum se prezintă azi, abandonată de compania de stat E.M. Roșia Montană (cu slabe posibilități de ecologizare/refacere a mediului, din perspectiva de viabilizare a proiectului minier)

Resursa 6 – Minereuri de metale comune (minereu polimetalic, minereu de cupru, minereu de cupru cu conținut scăzut, pirită cuprifera)

Extragerea minereurilor neferoase din România s-a bucurat de-a lungul timpului de o dezvoltare considerabilă, prezența unităților de extracție pe mai toate zonele montane ale țării fiind un exemplu elocvent (Munții Oaș-Gutâi, Munții Bistriței, Dobrogea, Munții Banatului, Munții Apuseni). Evoluția post-decembristă a domeniului consemnează aceeași situație ca în cazul minereurilor feroase și nobile, ineficiența economică statuată de la sfârșitul epocii socialiste, accelerându-se și conducând la inevitabilele sistări ale producției, închidere și conservare (Fig. 3).

Rămâne activ un singur obiectiv, Roșia Poieni (al doilea obiectiv din Europa, după rezerva totală de cupru), la rândul ei încorsetată de ineficiență (datorii istorice la bugete, dotare tehnică învechită, management defectuos al statului – proprietar/operator). În mod paradoxal, unități cu rezerve inferioare, cu același tip de minereu (sărac cuprifera + aur), dar cu operatori privați, generează în țări din regiunea Carpato-Balcanică (Majdanpek, Bor – Serbia; Bucin – FYROM; Elatzite, Chelopech – Bulgaria) activitate susținută, încununată de profit, cu importante contribuții la bugetele statelor respective (și nu cu subvenții directe sau mascate, ca în cazul de la Roșia Poieni).

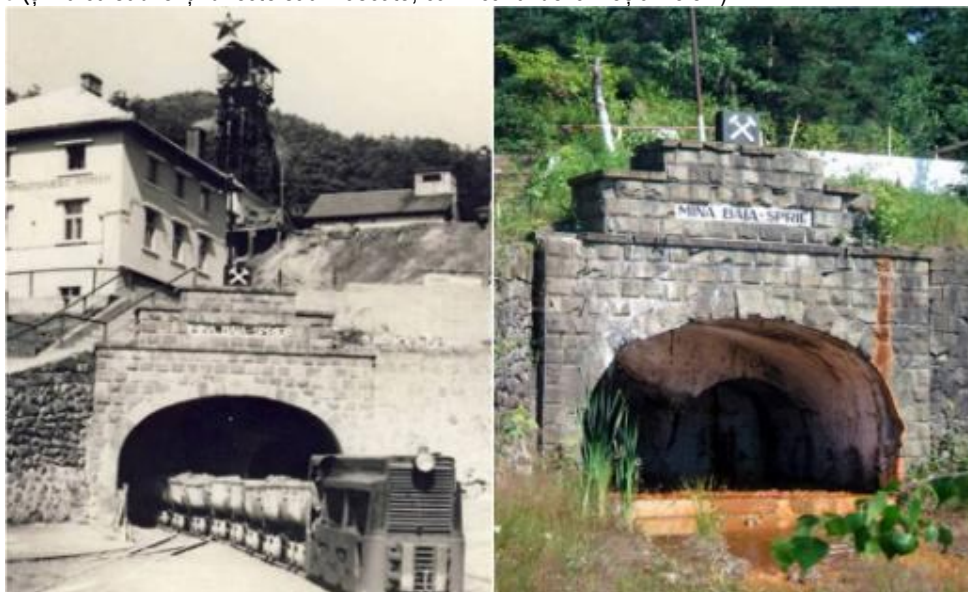

Fig. 3 Mina Baia Sprie în 1971 (stânga) vs. 2017 (dreapta)

Pentru a completa suita nereușitelor acestui capitol (minereuri neferoase), se pot reitiera celelalte obiective, pe tipuri de minereu, în totalitate închise: *minereu de cupru cu conținut scăzut*: Bucium-Tarnița, Bucium-Tarnița-carieră, Lăpușnic-Bozovici, Moldova Nouă-banatite, Moldova Nouă-Gârâna, Moldova Nouă-Suvorov NV, Patriș-Lipova, Rovina; *pirită cuprifără*: Altân Tepe-compact, Altân Tepe-împregnație, Altân Tepe-extindere, Anieș-Sectorul Izvorul Cepilor, Leșu Ursului-P. Ursului-P. Isipoaia-Zona II compact, Leșu Ursului extindere Puț 6, Leșu Ursului Sud-Puzdra-Galeria 56, Moldova Nouă-Ogașul Grecilor-V. Radimnei, Scind-Răchițele, dar și reușita obiectivului Rovina recent introdus pe lista de concesionare a activității de explorare, cu serviciile de reevaluare și omologare a resurselor/rezervelor finalizate, aflat în proces de autorizare a începerii exploatarei.

Resursa 7 – Pirita. Deși extracția piritei cuprifere din Dobrogea (Altân Tepe) are loc încă din secolul XIX, cercetări pentru extragerea piritei în vederea producerii acidului sulfuric s-au consemnat, la următoarele obiective: Patriș-Lipova, Rodna-Izvorul Roșu-V. Vinului, Rodna-perimetrul Cobășel, Rodna-Valea Vinului, Rodna-Valea Vinului-Zapp, dar nu s-au bucurat de succes, încât trecerea lor la categoria resurse valorificabile conjunctural, lasă doar posibilitatea introducerii în circuitul economic, în viitor, dacă condițiile economice vor indica profitabilitate sau oportunitatea valorificării.

Resursa 8 – Minereuri de metale rare (*minereu de molibden, nisipuri cu minerale grele, minereu cu beriliu (pegmatite cu beril), minereu cu bor, elemente rare în alte zăcămintele, minereu cu wolfram, minereu cu cadmiu, minereu cu arsen, minereu cu stibiu, minereu cu staniu, minereu cu germaniu, minereu cu telur*)

Singurele acumulări minerale care au făcut obiectul unor extrageri proprii în zăcămintele de sine stătătoare au fost cele de molibden (Băița Bihor) și cele de minerale grele (off shore-ul românesc din sectorul Deltei Dunării, cu prelucrare la Uzina de la Chituc), azi, toate cu activitatea sistată datorită rezervelor modeste și a conținuturilor sărace. În cazul Uzinei de la Chituc, trebuie menționată producerea de concentrate de oxizi de titan (ilmenit, rutil, leucosen) și de zircon, valorificați superior în industria coloranților, a oțelurilor aliate și a smalțurilor ceramice. Celelalte resurse (de cadmiu, bor, de arsen, de stibiu, de germaniu, de telur), datorită conținuturilor modeste, erau extrase secundar din minereurile neferoase, după flotația acestora, iar cele de beriliu și wolfram nu au fost nicicând valorificate.

N.B. Cadmiul, stibiul, borul și arsenul erau valorificate (în timpul funcționării cu concentrat de minereu polimetalic românesc) la uzina metalurgică de la Copșa Mică, iar telurul era valorificat prin producerea de compuși chimici la combinatul de la Târnăveni (din produsele reziduale post flotație ale extragerii aurului de la Săcărâmb).

Resursa 9 – Minereu de aluminiu (*bauxita, bauxita silicioasă, șisturi pirofilitice, sienite nefelinice*)

Deși industria minieră a aluminiului s-a lansat fulminant în România după 1960, generând investiții în fabrica de alumina de la Oradea și cea de rafinare a aluminiului de la Slatina, resursele din Munții Bihor și Pădurea Craiului, s-au dovedit rapid epuizate, extragerea lor fiind sistată înainte de 1989. Din acest motiv s-a construit o nouă fabrică de alumina la Tulcea de procesare a minereului de import (predominant din Guinea Conakry, extras de compania rusească RUSAL), care furnizează alumina și astăzi la Slatina pentru producerea aluminiului.

Aruncând o privire asupra modestelor resurse rămase în obiectivele miniere (Ana Vad-Carieră, Ana Vad-Subteran, Aștileu-Carieră, Aștileu-Subteran, Bratca-Carieră, Bratca-Subteran, Bratca Secătura-Pădurea Craiului, Bratca-Secătura-Pădurea Craiului, Cornet, Cornet-Carieră, Cornet-Subteran, Galbena, Izvoarele Someșului Cald, Lunca Sprie-Carieră, Lunca Sprie-Subteran, Lunca Sprie-Pădurea Craiului, Lunca Sprie-Pădurea Craiului, Măgura-Carieră, Măgura-Subteran, Meziad, Ponița-Poeni-Calacea-Fișca-Vârciorog, Ponița-Poeni-Calacea-Fișca-Vârciorog, Remeți, Remeți, Roșia Albioara, Roșia Albioara-Carieră, Roșia Albioara-Subteran, Roșia-Albioara, Sohodol-Câmpeni, Vârciorog-Carieră, Vârciorog-Subteran, Zece Hotare) se constată, în ultima vreme, tentativa unor companii private de a investi în aceste resurse, deocamdată prin activități de explorare.

Cât despre, *bauxita silicioasă* (Ohaba-Ponor); *șisturile pirofilitice* (Viezuroiu-Sud) și *sienitele nefelinice* (Ditrău B, Valea Ditrăului-Muntele Mare), privesc înainte de 1989 drept potențiali suplinitori ai bauxitei epuizate în zăcămintele din România, toate aceste resurse se confruntă cu imposibilitatea unei preparări profitabile, cu conținuturile scăzute de aluminiu, dar mai ales cu oferta mondială generoasă și mereu crescândă de bauxită cu conținuturi ridicate, slab silicioasă (silicea – nociv al bauxitei), ușor de exploatat, care închide perspectiva valorificării resurselor de la noi.

Resursa 10 – Săruri. Extragerea sării de pe teritoriul actualei Românie datează dinaintea cuceririi române a Daciei și a continuat fără sincop până în zilele noastre. Bogăția și calitatea superioară a resurselor de sare gemă din România poate fi exemplificată prin potențialul unui singur zăcămintă (Slănic Prahova) de a furniza sare alimentară pentru întreaga populație a planetei, în consens cu sporul său natural, pentru o perioadă de 80 ani (*Dordea și colab., 2013*).

Vestigiile arheologice și unele relatări ale autorilor antici, certifică exploatarea sării în Dacia la *Potaissa* (Turda), *Salinae* (Ocna Mureș), Ocna Dejului și *Ocna Sibiului*, alte localități din Bistrița-Năsăud și Maramureș, sau de la Sovata, Praid, Sânpaul și Mărtiniș (Harghita). Exploatarea sării se făcea la suprafață și în subteran (*Gavruț și colab., 1998*).

Resursele de sare gemă, concentrate în jurul unităților cu extragere actuală sau recentă, sunt următoarele: Băicoi, Cacica, Cerdac-Slănic, Cucuieni-Moinești, Fețele Târgului- Tg. Ocna, Fețele Târgului-Tg.Ocna (Extindere), Gălean-Tg.Ocna, Gura Slănic-Est, Gura Slănic-Vest, Mărtiniș, Mercheașa, Mânzălești-Lopătari, Nireș-Dej, Ocna Dej, Ocna Mureș, Ocnele Mari, Poiana Vărbilău, Praid, Războieni, Slănic, Turda, Turda Valea Sărată, Turda-Valea Florilor, Tuta-Varnița, Ursoia Viperești (Rusavăț), fără ca potențialul românesc să fie în întregime evidențiat și pus în valoare.

În privința sărurilor de potasiu (Băltărești, Borlești, Cucuieni-Moinești, Cut-Calu, Gălean-Tg.Ocna, Gircina, Schitu-Frumoasa, Tazlău), cercetate și cu resurse evaluate, valorificarea rămâne puțin probabilă, doar descoperirea unor noi depozite bogat potasice putând să conducă la extragere specifică.

Resursa 11 – Rocă cu sulf. Valorificarea resurselor de sulf nativ din România a fost subiect de mari speranțe pentru industria chimică și pentru potențialul de export, rezervele din Munții Călimani de geneză solfatarian-vulcanică (estimate în anii '60-'80 ai secolului trecut drept cele mai mari din Europa), dovedindu-se la finalul anilor '80 un eșec extrem de costisitor. În Munții Călimani au fost conturate rezerve la obiectivele Iezer, Negoiu Românesc, Nicovala, Pietricelu, însumând peste 150 milioane tone, iar pentru deschiderea obiectivului din cariera Negoiu Românesc a fost escavată o descoperită echivalând în volum cu aproximativ 100 de piramide Keops. Întreg volumul de rocă sterilă extrasă a fost deversat, fără minimă protecție, pe valea din versantul nordic al vârfului Negoiu Românesc, generând în cele din urmă o alunecare gigantică de peste 2 km. La momentul atingerii orizonturilor în care ar fi trebuit să fie interceptate lentilele-strat de sulf, prezumția a fost infirmată, întreaga investiție dovedindu-se un eșec. În egală măsură, prepararea rocii cu sulf, cu conținuturile mici obținute prin analiză în lucrările de deschidere, a confirmat imposibilitatea valorificării profitabile a resursei.

Acumulările de sulf sedimentar de la Dărăbani-Păltiniș și Pucioasa în volume modeste și de calitate inferioare, s-au dovedit imposibil de valorificat prin extracția industrială.

Resursa 12 – Sulfuri. Resursele de precipitare chimică din bazinele sedimentare (oligocene și miocene) din România sunt consistente și frecvent de bună calitate, asigurând necesarul consumului intern pentru industria materialelor de construcții și un excedent pentru export. Chiar dacă în perioada pre-revoluționară valorificarea acestor resurse era la cote ridicate, după 1989, cercetarea și exploatarea lor s-a accentuat, în acord cu sofisticarea produselor finite din acest domeniu. Celor mai cunoscute obiective de gips din România (Bărbâni, Birtz, Boteni, Călanul Mic-Sâncraiu, Căpușu Mare, Cerașu-Valea Lespezi, Cerașu-Valea Drașnei, Cheia-Turda, Copăceni-Turda, Cucuieni-Fieni, Dărăbani-Păltiniș, Dealul Nistoroia-Tg.Ocna Nord, Dumbrava, Ivăncăuți, Ivăncăuți I, Leghia, Leghia Vest-Nadășu, Măneciu-Ungureni, Moghioroș, Ortelec I-lentila vestică, Ortelec-lentila estică, Petrindu, Petrindu I, Pietrosa-Dealul Iancului, Pucioasa, Pucioasa-Dealul Zărăfoiaia, Slănic Piatra Verde, Starchiojd-Brădet, Stâna, Treznea-Dealul Dosul Crucii), li se adaugă an de an noi obiective cu resurse conturate prin lucrări de explorare. Pe lângă rezervele de gips, rezervele de anhidrit (Cerașu-Valea Mare, Cerașu-Valea Lespezi, Petrindu, Petrindu I), de *alabastru industrial* (Cheia-Turda, Gălășeni, Jebuc, Petrindu I, Petrindu (Zona Carieră+Zona Cacova) și de *alabastru ornamental* (Stâna), cu utilizări în industria cimentului și pentru producția de obiecte ornamental-artistice, completează potențialul sulfurilor de calciu. Cu aceeași origine și în asociere cu acumulări de gips resursele de *celestină* (Valea Sării) și *baritină* (Aluniș Clife, Aluniș Clife I, Alunișul Mare-Alunișul Mic, Holdița-P. Casei-Cercetare, Holdița-P.Casei-Exploatare, Malcoci, Marca, Minerii-DI.Trifan, Minerii-Dealul Dobrișani, Ostra, Ostra-Greben) completează potențialul sulfurilor de stronțiu și bariu, fără a mai oferi însă perspectiva unor acumulări valorificabile, deși cu 20-30 de ani în urmă, baritina de la Ostra (azi, resursele fiind aproape epuizate) asigurau consumul intern.

Resursa 13 – Minerale industriale. Resursele de minerale industriale din România, deși insuficient valorificate, dovedesc un potențial consistent și vor constitui în viitor o țintă a investițiilor cu risc redus și profitabilitate crescută. Între cele mai cunoscute obiective care înregistrează resurse evaluate se numără următoarele: *calcita* (Căzănești-Valea Ponor, dovedește o bună calitate și cu rezerve moderate, indicând un potențial considerabil de valorificare), *roca cu disten* (Lotru Sebeș-Strâmba Mare-Cindrel), (Negovanu); *wolastonitul* (Băița-Bihor); *mica-pegmatit cu mică* (Voineasa-Cataracte, Voislova); *roca cu talc* (Drăgoiasa, Lelese-Cerișor, Marga, Pârvova, Poiana Răchițele-Runcu Mare-Rugi); *roca cu azbest* (Agadici, Boican-Urda Mare-Rudăria, Eibenthal-Codicea Mare, Eibenthal-Codicea Mică, Rudăria-Marin-Ivorul Fața Lungă-Tăria); *feldspatul-pegmatit cu feldspat* (Armeniș, Globu Craiovei, Hujaua-DI.Cornu-Muntele Rece, Lotru Sebeș-Conțu Inferior-Goața, Lotru Sebeș-Cataracte, Măgura-Valea Fierului, Muntele Rece, Răzoare, Râpa lui Filip, Trei Cucuie, Valea Râșca-Valea Calului, Valea Bedeciului, Valea Prisăcii-Dealul Popii-Răzoare, Vasilatu-Brezoi, Voineasa-Cataracte); *cuarțul* (Culmea Nemanu-Buchin, Dubova-Liubotina, Hobița, Mănăstireni, Ogradena, Pârâul Neamțului, Poiana-Valea Gurbăneasa, Siglău-Uricani, Vărciorova); *silicilite ornamentale* (Măgura Brad); *aragonitul ornamental* (Luncani).

Resursa 14 – Rocile industriale. Extragerea rocilor de construcție din Dacia a cunoscut o accentuare marcantă după cucerirea romană, ajungându-se la valorificarea marmurei de bună calitate (Bouțar), din cariere azi abandonate dar vizitabile (Gavruc și colab., 1998). Azi, atât rocile de construcții, cât și rocile ornamentale dovedesc o

cerere mereu crescândă pe piața românească, iar în ultimii ani investiții în explorare și exploatare și mai ales în prelucrare dovedesc creșterea profitabilității acestor activități. O remarcă privind rocile ornamentale din România (cu foarte mici excepții) privește valoarea lor medie-mediocră, datorată calității și compactitate (culoare, compactitate, duritate etc.), fără ca aceasta să afecteze substanțial profitabilitatea valorificării lor și interesul investitorilor.

Inventarul categoriilor minerale, dar mai ales obiectivele care înregistrează resurse și extracții miniere sunt extrem de numeroase, așa încât ne vom rezuma a le menționa pe cele extrem de relevante, după cum urmează: *bazalt* (Bogata, Bogata II-Pârâul Cindii, Comana-Dealul Glimea, Măgura Sârbi-Brănișca, Poiana Stânei-Valea Bogății, Racoș Brazi, Racoșul de Jos, Racoș-Dealul Hegheș, Racoș-Cariera Olt, Sanovița-Lucareț, Valea Bogății, km 49, Zam); *scorii bazaltice* (Dealul Kaprosd, Dealul Măgurici, Racoș-Dealul Hegheș); *diabaz* (Bata, Bătuța, Dealul Asan, Revărsarea, Zam-Dealul Feților); *andezit ornamental* (Dealul Măgura-Almașu Sec, Pietrosa); *andezit industrial* (numeroase obiective); *dacit industrial* (Bologa, Morlaca, Poiana Ilvei-Lunca Seacă); *porfir* (Dealul Iglicioara II, Dealul Iglicioara-Turcoaia, Isaccea); *perlit* (Medieș Vii Sud, Orașu Nou-Dealul Negru etc.); *granit ornamental* (Dealul Șerparu, Greci Extindere, Topleț); *granit pentru construcții* (Atmagea, Căprărie-Măcin, Crușovița, Iablanița, Iardaștița Mare, Mala-Eșelnița, Meri, Pietroasa, Radna etc.); *granodiorit ornamental* (Greci); *granodiorit pentru construcții* (Brădișoru de Jos-Maidan, Greci-Măcin, Pietroasa, Surduc-Banat, Valea Lungii, etc.); *diorit* (Forotic, Moigrad, Păuliș, Șoimoș); *sienite nefelinice pentru industria sticlei* (Ditrău-Zona A); *amfibolit* (Bistra-Valea Mare-Câmpeni, Lotrioara, Lotrioara II, Valea Strâmba); *serpentin* (Dealul Sfântu Petru-Gura Văii, Firizu, Lomuri); *serpentine magneziene* (Tișovița, Tișovița-Recita); *șisturi verzi* (Cheia, Dealul Morii-Palazul Mic, Sibioara I-Piatra Lată, Sibioara-Cotul lui Cergău, Sibioara-Năvodari etc.); *micașist* (Marca); *gnais* (Rășinari-Valea Muntelui, Râul Vadului-Câineni, Rod Tilișca, Sadu); *cuartit* (Botușel, Cerna, Delnița, Globu Craiovei, Livezeni-Gambrinus-Petroșani, Priopcea, Valea Sălcicuța) *marmură* (Alun, Anieș-Valea Secii, Bucova, Bucova Est, Buteasa I, Buteasa II, Căprioara, Cresuia-Beiuș, Dealul Maria, Dealul Plumbului Nord, Dealul Plumbului Sud, Gura Văii-Vărănic, Luncani-Pârâul Popii, Moneasa, Petriceaua, Porumbacu, Rapolt-Bobâlna, Rușchița-Cariera Veche, Sohodol, Ticera-Avram Iancu, Valea Fratelui-Comuna Câineni, Valea Satului-Câineni, Vașcău-Perimetrul Câmp Moți-Negaia, Vașcău-Perimetrul Câmp Moți-Sat, Vașcău-Câmp); *calcar ornamental* (Albești-Câmpulung, Baci, Bobâlna, Boia Mică, Boiu Mare-Dealul.Giolului, Câmp-Vașcău, Carașova, Chișcău-Deal, Chișcău-Pietroasa, Cârjelari-Dealul Vărăria, Codru-Babadag, Dealul Pietrii, Dealul Pleșuv, Deleni-Cariera Romană, Gura Văii-Dealul Pârîpatului, Gușețel-Parva, Lara-Câmp Moți, Lunci-Valea Cormaia, Măgura-Buzău, Mateiaș-Valea Mare-Pravăț, Mihai Bravu-Dealul Eaila, Moneasa-Piatra Mare, Podeni, Poiana Horea, Ponoarele-Cărpinet, Săvădisla, Trei Fântâni, Ulm-Cornu Alb, Valea Binișelului-Cresuia, Valea Buda, Valea Mare Codru, Valea Mraconia, Valea Peștiș-Căorioara, Valea Seacă Pietroasa, Valea Tărcăița-Tărcăia, Viștea); *calcar industrial* (Aleșd-Subpiatră, Anina Vest, Ardeu, Arnota-Bistrița, Baia de Aramă-Apa Neagră, Băița Plai, Băița Crăciunești, Băneasa, Bănița, Bașchioi, Bicz Chei, Bididia-Tulcea, Botuș, Buciumi, Buru-Cariera Nouă, Cărpinet, Celea, Cârjelari-Dorobanți, Codlea-Dealul Frăsinet, Colțan, Constantin Daicoviciu, Corbu, Cuculat, Cufoaia, Dealul Hulei-Câmpulung, Deleni, Delius, Doman, Doman-Reșița, Dumbrăveni, Fântâna-Borșa, Galsa, Geomal, Gheorgheni, Gheorgheni-Perimetrul Vestic, Glod, Gureni-Peștișani, Gușețel, Hăghimaș-Mezinul, Hoghiz-Cuculata, Izișoara, Lemniu, Lespezi-Dobrești, Letca-Jibou, Luminița-Tașaul, Madarat, Mahmudia, Mateiaș-Dealul Hulei-Drăgoslavele, Medgidia, Merești, Moldova Nouă, Murighiol, Nadeș-Leghia, Năieni, Nicolae Bălcescu, Nucșoara, Parcheș, Pecinișca-Băile Herculane, Peștera Bolii, Piatra Caprei-Feneș, Piatra Tașaul, Piatra-Drăgoslavele, Pietreni-Cacova, Pârâul Rău-Iacobeni, Plopeni, Poiana Aiudului, Pojoga, Prodănești, Pui-Ohaba-Ponor, Racoș Răsăritul, Răstoci, Remus Opreanu, Râmetea, Săcel, Săndulești Turda, Săndominic, Șipote, Sitorman, Somova, Stejăriș, Suseni-Tg.Jiu, Tabia, Tarnița, Tohani, Trei Fântâni, Tureni, Văidei, Valea Domanului, Varvâta-Gura Humorului, Vârghiș, Zărnești, Zebil, Zebil-Dealul Congaz etc.); *cretă* (Basarabi, Dealul Viilor-Basarabi, Madgidia); *travertin* (Borsec, Cărpiniș, Geoagiu); *dolomită* (Bâtca Șarului, Borcut- Târgu Lăpuș, Bratca-Lorău, Crăciuneasa, Dealul Imalac, Dealul Măgureni-Târgu Lăpuș, Delnița, Măgureni III, Mahmudia, Ovidiu, Pârâul Limpede-Izvorul Alab, Pârâul Cailor, Pojorâta Obcina Flocenilor, Surduc-Iara, Teliuc III, Tulea, Valea Mare-Budureasa, Vineția de Sus,Voșlobeni, Zlaști); *marnă* (Ciriței, Fașca, Fieni-Predeal, Aleșd, Malul Roșu-Fieni, Moldova Nouă, Pui-Prisloapele, Tepeșeni, Valea Rece); *loess* (Medgidia, Urziceni-Mănasia); *argilă comună* (numeroase, din care reținem doar obiectivele din bazinul Târnavelor (*Bazna, Cetatea de Baltă, Cristuru Secuiesc, Dealul Viilor-Sighișoara, Dâmbău-Tâmăveni, Dumbrăveni, Mediaș, Odorheiu Secuiesc*); *argilă refractară* (Anina, Botești, Cărmăzan, Cristian, Dealul Crucii, Doman Nord, Recea-Rujet, Șuncuiș, Vieușiroiu); *roci caolinizate* (Baia Sprie, Cormăița, Harghita, Iadăra-Stejera, Ivo, Măcin, Parva, Sânsimion-Groapa Mare, Sântimbru-Băi); *argilă caolinoasă* (Cuza Vodă, Defcea, Gherghina Vest, Hălmașiu, Satu Nou, Tibrinu, Tortoman); *argilă caolinoasă-nisipoasă* (Gherghina Vest, Satu Nou, Tortoman); *nisip caolin* (Aghireș, Jac, Jac-Creaca-Borza, Mera-Sânpaul, Mihăiești Nord, Mihăiești-Dealul Varului, Popești, Șard-Mihăiești-Dealul Varului, Sumurduc, Var II-Borza); *nisip silicios* (Aghireș, Araci, Balintești-Berești, Caraorman, Cetea, Ciobănița, Copăceni, Curtuișul Mare, Doclin, Făget-Dealul La Scaune, Făgetul Ierii, Feleac, Gladna Română, Gura Vitoarei-Vălenii de Munte, Haghigh, Hanu Conachi, Hudești Est, Hudești Vest, Hudești-Dărăbani, Iarăș, Jac-Creaca-Borza, Jupânești, Mera Sânpaul, Mihăiești Nord, Mortărie,

Pătărlagele, Plopeni, Popești, Remus Opreanu, Românești-Balosești, Șard Mihăiești-Dealul Varului, Sarmizegetusa, Sichevița, Solonet-Pleșa-Humor, Sumurduc, Surduc, Tulucești-Ijdileni, Turtani, Valea Gardului Vest, Valea Gardului-Est, Valea Sibiciului Var II-Borza; *nisip pentru materiale de construcție* (numeroase obiective, dintre care le reținem doar pe cele din bazinul Târnavelor: Albești, Crăciunelul de Jos, Crăciunelul de Jos-Tiur-Râul Târnavă-amonte de pod, Lunca-Valea Lungă); *nisip și pietriș* (extras în general din balastiere și tot mai frecvent din iazuri deschise în albia majoră a râurilor în sute de locații dintre care le menționăm doar pe cele cu potențial conținut de aur aluvionar (Moldovenești-Râul Arieș, Naidăș, Naidăș, Noslac II-Râul Mureș, Ocna Mureș-Micloslaca-Râul Mureș, Sălcia-Râul Arieș, Sâmbăteni-Râul Mureș, Zăbrani-Râul Mureș, Zărieș-Râul Mureș); *tufuri vulcanice* cu o notă specifică pentru tufurile cu zeoliți, tot mai intensiv utilizate pentru purificarea apei reziduale și ca aditiv în alimentația animalelor pentru anihilarea mirosului dejecțiilor (Băbăranca-Mățău, Cepari-Liviu Rebreanu, Dealul Goruneni-Ocnele Mari, Gătejești-Govora, Govora-Sat, Iardașița Mică, Liviu Rebreanu, Mățău, Mirșid, Mirșid Sud, Perșani, Piglișa, Slănic-Piatra Verde, Tioc-Cornești, Trăistari-Ocnele Mari, Valea Morii-Bârsana, Banta-Ocna Mureș, Borzești, Buru Cheile Turzii-Petrești, Cheile Turzii-Petrești, Ciugud, Gurasada-Poieni, Gurasada Cariera, Hădăreni-Tuf Bentonitic, Mihăiești-Dobra, Mujdeni III, Oarda, Orașu Nou-Mujdeni I și II, Orașu Nou-Mujdeni, Orașu Nou-Sectorul Dealul Ciap, Orașu Nou-Sectorul Dealul Negru, Orașu Nou-Sectorul Dealul Pătrat, Orașu Nou-Sectorul Medieș Vii Sud, Orașu Nou-Sectorul Nadoș, Orașu Nou-Sectorul Racșa, Orașu Nou-Sectorul Valea Adâncă, Răzoare, Sântămărie de Piatră, Straja, Tufari, Urluia, Valea Chioarului, dintre care obiectivele cu tufuri zeolitice prezintă valoare și interes al investitorilor, pe măsură; *diatomită* (Adamclisi, Adâncata, Filia, Miniș, Miniș-Bârzăvița Vest, Miniș, Miniș-Pârâul Neamțului, Pătărlagele, Pătărlagele, Râșcova-Hațeg, Urluia); *roci fosfatice* (Peștera Ivrinezu); *pământuri colorate* (Crucișor-Bârsău, Hălmașiu); *bile silice și nisip silicios* (Miorcani); *gresie ornamentală* (Bașchioi); *ardezie* (Ciolanul Mare);

Resursa 15 – Nămoluri. Deși nămolurile reprezintă o resursă minerală puțin vizibilă, eficiența extragerii și a procesării/valorificării o fac extrem de atractivă pentru investitorii mici și mijlocii, adeseori cercetările terapeutice în privința utilizării balneare, revelând surprize și subiecte de senzație. Deși potențialul de valorificare este încă departe de a atinge volumul resurselor existente, trebuie menționat progresul în valorificare din ultimul timp. Resursele românești sunt grupate pe următoarele tipologii minerale: *nămoluri sapropelice-terapeutice* (Amara, Băile Felix-1 Mai, Băile Turda, Balta Albă, Căineni, Coștuiu, Fundata, Istria, Lacu-Sărat, Movila Miresii, Murighiol, Nuntași, Ocna Sibiului, Ocna Șugatag, Rodeanu, Schiauca, Slănic, Sovata, Sovata-Lacul Ursu, Techirghiol); *nămoluri de turbă* (Pilugani-Poiana Stampei); *turbe terapeutice* (Băile Felix-1 Mai, Geoagiu-Băi, Mangalia-Saturn, Odorheiu Secuiesc-Szeyke); *nămoluri minerale* (Băița-Gherla, Bala, Bazna I, Cluj-Someșeni);

Resursa 16 – Ape minerale. Cel mai profitabil și mai dinamic domeniu al resurselor minerale din România de după 1989 – *apele minerale* – se bucură de creșterea consumului, de modernizarea tehnologiilor de extracție, îmbutelire și desfacere, dar în mare măsură de enormele rezerve și de calitatea superioară a acestora.

Urmărind clasificarea apelor minerale din România, sunt înregistrate următoarele surse de ape brend: *ape sulfatate și/sau sulfuroase* (Băile Govora, Buzuș-Băi Nord, Cheia-Olteanu, Pucioasa, Slănic-Moldova, Vulcana-Băi); *ape bicarbonatate cu temperatura de 23°C-42°C* (Băile Călan, Băile Felix-1 Mai, Băile Herculane, Haieș-Vila Iulia, Moneasa Stațiunile 1 și 2, Nușfalău-Boghiș, Tinca); *ape bicarbonatate cu temperatura peste 42°C* (Băile Tușnad); *ape bicarbonatate-carbogazoase cu temperatura peste 23°C-42°C* (Geoagiu-Băi); *ape bicarbonatate sulfuroase cu temperatura de 23°C-42°C* (Bala, Calacea Băi); *ape clorurate cu temperatura de 23°C-42°C* (Băile Herculane, Timișoara); *ape clorurate cu temperatura peste 42°C* (Băile Tușnad, Scornicești, Timișoara); *ape clorurate-sulfuroase cu temperatura de 23°C-42°C* (Băile Olănești, București-Băneasa, Călimănești-Căciulata-Cozia, Eforie, Herculane I, Hârșova-Vadu Oii, Iași-Nicolina, Jupiter-Aurora, Mangalia-Neptun, Neptun II, Saturn, Venus); *ape clorurate-sulfuroase cu temperatura peste 42°C* (Herculane I); *ape sulfatate cu temperatura de 23°C-42°C* (Vața de Jos);

Resursa 17 – Dioxid de carbon mofetic. Dioxidul de carbon din surse naturale este un produs solicitat pe piața produselor carbogazoase, dar valorificarea lui pe piața românească rămâne în sectorul alimentar. Cele mai cunoscute surse din România sunt următoarele: Borșa-Complex Turistic, Buziaș, Covasna, Covasna Hanko-Horgaz, Malnaș-Băi, Odorheiu Secuiesc-Szeyke, Siculeni, Sângeorz-Băi, Slănic-Moldova, Turia-Balványos, Tușnad, Tușnad Băi 1, Tușnad Băi 2, Vatra Dornei;

Resursa 18 – Căldura din sistemele hidrotermale. Deși sursele de apă termală captate și utilizate în România (balnear, casnic sau agricol) sunt numeroase, utilizarea în scopul producerii energiei electrice rămâne un deziderat. Sursele omologate sunt următoarele: Banatul de Sud-Vest, Banatul de Nord-Vest, Borș, București-Otopeni I, București-Otopeni II, București-Otopeni III, Carei, Cefa-Tinca-Mădăraș, Cozia-Căciulata, Crișul Negru-Someș, Crișul Negru-Someș, Însurăței-Mihai Bravu, Livada, Mureș-Crișul Alb, Mure-Crișul Negru, Oradea, Palota, Sănnicolaul Mare, numărul acestora crescând constant.

Resursa 19 – Ape subterane. Acest tip de resurse minerale înregistrează următoarele categorii: *Ape potabile sau industriale freatice destinate irigațiilor* (un permanent deziderat al economiei agricole românești) cu următoarele surse înregistrate: Adjud-Focșani-Suraia, Arad-întreg teritoriul județului, Argeș-întreg teritoriul județului, Bacău-întreg teritoriul județului, Balaci-Roșiori de Vede-Alexandria, Beba Veche-Pischia-Topolovățu Mare-Gătaia-Moravița, Bicăz-Bistrița-Cracău-bazine râuri, Bihor-întreg teritoriul județului, bazine râuri Bârlad-Prut, jud. Vaslui, Bârza-Topleț, Boboc-Cochirleanca, Brăila-întreg teritoriul județului, Brașov-întreg teritoriul județului, Brașov-Râșnov-Codlea-Halchiu-Sânpetru, București-stratele de Frătești, Buzău-conul aluvionar, Buzău-întreg teritoriul județului, Călărași-întreg teritoriul județului, Caraș-Severin-întreg teritoriul județului, bazinul Ciucul Inferior, bazinul Ciucul Mijlociu, bazinul Ciucul Superior, Constanța-întreg teritoriul județului, Conul aluvionar al Târlungului, Covasna-întreg teritoriul județului, conul aluvionar Crișu Alb, Crișu Negru-Tur, Crișul Negru-Valea Ierului, Dâmbovița-întreg teritoriul județului), Dolj-întreg teritoriul județului, Frumusești-Oltenești-Lehliu-Călărași-Borcea, bazinul Gheorgheni, Giurgiu-întreg teritoriul județului, Gorj-întreg teritoriul județului, Harghita-întreg teritoriul județului), Ialomița-întreg teritoriul județului, Liești-Costache Negri-Lupele-Frumușița-Galați-Piscu, Lipova, Maramureș-întreg teritoriul județului, Mehedinți-întreg teritoriul județului, Moldova-bazinul râului, jud. Iași, Moldova-bazinul râului-jud. Neamț, Moldova-bazinul râului, jud. Suceava, Moneasa, Municipiul București și S.A-întreg teritoriul, Mureș-întreg teritoriul județului, Mureș-conul aluvionar, Olt-întreg teritoriul județului, Oreavu-Comisoaia, Petrești, Prahova-întreg teritoriul județului, Prahova-Teleajen-conul aluvionar, Râmnicu Vâlcea-Horezu-Bălcești-Drăgășani, Sălaj-întreg teritoriul județului, Satu Mare-întreg teritoriul județului, bazinul Sfântu Gheorghe și bazinul Târgu Secuiesc, Sibiu-întreg teritoriul județului, Sâncrăieni, jud. Iași-bazinul râului Siret, jud. Suceava-bazinul râului Siret, jud. Neamț-bazinul râului Siret, Smârdan-Salcia-Berceni-Bujoru-Zimnicea-Tg.Măgurele, Suceava-întreg teritoriul județului, Teleorman-întreg teritoriul județului, Timiș-întreg teritoriul județului, Tulcea-bazinele hidrografice Dunăre și Marea Neagră, Tur-Pișcolț-Tășnad, Vaslui-întreg teritoriul județului, Videle-Gratia-Trivalea-Moșteni, Videle-Roșiori de Vede, Toporu-Izvoarele, Videle-Mereni, Vâlcea-întreg teritoriul județului, Voetîn-Coțatcu, Vrancea-întreg teritoriul județului, Zalău) și *Ape potabile de îmbuteliat direct de la sursă (ape plate)*, în cazul cărora, competiția în calitate și succes în valorificare rămâne acerbă, iar piața răspunde pe măsură, prin apariția de noi și noi investiții și produse, privind surse de apă potabilă subterană plată, cum sunt: Băile Herculane-Izv. Domogled, Borșa-Valea Vinșorului, Dâmbovicioara-Gâlgăoia-Izv. Nr.5, Hera-Izv. Cucului, Iași-Copou, Izvorul Alb, Izvorul Pârăul Rece, Moara Dracului, Rieni, Scropoasa, Scropoasa-Izv. Nr.4, Stâna de Vale, Tămășeu Parhida.

Bibliografie

- ANRM, 2017, *Licente de exploatare grupate după județe, Data ultimei generări: 07/06/2017*, http://www.namr.ro/wp-content/uploads/2017/06/ET_JUD.htm
- Bîrsan, C., 2013, *Istorie Furată. Cronică Românească de Istorie Veche*, Cluj-Napoca. <http://crispedia.ro/mineritul-dacia-romana/>
- Dordea, D., Nedelcu, M., Gorie, J., Necșoiu, I., 2013, *The salt Mountain*, GEOExPro (GEOSCIENCE & TECHNOLOGY EXPLAINED), vol.10, no. 6; (GEO ExPro for Free www.geoexpro.com)
- Dcnews.ro, 2017, *Producția de cărbune din 2014*, http://productia-de-carbune-a-scazut-in-romania-bilan_524867.html;
- Gavruc, V., Vasile Moga, V., Stănescu, A., 1998, *Exploatarea sării în Dacia Romană* (<https://encrypted.google.com/#q=Valeriu+Exploatarea+s%C4%83rii+in+Dacia+romana>)
- Gruiescu, C., 1992, *Istoria mineritului de la Dognecea-Ocna de Fier*, Prezentare orală la Simpozionul de Societății de Mineralogie din România, Timișoara, 1992.
- Kimball, S., M., 2017, *Mineral Commodities Summaries 2017*, U.S. Geological Survey, Roston, Virginia, <https://encrypted.google.com/#q=mineral+commodities+2017>
- Maghiar, N., Oltean, Șt., 1970, *Din istoria Mineritului în România*, București.
- Wollmann, V., 1999, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană*, Bibliotheca Musei Napocensis, Cluj-Napoca.

MODIFICĂRI ÎN STRUCTURA CONFESIONALĂ A GERMANILOR DIN MUNICIPIUL MEDIAȘ, ÎN PERIOADA 1992-2011

Dr. Cătălina Mărculeț

Dr. Ioan Mărculeț

Abstract. *Variations in the confessional structure of the Germans from the township of Mediaș, during 1992-2011.* The Germans (Transylvanian Saxons) settled in Mediaș at the end of the XIIIth century were of Roman-Catholic denomination. They became Protestants starting from 1544, as they embraced the Lutheran religion, the synod held in this town in the year 1572, established the Augustan denomination. If, until the end of the XIXth century the Transylvanian Saxons permanently represented more than 50% of the number of people living in Mediaș, due to a continuous descending evolution, in 2002 there were only 1.137 people (2.0% of the number of the inhabitants), and less than 700 people in 2011. The analysis of the relationship between the confessional structure and the German ethnic group from Mediaș, as well as the highlighting of the recent evolution, were based on the data provided by the 1992, 2002 and 2011 censuses. In 1992, out of 2.859 inhabitants who belonged to the German ethnic group, the vast majority (more than 70%) was formed by Protestants: Evangelicals of Augustan denomination (55%), Lutheran synod-Presbyterians Evangelicals so on and so forth. For the year 2002, the reduction to half in the number of Germans from Mediaș, is reflected in the overturn of the majority of Augustan denomination from the confessional structure (27%) due to an increase in the number of synod-Presbyterians Lutherans (35%) and the adhesion to the Romanian Evangelical Church. At the 2011 census, the dramatical numerical decrease of the Transylvanian Saxons, reaching a number of 616 people, brings major differences in the confessional structure, as compared to the previous years. However, the fact that at the three censuses the constant proportion of the Evangelicals was of more than 70% out of the total number of German ethnics, is a reflection of the acknowledged tendency to preserve the ethnical and religious identity of the Transylvanian Saxons, in spite of the decreasing numerical evolution and of the obvious confessional contrasts.

Cuvinte cheie: germani, Mediaș, structură confesională

Keywords: Germans, Mediaș, confessional structure

Un element important în actuala conjunctură politico-socială internațională este cunoașterea distribuției regionale a credincioșilor aparținând diferitelor grupuri etnice din cadrul structurii naționale a populației.

Studierea structurii confesionale a populației germane reprezintă un exemplu foarte sugestiv al raportului dintre apartenența etnică și cea confesională, de reflectare în prezent a condițiilor istorice în care grupuri etnice au aderat la diferite confesiuni religioase.

Germanii (sașii) stabiliți în Mediaș la finele secolului al XIII-lea au fost de confesiune romano-catolică. Ei au devenit protestanți din anul 1544 prin adoptarea religiei luterane, sinodul ținut în acest oraș în anul 1572 fixând confesiunea augustană. Urmările acestei decizii istorice se regăsesc până la sfârșitul secolului XX, prin proporția majoritară absolută a adepților acestei grupări religioase specifică structurii confesionale a germanilor din Transilvania.

Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană (Luterană) nu a influențat numai viața religioasă a sașilor din Transilvania, ci s-a implicat în dinamizarea activităților sociale și în reorganizarea sistemului școlar.

Până spre finalul secolului al XIX-lea sașii au reprezentat, permanent, peste 50% din totalul populației orașului Mediaș: 68% în 1768, 57,9% în 1796, 55,4% în anul 1850, 53,4% în 1880. După anul 1880, pe fondul unei natalități scăzute, dar și al pătrunderii masive în oraș a românilor, evreilor și maghiarilor, ponderea populației de naționalitate germană din Mediaș a înregistrat o continuă descreștere: 48,1% în 1890, 45,9% în 1900¹ și 45,2% în 1910², 38,5% în 1930, 25,0% în 1956, 22,7% în 1966 și 20,1% în 1977³.

Din a doua jumătate a anilor '70 ai secolului al XX-lea s-a accelerat procesul de reîntoarcere a sașilor în Germania⁴, plecarea sașilor din Mediaș fiind compensată de sosirea locuitorilor de alte etnii, proveniți în majoritate din localitățile învecinate.

¹ După Mazere (1909, p. 50), care citează statistica maghiară, în anul 1900 germanii din Mediaș reprezentau 48,1% din totalul locuitorilor (3.833 persoane).

² Valori statistice sintetizate de: Raica 1994, p. 43, și Mărculeț, Mărculeț 1990, p. 70-71.

³ Recensămintele din 1956, 1966 și 1977.

⁴ După anul 1977, emigrarea germanilor a fost încurajată și chiar sprijinită de guvernele României și Germaniei Federale și de asociațiile de sași din străinătate. În acest sens, acordul necris (1978) dintre cancelarul german Helmut Schmidt (1974-1982) și președintele Nicolae Ceaușescu a constituit punctul de pornire în creșterea numărului de emigranți germani în schimbul unor sume de bani (Bolovan, Bolovan 1995, p. 166; Mărculeț, Mărculeț 2009, p. 148). Atitudinea președintelui Ceaușescu a fost cu atât mai bizară cu cât, în numeroase rânduri, el și alți oameni politici români „au arătat că s-a greșit în anii 1944-1950 față de germanii României”. Fenomenul, singular în istoria României, a fost accelerat de teama celor care

În anul 1992 totalul populației germane din Mediaș era de 2.859 locuitori, o prezență numerică ce reprezenta mai puțin de un sfert din cea semnalată la recensământul din anul 1977, constituind doar 4,4% din totalul populației orașului⁵.

Și în deceniile următoare evoluția numărului și proporției germanilor din orașul studiat a continuat să fie descendentă: 1.137 persoane (2,0% din totalul locuitorilor) în anul 2002 și sub 700 persoane în 2011.⁶ Cauzele acestei dinamici au fost: emigrația, natalitatea redusă și îmbătrânirea demografică.

Analiza structurii confesionale a etnicilor germani din Mediaș și evidențierea evoluției recente, s-a bazat pe prelucrarea datelor înregistrate la recensămintele populației din anii 1992, 2002 și 2011.

În anul 1992, din totalul de 2.859 locuitori de etnie germană, mai mult de jumătate (1578 persoane) s-au declarat adepți ai Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană (tab. 1).

Tabelul nr. 1. Numărul etnicilor germani adepți ai diferitelor grupări religioase din Mediaș

Grupare religioasă	1992	2002	2011
Evanghelică de Confesiune Augustană	1578	300	96
Evanghelică Lutherană Sinodo-Presbiteriană	289	401	198
Romano-Catolică	269	112	77
Ortodoxă	225	97	62
Creștină După Evanghelie	170	20	11
Reformată	134	40	12
Greco-Catolică	47	20	13
Baptistă	24	18	13
Adventistă de Ziua a Șaptea	20	11	8
Evanghelică	-	76	107
Penticostală	34	10	6
Unitariană	19	5	4
Ortodoxă de Rit Vechi	1	-	-
Nedeclarată	3	-	-
Altă religie	41	22	5
Fără Religie	5	5	4
TOTAL	2859	1137	616

Pentru ilustrarea structurii religioase a populației germane din Mediaș s-a construit graficul cu valorile procentuale. Se remarcă o majoritate protestantă covârșitoare (peste 70%), din care confesiunea tradițională sașilor timp de patru secole – evanghelică de confesiune augustană – avea o proporție majoritară absolută (55%). Cu procente însemnate se remarcă sașii de religie romano-catolică (9%) și cei de confesiune evanghelică luterană sinodo-presbiteriană (10%). O proporție de aproape 8% din totalul sașilor s-au declarat de religie ortodoxă, iar circa 5% de confesiune reformată (fig. 1).⁷

Prezența mare a sașilor declarați romano-catolici, evanghelici luterani sinodo-presbiterieni⁸ și reformată s-ar putea explica prin apartenența acestora la familii mixte maghiaro-germane, iar cea a sașilor ortodocși prin căsătoriile mixte româno-germane.

Celelalte grupuri confesionale – creștini după evanghelie, greco-catolici, baptiști, adventiști, penticostali și unitarieni – reprezentau în structura pe religii a populației germane proporții între 1 și 6%, însumând împreună circa 12%.

Recensământul populației din anul 2002 surprinde descreșterea accelerată a numărului locuitorilor din Mediaș care se declarau de etnie germană, valoarea de 1.137 persoane reprezentând mai puțin de jumătate din germanii înregistrați la recensământul din 1992 (tab. 1).

doreau să părăsească România de a nu deveni prea scumpi (Nägler 2004, p. 63). Însă, nu este de neglijat nici situația economică a celor două state, fiind foarte evident și bine cunoscut decalajul dintre Germania Federală și România.

⁵ Recensământul din 1992.

⁶ Recensămintele din 2002 și 2011.

⁷ Recensământul din 1992.

⁸ Biserica Evanghelică Lutherană Sinodo-Presbiteriană a fost înființată după anul 1918 și era compusă din parohiile luterane maghiare și slovace din România. Organizarea sa are la bază principiul sinod-presbiterial (laicii au un rol important, conducerea este colectivă și unitățile de bază sunt autonome).

Această reducere semnificativă a numărului germanilor din Mediaș, în special din cauza plecării celor de confesiune augustană, a condus la modificări evidente în structura religioasă.

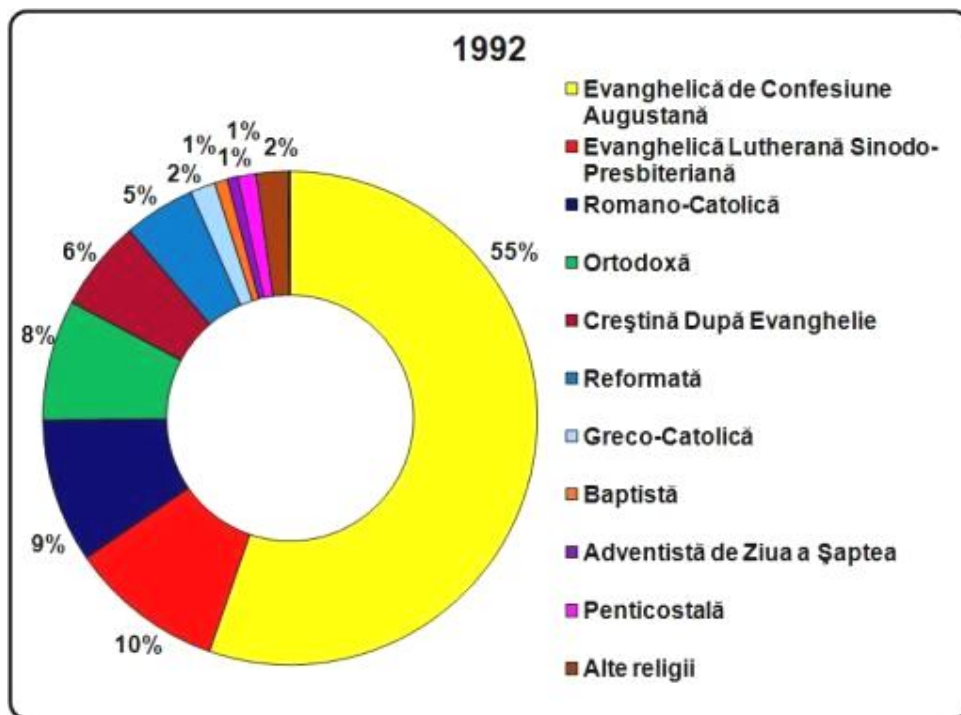

Fig. 1. Structura confesională a germanilor la recensământul populației din 1992.

Remarcabilă este înjumătățirea ponderii evanghelicilor de confesiune augustană din structura religioasă (27%), în contrapunct cu creșterea spectaculoasă a ponderii luteranilor sinodo-presbiterieni (35%) și aderarea într-o proporție importantă la Biserica Evanghelică Română (7%). Alte creșteri au mai înregistrat confesiunile: romano-catolică, până la 10% și ortodoxă, până la 9% (fig. 2).⁹

Din comparația numărului germanilor de confesiune evanghelică augustană la cele două recensăminte (1578 în 1992 și 300 în 2002), se poate explica și reducerea dramatică a proporției lor din totalul etniei, prin faptul că, acest grup de sași, tradițional majoritar, a înregistrat cea mai ridicată rată de emigrare (tab. 1).

Această abruptă reducere numerică, petrecută în doar 10 ani, a fost în măsură să răstoarne efectiv situația din structura confesională. Ponderea evanghelicilor luterani sinodo-presbiterieni de doar 10% în anul 1992, ajungea în 2002 la 35%, depășind-o pe cea a evanghelicilor de confesiune augustană care mai reprezentau doar 27%. Totuși, împreună cele două confesiuni evanghelice însumau o proporție de peste 60% din structura religioasă a germanilor, ca și în 1992 (fig. 1 și 2).

Surprinzătoare este creșterea proporției sașilor care s-au declarat în anul 2002 ca aparținând grupului confesional al evanghelicilor - Biserica Evanghelică Română¹⁰. Această confesiune era consemnată pentru prima dată în structura religioasă a etniei germane din Mediaș (tab. 1). O ipoteză a acestei situații ar fi pierderea treptată a identității naționale a unor sași, aceste persoane constituind o generație rezultată din căsătorii mixte, vorbitoare de limbă română. O altă explicație ar putea fi erorile de înregistrare ale recenzorilor, dat fiind că, dintre categoriile de evanghelici, această grupare se regăsea înaintea celorlalte în ordinea alfabetică.

Recensământul populației din anul 2011 reflecta dramatica scădere numerică a sașilor până la 616 persoane¹¹, aproape jumătate din valoarea anului 2002 (tab. 1), situație repercutată în diferențieri esențiale ale structurii confesionale comparativ cu anii anteriori (fig. 1, 2 și 3).

⁹ Recensământul din 2002.

¹⁰ Biserica Evanghelică Română a devenit cult independent în anul 1990, ca urmare a desprinderii sale din Cultul Creștin după Evanghelie.

¹¹ Recensământul din 2011.

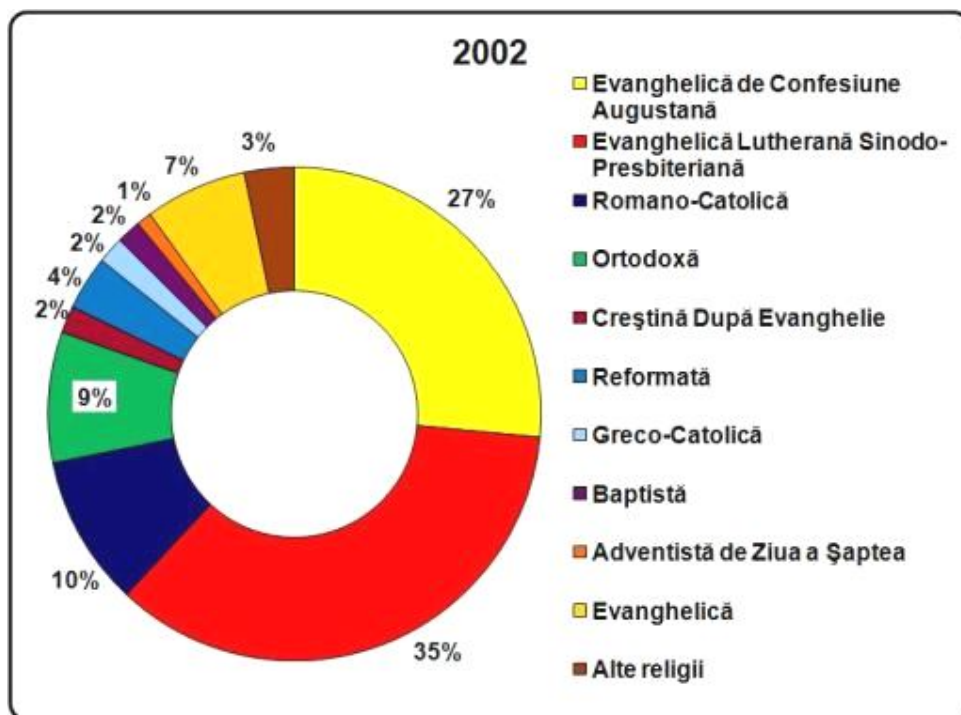

Fig. 2. Structura confesională a germanilor la recensământul populației din 2002.

Se constată reducerea în continuare a proporției grupării evanghelice de confesiune augustană până la procentul de 16% din total, cu 11% mai puțin comparativ cu situația din anul 2002. Scade puțin și procentul evanghelicilor luterani sinodo-presbiterieni până la 32%, dar rămân majoritari în structura confesională.

S-a înregistrat în schimb, creșterea accentuată a proporției adeptilor Bisericii Evanghelice Române, de la 7%, în anul 2002, până la 17%, în 2011, urcând pe locul doi în structura religioasă a germanilor din Mediaș. Se mai observă și ușoara creștere a ponderii adeptilor religiilor ortodoxă (10%) și romano-catolică (13%).

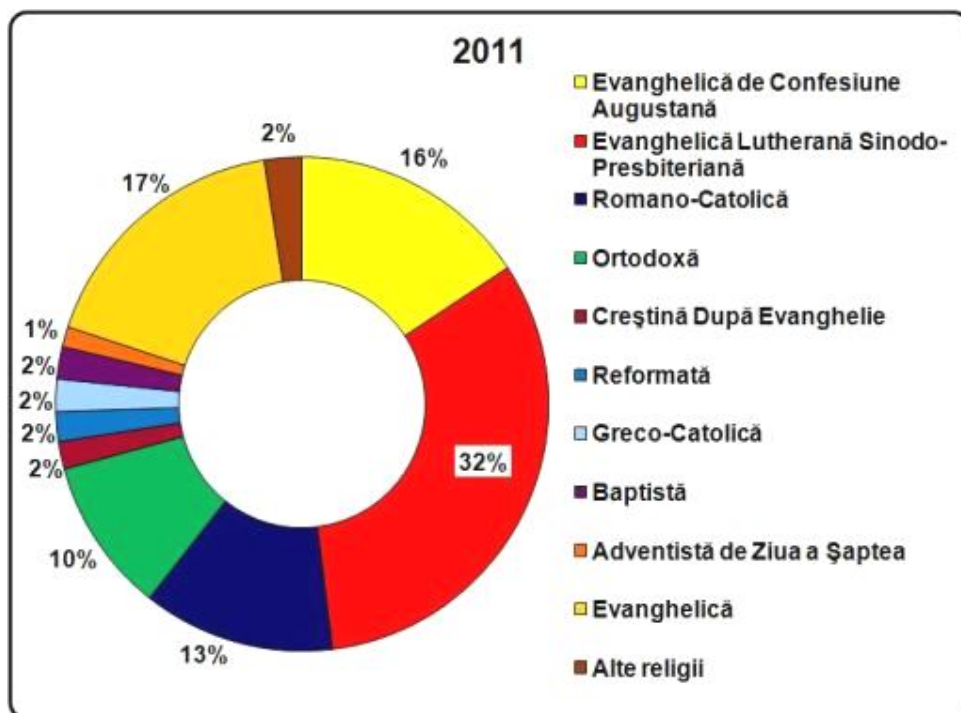

Fig. 3. Structura confesională a germanilor la recensământul populației din 2011.

Totodată se remarcă și continuitatea grupărilor de adepți ai altor religii, categorii care, deși nu depășesc niciuna pragul de 2%, însumează de fapt o pondere de circa 12% din totalul etnicilor germani ai orașului (fig. 3).

Graficele construite pentru a ilustra structura religioasă a sașilor din municipiul Mediaș evidențiază, în primul rând, diferențieri esențiale între cele trei recensăminte, care reflectă de fapt scăderi majore ale numărului celor declarați de etnie germană, de la câteva mii, câte mai erau în anul 1992, la doar câteva sute în prezent. Remarcabil este că, alături de credincioșii cultelor evanghelice tradiționale, de confesiune augustană și luterană sinodo-presbiteriană, ce încă însumează circa 48%, li se adaugă adepții Bisericii Evanghelice Române, cu 17%, și cei creștini după evanghelie, cu 2%, păstrându-se astfel o proporție totală a evanghelicilor, indiferent de cultul la care au aderat, apropiată de valorile de peste 70% din totalul etnicilor germani, specifice anilor 1992 și 2002 (fig. 1, 2 și 3).

Tocmai această menținere la cele trei recensăminte a proporției însumate a evanghelicilor, la cote net majoritare din totalul etnicilor germani, reflectă recunoscuta tendință de conservare a identității etnice, dar și religioase a acestei minorități, în pofida evoluției numerice descendente și a evidentelor contraste confesionale.

După anul 1977, pentru prima dată de la așezarea sașilor în Mediaș, evoluția lor numerică preponderent ascendentă se preschimbă într-o dinamică perpetuu descendentă, pe fondul emigrării spre ținuturile de origine, a natalității reduse și a îmbătrânirii demografice.

Comparația înregistrărilor de la ultimele trei recensăminte ale populației, surprinde diferențierile și evoluțiile în timp, reliefând diversificarea treptată a structurii confesionale a populației germanilor din Mediaș, ca urmare a dramaticei reduceri a numărului total.

Bibliografie

- Avram Al., Giura L. (1985), *Mediaș*, Edit. Sport-Turism, București.
- Bolovan, Bolovan 1995 – I. Bolovan I., Bolovan Simona (1995), *Contribuții privind structura etnică și confesională a Transilvaniei în sec. XX*, Sabin Manuilă – istorie și demografie, Cluj-Napoca.
- N. Mazere N. (1909), *Supliment la harta etnografică a Transilvaniei*, Iași.
- Mărculeț Cătălina, Mărculeț I. (2017), *Dinamica populației germană din Municipiului Mediaș și modificările produse în structura sa confesională, între anii 1992 și 2011*, Mediaș - 750, Vol. III, p. 226-237, 4 fig.
- Mărculeț I. (2009), *1930-2002. Aspecte privind germanii din România*, Historia, An IX, nr. 88, București, 2009.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (2002), *Modificări în structura confesională a populației orașului Mediaș în perioada 1900-1992*, Analele Universității „Spiru Haret” – Seria Geografie, nr. 4, 2001, București.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina, Herda Elena (2007), *Considerații istorico-geografice asupra populației germane din România în secolul XX*, Sociologie Românească, V, 1, București.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (2009), *Germans in Romania between the 1930s and the 2002s – geographical aspects*, Geographical Forum, No. 8, Craiova.
- Nägler Th. (2004), *60 de ani de la începutul exodului germanilor din România*, Comunicări științifice, vol. II, Mediaș.
- Raica 1994 – I.V. Raica 1994, *Mediaș. Natură-istorie-economie*, Târgu Mureș, 1994.
- Schreiber Wilfried (2000-2001), *Minoritatea germană din România și evoluția numerică a acesteia*, Studii și cercetări de geografie, XLVII-XLVIII, București.
- *** *Biserica Evanghelică C.A. din România* (Secretariatul de Stat pentru Culte, www.culte.gov.ro/despre-noi).
- *** (2008), *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, Vol. II, Neam, limbă maternă, religie, București, 1938.
- *** (1969), *Recensământul populației din 21 februarie 1956*, București.
- *** (1968), *Recensământul populației și locuitorilor din 15 martie 1966, Regiunea Brașov, I*, București.
- *** (1980), *Recensământul populației și al locuitorilor din 5 ianuarie 1977*, Vol. I, *Populația – Structura demografică*, București.
- *** (1994), *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992*, Vol. I, *Populația – structura demografică*, București.
- ***, *Recensământul din 2002*, (<http://recensamant.referinte.transindex.ro>).
- ***, *Recensământul din 2011* (<http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>).

ANALIZA COMPARATIVĂ A PATRIMONIUL ARHITECTURAL AL ORAȘELOR BAIA MARE ȘI SIGHETU MARMAȚIEI

Cătălin Tudor Voicu

Abstract. *Comparative analysis of the architectural heritage of the cities Baia Mare and Sighetu Marmatei. Baia Mare and Sighetu Marmatei are the most important cities of the county of Maramureș. The city has a cultural heritage valuable with old historical monuments, important heritage of the minorities (hungarians, jews, ukrainens). Baia Mare and Sighetu Marmatei represent important tourist towns and also liaison centers for visiting the Maramures folk region for the strangers*

Cuvinte cheie: *patrimoniu cultural, Maramureș, monument istoric, Baia Mare, Sighetu Marmatei*

Keys words: *cultural heritage, Maramureș, historical monument, Baia Mare, Sighetu Marmatei*

Date istorice și demografice. Analiza comparativă vizează patrimoniul arhitectural al celor mai importante orașe din județul Maramureș: Baia Mare și Sighetu Marmatei. Ambele orașe sunt atestate în Evul mediu, Sighetu Marmatei în anul 1326, iar Baia Mare în 29 mai 1329, în timpul domniei lui Carol Robert¹. Actuala denumire de Sighetu Marmatei este din 1 ianuarie 1965, înainte de această dată orașul fiind numit Sighet. Cele două orașe reprezintă atât actuala reședință (Baia Mare), cât și fosta reședință a județului Maramureș (Sighetu Marmatei), județ ce fusese desființat în 1950 prin crearea regiunii Baia Mare, fapt care a dus la dezvoltarea foarte puternică a actualei reședințe și decăderea orașului Sighetu Marmatei. Importanța orașului Baia Mare s-a menținut și după noua organizare administrativă și revenirea la județe din 1968, an în care ambele orașe au fost declarate municipii la 17 februarie². Desprinderea orașului Baia Mare ca importanță în perioada postbelică este deosebită la nivel național deoarece spre deosebire de alte orașe din țară, care au devenit mai importante în urma declarării lor drept reședințe de județ în 1968 (ex: Slatina în detrimentul Caracalului, Alexandria în detrimentul Roșiorilor de Vede, Vaslui în locul Bârladului), dar care au rămas apropiate ca mărime demografică, în cazul celor două orașe maramureșene situația este mult diferită, diferența lor demografică în prezent fiind de peste 3 ori în favoarea orașului Baia Mare, deși la recensământul din 1930 acesta avea populația de aproape două ori mai mică decât Sighetu Marmatei, respectiv 13.904 față de 27.270 așa cum se observă în tabelul nr 1.

Tabel nr. 1. Evoluția numerică a populației orașelor Baia Mare și Sighetu Marmatei (date furnizate de la recensămintele populației).

An recensământ	1910	1930	1948	1956	1966	1977	1992	2002	2011
Sighetu Marmatei	21370	27270	18329	22361	29771	38146	44185	41246	37640
Baia Mare	12877	13904	20959	35920	64535	100992	149205	137921	123738

Diferența demografică nu se regăsește și în cazul patrimoniului arhitectural, în acest caz existând o apropiere din punct de vedere cantitativ și calitativ, evidențind odată în plus importanța celor două orașe. Astfel conform LMI2015 în Sighetu Marmatei există 98 monumente istorice, din care doar unul este monument sculptural, iar în Baia Mare 72 monumente istorice din care trei sunt monumente sculpturale. Din cele 610 monumente ale județului Maramureș în cele orașe există un total de 170 monumente istorice, adică un procent de 27,86% din care Sighetu Marmatei 16,06%³.

Analiza unui monument istoric după codul LMI. În lista monumentelor istorice (LMI), fiecărui monument istoric îi este atribuit un cod LMI, care conține anumite informații ce pot evidenția cele mai importante caracteristici: importanță, vechime, adresă, tipul monumentului etc⁴. Aceste informații se referă la:

- sigla alfabetică a județului în care se află (în cazul de față MM);
- categoria după natură, căreia îi aparține (I Arheologie, II Arhitectură, III Monumente de for public, IV Monumente memoriale/funere);

¹ Ghinea 2002, p. 100.

² Ghinea 2002, p. 101.

³ LMI 2015 Maramureș.

⁴ Câmpulung, p. 21.

- c) grupa valorică în care a fost încadrat (A - bunurile imobile cu valoare națională sau universală, B - bunurile imobile cu valoare locală);
d) încadrarea în categoria specifică fiecăruia (monument, ansamblu sau sit);
e) numărul de inventar (ORDIN nr. 2260 din 18 aprilie 2008, Anexa nr. 1).

Tabel nr. 2. Tipurile de monumente istorice

TIP MONUMENT ISTORIC	BAIA MARE		TOTAL	SIGHETU MARMAȚIEI		TOTAL
	Categoria A	Categoria B		Categoria A	Categoria B	
I. Arheologice	0	1	1	1	1	2
II. Arhitectură	21	46	67	20	71	91
III. Monumente de for public	1	2	3	0	1	1
IV. Monumente memoriale/funerare	0	1	1	1	4	5

Din cele 170 de monumente istorice, un număr de 44 sunt de categoria A (câte 22 în fiecare din cele două orașe), adică 28,2% din totalul de 156 monumente de categoria A din cadrul județului. Majoritatea construcțiilor din cadrul întregului județ ce sunt declarate monumente de importanță națională, din afara celor două municipii, sunt reprezentate în general de biserici de lemn, opt din acestea făcând parte din patrimoniul universal UNESCO (niciuna nu se găsește în cele două orașe)⁵.

În cele două orașe există numeroase ansambluri în cadrul monumentelor istorice, mai numeroase în Sighetu Marmatei (șase ansambluri) față de Baia Mare (două ansambluri). Pentru Sighetu Marmatei acestea sunt următoarele:

Centrul Istoric al Orașului, (sec. XVIII-XX), Zona străzilor: 22 Decembrie, Bogdan Vodă, Dragoș Vodă, Libertății, Avram Iancu, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Mihail Kogălniceanu de Apșa (MM-II-a-A-04666);

Ansamblu de arhitectură și tehnică populară, „Dealul Doboieș”, sec. XVII-XIX;

Ansamblul Urban „Piața Libertății”, Piața Libertății 1-36, sec. XVIII - XIX;

Ansamblul Urban „Str. Alexandru Ivasiuc”; Str. Alexandru Ivasiuc 1-50 sec. XIX;

Ansamblul Urban „Str. Mihail Kogălniceanu”; str. Mihail Kogălniceanu 2-24 sec. XIX;

Ansamblul Urban „Cămara Sării”, Sec. XV-XIX., Zona gării sec. XV-XIX.

În Baia Mare există doar două ansambluri urbanistice și anume Ansamblul „Turnul Ștefan” și Ansamblul de arhitectură și tehnică Populară „Dealul Florilor”, Secție a Muzeului Județean Maramureș.

Criterii de stabilire a valorii unui monument istoric. În Legea nr. 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice, republicată cu modificările și completările ulterioare la care se adaugă și alte acte, sunt stabilite acele standarde pe baza cărora se evaluează semnificația și importanța culturală care ajută la stabilirea categoriei juridice și la grupa valorică a bunului imobil⁶.

Aceste standarde se referă la:

Criteriul vechimii; după anul ridicării monumentului existând următoarele calificative⁷: ridicat până în anul 1775 – excepțional, 1775-1830 – foarte mare, 1830-1870 – mare, 1870-1920 – medie, 1920-1960 – mică, iar după anul 1960 – nulă.

Este greu de realizat o clasificare precisă a acestora pe criteriul vechimii deoarece există ansambluri care cuprind clădiri construite timp de mai multe secole (ex.: Ansamblul Urban „Cămara Sării” – sec. XV-XIX, „Zona gării” – sec. XV-XIX), clădiri realizate și modificate în perioade diferite (ex: Hanul Vulturul Negru din Baia Mare a suferit transformări importante în anii 1784, 1802, 1925, 1970 și anii 2003-2004, sau patrimoniul arhitectural Colonia Pictorilor, construit pe mai multe etape, 1900, 1911, 1968-1970, 2012 și în prezent în renovare)⁸, iar în cazul celor arheologice nu se ia în considerare acest criteriu. Consultând LMI 2015 se remarcă faptul că majoritatea monumentele istorice din Sighetu Marmatei sunt construite între prima jumătate a secolului XVIII și începutul de secol XX, spre deosebire de Baia Mare, care are numeroase clădiri cu vechime de peste 300 ani, cum ar fi cele construite în sec. XV (Casa Iancu de Hunedoara, Turnul lui Ștefan, sistemul de fortificații sau Biserica catolică „Sfântul Niculae” cunoscută și ca Sfântul Anton construită în anul 1402, cel mai vechi lăcaș de cult al orașului).

⁵ LMI 2015 Maramureș.

⁶ Câmpulung, p. 8.

⁷ Ordin nr. 2260, art. 8, Anexa nr. 1.

⁸ <http://www.baia mare.ro/ro/Administratie/Prezentarea-Studiului-de-fezabilitate-pentru-reabilitarea-Coloniei-Pictorilor/>

Bastionul Măcelarilor, situat la intrarea în Piața Izvoarelor, a fost înălțat în secolul al XV-lea. Turnul sau bastionul se mai numea și al „Munițiilor”, deoarece aici erau depozitate munițiile, sau al „măcelarilor” pentru că această breaslă trebuia să apere cetatea de atacuri străine. De altfel, se spune că din bastion a fost tras glonțul care l-a ucis pe Pinteza Viteazul, haiduc al acestor meleaguri în anul 1703, în timpul războiului curuților⁹.

Criteriul referitor la valoarea arhitecturală, artistică și urbanistică. Exemple de clădiri valoroase din Sighet sunt: clădirea primăriei sau cinema Mara, iar din Baia Mare clădirea hotelului Minerului, una din cele mai impunătoare clădiri în stil Secession din România și Hanul „Vulturul Negru”. Aceasta este o clădire construită în secolul al XVIII-lea și este menționată în scrieri istorice precum: *Fekete Sas*, *Aquila Nigra* sau *Schwarzes Adler*, toate denumind blazonul familiei Habsburg, respectiv *Vulturul Negru*. În 1925, hanul a fost considerat depășit ca spațiu de cazare modern, devenind primărie, până în anii 1970, iar azi având destinația de centru de afaceri.

În ceea ce privește monumentele arhitecturale, reprezentate de edificii de cult, există în Sighetu Marmăției un număr de 8, același număr fiind prezent și în Baia Mare. Edificii valoroase religioase din Baia Mare sunt: Biserica „Sfânta Treime” (1717-1720), lăcaș pentru credincioșii romano-catolici dar fostă biserică și mănăstire a iezuiților până la desființarea ordinului în 1773, Biserica Reformată (1792-1809), construită pentru credincioșii reformați în apropierea râului Săsar, Biserica Luterană (evangelică), construită în anii 1911-1912, pe locul unei biserici simple din piatră, în stil baroc, de la care a păstrat în interior diverse piese (băncile, orga din 1886, obiectele de cult din 1901, precum și magnificul candelabru)¹⁰. În Sighet biserici valoroase sunt: Biserica reformată (cea mai veche), Vicariatul ortodox ucrainean, sinagoga și Mănăstirea Piaristilor cu hramul Carlo Borromeo, realizată la 1732 de către primii piariști în frunte cu Crisostom, în condițiile unei Contrareforme romano-catolice târzii¹¹.

Criteriul referitor la frecvență (raritate și unicitate). În Baia Mare pot fi trecute la categoria raritate pe teritoriul României clădirea monetăriei, construită între 1736-1739, clădirea Coloniei pictorilor (singura de pe teritoriul României și una din cele 40 din Europa de la începutul sec. XX), ruinele fundației catedralei gotice, Turnul lui Ștefan, Bastionul Măcelarilor, fortificațiile militare (spre deosebire de Sighet, în Baia Mare există trei monumente istorice cu scop militar, efect al faptului că a avut dreptul să fie fortificat în timpul domniei lui Matei Corvin).

În Sighetu Marmăției pot fi considerate rarități la nivel regional clădiri cum ar fi: Palatul Culturii, Cinema Mara, Sinagoga (singura din Sighet, o mărturie a distrugerilor ce au avut loc asupra acestor clădiri în ultimul secol) sau la nivel național Mănăstirea Piaristilor, existând puține edificii piariste în țară (Cluj, Timișoara, Carei).

Criteriul referitor la valoarea memorial-simbolică. Monumente cu valoare memorială și simbolică sunt în număr de 3 la Baia Mare și de 5 la Sighetu Marmăției. Există astfel casa Ioan Mihalyi de Apșa, casa unde a trait un mare istoric al regiunii Maramureș, cu cărți tipărite la Sighet cum ar fi *Istoria Comitatului Maramureș și Diplome Maramureșene din sec. XIV-XV*, la care se adugă faptul că, aici s-a arborat pentru prima dată Tricolorul românesc la 26 mai 1918¹². În Sighet există Casa memorială dar și mormântul pictorului Hollosy Simion, cel care a fondat la 1892 colonia pictorilor din Baia Mare, ambele fiind declarate monumente istorice.

În Sighet s-a înființat, în 1997, *Memorialului Victimelor Comunismului*, pe locul unei foste închisori, unde au murit sute de oameni, precum Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu și alții.

Distribuția monumentelor istorice. În ambele orașe majoritatea monumentelor istorice se găsesc concentrate în centrul istoric. Astfel, în Baia Mare, există un număr de 72 de monumente istorice, din care 54 de monumente sunt localizate în Centrul Vechi, 11 în Cartierul Valea Roșie, 5 în Cartierul Valea Borcutului și câte unul în cartierele Vasile Alecsandri și Grivița. A existat un monument istoric și în cartierul Firiza, respectiv instalația industrială din 1910 reprezentată de rezervorul de apă al vechiului apeduct, clădire declarată de la precedentul LMI (LMI/2010). În Sighetu Marmăției sunt puține monumente istorice care se găsesc în afara centrului istoric, cele mai importante fiind cimitirul evreiesc sau muzeul etnografic.

Orașele Baia Mare și Sighetu Marmăției se diferențiază prin aspectul centrului istoric. Astfel, așa cum se vede în figura 1b, în Sighetu Marmăției clădirile sunt dispuse în front continuu de-a lungul unor artere, ce încadrează o piață (Piața Libertății), cu un parc central în jurul căruia se găsesc importante monumente istorice (Cinema Mara, Vicariatul Ortodox, Liceul Taras Șevcenko, Mănăstirea Piaristilor etc.).

⁹ Ghinea 2002, p. 101.

¹⁰ Municipiul Baia Mare, p. 33.

¹¹ <https://aurelianhorja.wordpress.com/2009/04/10/credeai-ca-stii-ce-este-un-piarist/>

¹² Sighetu Marmăției, p. 83.

Orașul Baia Mare prezintă în centrul istoric două piețe relativ închise cu numeroase străzi perpendiculare, legătura dintre ele fiind realizată de trei străzi. Cele două piețe din centrul istoric al orașului Baia Mare sunt: Piața Cetății și Piața Millennium.

**Fig. nr. 1. a) Panoramă dinspre Cinema Mara spre Parcul Central și Piața Libertății
(sursă foto http://www.sighet.sighet.ro/galerie_foto.htm)
b) Piețele Millennium și Cetății văzute de sus noaptea
(sursa foto: Baia Mare 2021, p. 3).**

Piața Cetății este mai mică și are drept reper Turnul lui Ștefan, precum și ruinele catedralei gotice, ce sunt bine puse în valoare odată cu reconfigurarea pieței în anul 2015. Se adaugă pe margini o serie de biserici. Turnul Ștefan este considerat monumentul cel mai reprezentativ de artă medievală din Baia Mare și reprezintă o anexă a Catedralei „Sfântul Ștefan”, ctitorită de Iancu de Hunedoara în secolul al XV-lea. Turnul a fost construit între 1445-1448, în stil gotic și are o înălțime de peste 40 m și peste 100 trepte¹³. Turnul a fost amenajat pentru vizitatori, realizarea lui făcându-se cu fonduri europene. Piața Cetății corespunde ansamblului monument istoric cu același nume, care mai cuprinde alte trei monumente istorice de categoria A: Turnul Ștefan (sec. XV), Fundațiile bisericii gotice (1347), Biserica Romano-Catolică „Sfânta Treime” a fostei mănăstiri iezuite (1717-1719). În apropierea turnului este Casa Degenfeld (sec. XVI-XVII), formată dintr-un ansamblu de clădiri în forma de „U”, (vezi fig. 1b) care fac legătura între piața Millennium și piața Cetății, așa cum se poate observa mai bine în figura nr. 3.

Piața Millennium este o piață mai mare, denumită în trecut *Circulus fori*, Libertății sau Piața centrală, datorită importanței sale. Ea cuprinde 20 din cele mai vechi clădiri din municipiu, toate monumente istorice.

Clădirile valoroase din piață, de importanță națională, sunt: Casa Iancu de Hunedoara, Casa Lendvay, Casa Bay, Claustrul Mănăstirii Minorților (azi internat școlar), Complexul Hotel „Minerul”. Casa Iancu de Hunedoara sau Casa Elisabeta, construită în anul 1446 de marele voievod pentru soția sa Elisabeta, este parte integrantă a Muzeului

¹³ Ghinea 2002, p. 101.

Județean Maramureș, ce realizează aici expoziții. O altă clădire din piață este Casa Lendvay, denumire consacrată definitiv în 1881, când s-a dezvelit o placă comemorativă referitoare la actorul Marton Lendvay.

Cel mai important monument istoric din centrul istoric din punct de vedere arhitectural și care domină peisajul prin volumetria sa, ocupând de altfel una din laturile pieței Millenium, este Hotelul Minerul, adică fostul hotel „Regele Ștefan”, o clădire impunătoare construită în anul 1874 din banii municipalității baimărene, plus donații, la inițiativa primarului Fesus Menzhert¹⁴. Clădirea face parte din planurile autorităților publice pentru amenajarea unei primării, dar din păcate doar aspectul fațadei în stil secesion s-a păstrat, interiorul fiind vandalizat. Primăria deține deja cinematograful din hotel de peste 800 mp, adică mai mult de un sfert din suprafața totală. Din păcate nu pot fi accesați bani publici pentru renovare din cauza faptului că se desfășoară activități economice pe latura dinspre strada Gh. Șincai.

Componenta valoroasă a pieței este dată de monumentele sculpturale din cadrul acesteia, cum ar fi monumentul realizat recent, în 2010 de Károly Kádár denumit Rivulus Dominarum (una din primele denumiri ale pieței și denumirea sub care a fost atestat orașul), ce reprezintă în fapt o fântână în memoria Sf. Rege Ștefan, considerat ocrotitorul orașului, monument care se încadrează foarte bine în aspectul medieval al pieței.

Fig. nr. 2 Monumente istorice reprezentative din Baia Mare (foto personal, 2017)

Patrimoniul muzeal. Patrimoniul muzeal este foarte important deoarece el cuprinde, atât patrimoniu imobil, cum ar fi clădirile care adăpostesc instituțiile muzeale, cât, mai ales, patrimoniu mobil.

În ambele orașe există muzee de etnografie găzduite de monumente istorice. Aceste muzee etnografice sunt printre cele mai importante din țară deoarece valorifică foarte bine patrimoniul mobil, arheologic și etnografic al regiunii Maramureș, o regiune binecunoscută din punct de vedere folcloric, inclusiv la nivel mondial. Ansamblurile muzeelor constituie monumente istorice de categoria A, poarta muzeului din Baia Mare fiind separat monument de categoria B. Valoarea patrimoniului imaterial al orașului Baia Mare valorifică tradiții și obiceiuri din zone etno-folclorice consacrate: Țara Lăpușului, Țara Chioarului, Țara Codrului.

În Sighetu Marmăției există Muzeul Maramureșului, un muzeu zonal având ca arie de reprezentare provincia istorică Maramureșul. Pe siteul instituției¹⁵, muzeul este încadrat în cadrul muzeelor zonale, la fel ca Muzeul Olteniei la Craiova sau Muzeul Moldovei la Iași, și nu în cadrul muzeelor județene, muzee ce reprezintă structuri administrativ teritoriale concrete. Avantajul acestui tip de muzeu este dat de lipsa de eterogenitate, el funcționând ca un complex muzeal. Cea mai importantă componentă a acestui complex este cea etnografică, valorificată din 1926 prin muzeul etnografic (muzeu cu expunere pavilionară și muzeul în aer liber), dar valoroase sunt și secțiile de istorie-arheologie și

¹⁴ <http://actualmm.ro/obiectiv-istoric-cinematograful-minerul-cu-sala-de-spectacole-intrarea-principala-si-foaietul-a-fo>

¹⁵ <http://muzeulmaramuresului.ro/>

științele naturii găzduite de cele două muzee din complexul de clădiri din Piața Libertății, nr. 15. Astfel în Muzeul de Științele Naturii se păstrează cea mai valoroasă și bogată colecție de floră a Maramureșului „Herbarul Ing. Arthur Coman” și totodată cea mai valoroasă și bogată colecție din România cu peste 17 000 coli de ierbar, la care se adugă colecții de faună, micromicete, dar și mineralogie, trofee de vânătoare etc¹⁶. În casa memorială Casa Ioan Mihaly de Apșa există galerii de artă.

Școala de Pictură de la Baia Mare reprezintă o componentă foarte importantă a patrimoniului cultural național și european, deoarece cuprinde atât patrimoniul material (atelierelor de creație și spațiile expoziționale ce compun Colonia Pictorilor), cât și patrimoniul imaterial, adică ideea de învățământ artistic liber, bazat pe valori internaționale de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX¹⁷.

Muzeul de Artă este găzduit în clădirea fostului Oficiu al Salinelor, construcție datând din 1748, situată pe str. 1 Mai. Acesta are în patrimoniul peste 3300 de lucrări de pictură, sculptură, grafică și artă decorativă, cele mai multe din școala băimăreană, din care 258 sunt bunuri culturale clasate.

Muzeul de Istorie și Arheologie din Baia Mare este găzduit în prezent de clădirea Monetăria Imperială (monument istoric de categoria A), ce se găsește în apropierea râului Săsar, și cuprinde în cadrul său peste 70.000 piese și documente grupate pe colecții: colecția de piese arheologice, cea mai importantă, ce ocupă prima încăpăre, colecția de obiecte de tehnică minieră, la care se adaugă domeniile numismatică, stampe, sigiliile breslelor (argintari, aurarilor croitorilor) și peceți, ceasuri (inclusiv mecanismul original al turnului lui Ștefan), arme medievale etc¹⁸.

Fig. nr. 3. Monumente istorice reprezentative din Sighetu Marmatiei (foto personal, 2017)

Patrimoniul minier. Baia Mare a fost unul din locurile de mare importanță pentru aprovizionarea cu aur, mai întâi pentru regatul maghiar (oraș aurifer în sec XV și cu drept de a fi fortificat acordat de Matia Corvin în 1469), iar mai târziu pentru Habsburgi. De aceea, spre deosebire de Sighetu Marmatiei, în Baia Mare există un număr important de monumente care au legătură cu mineritul, atât ca destinație (Hotelul Minerul), ca valoare memorială (statuia Minerul), sau ca simbol al bunăstării (castelul Pokol). Baia Mare, care a fost un important centru metalurgic timp de sute de ani,

¹⁶ Ghinea 2002, p. 103.

¹⁷ <http://www.baia mare.ro/ro/Administratie/Prezentarea-Studiului-de-fezabilitate-pentru-reabilitarea-Coloniei-Pictorilor/>

¹⁸ Județele și orașele României, p. 172.

este în concordanță cu județul Maramureș, unde există numeroase monumente istorice care vizează acest domeniu, atât direct (instalații), cât și indirect, ca sursă a bunăstării necesară construirii unor clădiri valoroase.

Un simbol al bunăstării aduse de minerit este Castelul Pocol, o clădire construită pe Valea Borcutului, între anii 1903-1904, de învățătorul Alexiu Pocol, devenit proprietar de mine de aur după căsătoria cu Maria Muresan Pocol, în urma căreia a devenit unul era unul din cei mai înstăriți oameni din regiune (datorită exploatării a sute de kilograme de aur). Celebritatea a mai fost pusă și datorită faptului că a donat 3,5 kg de aur pentru coroana Reginei Maria, sau prin realizarea unei camere pardosită cu monede din aur. Se spune că monedele erau situate pe cant, la cererea împăratului Franz Iosef, care nu își vroia chipul, ce era reprezentat pe coroane, să fie călcat în picioare. Castelul Pocol a avut multe utilizări după naționalizare din 1948, fiind multă vreme casă de copii, iar în prezent aparține consiliului județean care a hotărât în urma unui sondaj să devină centru cultural, dar deocamdată nu există fondurile necesare reabilitării clădirii

Patrimoniul minorităților. Cea mai mare parte din patrimoniul cultural al celor două orașe aparține unor minorități actuale, comunități care în timp istoric au jucat un rol mai important din toate punctele de vedere (social, politic, demografic, cultural, demografic). Astfel, dacă la recensământul populației din anul 2011 în Sighetu Marmăției existau 82% români și 13% maghiari, în 1910 (ultimul recensământ realizat în Imperiul austro-ungar) erau 82% maghiari și 9% români, deci maghiarii erau majoritari, chiar dacă o bună parte din aceștia erau evrei nedeclarați.

Patrimoniul maghiar. Prezența maghiară este foarte importantă în cadrul patrimoniului arhitectural, numeroase monumente fiind realizate de aceștia, atât în timpul Imperiului Habsburgic, cât și în perioada dualismului austro-ungar, Maramureșul revenind Ungariei spre deosebire de regiunea istorică vecină Bucovina. În perioada august-noiembrie 2012 s-a derulat proiectul cultural Multicult – Galeria muzeală virtuală a minorităților etnice din România, care sintetizează din LMI-ul României, monumentele reprezentative pentru principalele etnii. Conform acestui proiect, pentru maghiari există 27 monumente istorice în Baia Mare și doar 9 în Sighetu Marmăției (Vechea „Direcție a pădurilor”, azi liceul Leowez Klara sec. al XVIII-lea, Liceul Pedagogic din 1802, Vila Szöllösy, azi laboratorul spitalului municipal, Mănăstirea Piaristilor, Cimitirul romano-catolic din 1917), din care două monumente comemorative (Monumentul revoluționarei de la 1848, Klara Leowez, și Monumentul funerar al pictorului Hollosy Simion Corbu). Școala de Pictură de la Baia Mare reprezintă una din bazele picturii maghiare moderne. Totodată, în orașul Baia Mare, există plăci memoriale pentru Martin Lendvay, Petofi Sandor, plăcă de piatră milenară pe Turnul lui Ștefan și statuia lui Martin Lendvay, sculptată de Vero Laszlo, iar în Sighet plăcuțe memoriale ale lui Prielle Kornelia și un obelisc în memoria revoluției de la 1848¹⁹.

Patrimoniul evreiesc. Patrimoniul evreiesc este mult mai bine reprezentat în Sighet, comparativ cu Baia Mare, fapt datorat hotărârii din 1840 a Dietei ungare, care permitea stabilirea evreilor în orașe, excepție făcând cele miniere. Comunitatea israelită din Sighet își are originile încă de la începutul secolului al XVII-lea. În 1780 se construiește prima sinagogă cu acordul Împăratului Josef al II-lea. Comunitatea evreiască se dezvoltă devenind cea mai importantă în Sighet, înainte de Al Doilea Război Mondial. Astfel, în 1920 avea 11.026 evrei (46,5%) iar în 1930 - 10.600 (38,9%)²⁰. În prezent, după persecutarea lor în timpul războiului și emigrația numeroasă au mai rămas în oraș doar câteva zeci de persoane. Odată cu comunitatea evreiască a avut de suferit și patrimoniul arhitectural reprezentat de edificii religioase (două temple, șase sinagogi și treisprezece case de rugăciuni, din care a mai rămas în picioare numai Templul Vijniter Klau situat pe strada Basarabiei).

Importanța Sighetului pentru evrei, pe lângă diferitele congrese organizate aici, este dată de faptul că în anul 2011 s-au pus fundațiile primei sinagogi construite, după 1940, în Europa.

Alte monumente istorice ale comunității, ce au o mare importanță turistică sunt: Monumentul Holocaustului (un monument ridicat în memoria celor 38.000 de evrei din Maramureș ce au fost deportați în lagărele naziste din mai 1944), Cimitirul evreiesc, Casa memorială Solomon Wiesel, Casa Elie Wiesel (este casa unde a locuit până la 14 ani laureatul Premiului Nobel pentru Pace Elie Wiesel, una din cele mai importante personalități evreiești din lume și cel care a fondat Muzeul Holocaustului din Washington).

În Baia Mare există ca monument istoric Sinagoga, clădire terminată în anul 1885 împreună cu mai multe lăcașe, cum ar fi baia rituală (mikve), Școala-Grădiniță și locuința rabinului. Interiorul este amenajat după ritualul evreu-ortodox.

¹⁹ <http://multicult.ro/images/Monumente-comemorative-pentru-minoritatea-etnica-maghiara.pdf>

²⁰ <http://sighet.sighet.ro/sin.htm>

Conform proiectului cultural Multicult, reprezentativ pentru comunitatea evreiească în Baia Mare există doar o singură clădire-sinagoga, iar în Sighetu Marmăției trei, un număr important dacă ținem cont că Iașiul și Bucureștiul au doar 4.

Patrimoniul ucrainean. În ceea ce privește alte minorități etnice, Sighetu Marmăției este un oraș foarte important pentru minoritatea ucraineană, cel mai important din Maramureș, fiind județul cu cei mai mulți ucraineni (31.124 din cei 52.000 de ucraineni declarați la ultimul recensământul în 2011). Sighetul Marmăției reprezintă totodată un important centru pentru minoritatea ucraineană și la nivel național, alături de Suceava și Tulcea. Importanța sa este dată de: poziția geografică (situat la granița României cu Ucraina) de populație (1,99 % la recensământul din 2011), de existența în Sighet a singurului liceu cu predare în limba ucraineană din România - Liceul ucrainean Taras Șevcenko, reînființat în 1997²¹. Au mai existat școli medii și școli pedagogice în Sighet create ca urmare a reformei învățământului public din 1948 cu învățământ general obligatoriu în limba maternă, dar din 1963 ucraineana a fost predată ca materie facultativă. Importanța Sighetului mai este dată și de existența pe strada Bogdan Vodă nr. 12, a Sediului Vicariatului ortodox ucrainean, și totodată unul din cele două protopopii, alături de cel din Lugoj. Vicariatul este o unitate dependentă direct de Patriarhia Română, conform sinodului bisericii române, și are în subordine zeci de biserici. Slujbele se țin în limba ucraineană literară sau limba ucraineană veche, iar sărbătorile au loc după calendarul iulian. Vicariatul din Sighet are cel mai mare număr de enoriași, deoarece mulți ucraineni au trecut la ortodoxism în perioada socialistă, existând doar câteva mii de greco-catolici care depind de Vicariat-ul general ucrainean al bisericii greco-catolice de la Suceava. În Parcul Central există bustul marelui poet Taras Șevcenko.

Patrimoniul cultural postbelic. Există un interes scăzut pentru a clasa monumente realizate după 1945, astfel că patrimoniul cultural cuprinde puține monumente istorice realizate după 1945, majoritatea monumente de for public precum cele din Baia Mare: Statuia Minerul și mai ales grupul statuar „Sfatul Bătrânilor”.

Dezvoltarea economică a orașului Baia Mare după Al Doilea Război Mondial și transformarea sa în principalul oraș de prelucrare al metalelor neferoase a dus la realizarea unor clădiri importante, cu o estetică deosebită raportându-ne la perioada socialistă, fapt datorat în primul rând autorităților locale ce au sprijinit artiști locali Vida Geza, Mircea Alifanti, ce au realizat numeroase obiective ce valorifică tradițiile locale, adică specificul maramureșan, cum este impunătorul Hotel Mara ce are în vârf fusul maramureșean²².

Palatul administrativ din Baia Mare, o îmbinare fericită de arhitectură modernă și tradițională (vezi turnul acestuia), este considerat de numeroși arhitecți, una din cele mai valoroase clădiri realizate în perioada socialistă în România, existând șanse mari să fie declarată monument istoric.

Sfatul Bătrânilor este un grup statuar ce este alcătuit din cinci personaje ale societății tradiționale maramureșene realizat, de artistul Vida Geza. Are două versiuni, una din lemn 1970, ce se găsește în prezent la parter (Muzeul de Artă), și o versiune din piatră din anul 1973, amplasată în aer liber în fața Palatului Administrativ din Baia Mare, declarată monument istoric de categoria A.

În cele două orașe există monumente istorice reprezentative în primul rând pentru minoritatea maghiară, la care se adugă minoritatea evreiească și ucraineană pentru orașul Sighet, iar după vechime au o valoare peste medie, deoarece sunt majoritatea realizate înainte de 1920. Aceste obiective sunt importante puncte de interes turistic, complementare celor antebelice, și contribuie astfel la potențialul turistic al orașului. De evidențiat sunt: Planetariul (primul din țară public, și singurul din Transilvania), Muzeul de mineralogie (cel mai mare din România și unul din cele mai mari din Europa cu sute de flori de mină, multe declarate parte a patrimoniului cultural mobil), Monumentul Ostașului Român (din Câmpul Tineretului dedicat militarilor români care și-au pierdut viața în Al Doilea Război Mondial, realizat de către Andrei Ostap și dezvelit în anul 1960, unul din cele mai impresionante monumente de acest gen din țară, comparabil cu cel de la Carei)²³, Parcul Municipal Regina Maria (cu numeroși arbori ocrotiți), turnul combinatului (finalizat în 1995, cea mai înaltă construcție din România cu cei peste 351 m înălțime, ce ar putea fi transformat într-un important punct de observație dacă s-ar realiza reconversia sa, fapt promis în dosarul de candidatură al orașului Baia Mare pentru capitală culturală 2021). În Sighet s-a creat în 1997 Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței, singurul din Europa de est, care atrage numeroși turiști.

În concluzie, patrimoniul arhitectural în cele două orașe, este diversificat, important la nivel național, cuprinzând numeroase monumente valoroase reprezentative pentru minorități, majoritatea monumente cu o vechime de peste 100 ani, adică după criteriul vechimii, o valoare peste medie.

²¹ http://multicult.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=188&lang=ro

²² *Județele și orașele României*, p. 172

²³ *Municipiul Baia Mare*, p. 33

Bibliografie

- Baia Mare 2021 – Baia Mare 2021 dosarul de candidatură pentru capitală europeană ([http://www.capitalaculturala2021.ro/Files/bidbook/ BaiaMare/Baia-Mare-2-Bidbook-romana-pagebypage.pdf](http://www.capitalaculturala2021.ro/Files/bidbook/BaiaMare/Baia-Mare-2-Bidbook-romana-pagebypage.pdf)).
- Câmpulung – Codul patrimoniului cultural al municipiului Câmpulung.
- Ghinea 2002 – D. Ghinea, *Enciclopedia geografică a României*, București, 2002.
- Județele și orașele României – Județele și orașele României în cifre și fapte, vol. Orașele României, Departamentul pentru administrație publică locală, București, 1995.
- Legea 422/2001.
- LMI Maramureș 2015.
- Municipiului Baia Mare – Statutul municipiului Baia Mare, <http://www.informatia-zilei.ro/mm/magazin/castelul-de-pe-valea-borcutilui-o-poveste-intre-ascensiune-si-decadere>.
- Ordin nr. 2260 – Ordin nr. 2260, din 18 aprilie 2008.
- Sighetu Marmației – Strategia de dezvoltare a municipiului Sighetu Marmației, 2002.
- www.sighet.ro
- www.sighet.go.ro
- http://multicult.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=188&lang=ro.
- <http://actualmm.ro/obiectiv-istoric-cinematograful-minerul-cu-sala-de-spectacole-intrarea-principala-si-foaierul-a-fo>
- <http://multicult.ro/>
- <http://transilvaniareporter.ro/maramures/primaria-baia-mare-vrea-sa-construiasca-un-nou-imobil-pentru-pictori/>
- <http://muzeulmaramuresului.ro/despre-muzeu/>

DENUMIRILE GEOGRAFICE DIN LOCALITATEA CRĂCIUNELU DE JOS (JUDEȚUL ALBA)

Dr. Ioan Mărculeț
Dr. Cătălina Mărculeț

Abstract. *Geographical denominations from Crăciunelu de Jos township (Alba County).* Crăciunelu de Jos (Alba County) is one of the outstanding settlements and townships of Transylvania, whose existence can be traced back several centuries ago; it is located in the central area of the Târnava Valley, at a distance of approximately 6 kilometers from the city of Blaj. The precincts of the village have evolved alongside the meadow as well as on the lower terraces of the valley, at an altitude of 235 m, and the rural area – with a surface of approximately 1.600 hectares- stretches alongside Lopadei Hills, in the North, and Secașelor Highlands (the subdivision Cergăului Highlands), in the South. Due to the variety of the natural elements and the anthropic activities, in Crăciunelu de Jos one can notice 62 geographical denominations- 5 landforms, 8 streams, 2 forests/riverside coppices, 6 village areas and 41 agricultural lands (including the arable land)- each of them benefitting from a brief characterization.

Cuvinte cheie: *denumiri geografice, Crăciunelu de Jos, județul Alba*

Key words: *geographical denominations, Crăciunelu de Jos, Alba County*

Repere istorice și geografice. Între localitățile Transilvaniei cu o existență multiseculară se remarcă satul Crăciunelu de Jos (județul Alba), amplasat în partea centrală a Văii Târnavei (46°10'17" lat. nordică și 23°50'7" long. estică), la circa 6 km vest de orașul Blaj. Vatra așezării a evoluat în cadrul luncii și pe terasele inferioare ale văii¹, la altitudinea medie de circa 235 m, iar moșia – cu o suprafață de circa 1.600 ha – se extinde în cadrul Dealurilor Lopadei, la nord, și Podișului Secașelor (subdiviziunea Podișul Cergăului), la sud.

În est, moșia satului se învecinează cu teritoriul orașului Blaj, la sud-est, cu cel al satului Tiur, la sud și sud-vest, cu cele ale satelor Secășel, Colibi și Obreja, la vest, cu cel al satului Cistei și la nord, cu cel al satului Bucerdea Grânoasă.

Deși atestat documentar încă din 10 iulie 1324, într-un act² emis de regele Ungariei Carol Robert de Anjou (1308-1342), care se întorcea dintr-o acțiune de liniștire a sașilor din Rupea, urmele de locuire de pe raza satului sunt mult mai vechi: a) neolitice, identificate pe terenurile numite „La Pădure” și „Valea Viilor”; b) din epoca bronzului, fragmente din două inele cu buclă; c) din perioada primei vârste a fierului, *Hallstatt* (circa 600-450 î.Hr.), reprezentate de mai multe morminte de înhumatie scitice, cu inventarul destul de bogat (ceramică și podoabe).

După anul 1324, localitatea (*Craznafalva* sau *Barachynfalva*) este amintită într-un act din 11 mai 1396, cu ocazia delimitării domeniului Episcopiei de Alba Iulia, iar la 16 august 1370 o parte a domeniului Crăciunel (*Krachisfolva*) este luată în stăpânire de nobilii Ladislau și Elisabeta de Galda. În statistica din anul 1553 satul (*Karachyonfalva*) figura printre localitățile cu populație predominant românească din comitatul Alba.

În anul 1733, în conscripția episcopului unit Ioan Inocențiu Micu, satul Crăciunelu de Jos era numit *Alsó-Kracsunfalva* și număra 75 de familii de români, iar în 1750, în cea condusă de vicarul Petru Pavel Aron, era scris *Kreksunel*. După aproximativ un deceniu, conscripția imperială cunoscută sub numele de *Dismembrația legii* – realizată de generalul austriac Nicolae Adolf von Bukkov în 1760-1762 – consemnează satul cu numele de *Alsó Karácsonyfalva*.

În anul 1836, sătenii, cu sprijinul episcopului Ioan Lemeni și al baronului Ioan Banffy de Losontz, au ridicat biserica de zidărie — în plan dreptunghiular cu o singură navă (17 m x 7 m), având în partea de răsărit o absidă circulară — cu hramul „*Sfântul Ierarh Nicolae*”, situată aproximativ în partea centrală a localității. În biserică, în partea dinspre altar, în stânga, se găsea pictat portretul episcopului, iar sub acesta se afla inscripția în limba latină: „*Exstructum hoc templum expensis Illustrissimi Bni. L. B. Joannis Banfi de Losontz. Instigante presente paroho cum suo cantore Jobbo et accedente consensa aliquot parochiannorum Anno 1836*”.

După al Doilea Război Mondial, instaurarea regimului comunist în România a marcat și viața sătenilor din Crăciunelu de Jos. În anul 1962 regimul comunist a impus construirea gospodăriei agricole colective (viitoarea

¹ Lunca se ridică deasupra râului Târnava cu 1-4 m (Mărculeț, Mărculeț, 2001, p. 14). În cadrul său se disting două trepte: joasă (până la 2 m) și înaltă (între 2 și 4 m). În lucrarea „Culoarul Târnavei între Blaj și Mihalț. Observații geomorfologice” (1997, p. 151-155), geograful M. Buza a identificat pentru regiunea satului Crăciunelu de Jos opt nivele de terasă: terasa 1, de 8-12 m (238-242 m altitudine absolută), terasa a 2-a, de 15-25 m (250-260 m alt. abs.), terasa a 3-a, de 30-40 m (270-280 m alt. abs.), terasa a 4-a, de 50-60 m (290-300 m alt. abs.), terasa a 5-a, de 80-90 m (310-320 m alt. abs.), terasa a 6-a, de 110-120 m (340-350 m alt. abs.), terasa a 7-a, de 130-140 m (360-370 m alt. abs.), și terasa a 8-a, de 150-160 m (380-390 m alt. abs.).

² Referindu-se la locul emiterii actului, în acesta se specifică: „*Dat lângă Târnava, aproape de casa lui Crăciun*” (*domum Karachyni*) (Documente privind istoria României, 1953, p. 127).

Cooperativă Agricolă de Producție, desființată după revoluția din decembrie 1989, terenurile reintrând treptat în posesia foștilor proprietari sau urmașilor acestora), iar în 1968 Crăciunelu de Jos a fost numit reședința comunei omonime.

În prezent vatra satului Crăciunelu de Jos are formă neregulată fiind situată de o parte și de alta în lunca Târnavei și pe fruntea lină a terasei de 30-40 m. Particularitatea localității constă în numărul mare al gospodăriilor construite în lunca înaltă din dreapta râului și în extinderea sa actuală pe fruntea terasei. Cealaltă parte a satului, din stânga Târnavei, fiind așezată pe malul râului, a intrat într-un proces de regres pronunțat, cauzat de frecvențele inundații (1970, 1975 etc.).

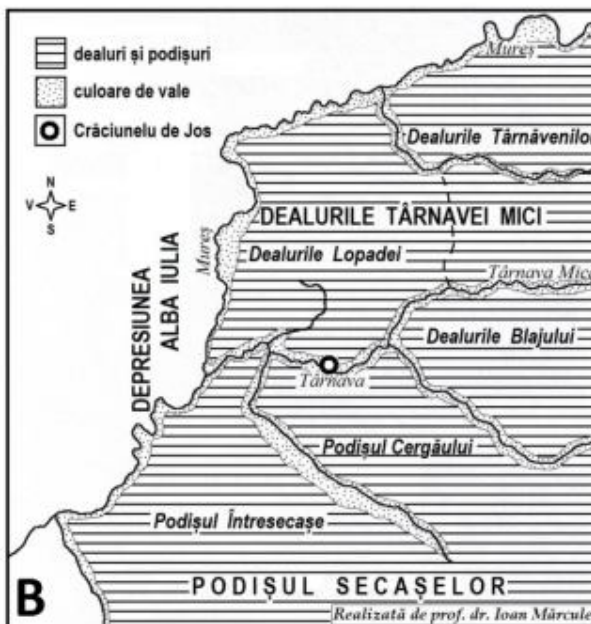
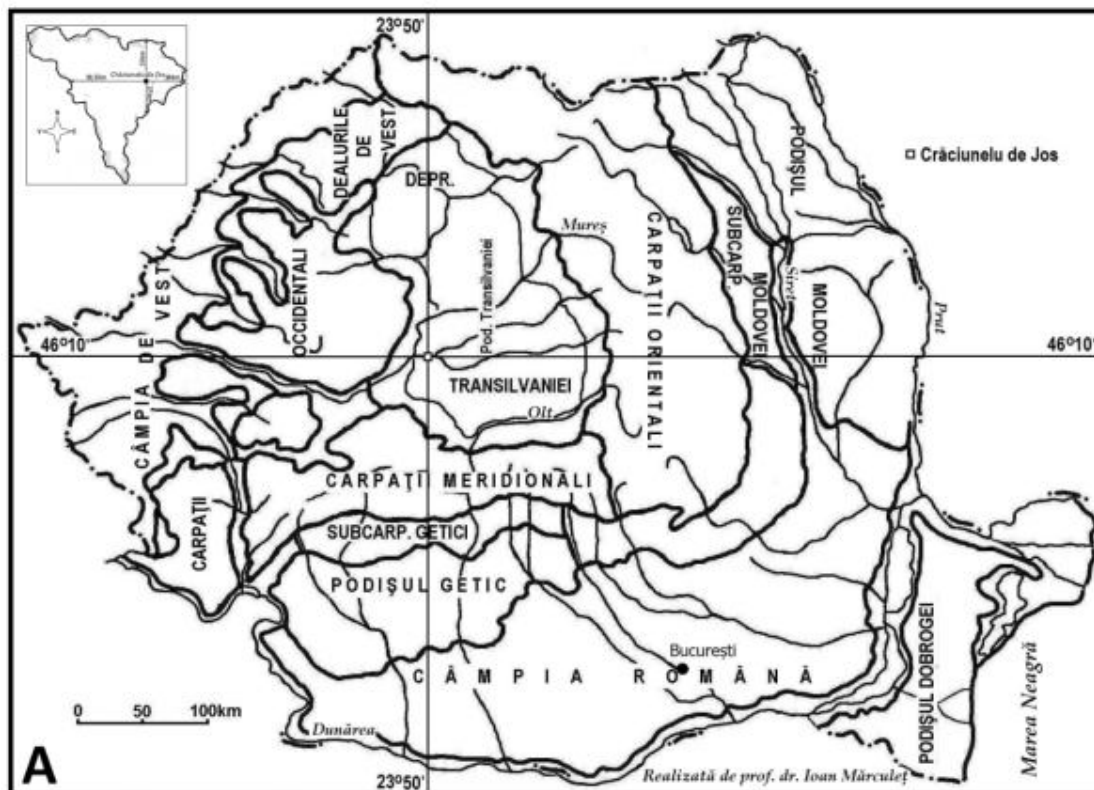

Fig. 1. Poziția geografică a localității Crăciunelu de Jos:
A. în cadrul României și județului Alba;
B. în cadrul subunităților derelief.

Denumiri geografice, de la A la Z. În localitatea Crăciunelu de Jos, datorită varietății elementelor naturale și a activităților antropice, au fost puse în evidență numeroase denumiri geografice. În continuare, realizăm o

prezentare succintă a acestora, iar utilizarea apelativelor localitatea Crăciunelu de Jos și satul Crăciunelul de Jos se referă doar la vatra așezării.

Arină, teren arabil situat la vest de Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnavă, la sud de șoseaua DN 14 B, pe treapta joasă a albiei majore (fig. 2). În nordul său, la contactul cu treapta înaltă a albiei majore apar izvoare și bălțiri. Conform lui V. Frățilă (2002, p. 51, citat de Buza și Mărculeț, 2010, p. 388), numele, arină, provine din latinescul *arena* care înseamnă „nisip”.

Bărăciune, partea estică a satului Crăciunelu de Jos, la sud de calea ferată. Cum termenul bărăciune semnifică „mlaștină”, „apă mocirloasă dintr-o mlaștină” și „ochi de râu”³, suntem îndreptățiți să credem că numele său provine de la bălțile situate în imediata apropiere, la sud, la baza luncii înalte, unde se pot observa vechi cursuri de apă părăsite ale Târnavei, puternic estompate, și unde apar izvoare.

Berc, zăvoi situat pe malul drept al râului Târnavă, la sud de partea vetrei localității Crăciunelu de Jos numită „Bigău”. Numele provine din maghiarul *berek*, care înseamnă „dumbravă, pădure” (<https://dexonline.ro/definitie/Berc>).

Bercul Morii, teren situat la sud-est de satul Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă, în luncă. Compus dintr-un belciug și o popină, Bercul Morii a rezultat în urma îndreptării albiei minore a râului, în timpul inundațiilor din anul 1975 (Mărculeț, Mărculeț, 2001, p. 14). Belciugul, înconjurat de zăvoi (berc), era presărat cu bălți, desecate în anii '80 ai secolului al XX-lea, iar popina a fost plantată parțial cu viță-de-vie.

Bigău, 1. sud-vestul vetrei satului Crăciunelu de Jos, situat pe dreapta râului Târnavă; 2. teren arabil situat în continuarea trupului de sat omonim, în lunca joasă. Datorită solurilor fertile (aluviale), o parte din terenul arabil a funcționat ca grădină de legume (irigată) în cadrul C.A.P.-ului din localitate.

Biserica Cucuții, movilă din argilă de culoare deschisă, cu formă ovală, netedă și înaltă de 1-1,5 m, situată aproape în partea centrală a D. Padina, la sud de Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă. Pare a fi creată de om. Conform legendelor locale, această movilă este bântuită.

Bucerzii, Pârâul ~, pârâu cu scurgere aproape permanentă, afluent pe dreapta al râului Târnavă, situat la vest de satul Crăciunelu de Jos. Lung de circa 3 km, are izvorul pe teritoriul satului Bucerdea Grânoasă și cursul inferior între terenurile arabile numite Bigău (în est) și Ghibarț (în vest).

Crucea Bătrână, teren arabil situat la nord-est de localitatea Crăciunelu de Jos (la nord de calea ferată), pe dreapta râului, pe terasa 1-a.

Dunărița, pârâu cu scurgere permanentă situat la marginea de nord-vest a satului Crăciunelu de Jos și afluent pe dreapta al râului Târnavă. Are obârșia pe teritoriul satului Bucerdea Grânoasă, numit Valea Bucerzii, și gura de vărsare pe teritoriul satului Cistei.

După Deal, teren agricol (parțial arabil) situat pe versantul sudic al D. Labul Grecilor, la sud de Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă. Partea sa aflată la baza versantului este afectată de alunecări de teren.

Fânațe, teren agricol situat la sud-est de localitatea Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă, pe versantul sudic al D. Perelor. Până la colectivizare a fost valorificat ca pășune și fânață (de unde îi și provine numele), iar apoi a fost desțelenit și transformat în teren arabil. În prezent, o parte din suprafața sa se află în proces de înțelenire.

Fântâna lui Moga, teren agricol situat la sud de localitatea Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă, pe versantul estic al D. Viilor.

Fundătură, teren agricol situat la sud de satul Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă, pe versantul estic al D. Viilor, spre obârșia pârâului Valea Viilor.

Gârlă, teren agricol situat la nord-vest de localitatea Crăciunelu de Jos, pe dreapta Târnavei, pe fruntea terasei a 3-a. Pe suprafața sa au apărut izvoare de terase, cu apă potabilă. Este cultivată cu viță-de-vie și plante de câmp.

Ghețar, 1. partea nord-vestică a vetrei satului Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnavă; 2. teren arabil situat la vest de trupul de sat omonim, pe lunca înaltă. Conform tradiției orale, în trecut nobilii care aveau în posesie satul, depozitau aici sloiuri de gheață decupate iarna de pe râul Târnavă.

Ghibarț⁴, teren arabil situat la vest de localitatea Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnavă, pe lunca joasă, între terenul numit „Bigău” și teritoriul satului Cistei.

Hulă, partea nordică a vetrei satului Crăciunelu de Jos, pe fruntea terasei a 3-a, între trupul de sat numit „Sub Vii” și localitatea Bucerdea Grânoasă. Numele, Hulă, este de origine germană (*Hügel*) și semnifică „deal, surpătură de deal” (Buza, Mărculeț, 2010, p. 388). Conform site-ului Dexonline, hulă ar însemna și „drum printr-o scobitură de deal”

³ <https://dexonline.ro/definitie/b%C4%83%C4%83ciune>; <https://toponime.wordpress.com/tag/baraciune/>.

⁴ Bibarț, pe hărțile topografice mai vechi.

sau „drum care urcă pe o coastă piezișă”⁵. În prezent considerăm ca denumirea vine de la un drum printr-o scobitură de deal. În acest sens avem în vedere drumul care urcă din satul Crăciunelu de Jos spre Bucerdea Grănoasă, printr-o vale săpată de un vechi pârâu care a creat un organism torențial.

Iezer, 1. deal situat la sud-vest de satul Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă. Are altitudini de 325-360 m și este acoperit cu pajiști secundare valorificate ca pășune. „Harta geomorfologică a Culoarului Târnavi între Blaj și Mihalț” (Buza, 1997) indică faptul că interfluviul său este format din podurile teraselor a 4-a, a 5-a, a 6-a și a 7-a ale Târnavi; 2. pârâu cu scurgere aproape permanentă, situat la limita de sud-vest a moșiei localității Crăciunelu de Jos, la vest de dealul Iezer. Este afluent pe stânga al râului Târnavă și are izvorul pe teritoriul satului Secășel. În unele lucrări este denumit și Izvorul Iezerului; 3. teren agricol situat pe versantul estic al dealului omonim.

În Râpi, teren situat la sud de Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă, pe versantul nordic al D. Padina. Din cauza pantei mari, este afectat de intense procese de versant. Este acoperit cu pajiște secundară utilizată ca pășune.

În Vii, teren agricol situat la sud de satul Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă, pe versantul nord-estic al D. Viilor. Până în anii '60 ai secolului al XX-lea, aici se găseau o parte din vilele sătenilor. Treptat, după colectivizare vilele au fost abandonate și înlocuite cu pășune. În prezent terenul este afectat de alunecări.

Între Drumuri, teren arabil situat în vestul localității Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnavă, pe lunca înaltă, între DN 14 B și calea ferată.

Jegmane, teren agricol situat la sud de Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnavă, pe versantul estic al D. Viilor. Acoperit preponderent cu pajiște secundară, a fost utilizat ca pășune și fâneță. Între 1962 și 1989 au fost deșelene mici porțiuni și transformate în terenuri arabile.

Joldoș, teren arabil situat la sud-est de satul Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă, în lunca joasă.

La Cărămidă, teren situat la sud-vest de Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă, în luncă, unde etnicii romi produc manual cărămidă.

La Moară, teren arabil situat în estul satului Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnavă, pe treapta de luncă joasă. Denumirea sa provine de la moara de apă care a funcționat în trecut în apropiere.

La Pădure, 1. teren agricol situat în nord-estul localității Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnavă, pe terasa 1-a și pe fruntea terasei a 3-a. În anul 1965 a fost descoperită aici o așezare neolitică, ceramica recoltată aparținând culturii Petrești, faza B (Paul, 1992, p. 132, 139). Pe o parte din suprafața sa, în anii '80 ai secolului al XX-lea a fost plantată viță-de-vie nobilă, aflată astăzi într-o stare avansată de abandonare; 2. pădure situată la estul, nordul și vestul terenului agricol numit „La Pădure”. De la această pădure a fost dat numele terenului.

La Vie, teren agricol situat în nordul localității Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnavă, pe o porțiune din fruntea terasei a 3-a. De-a lungul timpului, pe suprafața sa a fost plantată viță-de-vie.

Labul Grecilor, 1. deal situat la sud de localitatea Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă, cu altitudinea de 394 m; 2. teren agricol situat pe interfluviul dealului omonim și intrat în circuitul arabil după colectivizare. După „Harta geomorfologică a Culoarului Târnavi între Blaj și Mihalț” (Buza, 1997), o parte din suprafața sa reprezintă podul terasei a 8-a. E. Janitsek (1969, p. 77) este de părere că numele lab provine de la maghiarul *láb*, care înseamnă „picior, lot, lan”, deci „Lotul Grecilor”⁶.

Luncă, 1. trup din satul Crăciunelu de Jos, situat pe albia majoră din stânga râului Târnavă. Are formă liniară și morfostructură răsfirată; 2. teren agricol situat la marginea sudică și vestică a trupului de sat omonim.

Lunca Tăului, teren arabil situat la vest de localitatea Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnavă, pe lunca înaltă.

Luncuță, teren agricol situat în sudul satului Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnavă, în bazinul pârâului Valea Dosului din sud-vestul D. Labul Grecilor.

⁵ <https://dexonline.ro/definitie/hu%C4%83>

⁶ Buza și Mărculeț (2010, p. 388), citând lucrarea „Blaj. Mic îndreptar turistic” (Buza, Stroia, 1985, p. 31), argumentează prezența oronimului „Labul Grecilor” prin următoarea afirmație: „Pentru încurajarea negoțului, între 1750-1780 au fost aduși în Blaj români macedoneni, cărora localnicii le-au zis impropriu *greci*, considerându-se că majoritatea lor ar fi fost originari din Grecia”. În prezent, nedispunând de documente care să certifice aflarea terenului în posesia unor macedoromâni, afirmațiile celor doi autori rămân cu titlu de ipoteză.

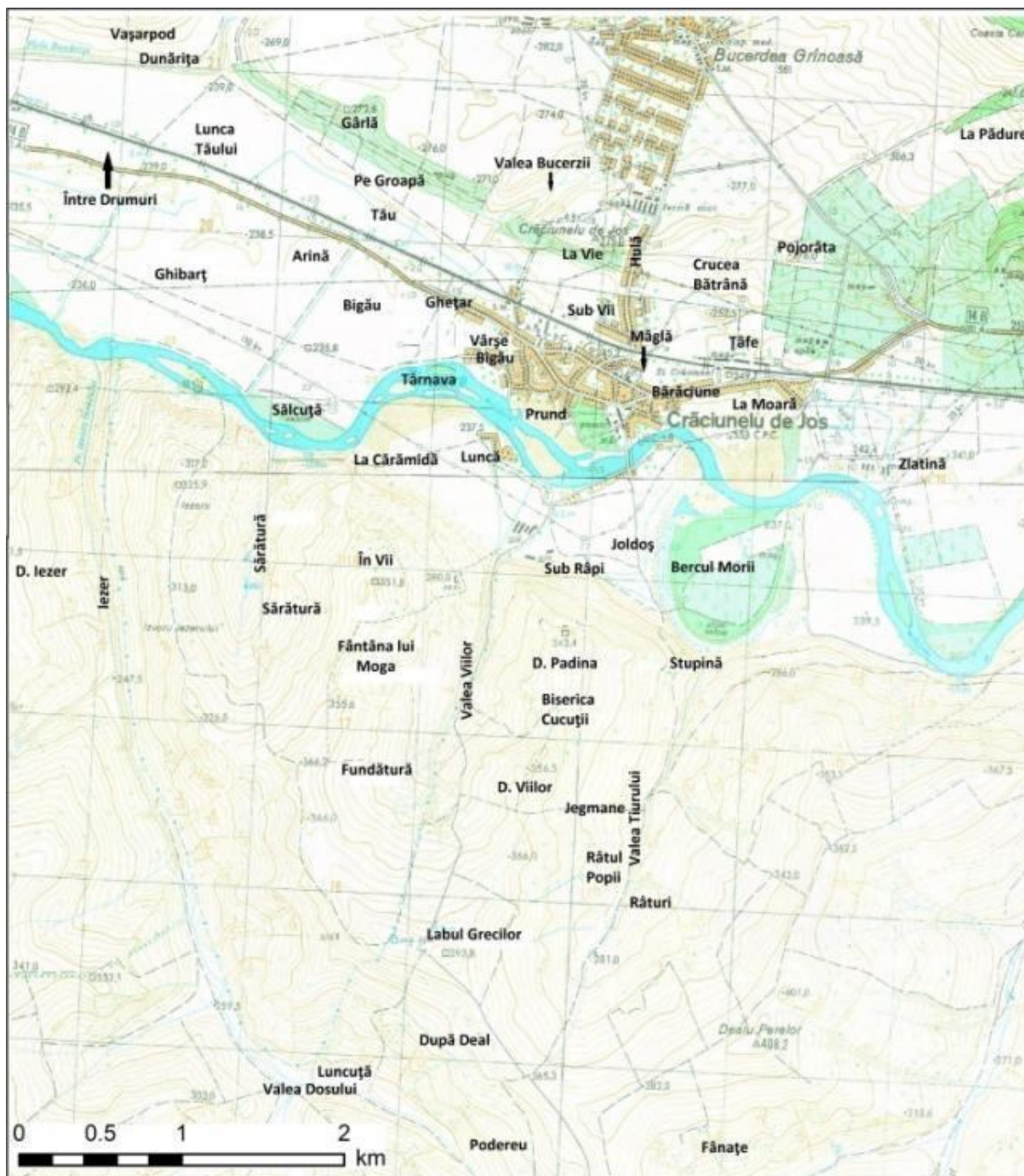

Fig. 2. Harta denumirilor geografice din localitatea Crăciunelu de Jos

Măglă, movilă situată în interiorul localității Crăciunelu de Jos, în cadrul porțiunii de sat numită Bărăciune, lângă gara C.F.R. Numele provine de la maghiarul *mágla* (variantă a lui *máglya*) care înseamnă stivă⁷. Este utilizată ca cimitir reformat.

Padina, D.~, deal situat la sud de localitatea Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnava, între pâraiele Valea Tiurului (la est) și Valea Viilor (la vest), cu altitudinea de 343-365 m. Conform „*Hărții geomorfologice a Culoarului Târnavei între Blaj și Mihalț*” (Buza, 1997), a rezultat prin eroziunea teraselor Târnavei, interfluviul său fiind format din podurile teraselor a 5-a, a 6-a și a 7-a. Pe suprafața sunt pajiști secundare (valorificate ca pășuni) și cu terenuri arabile.

⁷ <https://dexonline.ro/definitie/m%C3%A2gl%C4%83>

Padină, teren agricol, relativ neted, situat la sud de localitatea Crăciunelu de Jos, pe interfluviul din nordul D. Padina, la altitudini de cca. 340 m.

Pe Groapă, teren arabil situat la vest de Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnava. Ocupă o porțiune mai joasă de pe treapta de luncă înaltă.

Podereu (Podireu)⁸, teren agricol situat la sud de satul Crăciunelu de Jos și de interfluviul D. Labul Grecilor-D. Perelor, în bazinul superior al pârâului Valea Dosului. După colectivizare, din cauza proceselor de versant (preponderent alunecări de teren), o parte a rămas acoperită cu pajiște secundară (presărată cu numeroase tufişuri de porumbar și măceș), iar partea mai netedă a fost desțelenită și transformată în teren arabil.

Pojorâta⁹, teren agricol situat la est de localitatea Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnava, la baza și pe fruntea terasei 1-a. În perioada interbelică, pe acest teren, pe 20 ha, proprietarul Alfred Ambrosi a plantat viță-de-vie nobilă, punând bazele viticulturii moderne în regiune (Mărculeț, Mărculeț, Leluțiu, 1997, p. 94; Mărculeț, Mărculeț, 2001, p. 31).

Prund, teren nisipos, frecvent inundat, situat în interiorul satului Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnava, în lunca joasă. În special din motive electorale, fără acordul locuitorilor din regiune, începând cu anii '90 ai secolului al XX-lea, aici au primit dreptul de a-și construi case o mare comunitate de romi.

Râtul Popii, teren agricol situat la sud-est de satul Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnava, pe versantul estic al D. Padina. O parte este acoperită cu pajiște secundară – cu tufişuri de porumbar, măceș și mălăieț – și foarte frământată de alunecări de teren, iar o parte a fost introdusă în circuitul arabil. Local, la baza sa, la contactul cu pârâul Stupina se produc procese de gleizare și pseudogleizare a solurilor. V. Frățilă (2004, p. 60) consideră numele râturi ca fiind de origine maghiară, *rét* însemnând „fânaț”.

Rături, teren agricol situat la sud-est de localitatea Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnava, pe versantul vestic al D. Stupina. După colectivizare a fost introdus în circuitul arabil.

Rojină, teren agricol cu exces de umiditate, situate în vestul localității, pe dreapta râului Târnava. Denumirea, rojină, este de origine slavă și este sinonimă cu rovina.

Sălcuță, teren situat la vest de satul Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnava, pe treapta de luncă joasă. În trecut sătenii se aprovizionau de aici cu nuiile de sălcii folosite pentru legarea viței-de-vie și cocenilor de porumb. Parțial este acoperit cu zăvoi.

Sărătură, 1. pârâu cu scurgere temporară situat la sud-vest de localitatea Crăciunelu de Jos, între dealurile Viilor (la est) și lezer (la vest), afluent pe stânga al râului Târnava. Are lungimea de circa 1,5 km și bazinul hidrografic de aproximativ 1,7 km². Forma de relief creată de pârâu are caracteristicile unui organism torențial. În perioadele secetoase, pe malurile sale se depune cruste de sare de culoare albă rezultate din mările salifere din bazin. Pe malurile sale de pe cursul inferior, localnicii săpau mici adâncituri în care se acumula apă sărată și oamenii făceau băi de nămol (la „apă sărată”). Geograful M. Buza (1997, „*Harta geomorfologică a Culoarului Târnavei între Blaj și Mihalț*”) a interpretat greșit aceste bălți (cu apă numai la precipitațiile abundente) și le-a considerat lac antropice. Din povestirile bătrânilor satului (ex. Ana Mărculeț, născută în 1912), aflăm că în trecut locuitorii utilizau apa sărată din izvoarele din amonte pentru prepararea hranei; 2. teren agricol situat la sud-vest de satul Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnava, pe versantul vestic al D. Viilor și la obârșia pârâului Sărătură. Cea mai mare parte este acoperită cu pajiște secundară, utilizată ca pășune pentru oi, iar o mică parte a fost desțelenită (în anii '70 ai secolului al XX-lea) și intrată în circuitul arabil. Din cauza fertilității scăzute a solurilor (încărcate cu sare), în prezent se află în proces de reînțelenire.

Stupină, teren situat la sud de localitatea Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnava, în bazinul pârâului Tiur. Este acoperit cu pajiște secundară utilizată ca pășune.

Sub Râpi, teren agricol situat la sud de Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnava, la poalele nordice ale D. Padina (la baza terenului numit „*În Râpi*”). Până în anii '80 ai secolului al XX-lea, aici era prezentă o baltă și porțiuni mai joase cu exces de umiditate care indicau un vechi curs părăsit al râului Târnava. În anii '80 ai secolului menționat, terenul a fost introdus în circuitul agricol, prin desecarea bălților.

Sub VII, 1. trup de sat situat la nord, pe dreapta râului Târnava, pe lunca înaltă și la baza terasei a 3-a; 2. teren arabil situat la nord de vatra satului Crăciunelu de Jos (la vest de trupul de sat omonim și la nord de calea ferată), pe dreapta râului Târnava, la baza și pe fruntea terasei a 3-a.

Tău, teren agricol situat la vest de localitatea Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnava, la nord de calea ferată, într-o porțiune mai joasă, cu exces de umiditate, de pe lunca înaltă. Din cauza bălților, sunt intense procesele de

⁸ Podireu = deal cu aspect de platou (Buza, Mărculeț 2010, p. 388).

⁹ Numele pojorâta indică o defrișare prin incendiere (Nicolae, Suditu 2008, p. 146-147).

gleizare și pseudogleizare ale solurilor. Porțiunile mai înalte au fost introduse în circuitul arabil, iar cele joase au fost valorificate ca fânețe, cu o bogată vegetație erbacee higrofilă.

Târnava, râu care străbate teritoriul localității Crăciunelu de Jos, de la est la vest, pe o distanță de aproximativ 5 km și separă vatra satului în două trupuri (Mărculeț, Mărculeț, Leluțiu, 1997, p. 46). Pe teritoriul Crăciunelului de Jos primește ca afluenți pâraiele: Pârâul Bucerzii (pe dreapta), Valea Tiurului, Valea Viilor și lezer (pe stânga). Conform lui I. Iordan (1963, p. 102), numele Târnava este un hidronim de origine slavă, *trŭnŭ* însemnând „*spin*”, „*mărăcin*”.

Țâfe, teren arabil, destul de nisipos, situat la est de satul Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnava, la nord de calea ferată, la baza terasei 1-a. În anul 1965 a fost descoperit aici un cimitir scitic de înhumatie din secolele VI-V î.Hr. (Vasiliev, 1980, citat de Mărculeț, Mărculeț, Leluțiu, 1997, p. 17).

Valea Dosului, pârâu cu curs temporar, lung de circa 1,5 km, situat la sud de localitatea Crăciunelu de Jos, afluent pe dreapta al pârâului lezer (Izvorul lezerului).

Valea Tiurului¹⁰, pârâu cu curs temporar, lung de circa 2,5 km, afluent pe stânga al râului Târnava, situat la sus-est de satul Crăciunelu de Jos. Bazinul său hidrografic se întinde pe versanții dealurilor Stupină (la est) și Padina (la vest). În trecut apa sa alimenta bălțile din belciugul aflat în terenul numit „*Bercul Morii*”. După desecarea belciugului (în anii '80 ai secolului al XX-lea), scurgerea pârâului a fost direcționată spre râul Târnava.

Valea Viilor, 1. pârâu cu curs temporar, lung de circa 2,2 km, afluent pe stânga al râului Târnava, situat la sus de localitatea Crăciunelu de Jos. Are bazinul hidrografic pe versanții dealurilor Padina (la est), Labul Grecilor (la sud) și Viilor (la vest). Forma de relief creată de eroziunea pârâului are toate caracteristicile unui organism torențial; 2. teren agricol (parțial arabil) situat pe versantul vestic al D. Padina, în bazinul pârâului Valea Viilor. În anul 1989, pe suprafața sa arabilă a fost găsit un topor din piatră șlefuită, cu caracteristicile celor aparținând culturii Petrești (Mărculeț, Mărculeț, Leluțiu, 1997, p. 14-15).

Vășarpod, teren arabil situat la limita de nord-vest de satul Crăciunelu de Jos, pe fruntea terasei a 3-a, pe dreapta râului Târnava și a pârâului Dunărița. Conform lui V. Frățilă (2002, p. 168), numele este de origine maghiară: Vășarpod = *Vásárpád*, care înseamnă „*Podireiul, Platoul Târgului*”.

Vârșe, teren situat în vestul localității Crăciunelu de Jos, pe dreapta Târnavii, la contactul dintre lunca joasă cu lunca înaltă. Din cauza apelor freatice de la baza luncii înalte, pe suprafața sa sunt intense bălțiri și procese de gleizare ale solurilor. Fizionomia reliefului indică un vechi meandru al râului Târnava.

Viilor, D.-, deal situat în sudul satului Crăciunelu de Jos, pe stânga râului Târnava, între pâraiele Viilor (la est) și Sărătură (la vest). Are altitudini de 350-370 m, iar interfluviul său corespunde podurilor teraselor a 6-a și a 7-a. Este acoperit cu pajiști secundare (valorificate ca pășuni) și terenuri arabile.

Zlatină, teren arabil situat în estul localității Crăciunelu de Jos, pe dreapta râului Târnava, în luncă. V. Frățilă (2004, p. 66) consideră numele de zlatină ca însemnând „*loc cu apă sărată*”, însă în cazul terenului de la Crăciunelu de Jos, afirmația sa nu se susține. Aici nu există apă sărată.

În concluzie, pe teritoriul localității Crăciunelu de Jos au fost identificate 62 de denumiri geografice. Dintre acestea, cele mai numeroase sunt denumirile de terenuri agricole (41, reprezentând 66,1% din total) (tab. 1, fig. 3). Sunt urmate la mare distanță de denumirile de ape curgătoare (8, cu 12,9%) și de cele de trupuri de sat (6, cu 9,7%) (tab. 1, fig. 3).

Tabelul nr. 1. Denumirile geografice din localitatea Crăciunelu de Jos

NR. CRT.	NUME DE:	NUMĂR
1	♦unități de relief	5
2	♦ape curgătoare	8
3	♦păduri/zăvoaie	2
4	♦trupiri/sectoare de sat	6
5	♦terenuri agricole (inclusiv arabile)	41
Total		62

¹⁰ Numele Tiur (oiconim și hidronim) este de origine slavă (*Turi*) și înseamnă „Bou”. În cazul nostru, Valea Tiurului ar însemna „Valea Boului” (Frățilă, 1999, p. 206-209).

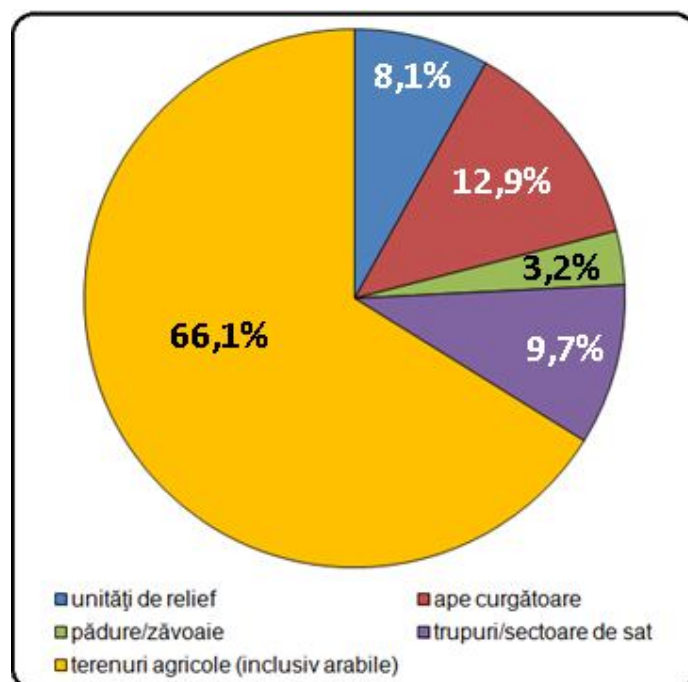

Fig. 3. Proporțiile denumirilor geografice din localitatea Crăciunelu de Jos

Bibliografie

- Buza M. (1997), *Culoarul Târnavei între Blaj și Mihalț. Observații geomorfologice*, în Studii și cercetări de geografie, T. XLIV, București.
- Buza M., Stroia M. (1985), *Blaj. Mic îndreptar turistic*, București.
- Buza M., Mărculeț I. (2010), *Toponimia Văii Târnavei și afluenților ei între Blaj și Mihalț*, în Comunicări științifice, IX, Mediaș.
- Frățilă V. (1999), *Toponimia slavă în Valea Târnavei*, în Studii lingvistice, Timișoara.
- Frățilă V. (2002), *Toponimia văii inferioare a Târnavei*, în Studii de toponimie și dialectologie, Timișoara.
- Frățilă V. (2004), *Toponimia Văii Secășului-Târnavei*, în Cercetări de onomastică și dialectologie, Timișoara.
- Iordan I. (1963), *Toponimia românească*, București.
- Janitsek, E. (1969), *O clasificare în microtoponimie: nume topice românești de origine maghiară*, Studii și materiale de onomastică, București.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (1997), *Realități geografice în Valea Târnavei*, București.
- Mărculeț V., Fer L.I., Mărculeț I., Mărculeț Cătălina, Fer Titiana (1997), *Parohia Ortodoxă Română din Crăciunelu de Jos. – monografie*, București.
- Mărculeț V., Mărculeț I., Șt.-E. Leluțiu (1997), *Crăciunelu de Jos. Istorie – natură – societate – economie*, Alba Iulia.
- Nicolae I., Suditu B. (2008), *Toponimie românească și internațională*, București.
- Paul I. (1992), *Cultura Petrești*, București.
- Vasilie V. (1980), *Sciții agatârși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca.
- *** *Dexonline* (<https://dexonline.ro>)
- *** *Documente privind istoria României, veacul XIV, C. Transilvania, vol. II (1321-1330)*, București, 1953.
- <https://toponime.wordpress.com/tag/baraciune/>

CUPRINS

Nota redacției.....	3

ISTORIE, ARHEOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Persecuțiile anticreștine din anii 249-260 (Dr. Mihai Chiriac)	5
Compoziția „focului grecesc” – o problemă neelucidată (Ana Bocioancă, Ovidiu Bocioancă)	8
Câteva considerații privitoare la cronicarul englez Henry de Huntingdon (sec. XII) (Dr. Dragoș Lucian Țigău)	14
Aspecte ale relațiilor internaționale sud-est europene la cumpăna secolelor XII-XIII (Dr. Vasile Mărculeț)	23
Alimentația medievală oglindită în iconografia ecleziastică sud-transilvăneană (Dr. Adrian Stoia)	27
Sate de colonizare pe moșiile din zona Bălții Ialomiței (secolele XV-XVIII) (Mihai Iorga)	35
Lansări de nave celebre ale Marinei Militare Române în portul Giurgiu (Dr. Gabriel-Felician Croitoru)	43
Date despre Mediaș în ziarul <i>Telegraful Român</i> (1853-1862) (Dr. Alexandru Bucur)	49
Deputații Districtului Făgăraș în Dieta de la Sibiu (1863-1864) (Dr. Constantin Băjenaru)	51
Biserică și școală. Contribuțiile vicarilor „marmățieni” la organizarea învățământului românesc din Maramureș între anii 1860 și 1917 (Dr. Marius Câmpeanu)	59
Mărturii și imagini despre Constanța până la Primul Război Mondial (Dr. Paul Dominte)	66
Lucian Blaga și Primul Război Mondial. Anii 1915-1916 (Dr. Petre Din)	73
Alimentația bucureșteanului pe timp de război (Dr. Iulia Bulacu)	79
Informații despre anul 1918 din documente săsești (II) (Liliana Maria Popa)	86
Considerații pe marginea vieții și activității mitropolitului Banatului, Vasile Lăzărescu (1894-1969) (Dr. Răzvan Mihai Neagu)	90
Amiralul Yamamoto Isoroku, arhitectul strategiei navale japoneze în războiul din Pacific (1941-1943) (II) (Ion Mihai Ionescu)	99
Salvarea de la distrugere a pasagerelor „Transilvania” și „Basarabia”, în timpul celei de-a Doua Conflagrații Mondiale (Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru)	107
Deținuți politici din Mediaș sub regimul comunist (Elena Jampa)	110
Contextul și semnificația înființării Institutului de Studii Sud-Est Europene (1963) (Dr. Stan Stoica)	119
Dimensiuni ale participării civice în regimul democratic al Uniunii Europene (Alexandru Ionuț Drăgulin)	122

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Mojar cu emblema dogarilor din colecția Muzeului de Istorie Sighișoara (Dr. Nicolae Teșculă)	131
Comentarii asupra textelor dintr-un manuscris chirilic miscelaneu inedit de la Muzeul Etnografic din Lupșa (Ioan-Nicolae Popa)	135
„Telegraful Român” Transliterat și digitizat (ianuarie-august 1853) (Dr. Constantin Iltu)	143
Date referitoare la predarea gimnasticii în școlile din Transilvania secolului al XIX-lea (Drd. Dionisie Vladimir Turcu, Dr. Dionisie Marian Turcu)	147
Aspecte privind drepturile femeilor în legislația românească de la începutul secolului al XIX-lea (Adrian Ierulescu)	151
Anna Dörschlag (1869 Mediaș - 1947 Sibiu), reprezentantă a primului grup de artiste plastice transilvănene cu studii academice (Dr. Gudrun-Liane Iltu)	155
Cinematografele medieșene (1921-2015) (Mircea Hodâmău)	161
Aspecte privind repartitia în învățământ în anii '70 (Dr. Sultana Avram)	165
O scurtă prezentare a celor mai relevante mișcări religioase din Vietnam, India și Coreea (Drd. Marian Suciuc, Andra Ciuc)	168
Patru personalități ale Orientului Îndepărtat (Andrada Ciuc, Drd. Marian Suciuc)	174
La Orotava – spirit colonial spaniol protejat de măreția lui Pico del Teide (Mirela Maior)	183

GEOGRAFIE ȘI ȘTIINȚELE MEDIULUI

Considerații climatice privind luna aprilie 2017, în sudul și estul Transilvaniei (Dr. Nicolae Rusan)	189
Evenimente și observații meteorologice în Mediaș începând cu secolul al XV-lea (Dr. Rusz Ottilia)	194
Hazarduri și riscuri naturale și antropice cu impact asupra patrimoniului architectural al orașului Brăila (Drd. Mirela Oancea (Voicu)	199
Resursele minerale ale României – o binefacere sau o povară? (Dr. Dorin Dordea)	207
Modificări în structura confesională a germanilor din municipiul Mediaș în perioada 1992-2001 (Dr. Cătălina Mărculeț, Dr. Ioan Mărculeț)	219
Analiza comparativă a patrimoniului architectural al orașelor Baia Mare și Sighetu Marmăției (Cătălin Tudor Voicu)	224
Denumirile geografice din localitatea Crăciunelu de Jos (județul Alba) (Dr. Ioan Mărculeț, Dr. Cătălina Mărculeț)	233

ISSN 2247 – 7772
ISSN-L = 2247-7772